Sæteren ved Argisbrekka

Ditlev L. Mahler

Sæteren ved Argisbrekka

Økonomiske forandringer på Færøerne i vikingetid og tidlig middelalder

Med bidrag fra

Ph.D. Anne Birgitte Gotfredsen,
The Zoological Museum of Copenhagen University
Phil. Dr. Gina E. Hannon,
The Swedish University of Agricultural Science.
Cand Scient. Arne Jouttijärvi, Heimdal Archeometri.

Annales Societatis Scientiarum Færoensis
Supplemtentum 47

Faroe University Press
Tórshavn 2007

Ditlev L. Dall Mahler: Sæteren ved Argisbrekka – Økonomiske forandringer på Færøerne i vikingetid og tidlig middelalder
© Ditlev L. Dall Mahler, Faroe University Press, Føroya Fornminnissavn & SILA
Omslag: Føroyaprent
Udgiver: Faroe University Press. P.O. Box 209. FO-110 Tórshavn
Tryk: Føroyaprent

ISSN: 0365-6772
ISBN: 978-99918-65-13-3

Indhold

Forord 11
Forord 15

Kapitel 1: Vandkraft og kulturhistorie 19
Eiði, Eiðisvatn og Argisbrekka 19

Kapitel 2: Landskabet før og nu 26
Afgrænsning af Argisbrekkas ressourceområde. 29
De geologiske undersøgelser 34

Kapitel 3: De arkæologiske undersøgelser ved Argisbrekka . . 43
Synlige og usynlige levn 44
Udgravning af tørvemure. Metodiske overvejelser. 45

Kapitel 4: Det vestlige bebyggelsesområde 49
Den lokale topografi 50

Kapitel 5: Anlægsområde I, hus på hus. 52
Aktivitetsspor og bygningslevn, fase O – H 53
Affaldsdyngen 77
Fundmaterialet 82
Genstande af træ. 94
Relativ og absolut kronologi 101

Kapitel 6: Anlægsområde II: Hus 4 og andre bebyggelseslevn 106
Den sydlige del 108
Kulturlag B 112
Hus 4, fase A 113
Konstruktion 5 117
Fundmaterialet 119
Relativ og absolut kronologi 122

Kapitel 7: Anlægsområde XII, HUS 1 og 2 126
Topografiske forhold. 126
Tørvemure og kulturlag. Hus 1 og 2. 128

Fundmaterialet 145
Funktion og brugsperiode 147
Relativ og absolut kronologi 148

Kapitel 8: Det vestlige bebyggelsesområde. Den relative kronologi 151
Konklusion: Det sandsynlige bygningsforløb 153

Kapitel 9: Topografiske forhold. Det østlige bebyggelsesområde 157
Det recente og det fossile landskab 158

Kapitel 10: Anlægsområde VIII, Hus 1 og 2 163
Hus 1 166
Hus 2 – et oplagringshus 187
Fundmaterialet 189
Funktion og brugsperiode 191

Kapitel 11: Anlægsområde VIII, Hus 3 og 6 193
Bebyggelsen 194
Hus 3 197
Forrummet og Hus 6 205
Tørvemurenes opbygning 206
Fundmaterialet 207
Funktion og datering 208

Kapitel 12: Anlægsområde VIII, Hus 4 212
Hus 4, tørvemure og tun 213
Fundmaterialet 226
Funktion og kronologi 227

Kapitel 13: Anlægsområde VIII, Hus 5 229
Hus 5 230
Datering 233

Kapitel 14: Anlægsområde XV, Hus 1. Den relative kronologi i det østlige område 234
Anlægsområde XV 235
Den relative kronologi for det østlige bebyggelsesområde . . . 238

Kapitel 15: Dyrkningsspor ved Argisbrekka 240
Sporenes udstrækning og udseende 243
Fundmaterialet 245
Datering og diskussion 247

Kapitel 16: Udatérbare konstruktionsspor ved Argisbrekka. . 250
Fårehus 251
Fårefold 252
Ildsteder og aktivitetsspor 253

Kapitel 17: Den relative tidsfølge, huse, enheder
og stratifikation 256
Selin váru tvau, svefnsel ok búr 256
Enheder og relativ tidsfølge 258
Enhederne og den relative tidsfølge 261
Enhed A: Anlægsområde VIII, Hus 5 261
Enhed B: Anlægsområde VIII, Hus 3 og 6 261
Enhed C: Anlægsområde VIII, Hus 1-2 261
Enhed A – C: Anlægsområde VIII, Hus 4 og
Anlægsområde XV, Hus 1 261
Enhed D: Anlægsområde II, Konstruktion 1-2 262
Enhed E: Anlægsområde I, Hus 8 og 9 262
Enhed F1: Anlægsområde I, Hus 5 263
Enhed F2: Anlægsområde II, Hus 4 263
Enhed G1: Anlægsområde I, Hus 5 og 6 263
Enhed G2: Anlægsområde I, Hus 1 og 6 263
Enhed G3: Anlægsområde XII, Hus 1 263
Enhed H: Anlægsområde I, Hus 1, 3, og 4 264
Enhed I: Anlægsområde I, Hus 1.. 264

Kapitel 18: Den arkæologiske datering,
bygningslevn og oldsager 267
Den arkæologiske datering, bygningslevn og genstande 267
Den akeramiske horisont – en kommentar 270
Bageplader og mangel på samme 272
Konklusion 273

Kapitel 19: De naturvidenskabelige dateringer og
den relative kronologi 274
Drivtømmer og lokalt træ 275

^{14}C-dateringer af de arkæologiske levn 277
Den arkæologiske og naturvidenskabelige
datering: konklusion. 279

Kapitel 20: Husdyr, fangst og fiskeri. 282
Resultater 283
Fiskeri 283
Fuglefangst 284
Husdyrholdet 287
Fangst og indsamling af mollusker 290
Komparativt færøsk faunamateriale. 291
Orkney, Shetland og Caithness 293
Sammenfatning og konklusion 295
Tak 296
English Summary: Domestic animals, hunting
and fishery 297

Kapitel 21: Jernudvinding ved Argisbrekka? 298
"Denne Art bruges og af Smede" 299
Analyse af slaggematerialet 301
Mikroskopi 302
Kemisk analyse 302
Konklusion 304

Kapitel 22: Human impact and landscape
change at Argisbrekka 307
Abstract. 307
Introduction 307
Setting. 308
Methods 309
Interpretation and discussion of results. 311
Vegetation Change 312
Conclusions 317

Kapitel 23: Argisbrekka – sæter eller gård. 318
Om airig, ærgi og sæter. 321
Sæterbrugets grundidé. 323
Sæter og gård; to sider af gårdsøkonomien 327

Kapitel 24: Nogle sætre på Færøerne 330

Stednavne 331
Fra rekognosceringer, arkiv og udgravning 336
Nordøerne. 338
Í Hópinum 339
Torvklettur, Borðoyavík 345
Kvíingadalur, Gerðahagi 347
Buðadalur, Kunoy 350
Argisá á Havnaboi. 352
Den sydlige del af Færøerne 357
Argisgjógv á Selatrað 357
Argisá, Kvívík 359
Argisá, Skúvoy. 360
Ergidalur, Suðeroy. 363
Ergibyrgi, Suðuroy 365

Kapitel 25: Bygder, enkeltgårde og ærgir. 368
Fællestræk og forskelle 368
Enkeltgårde eller *ærgir* 370

Kapitel 26: Den norrøne sammenhæng 373
Vestnorsk sæterbrug i vikingetiden, de arkæologiske levn . . . 373
Island og Grønland 378
Den keltiske inspiration – *Ásgrímsærgin* 381
Fra Sognefjord til Øesterbygd, fra Kunoy til Isle of Man . . . 388

Kapitel 27: Bonde, fisker og fangstmand 390
Landnamsbønder 392
Driftsmåden 394
Det gamle landbrugssamfund på Færøerne. 395
Seyðabrævið 396
Seyðabrævið – en ny epokes lov 397
Gulathingsloven 399
To driftsmåder – en overgang 401

Kapitel 28: Årsag og virkning – om sæterbrugets forsvinden 406
Vegetation, erosion og får 406
Fra landnamsmand til middelalderbonde 410
Geografiske begræsninger 412
Handel og kommunikation. 413

"Anlegr fader ok war hin kærazste win
Herra Erlendr biskup j færóyum" 418
"oc halva mork silfrs konungi" 423
- Og væk var de 424

Kapitel 29: Resumé. 427
Dansk resumé 427
Extended English summary. 440
Comparative localities in the Faroe Islands 443
Some shielings in the Norse area. 448
Farmers and fischers 461
Concluding remarks 473

Bilag 1: Feltdeltagere og udgravningsledere. 492
Bilag 2: Signaturforklaringer 495
Symbol Key. 496
Bilag 3: 14C-dateringer fra Argisbrekka, hvor intet
andet er opgivet. 497
14C-dates from Argisbrekka and datings mentioned
in the text. 497
Kildeskrifter 498
Litteraturliste. 500

Forord

I perioden 1985 til 1987 havde jeg den glæde at lede de omfattende udgravninger for Føroya Fornminnissavn ved Eiðisvatn forud for anlæggelse af dæmninger med videre til det store vandkraftværk ved Sundini. Anlægsmyndigheden, *Elfelagið SEV*, har båret omkostningerne ved udgravning og efterbearbejdning samt ydet væsentligt tilskud til trykningen af nærværende publikation.

Arkæologiske udgravninger er en proces, der involverer mange mennesker. Tak til alle deltagere, der gennem tre sæsoner deltog med ildhu. Blandt de mange deltagere bar de daglige feltledere et særligt ansvar; tak til: Mag. art, museumsinspektør Arne Ove Hedegaard Andersen og mag.art. Inge Hansen samt museumsinspektør cand. phil. Anders Horsbøl Nielsen foruden de daværende stud. mag'er Susan Dall Mahler og Kirsten Hvenegaard-Lassen.

Udgravningerne nød lokal opbakning ikke mindst fra Joen Petur Ellingsgaard, hvor intet praktisk problem, stort eller småt, var nogen hindring.

Føroya Fornminnissavn har i utallige kritiske situationer kommet udgravningerne til undsætning med praktisk hjælp og faglig ekspertise. Konservatortekniker Susanna Joensen har altid været beredt til at træde til i vanskelige situationer på udgravningen og i forbindelse med efterbearbejdningen. Desuden har udgravningerne nydt godt af det videnskabelige personale ved Føroya Nátturugripasavn, idet nu afdøde Dr. scient. Jóhannes Jóhansen ofte besøgte udgravningerne og forestod de naturvidenskabelige prøveindsamlinger med hensyn til de geologiske og vegetationshistoriske forhold. Også stor tak til prof. dr. scient. Bent Vad Odgaard fra det daværende Danmarks Geologiske Undersøgelser og museumsinspektør Claus Malmros, Nationalmuseets Naturvidenskabelige Undersøgelser for deltagelse i udgravninger og berigende diskussioner.

Efterbearbejdning foregår ikke isoleret, og jeg er taknemmelig for det videnskabelige miljø på Føroya Fornminnissavn, jeg i perioder var en del af. Jeg vil særlig takke tidligere landsantikvar Arne Thorsteinsson og afdelingsleder Símun V. Arge for inspirerende faglige diskussioner. Efterbearbejdning er også en proces, hvor fortolkninger gradvis modnes, hvorfor det er vigtigt under vejs at afprøve sine synspunkter.

Tak til fonde og råd, der har støttet i forbindelse med den videre bearbejdning:

- Dronning Margrethe IIs Arkæologiske Fond har således bekostet analyse af de fundne jernslagger.
- Arkæologisk-Historisk Forsøgscenter, Lejre har i en årrække støttet forsøg med fremstilling af tørvekul og jernfremstilling med tørvekul samt til analyser af slagger til glæde for forfatteren og Arne Jouttijärvi.
- Sila har støttet analyse af det omfattende fugleknoglematerialet, hvis udsagn om landnamsperiodens fangst således kan inddrages.
- Sila har ligeledes for en kortere periode frikøbt phil.dr.Gina Hannon for at samle de polleanalytiske resultater.
- I 1990 fik jeg mulighed for besigtige sæter-lokaliteter på Isle of Man efter deltagelse i "Annual Conference 1990 for Society for Medieval Archaeology" takket være en bevilling fra Føroya Vísindagrunnur. En stor tak til phd. D. Gillian Quine, som viste mig rundt i øens udmark.
- Tak for støtte fra Ingeniør Svend G. Fiedler og Hustrus Legat, der gjorde det muligt for mig at besigtige sætre og andre fjeldlokaliteter i Sognefjordsområdet. Den korte men intensive rejse blev særlig vellykket takket være faglig støtte fra Historisk Museum i Bergen og fylkesarkæolog Tore Bjørgos førstehåndsviden om sætrene i området.
- Takket være økonomisk støtte fra Statens Humanistiske Forskningsråd og Augustinus Fonden fik jeg i perioden september 1991 til maj 1992 mulighed for at sammenskrive et manuskript om Argisbrekka med fremlæggelse af det arkæologiske materiale i en nordatlantisk kontekst. Institut for Klassisk og Forhistorisk Arkæologi, Københavns Universitet tilbød gæstfrit husly i denne periode.
- Manuskriptet blev næsten færdigt i 1992, og kun takket være en bevilling fra Sila for perioden januar til juni 2003 har det været muligt at afslutte det.

Jeg skylder også Københavns Amtsmuseumråd og nu Kroppedal. Museum for Astronomi • Nyere tid • Arkæologi tak for gentagne bevillinger af orlov. Susan Dall Mahler har ydet en utrættelig støtte både hjemme og i form af faglig kvalificeret kritik.

Manuskriptet fra 1992 blev indleveret til ph.d. bedømmelse ved Københavns Universitet og forsvaret den 10. september 1993 med prof. dr. Phil. Klavs Randsborg som intern og prof. dr. phil & phil. dr.

Joen Pauli Joensen som ekstern opponent. Tak for den tillid som blev udvist. Efterfølgende har jeg nydt godt af mange gode råd vedrørende manuskriptet ved dr. phil. Svend Nielsen, der også har været til stor hjælp ved korekturene. Manuskriptet blev afsluttet i 2003.

Det endelig resultat af disse anstrengelser i form af nærværende publikation har kun kunnet realiseres takket være rundhåndet støtte fra Elferlagið SEV og Farumgaard-Fonden. Fróðskaparsetur Føroya har med stor forståelse åbnet sin skriftserie for mig, således at denne fremlæggelse af de akæologiske undersøgelser ved Argisbrekka naturligt kan foregå, hvor den hører hjemme i den færøske sammenhæng.

Ditlev L. Dall Mahler

Forord

Foreliggende værk er en bearbejdning af en afhandling, der i 1993 blev fremlagt til forsvar til PhD-graden ved Københavns Universitet - den første afhandling inden for færøsk arkæologi, der har opnået denne universitetsgrad.

Afhandlingen er baseret på bearbejdningen og resultaterne af de arkæologiske undersøgelser Ditlev Mahler forestod på vegne af Føroya Fornminnissavn i perioden 1985-87. Undersøgelsen var forårsaget af elselskabet SEV's omfattende udbygning af et vandkraftværk, der indebar inddæmningen af et større areal, ved hvilken lejlighed fortidsminder ville blive oversvømmede.

1980-erne var en ganske speciel tid for det færøske samfund. Perioden var karakteriseret af et stigende antal offentlige anlægsarbejder. Det var derfor også en tid med store udfordringer for Føroya Fornminnissavn. Museet, der foruden at være øernes nationale museum også forvalter øernes antikvariske lovgivning, skulle varetage udførelsen af de arkæologiske opgaver, som disse anlægsarbejder i flere tilfælde medførte. Jordfaste fortidsminder kunne ofte være truet f.eks. i forbindelse med nye vejføringer, og de nødvendige arkologiske udgravninger var led i bevaringen af øernes kulturarv.

Fysisk såvel som fagligt var undersøgelserne ved Argisbrekka af et omfang, vi ikke havde været vidne til tidligere på Færøerne. Undertegnede havde den glæde at udføre de rekognosceringer, der gik forud for selve iværksættelsen af undersøgelserne samt have tilsyn med de senere udgravninger. Ved rekognosceringerne kunne der kun observeres nogle enkelte anlæg, der gav anledning til en arkæologisk indsats. Senere blev der ved udlæggelsen af omfattende søgegrøfter påvist et langt større antal anlæg på lokaliteten, som det lykkedes at undersøge, før den blev oversvømmet.

Foruden den rent arkæologisk-faglige del af undersøgelsen blev lokaliteten objekt for undersøgelser og analyser fra flere videnskabsgrene. Undersøgelserne ved Argisbrekka blev udført i et bredt tværvidenskabeligt samarbejde, som har vist sig at være af stor relevans for resultaterne.

En så stor satsning stillede naturligvis store krav til bemanding. Da de nødvendige ressourcer ikke var til disposition på Færøerne, blev der

engageret en række arkæologer og studerende – hovedsaglig fra universiteterne i København og Aarhus. Desuden var der enkelte lokale folk blandt deltagerne: John Eidesgaard, Jóan Petur Ellingsgaard, Hans Edward Høghamar, Magnus Pauli Poulsen og Jens Vesturtún.

Undersøgelsen har ydet nye bidrag til færøsk arkæologi, der har øget vor viden om vikingetidens samfundsforhold på Færøerne. Hvad angår den økonomiske og erhvervsmæssige side, da har den kastet et betydeligt lys over, hvordan livet har været på en vikingetidig sæter eller *ærgi*, som forfatteren har valgt at benævne driftsmåden for at understrege de rent færøske forhold. Mig bekendt er Argisbrekka den eneste sæterlokalitet i Norden, der arealmæssigt er blevet arkæologisk undersøgt i sådan et omfang. Både medens undersøgelserne stod på samt senere - under forfatterens vikariat ved museet - blev der anledning til at foretage rekognosceringer af andre lokaliteter rundt omkring på øerne, især lokaliteter med den indikerende stednavneform som i det aktuelle tilfælde.

Ved undersøgelsen blev der kastet nyt lys over vikingetidens bygningskultur på Færøerne. Den gav et betydeligt supplement til de kendte arkæologiske bygningslevn. For første gang kunne der konstateres rene tørvemurskonstruktioner i husene, helt i lighed med, hvad man finder på Island. Der er blevet rejst spørgsmål om, hvorvidt netop denne konstruktion kan forbindes med bygninger med særlige funktioner – i dette tilfælde en sæterfunktion.

Omend antallet af oldsager ikke helt er det samme, så er ligheden mellem fundkategorierne, genstandsmaterialet, fundet på en stationær vikingetidsgård og en samtidig sæterlokalitet som den på Argisbrekka, slående. Hvad angår f.eks. de mere personlige genstande, så kan man undres over, at man har medbragt smykker af et sådant format, som f.eks. den smukke cirkulære pladefibula, den fine ringhovednål af bronce samt sølvfingerringen og perler, op til sæteren i den færøske udmark. Endvidere er tilstedeværelsen af lerkar, fremstillet af lokalt ler, i bebyggelsens senere faser interessant. Disse er de hidtil ældst dokumenterede forekomster af denne genstandsgruppe på øerne, hvorfor de bidrager til den fortsatte diskussion om baggrunden for denne vare. Den udbredte anvendelse af tømmer i hverdagen var nok engang forundringsværdigt.

Selve driftsmåden – ærgi-bruget – er grundsubstansen i undersøgelsen og publikationen. Undersøgelsen har bidraget med en fordybning i én af de driftsmåder, der var en del af vikingebondens hverdag. I de senere år har den arkæologiske forskning afsløret, i hvilken udstrækning

vikingebonden og de første mennesker, der bosatte sig på Færøerne, i vid udstrækning har været nødsaget til at afprøve det medbragte kulturgods, herunder de driftsmåder, de kendte hjemmefra, for siden at tilpasse disse til de færøske forhold. Sæterbruget var én, fåremalkningen en anden, og her på det seneste har vi erfaret, at svinehold har udgjort nok en del af vikingetidens husdyravl, som man senere har forladt – utvivlsomt til fordel for den i dag så dominerende fåreavl. Sammen med nyere arkæologiske undersøgelser på Færøerne vidner Argisbrekka-undersøgelsen om bredden og variationen i vikingetidens økonomi, hvor en alsidig udnyttelse af naturens ressourcer har dannet grundlaget.

Den aktuelle publikation medvirker ikke alene til at belyse driftsformen i det færøske samfund i vikingetiden, men i hele det Nordatlantiske område. Det er glædeligt at Færøerne kan præsentere en undersøgelse af dette omfang og af så stor betydning.

Foreliggende publikation markerer afslutningen på de undersøgelser, som tog deres begyndelse tilbage i 1985. Manuskriptet har beklageligvis fået lov til at ligge hen i nogle år i færdig form, før det nu endelig publiceres. I denne periode er der naturligvis blevet foretaget undersøgelser, der ikke optræder i de sammenlignende dele af afhandlingen såvel som i bibliografien. Til trods herfor er det med stor glæde at jeg på Føroya Fornminnissavns vegne har lejlighed til at udtrykke museets store tak til samtlige medvirkende og da især forfatteren for et særligt godt samarbejde samt for vel udført arbejde.

Museets tak går også til el-selskabet SEV, der velvilligt har fulgt undersøgelserne til vejs ende ved ikke alene at bekoste selve undersøgelsen, men hele tiden har vist undersøgelsen stor bevågenhed samt har indvilliget i at støtte udgivelsen af publikationen. Mange tak!

Símun V. Arge
Museumsinspektør, afdelingsleder
November 2006

Kapitel 1: Vandkraft og kulturhistorie

Eiði, Eiðisvatn og Argisbrekka

Af de 18 øer som foruden skær og fritstående klipper, udgør Færøerne, er Streymoy og den lidt mindre Eysturoy de største, fig. 1. De to øer ligger side om side adskilt af et smalt sund, Sundini, som i dag komfortabelt kan krydses på vejbroen ved Oyrabakki.

Fortsætter man op langs Sundini på Eysturoy-siden, passerer man

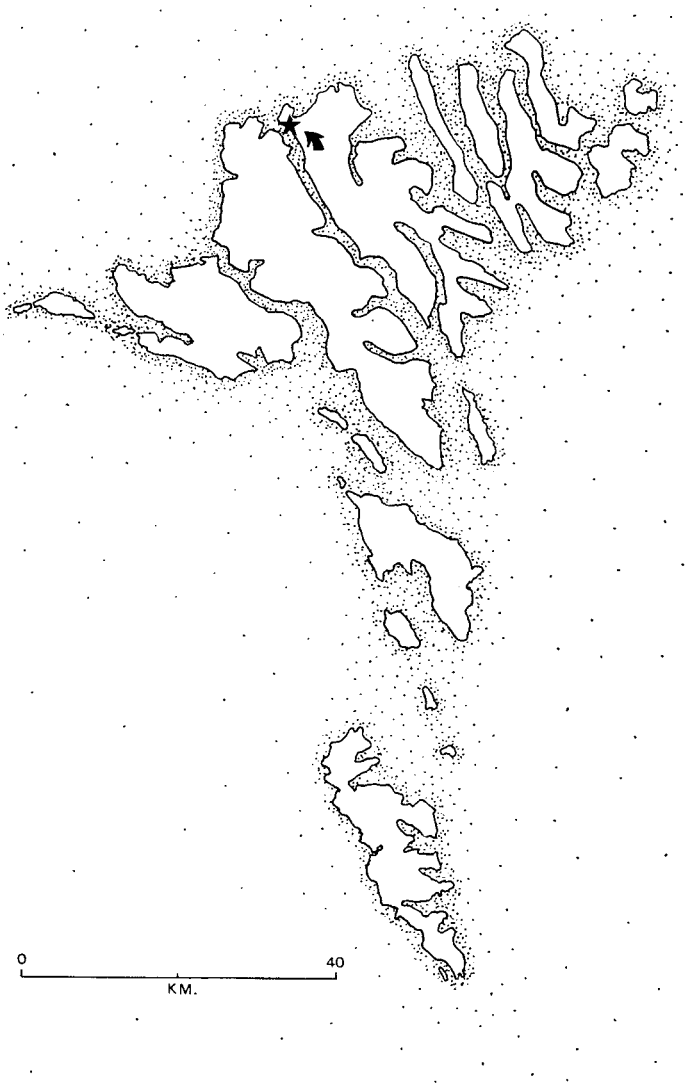

Figur 1: Kort over Færøerne. Stjerne angiver Eiði bygd og pilen angiver stedet for de arkæologiske undersøgelser.

Map of the Faeroe Islands. The arrow marks the site of the archaeological investigations.

den gamle bygd Norðskáli foruden de mindre bygder Svínair og Ljósá og når derefter til Eiði bygd, som ligger i læ beskyttet af Eiðiskollur mod vest- og nordvestvinden. Bygden er en af de gamle færøske bygder, nævnt både i jordopgørelsen fra 1584 og i den ældre angivelse fra ca. 1350-1400, det såkaldte "Hundabrævið" (Helgasson 1951, p. 110).

Eiði bygd består af 49 marker "inden- og udenmarks Jord" som det udtrykkes i Taxationsprotokollen fra 1867 (se Protokol over den i Henhold til Lov angaaende en ny Skyldsætning af Jordene paa Færøerne af 29de Marts 1867 foretagne Taxation af bemeldte Jorder, 1873, B, p. 6), og disse fordeles på Svínáa-bøur og udmark med 8 1/4 mark, Sunnanmans-bøur og udmark med 13 3/4 mark, Gimbra-bøur og udmark med 2 mark samt Nordamans-bøur og hagi, hvilke sidste er opdelt i Norðurhelft på 13 mark og en Suðurhelft på 12 mark, hver med sin ind- og udmark. Svínáa, Sunnanmans og Gimbra ind- og udmarker udgør tilsammen 24 mark, medens Nordanmans ind- og udmark udgør 25 mark. Mark er værdiansættelse af jord og ses første gang anvendt i 1412. Marketalet har i historisk tid været beregningsgrundlaget for lejeafgifter, for den interne udbyttefordeling i bygden samt fra midten af 1600 årene for beskatning (Thorsteinsson 1981, p. 671). I 1584 oplyses det, at der er to fæstere i Eiði (Degn 1945, p. 149), uden at der skal sættes lighedstegn mellem den ovennævnte opregning og de to fæstegårde. Tvedelingen af det ansatte marketal fra 1867 er dog bemærkelsesværdig.

Arkæologiske undersøgelser i den gamle bygdekærne har afsløret tykke kulturlag med spor efter flere bygningskonstruktioner. Desuden rummer det arkæologiske materiale fra Duurhus, som udgravningen kaldes, velbevarede trægenstande blandt andet to runestave den ene med futhark-indskription (Andreasen 1977, p. 32; 1980, p. 28). I et udjævningslag mellem de nedre, formentlig vikingetidige, og de øvre middelalderlige lag er der udtaget en prøve af birkegrene til naturvidenskabelig datering. ^{14}C-dateringen, K-5618, angiver, at birkegrenen efter al sandsynlighed stammer fra et tidspunkt mellem 880 og 980. Selvom dette er lidt ældre end ventet, passer det fint med forventningen om Eiði som en af Færøernes vikingetidige bosættelser. På Eiðiskollurs vestside ligger desuden resterne af et såkaldt vagthus. Ruinen er udateret, men lignende ruiner bliver som regel dateret til 15 – 1600 årene.

Bygden har egen kirke, som i dag står ved indfaldsvejen til bygden, men som før 1880 lå i den gamle bygdekærne, Fig. 2. Eiði sogn måler i alt 2971 ha, og sognet er skilt fra nabosognene Gjógv og Funningur

ved den nord-sydgående fjeldryg, som tæller nogle af Færøernes højeste fjelde.

På området mellem Eiðiskollur og resten af Eysturoy ligger et lavt område, eiðiet, som udgør en væsentlig del af den gamle indmark. På eiðiet ligger desuden en ferskvandssø, kaldet "Heima Vatn" i modsætning til Eiðisvatn, som ligger knap 2 km sydøst for bygden.

Eiðisvatn på 129,5 m o. h. er orienteret næsten øst – vest og måler ca. 1,1 x 0,5 km. Søen har talrige tilløb, men den vandrigeste er Argisá, som løber ud i Eiðisvatn ved dennes sydøstlige bred. Fra Vombin vest for Eiðisskarð mellem Vaðhorn og Slættaratindur, hvor Argisá starter, modtager åen talrige vandrige tilløb, som afvander de omgivende fjelde. Fra Vombin løber åen ned over Argisbrekka, hvor *brekka* betyder skråning, og ned på den flade deltaslette vest for Argisbrekka. Det er deltasletten, der er interessant, da de arkæologiske undersøgelser hovedsagelig fandt sted her, fig. 3.

Allerede i 1901 blev der registreret fund fra Eiðisvatn i form af en sværdknap fra "Suðuri í Grønum"[1], et område beliggende på nordvestsiden af Eiðisvatn. Sværdknappen af bronze, fig. 4, dateres til 1200 – 1250, er sandsynligvis fundet i den vestlige del af dette område.

Vigtigere for den kulturhistorisk forståelse af udgravningsområdet er stednavnematerialet, hvor Argisá og Argisbrekka i særlig grad tiltrækker sig opmærksomheden. I Chr. Matras's undersøgelser af det gammel-

Figur 2: Retoucheret foto af Eiði bygd fra øst. Fotografiet er gengivet som stik i Galschøf. I Galschøf 1893 skriver Th. Sørensen (*1849, d. 1929) om Fæerøerne, hvor gengivelsen findes. Th. Sørensen var i årene 1874 – 78 præst i Kvívík. Den afbillede kirke blev bygget i 1820 og stod indtil den nuværende kirke blev bygget i 1880 – 81. Fotografiet er sandsynligvis optaget i forbindelse med det nævnte bogværk, og det er tænkeligt at det stammer fra 1870erne.

Photograph of the village of Eiði from the east. The photograph is reproduced as a plate etching in Galshøf 1893. Th. Sørensen (born in 1849, died in 1929) writes in Galshøf 1893 about the Faeroe Islands in which the illustration is found. Th. Sørensen was vicar of the parish of Kvivik. The church depicted was built in 1820 and stood until the present church was built in 1880-81. The photograph was probably taken in connection with the book mentioned, and it probably dates from the 1870s.

1 Føroya Fornminnissavn, Gripaskrá 1901, 1 – 225. Fnr. 22. (Snr. 390). Sværdknappen vejer 268,7 g.

Figur 3: Højdekort over den nordlige del af Eiðis-området. Pilen angiver sletten foran Argisbrekka.

Contour map of the northern part of the Eiði area. The arrow marks the plain area in front of Argisbrekka.

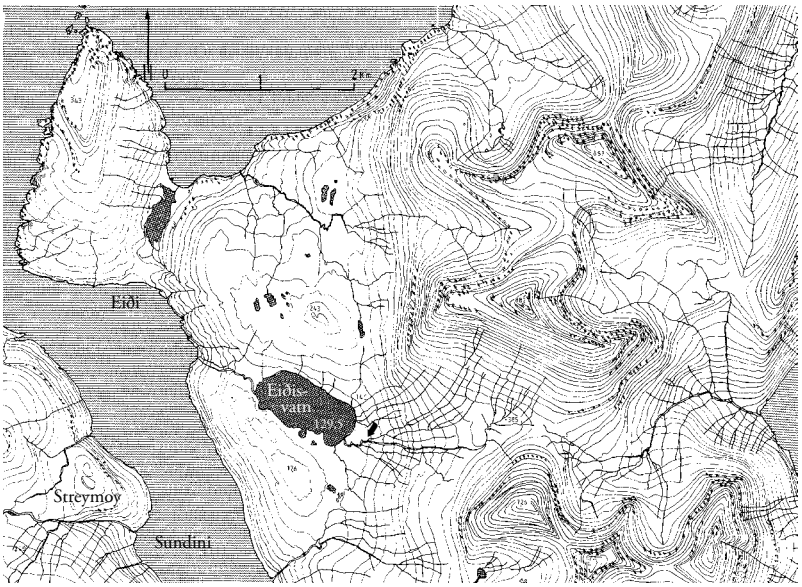

færøske ærgi og dermed beslægtede ord (1956) konkluderer han, at det gæliske ord airge i det 9. århundrede blev indlånt i norrønt i formen ærgi og også findes på Færøerne, hvor dets oprindelige, norrøne form endnu spores i stednavnene. Betydningen ligger sæter nær, idet det skotsk – gæliske ord betyder en græsgang eventuelt med bygninger, hvor de mennesker, der har set efter husdyrene har opholdt sig om sommeren. Da Sverri Dahl skrev "Um ærgistaðir og ærgitoftir" i 1970a, kunne der ikke knyttes tomter til lokaliteten Argisá eller Argisbrekka, som det var tilfældet i Ergidalur ved Hovi, hvor han i begyndelse af 1960erne udførte en arkæologisk udgravning. Man kan således sige, at der var en formodning om spor efter en lignende lokalitet ved Argisbrekka, hvorfor området naturligt nok blev prioriteret ved Føroya Fornminnissavns rekognosceringer.

I løbet af 1982 var planerne om at opføre et vandkraftværk ved Sundini med Eiðisvatn som reservoir så fremskredne, at anlægsmyndigheden ønskede overblik over eventuelle arkæologiske og andre antikvariske interesser. I Juli 1982 rekognoscerede Fornminnissavn[2] derfor området omkring Eiðisvatn og særligt engen, *vatnsoyret*, neden for Argisbrekka, fig. 5. Syv lokaliteter blev afmærket på kortet som udgangspunkt for eventuelle arkæologiske undersøgelser. Desuden var det meningen at fortsætte rekognosceringerne sideløbende med eventuelle arkæologiske undersøgelser.

De syv optegnede lokaliteter benævnes med romertal I – VII, og

2 Rekognosceringerne blev forestået af afdelingsleder Símun V. Arge.

Figur 4: Sværdknappen fundet ved Eiðisvatn.

The pommel found at Eiðisvatn.

nummereringen blev bibeholdt også ved de senere undersøgelser, benævnes "anlægsområder". Dette skyldes, at der var formodning om, at den enkelte lokalitet kunne dække over flere forskellige bygningslevn og aktiviteter, hvis afgrænsning ikke kunne fastslås uden udgravning. Romertallet er tillige en nøgle til resten af nummersystemet, både hvad angår bygningslevn og oldsager.

To forhøjninger på deltasletten vest for Argisbrekka tiltrak sig i 1982 særlig opmærksomhed. Det drejer sig om Anlægsområde I, som er en forhøjning på 17 x 10,5 x ca.1 m og Anlægsområde II med en forhøjning på 13,5 x 9,8 x 0,5 m, se fig. 7. Desuden optegnedes III som mulige strukturer ved Argisá, IV som ikke forklarlige volde eller gærdeforløb i en vinkel syd for Argisá på kote ca. 152 m o. h. Lige neden for fårehuset, som ligger på selve Argisbrekka, registreredes desuden Anlægsområde V, hvor svage volde kunne være spor efter bygningsstrukturer af arkæologisk interesse. Lidt lavere på Argisbrekka ligger Anlægsområde VI med nedgravninger og stensætninger som tegn på menneskeligt virke; og endelig Anlægsområde VII, som er en gammel fårefold, *rætt*, i nordøsthjørnet af Eiðisvatn. Folden skønnedes at have en betydelig alder og kunne dermed rumme strukturer med interesse for de øvrige arkæologiske undersøgelser.

Da anlægsarbejdet i forbindelse med opførelse af vandkraftværket derefter blev aktuelt, igangsattes udgravningerne i juni 1985 med udlægning af målesystem.[3] Som planlagt blev der sideløbende med udgravningerne foretaget både rekognosceringer og prøveudgravninger, hvilket har

3 Fra et tilfældigt valgt punkt i engen nordvest for Anlægsområde II, kaldet X500Y100, sigtedes en linie ud mod nord. Herfra udsattes det vinkelrette koordinatsystem med X voksende mod øst og Y mod nord. Afvigelsen mellem den udsigtede nord, og nord som aftegnet på kort fra Matrikelstovan er 18o vestlig. 500/1000 er identisk med N(y) 533212,93, S(x)398367,40, indmålt af Landsbyggifelagið 23.7.85. Udgangspunktet for nivellementer hentedes fra pkt. 60095, 132,67 m o. h.. Føroya Matrikelstova, blad 533-396. Dette punkt har koordinaterne X565,16Y1230,50 i det interne koordinatsystem.

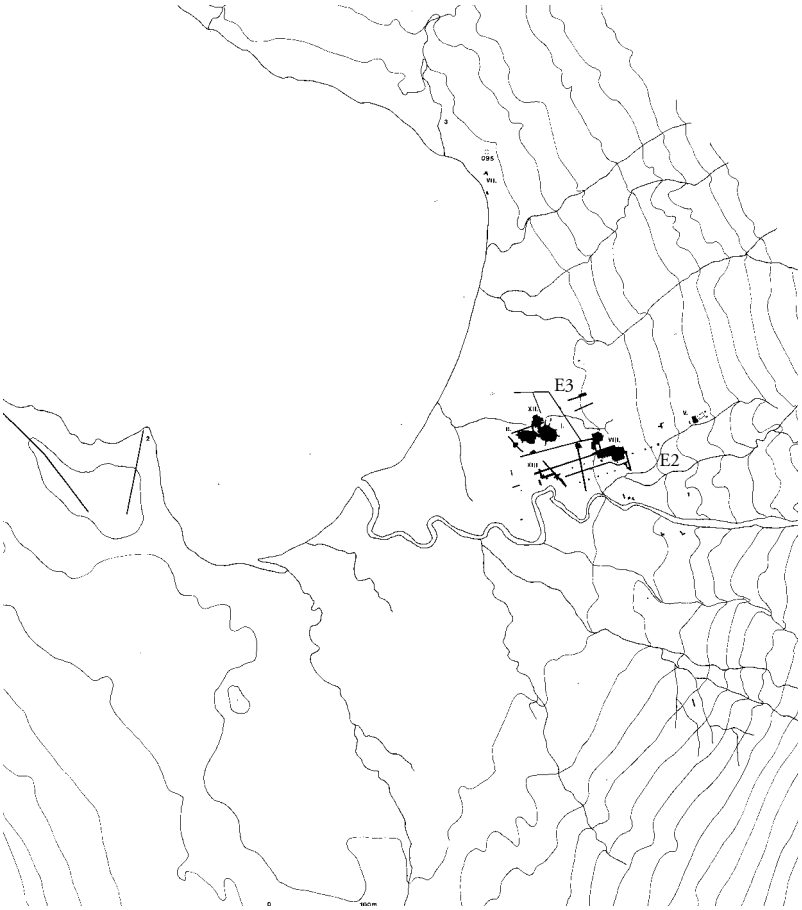

Figur 5: Oversigtskort over den østlige ende af Eiðisvatn med de arkæologiske felter indlagt. Ækvidistance 5 m. 1: Argisbrekka; 2: Birgisnes; 3: Vabisá. Romertallene angiver anlægsområderne. Lige over Anlægsområde V ses det omtalte fårehus. E2 og E3 markerer stedet for udtagelse af jordprøver til pollenanalyse, jævnfør kapitel 23. Efter Føroya Matrikulstova, kort nr. 25, 33-35. Gengivet med tilladelse. DLM del.

Survey map of the eastern end of Eiðisvatn showing the excavations. Equidistance 5 meters. 1: Argisbrekka; 2: Bir-

forøget de oprindelige lokaliteter I til VII med VIII til XVI. Alle 16 registrerede anlægsområder har været underkastet arkæologisk undersøgelse, og ni har vist sig at rumme vikingetidige eller tidligt middelalderlige levn, nemlig Anlægsområde I, II, VIII, X, XII, XIII, XIV, XV og XVI, fig. 6. Anlægsområde X er dog senere blevet inkluderet i Anlægsområde VIII af praktiske hensyn. I alt er der udgravet 17 bygningslevn på engen, og ved den efterfølgende bearbejdning kan det sandsynliggøres, at det arkæologiske materiale rummer spor efter mindst 21 bygninger.

Efter en omtale af de naturlige ressourcer omkring deltasletten ved Argisbrekka og Eiðisvatn samt metodiske og tekniske bemærkninger til de arkæologiske undersøgelser, vil de enkelte anlægsområde blive fremlagt. Som det fremgår af fig. 6, samler de arkæologiske levn sig i to grupper, således at man kan tale om et vestligt og et østligt bebyggelsesområde. Det vestlige består af Anlægsområderne I, II, XII

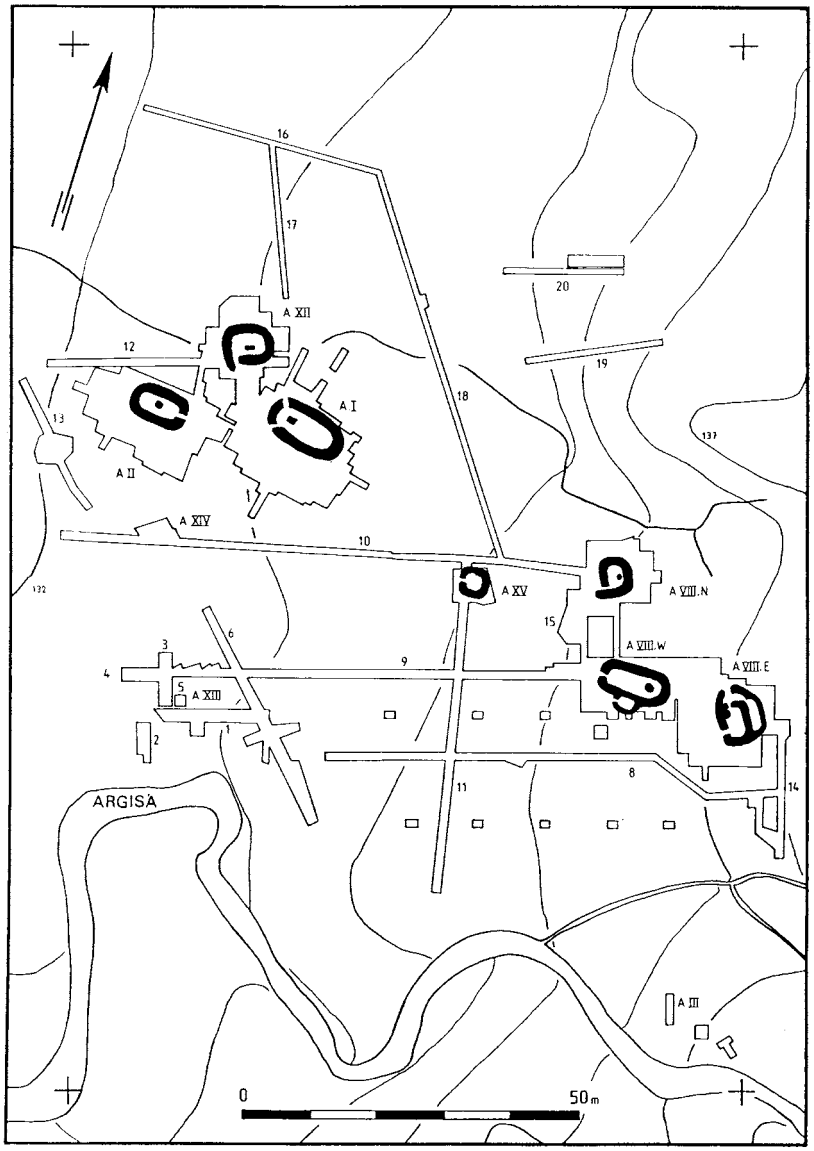

Figur 6: Detaille-kort over deltasletten vest for Argisbrekka. Kortet viser det primære udgravningsområde; de udfarvede huskonstruktioner viser de yngste bygningslevn i hvert anlægsområde. SDM/DLM del.

Detail map of the plain surroundings west of Argisbrekka. The map shows the primary investigation area, and the shaded house structures show the latest remains of buildings in each settlement unit.

og XIV, medens det østlige udgøres af VIII nord, vest og øst samt Anlægsområde XV og XVI. Anlægsområde XVI ligger dog så tæt på Anlægsområde VIII, vest, at de er slået sammen i denne fremlæggelse. For at lette overblikket vil det vestlige bebyggelseområde blive fremlagt først, derefter det østlige, og herefter Anlægsområde XIII, som viser spor efter jordbearbejdning. Sluttelig vil de udaterbare aktivitetsspor blive omtalt.

Kapitel 2: Landskabet før og nu

Argisbrekka ligger som nævnt øst for Eiðisvatn, som er Færøernes tredjestørste ferskvandsbassin. Eiðisvatn er afdæmmet fra havet ved en rullestensbarriere, medens søen selv er af glacial oprindelse (Rasmussen 1968, p. 18). Mod vest afvandes Eiðisvatn af Breiðá, som falder fra vandspejlets ca. 130 m o.h. til Sundini på en strækning af ca. 700 m. Hovedparten af vandtilførslen sker fra Argisá, der afvander Slættratindur og Vaðhorn. Åen løber ned over skråningen, Argisbrekka og snor sig videre over deltasletten, hvor den gennem tiderne har afsat betydelige mængder materiale. Grundfjeldet består af den mellemste basaltserie, hvilket giver områderne nord, vest og syd for Eiðisvatn et mere jævnt udseende i modsætning til de øvre basaltserier, som skyder til vejrs i den nord-syd gående fjeldryg, se fig. 3.

Hovedparten af vegetationen i områderne omkring Argisbrekka består af dværgbuskheder og græsheder, afvekslende med kær-samfund. Dværgbuskhederne, hvis karakterplanter er hedelyng, *Calluna vulgaris*, revling, *Empetrum*, afvekslende med andre dværgbuske og på fugtige steder med urteagtige planter som potentil, *Potentilla erecta*, katteskæg, *Nadus stricta* og stargræsser som pille-star, *Carex pilufera*. Dværgbuskhederne er relativt fattige på næringsstoffer, men er til gengæld vintergrønne. De vestvendte skråninger neden for den nord – syd gående fjeldryg, og dermed også Argisbrekka, samt områder nord og syd for Eiðisvatn er dækket af dværgbuskheder afvekslende med græsområder. Græsområdernes mest karakteristiske planter er gulaks, *Anthoxanthum odoratum*, bølget bunke, *Deschampsia flexuosa*, alm. hvene, *Agrostis tenuis* og svingel, *Festuca*. Endelig er kærvegetationen repræsenteret i et sammenhængende område syd for Argisá, idet der omkring de gamle tørveskær og de derved skabte småsøer, findes samfund af sumpstrå, *Elocharis palustris*, padderokke, *Equsetum fluviatile*, star, *Carex echinata*, *panicea* og *nigra,* benbræk, *Narthecium ossifragum* foruden kærulden, *Eriophorum angustifolium*, medens der i de lave vandhuller også står bukkeblad, *Menyanthes trifoliata*. I kærvegetationen spiller også tørvemosserne en stor rolle. Ressourcemæssigt udgør engen foran Argisbrekka dog det rigeste område, idet der på de veldrænede arealer også findes fløjlsgræs, *Holcus lanatus* og gulaks sammen med rapgræs. Vegetationen omkring Eiðisvatn er således særdeles variabel og artsrig (Jensen et alii 1983, p. 17; se tillige Kjeldsen og Jóhansen 1975, p.

Figur 7: Argisbrekka med Eiðisvatn i forgrunden, set fra sydvest.

Argisbrekka with Eiðisvatn in the foreground, seen from the southwest.

474). Kommer man gående ad den gamle sti fra Eiði eller op langs Breiðá træder engen tydeligt frem med sin grønne flade, som i nogen grad står i modsætning til omgivelsernes brune og brungullige og grønlige skråninger af lyng og græsser, fig. 7.

Eiðisvatn selv er en såkaldt oligotrof, det vil sige næringsfattig, sø, med grusede, bare bredder. Undervandsvegetationen er veludviklet ud til en dybde på 4,2 m. I den klare sø findes en god bestand af ørred, (fo. *áarsíl*) *Salmo trutta*, som særligt gyder i Argisás nedre løb. De små søørreder har ikke i nyere tid været genstand for netfiskeri, men ørrederne er jævnligt blevet fisket med stang. Spor efter dette fiskeri findes i form af 18 fiskepladser (fo. *stoppur*), hvor stenrækker ud i søen har gjort det muligt at kaste snøren så langt ud i Eiðisvatn som muligt. Det er dog tvivlsomt, om fiskebestanden i nyere tid har repræsenteret en vigtig ressource.

Mange søfugle besøger jævnligt Eiðisvatn blandt andet for at skylle sig i det ferske vand. I løbet af udgravningsperioden kunne vi således iagttage regelmæssige flokke af rider, *Rissa tridactyla*, og søfuglene har været udnyttet, hvilke mange skydeskjul omkring Eiðisvatn vidner om. Denne udnyttelse må dog tilskrives tiden efter geværets almindelige udbredelse. Foruden riderne og andre mågefugle besøges Eiðisvatn af en lang række rastende ande- og vadefugle, og søen er også hjemsted

for ni arter ynglefugle i henhold til optællingerne i 1981 og 83 (Jensen et alii 1983, p. 18). I dag er der ikke egentlige fuglefjelde i Eiði bygds område, men de stejle forbjerge på Eiðiskollur og de nordvendte fjelde mod havet har formentlig været betydeligt mere fuglerige før i tiden, hvilket understøttes af stednavne fra området. Sundini og havet repræsenterer selvfølgelig områder med store ressourcer for kystnært fiskeri og fjordfiskeri. Med hensyn til de vilde landpattedyr er hare og rotter indført eller indslæbt af mennesker.

Nyere tids indgreb i landskaberne findes i rigt mål både i form af asfaltvejen fra Eiði til Funningur og loranstationen, opført i 1959 nordvest for Eiðisvatn. Ser vi bort fra fåreholdets betydning for omformningen af vegetationen og den stigende erosion, afspejles deres tilstedeværelse i spredte folde (fo. *rættir*) med tilhørende stengærde, pæreformede skjul af sten og tørv (fo. *ból*) og to egentlige overdækkede fårehuse (*seyðhús*). Sporene efter tidligere tiders tørveskæring er meget udbredt, dels i form af gamle tørvegrave, som både står som skarpe profiler på selve Argisbrekka og som små vådområder (fo. *tjørne*) på de lavereliggende områder. Dels i form af mange hundrede tørveskjul, (fo. *kraier*), hvor den tørrede tørv er blevet opbevaret med henblik på senere transport til bygden. Transporten har også foregået med båd over Eiðisvatn, idet der to steder findes rester af nauster eller oplægspladser for bådene. Siden 1960erne er der imidlertid ikke skåret større mængder tørv i området. De store mængder tørveskær spiller ganske givet en stor rolle i omformningen af landskaberne, og skærene på skråningerne har medført en forøget erosion, men det er i dag svært at fastlægge graden af indgreb. Det er ikke små tal det drejer sig om, hvilket kan illustreres med Gimbrahagi, hvor Taxationsprotokollen af 1867 (se Protokol over den i Henhold til Lov angaaende en ny Skyldsætning af Jordene paa Færøerne af 29de marts 1867 foretagne Taxation af bemeldte Jorder 1873) ansætter, at der skæres 40 både af 60 løb tørv om året, hvilket rundt regnet svarer til 12 tons brændelsesklar tørv, hvis et løb sættes til ca. 50 kg. For nylig har Óli Egilstrød givet en meget stemningsfuld beskrivelse af landskabet omkring Eiðisvatn (1994, p. 169 – 182)[4].

Alle kulturlevn med direkte tilknytning til Eiðisvatn er fotoregistrerede, og de indsamlede stednavne vidner ligeledes om udnyttelse af områdets ressourcer. I relation til vikingetidssæteren ved Argisbrekka tiltrækker et stednavn sig særlig opmærksomhed, nemlig Birgisnes/Byrgisnes på sydsiden af Eiðisvatn, se fig. 4. fo. *Birgy* n. betyder en form

4 Nu afdøde Johannes Eiðisgaard var informant i forbindelse med nedskrivning af stednavnene omkring Eiðisvatn.

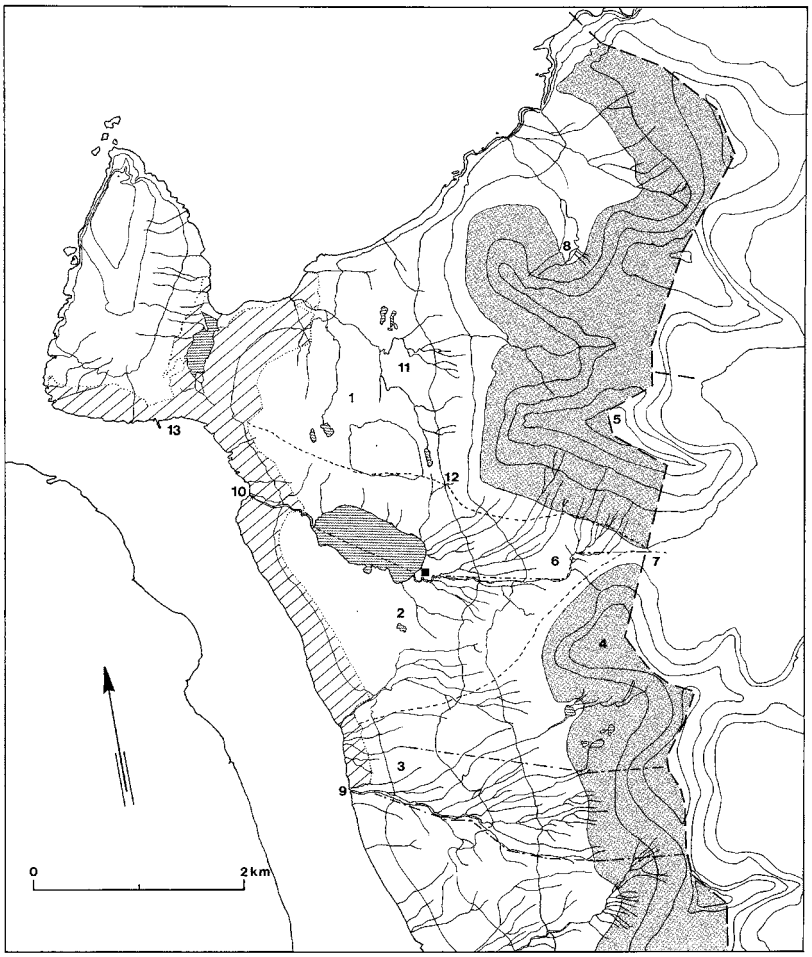

Figur 8: Oversigtskort over områderne nærmest Argisbrekka. Ækvidistance 100 m. Den dyrkede indmark er skraveret. Det rastede område er højderne over 400 m o.h., som spiller en ringe økonomisk rolle. De gamle stier er stiplet ind. Mod nordøst grænser Eiði sogn op til Gjógv sogn, og syd for til Funnings sogn. 1: Norðurhelft hagi; 2: Suðurhelft hagi; 3: Gimbrahagi; 4: Vaðhorn; 5: Slættratindur; 6: Vombin; 7: Eiðisskarð; 8: Svínabotnur; 9: Ljósá; 10: Breiðá; 11: Djupidalur; 12: Hvílingasteinur; 13: Eiði bygd. Efter G. I. målebordsblad M6. Gengivet med tilladelse. DLM del.

Survey map of the resource areas nearest Argisbrekka. Equidistance 100 meters. The tilled infield is hatched. The shaded area indicates the heights more than 400 meters above sea level, which play a minor role as far as resources are concerned. The old pathways have been stippled in. To the north-east the parish of Eiði borders on Gjógv parish and to the south on the parish of Funningur. 1: Norðurhelft hagi; 2: Suðurhelft hagi; 3: Gimbrahagi; 4: Vaðhorn; 5: Slættratindur; 6: Vombin; 7: Eiðisskarð; 8: Svínabotnur; 9: Ljósá; 10: Breiða; 11: Djupidalur; 12: Hvílingasteinur; 13: Village of Eiði.

for indelukke og indgår ikke sjældent i stednavnesammensætninger på Færøerne, ofte i relation til naturlige dannelser og i andre tilfælde med menneskeskabte gærdeforløb (Matras 1933, p. 84). Prøvegravninger på Birgisnes og på det vest for liggende næs gav imidlertid ingen resultatet i form af sammenskredne gærder eller lignende, men dette forhindre ikke, at næsset kan være brugt som "byrgi" på et eller andet tidspunkt.

Afgrænsning af Argisbrekkas ressourceområde

De arkæologiske levn ved Argisbrekka kan fortælle deres egen historie i de følgende kapitler, og uden at foregribe de arkæologiske fortolkninger kan det være hensigtsmæssigt allerede på nuværende tidspunkt at se på de naturgivne rammer for den aktivitet, som foregik på vikingetidssæteren ved Argisbrekka.

Fra Sundini vest for Eiðisvatn stiger landet op til 100 m o.h. inden for ca. 200 m. Fra Eiði bygd og mod Argisbrekka er denne stigning fordelt over 3-400 m. Ser man profilen fra havet markeres overgang fra hav til land af relativt bratte stigninger, afbrudt af smalle terrasser fra 0 til ca. 120 m o.h. Øst for Argisbrekka hæver fjeldryggen sig op til anseelige højder, og med sine afsatser og bratte stigninger markerer den en naturlig afgræsning af aktiviteterne ved Argisbrekka. I dag løber sognegrænsen langs fjeldryggen og markerer grænsen til sognene Funningur og Gjógv. Mellem Vaðhorn og Slættratindur findes den naturlige passage til Funningur over Vombin og Eiðisskarð, hvor den gamle vardede sti passerer, fig. 8. Mod syd mellem Argisbrekka og Norðskáli findes ingen naturlige hindringer ud over mere eller mindre vandrige åer. Her er det blot afstanden fra Argisbrekka, som er afgørende.

Den nuværende dyrkede indmark tilhørende Eiði bygd strækker sig fra de lavtliggende områder omkring Heima Vatn ("Lille Eiðsvatn") og op ad skråningerne langs Sundini og mod nord. Skråningen fra Sundini og Eiði repræsenterer på ingen måde nogen uoverskridelig hindring, og den gamle sti, som fører fra Eiði til Funningur, følger en mindre slugt op fra Eiði, løber videre på sydsiden af et højdedrag og skråer derfra op langs foden af Slættartindur mod passet ved Eiðisskarð. På trods af det, er det muligt at afgrænse det naturlige ressourceområde omkring Argisbrekka på tre sider til plateauet fra Atlanterhavet i nord, fjeldryggens bratte stigninger mod øst og til omkring den nuværende dyrkede mark mod vest og nordvest. Godt to km syd for engen foran Argisbrekka løber Ljósá, som i dag udgør en naturlig sydlig afgræsning.

Hovedparten af det afgrænsede område ligger mellem 100 og 200 m o.h. afvekslende med højdedrag nord for Eiðisvatn på 243 m o.h. og syd for på 176 m o.h., og det siger sig selv, at jo længere op ad skråninger mod den nord – syd gående fjeldryg man kommer, jo færre bliver de naturlige føderessourcer. Med undtagelse af passet mellem Vaðhorn og Slætteratindur ebber ressourcerne ud omkring 400 m o.h. Bedst er de på strækningen fra Djupidalur til Hvílingasteinur og ned til engområderne vest for Argisbrekka.

Mod nordøst skyder fjeldet sig frem mod Atlanterhavet og afgrænser en større cirkusdal, *botnur*, hvis inderste del kaldes Svínabotnur. For at undgå, at køerne skal gå på den bratte skråning nord om fjeldet til dalen, er der opført et gærde, hvis alder ikke kendes. På grund af de lidt vanskelige adgangsforhold har dalen næppe hørt med til de ressourceområder, som umiddelbart har været udnyttet fra Argisbrekka. Stednavnet indicerer måske en ældre tids brug af dalen til blandt andet svinehold om sommeren (sammenlign Bjørk 1970 p. 40), og sted-

navne med sammensætning med *grísur*, *purka*, *súgv* og *svín* er ikke ualmindelige på Færøerne. Et lignende stednavn findes på grænsen mellem Eiði og Sund sogne nemlig Svínair. Nybygden Svínair ligger ved Marknarás udløb, og lidt syd herfor løber vandløbet, Svíná, ud. Området mellem de to vandløb, Marknará og Svíná, er meget græsrigt, og det har måske også været udnyttet fra den gamle bygd, Norðskáli eller fra Eiði bygd.

Ud over en overfladebeskrivelse af de nuværende topografiske træk og vegetationsmæssige forhold, som giver et indblik i lokalområdets muligheder og oplandet for Argisbrekka, er det muligt at sætte nogle tal på arealernes kapacitet. I Taksationsprotokollen fra 1873 findes en opgørelse for de færøske jordes og jordstykkers marketal, et udtryk for produktionskapaciteten, og værdi samt grundlaget og enkelte overvejelser for de enkelte taksationer. Således opgøres antallet af får i de enkelte udmarksparter (fo. *hagi*) samt mængden af kvægfoder, som kan høstes på det enkelte dyrkede stykke jord (se Protokol over den i Henhold til Lov angaaende en ny Skyldsætning af Jordene paa Færøerne af 29de Marts 1867 foretagne Taxation af bemeldte Jorder).

Protokollen er udarbejdet med henblik på skattesætning, hvorfor taksasitionstallene skal tages med nogen forbehold. Hvis det var muligt at indsætte ekstra får i udmarken eller forhøje hø- eller kornproduktionen i indmarken har det været til den enkelte jordbrugers fordel, hvilket ikke vil afspejle sig i taksationsprotokollen. I tabel 1 og 2 kan man aflæse antallet af får i de tre nærmestliggende udmarker, nemlig Norðurhelft, Suðurhelft og Gimbra. For at tage højde for kvægets og hestenes belastning af udmarken om sommeren er de relevante indmarkstykkers maksimale ydeevne udtrykt i antal kvægfoder pr. år ligeledes medtaget i den udstrækning, dette husdyrhold kan formodes at belaste udmarken.

Tabel 1: Angivelse af, hvor mange husdyr græsser i udmarken omkring Argisbrekka.

Number of animals grazing in the outfield around Argisbrekka.

Hagi	Antal får	Antal ungfår	Antal lam	Equvl.
Gimbra	64	12	34	41
Suðurhelft	270	54	144	180
Norðurhelft	260	52	144	180
I alt	593	119	322	401

Gimbra gamle bøur	2½
Suðurhelft gamle bøur	6σ
Bærentsmørks bøur	$^{3}/_{5}$
Hermundajørd og Uti við Garðar	2
Norðurhelfts gamle bøur	8
I alt	$22^{3}/_{5}$

Antallet af får og lam, der græsser i de enkelte udmarksparter omkring Argisbrekka. Lammene er equivaleret i forhold til oplysninger om ”normal”lam.

Foderværdien af den gamle indmark udtrykt i antallet af kofoder/år

Number of sheep and lambs that grass within the individual outfield plots surrounding Argisbrekka. The classification “lambs” as opposed to “young sheep” is based on information defining “normal lambs”.

Fodder value of the old infield, based on produced cattle fodder/ per year.

Number of animals grazing in the outfield around Argisbrekka.

Ginbratrød	2
Kaldakinn	4
Rossatrød	$1^{1}/_{4}$
Skúlagarði & Suður á gerði	1
Fyri uttan gerði	2
Nordsmanns trød	5
I alt	$15^{1}/_{4}$

Her over indmarkens ydeevne udtrykt i antal kofoder/år. Med trød og beite menes nyere tids indtag af udmark til opdyrkning (se Protokol over den i Henhold til Lov angaaende en ny Skyldsætning af Jordene paa Færøerne af 29de marts 1867 foretagne Taxation af bemeldte Jorder, Kjøbenhavn 1873).

The above table shows the fodder value of the infield based on produced cattle fodder / per year. “Trød” and “beite” cover the later historic intake of outfield areas for infield production. The Valuation Ledger of 1867, Copenhagen 1873.

Får	Ungfår	Lam	
Livsnæringsfoder	0,5	0,4	
Vækst		0,2	
Reproduktion			0,35
I alt	0,5	0,6	0,35

Anslået fodermængde/ døgn for får, ungfår og lam. Efter S. H. H. Kaland 1979, p. 83.

Estimate of fodder consumption/per day for sheep, young sheep and lambs. After S.H.H. Kaland 1979, p. 83.

	Får	Ungfår	Lam	Ialt
Foderenheder/år	108.222,5	26.061,0	21.052,5	**153.336,0**

Foderenheder/år for udmarksparterne omkring Argisbrekka. Lammenes fortæring er sat til 150 dage.

Fodder units/per year for the outfield plots around Argisbrekka. Lamb consumption is sat at 150 days a year.

Eiði gamle indmark, kvæg: 22 $^{3}/_{5}$, se tab.3.1
Trød og beite, kvæg: 15 ¼, se tab. 3.1

Antal foderenheder		Antal foderenheder	
Døgn	113,00	Døgn	76,25
År	41.245,00	År	27.831,25
Vinter	23.730,00	Vinter	16.012,50
Sommer	17.515,00	Sommer	11.818,75
Heraf i hagin	**8.701,00**	Heraf i hagin	**5.971,25**

Lægger man herefter tallene sammen for det maksimale antal kvægs behov for fødeenheder, som dækkes i udmarken med fårebestandens

Tabel 2: Opstilling over anslået årlige udtag af foderenheder i udmarken omkring Argisbrekka. Kvægoldets fortæring an anslået til 5,0 foderenheder pr døgn (S. E. Albrethsen and Chr. Keller 1985, p. 103). Indefodringsperioden er sat til 210 dage, medens græsningsperioden er sat til 155. Heraf anslås de 77 at "belaste" hagin. Den samlede mængde foderenheder pr år, som trækkes ud af hagin er 167.908,25 foderneheder/år.

Tabulation of estimated yearly output of fodder units in the outfields around Argisbrekka. Cattle consumption is estimated at 5,0 fodder units per day (Albrecthsen & Keller 1985, p. 103). The indoor feeding period is estimated at 210 days, while the grazing period is estimated at 155 days. 77 of these are estimated as based on outfield produce alone. The total amount of fodder units per year produced by the outfield is sat at 167.908,25 fodder units/per annum.

belastning, får vi en samlet produktion på de berørte udmarksparter på knap 168.000 foderenheder om året. En foderenhed svarer til næringsindholdet i 1 kg byg, som svarer til ca. 2 kg godt hø, som igen svarer til 2,4 kg ringe hø og 4,7 kg lyng (Mæland 1943, 117, 390 her efter Kaland 1979, p.79). De tre udmarksparter måler omkring 21 km^2, hvilket giver en årlig produktion pr hektar på 80 foderenheder eller 376 kg lyng. Hovedparten af den vegetationsmæssige produktion foregår imidlertid på en langt mindre del af de 21 km^2. Følges 400 m ækvidistancen, udgør den underliggende udmark mellem 12 og 13 km^2, og man får så en årlig produktion efter taksationsprotokollens opgivelser på mellem 130 og 140 foderenheder pr hektar om året, eller mellem 600 og 650 kg lyng i hele tal.

Taksationsprotokollens tal fra 1867 afspejler det traditionelle færøske bondesamfunds driftsmåde og udnyttelse af omgivelserne. Det endelige resultat i form af antallet af kg lyng pr hektar om året giver et vist indblik i vegetationens produktion omkring Argisbrekka. Men man ved, at den vikingetidige situation har været anderledes: den menneskelige påvirkning var langt mindre med betydning for både vegetationens kvalitet og erosionens omfang, vegetationssammensætningen en anden og formentlig mere produktiv og endelig var klimaet formentlig lidt varmere (Ahlmann et alii 1970, p. 223; Larsen 1969, p. 132).

Hvad man måske med en vis rimelighed kan fremføre er, at mængden af foderenheder, som de tre udmarker producerede efter tallene fra 1867, afspejler et minimum af den vegetationsproduktion, som var til stede i samme område mellem 800 årene og midten af 1000 årene, som er det vikingetidige Argisbrekkas funktionsperiode.

De geologiske undersøgelser

I forlængelse heraf og af kapitel 1, hvor senere tiders menneskelige indgreb kort diskuteres i form af synlige spor i det nuværende landskab, er det klart, at landskabet har gennemgået ganske omfattende ændriger i løbet af de sidste 1000 år. Dette er også tilfældet med selve deltasletten vest for Argisbrekka, hvor hovedparten af de arkæologiske undersøgelser fandt sted, og hvor udgravningerne viser tilstedeværelsen af de vikingetidige bygningslevnlevn mv. Selvom der er visse lighedstræk mellem den vikingetidige lokale topografi og den nuværende, idet der også dengang fandtes et veldrænet og frodigt silt-plateau på arealet syd for Argisbrekka, er der trods alt en række forskelle, og deltasletten foran Argisbrekka må karakteriseres som en biotop under stadig forandring.

I august 1985 og 86 foretog det daværende Danmarks Geologiske Undersøgelse i samarbejde med Føroya Nátúrugripasavn geologiske undersøgelser ved Argisbrekka med henblik på at afdække områdets nyere geologiske historie og derved udpege de bedst egnede steder for prøveudtagning til pollenanalytiske undersøgelser, se kapitel 22. En stor del af lagbeskrivelserne bygger på åbne profiler, resten på boringer med håndbor, og der er i alt udført 79 profilbeskrivelser. Hovedparten af de geologiske undersøgelser er koncentreret

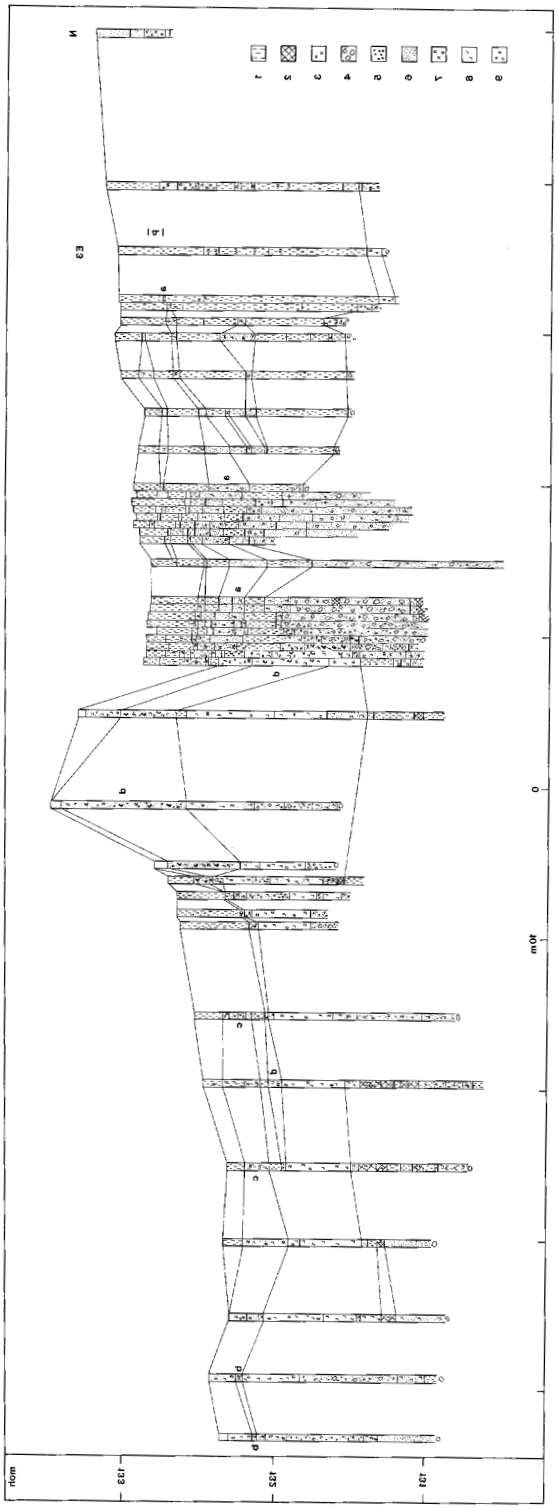

Figur 9: De geologiske forhold i linen fra Anlægsområde XIII til nord for søgegrøft 18, se fig.3.4. 1: Tørv; 2: gytje; 3: Humus; 4: Sten; 5: Grus; 6: Sand; 7: Silt; 8: Ler; 9: Ved. E3 placering af profil til udtagelse af pollenprøver. P markerer niveauet for første optræden af vejbred, Plantago lanceolata, a: udskylslag over kulturlag d. "d" angiver Anlægsområde I. Omgravningssporene i Anlægsområde XIII, mærket b, overlejres af en leret-sandet silt, lag c, der er afsat nogen tid efter bebyggelsens ophør. Efter Bent Odgaard.

The geological conditions in the line from settlement unit XIII to the area north of trial trench 18, see fig. 3.4: 1) peat; 2) gyttja; 3) humus; 4) stones; 5) gravel; 6) sand; 7) silt; 8) clay; 9) wood. E3: position of section for the extraction of pollen samples. P marks the level for the first appearance of ribwort plantain (Plantago lanceolata) a: wash-out layer over culture layer d. "d" marks settlement unit I. The signs of tillage in settlement unit XIII, marked b, are covered with a clayey-sandy silt, layer c, which has been deposited some time after the settlement ceased to exist. From Bent Odgaard, February 1988.

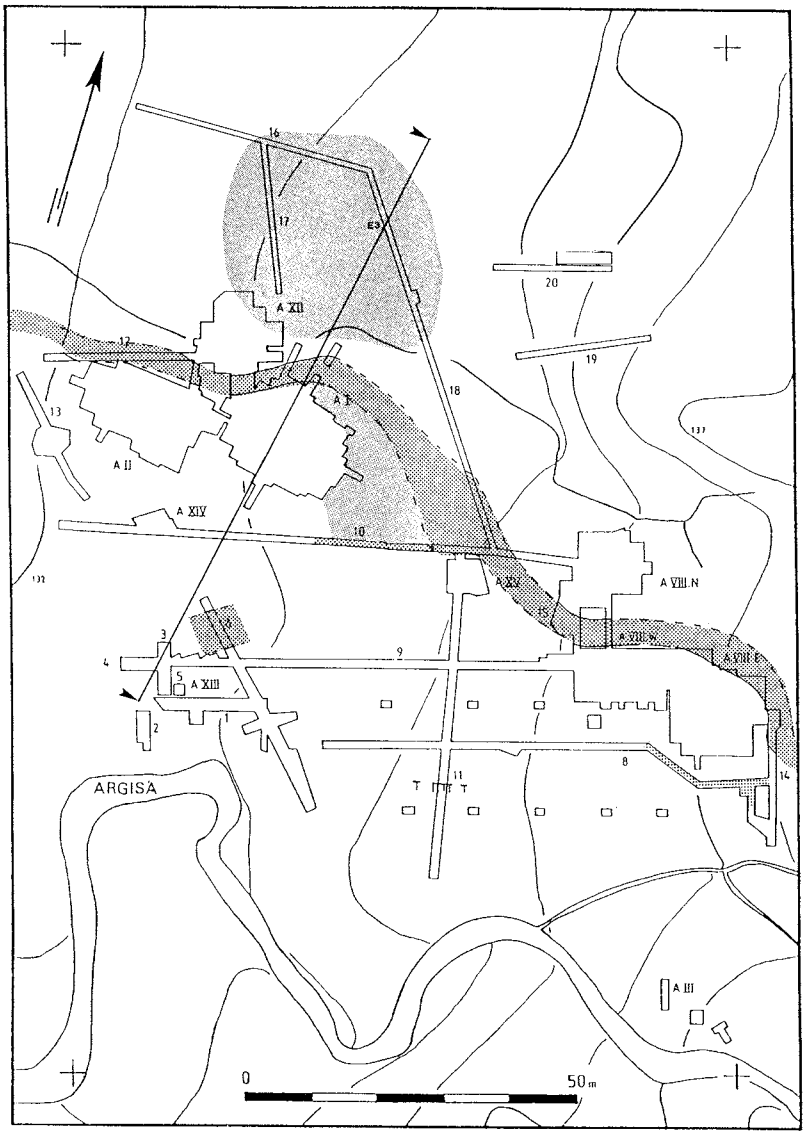

Figur 10: Deltasletten vest for Argisbrekka med udgravningsfelterne og de geologiske forhold medens bebyggelsen fandtes, således som de geologiske og arkæologiske undersøgelser har vist. Vandløbets størrelse med lyse raster er uvist, desuden ses birkemosen i mørke raster nord for det vestlige bebyggelsesområde, og vådområdet øst for Anlægsområde I. Linien for profilopmålingerne fra fig. 9 markeret med pile. DLM del.

The flat area west of Argisbrekka with the excavations and the geological conditions at the time of activity as shown by the geological investigations and the trial trenches. The size of the stream is uncertain. The birch bog north of the western settlement area and the wetland east of settlement unit I are also shown. The line of the section measurements from fig. 9 is marked with arrows. Produced in collaboration with Bent Odgaard. DLM del. 1992.

på engens vestlige del med udgangspunkt i Anlægsområde I, se fig. 10.

Bygningslevnene i Anlægsområde I ligger på et humøst siltlag, som falder stærkt mod nord, hvor det overlejres af et tykt humøst lerlag med mange kulturindikatorer i form af forkullet og tørret tørv, fig. 9. Tørvefragmenterne er rester af brændselstørv, som derved afspejler horisonten for den menneskelige aktivitet på stedet. Nederst i kulturlaget findes mange velbevarede, tildannede træstykker, som tyder på, at der

har stået stillestående eller svagt strømmende vand umiddelbart nord for Anlægsområde I. Strømmende vand har desuden borteroderet de øvre dele af kulturlaget og afsat et gruset sandlag, og 0,5 m nordligere er kulturlaget helt borteroderet. Denne vanderosion er formodentlig sket i slutningen af eller senere end aktiviteten i Anlægsområde I.

Erosionen af kulturlaget vanskeliggør den relative datering af lagene i de øvrige profiler nord for Anlægsområde I. Imidlertid kan der over kulturlaget konstateres et sandet og gruset udskylslag, som giver en *ante quem* eller "tidligere end" alder på lagene. Under dette udskylslag er der ni m nord for Anlægsområde I konstateret et tørvelag, som mod nord bliver gradvist tykkere. I tørven er der fundet mængder af birkegrene og en enkelt stamme (*Betula pubescens*). Der er foretaget ^{14}C-dateringer af birkegrene i mosen, som viser, at der har groet birketræer på stedet i mere end 3.000 år (2.620 f. Kr., K-5122 til 890 e. Kr. Ua-1455), se også kapitel 22. Desuden kendes birk fra andre vikingetidsudgravninger (Malmros 1994, p. 554).

Birketørven kan følges mod nordøst næsten 30 m fra Anlægsområde I. I dette område har der været en mose både før og under Argisbrekkas funktionsperiode. Hvorledes landskabet har set ud mellem birkemosen og Eiðisvatn i vikingetiden, lader sig ikke afgøre, da der her er aflejret store mængder sand, grus og ral, som forhindrer en geologisk boring. Hvornår disse lag er aflejret vides ikke.

Cirka 7,5 m øst for Anlægsområde I kiler kulturlaget sig ind mellem det underliggende lerlag og et tørvelag. Samtidig findes endnu et udskylslag fra åen, som er tydeligt senere end kulturlaget. Udskylslaget kan følges helt frem til søgegrøft 18s sydligste hjørne. På trods af manglende sikker korrelation mellem boringerne er det rimeligt at antage, at dele af tørvelaget under Udskylslaget er samtidig med bebyggelsen, og at der altså også øst for Anlægsområde I har været mose eller et vådområde på anvendelsestidspunktet. Det kan dog ikke afgøres, hvor stor mosen har været.

Kulturresterne kan følges ca. 25 m syd for Anlægsområde I, hvor de ligger i et lag, som overlejrer leret silt. Den øvre grænse for det lerede siltlag kan følges over 50 m syd for Anlægsområde I, til et område med gamle omgravningsspor, kaldet Anlægsområde XIII, se kapitel 15. Horisonten med omgravningssporene er dækket af leret-sandet silt, som er afsat senere end bebyggelsen. Anlægsområde XIII må således geologisk set være samtidig med eller muligvis senere end Anlægsområde I. Samtidig viser undersøgelserne, at området syd for Anlægsområde I og omkring XIII har været tørt på anvendelsestidspunktet.

Figur 11: Stammestykker og grene af træbirk, Betula cf pubescens. Stammen er ^{14}C-dateret ved prøve K-5067 til mellem 2560 og 2200 f. Kr. Til højre grene fra tørven nord for Anlægsområde XII dateret ved K-5180 til 1σ 170 f. Kr. til 10 e. Kr.

Stems, branches and twigs from beech trees, Betula cf. pubescens. The stem is 14C dated, K-5067, and gives an age of 2560 – 2200 BC. To the right twigs from the peat north of Area XII dated to1σ 170 BC to 10 AD.

Vender vi kort tilbage til trævegetationen i vikingetid og tidlig middelalder, er der adskillige tankevækkende fund. Således er der fundet birkegrene ved udgravningerne i Durhus i Eiði, der er ^{14}C-dateret til 890 e. Kr. (K-5618), ligesom der er fundet birkegrene på vikingetidstomten Toftanes (Hansen 1992). Allerede i 1880 modtog den skotske geolog J. Geiki, som rejste på Færøerne, oplysninger om birkegrene og -stammer: "…at Eiðe in Osteroe, the merchant there told me he had seen them taken from the peat near Eiði Vatn as thick as his leg". (Geiki 1880). Geiki modtog også oplysninger om lignende fund på Strømoy, Sandoy og Suðuroy. Pollenbotanikeren Knud Jessen diskuterer dette spørgsmål i 1922 (Jessen 1922, p. 12-13) i forbindelse med publicering af en pollenundersøgelse af moselag forud for bygningen af Margarinefabrikken i Thorsgøta. I prøverne fra moselagene viste der sig også at være pollen af blandt andet birk, el, fyr, lind og hassel (ibid p. 19), men Jessen valgte at betragte alle træpollen som fjerntransport, da der ikke er fundet makrofossiler af de aktuelle arter!

Med fundene fra Argisbrekka understøttes J. Geikis formodning om birken som oprindeligt hjemmehørende på Færøerne, hvor den har groet på beskyttede lokaliteter sammen med anden buskvegetation

som enebær og pil. Med landnammet bliver der grebet voldsomt ind i vegetationen, birken blev udryddet, og enebærbusken samt piletræet fortrængtes, se også kapitel 28. Fra pollenanlytisk side er det blevet anført, at birken allerede går voldsomt tilbage omkring 500 f. Kr. på grund af klimatiske forandringer, se kapitel 22.

Med menneskets ankomst til Færøerne kommer mange nye dyr og planter til, små som store. Blandt dem hører hasselnødder, som ikke ualmindeligt findes i forbindelse med vikingetids- og tidlig middelalders udgravninger: Kvivik, Kirjubøur, Toftanes etc., men også på lokaliteten Argisbrekka. Ved Argisbrekka er der desuden fundet en 8 cm tyk hasselgren med øksehug nær rodenden, hvilket viser, at træet er fældet lokalt. Det er blevet foreslået, at hasselbusken har groet på Færøerne, og den skal så i givet fald betragtes som en kulturplante medbragt af landnamsmændene (Malmros 1994 p. 555). Det giver unægtelig et andet billede af trævegetationen, der i dag stort set kun findes i plantager og ved bygder.

Allerede i 1986 og 1987 blev der gravet enkelte kortere og længere profilgrøfter med en rendegraver, hvor der foruden grøfterne i Anlægsområde XIII blev trukket otte 1 – 1,25 m brede grøfter på kryds og tværs og i varierende dybde. Ved at bruge rendegraver blev dels Anlægsområde XV, Hus 1, fundet se kapitel 14, dels blev der tilvejebragt uddybede oplysninger om de geologiske forhold. Grøfterne giver et udmærket billede af områdets topografi på bebyggelsestidspunktet. Særligt kan fremhæves, at Anlægsområde VIII (bortset fra Hus 4), Anlægsområde XV, XVI og XIII ligger på et og samme plateau, og at alle er placerede på plateauets nordlige kant, der afgrænses af et nu "fossilt" vandløb. Hermed menes sporene efter et åleje i form af mere eller mindre kraftige vandafsatte grus- og rallag, hvorover ses tørvelag efter tilgroning. Anlæg I, II og XIV ligger ligeledes på ét plateau, formentlig adskilt fra Anlæg XII af en fortsættelse af den nævnte å. Anlægsområde VIII, Hus 4 ligger på sydkanten af ét mindre, lokalt plateau, medens Anlægsområde XII ligger isoleret på en ler- og grusbanke omgivet af tørveaflejringer mod nord, øst og vest. Syd for Anlægsområde XII er der registreret spor efter det nævnte vandløb.

Ligeledes lykkedes det, at fastslå en vis tidsmæssig samhørighed mellem Anlægsområde VIII, herunder Anlægsområde XVI og XV, og Anlæg XIII, idet de nævnte anlægsområder ligger under samme forseglende væksthorisont. Dette har især betydning for Anlæg XIII og ligger i forlængelse af resultatet af de geologiske undersøgelser. Væksthorisonten, som viser sig som en gråbrun, humøs let sandet, leret siltstribe i

profilerne, og findes indtil 60 cm under recent overflade, men går på engens lavereliggende strækninger helt op under det recente vækstlag. Horisonten er senere end den vikingetidige aktivitet, og den skønnes at være dannet forholdsvis kort tid efter denne epoke. Alderen er dog ukendt.

Endvidere bekræftede grøfterne, at bebyggelsen med undtagelse af Anlægsområde XII er placeret på naturlige forhøjninger af lerblandet silt på kanten til vandafsatte sand, grus- og rallag. Disse lag tolkes som resterne af et vandløb eller åleje, som til tider må have været ret vandrigt. Ålejet eller vandløbet kan formentlig følges fra øst for Anlægsområde VIII, Hus 3 og 6, nord om Hus 6, ned mellem Anlægsområde VIIIs Hus 1 og 4, øst og nord om Anlæg XV. Herefter drejer åen formentlig mod nordvest, og den fortsætter mellem Anlægsområde I og XII og nord om Anlæg II. Efter sporene i den nuværende overflade at dømme, løber vandløbet fra Anlægsområde II mod vestnordvest til Eiðisvatn, se også oversigtskort fig. 10.

Vandløbet er vanskeligt at datere, men mellem Anlægsområde VIII, Hus 1 og Hus 4 må der til tider have løbet vand før, under og efter bebyggelsestidspunktet, se fig. 100, idet der ligger grus- og rallag under lag med kulturindikatorer. Samtidig er disse lag eroderede. De geologiske undersøgelser nord for Anlægsområde I i kapitel 2 viser, at der hér har været både stillestående og til tider strømmende vand. Desuden er kulturlagene eroderede af senere vandstrømning. Muligvis kan der være tale om en bugtning af vandløbet på dette sted, som har skabt disse aflejringsforhold.

Det er vanskeligt at afgøre, hvorvidt der er tale om et og samme vandløb. Det er kun muligt at registrere lejets bredde på udvalgte steder, medens det kontinuerlige forløb er vanskeligere at dokumentere. Alt tyder dog på, at hovedparten af bebyggelseslevnene har været opført på brinkerne af en nu fossil å, som enten er en tidligere udgave af Argisá eller en forgrening fra denne å. Det kan ikke afgøres med sikkerhed, hvor vandrig åen har været. Den normale vandstand kan godt have været ret beskeden, men i enkelte tilfælde har der formentlig været tale om store mængder vand, hvilket erosionen af Anlægsområde Is nordvesthjørne vidner om. Erosionen på dette sted fortsætter i øvrigt efter bebyggelsens ophør.

Mellem Anlægsområde I – II og XIII er der yderligere registreret udkylsslag, men det er usikkert, om disse lag er udtryk for egentlige vandløb. Formentlig er der snarere tale om flomaflejringer efter oversvømmelser. I foråret 1986 optrådte en sådan flomsituation, hvor slet-

Figur 12: Eiðisvatn og sletten set fra Argisbrekka.

Eiðisvatn and the plain seen from Argisbrekka.

ten blev forvandlet til et virvar af mindre vandløb, som afsatte tykke og tynde gruslag.

Ledehorisonten i søgegrøfterne viser også, at medens terrænet i dag falder ca. 2,8 m fra Anlægsområde VIII, Hus 3 og 6 ved foden af Argisbrekka til Anlægsområde XIII på den lavere liggende del af deltasletten, falder væksthorisonten ca. 2,5 m, en ringe forandring relativt set. I sydlig retning mod den nuværende Argisá er der i søgegrøft 11 registreret en kant, hvor væksthorisonten dykker markant, og herover er der afsat mere sandholdige lag. Der er således indikatorer på, at den datidige overflade har hældet mere mod syd end nutidens.

Endelig er der nærmest selve Argisbrekka også spor efter adskillige fjeldskred. Disse ligger stratigrafisk over kulturlagene med tilknytning til den vikingetidige og tidligt middelalderlige aktivitet, og de viser sig som tykke lag af usorterede sten- og gruslag. Fjeldskredene er en del af den stadige, naturlige nedbrydning af det færøske landskab og er som sådan ikke uventede at finde ved foden af skråningen. Det er imidlertid karakteristisk, at skredene forekommer senere end kulturlagene, hvilket formentlig skal ses i forhold til den stadigt voldsommere indgriben i

den naturlige vegetation især i form af fåregræsning. Ved nedgræsning af vegetationen øges erosionen og dermed muligheden for fjeldskred, se også kapitel 28.

Selvom ligheder og forskelle er skitseret i forhold til den nuværende topografiske og geologiske situation, er der adskillige ubesvarede spørgsmål. Blandt andet er det uvist, hvor meget længere øst på Eiðisvatn strakte sig på bebyggelsestidspunktet. Lå den yderste del af siltplateauet som et næs ud i Eiðisvatn? Situationen er ikke utænkelig, da udvaskning af sedimenter fra de højereliggende skråninger som følge af menneskelig aktivitet i løbet af de sidste 1000 år må være øget ganske betydeligt.

Kapitel 3: De arkæologiske undersøgelser ved Argisbrekka

Den 12. juni 1985 indledtes udgravningerne af de vikingetidige anlæg ved Eiðisvatn. Herefter fulgte næsten 13 måneders udgravninger fordelt over tre sæsoner. 1985 og 86-sæsonerne efterfulgtes af materialebearbejdning afsluttende med en rapport og med populærvidenskabelige artikler i Mondul (Mahler 1986a, p. 6 – 17 & 1986b). Allerede i løbet af 1985 stod det klart, at omfattende udgravninger ville være påkrævede, hvorfor udgravningerne i 1986 strakte sig fra 1. maj til 9. november med deltagere af op til 13 arkæologistuderende fra Færøerne, Danmark og Sverige udover specialister fra Danmarks Geologiske Undersøgelse og Nationalmuseets Naturvidenskabelige Undersøgelser, begge København, samt Føroya Náttúragripasavn, se Bilag 1. 1986-sæsonen blev meget travl og forceret, idet den blev anset for den sidste mulighed for udgravninger ved Argisbrekka, men heldigvis viste det sig i slutningen af oktober, at vandkraftprojektet blev forsinket, således at endnu en sæson i 1987 lod sig planlægge, fig. 13.

Figur 13: Udsigt over græsletten vest for Argisbrekka fotograferet fra vejen til Funningur i 1985. Bemærk de mange spor efter tørveskær.

View of the plain area west of Argisbrekka from the road to Funningur 1985.

Inden dette stod klart, var der i den sidste del af udgravningssæsonen taget beslutninger om at sikre så mange informationer om de arkæologiske levn som muligt inden for de daværende rammer, beslutninger, som samtidig fik konsekvenser for den efterfølgende sæson. Således blev Anlægsområde II gravet i bund efter en hård prioritering, hvorved mange oplysninger blev fremskaffet, medens en del oplysninger gik tabt. Værre var beslutningen om at lægge en dyb øst-vest profilgrøft tværs igennem Anlægsområde I for herved at dokumentere de nedre kulturlag. Der siger sig selv, at profilgrøfter kun giver ringe overblik over og erkendelse af de fremkomne strukturers sammenhæng, således at dokumentationen meget let bliver mangelfuld. Endelig gjorde vi den ikke overraskende erfaring, at oktober-november på Færøerne ikke vejrmæssigt egner sig til udgravningsarbejde. Udgravningerne ved Argisbrekka blev afsluttet den 28. august 1987, og den foreløbige rapport for udgravningsresultaterne forelå i august 1988.

Synlige og usynlige levn

Efter de første spadestik i Anlægsområde I og II stod det klart, at der var kulturhistoriske levn af betydelig arkæologisk interesse. De to forhøjninger hævede sig mellem 0,5 og 0,75 m over overfladen, se også fig. 17. Allerede i 1985 efter snit i Anlægsområde VIII blev det imidlertid klart, at de arkæologiske levn ikke nødvendigvis var synlige eller gav sig til kende på den daværende overflade, og at det var svært at rekognoscere områderne omkring Eiðisvatn ved blot at se på overfladen enten direkte eller via almindelige sort/hvide luftfotografier. I denne forbindelse var det væsentligt, at selvom der er foregået en geologisk ændring af områderne, og selvom den menneskelige påvirkning i form af blandt andet tørveskærene har været stor, så har deltasletten aldrig været dyrket i historisk tid. Man kunne således forvente, at de arkæologiske levn lå intakte, sådan som de var faldet sammen efter aktivitetsperiodens ophør.

I 1985 blev der derfor udlagt 12 prøvehuller på 1 x 1,5 m med 10 m afstand i to rækker på det flade område foran Argisbrekka og op til skråningen. Herved fremkom sporene, som førte til udgravning af Anlægsområde XIII. I 1986 og 87 blev dette fulgt op af maskingravede søgegrøfter på kryds og tværs af det flade område og på Birgisnes, se fig. 5. Desuden blev der ledt efter eventuelle folde, som muligvis kunne være placeret på naturgivne gunstige steder blandt andet syd for Argisá. Denne eftersøgning blev understøttet af udtagning af jordprøver til fosfatanalyse. Det har på trods af disse

anstrengelser ikke været muligt at eftervise eksistensen af fritliggende folde ved Argisbrekka.

I 1985 blev der også taget initiativ til overflyvning af den østlige del af Eiðisvatn med helikopter for ved forskellige former for fotooptagelser om muligt at erkende spor efter arkæologisk interessante levn. Der blev optaget en lang række infrarøde og almindelige sort/hvide optagelser, som blev nøje gennemgået. Optagelserne har været til stor inspiration for udlægning af prøvehuller og mindre snit, men har trods alt ikke direkte ført til arkæologiske fund.

Selvom fosfatanalyserne fra 1985 måtte vurderes som negative, blev ideen ført videre med fosfat-spot-test i 1986 sæsonen (Østerholm 1982). De maskintrukne søgegrøfter har dog været det mest effektive, idet grøfterne gav mange oplysninger om de geologiske forhold, samt afdækkede spor efter ildsteder og konstruktioner. Uden maskinen havde det været yderst vanskeligt at undersøge det omgravede område i Anlægsområde XIII, hvor netop de lange grøfter og større flader var en forudsætning for arkæologisk behandling af anlægget.

Man får aldrig sikkerhed for at have fundet *alt* ved Argisbrekka, men der er en rimelig sandsynlighed for, at vi har afdækket alle de væsentligste spor i form af huskonstruktioner og andre anlæg. Alternativt ville det have krævet en fuldstændig maskinel afrømning af de øvre jordlag, hvilket næppe er realistisk.

Udgravning af tørvemure. Metodiske overvejelser

Siden Daniel Bruuns vigtige kulturhistoriske undersøgelser omkring forrige århundredeskiftet (Bruun 1929, p. 118-120) og landsantikvar Sverri Dahls første egentlige arkæologiske udgravning af bebyggelseslevn på Færøerne i Kvívík fra 1941 (Dahl 1952, p. 65ff) har opfattelsen af de vikingetidige og middelalderlige bygninger været underkastet forskellige vurderinger. De vikingetidige bygningslevn består af to elementer, dels sten- eller kassemure, dels et træhus inden for de beskyttende stenmure (Thorsteinsson 1981a, p.153). I sagens natur er det hovedsagelig de omkransende stenmure, der er mest iøjnefaldende, medens det indre træhus giver sig til kende ved rækker af sten der har båret stolper eller syldstokke foruden andre spor efter stolper og rafter i gulvlag eller langs stenmurenes inderside. Stenmurene består af en inder- og en yderskal af sten, hvorimellem der er stampet jord, grus, tørv og sten alt efter de forhåndenværende materialers tilgængelighed. Egentlige tørvemure er derimod ikke tidligere arkæologisk kendt på Færøerne.

Figur 14: Udgravningssituation i 1986. I forgrunden Anlægsområde VIII, Hus 4 under udgravning og i baggrunden Anlægsområderne I, II og XII. Fra venstre Kirsten Hvenegaard-Lassen, Hákun Andreassen, forfatteren og Susan Dall Mahler. Foto Kalmar Lindenskov.

Scene from the 1986 excavation. In the foreground settlement unit VIII, house 4 during excavation and in the background the settlement units I, II and XII. From the left Kirsten Hvenegaard Lassen, Hákun Andreassen, the author and Susan Dall Mahler.

Selvom man som arkæolog altid skal være forberedt på det uventede og have indsigt i andre tiders og geografiske områders byggeskik, repræsenterer den etablerede opfattelse en erkendesesbarriere (sammenlign Haastrup og Ramløv 1988, p. 219). I dette tilfælde er der tale om hvilke former for bygningslevn, man kunne forvente at finde ved Argisbrekka. I 1985 blev der i anlægsområde I og II afdækket kulturlag vekslende mellem sterile zoner og zoner med kulturlag. Sedimenterne af silt, ler, sand og grus var uden erkendbare vækstlag, eller med få erkendbare humusholdige striber. Desuden indgik de relativt få sten i de arkæologiske udgravninger ikke i genkendbare murforløb. Det blev ikke nemmere af, at dele af lagene i Anlægsområde II så vandaflejrede ud. Var der tale om omlejrede bygningslevn? Hvis det var tilfældet måtte udgravningsteknikken tage hensyn til dette.

Først i 1986 lykkedes det at lægge et profilsnit vinkelret på et murforløb, hvor de opstablede tørv gav sig klart til kende i form af varvige lag og linser, se fig. 103. Med denne iagttagelse fik profilerne i de øvrige anlægsområder et nyt indhold, idet *tørvemurenes* forløb nu lod sig fastlægge og dokumentere. Forholdene i Anlægsområderne I og II viste sig også at være særligt vanskelige, idet tørvemurene snarere var opbygget af jordtørv med ringe indhold af organisk materiale, således at de enkelte bygningstørv kun undtagelsesvis lod sig erkende. Desuden repræsenterer begge forhøjninger adskillige byggefaser, hvor de øvre bygninger hviler på udjævnede jordtørvsmure fra de ældre. Virvaret af

tilsyneladende sterile zoner afvekslende med kulturlag eller egentlige gulvlag fik således en forklaring.

1985 udgravningerne, som famlede i blinde med hensyn til fastlæggelse af bygningslevnenes murforløb, har selvfølgelig haft sine omkostninger i form af oversete detaljer i forløb og tilhørsforhold mellem bygningsrester. Dette er beklageligt, men må ses i relation til den senere opnåede, nye indsigt i byggeskikken på Færøerne i de ældste tider. Det har således været muligt at tage tidligere udgravninger op og se dem i et nyt lys. For eksempel har det viste sig, at østgavlen i det middelalderlige beboelseshus på lokaliteten "Inni a Tvørgerði" i Miðvágur har været opbygget med ydre tørvemure (Mahler 1984).

Selv ved en omhyggelig, systematisk udgravning, er det klart, at man ikke finder alt i f.eks. gulvlag. I 1986 blev der derfor bygget et vandsold, således at den afskrabede jord kunne vandsoldes med to maskevidder i to etager henholdsvis med 4 og 2 mm. De færøske sedimenter kan være meget specielle med stort indhold af ringe omsat organisk materiale, hvorfor de mere sandede og grusede partier og særligt gulvlagene gav en mulighed for at benytte vandsoldning. Desuden blev de meget trærige lag i Anlægsområde I soldet pr kvadratmeter. Solderesterne blev så vidt muligt sorteret i løbet af udgravningen.

Med henblik på makrofossiler – særligt frø – som ikke ville kunne erkendes ved vandsoldning, blev der fra 1986 systematisk udtaget prøver af gulvlagene (pr m^2) til sigtning i 1,0 mm og 0,5 mm sigter. Da selv prøvesigtning er meget tidskrævende i udgravningssituationen, blev der fra ikke-prøvesigtede gulvlag systematisk hjemtaget materialet, som blev sigtet i efteråret og vinteren 1987. Resultaterne er desværre meget sparsomme, og det mest opsigtsvækkende fund er 1 1/2 forkullet bygkærne.

De sure aflejringsbetingelser på Færøerne og den store vandgennemsivning på grund af den udbredte nedbør giver meget dårlige betingelser for bevaring af knoglemateriale. I heldige tilfælde var kæber eller kæbedele og den mere modstandsdygtige tandemalje bevaret. Varmepåvirkede knogler er bedre bevarede, men repræsenterer en særlig del af faunamaterialet formentlig med overvægt af fugleknogler, se kapitel 20. Det er heller ikke forventeligt, at de fundne knogler afspejler husdyrbesætningen i relation til de menneskelige aktiviteter ved Argisbrekka, hvorfor dette aspekt om muligt måtte løses ad anden vej, f.eks. parasitologisk. Der blev derfor udtaget jordprøver fra alle huses indre uanset tilstedeværelsen af gulvlag. Et udvalg af prøverne er analyseret, men

med negativt resultat. De analyserede prøverne indeholder desværre ingen palæoøkologiske elementer.

Ud over egentlige trægenstande, er der hjemtaget en stor mængde træspåner, kviste, træfragmenter mv. med henblik på senere bestemmelse. Det store materiale rummer særdeles gode muligheder for at belyse både brugen af hjemligt træ såvel som brugen af drivtømmer og indhandlet træ. Kun en brøkdel er desværre blevet bestemt (Malmros 1990, p. 86 – 92; 1990b, p.28; 1994, p. 552 – 558; Mahler & C. Malmros 1990). Sammen med den anden nyudgravede vikingetidslokalitet på Toftanes i Leirvík (Hansen 1989, p.129-146) og Í Uppistovubeitinum (Arge 1997b, 27-44) ligger der her er et stort træmateriale, der venter på økonomisk mulighed for at blive analyseret.

Kapitel 4: Det vestlige bebyggelsesområde

På oversigtskortet fig. 6 over de arkæologiske levn ved Argisbrekka kan man se, hvorledes de yngste konstruktionslevn i hvert anlægsområde er placeret i forhold til hinanden og i forhold til de geologiske forhold, se også fig. 10. Fordelingen af bygningslevnene falder i to områder, nemlig et østligt, se kapitel 9, og et vestligt. Det vestlige bebyggelses-

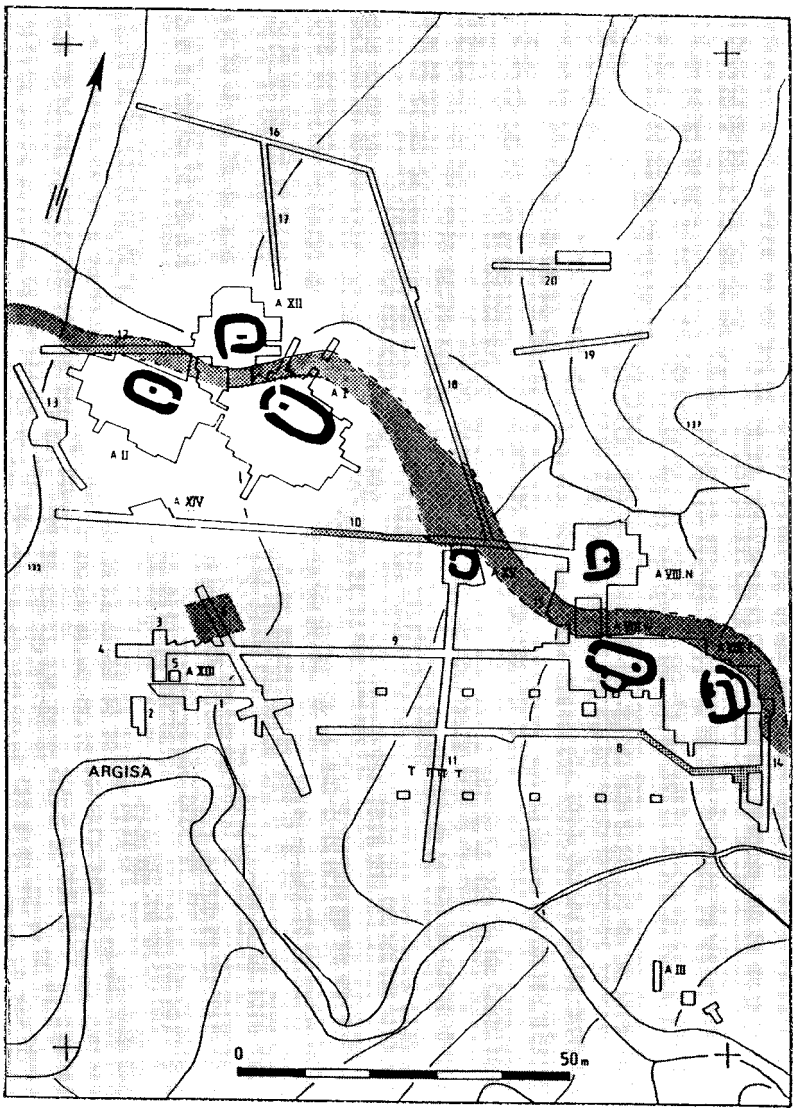

Figur 15: Oversigt over deltasletten foran Argisbrekka med det vestlige bebyggelsesområde fremhævet.

Survey of the plain area in front of Argisbrekka with the western settlement area outlined.

område, fig. 15, der består af Anlægsområde I, II, XII og XIV, ligger i tilknytning til det fossile vandløb bortset fra Anlægsområde XIV, der er sporene efter et ildsted, se kapitel 16.

De tre øvrige anlægsområder dækker over adskillige bygningslevn, således at der i Anlægsområde I er erkendt otte bygningsrester, hvoraf de tre måske fire er rester af opholds- eller beboelseshuse. I Anlægsområde XII ligger mindst to bygninskonstruktioner, men kun den enes funktion kan med sikkerhed fastlægges. I Anlægsområde II blev der erkendt en bygningskonstruktion under udgravningen, men yderligere bearbejdning af materialet viser, at der har ligget mindst tre, måske fire selvstændige bygninger i Anlægsområde II. De udgravede bygningslevn i det vestlige bebyggelsesområde er næsten alle orienteret i øst – vestlig retning og har været opbygget med tørvemure og indre tagbærende konstruktion i lighed med de øvrige bygninger ved Argisbrekka.

Hvad bygningernes art angår, er de meget varierede både med hensyn til størrelse, indretning og bærende konstruktion. Hvert beboelseshus gennemgår desuden en række større og mindre ombygninger samt fornyelse af tilbygninger. Ud over de oven for anførte funktionsfortolkninger af bygningslevnene kan tilbygningernes funktion være vanskelig at fastlægge ikke mindst, da der i nogle tilfælde kan være tale om funktionsændring i løbet af brugsperiode.

Den lokale topografi

Anlægsområde I og II ligger syd for et sumpet område, og de geologiske og arkæologiske undersøgelser viser, at der umiddelbart nord for husene til tider har løbet vand. Sporene i de åbne profiler er tolket som et fossilt vandløb, således at husene har ligget på den sydlige brink. Karakteristisk for Anlægsområderne I og II er forhøjningerne over det omgivende terræn, se fig. 16 og 17.

Forhøjningerne er dannet ved udjævning af tørvemure og efterfølgende nybygning. Man har altså i Anlægsområde I og II valgt at bygge på samme sted flere gange, medens man i det østlige bebyggelsesområde åbenbart hovedsagelig valgte at opføre sine bygninger et nyt sted, når de forfaldt. Denne ændrede adfærd vidner måske om en kronologisk forskel mellem det vestlige og det østlige bebyggelsesområde.

På den nordlige side af det fossile vandløb ligger Anlægsområde XII. Placeringen af bygninger i dette relativt sumpede område har krævet stabilisering i form af tilført grus. Bygningslevnene gav sig ikke til kende på den recente overflade ud over, at den virkede mere stabil. Prøvehuller i området viste imidlertid spor efter bebyggelse, hvorefter

Figur 16: Luftfoto af Anlægsområde I og II fra 1985. De første spadestik er taget.

Aerial photo of area I and II after the removal of the top soil.

anlægsområdet blev underkastet en nærmere arkæologisk undersøgelse. Ved profilregistreringen af profilen mellem Anlægsområde I og XII viste det sig, at der formentlig er en funktionsmæssig samhørighed mellem de to anlægsområder. Bortset fra det isolerede ildsted i Anlægsområde XIV opfattes de tre øvrige anlægsområder som et delvist sammenhængende kompleks, og i det efterfølgende vil de blive fremlagt i hvert sit kapitel efterfulgt af overvejelser om det vestlige bebyggelsesområdes relative kronologi.

Kapitel 5: Anlægsområde I, hus på hus

Forhøjningen, som fik navnet "Anlæg I", var den største af de to tydelige forhøjninger på deltasletten neden for Argisbrekka, fig. 17. Det var disse tilsyneladende unaturlige forhøjninger, som sammen med stednavnet henledte museets opmærksomhed på stedet. Gårdforhøjningen blev genstand for udgravning gennem hele forløbet 1985-1987, og er således det objekt som ubetinget krævede de største ressourcer ved udgravningerne. Det skyldes også de meget komplicerede forhold, hvor bebyggelseslevnene udvikler sig ved stadige ombygninger gennem otte af de ti udskilte faser. Der har stået op til tre bygninger samtidig, der til stadighed byggedes om og til, uden at der på noget tidspunkt blev foretaget en total jævning.

Efter erkendelsen af rene tørvemure i 1986 blev det klart, at meget i 1985 var blevet gravet bort uden at have været erkendt. Profilerne var

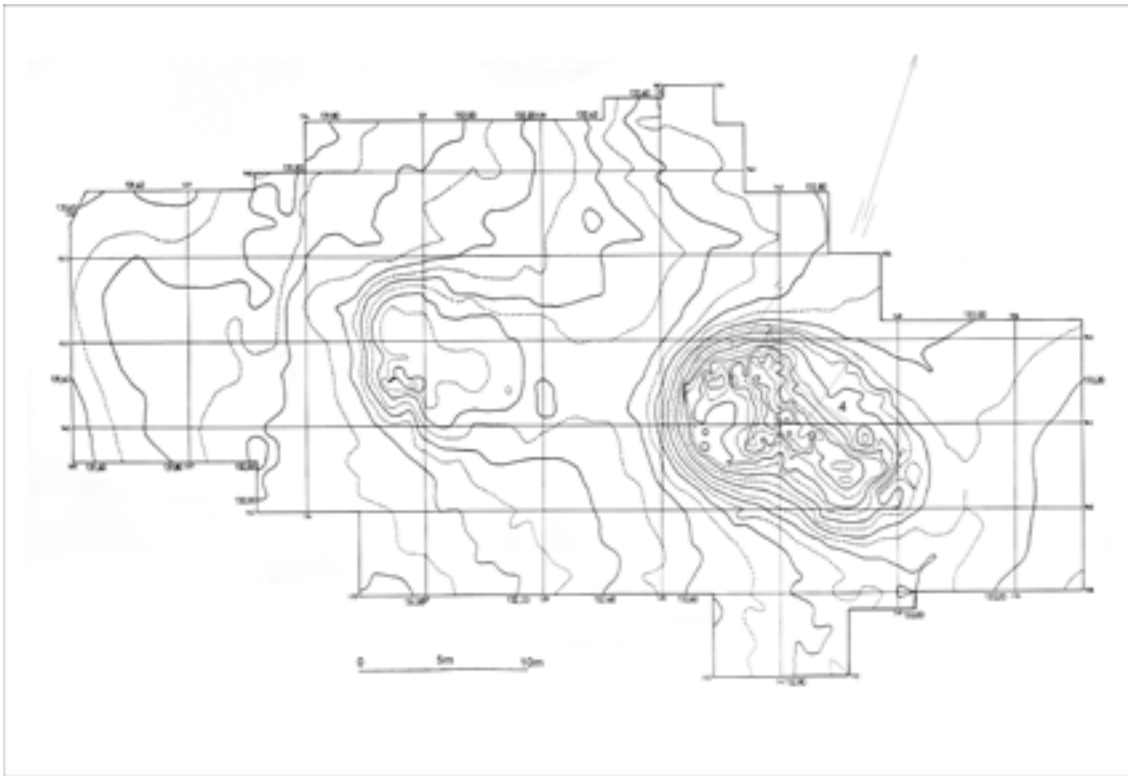

Figur 17: Før udgravningsstart opmåltes den nuværende overflade af Anlægsområde I og II. Ækvidistancen er 10 cm. AHN del.

Before the excavation the surface of settlement units I and II was surveyed. Equidistance: 10 cm's.

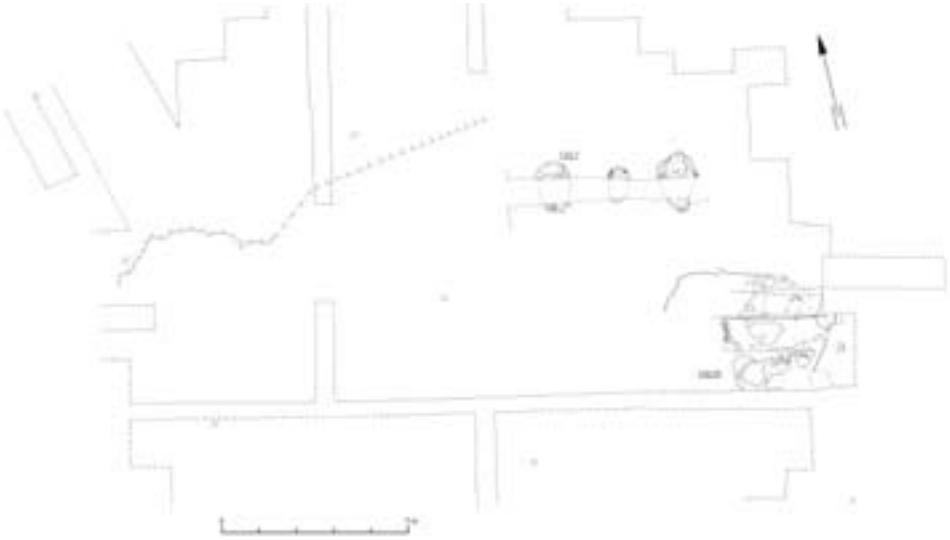

Figur 18: Ældste fase i anlægsområde I kaldet fase 0. Aktivitetssporene udgøres af tre tørvekulsmiler og et område med tørvekul og aske kaldet Hus 7. Hus 7 dækker et ca. 4,2 x 2,2 m stort område med forkullet tørv, stenlægninger og spor efter rafter. AHN del.

Oldest phase in settlement unit I, equal to Phase 0. Traces of activity consist of three turf charcoal stacks and an area containing turf charcoal and ash, named House 7. House 7 covers an area of some 4,2 by 2,2 m's containing traces of charred coal, stone foundations and raft holes.

således den sidste mulighed for at dokumentere og erkende konstruktionerne. Da det var blevet sent på 1986 sæsonen, og der tilsyneladende ikke var mulighed for at komme igen året efter, blev der taget en drastisk beslutning om at grave ned langs en øst – vest gående profil tværs igennem kulturlagene for at få dem dokumenteret fra top til bund, inden det var for sent. Langs balken blev der på nordsiden gravet ned gennem Hus 5s ældre gulvlag og gennem Hus 8 uden at fladerne blev mere end nødtørftigt dokumenteret. Lige før udgravningerne måtte lukke på grund af begyndende vintervejr i november, viste det sig, at det alligevel ville være muligt at fortsætte i 1987.

To vigtige profiler blev tegnet sidst på sæsonen 1987, og deres afgørende udsagn om anlæggenes konstruktion og stratifikationen blev først rigtigt erkendt efter udgravningens afslutning. Det er således udsagn fra profilerne om tørvemure ældre end Hus 5 og 6 foruden udredningen af stolpehuller, der førte til erkendelsen af Hus 8 og 9. Det er i høj grad analyser af lagene i profilerne, som har ført frem til nedenstående faseinddeling.

Aktivitetsspor og bygningslevn, fase O – H

Fase 0: Denne fase omfatter af tre gruber og et område med kulturlag og stenlægninger kaldet "Hus 7", fig. 18. Alle de erkendte levn er ældre end de ældste regulære bygningslevn i anlægsområdet.

De vigtigste spor er to lave gruber, der formentlig skal tolkes som

Figur 19: Hus 7 set fra øst.

House 7 seen from the east.

tørvekulsmiler. To af gruberne er ovale og måler henholdsvis 0,5 x 1,0 m og 0,9 x 1,3 m og er 0,15 og 0,2 m dybe. Den tredje grube er kun registreret i profil og er tilsyneladende ret dårligt bevaret. Gruben er ca. 0,45 m i snit og 0,1 m dyb. Grubernes fyld er generelt præget af forkullet tørv, hvilket giver grundlag for den formodede funktion som tørvekulsmiler. Desuden er hovedparten af jernslaggerne fra Anlægsområde I fundet i lag, der kan relateres til de ældste aktivitetsspor, men ingen af slaggerne er fundet i direkte forbindelse med gruber eller konstruktioner. Tolkningen af gruberne som tørvekulsmiler bestyrkes muligvis af "Hus 7s" karakter, der dog er en konstruktion med mange problemer.

"Hus 7" ligger i sydøsthjørnet af Anlægsområde I og er et ca. 4,2 x 2,2 m stort område med tørret og forkullet tørv, stenlægninger og spor

Figur 20: Fase A med Hus 8 og 9. Nordligst ligger Hus 8, hvor der er gennemgang til det syd for liggende Hus 9. Det toskibede Hus 8 har bevaret gulvlag på ca. 2 x 4,5 m, medens Hus 9 måler 3,2 x 3,2 m. Sidstnævnte har udgang både mod øst og vest og formodes at være et beboelseshus på grund af den treskibede opbygning. AHN del.

Phase A with Houses 8 and 9. To the north lies House 8 with direct access to House 9.Internally, House 8 measured some 2 by 4,5 m's, and was supported by a single row of posts. House 9 contained a double row of posts and had a floor space measuring some 3,2 by 3,2 m's. House 9 had two entrances facing east and west respectively and is interpreted as a dwelling house on the basis of the three-aisled construction.

efter rafter, fig. 19. De elementer, der tolkes som sammenhørende, ligger stratigrafisk under *fase A* og var i begyndelsen ret uforståelige. Det vestnordvest – østsydøst vendte kulturlag er meget præget af tørret og forkullet tørv, og der forekommer også lidt tørveaske og fragmenter af ildskørnede knogler. Mod øst stiger kulturlaget en smule, for derefter at forsvinde enten fordi det senere er eroderet bort, eller fordi der har været en nu helt forsvunden tørvemur på stedet. En anden forklaring kan være, at hovedparten af kulturlaget ligger i en simpel nedgravning, der skærer et oprindeligt vækstlag. Der er hverken registreret sikre spor efter mure eller tagbærende konstruktion, og det er således uvist om der er tale om et egentligt bygningslevn. Skal man forsøge at funktionsbestemme "Hus 7", tyder det kompakte lag af tørret og forkullet tørv på, at man har opbevaret dette på stedet, muligvis under en ret simpel tagkonstruktion understøttet af rafter. Der kan altså være tale om et udhus, hvis funktion måske skal ses i lyset af de tre tørvekulsmiler. Det er uvist om konstruktionen er indgået i en eller anden form for jernbearbejdning.

Fase A består af Hus 8 og 9, der som nævnt først er erkendt i forbindelse med efterbearbejdning af det hjemtagne dokumentationsmateriale. Husene er i sagens natur ret forstyrrede på grund af de senere byggeaktiviteter, således at en del er overladt til tolkningsforsøg, fig. 20.

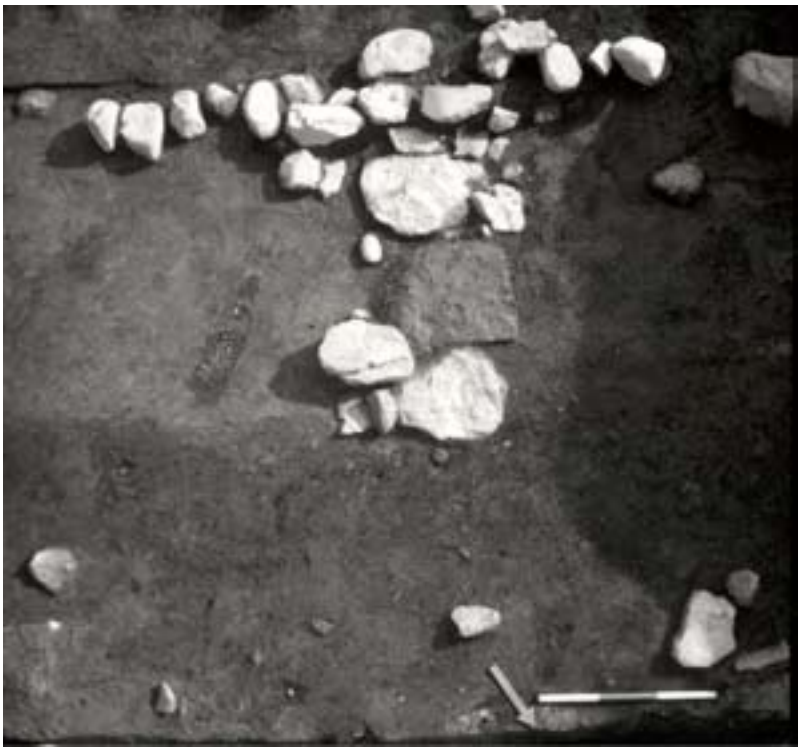

Figur 21: Brolægningen af store, flade sten i mellemgangen mellem Hus 8 og 9 set fra nord. Tørvemuren kan ses på begge sider af brolægningen. Stenrækken, som ligger hen over brolægningen, tilhører fase D1.

Paving between House 8 and 9 consisting of large, flat stones seen from north. On either side of the paving, turf walls can be seen. The row of stones, crossing the paving is younger and belongs to Phase D1.

Hus 8 er orienteret øst – vest, og det bevarede gulvlag måler ca. 2 x 4,5 m, men huset kan være længere mod øst, da der ingen sikre spor er registreret af østgavlen. Husets tørvemure er tydeligst mod syd og vest, og sydmurens forløb lader sig rekonstruere ret sikkert, således at husets længde passer med de bevarede spor efter den tagbærende konstruktion, der er toskibet. Tørvemurene er meget komprimerede på grund af de overliggende lags vægt, og vestmuren viser sig blot som tynde buede linser af materiale, der ligner undergrund.

Indgangen er placeret i den vestlige ende af sydmuren, hvor der findes rester af indgangsbrolægning, og umiddelbart inden for brolægningen er der spor efter dørstolpen. Langs brolægningens vestside løber en drænrende ud af Hus 8 og videre mod vest ud af Hus 9, hvor renden er dækket af flade sten, fig. 21. Der er meget få spor efter indre strukturer i det lille hus, og gulvlaget er kun i meget ringe grad præget af forkullet tørv og aske. Der er intet spor efter en egentlig ildstedsopbygning, men efter gulvlaget at dømme må huset have haft et ildsted. Sandsynligvis har man på et senere tidspunkt anlagt yderligere en indgang, men denne gang i den østlige ende af sydmure fra det lille brolagte tun uden for døren i Hus 9s østmur. En række kantstillede

sten skal formentlig knyttes til Hus 8, og de kan være spor efter en bænkkonstruktion mod nord.

Hus 9 har næsten kvadratisk grundplan på ca. 3,2 x 3,2 m^2, og længdeaksen er formentlig sydsydvest – nordnordøst at dømme ud fra de bevarede spor efter den treskibede, tagbærende konstruktion. Denne konstruktion er dog ret fragmenteret, men det lader sig dog sandsynliggøre, at den har været genstand for udskiftning. Ved den vestlige stolpe i tredje sæt fra nord er der således to stolpespor, som skærer hinanden. Hus 9 blev erkendt i profilerne, hvor det fremgår, at murene næsten er helt udjævnede, men på trods af dette lader østmurens forløb sig bestemme ret nøjagtigt. Derimod er sydmuren mindre sikker, blandt andet da undergrunden skråner lidt mod syd, men det ser ud til at "gavlen" er ca. 1,4 m tyk. Ligeledes er vestmuren bedst dokumenteret i profilerne, men det er sandsynligt, at denne murs yderside har været i flugt med Hus 8s vestgavl. Indgangen til Hus 9 er midt i østmuren med en bredde på 0,6 m. Mod nord er der ydermere gennemgang til Hus 8, og muligvis har der været yderligere et indgangsparti over drænrenden i vest. De indre strukturer i Hus 9 er meget sparsomt bevaret, og muligvis skal to sten på linie med de østlige stolper i den bærende konstruktion ses som de sidste rester af en jordfast bænk. På grund af den meget effektive rydning af Hus 9 er ethvert spor af eventuelt ildsted fjernet. Muligvis tilhører et kulturlag i den sydlige del af huset af tørret tørv og tørveaske Hus 9 og kan pege på den oprindelige placering af det forsvundne ildsted.

Om der i givet fald har været andre konstruktioner på Anlægsområde I samtidig med Hus 8 og 9, ved vi ikke, da de senere aktiviteter stort set har slettet alle spor. Det er således også vanskeligt at tolke de to huses funktion, men skal man sammenholde husene med de øvrige bygningslevn ved Argisbrekka, kan det treskibede Hus 9 måske opfattes som opholdshus. De to huse er næsten lige store, nemlig 9 – 9,5 m^2, men Hus 8s toskibede konstruktion og mangel på ildsted kan tyde på en form for udhusfunktion eventuelt oplagringshus.

I ***fase B*** jævnes Hus 8 og 9 ganske effektivt, og kun dele af den fælles midtermur og brolægningen i gennemgangen genanvendes. *Fase Bs* hovedkonstruktion er den ældre fase af Hus 5, der er et treskibet hus på mindst 7,5 x 3,8 m indvendigt målt, og orienteret vestnordvest – østsydøst. Længden kan dog ikke angives med sikkerhed, da østgavlen og det østlige stykke af nordmuren er eroderet bort af åen, fig. 22.

Hus 5 har oprindeligt haft fem sæt tagbærende stolper, hvoraf der

Figur 22: Tegning af Fase B. Der er tilsyneladende ikke andre spor af bygninger på Anlægsområde I i fase B end Hus 5 et 7,5 x 3,8 m stort treskibet beboelseshus. AHN del.

Plan of Phase B. No other traces of buildings were found in settlement unit I in Phase B than House 5 a 7,5 by 3,8 m's large, three-aisled dwelling house.

er spor efter otte af de ti stolper, idet de nordlige stolper i sættene ved gavlene mangler i øst på grund af erosionen. Afstanden mellem stolperne er symmetrisk om det midterste sæt, og alle stolperne på nær en har stået på let nedgravede sten. Den nordlige stolpe i det midterste sæt er jordgravet, og der er tegn på, at stolpen har været udskiftet. Ligeledes ses udskiftning af den nordøstligste stolpe.

Nord- og sydmurene er delvist stenkantede i op til to skifters højde, og muligvis er der blot tale om en stenfod, hvorpå tørvemuren har hvilet. Det har i hvert fald været nødvendigt at fundere nordmuren på grund af åbrinken, som muren ligger på, hvilket giver nordmuren et mere krumt forløb. Murene er mellem 0,9 og 1,2 m tykke medens vestgavlen er op til 1,4 m. Østgavlen kan vi som nævnt ikke udtale os om, men det er næppe sandsynligt, at den har ligget meget længere mod øst end sporet efter den sydøstligste tagbærende stolpe.

Hus 5 har indgang både i vestgavlen og fra syd, hvor brolægningen i gennemgangen mellem Hus 8 og 9 som nævnt genbruges. I vestgavlen er der under indgangsbrolægningen bestående af store flade sten bygget en drænrende, hvis udløb dog ikke kan fastlægges. Indgangen i gavlen leder ud til et delvist brolagt område, og en ligeledes brolagt sti

fører mod vest. Syd for indgangsbrolægningen ligger et ildsted, men på trods af nøje afsøgning har det ikke været muligt at påvise tørvemure i forbindelse med ildstedet, så det skal formentlig tolkes som del af en udendørs aktivitet. Syd for den sydvendte indgang i den sydlige langmur er der desuden rester af en stendækket drænrende, hvor der i forbindelse med renden er registeret kulturlag, som må være afsat over længere tid.

Det er vanskeligt at faseinddele Hus 5s gulvlag, idet der tydeligt er tale om større forstyrrelser, blandt andet af ildstedet, fig. 23. Dette måler 3,5 x 1,0 m og er opbygget af flade sten, hvoraf en del er fjernet ved den senere byggeaktivitet, medens andre er forskubbet. Langs ildstedet er der spor efter rafter med 20 – 30 cm indbyrdes afstand, og rafterne har enten kantet en jordfast bænk eller muligvis indrammet ildstedet. Rafterne er dog svære at henføre til denne eller den efterfølgende fase. De manglende gulvlag i den nordlige del af huset skal måske tages til indtægt for en jordfast bænk, hvis sydkant så muligvis har flugtet med de nordlige stolper i den bærende konstruktion.

Hus 5 tolkes på grund af sine dimensioner, ildstedet og den treskibede konstruktion som opholds- eller beboelseshus. Huset ligger tilsyneladende alene på Anlægsområde I i *fase B*, idet det ikke har været muligt at erkende andre bygningslevn, der kan synkroniseres med *fase B*.

Figur 23: Hus 5s gulv og ildsted set fra nord. Raftehuller er markeret med små pinde. Muligvis tilhører rafterne denne eller den efterfølgende fase.

Floor and fireplace in House 5 seen from north. Traces of raft holes are marked with small stakes. The raft holes belong either to Phase B or C.

Figur 24: Tegning af fase C. Hus 5, der nu måler 6,8 x 3,5 m, er stærkt ombygget, og syd for hus 5 er det mindre, toskibede Hus 6 opført. Hus 5 tolkes som beboelseshus. En mellemgang har givet adgang mellem de to huse. AHN del.

Plan of Phase C. House 5 now measures some 6,8 by 3,5 m's and has undergone serious rebuilding. South of House 5, a smaller two-aisled building, House 6, has been erected. House 5 is interpreted as a dwelling house. A passageway between the buildings, gives access to both.

Fase C er repræsenteret ved en omfattende ændring af Hus 5 samt opførelse af tilbygningen, Hus 6. Årsagen til Hus 5s ombygning skal måske ses i forhold til den nu fossile å, der allerede på dette tidspunkt har eroderet i østgavlen og nordmuren. Under alle omstændigheder rykker begge husets gavle mod vest samtidig med, at den vestligste del af sydmuren rykkes lidt mod syd. Huset bliver herved en smule krumt. Desuden forsynes huset med en ny tagbærende konstruktion, dog stadig i en treskibet opbygning; man kan spørge, om der i virkeligheden ikke er tale om en helt ny bygningskonstruktion?

Figur 25: Lodfoto af Hus 5 og 6. Nord til højre i billedet.

Houses 5 and 6, seen from above. North is to the right.

Hus 5s indvendige mål i *fase C* er 3,5 – 3,8 x 6,8 m og orienteringen er nu drejet lidt mere ret øst – vest, fig. 24 og 25.Ved anlæggelsen af en gennemgående profilgrøft er den vestlige del af den tagbæ-

rende konstruktion blevet forstyrret, men den ser ud til at bestå af fem eller seks sæt stolper. Kun en enkelt ser ud til at være jordgravet, medens rester er placeret på flade sten.

Hovedparten af langmurene fra *fase B* er genbrugt i C, men vestgavlen er nybygget samtidig med det vestligste afsnit af sydmuren. Dette parti af gavl og mur er nu opført på aktivitetsområdet og brolægningen fra *fase B*. Der er tale om ren tørvemur, og kun i forbindelse med selve døråbningen og delvis i flugt med murens inderside er der benyttet sten, fig. 26.

Figur 26: Hus 5, hovedsagelig fase C, set fra nord. Ildstedet er fjernet ved gravning af en profilgrøft tværs igennem huset.

House 5, mainly in Phase C, seen from north. A section trench was excavated through House 5, and has removed the fireplace.

Ved sydmuren kan man se, at Hus 5 er ombygget lidt før eller samtidig med at Hus 6 bliver bygget. Hus 6 kan ikke være ældre end ombygningen af Hus 5s sydmur. Hus 5s østgavl kendes desværre kun sporadisk i form af en fundamentgrøft gravet ned gennem *fase Bs* gulv med sten i indersiden af muren. Nordmuren er genbrugt fra *fase B* med den samme stenskoning, og inden for og langs med den krumme mur findes en række raftehuller i en afstand af ca. 15-20 cm fra nordmurens inderskal, se også fig. 23. Rafterne, der formentlig tilhører denne fase, må være del af en fletværksvæg, der har skærmet tørvemuren.

Indgangene er de samme som tidligere, nemlig gennem vestgavlen og sydmuren, hvor der nu bliver tale om en gennemgang mellem de to huse. Muligvis markerer en stenrække af halvstore sten i vestenden af rummet placeringen af en skillevæg, fig. 27. Gulvlaget er vest for skillevæggen meget præget af brændselstørv, som formentlig er blevet opbevaret her. Skillevæggen har sandsynligvis været en forholdsvis let konstruktion for neden afsluttet i en fodrem. Midt for har der været en dør på ca. 0,5 meters bredde. Hvad angår ildstedet, er

Figur 27: (Fil: Fig 6-11.doc) Oversigtsfoto af Hus 5 og 6 set fra øst. Bemærk stenrækken ved profilvæggen længst mod øst. Stenrækken er formentlig fundament til en skillevæg.

View of House 5 and 6 seen from the east. The row of stones close to the section wall furthest east, is interpreted as the support for a partition wall.

det placeret samme sted som tidligere og genanvender stort set *fase Bs* ildsted, medens rammen omkring ildstedet i form af spor efter rafter bliver fornyet. Desuden er der i denne fase relativt klare spor efter langsgående bænke både mod nord og syd i huset.

Hus 6 er et lille toskibet hus, der er sammenbygget med Hus 5s sydmur, således at husene ligger parallelt med stort set samme orientering. Det er mest sandsynligt, at hus 6 først er opført efter ombygningen af den vestlige del af sydmuren i Hus 5. Husets indvendige mål er ca. 2,15 x 3,3 m. Huset har fire tagbærende stolper, der alle har stået på stolpebærende sten. Heraf står to ved gavlene. Ved de to stolper mod øst, er der observeret stolpespor. Afstanden mellem de tagbærende stolper er størst i midterfaget, hvor den er ca. 1,4 m. I gavlfagene er afstanden ca. 1,1 m. De tagbærende stolper står lidt forskudt mod syd i forhold til husets midterakse. Afstanden til nordmuren er ca. 1,3 m, mens den til sydmuren er ca. 0,9 m. Nord for inderkanten af de to døre i gavlene er der stolpebærende sten. Stolperne ved dørene kan sammen med de tagbærende stolper ved gavlene have udgjort en dørindramning. Dørlysningen er så ca. 80 cm, målt mellem stolpesporene ved østdøren.

Østgavlen er for ydersidens vedkommende placeret næsten nøjagtig, hvor yderflugten af hus 9s østmur tidligere lå. Denne har sandsynligvis stadig været ret tydelig i overfladen, idet yderflugten efter sporene at dømme har været stenkantet. Tykkelsen af østgavlen er forholdsvis stor nemlig ca. 2 m. Det skal muligvis ses i forbindelse med sporene efter stenkantning af ydersiden og sporene af et dige, muligvis en fold, umiddelbart øst for østgavlen. Det kan tænkes, at der er tale om en forstærkning for at undgå ødelæggelser forårsaget af dyr i folden.

Der er indgange gennem gavlene både i øst og vest og fra Hus 5 gennem nordmuren. I østgavlen genbruges stedet for Hus 9s østdør, der stadig har været synlig i overfladen. Døren i vestgavlen er anbragt lige over for døren i østgavlen. Her findes desuden en indgangsbrolægning af store flade sten, der dækker over en drænrende. Den strækker sig ca. 2 m ind i huset, hvor den er stenkantet og dækket af flade sten; udenfor indgangsbrolægningen er den en simpel jordgravet rende. Gennemgangen fra hus 5 er genbrugt fra *fase B*. Gulvlaget er meget præget af brændselstørv og tørveaske, specielt omkring ildstedet, som også indeholder en del ildpåvirkede sten (kogesten). Ildstedet findes i den nordøstlige del af huset og måler ca. 0,6 x 1,0 m, og stenene i ildstedet ligger meget tæt.

Der har formentlig været en jordfast bænk ved den sydlige langside, og bænkkanten har sandsynligvis flugtet med de tagbærende stolper,

hvilket støttes af en række raftehuller. En stor del af den jordfaste bænk er forstyrret ved anlæggelsen af Hus 3, hvorfor det ikke er muligt at angive noget kulturlag på bænken.

Syd for Hus 6 er der udgravet rester af strukturer, der kan tolkes som et dige opbygget af jordtørv. Øst for Hus 6 ligger et vandret lag iblandet klumper af brændselstørv. Dette lag stiger en smule længst mod øst, hvor det må ligge lidt opad en jordvold. Der kan her være tale om samme dige, som ses syd for Hus 6. Diget har fortsat øst om Hus 5s østgavl, eller måske har det gået op til Hus 5s sydøstlige hjørne som skitseret på tegningen. Er det sidste tilfældet, har man her haft en lille fold på ca. 2,5 x 3 m. I forbindelse med fylden er der iagttaget kraftige vækststriber, der evt. kan være sammenpresset gødning. Noget tyder på, at der kan være foretaget afgravninger måske med henblik på bortskaffelse af gødning.

Tunbrolægningen vest for Hus 5 genbruges for den dels vedkommende, der ikke er blevet dækket af den nye vestgavl. Det udendørs ildsted, som hørte til Hus 5 i *fase B*, kan muligvis også have fungeret efter ombygningen af Hus 5, men kun indtil Hus 6 bliver bygget, da renden, der løber ud under indgangsbrolægningen i Hus 6s vestdør,

Figur 28: Fase D1, hvor Hus 1 har erstattet Hus 5. Hus 1, der er treskibet og måler 4,0 x 6,8 m, er rykket 1 – 1,5 m mod vest. Syd for ligger arbejdshuset, Hus 6, et lille toskibet hus på 2,15 x 4,15 m. AHN del.

Plan of Phase D1. House 5 has been replaced by House 1. House 1, built some 1-1,5 m's west of House 5, is three-aisled and measures 4,0 by 6,8 m's. To the south, House 6 is a small, two-aisled building, measuring 2,15 by 4,15 m's.

er yngre end ildstedet. Affaldsdyngen nordvest for Hus 5 er benyttet i denne fase.

De to huse indeholder i stort omfang de samme elementer: ildsted, jordfast bænk, indgang(e) fra det fri og dør til det andet hus. Den største forskel på husene ligger i deres størrelse. Hus 5s indvendige areal er over 3 gange større end Hus 6s. Hus 6s lille areal på ca. 7 m² sammen med det store antal døre, gør det sandsynligt, at der er tale om et ildhus eller kogehus tilknyttet Hus 5, der efter al sandsynlighed er et beboelseshus.

Fase D1 består af ældste fase i Hus 1 og yngste fase i Hus 6. Både Hus 1 og 6 er meget forstyrret af efterfølgende ombygninger og aktivitet, hvilket ofte besværliggør en sikker fortolkning. Hus 1 afløser Hus 5 på dettes plads. Dele af Hus 5s langmure genbruges, hvilket specielt gælder sydmuren, som forekommer at være nærmest uændret. Nordmuren udnytter den udjævnede nordmur fra Hus 5 som fundament. Husets gavle rykkes 1 – 1,5 m mod vest, således at vestgavlen opføres på opfyldning over det tidligere tun og dele af affaldsdyngen vest for det tidligere Hus 5. Orienteringen af Hus 1 er den samme som hidtil, fig. 28. I Hus 1, der måler ca. 4,0 x 6,8 m, findes ingen sikre spor af husets bærende konstruktion. Huset har formentlig været treskibet ud fra bredden at dømme. Stolperne har så stået på stolpebærende sten, der er fjernet sammen med næsten alle sten i de indre konstruktioner. Der findes ingen stolpehuller, der sikkert kan henføres til denne fase i huset. Beskrivelsen af gavlene og nordmuren er gyldig for både *fase D1* og *D2.* I vestgavlen findes en del større sten i fundamentet i den sydlige del, hvor de er genbrugt i *fase Es* gavl. Den nordlige halvdel af gavlen er så ombygget ved overgangen til *fase E*, at der intet er bevaret af *fase D*. Den radikale ombygning må skyldes, at man her har bygget oven på dele af affaldsdyngen, hvilket næppe har været den mest stabile byggegrund. Den bevarede del af vestgavlen er godt 1 m tyk.

Hus 1 har indgang fra sydvest gennem hushjørnet. Her findes dele af en indgangsbrolægning bevaret, der uden for huset udvider sig til et lille tun, som er fælles med Hus 6s vestlige indgang. Området omkring og specielt øst for indgangen er meget forstyrret af senere ombygninger, hvorfor nærmere iagttagelser ikke har været mulige. Mellem Hus 1 og 6 findes en gennemgang næsten på samme sted, kun lidt forskudt mod øst i forhold til, hvor der tidligere har været gennemgang. Oven på den tidligere brolægning er aflejret et kulturlag, så det er tvivlsomt, om der har været meget at se af brolægningen.

Figur 29: Ildsted i Hus 1 set fra oven/vest.

House 1's fireplace seen from the west.

Gulvlaget i Hus 1 kendes især fra profilerne, hvor det også fremgår, at Hus 1 har haft jordfast bænk, i hvert fald mod syd. Efter fyldskifterne i fladen at dømme har det også været tilfældet mod nord. Et meget skarpt skel ved afslutning af gulvlaget mod nord tyder på, at bænkkanten her har været beklædt med brædder. Det er sandsynligvis samme bræddebeklædning, man kan se rester af i form af et 2 – 3 cm smalt og ca. 1 m langt fyldskifte. Gulvlaget er præget af nistre af

brændselstørv og pletter af tørveaske. Meget centralt i huset ligger det velbevarede ildsted især af store flade sten på række, fig. 29. Ildstedet måler ca. 0,6 x 1,5 m, og omkring ildstedet er der megen tørveaske. Af øvrige indre konstruktioner er intet sikkert bevaret. Ombygningen til *fase D2* har forstyrret meget, og ved udgravningen af fladerne lykkedes det ikke at udskille faserne.

Om Hus 6 ved vi meget lidt. I hovedsagen kan huset have været uændret fra *fase C*. Mure og tagbærende konstruktion kan stadig have fungeret, muligvis med enkelte udskiftninger. Eneste nogenlunde sikre ændring er i østgavlen. Den er blevet gjort tyndere og i forbindelse med ændringerne ved gavlen er et stykke af sydmurens inderside blevet stenkantet. I mangel af andre sikre tegn på ændringer er huset i øvrigt stort set tegnet som i *fase C*. Hus 6 er et lille toskibet hus bedømt ud fra de stolpebærende sten, og huset har en langmur til fælles med Hus 1, således at husene ligger parallelt med stort set samme orientering. Husets indvendige mål er ca. 2,15 x 4,15 m.

Indgange findes både fra øst og vest gennem gavlene og fra Hus 1 gennem nordmuren. I østgavlen genbruges fortsat stedet for Hus 9s østdør. I vestgavlen er der stadig en dør lige over for døren i østgavlen. Her findes en indgangsbrolægning af store flade sten. Drænrenden under brolægningen har næppe længere været i funktion, selvom gennemgangen fra Hus 1 er genbrugt fra *fase B*.

Indvendigt er der nu bænk mod nord på begge sider af gennemgangen fra Hus 1. Bænken dækker det tidligere ildsted, og Hus 6s ildsted har muligvis ligget i det sydvestlige hjørne, hvor senere Hus 3s ildsted placeres. Under dette ildsted blev der fundet store koncentrationer af tørveaske. En anden mulig placering er mellem anden og tredje tagbærende stolpe fra vest. Her er spor efter forstyrrelse af bænkkanten fra *fase C* og i forbindelse hermed findes en del mindre brændte sten og en del tørveaske. Det er sandsynligt, at Hus 6 har haft et ildsted, og at det fortsat er i samme funktion i forhold til Hus 1, som det tidligere havde i forhold til Hus 5.

Folden, der blev omtalt i *fase C,* har formentlig også fungeret i *fase D1*. Syd for Hus 6 løber et dige opbygget af jordtørv. Det er stadig uvist, om diget har fortsat øst om Hus 5s østgavl, eller det har gået op til Hus 5s sydøstlige hjørne som skitseret på tegningen, fig. 28. Har det sidste været tilfældet, har der her været en lille fold på ca. 2,5 x 3 m. I forbindelse med fylden kunne man som tidligere nævnt iagttage kraftige vækststriber, der kan være sammenpresset gødning. Et andet jord- og stendige løber sandsynligvis fra Hus 6s vestgavl mod

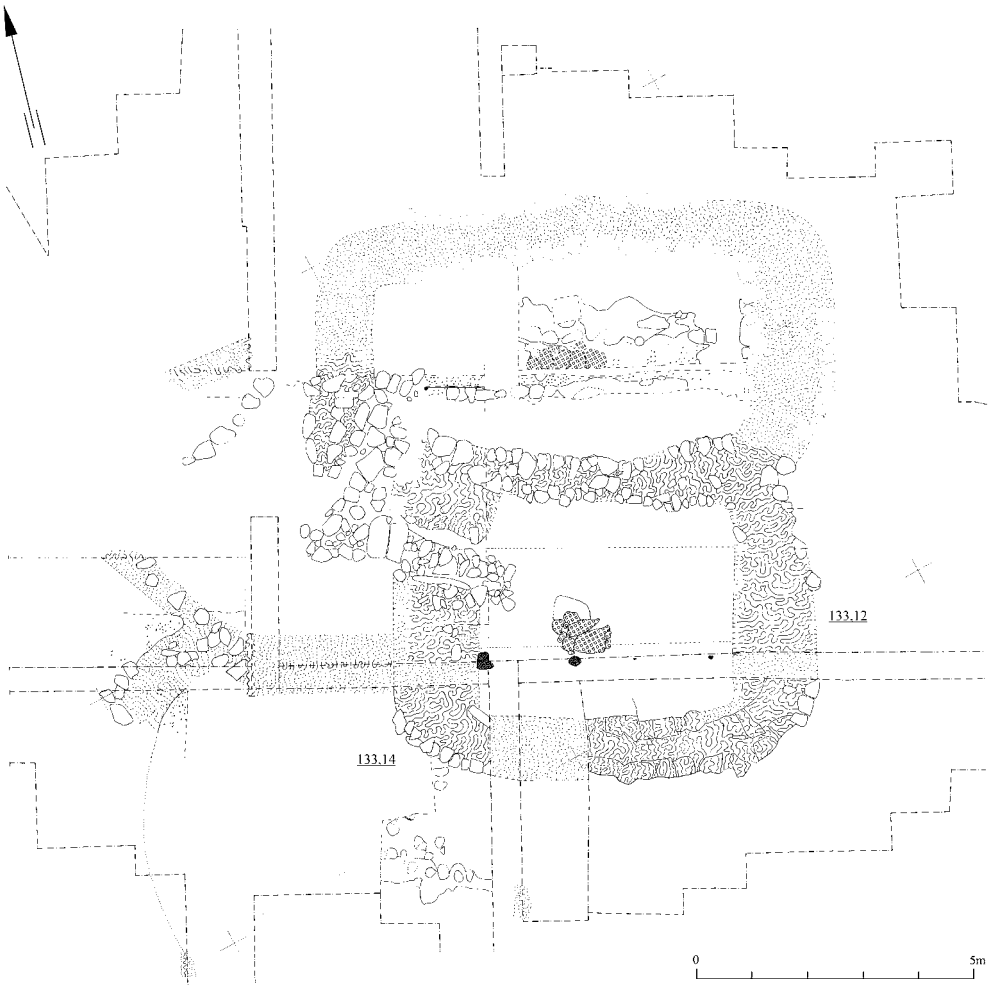

vest. Forbindelsen med vestgavlen er ikke sikkert dokumenteret. Diget markerer grænsen for udbredelsen mod syd af kulturlaget, og det har formentlig afgrænset et mindre tun i forbindelse med indgangene til husene. Det er usikkert, hvor langt mod vest diget har strakt sig, og det har muligvis delt sig i to. Den ene del går mod nordvest og har omsluttet tunet. En anden del har gået i en bue mod sydsydvest. De to dele af diget behøver ikke at være samtidige, men kan godt være det. Diget, der går mod sydvest, kan være yngre og stamme fra *fase D2*. En tolkning af digesporene syd og sydvest for husene må efter sporenes fragmentariske karakter betragtes med forsigtighed, men måske er der tale om en fold.

Figur 30: Tegning af fase D2 med Hus 1, der stadig er et beboelseshus og Hus 3, der måske er det. Hus 3 måler 3,6 x 4,6. AHN del.

Plan of Phase D2. House 1 is still a dwelling house. House 3, a possible dwelling house has been built and measures some 3,6 by 4,6 m's.

Hus 1, fase 2 og Hus 3 er opført i ***fase D2***. Muligvis bliver Hus 4 bygget senere i denne fase. Ændringerne har været ret begrænsede for hovedstrukturen i Hus 1. Husets orientering er efter fyldskifterne fra bænkkanterne at dømme og efter ændring af sydmuren drejet yderligere en smule længere væk fra den rene øst – vest retning. Størrelsen af huset er nu ca. 3,6 x 6,7 m, fig. 30. Som i *fase D1* er der ingen sikre spor efter tagbærende stolper, men også her er der sandsynligvis tale om en treskibet konstruktion, hvor de bærende stolper har stået på stolpebærende sten. Murene i gavlene og langsiden mod nord ser ud til at være uændrede fra *fase D1.* Mod syd er den tidligere gennemgang midt i muren lukket og hele murstykket vest herfor er blevet ombygget inden Hus 3 er opført. Den nybyggede mur er forholdsvis tynd, 0,8 – 0,9 m. Hus 1 har stadig i denne fase indgang i det sydvestlige hjørne med en indgangsbrolægning.

Hus 1s indre strukturer fra *fase D2* er stærkt forstyrrede af senere byggeaktivitet. Sandsynligvis har der været et senere helt fjernet ildsted på samme sted, hvor *fase D1s* ildsted tidligere lå. Dette ildsted er stiplet ind på sammentegningen over *fase D2*. Hus 1 har også i denne fase været udstyret med faste bænke langs langvæggene. Bænkkanterne har ud mod midten af rummet været sat i sten, hvoraf seks er bevaret mod vest i den sydlige række. Udover de bevarede sten er der fyldskifter fra fjernede sten, der giver et godt indtryk af resten af bænkkanternes forløb. Bænkkanterne har været rette, og muligvis har de været bræddebeklædte ind mod husets svagt forsænkede midterparti som i foregående fase. Bredden af bænkene har været en smule større mod nord end mod syd, og størst på midten, da husets langvægge er svagt krumme. Området mellem vægbænkene har således været ca. 0,8 m bredt. Hus 1 er i *fase d2* mod syd sammenbygget med det nyopførte Hus 3.

Hus 3 blev først erkendt midt i sæsonen 1986, på det tidspunkt, hvor tørvemurenes tilstedeværelse var opdaget. Det lykkedes – til trods for, at husets gulvlag på det nærmeste var helt bortgravet i 1985 – at få klarhed over husets form. Huset er orienteret som Hus 1. De indvendige mål er 3,6 x 4,6 m. Af den tagbærende konstruktion er kun den sydlige stolperække sporadisk kendt.

Hus 3s mure er hovedsagelig opført som rene tørvemure, og de hører til de bedst dokumenterede i fladen. Kun i yderskallen af murhjørnerne er der foretaget en forstærkning med sten mod vind og vejr og formentlig husdyr. Gavlene er tykkere end sydmuren, 1,3-1,4 m tykke mod sydmurens ca. 1,1 m. Murene er opbygget som en kassemur, bestående af to omhyggeligt opstablede skaller af jordtørv, formentlig

lange skårne tørv med løsere jord imellem. Hus 3 har i denne fase indgang fra vest gennem den nordlige del af vestgavlen, og her findes en lidt uregelmæssig indgangsbrolægning. Brolægning består ved yderflugten af gavlen af to store, brede og flade sten ved overgangen til det lille tun, der er fælles med Hus 1. Ved begge sider af dørlysningen og i gavlens inderflugt ligger sten, der kan være bærende i dørpartiet. Selve dørlysningen kantes inde i muren af en over 1 m lang, smal kantstillet sten. Efter iagttagelser i profilerne har huset været udstyret med jordfaste bænke, tydeligst mod nord, hvor bredden er ca. 1,0 m men også i syd med 1,15 m bred bænk. Bænken er smallere mod nord, idet bænkkanten muligvis har været bøjet en smule af tæt ved indgangsdøren. Hvordan bænkkanterne har været udformet, er usikkert.

Der er ikke dokumenteret noget ildsted, som med sikkerhed tilhører *fase D2* i Hus 3. På sammentegningen er *fase Es* ildsted tegnet ind. Det har muligvis fungeret allerede i denne fase, men beliggenheden i huset er ikke helt funktionel i forhold til den sydlige bænkkant. Bænkkanten kan selvfølgelig have været krum, som det ses i Hus 1 i *fase E*. Det er mere sandsynligt, at der har været et ildsted centralt i huset, nord for det her indtegnede. Her er også registreret et større fyldskifte bestående af næsten ren tørveaske, og i dette område lå flere større, spredte varmepåvirkede sten, der kan stamme fra et forstyrret ildsted. Den tagbærende konstruktion er formentlig treskibet, men kun den sydlige stolperække er som nævnt kendt.

Hus 3s funktion kan ikke afgøres med sikkerhed. Mest af alt ligner det et selvstændigt beboelseshus, hvilket understøttes af den sløjfede mellemgang mellem Hus 6 og Hus 5. Indretningen er som ved beboelseshusene med jordfaste bænke, midtstillet ildsted og treskibet, bærende konstruktion. Fundspredningen, hvis man kan tale om en sådan, tyder snarere på, at det kun er de nordlige huse (Hus 1 og 5), som er beboelseshuse, se afsnittet om fundspredning.

I området sydvest for hustomterne findes som i forrige fase *(D1)* et system af diger, og sandsynligvis er de samtidig med og støder op til Hus 3s vestgavl.

Ved overgangen til ***fase E*** ombygges Hus 1 til sin fase 4, Hus 3 ombygges, og Hus 4 er opført i indhakket mellem Hus 3 og 1s østgavle, fig. 31. Denne fase kendes bedre end alle tidligere, da der efter denne fase ikke er foretaget de store indgreb. I denne fase adskiller Hus 1 sig fra de tidligere faser ved den udstrakte brug af sten i murenes yder- og inderskaller. Gavlenes relativt store tykkelse og buede yderflugt er også

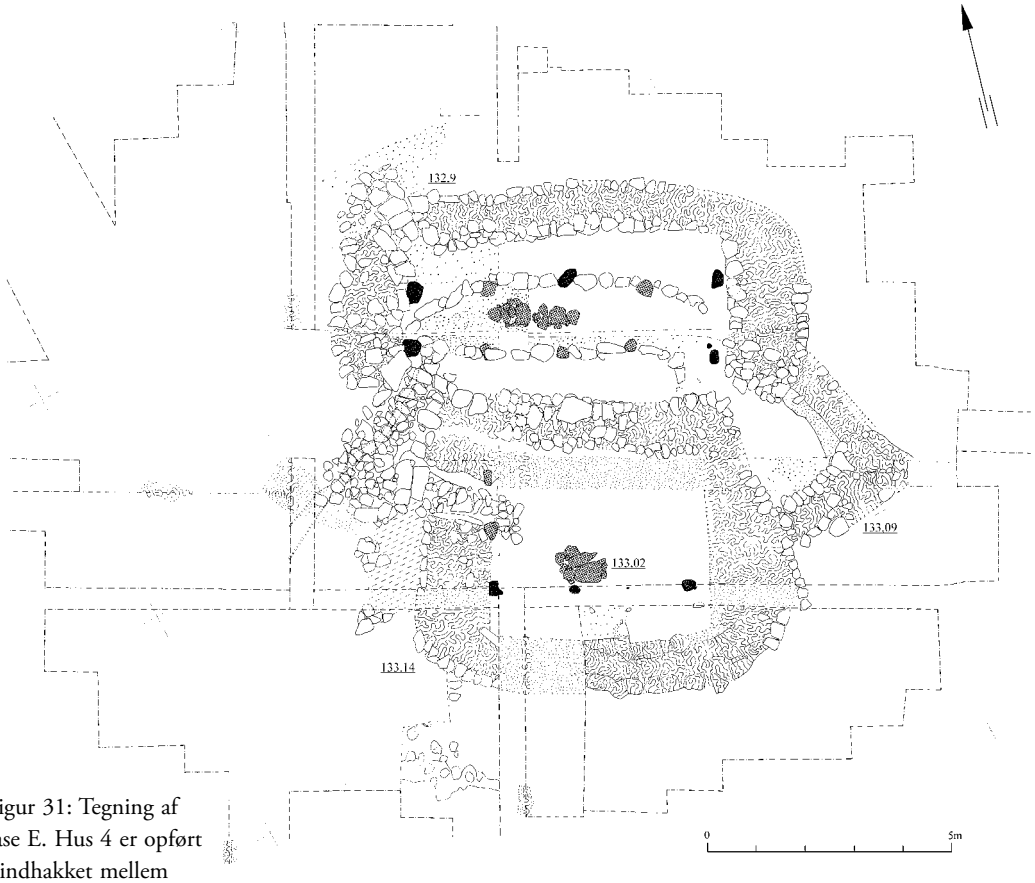

Figur 31: Tegning af fase E. Hus 4 er opført i indhakket mellem Hus 3s og Hus 1s østgavle. Hus 4 er et lille oplagringshus. Hus 1 har indgange i henholdsvis syd og nordhjørnet i vestgavlen. AHN del.

Plan of Phase E. House 4 has been erected in the corner between the eastern gables of House 3 and 1. House 4 is a small storage building. House 1 contains two entrances placed respectively in the northern and southern corners of the west gable.

speciel for denne og kommende faser. Hus 1 har stort set samme orientering, som i fase D. Husets indvendige mål er ca. 3,35 x 6,75 m. Den tagbærende konstruktion har stået på stolpebærende sten. Erkendelsen af stolpebærende sten kan være svær, hvis de ikke er gravet ned i stolpehuller, eller giver sig til kende ved at være trykket i stykker. Det er således sandsynligt, at den tagbærende konstruktion har været treskibet med fem par tagbærende stolper, hvor yderparrene har stået umiddelbart inden for gavlene. Afstanden mellem stolperne kan ikke bestemmes helt nøjagtigt, da stolperne kan have stået forskellige steder på stenene. Afstanden mellem stolperne i fagene er omkring 1,3 – 1,5 m, og afstanden mellem fagene har været 1,5 – 1,6 m.

Fase Es mure er bygget en del om fra *fase D*, og murene består nu i højere grad af stenskaller, fig. 32. Nordmuren er mindst ombygget, men det er sandsynligt, at størstedelen af de øvrige mure er bygget om efter *fase D*. I profiler kan man se, at yderskallen af muren er bygget op af opstablede ca. 30 cm brede enkelttørv uden forbandt med fylden inde i

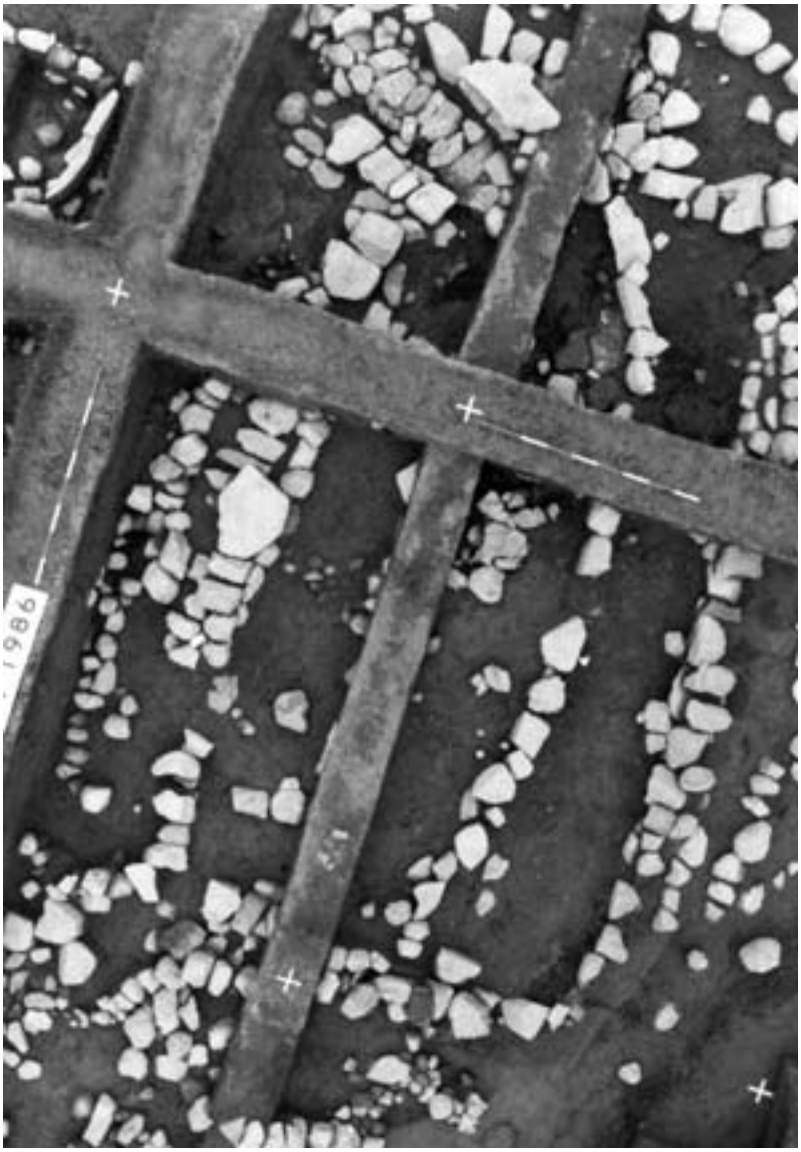

Figur 32: Lodfoto af Hus 1. Hovedparten af de afdækkede strukturer udgøres af fase E. Den sydlige bænkkant skjules af en profilbalk.

House 1 seen from above. Most of the uncovered structures belong to Phase E. The southern border of the bench is hidden under a section wall.

muren. Efter denne fase er der ikke dokumenteret større ombygninger af nordmuren ud over lukning af indgangen vestligst i muren. Den bevarede del af den 1,6 m tykke østgavl har stenskaller både udvendig og indvendig. I murkærnens fyld kan der ikke iagttages opstabling af tørv. Efter denne fase er der ikke dokumenteret større ombygninger af østgavlen bortset fra lukning af gennemgangen til Hus 4 i det sydlige murhjørne, hvilket er årsagen til, at østgavlen er så velbevaret. Sydmuren er noget ombygget fra *fase D2*.

Figur 33: Indgangsparti fra Hus 1, norddøren i vestgavlen.

Northern entrance to House 1 through the western gable.

Vestgavlens udseende er meget påvirket af, at der er indgange til huset ved begge hjørner, fig. 33. Gavlens længde er således kun ca. 3,5 m mod husets største udvendige bredde på næsten 6 m, og tykkelsen af gavlen er størst på midten, ca. 1,5 m. Vestgavlen har stenskal både udvendig, indvendig og mod indgangene, se også fig. 32. De to indgange er begge opbygget med brolægning, der ved den sydlige dør er udformet med en underliggende drænrende. Renden afvander også en del af det uden for liggende tun, der er fælles med Hus 3. Uden for norddøren er der også en brolægning, blot noget mindre. I husets sydøstlige hjørne er der en gennemgang til Hus 4. Her er ingen brolægning, men et kompakt gruslag har sandsynligvis udgjort færdselsfladen såvel i gennemgangen som i dele af Hus 4. Forholdene omkring gennemgangen til Hus 4 er – som for Hus 4 i det hele taget – meget usikre, og der er tilsyneladende tale om en sekundær gennembrydning.

Hus 1 er i *fase E* udstyret med jordfaste bænke og ildsted midt på gulvet. Bænkkanterne er opført som krumme rækker af hovedsagelig større og aflange sten. Den nordlige bænkkant er mere krum end den sydlige. For at benytte norddøren har det været nødvendigt at passere op over den nordlige bænkforhøjning. Sydbænken bøjer derimod af for både syddøren og for gennemgangen til Hus 4. Ildstedet er udformet

Figur 34: Vestgavlen Hus 3 fra vest. Man ser tydeligt de enkelte tørv i murens inderskal under fotopladen. Til venstre indgangen til Hus 3.

Western view of House 3's western gable. Beneath the photo board, the single turfs which constitute the inner casing of the wall, appear clearly. The entrance to House 3, can be seen to the left.

som en langild på 0,55 x 1,85 m og er placeret lige vest for husets midte. Det er en smule forstyrret ved ombygningen til *fase F*, hvor store dele genbruges. Ildstedet er opbygget af mellemstore flade sten, der er pakket med mindre sten i sprækkerne.

Orienteringen af Hus 3 er i *fase E* den samme som i *fase D2* størrelsen af huset er ikke let at fastslå. Hus 3 har i denne fase egen nordmur, adskilt fra Hus 1s sydmur af en smal, ca. 0,2 m bred slippe, og det gør, at huset nu kun er ca. 3,0 m bredt. Længden er uændret fra *fase D2* på ca. 4,5 m, og Hus 3s tagbærende konstruktion er som i *fase D2* ret usikker. Det er sandsynligt, at huset stadig har været treskibet, men det kan ikke bevises. En flad sten ved vestgavlen umiddelbart syd for indgangsdøren kan være spor af den vestligste bærende stolp i nordrækken. Samme stolpe kan have fungeret i dørkonstruktionen. Sydmuren er formentlig den del af murene, som er mest uforandret. Vestgavlen er gjort smallere, fig. 34, og denne ændring skal nok ses i sammenhæng med anlæggelsen af et "tørveskjul". Yderflugten af nordmuren består af opstablede tørv uden stenskal. Hvor langt mod øst, den smalle slippe mellem Hus 3 og Hus 1s mure har gået, er usikkert. Dens formål må antages at være bortledning af tagvand, et problem, der kan være blevet større i forbindelse med opførelsen af Hus 4. Østgavlen er en smule påvirket af opførelsen af Hus 4, idet noget af den tidligere yderflugt af

muren er fjernet. Længere mod syd, uden for Hus 4s sydmur, er der tilføjet en stenskal til yderflugten. Denne stenskal har en lidt afvigende orientering i forhold til den ældre gavl fra *fase D2*.

Den vestvendte indgang i Hus 3 fører fortsat ud til et tun fælles med Hus 1. Indgangsbrolægningen har hævet indgangsniveauet lidt med opfyldning, hvorpå man har færdedes. På begge sider af døren ligger flade sten ved murens inderside, og de kan have fungeret som underlag for den bærende konstruktion. Ildstedet, der er tegnet ind på sammentegningen, følger husets længdeakse, og må antages at tilhøre denne fase og eventuelt den efterfølgende. Ildstedet er 0,8 x 1,05 m stort; det består af tæt lagte større og mindre sten og er lidt uregelmæssigt aflangt. Der er ikke registreret spor af jordfaste bænke i Hus 3 i *fase E*, men dermed er ikke sagt, at der ikke har været bænke i brugsperioden. Op ad Hus 3s vestgavl findes et kraftigt sort lag af større klumper brændselstørv. Det er ca. 1,0 x 2,5 m stort. Mod vest afgrænses laget af nogle samlinger af tilsyneladende lidt tilfældige sten. Området har sandsynligvis været oplagsplads for brænselstørv.

Hus 4 kan være opført i løbet af *fase D2*, men det er først i *fase E*, det helt sikkert kan dokumenteres. Hus 4 blev først klart erkendt i forbindelse med nedtagningen af profiler. Inden da var størsteparten af huset gravet bort. Hus 4 er opført i indhakket mellem østgavlene af Husene 1 og 3. Huset er orienteret efter dette indhak, hvorfor det ligger drejet 45 grader i forhold til Husene 1 og 3. Huset er nærmest kvadratisk ca. 1,8 x 1,8 m. Som mur mod sydvest benyttes Hus 3s gavl, der er skåret lidt ind og forsynet med en inderskal af sten. Sydøstmuren har indvendig en regelmæssig stenskal bevaret i ca. to skifters højde. Nordvestmuren udfyldes næsten helt af dørlysningen ind mod Hus 1, og denne dør er sandsynligvis husets eneste indgang. Færdselsfladen i indgangen og også i en stor del af huset har bestået af grus og ral. Sten fra ældre faser, som har ligget i passende niveau, er også benyttet som gulv. Vi ved ikke, hvordan taget har været båret, men formentlig er der tale om fire hjørnestolper i en såkaldt énskibet konstruktion.

Kendskabet til forløbet af diger ved vestgavlen i *fase E* er noget usikker, fordi området er forstyrret af aktivitet i *fase H* med opførelse af et fåreskjul, efter at stedet er opgivet som sæter. Det er imidlertid sandsynligt, at der stadig i *fase E* har været en fold sydvest for tunet. Affaldslag fra denne fase findes både ved vestgavlen samt i området ved Hus 1s norddør.

Ved overgangen til ***fase F*** sker der kun mindre ændringer, og samti-

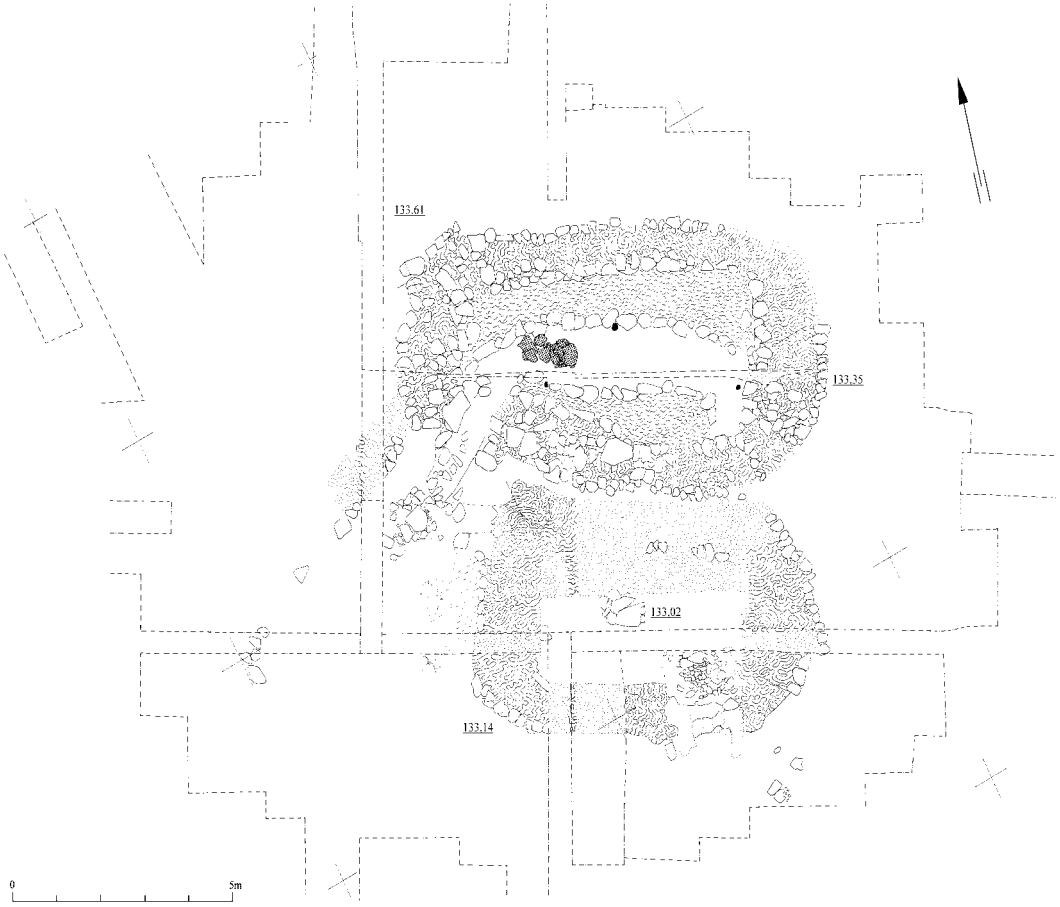

Figur 35: Tegning af fase F, hvor Hus 1 og 3 nu ligger som to selvstændige bygninger. AHN del.

Plan of Phase F. House 1 and 3 lie as separate buildings.

digheden mellem de forskellige strukturer kan være svær at vurdere. Det gælder specielt for, hvornår Hus 4 opgives, og hvornår Hus 1s norddør blændes.

Grundstrukturen i Hus 1 er uændret. De små ændringer i murenes inderskaller gør, at orienteringen er drejet endnu en smule mere mod øst – vest. Husets form er noget uregelmæssig, da det er bredere i østenden end i vestenden. Længden er 6,5 m, mens bredden mod øst er den samme som i *fase E*, ca. 3,4 m, fig. 35. Smallest er huset lige ved indgangsdøren, ca. 2,1 m. Omkring husets tagbærende konstruktion er der en smule usikkerhed. I hovedsagen må konstruktionen have været som i *fase E*, nemlig treskibet, og nogle steder ser man spor efter nye stolper anbragt ved siden af de stolpebærende sten. Ved østgavlen er *fase E*s stolpebærende sten mod syd også blevet delvist dækket af den nye inderskal i muren, hvilket sandsynligvis skyldes flytning af stolpen. Husets mure er stort set de samme som i *fase E*, blot er der

Figur 36: Indgang i Hus 1 fase F og G set fra syd.

Southern view of the entrance to House 1 in Phase F and G.

sket mindre ændringer. For eksempel ombygges den vestlige del af sydmuren med en ny inderskal af sten, hvoraf flere er større og ligger på langs. Norddøren i vestgavlen blændes blandt andet ved en udvendig anbragt stenrække på tværs af døråbningen. I forbindelse med sløjfning af Hus 4 blændes denne dør ligeledes med en blanding af sten og tørv.

Den eneste indgang til Hus 1 er i denne fase fra sydvest gennem sydmuren, fig. 36. Selve dørlysningen er uændret fra *fase E* , og nogle spredte sten dækket af grus har tjent som gangflade. Renden under *fase Es* indgangsbrolægning har sandsynligvis stadig drænet området. Uden for huset ligger en mindre, lidt uregelmæssig, tunbrolægning. Hvad angår husets indre strukturer, er der tale om små ændringer. Bænkkanterne bliver genbrugt og blot forhøjet; ildstedet forlænges lidt mod vest, så det nu måler 1,40 x 0,55 m.

Der er sparsomme vidnesbyrd om Hus 3 i *fase F*, og huset er stort set det samme som i foregående fase. Orienteringen og længden er den samme, men måske er det lidt smallere.

Den tagbærende konstruktion er ligeledes den samme med en treskibet konstruktion med fire par tagbærende stolper. Hus 3s mure er ikke særlig godt kendte, men *fase E* døren i vestgavlen er formentlig lukket. Gennembrydningen af sydmuren er eneste erkendte indgang til Hus 3 i *fase F*. Til indgangen knytter sig en uregelmæssig stenlægning. Hvad angår de indre strukturer i *fase F* er de formentlig de samme som i foregående fase. Ildstedet kan være genbrugt ligesom bænk og bærende konstruktion.

Formentlig løber der et dige fra Hus 1 mod sydvest, som skærmer det lille tun, hvor depotet for brændselstørv stadig kan være i brug.

Fase G er udskilt som selvstændig fase, da det af profilerne fremgår, at Hus 1s sydmur står længere end Hus 3. Der er således en afsluttende situation på Anlægsområde 1, hvor Hus 1 står alene. I øvrigt vides meget lidt om den egentlige bebyggelses slutfase, da alle de yngre spor var meget svagere end de ældre på grund af udtørring og deraf følgende nedbrydning. På et tidspunkt, efter opgivelsen af alle huse på Anlæg I, blev der gravet i forhøjningens sydvestlige hjørne, formentlig for at anlægge et fåreskjul, ***fase H***. Da dette er den sidste fase på Anlæg I, kan den ses som en sænking på koteopmålingen af overfladen før udgravningen, fig. 17. Fåreskjulet er ovalt med tværmål på ca. 3 m. Indgangen har været i det sydvestlige hjørne. "Murenes" konstruktion er meget dårligt dokumenteret. Som tidligere omtalt er "huset" gravet ned, og den opgravede jord opblandet med gamle kulturlag er benyttet i murene. Da der kun mod sydvest er bevaret dele af den omgivende mur, er det ikke muligt at sige, om fåreskjulet har haft tørvemure af samme type som husenes, eller om murene nærmere har bestået af en mere løst opkastet jordvold. Der er ikke benyttet ret mange sten, og kun mod vest er der et par sten, der kan knyttes til yderflugten af muren. En sikker funktionsbestemmelse af nedgravningen er vanskelig. Det kan ikke udelukkes, at der er tale om et hus, men fraværet af ildsted og ingen registrerede spor af tagbærende stolper taler for, at der sandsynligvis er tale om et fåreskjul.

Affaldsdyngen

I det nordvestlige hjørne af Anlæg I blev størsteparten af en affaldsdynge eller husholdningsmødding udgravet. En sikker afgrænsning er svær at angive mod syd og vest, da der her er en glidende overgang fra tyndere kulturlag til et opholdsareal umiddelbart uden for husene. Affaldsdyngen er dokumenteret både i flade og profil, se fig. 37-39 ved flere snit, og på fig. 40 vises et udsnit af nord – syd profilen. Affaldslagene falder mod nord og vest med et toppunkt for den yngste og højeste del umiddelbart vest for Hus 1s vestgavl. Denne vestgavl er bygget delvis oven på ældre dele af affaldsdyngen. Der er således sket en mindre flytning af toppen af affaldsdyngen gennem tiden, først mod vest, senere mod nord.

Affaldsdyngen er anlagt på og nordvest for den oprindelige åbrink, således at dele af affaldet er kommet til at ligge meget vådt, mens

Figur 37: Affaldsdyngen har karakter af en husholdningsmødding, og i de fugtige aflejringer i bunden var der betingelser for bevaring af organisk materiale især træ.

The rubbish heap contained household refuse, and the high moisture level of the lower layers provided good conservation conditions for organic material, especially wood.

andet ligger tørt. Bevaringsforholdene i affaldsdyngen er derfor meget varierede. I de nedre lag yderst mod nordvest er der bevaret meget store mængder træaffald: huggespåner, enebærvidjer, fragmenter af redskaber mv. De øvre, tørre lag præges mere af tørveaske og forkullet brændselstørv. Disse bestanddele findes også i de dybere lag, men spiller her en underordnet rolle på grund af de store mængder organisk materiale. Sandsynligvis har også de øvre lag ved deres deponering indeholdt meget store mængder organisk materiale. Man må forestille sig, at affaldsdyngen har været meget højere for efter bebyggelsens ophør at synke sammen i takt med nedbrydningen af det organiske materiale.

Figur 38: Anlægsområde 1 fra nordvest. På profil 2 er der sat mærkesedler for at holde styr på den komplicerede lagfølge.

North-western view of settlement unit 1. Labels on section 2 aid us to keep track of the complicated stratification.

Figur 39: Udsnit af profil 2 fra vest. Affaldslag veksler med jævningslag, der repræsenterer de mange byggefaser på Anlægsområde 1.

Western view of a section of section 2. Layers of refuse alternate with levelling layers that represent the many building levels in settlement unit I.

Efterfølgende har det været muligt med en relativ høj grad af sikkerhed at afgrænse de enkelte faser i affaldsdyngen, fig. 40. Hovedledetråd hér har været tilstedeværelse eller fravær af brændselstørv og tørveaske. Lagserier med stort indhold af ovennævnte kulturelementer veksler med mere sterile lagserier. Ud fra den betragtning, at en byggefase vil vise sig i profilen som mere sterile lag i form af væltede tørvemure og smuld fra tilførte bygningstørv, mens beboelsesfaserne

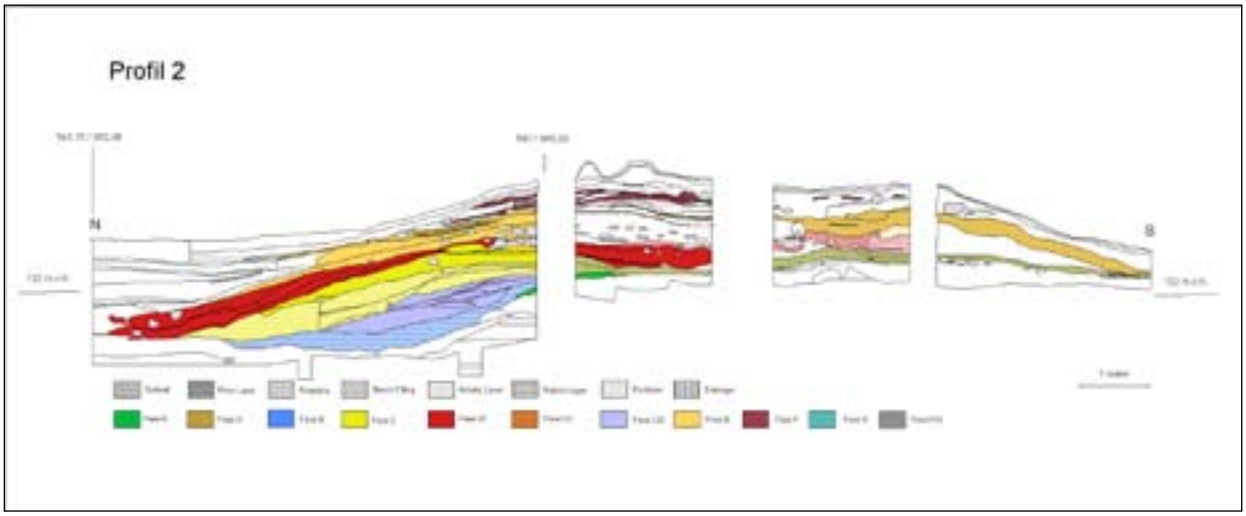

Figur 40: Profil 2 igennem affaldsdyngen set fra vest. Fase 0 og A er den ældste del af affaldsdyngen, som lige stikker ind i profilen. Fase B er repræsenteret ved et affaldslag, som er et meget organisk og fugtigt lag. Gennemgående er der kraftige ombygnings- og opfyldningslag inden fase D. Oven på disse lag, men tilsyneladende ældre end affaldslagene tilhørende fase D, ligger en serie af kompakte lag af aske og brændselstørv, der formentlig skal tolkes som et udendørs ildsted, benyttet under ombygningen til fase D. Fra lagserien er der foretaget ^{14}C-datering, K-4622 og K-5066 og i laget til ombygning forud for fase C, K-5064. Fase C er dateret ved K-5065, se også bilag 3. Fase D præges af kraftige affaldslag i affaldsdyngen på lignende måde som i fase B og C. Over fase Ds aktivitetslag ses ombygningslag og herpå de efterfølgende fase Es aktivitetslag. Over dette lag følger vekslende jævningslag med aktivitetslag fra faserne F – G. Mod nord ses vekslende lag af tørv og sand, som ligger over det oprindelige åleje. CM/AHN del.

Western view of a section 2 of the rubbish heap. At the bottom of the section can be seen layers deposited in the oldest phases, Phase 0 and A. Phase B is represented by a rubbish layer, with a high organic and moisture content. Between Phase B and Phase D, several layers were registered containing traces of rebuilding and levelling. Above these, but under refuse layers belonging to Phase D, a number of compact layers of turf ash and charred turf were registered. These are interpreted as traces of an outdoors fireplace used under the reconstruction work which led to Phase D. The following Radiocarbon dates K-4622 and 5066 were taken from the primary sequences. The layer prior to the rebuilding Phase C is dated with K-5064 and Phase C is dated by K-5065, see appendix 3. Phase D is marked by fairly massive rubbish layers, as are Phase B and C. Above layers marking activity in Phase D, lie rebuilding layers followed

mellem ombygningerne vil præges mere af brændselstørv og tørvaske, gerne som mange mindre enkeltudsmidninger, er profilerne opdelt i "beboelses"- og ombygningshorisonter, hvor førstnævnte svarer til hovedfaseopdelingen i huskonstruktionerne.

Fase 0 og A: Den ældste del af affaldsdyngen viser spor efter menneskelig aktivitet i form af blandt andet nedgravninger og gruber.

Fase B og C: Til disse to faser knytter der sig det heldige forhold, at sten i indgangsbrolægningen til Hus 5 fra vest er med på profil 2, fig. 40. Gennemgående er der kraftige ombygnings- og opfyldningslag

inden *fase D*. Oven på disse lag, men tilsyneladende ældre end affaldslagene tilhørende *fase D,* ligger en serie af kompakte lag af aske og brændselstørv, der formentlig skal tolkes som et udendørs ildsted benyttet under ombygningen til *fase D*. Det kan ikke have fungeret samtidig med ældste fase af Hus 1 (*fase D*), da det ligger stratigrafisk under vestgavlen til dette hus. Fra lagserien er der foretaget ^{14}C-dateringer, K-4622 og 5066 og i laget til ombygning forud for *fase C*, K-5064. *Fase C* er dateret ved K-5065, se også afsnit om relativ og absolut kronologi i Anlægsområde I og bilag 3.

Fase D: Denne fase præges af tykke affaldslag i dyngen på lignende måde som i *fase B* og *C*. Her er det blot ikke muligt at følge et tilhørende ubrudt kulturlag i området syd for affaldsdyngen. I øst – vest profilen indgår en del sten, der danner en flade i forbindelse med både indgangsbrolægningen til huset længere mod syd og sten i fundering under vestgavlen. Sandsynligvis skal man forstå stenlægningen således, at den er udlagt som en fundering af hele området efter den kraftige opfyldning, inden selve opførelsen af huset er begyndt. Stenlægningen er så senere benyttet som brolægning på det lille område i forbindelse med indgangsbrolægningen, der afskærmes af de to sandsynlige gærder. Dette brolagte område er tilsyneladende blevet holdt pænt rent, da affald er smidt længere mod enten nord eller vest. I profilerne kan man også se rydningslag tilhørende denne ombygning. Lagene er tykkest nær husene.

I nord – syd profilen, nord for udsnittet viser fig. 40, at der skete store ændringer. Tidligere aflejredes her sand og grus, men nu er der først et lag gråt sand, dernæst vekslende lag af tørv, sand og ler. Årsagen til de ændrede forhold, kan ikke ses direkte af profilen, men det fremgår, at man er gået fra forhold med rindende vand til forhold, hvor oversvømmelser må have aflejret lagene af sand og ler under roligere forhold. Man kan fristes til at tro, at ændringen af vandløbet har været en bevidst handling, da vanderosion flere gange tidligere har skabt ødelæggelser af Hus 5. Det kunne være årsagen til bygningen af Hus 1, der netop er rykket mod vest, væk fra erosionszonen. De mange ler- og sandlag i profilen kan muligvis skyldes, at de højereliggende skråninger har været udsat for overgræsning. Muligvis kan materialet også være skyllet ned på grund af nedbør i almindelighed.

De tykke lag af sumptørv må antages at have krævet adskillige år for at kunne dannes. Der er intet iagttaget under udgravningen af selve hustomterne, der antyder en længere ubebygget periode mellem *fase D* og *fase E*. Tværtimod tyder alt på umiddelbar kontinuitet. Således må

lagene af sumptørv være dannet senere i *faserne E, F* og *G,* nøjagtigt hvornår, vides ikke.

Faserne E, F og G: Kultur- og affaldslagene fra disse faser kan kun i meget begrænset omfang udskilles fra hinanden, da der ikke kan dokumenteres gennemgående ombygningshorisonter mellem dem. Det ser ud til, at man nu mere har deponeret affald mod sydvest for enden af indgangsbrolægningen. Der er ingen tegn på, at affaldslag skulle være borteroderet af vand. Af de udgravede flader fremgår det, at man har smidt aske- og brændselstørvsholdigt affald umiddelbart uden for Hus 1s norddør. Øverst i de to profiler veksler en række lysere og mørkere lag med hinanden. Disse lag stammer fra ombygninger fortaget i *faserne E, F* og *G*, uden at det er muligt at sige hvilke.

Fundmaterialet

I forhold til de andre anlægsområder på Argisbrekka er fundmaterialet fra Anlæg I temmeligt stort. Der er indført 952 fundnumre, og mange af disse er yderligere forsynet med undernumre for trægenstandenes vedkommende. Ser man bort fra prøvemateriale og organisk materiale i affaldsdyngen udgør fundmateriale af de traditionelle genstandsgrupper dog kun omkring 200 objekter alt efter hvor mange lerkar- og fedtstensskår man sætter sammen. Anlæg I er dog stadig det fundrigeste anlægsområde på Argisbrekka.

Aflejringsforholdene har været afgørende for, hvad der er bevaret hvor. Gulvlagene i de yngste huse har ligget forholdsvist tørt. Egentlige genstande af organisk materiale især træ, der har kunnet konserveres, er kun fundet i affaldsdyngen. I de nedre lag i husene er der flere steder observeret træ, som dog ikke har kunnet optages. Noget lignende kan være tilfældet for jerngenstande, som især er fremkommet i de ældre gulvlag.

Fundspredningen af "mindre forgængelige" genstande viser en række interessante forhold. Det er dog ofte meget vanskeligt at henføre enkelte genstande til en bestemt fase, men her er genstande udgravet nær profilerne lettest. De mange ombygninger udgør også et problem, idet der sandsynligvis er sket "forurening" bade med for gamle og for unge genstande. Det er også et problem, at der ikke er tykke og klare rydningslag mellem faserne. Hvor der er rydningslag, er de oftest tynde. Et problem er også de niveauspring, som de jordfaste bænke giver inde i husene. Dette er især vanskeligt i de mere sporadisk dokumenterede huse.

Det er interessant at se på forholdet mellem skår af klæbersten og skår af færøsk keramik. Her er det klart, at keramik kun forekommer

Figur 41: Randskår af fedtsten, f. nr. I.35. Indersiden er sekundært bearbejdet med et spidst værktøj. Foto AHN.

Rim shard from a steatite bowl. On the inner side, traces made with a sharp instrument indicate that the shard was to be adapted for some secondary use.

i den nordlige del af området i to adskilte koncentrationer. Der er en koncentration mod vest i affaldsdyngen, hvor keramik ikke er fundet i sammenhæng ældre end *fase D*. Det samme gør sig gældende mod øst inde i husene, hvor en større samling skår efter alt at dømme tilhører *fase Ds* gulvlag i den østligste del af Hus 1. Enkelte skår længere mod øst, hvor i hvert fald senere Hus 1s østgavl kommer til at ligge, kan antyde ombygninger i østgavlen mellem *fase D1* og *D2*.

Skår af klæbersten forekommer spredt over hele området, men med en koncentration i affaldsdyngen. Tenvægte er på nær en enkelt knyttet til de nordlige huse og affaldsdyngen. Slibesten er ligeledes på nær en enkelt knyttet til de nordlige huse og affaldsdyngen.

Skal man med forsigtighed sige noget om husenes funktion, så virker det slående, at det faktisk kun er skår af klæbersten, som forekommer nogenlunde hyppigt i de sydlige huse. Man fristes til at tro, at de nordlige huse har været "hovedhuse" i hver fase, mens de sydlige har haft en særfunktion. Dette understøtter iagttagelser af både konstruktionernes og gulvlagenes beskaffenhed, som generelt har været svagere og sværere at erkende mod syd. For yderligere diskussion se senere.

Der er fundet 64 skår af *klæberstens-* eller steatitkar, hvoraf 17 er randskår; flere skår hører sammen. Der forekommer kar med to forskellige godstykkelser, dels tykvæggede cirkulære, bolleformede kar (Skjølsvold 1961, fig. 4; Resi 1979 ff.) med en godstykkelse på 1,5 til 2,1 cm. Dels karfragmenter af tyndvæggede, mindre kar af samme form. Her er godstykkelsen mellem 0,4 og ca. 1,0 cm. Begge karformer har en bred datering til vikingetid – tidlig middelalder, og alle skår, der ikke er genanvendt til ukendelighed, bærer spor efter ild, fig. 41.

Randene er afrundede til flade, og der er ingen overraskelser i materialet. Næsten alle skår over en vis størrelse bærer spor efter sekundær tilvirkning med henblik på genanvendelse som tenvægte eller essesten med videre. Andre skår har på indersiden været viderebearbejdet med et spidst værktøj. Den sekundære bearbejdning gælder også et lille randskår fra et kar med blot 0,7 cm tykke vægge.

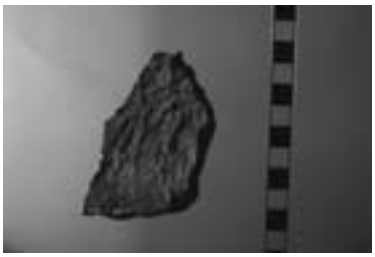

Figur 42: Essesten af fedtsten, f. nr. I.622. Gennemboring for oven; bemærk slaggeresterne.

Fragment of steatite tuyère. The hole is above; note the slag remains.

En særlig gruppe sekundært bearbejdede bugskår er fire essesten, foruden yderligere et randskårsfragment med påsiddende jernslagge. Essestenene er bearbejdet på tykke bugskår, og de bærer alle spor efter kraftig varmepåvirkning, se fig. 42. Ydersiden er mere eller mindre dækket af forrustede slaggeperler, så essestenene har formentlig indgået i en jernbearbejdningsproces. To af stykkerne har spor efter den op til 1,8 cm store gennemboring til blæsebælgen, og det er også karakteristisk, at essestenene går i stykker ved indblæsningshullet. Adskillige har en eller flere mindre gennemboringer, som enten er tidligere forsøg på klinkning af skårene, eller der kan være tale om spor efter oprindelige jerngreb. Disse gennemboringer er ca. 0,4-0,5 cm i diameter. Tre af essestenene er fundet i affaldsdyngen, og en er fra gulvlaget i Hus 6, *fase C*. Det er dog svært at sige, om denne afspejler en særlig aktivitet i Hus 6. Et fragment af en essesten er bearbejdet på et stykke gråt tuf og stammer fra affaldsdyngen.

Betragter man klæberstensmaterialet som helhed i lyset af en brugsperiode i Anlægsområde I på mellem 150 og 200 år, må man jævnligt have været i kontakt med handelsmænd med henblik på at erhverve sig nye kar (sammenlign Butler 1991, p. 131). Den store grad af genbrug af skårene falder ind i et generelt mønster i Nordatlanten og behøver ikke nødvendigvis skyldes en mangelsituation men snarere, at klæbersten er et nemt materiale at arbejde med. Hvorvidt karrene stammer fra Norge eller Shetland, er stadig uafklaret.

Figur 43: Rundbundet lerkar, f. nr. I.26, I.52 og I.921. Foto AHN.

Round bottomed clay vessel.

Foruden kogekar af klæbersten rummer materialet som nævnt en begrænset mængde keramikskår fra hjemligt producerede *lerkar*. Der er ved at tegne sig omridset af to kartyper, hvor den ene er bolleformede lerkar med en mundingsdiameter på 15 til 25 cm. Hvor det kan afgøres, er der tale om rundbundede kar, eller kar uden markant standflade, fig. 43. Karformen kendes også fra Ergidalur på Suðuroy. Godstykkelsen på bugskårene svinger generelt fra 0,8 til 1,2 cm, og karrene er magrede med groft sand og grus. Lerkarrene er "pølset" op,

hvilket fremgår af enkelte brudflader. Den anden kartype er ligeledes bolleformet og uden markant standflade, men er derudover forsynet med en lidt uregelmæssig og mere eller mindre markant krave mellem 3 og 4 cm under randen, og denne afsats markerer en slags skulder, fig. 44 og 45. Et enkelt kar har en tendens til dobbeltkonisk profil (se også Arge 1997b, p. 34). Begge kartyper står i kontrast til de middelalderlige, spandformede lerkar. De stratigrafisk ældste keramikskår ligger i gulvlaget i Hus 5, men forekommer ellers i sammenhæng med Hus 1 og i affaldsdyngen.

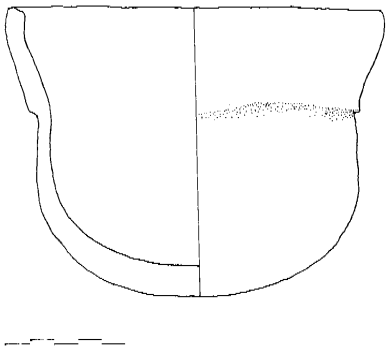

Figur 44: Profiltegning af rundbundet lerkar med krave, f. nr. I.17. DLM del.

Section of a round bottomed clay vessel with collar.

Tenvægtene er en anden gruppe genstande på 17 i antal, som langt overvejende er sekundærprodukter af klæberstensskår, selvom der også er en lille gruppe på fire, forarbejdet på lokal tuf, fig. 46 og 47. Langt hovedparten er 3 til 4 cm i diameter og største tykkelse på 1,7 cm med hvælvet overside og flad basis. Enkelte meget små, flade stykker skiller sig ud med en diameter på 2,5 cm og en tykkelse på ned til 0,5 cm. Forskel i størrelse og vægt kan skyldes forskellig funktion. Dette gælder også de meget store stykker, hvoraf den største er en skiveformet klæbersten, 5,8 cm i diameter og 1,7 cm tyk. Sidstnævnte ligger øverst i lagfølgen over Hus 1. Blandt de øvrige daterbare tenvægte er der en koncentration i Hus 5 og 6 (*fase B – C*). De fire tenvægte af tuf svarer formmæssigt til tenvægtene af klæbersten, men ligger kronologisk i de yngste faser. Det er dog svært at afgøre, om dette afspejler en mangel på klæbersten på grund af det lille antal genstande, men tendensen er der.

Med hensyn til de 32 *slibesten* og fragmenter er de næsten ligeligt forarbejdet på lerskifer og glimmerskifer, foruden fire på lokal tuf. Både lerskifer og glimmerskifer må være importeret, og minimum 10 af slibestenene af glimmerskifer så kaldt Eidsborgskifer importeret fra Norge (Myrvoll 1985, p. 31; 1986, p. 27; Resi 1990; Kristensen 1998,

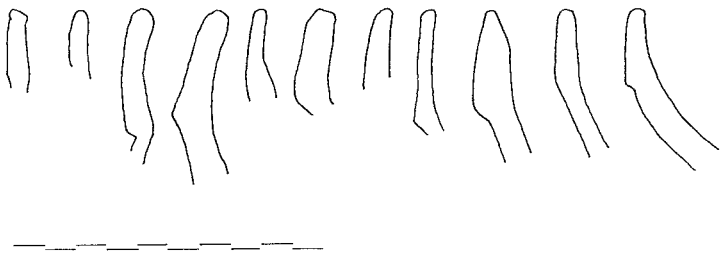

Figur 45: 11 Karprofiler fra Argisbrekka så vidt muligt fra forskellige kar. Mindst fem kar er forsynet med krave. Tre har yderligere knæk ved skulderen. Fra venstre f. nr. I.40, I.14, I.17, I.26, I.43, I.54, I.69, I.110, I.251, I,256 og I.257, DLM del.

11 sections showing the vessel profiles from as many different vessels as possible from Argisbrekka. At least five have collars, and at least three have a bend at the shoulder.

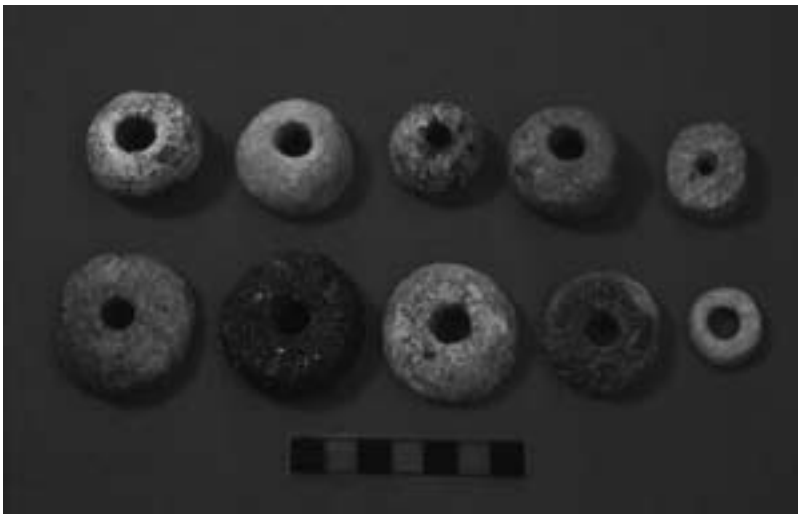

Figur 46: Udsnit af tenvægte af fedtsten. Fra venstre øverst: F. nr. I.356, I.925, I.548, I.308 og I.333. Fra venstre nederst: F. nr. I.360, I.1., I.590, I.729 og I.321. Foto AHN.

Section of steatite spindle whorls.

p. 295). Den klassiske form på slibestenene er firesidet, eventuelt med flere slibefacetter afhængig af længden og med et rombisk tværsnit. De længste slibesten tilhører denne kategori på op til 19,6 cm længde. Blandt de firesidede slibesten er der også en gruppe korte slibesten, næsten kvadratiske med en længde på ca. 5,0 cm. Enkelte andre slibesten er tungeformede, og må være brugt som "slev" (Mahler 2005, p. 348f). En af disse er endda af en grå tuf med røde bånd. Tre slibesten har nær den ene ende en omløbende fure, som kan være en reminiscens fra tilvirkningen for at få et regelmæssigt brud. To slibesten har furer efter slibning af nåle, fiskekroge eller værk, se fig. 48.

Figur 47: Ornamenteret tenvægt af fedtsten, f. nr. I.925. På den flade underside er der indridset en cirkel med centrum i gennemboringen. Radiært ud fra cirklen er der indridset yderligere fire streger. Foto AHN.

Ornamented steatite spindle whorl. On the flat bottom, a circle has been carved around the hole, and four lines have been added radiating from the circle.

Figur 48: To slibesten af glimmerskifer fra Eidsborgsområdet i Norge. Længden på den øverste, f. nr. I.947, er 19,6 cm. På den nederste slibesten, f. nr. I.23 ses langsgående furer som resultat af slibning af nåle, kroge eller håndværktøj. Foto AHN.

Two whetstones of mica schist from the Eidisborg area in Norway. The top one measures 19,6 cm's in length. The sharpening of needles, fish hooks or other artefacts have left a trace in the longitudinal furrow on the bottom whetstone.

Langt de fleste stykker er fragmenter og småstykker af afspaltninger. Sidstnævnte er 0,2 til 0,4 cm tykke og har slibespor på den ene bredside og muligvis på de to smalsider. Disse afspaltninger kan være et resultat af forsøg på opskærpning af slibesten af enten glimmerskifer eller lerskifer. Med hensyn til fundforholdene er der fundet en slibesten af Eidsborgsskifer i Hus 3 og to af lerskifer i Hus 5s gulvlag. Ellers er slibestenene hyppigst fundet i affaldsdyngen.

Fundmaterialet rummer 20 stykker *pimpsten*. Halvdelen kan knyttes til Hus 5 enten ved indgangen og brolægning eller i selve gulvlaget. De sorte pimpstens størrelse er meget varieret, fra småstykker på nogle få centimeter op til 15 x 12 cm store stykker. 13 af stykkerne bærer mere eller mindre sikre spor af brug i form af slibefacetter. De plane facetter er sværest at henføre til egentlig brug, medens de v- og u-formede er mere overbevisende. De u-formede slibespor kan have en bredde fra 0,7 til 2,2 cm. Den største pimpsten har en u-formet slibefacet, som formentlig er fremkommet ved slibning af krumme eller stumpe genstande. Da pimpsten kan flyde, er det muligt, at denne egenskab er blevet brugt ved fiskeri som flod eller netflyder. Der er i så fald ikke bevaret spor efter disse funktioner. Pimpsten indgår ikke i Færøernes naturlige geologi, og stykkerne er sikkert opsamlet ved kysten. Det er ikke bevist men forventeligt, at pimpstenene stammer fra islandske vulkanudbrud.

Slaggematerialet fra Anlægsområde I er også Argisbrekkas største samling på i alt 14 slagger. Foruden gasporøse stykker af forslagget aske og ler, eventuelt med delvis glasagtig overflade, forekommer en slaggedråbe med kulstof samt tre slagger, som formentlig er esseslagger fra jernsmedning, se kapitel 21. Med hensyn til fundforholdene er esseslaggerne alle fundet i de ældste aflejringer samtidig med eller ældre end Hus 5. Flere af de gasporøse slagger er fundet i affaldsdyn-

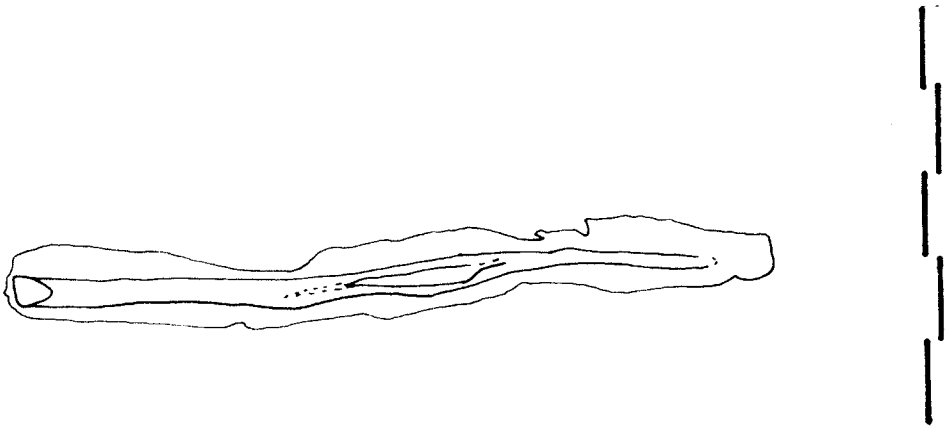

Figur 49: Jerngenstand, f. nr. I.931, funktion uvis. Længde af hele objektet er 8,1 cm. Tegning efter røntgenfoto. DLM del.

Iron artefact, uncertain function. The object is 8,1 cm's long. Drawing based on an X-ray photo.

gen, hvor det ikke med sikkerhed har været muligt at knytte dem til bestemte faser.

Bevaringsforholdene for metalgenstande er dårlige. De ni *jerngenstande*, indeholder ikke længere meget jern, og de er hovedsagelig bestemt ud fra røntgenfotos. De tre enæggede knive er alle fundet i Hus 5s gulvlag. De to målbare knive har et kort blad på 4,7 – 5,5 cm og en grebspids på 4,5 cm for den længste. På den længste af knivene er der fastrustet et rillet smalt rektangulært pladebeslag, der enten er et mundingsbeslag fra skeden, eller det har siddet inderst på knivskaftet. En 7,5 cm lang og 0,3 cm bred jerngenstand tiltrækker sig opmærksomhed på trods af, at den kun kendes fra røntgenfotos, fig. 49. For oven ender det flade stykke i en ombøjning og forneden spidser den til. Midt på stykket er der et øje, men dette kan måske også skyldes bevaringsforholdene. Jerngenstanden har muligvis haft en funktion i forbindelse med tekstilbearbejdning. På grund af metalsaltene er der omkring jernkrogen bevaret en mængde rester af mosser, der dog ikke er artsbestemt. Af de tre jernnagler i materialet, er de to klinknagler, hvoraf den ene sidder i et stykke kileformet egetræ. Naglen har hovedet på stykkets ene side, og på den anden side er naglens stilk brækket af eller måske hugget over i plan med overfladen. Måske er det den sidste rest af genbrugt bådtømmer?

Genstande af *bronze* eller messing er meget begrænset. Den ene genstand er et lille bronze- eller messingbeslag, der består af et stykke sammenbøjet blik, hvor der på den ene side ses en nitte af samme

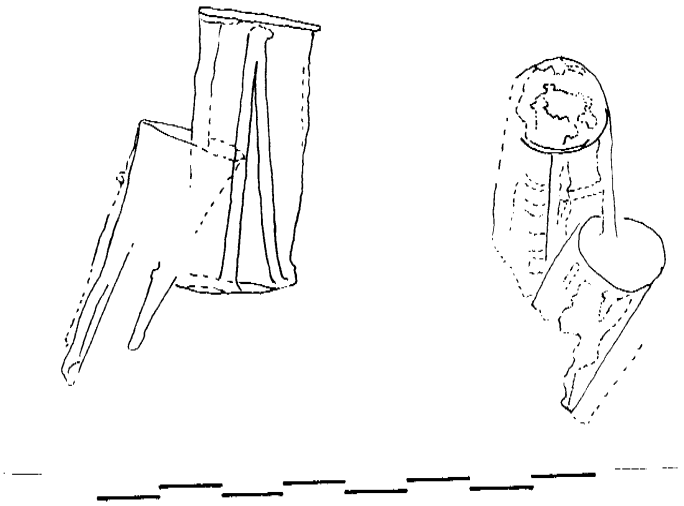

Figur 50: Formentlig resterne af en boltlås, f. nr. I.15. Tegning efter røntgenfoto. Det største rør, der er konisk, er bygget op over en slags ribbehvælv og måler 4,25 cm i længden, 1,95 cm i diameter forrest men 2,2 cm bagerst. DLM del.

Bolt lock. Drawing based on an X- ray photo. The largest tube is conical and built upon a form of ribbed arch. The tube is 4,25 cm's long with a front diameter of 1,95 cm's and a back diameter of 2,2 cm's.

metal. Mellem de to sider ses lidt gult, organisk materiale, der kan være rester af læder, så måske er stykket et remendebeslag. Dateringen er yngre end aktiviteten på Anlæg I.

Fundet af en formodet lås er også spændende. Den består af to sammenkorroderede bronzerør, fig. 50. Af røntgenfoto fremgår det, at det største rør, der er konisk, er bygget op over en slags ribbehvælv. Det måler 4,3 cm i længden, 1,95 cm i diameter, forrest med 2,2 cm bagerst. Røret er helt, det vil sige den fulde længde kan måles. Forrest ses en lille krave og rester af en plade, der har afsluttet denne del af røret. Det mindre rør er trykket noget, og der ses brudflader bagerst på røret, der er bevaret i en længde på 4,3 cm. Forrest er der monteret en plade ca. 0,2 cm inden for randen. I pladen ses centralt en stjerneformet gennembrydning. Under konserveringen blev der afdækket tykke og tynde S-tvundne snore af uld og enkelte organiske fibre måske af hør, hvorfor låsen ikke blev fuldt afrenset. Låsetypen dateres til 1000 årenes begyndelse (se kapitel 18) og blev fundet i Anlægsområde Is øvre lag, uden at det er muligt at knytte den til en bestemt fase. Den sidste metalgenstand, der skal omtales hér er en lille uformelig bly- eller bly-tinklump. Funktionen er uvis, og der er tale om et løsfund fra Anlæg I.

Smykkematerialet består af to fingerringe, fire glasperler og et cirkulært spænde, hvor sidstnævnte absolut er det mest interessante. En fingerrring er en glat bronzering med indre diameter på 1,8 cm. Ydersiden er u- til v-formet. Ringen er fundet i gulvlag Hus 1. Den anden

Figur 51: Cirkulært pladespænde, f. nr. I.555. Diameteren er 5,3 cm. Nærmeste parallel til spædet findes i Yorks vikingetidslag fra begyndelsen af 900 årene. NM foto.

Circular plate brooch. The brooch has a diameter of 5,3 cm's. The closest parallels are found in the early 10th Century Viking Age levels in York.

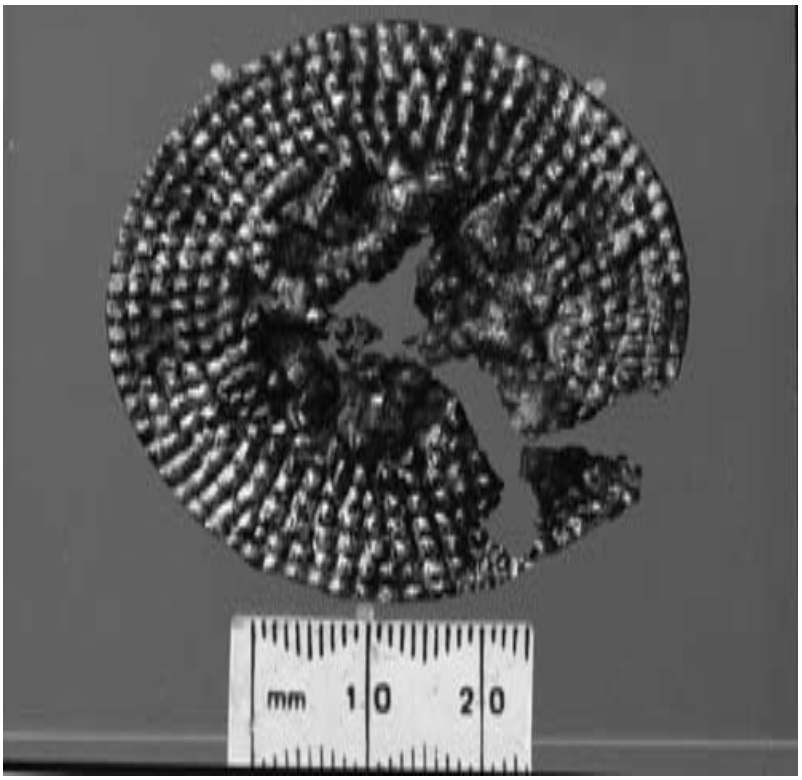

ring er en snoet sølvtråd, der er snoet tre en halv gange rundt om sig selv med seks til syv snoninger og afsluttende i et øje. Ringen, som ikke kan dateres, er fundet i fylden til murfundament i Hus 5.

Det cirkulære pladespænde består af en uhyre tynd plade af messingblik på en lidt tykkere cirkulær plade, formentlig en tinlegering. Spændet måler 5,3 cm i diameter og har været fremstillet således, at man først har støbt tinpladen i en form, hvor ornamenterne var aftrykt eller indridset, og samtidig har man faststøbt nåle- og skedeholder, af hvilke der ses rester på bagsiden af spændet. Dernæst har man formentlig forsigtigt banket den tynde messingplade ud over forsiden.

Ornamentikken består af små knopper (ca. 5 per cm) eller bukler arrangeret i seks koncentriske cirkler fra randen og indefter omkring et centralt motiv, der bedst kan beskrives som et rudemønster. Fig. 51-52. Fra rudens spidser løber en række knopper til næste spids som en guirlande. Det er næppe sandsynligt, at der har været flere motiver i spændets midte, men på grund af en skade, er dette ikke muligt at afgøre med sikkerhed.

Rudemotivet er ret almindeligt i vikingetiden, og desuden kendes

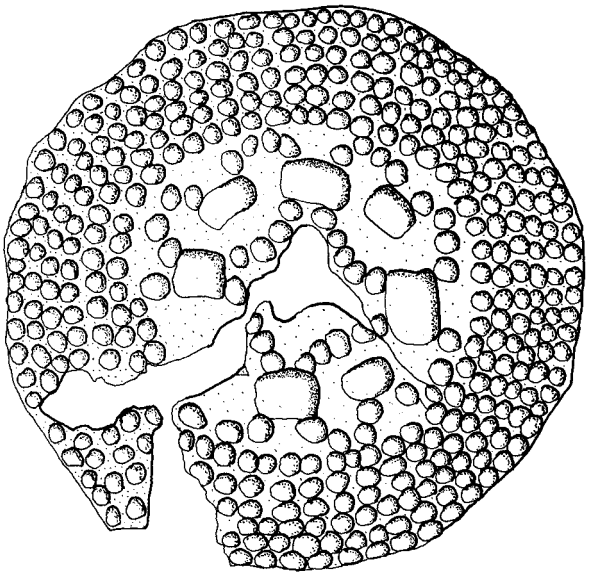

Figur 52: For at fremhæve ornamentikken er pladespændet tegnet. AHN del.

The ornamentation on the circular brooch can better be seen in this drawing.

cirkulære pladespænder fra det meste af det norrøne område. De nærmeste paralleller til spændet fra Argisbrekka er formentlig spænder af tinlegering fundet ved udgravninger i York blandt andet Coppergate, hvor de dateres stratigrafisk til 900 årene (Tweddle 1982, p. 26). I alle tilfælde vil en 900-tals datering på spændet fra Argisbrekka passe godt, se også kapitel 17. Spændet er fundet i affaldsdyngen på bunden mellem tørv og gruslag i meget våde omgivelser, men det er ikke muligt at knytte spændet til en bestemt fase.

Af de fire glasperler fremkom fragmenter af en blå glasperle ige over de sterile aflejringer i affaldsdyngen og må tilhører en af de ældste faser. To blå glasperler, fig. 53, er 1,8 til 1 cm i diameter, den ene dobbeltkonisk, medens den anden er mere uregelmæssig og kan være del af en segmenteret perle med bred gennemboring. Sidstnævnte er fundet i gulvlag i Hus 5. Den sidste perle stammer fra Hus 6 og er en hvidlig til lyseblå segmenteret perle med tre led og en længde på 1,3 cm, fig. 54. Perlen er meget omdannet i overfladen, hvilket kan give det hvidlige udtryk. De to blå glasperler har en bred datering, medens den segmenterede perle er vikingetid og formentlig tilhører 900 årene, se kapitel 18.

Genstande af sten forekommer også i materialet, omend ikke hyppigt. I Væglinien til Hus 1 og i en grube i bunden af Anlæg I er der fundet to tranlamper, som ligner hinanden. Den yngste er bearbejdet

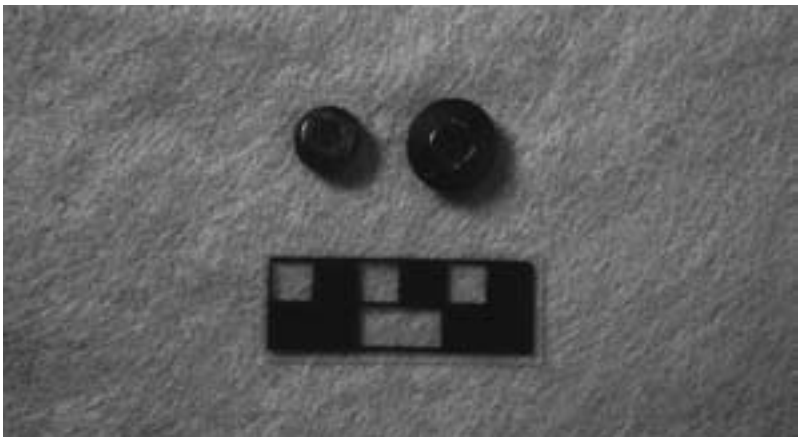

Figur 53: To blå glasperler, f. nr. I.930 og I.825. Foto AHN.

Two blue glass beads.

på en nævestor 14 x 13 cm og knap 10 cm høj rødlig tufsten. I den ene bredside er der udhugget en fordybning. Begge lamper er brækkede, hvorfor det ikke er til at afgøre, om de har haft håndtag, se også fig. 55.

Andre stengenstande er mere ubestemmelige. Fra affaldsdyngen stammer to fragmenter af en spidsoval 5,8 cm lange tufsten med to afglattede facetter. En anden ikke funktionsbestemt stengenstand er en 14 cm lang vandrullet basaltsten aflang af form. Den er let varmepåvirket, og i den ene ende ses knusemærker efter brug som slagsten. Endelig er der opsamlet en kuglerund basaltsten på 2,4 cm i diameter uden brugsspor.

Ildslagsningssten har der altid været brug for. Det største materiale består af lokalt forekommende opalstykker, hvoraf fire har slagbule efter tilvirkning. Det er mere tvivlsomt, om de øvrige bærer præg af egentlig bearbejdning. Endelig er der fem stykker flint, hvor der ses spor efter bearbejdning af de fire. Flint forekommer ikke naturligt på Færøerne og må være medbragt eller importeret. Sydskandinavien er det nærmeste område, hvor flint forekommer i oprindelige geologiske aflejringer. Herfra har isen i forbindelse med afsmeltningen fra sidste istid spredt flinten langs den skandinaviske halvø. Desuden kan flint optages i havisen langs de danske og svenske kyster og drive mod nord langs den svenske vestkyst og videre op langs Norge. Det er således et meget stort område, som flinten fra Argisbrekka kan komme fra. Brugen af opal, obsidian og flint vidner om den litiske industri i vikingetid og tidlig middelalder (Einarsson 1994, p.172). Opalstykkerne er fundet i affaldsdyngen og et i gulvlag Hus 1. Flinten kommer ligeledes fra affaldsdyngen og et afslag er fra gulvlag Hus 5.

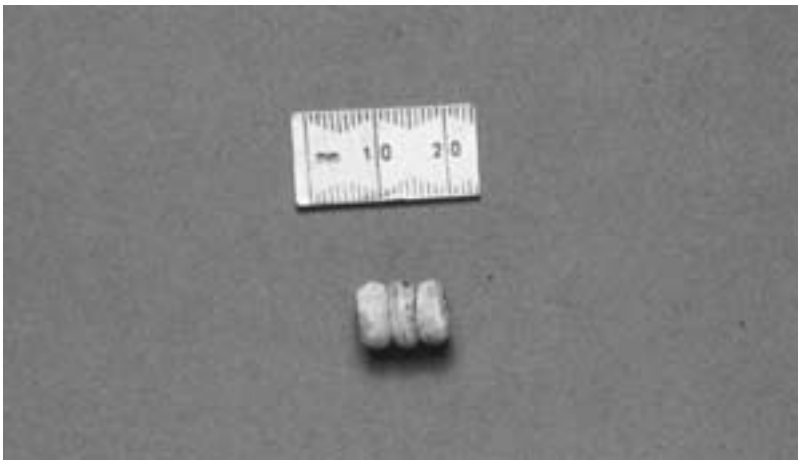

Figur 54: Segmenteret glasperle, f. nr. I.36. Foto AHN.

Segmented glass bead.

Genstande af træ

Træoldsagerne kommer alle fra affaldsdyngen, hvilket deres tilstand også bærer præg af. Genstandene er generelt små og fragmenterede, og flere stykker bærer spor af sekundær brug. Der er i de fleste tilfælde tale om udtjente genstande, hvis eneste alternative brug ville være som brændsel. Flere stykker bærer da også spor af at være delvis brændte.

Visse af genstande er ikke mulige at bestemme nøjere, f.eks. hvor store de har været, og hvordan de helt nøjagtigt har været udformet. Dette gælder specielt for genstande, der må antages at have været vigtige for stedets økonomi såsom spande og fade. Træmaterialet er meget omfattende og i princippet må samtlige træstykker i affaldsdyngen opfattes som genstande i arkæologisk forstand, da de er resultat af en menneskelig aktivitet. En meget stor del af materialet er imidlertid sorteret fra, men bevaret med henblik på eventuel senere bestemmelse,

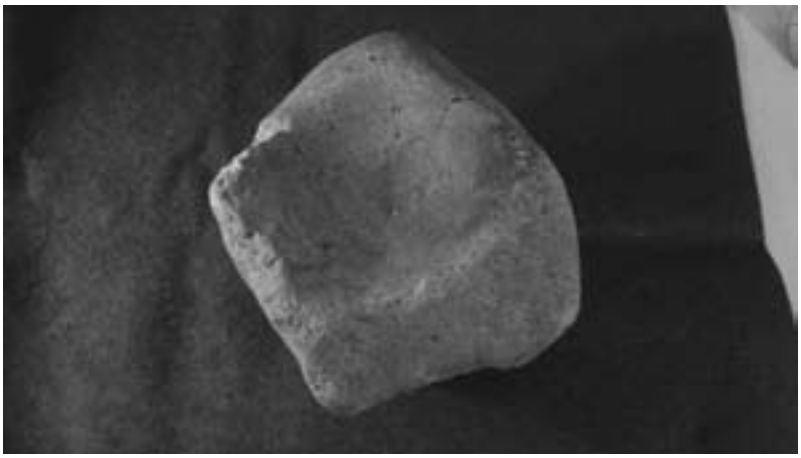

Figur 55: Tranlampe af tuf, f. nr. I.17. Foto AHN.

Train-oil lamp of tuff.

og 518 numre optræder som egentlige genstande. Disse er fordelt på 30 kategorier, hvoraf enkelte grupper skal omtales nedenfor. Som det fremgår, er kun en lille del af materialet vedbestemt, og de 109 bestemmelser falder i tre grupper: lokalt træ, drivtømmer og indhandlet gavntræ (Malmros 1990, p. 86-92; 1994, p. 552-558). De lokale træsorter er enebær, *Juniperus*, birk, *Betula*, pil, *Salix* og hassel, *Corylus*, samt hedebuskene hedelyng, *Calluna*, revling, *Empetrum*, foruden blåbær, *Vaccinium myrtillus* og mosebølle, *V. uliginosum*.

Enebærbuske har været en værdifuld nytteplante brugt som materiale til mange emner, f.eks. bearbejdet til reb og vidjebånd (Larsen 1991, p. 54; Small 1992, p. 3-7). Mange af vidjebåndene er så velbevarede, at man kan se, hvordan de er forarbejdet, se fig. 56. Båndene er fremstillet som ved rebslagning ved sammensnoning af to eller tre tynde snoede bånd. De tynde bånd er dannet ved S-snoning, mens sammensnoningen er foretaget ved Z-snoning. Et vidjebånd er gjort endnu tykkere ved en yderligere S-sammensnoning. I et tilfælde kan det bestemmes, at der er benyttet 3 tynde bånd ved sammensnoningen. Mange af de enkle trægenstande som vidjeknuder, tøndebånd og ikke mindst tilspidsede og afskårne vidjer er forarbejdet enebær.

De så kaldte "pølsepinde" er den største gruppe af enkeltgenstande og består af 150 stykker foruden 150 bearbejdningsrester. Materialet består ligeligt af lokalt groet enebær og drivtømmer i form af nåletræ. Generelt er stykkerne meget enkle: den ene ende er spids, medens den anden er stump, og sidstnævnte er i få tilfælde tildannet med et lille hoved. De tilspidsede pinde er nogenlunde regelmæssige, og kun i nogle tilfælde er de lidt krumme. Den omhu, der er udvist ved tildannelsen af stykkerne er meget forskellig. Enkelte er udformet omhyggeligt, medens et flertal er fremstillet mere simpelt af en tilfældig spån, eller ved tilspidsning af en naturlig enebærvidje. De tilspidsede pinde har en diameter på i gennemsnit 0,6 cm, og længdefordelingen viser en tvedeling, således at mange er mellem 7 og 8 cm lange, men de fleste mellem 10 og 11 cm. Muligvis er der tale om en faktisk opdeling i korte og lange stykker med hver sin funktion.

Pindene kaldes ofte for "pølsepinde", men deres funktion er et påtrængende spørgsmål. En mulighed er at sætte dem i forbindelse med konservering af fugle. Det er i denne forbindelse interessant at bemærke, at fugle til vinterforråd tidligere blev flækket i ryggen og hængt til vindtørring (Svabo 1783, p. 43, linie 163-164). Måske har "pølsepindene" være benyttet ved udspiling/ophængning af fugle med henblik på vindtørring?[5] Antallet af forarbejder, rester og færdige pinde

5 Som foreslået af beretningsskriveren Anders Horsbøl Nielsen. sammenlign. Diklev 1982a, p.33.

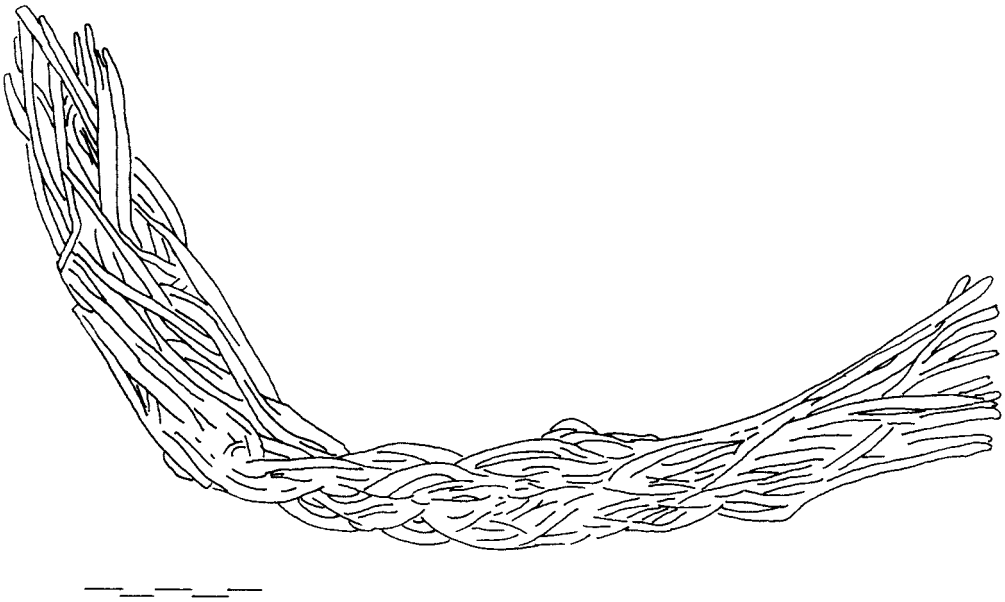

Figur 56: Fragment af reb forarbejdet på enebær, f. nr. I.523. Tegning AHN/DLM.

Fragment of rope made of juniper.

kunne ses som et resultat af en produktion med henblik på senere brug. Har man ikke spundet uld, har man snittet en "pølsepind".

Birk er ikke konstateret som gavntømmer, men barken kan bruges som tagtækningsmateriale. En lille firkantet pakke af birkebark er måske en netflyder. Meget birketræ er sikkert endt på ildstedet.

Hasseltræ er ikke brugt til egentlige redskaber og lignende, men hasselbusken er repræsenteret ved et 8 cm tykt stammestykke med tydelige øksespor fra fældningen. I gulvl- og affaldslag er der som på Anlægsområde II fundet adskillige hasselnødder.

Piletræ er repræsenteret i form af en lille legetøjsbåd, fig. 57 og 58. Båden er 25 cm lang og 3,7 cm bred over midten; højden samme sted er 3 cm (Mahler 1986, p. 12). Fartøjet er eliptisk over rælingens længdesnit, men bagbords side krummer mindre end styrbords, således at indtrykket fra oven er let asymmetrisk. For- og agterstavn er næsten identiske. Gamle skader forekommer på forskibets køl, ræling og øvre bordgang, ligesom brudfladerne nær stævnen er gamle. Båden er udhulet med en kniv, idet der er tydelige snitspor i bunden. I dens indre ses ingen spor efter spant eller tofter. Bådens yderside er omhyggeligt tildannet med en klart markeret køl, hvis højde vokser ved stævnene. Styrbords side er bedst bevaret, idet bagbords side er blevet presset af de omgivende jordlag, hvilket fremgår af de mange spor af grus, der er

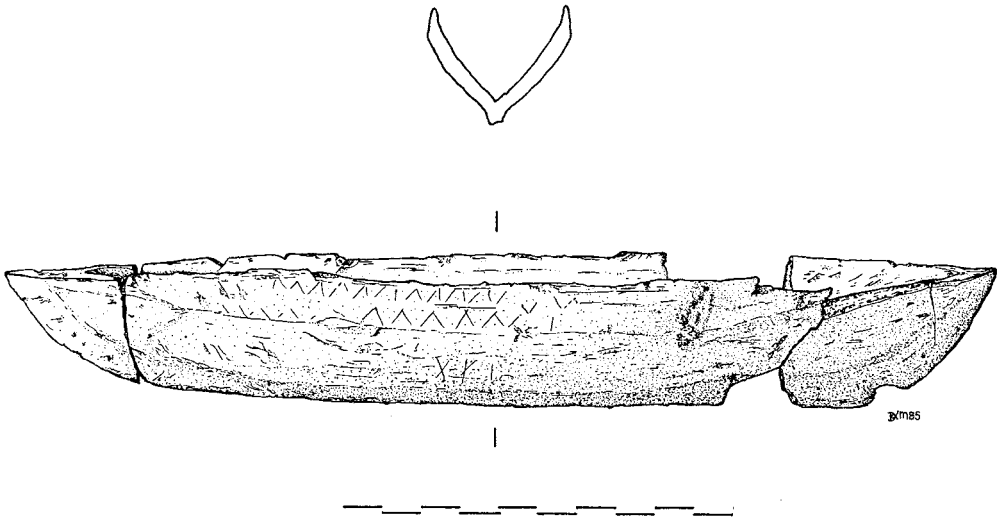

Figur 57: Legetøjsbåd af piletræ, f. nr. I.59. Båden er tegnet umiddelbart efter optagelse og før konservering, hvor iagttagelsesforholdene i det våde træ var optimale. DLM del.

Toy boat made of willow wood. The boat was drawn immediately upon excavation and before preservation.

trykket ind i træet. På styrbords side kan man skelne tre facetter liggende parallelt over hinanden. Øverste facet kan markere rælingsbordet, der rejser sig lodret over bådens i øvrigt u- til v-formede tværsnit. Ved agter vender rælingsbordet endda lidt ind i båden, således at største bredde ligger 0,6-0,7 cm under rælingen. Hist og her er der skader på den afrundede lønning, og der er ingen markering af åretoller eller lignende. Legetøjsbåden efterligner det skandinaviske, klinkbyggede fartøj, der er baseret på en byggetradition af dobbeltstævnede både med køl (Edgren 1988, p. 157 f.).

Båden er ornamenteret på ydersiden i form af svage ∧-formede indridsninger formodentlig foretaget med spidsen af en kniv. Indridsningerne forekommer i to parallelle bånd midtskibs, og de respekterer de omtalte facetter. Det vil sige, at indridsningerne, som kan følges over ca. 7,5 cm, findes på rærlingsbordet og det underliggende bord. Vi ved ikke, om de to øverste bordgange har været ornamenteret i hele bådens længde, men det er sandsynligt. Indridsningerne kan opfattes som styrelinier for en bemaling, og de efterligner herved de store skibe fra Gokstad (Christensen 1979, p. 145) og Karmøy (Shetelig 1902, p. 11), med paralleller til Kvalsundfundet (Shetelig og Johannesen 1929). Det er ikke helt ualmindeligt at finde legetøjsbåde ved arkæologiske udgravninger af vikingetids- og tidlige middelalderslag, hvor der i øvrigt er bevaringsforhold for organisk materiale (Mitchell 1987, p. 30; Catalogue of Exhibition 1973, p. 45 & plate 11; Krogh 1967, p. 110; Graham-Campbell 1980, no. 104 & 105). Det usæd-

Figur 58: Foto af model- eller legetøjsbåden, f. nr. I.59.

Photo of the toy or model boat.

vanlige ved legetøjsbåden fra Argisbrekka er ornamentikken og den naturtro udformning.

Trægenstande forarbejdet af *drivtømmer,* først og fremmest lærk og gran, udgør klart den største gruppe af genstande. I større træstykker kan man observere spor efter pæleorm, *Teredo navalis*, som bekræfter, at der er tale om drivtømmer. Et enkelt stykke fyr (*Pinus strobus*) er ligeledes drivtømmer, men fyr (*Pinus silvestris*) snarere skal opfattes som importeret træ (Malmros 1994, p. 556): dele af stolper, brædder, foruden bøttestaver og en bund, trænagler (som Roussell 1936, p.165, fig. 183), knebler, små kiler, en spillebrik, pløkke og en tøjrpæl, rundstokke og forarbejder hertil foruden et skaft til en håndten for at nævne et udvalg af genstande.

En gruppe tiltrækker sig opmærksomheden idet deres form peger på oversøiske forbindelser, nemlig ejermærker eller "märklapper" som de kaldes på norsk (Liestøl 1963, p. 9). Der er fundet 12 stykker foruden otte sandsynlige. Formerne ligner ejermærkerne på Bryggen i Bergen, men uden at der blandt stykkerne fra Argisbrekka findes den harpunlignende form med spids og modhage. Materialet fra Argisbrekka kan groft deles i to grupper. Den ene gruppe består af større tynde stykker med korsformet hoved, fig. 60. Desværre er kun et ejermærke på 11,3 cm fuldstændig bevaret, så der ikke kan siges noget sikkert om stykkernes oprindelige mål. Det længste bevarede, der imidlertid ikke er fuldstændigt bevaret, er 20,6 cm langt.

Den anden gruppe udgøres af mindre, lidt tykkere stykker, med et "hoved" og en gennemboring og tilspidset i modstående ende, fig. 61. Længderne ligger mellem 7,7 og 9,4 cm med et gennemsnit på 8,6 cm. Kun to ejermærker er ikke skåret i nåletræ, og de fire vedbestemte er af gran, lærk og skovfyr. Der er en tendens til, at de mindre stykker med "hoved" og gennemboring er fundet i ældre lag end de større korsformede stykker. Til forskel fra parallellerne i Bergen bærer ingen af ejermærkerne fra Argisbrekka runeindskrifter. Det kunne give anledning til at opfatte dem som halvfabrikata med henblik på senere brug. Ejermærkerne har formentlig været bundet om sække med varer

Figur 59: Udvalg af trænagler hovedsagelig forarbejdet på drivtømmer, hvor der foreligger bestemmelse. Øverst fra venstre: F.nr. I.421, I.377, I.401, I.66, I,400, I.723d. og I.406. Nederst fra venstre: F. nr. I.719a, I.721b, I.669e, I.380, og I.446. Foto AHN.

Cross section of wooden pegs or nails. In those cases where the wood used has been identified, the material seems mainly to consist of driftwood.

og forsynet med ejerens navn og evt. andre korte oplysninger (Hagland 1994, p. 84-86).

Materialet rummer to tællepinde, hvor der er genbrugt stykker dels af nåletræ, dels et genbrugt asketræsskaft. På den ene er der skåret hakker ind på to sider, hvor hakkene på den ene side tydeligt grupperer sig fortløbende på en, to tre, fire, fem og seks hakker, fig. 62. På den modsatte side er hakkene svagere og grupperer sig ikke tydeligt. Det andet stykke er blot forsynet med tre hakker og stykket er i øvrigt let forkullet.

Der er adskillige stykker, hvor den oprindelige funktion er uvis. Det

Figur 60: Ejermærker med korsformet hoved. Fra venstre f. nr. I626, I.705, I.407, I.676c og I.238. Foto AHN.

Ownership tags with cross shaped heads.

Figur 61: Ejermærker med gennemboring og spids. Fra venstre f. nr. I.457, I.255, I.625 og I.609. Foto AHN.

Tapered and bored ownership tags.

gælder forskellige beslag, som kan være fra døre eller både, og de er ofte meget fragmenterede. To stykker er ornamenteret, det ene meget simpelt med tre hak, det andet mere gennemarbejdet. Det drejer sig om en lærketræspind godt 19 cm lang, der er udkløvet af en større genstand – måske et bræt. På den ene afglattede side er der med en spids kniv et motiv med tre slyng, se fig. 63; desuden er der på samme side et felt med tæt krydsskravering i tynde linier.

Den sidste gruppe er *importeret træ* eller træ, der med stor sandsynlighed er skaffet enten som færdige objekter eller evt. som tømmer. Som tidligere nævnt er der et plankefragment med smig, som kunne være et stykke bådtømmer, idet materialet er eg. Der er dog så lidt bevaret, at vi ikke kan blive klogere på bådtype etc. Eg er også brugt til bund i en bøtte, og eg må have indgået i bygningskonstruktionerne at dømme efter affaldet i form af spåner. Drejede fade og skåle af el er formentlig importeret som færdige objekter, hvilket måske også kan gælde et asketræsskaft til en kniv og asketræsskaftet, der er genbrugt som tællepind. En lidt speciel genstand af løvtræ er en tud med fals. Måske er der tale om tuden til en blæsebælg, men andre funktioner kan også tænkes.

Til afslutning kan nævnes, at der i øvrigt er få genstande af andet organisk materiale end træ. Der drejer sig om et lille stykke uldtøj vævet i lærredsvævning foruden enkelte stykker læder og nogle snoede skindstrimler med uvis funktion.

Relativ og absolut kronologi

Bygningslevnene på Anlægsområde I, yngre end den ældste fases gru-

Figur 62: To tællepinde, øverst f. nr. I425, nederst I.709. Foto AHN.

Counting sticks.

ber og det mulige Hus 7, ser ud til at bestå af huse, der ligger parvise, henholdsvis beboelseshus og arbejdshus, dog med undtagelse af den afsluttende fase, hvor Hus 1 står alene. I *fase E* er der yderligere knyttet et lille udhus til de to bygninger. Den relative tidsfølge kan illustreres af de to profiludsnit fig. 41 og 64.

I det foregående er der taget en lang række forbehold i forbindelse med de meget komplicerede stratigrafiske forhold, og disse forbehold gælder også funktionsfortolkningen, som for enkelte fasers vedkommende hviler på et spinkelt grundlag. En rekapitulering af fase 0 til H ser således ud, se fig. 65.

Fase 0: Består af "Hus 7" samt fire gruber, der tolkes som tørvekulsmiler. Strukturene er ældre end hus 8.

Fase A: Det toskibede Hus 8 måler indvendigt ca. 2 x 4,5 m. Hus 8 er bygget sammen med det treskibede Hus 9, som er på ca. 3,2 x 3,2 m. Hus 9 tolkes som beboelseshus.

Herefter sker der større ændringer, idet hele fase A jævnes.

Fase B: Hus 5 bliver opført og ligger i sin ældste fase formentlig alene. Huset måler ca. 3,5 x 7 m. Hus 5 er et treskibet beboelseshus.

Figur 63: Ornamenteret lærketræspind, f. nr. I.292. Foto AHN.

Ornamented stick of larch wood.

Der sker igen større ændringer.

Fase C: Hus 5 bliver bygget om med blandt andet nye tagbærende stolper. Det treskibede hus måler nu ca. 3,75 x 7,75 m. Det toskibede Hus 6 bygges til Hus 5 og måler ca. 2,15 x 3,3 m. Der er adgang mellem de to huse ved en mellemgang. Muligvis er der spor efter gærde og fold syd og øst for Hus 6. Hus 6 tolkes som arbejdshus.

Større ændringer, hvor Hus 5 jævnes.

Fase D1: Det treskibede beboelseshus, Hus 1, opføres i sin ældste fase. Det måler ca. 4,0 x 6,8 m. Hus 6 er i grove træk uændret. Dige mod sydvest.

Større ændringer.

Fase D2: Hus 1 fortsætter med forskellige ændringer. Hus 3 bygges. Dimensioner: ca. 3,6 x 4,6 m. De to bygninger har fælles langmur. Hus 3 kan tolkes både som arbejdshus og som selvstændigt beboelseshus. Mellemgangen midt i Hus 1s sydmur er lukket. Muligvis opføres Hus 4. Dige mod sydvest.

Større ændringer.

Fase E: Hus 1 er stadig et treskibet beboelseshus, men ombygget og måler nu ca. 3,05 x 6,75 m. Hus 3 er blevet smallere og med egne mure. Arbejdshuset måler ca. 3,0 x 4,6 m. Det lille oplagringshus, Hus 4, er opført: ca. 1,6 x 2,0 m.

Herefter sker kun mindre ændringer.

Fase F: Hus 1 og Hus 3 bliver kun ændret i mindre grad og har samme funktioner som tidligere. Hus 4 er sløjfet.

Mindre ændringer:

Fase G: Hus 3 og 4 er opgivet, og Hus 1 står alene. Herefter opgives Anlægsområde I til egentlig bebyggelse.

Fase H: På det tidligere tun-område mod sydvest anlægges en lidt nedgravet konstruktion, sandsynligvis et fåreskjul med indgang fra syd.

Hvad den absolutte kronologi angår, er der dels et arkæologisk materiale, dels naturvidenskabelige dateringer ikke mindst fra affaldsdyngen. Det cirkulære pladespænde, der er fundet dybt i affaldsdyngen, kan meget vel være produceret i begyndelsen af 900 årene. Det er uvist, hvor lang brugstiden var, før smykket blev tabt. I Bergen er ejermærker, som de her omtalte, dateret til 1100, 1200 og 1300 årene (Johnsen 1994, p. 92), hvilket peger på en funktionsperiode, der strækker sig ind i tidlig middelalder. De øvrige genstande har alle en meget bred datering til vikingetid og tidlig middelalder, og det er ikke ad denne vej muligt at lægge Anlægsområde Is funktionsperiode nærmere fast.

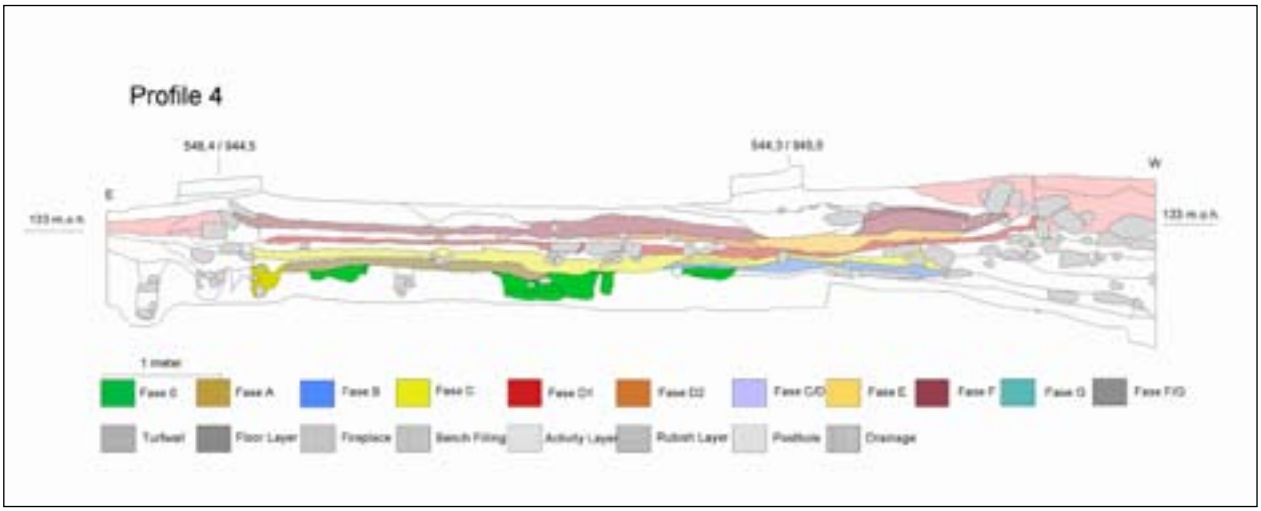

Figur 64: Det øst – vest gående profil 4 set fra nord. Lagfølgen i den relative kronologi kommer tydeligt frem, også hvor indviklet den er. Nederst ses gruber, fase 0. Gruberne består af smuldrende sort brændselstørv i skarpt afgrænsede nedgravninger. Herover ligger gulvlag fra fase A, Hus 8. Laget er lagdelt med skiftevis brændselstørv og tørveaske i sandblandet ler. Laget skæres i øst af stolpehul til den bærende konstruktion i Hus 5. Mod vest ligger gulvlag fase B, der består af striber af ler, grus, tørveaske, brændselstørv og tørveaske. Gulvlaget fra fase B overlejres af gulvlag fase C. Det kan ikke afgøres om stolpehullet i vest tilhører fase B eller C. Herover gulvlag fase B/C, der skærer gulvlag fase A. Stolpehul fase B/C, som ligger under gulvlag fase B/C, men skærer gulvlag fase A. Gulvlag D1 fra Hus 1 kan følges i husets midte, og mod vest ses sten fra ildstedet. Herpå følger gulvlag fase D2 i Hus 1. Laget bliver mod vest mere opblandet med ler og tørveklumper. Både mod øst og vest kan fase D gavlene følges mere eller mindre tydeligt. Fase E er repræsenteret ved gulvlag i vest, medens faserne E, F og G ikke har kunnet udskilles fra hinanden i husets midte. Muligvis ses gulvlag fra fase F som selvstændige i den vestlige del af lagserien. AHN del.

East- west running section 4 seen from the north. Although complicated, the sequences making up the relative chronology are fairly clear. At the bottom of the section, pits belonging to Phase 0 appear. The pits are sharply delimitated and contain soft, crumbly black turf charcoal. Above these lies the floor layer belonging to Phase A. The layer itself consists of alternate layers of charred turf and turf ash in sandy clay. To the east the layer is cut by a post hole belonging to the support construction of House 5. To the west lies the floor layer of Phase B, which consists of thin layers of clay, gravel, turf ash and turf charcoal. Phase B's floor layer is overlaid by the floor layer belonging to Phase C. It is uncertain whether the post hole to the west belongs to Phase B or C. Post hole Phase B/C lies under their respective layers but also cuts through level Phase A. Floor layer Phase D1 belonging to House 1 can be followed in the centre of the house, and to the west lie stones belonging to House 1's fireplace. This level is overlaid by a floor layer belonging to House 1, Phase D2. To the west, the layer contains more clay and lumps of turf. The gables belonging to Phase D are fairly clear both to the east and west. Phase E appears as a floor level to the west. It is difficult to separate and classify the various levels belonging to Phase E, F and G in the middle section of the building. Possibly remains of a floor level from Phase F can be discerned in the western stratigraphy.

Der er foretaget syv ^{14}C-dateringer på materiale fra gulvlag og affaldsdynge. Alle prøver er udført på hjemligt vedmateriale og falder i et forventet tidsrum fra 800 årenes slutning til op i 1000 årene, se

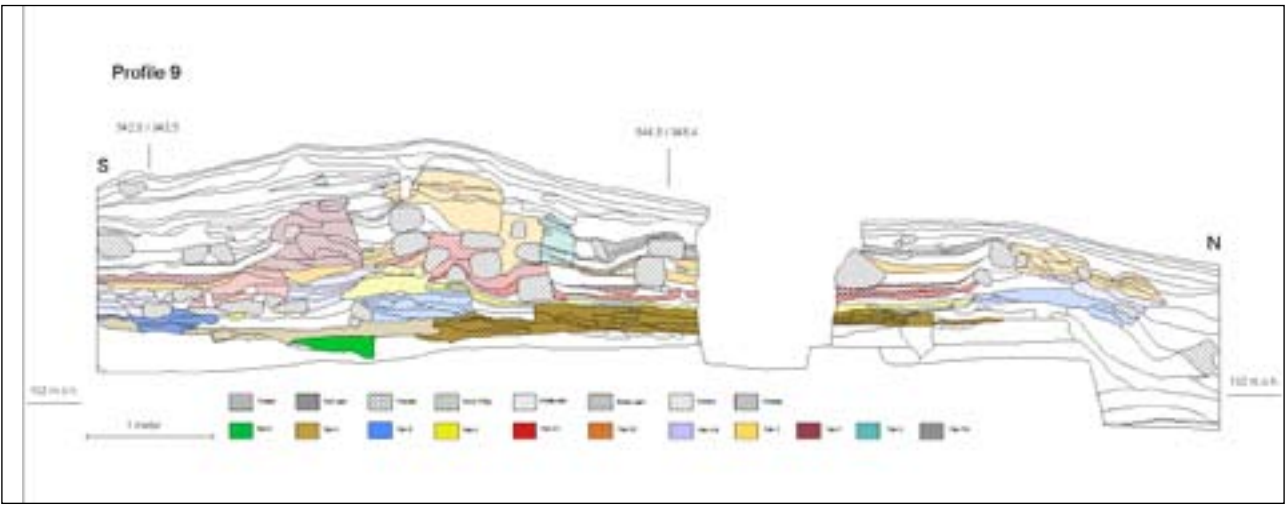

Figur 65: Profil 9 er et nord – syd gående profil set fra øst. Profilen er et nøgleprofil til forståelse af den relative kronologi på stedet, idet der er repræsenteret stratigrafier fra de mange bygge- og aktivitetsfaser. Nederst fase 0, som er en nedgravning tilhørende den ældste aktivitet. Herefter følger tørvemur Hus 8, fase A og tørvemur Hus 9, fase A, hvor Hus 9 er den nordligst beliggende bygning, jævnfør fig. 20. Sidstnævnte overlejres af kulturlag fase B. Tørvemur, Hus 5, fase B støder op til kulturlaget. Mod nord er der rester efter gulvlag Hus 5, fase B. I midten ses tørvemur fase C, og syd herfor ligger gulvlag Hus 5, fase C. Hus 6, fase C er repræsenteret ved en rende i Hus 6. Fællesmuren mellem Hus 5 – 6 ses i den sydlige halvdel af profilen, og nord herfor gulvlag fase D1 i Hus 1. Fase D2 mur er den fælles tørvemur mellem Hus 1 og 3, desuden ses dels gulvlag i Hus 1, dels opfyldning under bænk Hus 3, fase D2. Herefter følger tørvemur mellem Hus 1 og 3, fase E, og profilen viser også gulvlag i Hus 1, fase E mod nord og gulvlag Hus 3, fase E mod syd. Hus 3, Fase F er repræsenteret ved mur og gulvlag. Serien afsluttes med mur Hus 1, fase G og gulvlag Hus 1, fase F – G. AHN Del.

Section 9 runs from north to south and is seen from east. This section is a key section to the understanding of the relative chronology and stratigraphy of settlement unit 1, as it contains most of the vital layers. At the bottom lies a pit belonging to Phase 0, and above lies part of House 8's turf wall, Phase A, and turf wall belonging to House 9, Phase A. This is overlaid by a level containing traces of activity belonging to Phase B. Turf walls from House 5, Phase B adjoins the cultural layer. To the north lie the remains of the floor layer House 5, Phase B. In the southern half of the section are turf walls belonging to Phase C, and to the south is the floor layer House 5, Phase C. House 6, phase C is represented with a drain. House 5 – 6 share turf walls from Phase C and D, and to the north lies the floor layer of House 1, Phase D1. Phase D2 is represented by the turf walls, which are a common walls between House 1 and 3, and both floor level in House 1, Phase D2 and filling under the bench or platform in House 3 are seen. The common turf wall shared by House 1 and 3 belongs to Phase E, and the phase is also represented by floor layers belonging to House 1 and 3. above lie the turf wall and floor level House 3, Phase F. The whole sequence ends with turf walls belonging to House 1, Phase G and floor layer of House 1, Phase F-G.

også bilag 2. En datering falder helt ved siden af, nemlig K-5064. Der er tale om enebærgrene fra affaldsdyngens udsmidslag i *fase C* med en forventet alder til midten af 900 årene. Prøven giver en datering på

1 σ 650 til 780. Prøven kan ikke med den bedste vilje passe ind i en troværdig datering af *fase C*. Enebærgrenen må være sekundært indlejret i affaldsdyngen. Prøven K-5100 er foretaget på en hasselstamme og er måske lidt tidlig, men med 1 σ kan prøven udmærket indpasses. K-4622 blev udtaget allerede i 1985, hvorfor der er lidt usikkerhed med hensyn til hvilken fase, prøven kan tilskrives. Måske tilhører den en yngre fase. Tendensen i dateringerne er dog klar og giver indtryk af en bebyggelse fra 900 årenes begyndelse eller måske endda lidt før. Fase 0 kan sagtens repræsentere en aktivitet i 800 årene. Afslutning på bebyggelsen er også lidt vanskelig, men de yngste dateringer peger på en funktiosperiode godt op i 1000 årene og formentlig til midten eller anden halvdel. Ua-1454, der har en bred datering, peger på 1160 som sin øvre grænse ved 1 σ. Ejermærkerne kan være en indikator på en lang brugsperiode, se også kapitel 19. Med en bebyggelse på Anlægs-

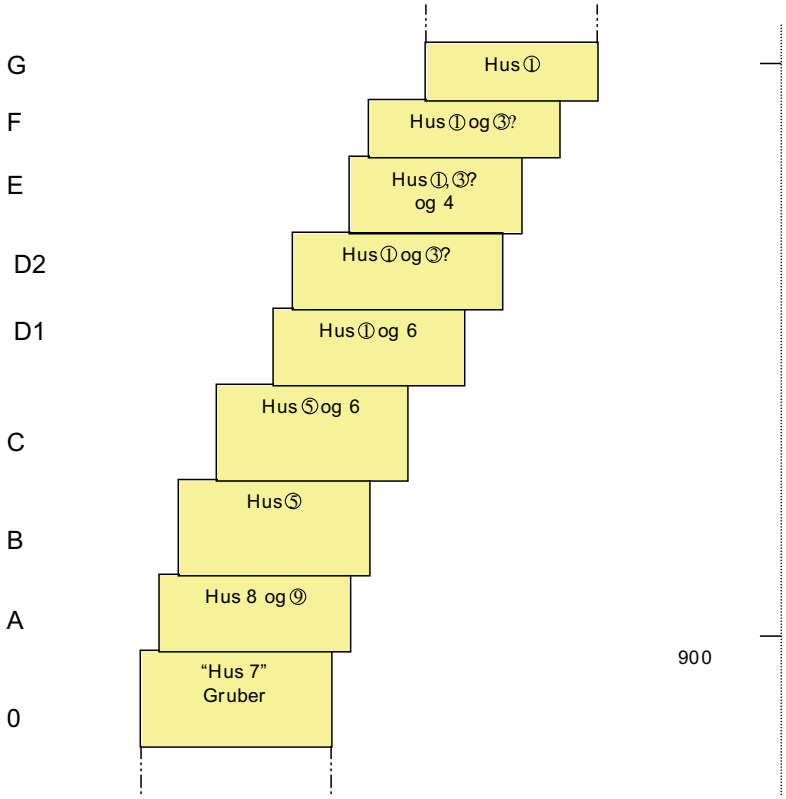

Figur 66: Den relative kronologi. o markerer sandsynligt beboelseshus. DLM del.

Relative chronology. σ *dwelling houses.*

område I fra begyndelsen af 900 årene til anden halvdel af 1000 årene eller begyndelsen af 1100 årene, skal keramikken formentlig dateres til midten af 900 årene og derefter.

Kapitel 6: Anlægsområde II: Hus 4 og andre bebyggelseslevn

Figur 67: Oversigtsplan over Anlægsområde II umiddelbart under den recente tørv. Konturerne af Konstruktion 1 og 5 samt Hus 4 ses tydeligt. Sten er skråskraveret. IH/DLM del. 1992.

Plan of settlement unit II immediately under the surface turf layer. The outlines of Structures 1 and 5 and House 4 are clearly visible. Stones are hatched.

Som tidligere nævnt er Anlægsområde II foruden I et af de områder, som Føroya Fornminnissavn allerede i 1982 udpegede som særligt interesseområde. Fremskudt på den flade slette hæver anlægsområdet sig lidt over omgivelserne, let uregelmæssig men med tydelig øst – vestlig orientering. Forhøjningen måler ca. 9,5 m i længden med den mest markante højdeforskel mod vest og nord, medens bredden på overfladen ligger på ca. 7 m, se også fig. 16. Mod vest flader terrænet ud, således at der ca. 20 m mod vest bliver mere sumpet, men dog stadig føles som fast grund. Øst for hæver Anlægsområde I sig, adskilt fra II ved en mindre lavning.

Under den recente græstørv ses en række fyldskifter, som mere eller mindre tydeligt afspejler de underliggende konstruktioner, fig. 67. Sydligst ses et mod syd buende fyldskifte af gulbrun leret silt, hvori der ligger enkelte plamager med lidt tørret eller forkullet tørv, som resultat

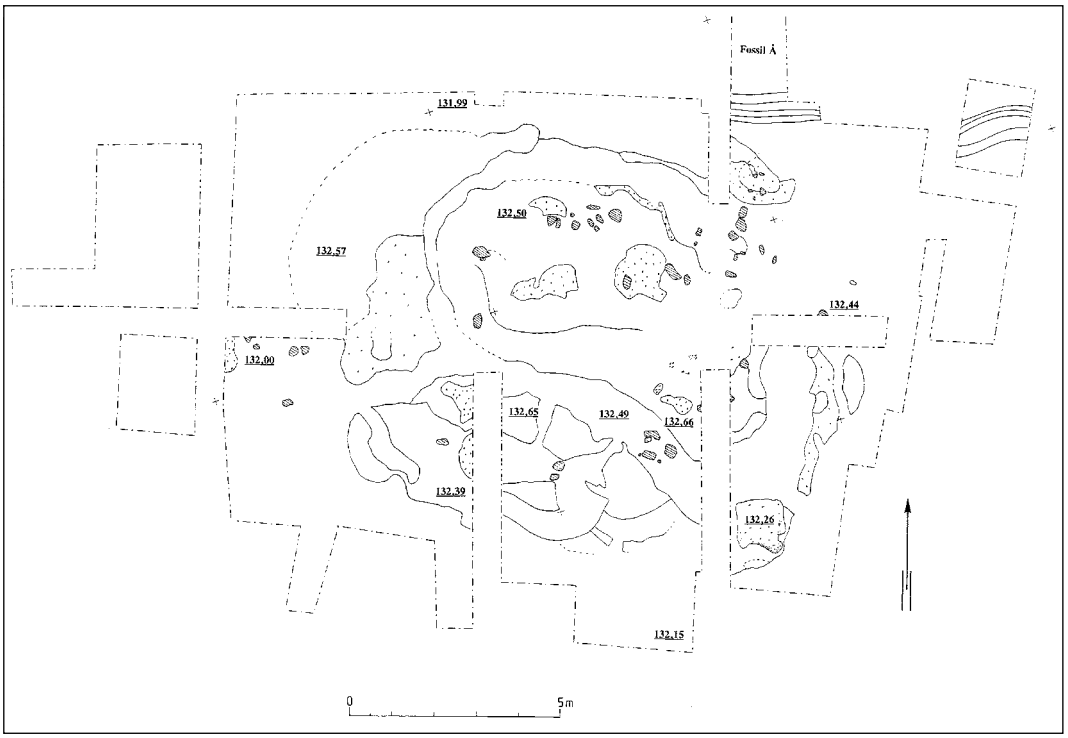

Figur 68: Anlægsområde IIs østlige del set fra syd. "sænkningen" og konturerne af Konstruktion 5 anes.

The eastern part of settlement unit II seen from the south. The "depression" and the outline of structure 5 are discernible.

af aktivitet på stedet over det, som kaldes Konstruktion 1. Fyldskiftets sydkant er temmelig konstant i lagfølgen under dette niveau og tages til indtægt for den sydlige afgrænsning af Konstruktion 1. Den tilbyggede Konstruktion 2, som ligger nord herfor, anes mod vest, men er ellers dækket af de nordlige fyldskifter, som kan relateres til Hus 4. Nordøst for de fyldskifter, som kan identificeres med Konstruktion 1 løber et buet fyldskifte diagonalt fra sydøst mod nordvest. Dette fyldskifte fremtrådte som en "sænkning" dækket af rodfiltret sumptørv og bøjer i øst mod nord, fig. 68. Indenfor og i forbindelse med dette fyldskifte er Konstruktion 5 udskilt, der måske skal knyttes til Hus 4s afsluttende fase.

Kulturlagene i Anlægsområde II er ganske betydelige og kan på deres mægtigste sted følges fra ca. 132,7 ned til 131,9 m o.h. Hovedparten består af udjævnede tørvemure, som har dannet en stabil og tør flade for den efterfølgende bygning, før også den blev jævnet eller forfaldt. Tørvemurene har derefter været udsat for en jævn udvaskning, således at strukturerne i hovedparten af jordtørvenes silt, grus og humusstriber fremtræder som én masse, der kun i særlige tilfælde har genkendbar murstruktur. Alene dette forhold medfører, at kulturlevnene i Anlægsområde II udgør en særlig arkæologisk udfordring med henblik på at udrede aktiviteterne før under og efter de enkelte bebyggelsesfaser.

Foruden Anlægsområde I blev udgravningen af Anlægsområde II sat i gang som noget af det første i 1985. Hvis der var arkæologiske levn til stede ved Argisbrekka, var det åbenlyst, at de skulle søges her og i Anlægsområde I.

Efter kort tids udgravning dukkede kulturlevnene op i form af stenlægninger, ildsteder, stenrækker og tynde, diffuse kulturlag. Der syntes hverken at være hoved eller hale i strukturerne, og kulturførende lag vekslede med tilsyneladende sterile lag. I 1985 blev der derfor lagt en række 1 m brede søgegrøfter ind langs profilerne, for at få overblik over eventuelle konstruktionsspor og tykkelse af kulturlag med henblik på den efterfølgende sæson i 1986. Søgegrøfterne fladeskovledes, og væsentlige spor efter konstruktioner er sikkert blevet fjernet ved denne udgravningsmetode.

I udgravningssituationen var det ikke muligt at forstå de isolerede ildsteder og stenlægninger syd for det erkendte hus, men det var klart, at der måtte have stået andre konstruktioner på stedet før og samtidig med huset. Det plejer at være en god arkæologisk regel, at konstruktioner skal erkendes i udgravningssituationen, hvor det er muligt at kontrollere de gjorte iagttagelser og afprøve hypoteserne. Når dette ikke kan lade sig gøre, må det mulige udredningsarbejde foretages ved hjælp af det hjemtagne dokumentationsmateriale, hvilket selvfølgelig stiller ganske særlige krav til dokumentationen af udgravningen.

I tilfældet med Anlægsområde II blev hovedparten af de arkæologiske levn udgravet uden erkendelse af de forskellige strukturers eventuelle sammenhænge, hvorfor væsentlige fyldskifter for den senere udredning ikke blev registreret, da deres betydning ikke kunne erkendes i udgravningssituationen. Det er selvfølgelig uheldigt, idet vi i dag står tilbage med en række ubesvarede spørgsmål. På trods af dette er det ulejligheden værd at udskille niveauer kulturlag og konstruktioner, som med rimelighed kan formodes at være sammenhørende, således at der i det mindste er en vis fornemmelse af antallet af konstruktioner og deres relative tidsfølge i Anlægsområde II.[6] Dette er så meget vigtigere, da det er væsentligt at få afklaret den relative kronologi for Argisbrekka som helhed.

Den sydlige del

Bunden af de sammenhængende kulturlag A, fig. 69, ligger syd for den øst – vest gående længdeprofil. Kulturlagene viser sig som sandede plamager af tørret og forkullet tørv hist og her med lidt tørveaske. På dette lag, som dækker det meste af det midterste parti af den sydlige del af Anlægsområde II samt strækker sig ud mod vest i en tunge, ligger spredte sten og et ildsted. Kulturlaget ligger på en flere millimeter

6 For at læseren kan skelne mellem hvad, der erkendtes i udgravningssituationen og hvad, der er sammenstykket ud fra det hjemtagne dokumentationsmateriale, benævnes den i udgravningssituationen erkendte bygningsrest for "hus", medens de øvrige betegnes "konstruktioner".

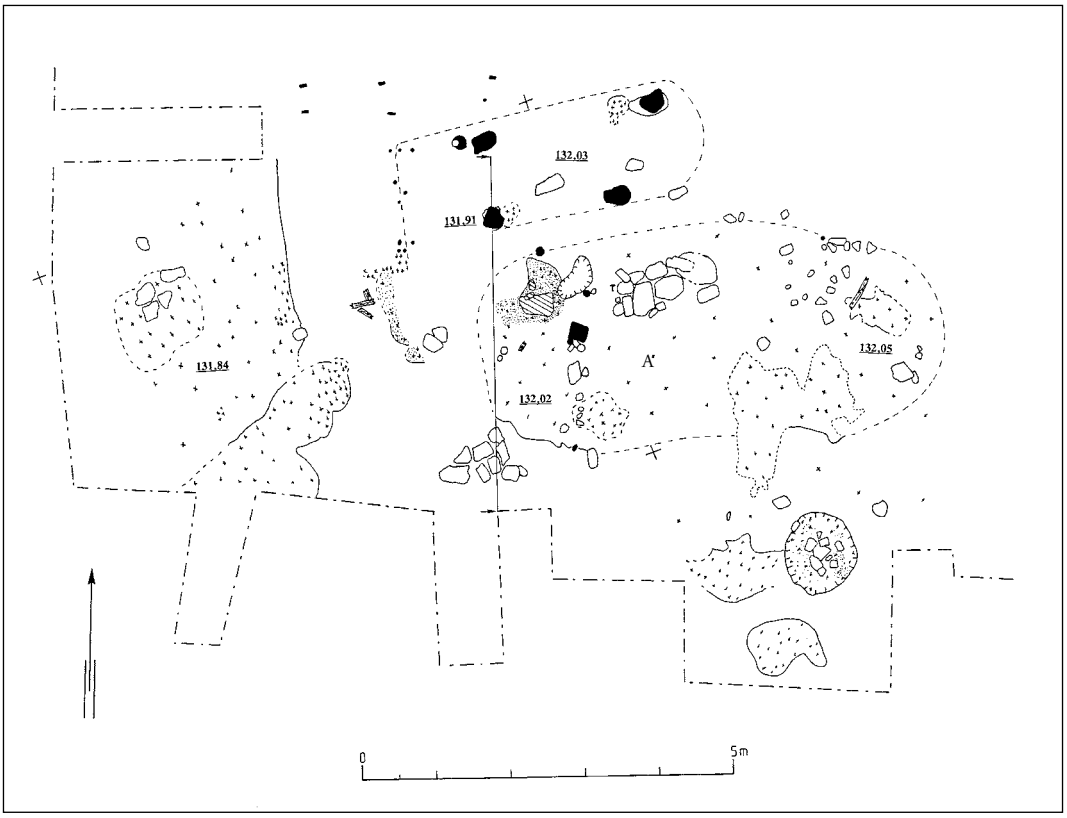

Figur 69: Anlægsområde II, Konstruktion 1, 2 og kulturlag A. Det fortolkede omrids af de to formodede bygninger er stiplet ind, hvor sikre fyldskifter mangler. DLM del.

Settlement unit II, Structures 1 and 2 and culture layer A. The outline of the two buildings as assumed has been marked with stippled lines where ascertained soil courses are missing.

tyk kappe af jernudskillelser, som naturligt har udfældet sig, hvor sedimenterne skifter fra de løsere og grovere ovenfor til den finkornede lerede silt under.

Syd for kulturlaget ligger en lav grube, cirkulær i form og ca. 1,1 m i diameter. Den ca. 20 cm dybe grube har jævnt rundet bund og sider, og fylden består af koncentrationer af tørret og forkullet tørv i den brune lerede silt samt enkelte lidt større sten. Gruben må tilhøre en meget tidlig aktivitet i Anlægsområde II set i relation til det nævnte kulturlag, idet gruben er samtidig med eller ældre end laget. Muligvis skal gruben tolkes som tørvekulsmile i lighed med de ældste aktivitetsspor på Anlægsområde I, og grubens fyld modsiger ikke denne tolkning.

På og i kulturlag A, fig. 69, ligger spredte mindre sten og i enkelte tilfælde stenrækker. Desuden ligger der et 1,4 m langt ildsted opbygget af flade sten orienteret øst – vest. Omkring ildstedet og den nord – syd gående række af sten er der registreret fire stolpe- eller raftehuller, og den flade sten ved det sydlige stolpehul opfattes som oprindeligt

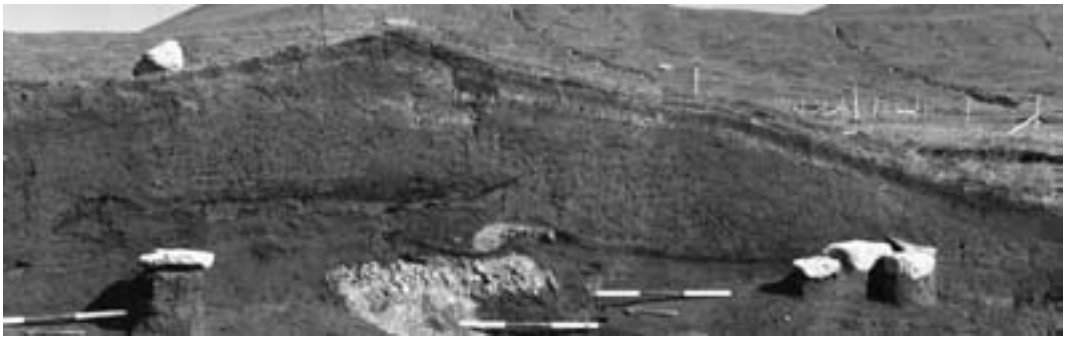

Figur 70: Fotoopsætning af profil, se fig. 69. Profilen er set fra vest og viser det nedre kulturlag A, Konstruktion 1, til højre i billedet. Til venstre en af de flade sten, som formodes at indgå i Konstruktion 2. Herover ses endnu et kulturlag B, som knyttes til Konstruktion 3. Hovedparten af fyldmassen udgøres af udjævnede mure af jordtørv.

Photo set-up of section, see fig. 69. The section is seen from the west and shows the lower culture layer A, Structure 1, in the right hand side of the picture. To the left one of the flat stones which are assumed to have been part of Structure 2. Above that another culture layer, B, which is connected to Structure 3, is visible. The main part of the earth fill is made up of leveled-down turf walls.

stolpebærende. Ved ildstedet ligger en grusfyldt, lav nedgravning, hvis samhørighed med ildsted eller stenrække dog ikke er éntydig, da der kan være tale om en senere forstyrrelse.

Spredt i laget er der optaget enkelte genstande dels i form af stærkt opløste stykker træ, formentlig nåletræ, dels enkelte knoglefragmenter. Desuden er der hjemtaget en jernslagge og et sideskår af færøsk ler. Skåret er ganske lille, 3,5 x 2,5 cm, med en godstykkelse på 0,8 cm og det er ikke muligt at udtale yderligere om det, ud over at vi må konstatere dets tilstedeværelse og notere, at det er fundet nær den nævnte mulige forstyrrelse.

Sydvest for kulturlaget ligger en samling flade sten ordnet således, at deres samhørighed er sikker. Den har karakter af en brolægning i lighed med indgangsbrolægningerne andre steder ved huskonstruktionerne ved Argisbrekka. Stenenes niveau, se fig. 70, knytter brolægningen til kulturlag A.

Hvorledes skal disse levn nu tolkes? Kulturlag A har karakter af et gulvlag snarere end et aktivitetslag eller en færdselsflade, hvilket hovedsagelig bygger på lagets indhold af sand, som er karakteristisk for gulvlagene ved Argisbrekka. Dette understøttes af stenlægninger og ildsted. Hvis man vælger at fortolke kulturlag A som gulvlag, må der til laget høre mure og tagbærende konstruktion. Kulturlagets afgræsning er vanskelig at fastlægge, både fordi senere aktivitet i Anlægsområde II har forstyrret laget og på grund af kulturlagets ringe tykkelse i kanterne, hvor det som regel er meget diffust. I den østlige ende peger en række af nævestore sten i nord og fyldskiftet i syd på en bredde på ca. 2,6 m. Længden er lige så vanskelig at fastlægge, idet en søgegrøft i vest har fjernet kulturlaget vest for profil 5, medens det i øst blot gradvist forsvinder. Lagets mindste udstrækning i øst – vestlig retning kan dog anslås til ca. 6 m. Fragmenterede tørvemure er der som nævnt rigeligt af i området øst, vest og nord for kulturlag A, medens

de ikke er dokumenterede syd for. Ser man på et foto af profil 5, fig. 70, fornemmer man tydeligt rester af udjævnede tørvemure nord for det nedre kulturlag A. Hvad angår den bærende konstruktion, er der dokumenteret rester af den i den vestlige ende af kulturlaget, medens dette mod øst ikke er muligt. Det kan heller ikke afgøres, hvorvidt der er tale om en to- eller treskibet konstruktion, selvom sidstnævnte er mest sandsynlig.

Sammenfattende kan man sige, at der er tale om resterne af en 2,6 x 6 m lang, øst – vest orienteret konstruktion, formentlig med en sydvestvendt indgang og vestligt ildsted. Konstruktionen kaldes konstruktion 1. Kulturlag og indre, sammenhørende strukturer antyder, at der kan være tale om et bolighus.

Nord for konstruktion 1 ligger adskillige flade sten. I enkelte tilfælde med yderligere en flad sten lagt ovenpå. På fig. 70 af profil 5 ses en af disse ca. 1 m nord for kulturlag A og adskilt fra dette ved resterne af udjævnet tørvemur. Nord for denne sten ligger et diffust kulturlag af lyse- og mørkegrå lagdelte lag. Stenen ligger under et kulturlag, der kan tilknyttes Hus 4, se nedenfor. Vest for de lagte sten ligger spor efter en stolpe og en række rafter af betydelig dybde, indtil 64 cm dybe, og vest for rafterne, men øst for et aktivitetslag, findes en zone af grus- og sandlommer, der er tolket som resterne af en muropbygning. Med henvisning til Anlægsområde VIII, Hus 2, kan der være tale om resterne af et ca. 2,5 x 1,8 m stort udhus, som dog er stærkt fragmenteret på grund af opførelse af de senere bygninger i Anlægsområde IIs nordlige halvdel. De fragmenterede rester kaldes konstruktion 2 og knyttes med forsigtighed til Konstruktion 1. Hvor konstruktion 2 eventuelt har haft udgang, vides ikke, men hvis den nævnte række af rafter skal knyttes til konstruktionen, vil det være nærliggende at se den som vestvendt i lighed med Konstruktion 1. Sammenhængen mellem konstruktion 1 og 2 understøttes af iagttagelser i Profil 5, men modsiges af den ringe afstand mellem de to formodede konstruktioner, idet den adskillende mur i givet fald kun bliver 0,5-0,6 m tyk.

Nordvest for Konstruktion 2 ses yderligere seks raftehuller, hvoraf de fem er firkantede, ca. 10 x 3 cm og 3 – 7 cm dybe. De fire af dem må klart være sammenhørende, men hvad deres funktion har været er uvist. I den vestligste del af udgravningsfeltet blev der afdækket et aktivitetsområde, som fremtræder som større eller mindre koncentrationer af tørret tørv i den brune silt foruden enkelte lagte sten. Området falder jævnt mod vest og syd ned til ca. 131,8 m o.h. Hvorvidt aktivitetsom-

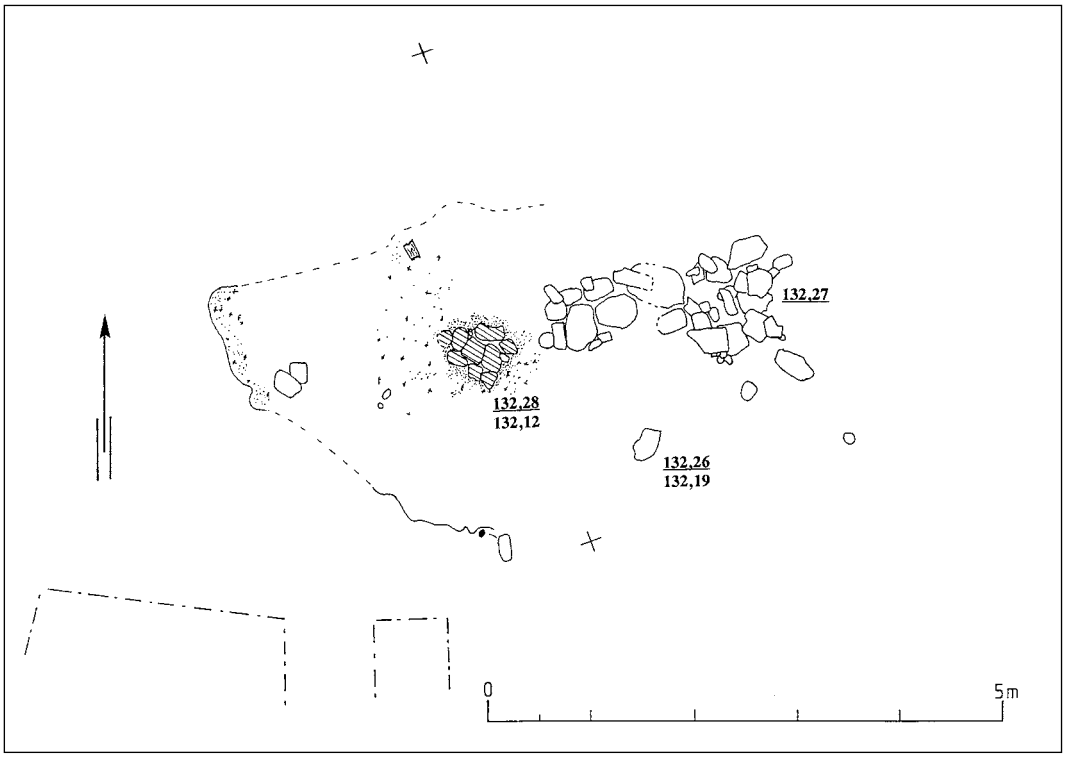

Figur 71: Anlægsområde II, Konstruktion 3. De sparsomme rester af Konstruktion 3 skal muligvis ses som en fortsættelse af Konstruktion 1 – 2. Det er uvist, hvad den "kaselignende" stenopbygning har været brugt til. DLM del. 1992.

Settlement unit II, Structure 3. The sparse remains of structure 3 may possibly be seen as a continuation of Structures 1-2. It is unclear what the purpose was of the "box"-like stone structure.

rådet skal knyttes til Konstruktion 1 – 2 eller 3, se nedenfor, er uvist, men det kan i princippet være benyttet af alle tre.

Kulturlag B

På fig.70 ses yderligere et kulturlag 10 – 15 cm over Kulturlag A. Laget kaldes Kulturlag B og kan følges over en strækning på 1,8 m i profilet. Kulturlag B er løsere i konsistensen end A og består hovedsagelig af større og mindre klumper af tørret og til dels forkullet tørv. I forbindelse med lag B ligger et omhyggeligt opbygget ildsted af flade sten i tre rækker, hvor den midterste ligger dybest, se fig. 71. Ildstedets øverste kant ligger i samme niveau som den øst for liggende stenkonstruktion. Sidstnævnte består af opstablede sten i to til tre skifter af form som en kasse, der er åben mod vest. Konstruktionen ligger på kulturlag, som overlejrer stenlægningen øst for ildstedet på Kulturlag A, og er således funktionelt set samtidig med eller yngre end denne. På den ene side kan der således være en sammenhæng mellem stenlægning og "kasse", på den anden side passer det øvre niveau med kulturlag Bs ildsted. Endelig ligger der enkelte spredte sten i samme niveau som kulturlag B.

Figur 72: Anlægsområde II, Hus 4, fase A med udgravningsfeltets nordlige kant indtegnet. Selvom der kan herske nogen tvivl om husets præcise indre afgrænsning, er tørvemurene indtegnet. IH/DLM del.

Settlement unit II, House 4, phase A with the northern edge of the excavation marked. Notwithstanding some doubt as to the precise inside lines of the house, the turf walls have been marked.

Hvorledes skal disse elementer forstås, og er de sammenhørende? For at tage det sidste først, er der kun niveauerne at holde sig til, idet Kulturlag Bs udstrækning er begrænset til et område omkring ildstedet. Fra udgravning af andre og mere klare huskonstruktioner ved Argisbrekka ved man, at kulturlagenes udstrækning og mægtighed er meget begrænsede og oftest koncentreret omkring ildstedet. Manglen på sammenhængende, klare kulturlag er således i sig selv ikke et afgørende argument. Husene på Argisbrekka gennemløber som regel en række faser med ombygninger og jævninger af gulvlag etc., og endelig er der meget få tilfælde af ildsteder og kulturlag uden påviselig eksistens af en tilhørende konstruktion. Det er således mest sandsynligt, at der til kulturlag B og ildsted skal knyttes en konstruktion, som meget vel kan være en fortsættelse af konstruktion 1 i en eller anden form. Imidlertid lader dette sig ikke eftervise, hvorfor Kulturlag B, kassekonstruktionen og ildstedet formentlig skal sammenfattes til en sammenhængende konstruktion, kaldet Konstruktion 3.

Hus 4, fase A

Med Hus 4 er vi på mere sikker grund, idet det blev erkendt *under*

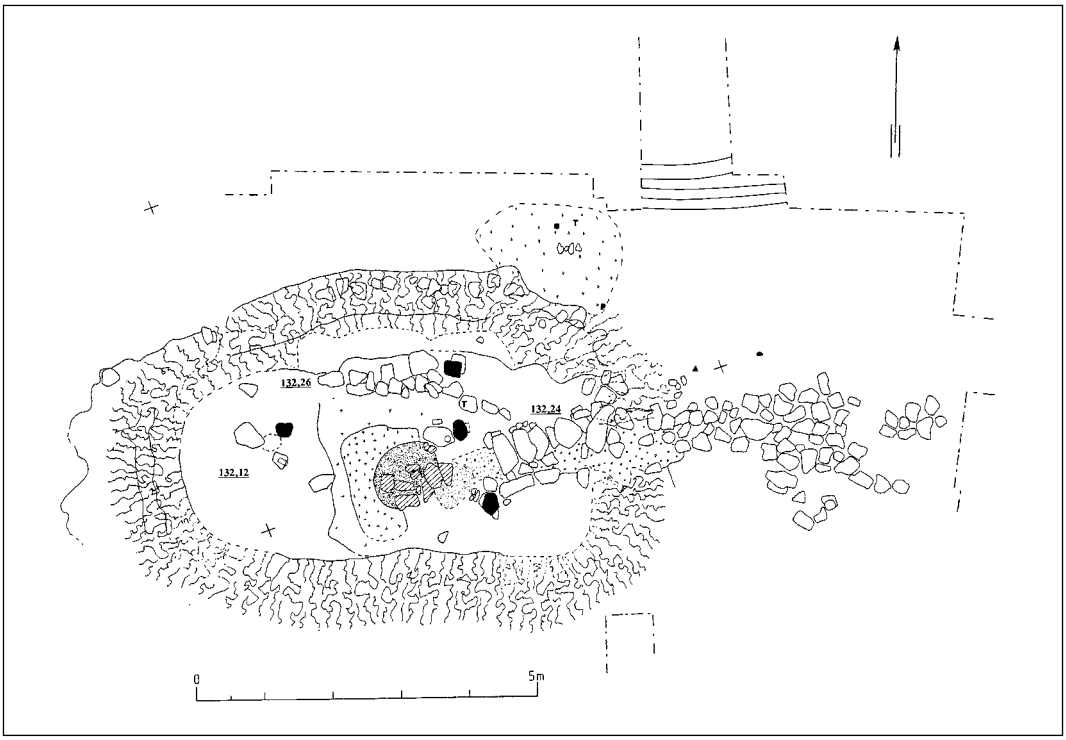

Figur 73: Anlægsområde II, Hus 4, fase B. T: jernnagle. P: Perle. ▲: Tenvægt af klæbersten. □: slibesten. X: ^{14}C-prøve. IH/DLM del.

Settlement unit II, house 4, phase B. T: iron spike. P: bead. ▲: spindlewhorl of steatite. □: Whetstone. X: 14C sample.

udgravningssituationen. Der er flere faser i Hus 4, hvilket særlig giver sig til kende ved indgangsbrolægningens udformning og ildstedets placering. I det efterfølgende vil Hus 4 blive sammenfattet i to faser, A og B, selvom de to udtegninger viser enkelte elementer, der næppe er synkrone, se fig. 72 og 73.

Hus 4 er et øst – vest orienteret hus i Anlægsområde IIs nordlige halvdel. Husets indre måler 3,6 m i bredden, medens længden er lidt vanskeligere at fastlægge med bestemthed, idet vestgavlens indre afgrænsning er noget diffus. Dette forhold skyldes formentlig, at gavlen har været repareret eller ombygget, men den samlede længde må have været ca. 6 m. Nordmurens forløb er bedst dokumenteret, idet dele af den har været understøttet af en enkelt række sten. Denne opbygning skal formentlig ses i sammenhæng med den fossile å, som har løbet få meter nord for Hus 4, hvorfor det har været vigtigt at fundamentere nordmuren omhyggeligt.

Indgangen giver sig klart til kende ved brolægning og gruslag, som udgår fra østgavlen og strækker sig godt 5 m mod øst. Syd for indgangsbrolægningen løber et øst – vest gående fyldskifte, som fortsætter over i en stenrække af nævestore, ildskørnede sten. Stenrækken måler

ca. 1,5 m og bøjer i øst mod syd i en næsten ret vinkel og fortsætter ca. 1,2 m. Stenrække og fyldskifte afgrænser færdselslagene øst og nord for det, og der fandtes i udgravningssituationen ingen spor efter tørvemur eller andet, som kan forklare fænomenet. Derimod er området mellem Anlægsområde I og II generelt præget koncentrationer af henkastede, varmepåvirkede sten, aske og forkullet og tørret tørv.

Et væsentligt element i Hus 4 er ildstedet, som måler 1,3 x 0,8 m og som er placeret i husets længdeakse men forskudt lidt mod øst. Ildstedet er opbygget af flade sten, som ligger i en koncentration af tørveaske og forkullet og tørret tørv. Under ildstedet findes enkelte spor efter rafter, hvis funktion formentlig skal knyttes til ildstedet. Langs murene nord og syd for ildstedet findes spor efter bænkkonstruktioner, hvilket viser sig ved rækker af lagte sten, stærkt opløst træ og fyldskifter mellem mere eller mindre kulturførende lag. Kulturindikatorerne i gulvlaget er generelt få og spredte og koncentrer sig hovedsagelig omkring ildstedet. På den sydlige bænk ligger resterne af et lille sekundært ildsted, som dog ikke kan have været intensivt brugt at dømme efter de sparsomme askelag.

Spor efter den bærende konstruktion viser sig både som flade, lagte sten og i form af spor efter stolper, og flere af de formodede stolpebærende sten må repræsentere reparationer og udskiftninger. Umiddelbart øst for ildstedet ligger således en række flade sten, hvoraf enkelte er nedgravede. Ligeledes findes flere muligheder i husets vestlige del, hvor der også er spor efter jordgravede stolper. Placeringen peger på et indbyrdes spænd mellem stolperne på 1,8 m med ca. 3

Figur 74: Indgangsbrolæning udformet som kanal, Hus 4 fase B. Ildstedet i forgrunden tilhører fase A. Nord og syd for kanalen ses flade sten, som indgår i den bærende konstruktion i huset.

Canal-shaped entrance paving, House 4, phase B. The hearth in the foreground belongs to phase A. North and south of the canal can be seen stones which form part of the supporting structure of the house.

m afstand. Der er således ingen tvivl om, at Hus 4 er resterne af en treskibet bygning. Desuden peger den østlige del af den bærende konstruktion på en mulig ruminddeling, således at der har været et 1,5 m bredt indgangsrum mellem østgavlens indre og det første sæt tagbærende stolper.

Fase B er en direkte fortsættelse af fase A, men repræsenterer en række ombygninger i huset. Indgangsbrolægningen forhøjes og udgør nu en sammenhængende stenlægning af hovedstore sten som går over i en overdækket kanal eller rende, se fig. 73. Kanalen stopper ca. 1 m øst for ildstedet og er opbygget af flade dæksten, som hviler på mindre kantsten, se fig. 74. Kanalens funktion er uvis, idet sedimentationen i bunden af kanalen ikke viser spor efter vand. Muligvis skal kanalen snarere ses som en luftkanal med tilknytning til ildstedet. Indgangsbrolægning og kanal måler ca. 7 m i øst – vestlig retning og brolægningen vider sig i øst ud i vifteform.

Det markante ildsted er cirkulært opbygget af flade sten og omgivet af tørveaske og forkullet tørv. Vest for ildstedet ligger yderligere et fyldskifte af tørret og forkullet tørv. Husets indre præges desuden af en stenrække parallelt med nordmurens inderflugt samt af et nord – sydgående fyldskifte i husets vestlige del. I forhold til fase A er der formentlig sket en ombygning langs sydmuren, idet klare fyldskifter viser tilstedeværelse af tørvemur over den foregående fase A bænk. Det kan dog være meget vanskeligt at skelne mellem mur og bænk, idet de kan fremstå med samme slags opbygning af lagte tørv. Det ser imidlertid ud til, at Hus 4 i fase B er forsynet med en vinkelformet bænk langs vestgavl og nordmur, medens sydbænken er sløjfet.

Den bærende konstruktion i huset er højst sandsynlig treskibet. Hvor kanalen stopper er der nord og syd for den placeret opstablinger af flade sten, der tolkes som fundamentsten for de tagbærende stolper. I vest er der flere velegnede sten i nord, medens den eller de sydlige spor ikke er dokumenterede. Den indbyrdes afstand af de sammenhørende stolper og de to sæts afstand svarer til forholdet i Fase A.

Hvad genstandsmaterialet angår er der uhyre få, og endnu færre kan relateres til Hus 4. Fundene består af slibesten af Eidsborgskifer, en tenvægt, jernnagler, to blå glasperler og en perle af tuf. Uden for huset og op ad nordmuren ligger en plamage af tørret tørv, som formentlig repræsenterer resterne af tørv skåret til brændelsesformål. I denne plamage er der fundet en blå ukarakteristisk flad glasperle, en jernnagle og en jerngenstand af rombisk tværsnit på 2 x 1,9 cm og en længde på 4,9 cm. Tørvelaget og fundene skal formentlig knyttes til huset. Den

anden glasperle er en lille dobbeltkonisk blå perle af samme form, som er fundet i Anlægsområde XII.

Konstruktion 5

Umiddelbart under den recente tørv over Anlægsområde II er der registreret en række fyldskifter i form af variationer i tørven og den lysere, finkornede silt. Som det fremgår af foto fig. 68 er der ydermere tale om højdevariationer, som er fremkommet ved at forfølge bunden af den recente tørv. Herved er der afdækket en "grøft", det vil sige et fyldskifte, af mere sammenhængende tørv, som går i en bue rundt om Anlægsområde IIs sydlige del og som vender åbningen mod nord, se fig. 67. I buen ligger en velafgrænset stenlægning, som består af to afsnit. Dels en lidt uregelmæssig sydlig del (brolægning), som ligger højest, dels en regelmæssig stenlægning, der vender en regelmæssig kant mod sydvest, fig. 75. Forløbet af stenlægningen er orienteret nordvest – sydøst, og sedimenterne omkring stenlægningen er kun i ringe grad registreret, men tilsyneladende er der meget få kulturindikatorer.

Over Hus 4s indgangsbrolægning ligger yderligere en stenlægning med karakter af indgangsbrolægning. Den leder frem til et ildstedsområde bestående af flade, varmepåvirkede sten i tørveaske og forkullet tørv. Ildstedet er delvis arrangeret som en kasse med kantstillede sten mod nord og øst, medens de øvrige sider er mere åbne. Hvor indgangsbrolægningen stopper og ildstedsområdet begynder, ligger et tværgående bræt, formentlig af nåletræ, der tolkes som dørtærtrin. Endelig er der mellem ildstedet og den nordvest – sydøst orienterede stenlægning omgravningsspor og rester af meget opløst træ. Sporene skal muligvis tolkes som en senere forstyrrelse, idet der flere steder i de øverste lag under den recente tørv i Anlægsområde II kunne konstateres fyldskifter af tørret eller forkullet tørv; et resultat af senere aktivitet på stedet.

Alle de her nævnte elementer ligger i stort set samme niveau. Desuden peger alle iagttagelser på, at ildsted og den øst – vestlige indgangsbrolægning hører sammen, men det er vanskeligere at dokumentere samhørigheden mellem disse elementer og den nord – sydligt orienterede stenlægning, ikke mindst på grund af den mulige forstyrrelse. Ildstedets længdeakse følger samme retning som den nordøst – sydvestligt orienterede stenlægning, og de fremlagte elementer sammenfattes under betegnelsen Konstruktion 5. Der kan være tale om en afsluttende fase i Hus 4 med en form for tilbygning på sydvesthjørnet. Tilbygningens art kan ikke fastlægges med sikkerhed, men fravær af et gulvlag tyder ikke på menneskeligt ophold eller beboelse, men snarere på oplag-

Figur 75: Anlægsområde II, Konstruktion 5. Det er vanskeligt at afgøre med sikkerhed, hvorledes konstruktionen oprindeligt har set ud. Muligvis er der tale om en selvstændig bygning med egen indgang syd for ildstedet og den øst – vest – vendte indgangsbrolægning. Angivelsen af tørvemure omkring Konstruktion 5 er forfatterens fortolkningsforsøg. DLM del.

Settlement unit II, Structure 5. The exact original design of the structure is difficult to determine. It may have been an undetached building with its own entrance door south of the hearth and the east-west-oriented entrance paving. The marking of the walls around Structure 5 is the authors attempt at interpretation.

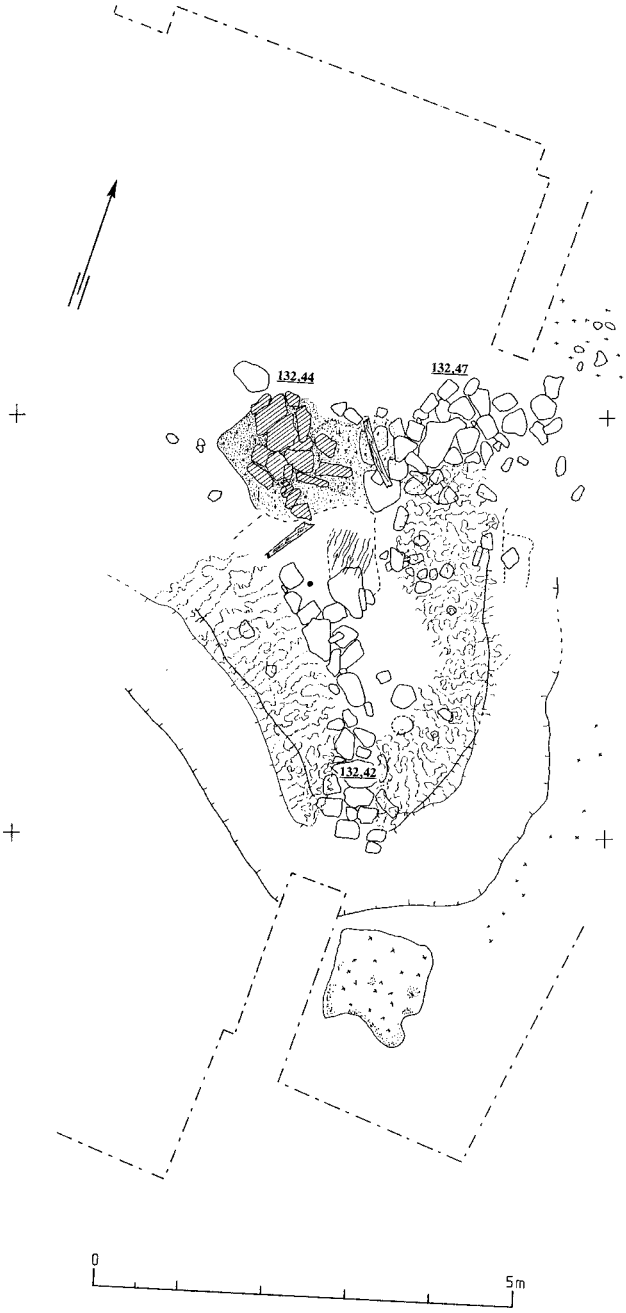

ring i lighed med andre bygninger ved Argisbrekka. Med forsigtighed er forløbet stiplet ind på planen, og det respekterer forandringen fra brolægning til stenkanten samt de forskellige fyldskifter. Herved frem-

kommer en lille bygning på 1,3 meters bredde, men længden kan vi ikke udtale os om.

Der kan også være tale om en nordvest – sydøstlig konstruktion med opholdsområde omkring ildstedet og to indgange: en mod sydøst og en mod nordøst ledende op til ildstedet. Da der ikke er registreret oplysninger om den bærende konstruktion, er det ikke muligt at fortolke Konstruktion 5 yderligere. Vi kan således ikke afklare funktionen ud over at bemærke, at hvis der var tale om en beboelse, ville vi forvente noget kraftigere aktivitetsspor i form af kulturlag og en lidt klarere afgræsning mod nordvest.

Ud over det mere eller særligt mindre velbevarede træ er der optaget et fund, som med stor sikkerhed kan knyttes til Konstruktion 5, idet der blev fundet et lille lerkarskår lige nord for ildstedet. Skåret måler 3,5 x 2,1 cm med en godstykkelse på 0,6 cm, og i lighed med det andet fund af færøsk keramik fra Anlægsområde II lader andre oplysninger sig ikke udlede. Vi må blot konstatere skårets tilstedeværelse. Dateringsmæssigt er der ingen argumenter for en tidsmæssigt senere placering af konstruktion 5 i forhold til Argisbrekkas øvrige funktionsperiode. Tværtimod peger elementerne i Konstruktion 5s placering på en kontinuerlig aktivitet på Anlægsområde II, som udmærket kan være udgået fra Anlægsområde I, hvilket den øst – vestlige stenlægning antyder.

Fundmaterialet

I anlægsområde II er der registreret 23 genstande af sten, ler, glas eller metal. Der er ganske få overraskelser blandt genstandene, idet de fleste passer godt ind i det øvrige genstandsbillede ved Argisbrekka.

Den største gruppe udgøres af slibesten, idet seks af de otte slibe-

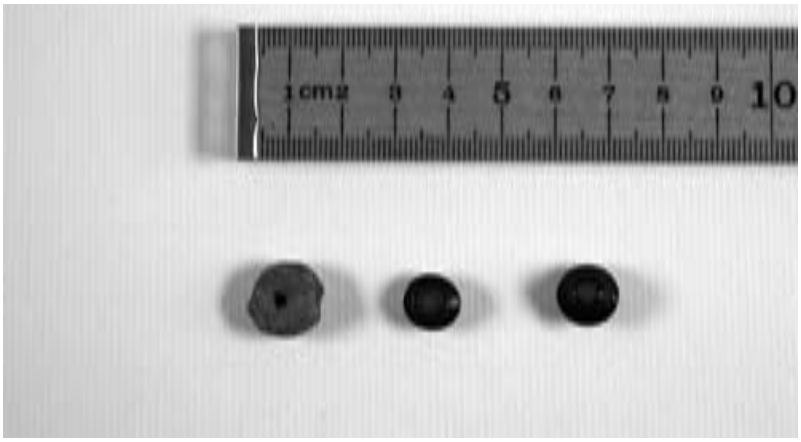

Figur 76: Perler fundet i tilknytning til Hus 4. Tufperle f. nr II.31, glasperler: F. nr. II.105 og II.25. FF foto.

The three beads found in connection with House 4. Two are of blue glass, one of tuff.

sten er forarbejdet af den lyse skifer, populært kaldet glimmerskifer, og som formentlig er identisk med den norske Eidsborgskifer. Desuden et fragment forarbejdet af lerskifer og et af lokal basalt. Slibestenene fra Hus 4s indre ligger i tre tilfælde under eller ved flade sten, som formodes at indgå i den bærende konstruktion. I to tilfælde var de ligefrem stukket ind mellem de opstablede, flade sten, som om de havde været brugt som kiler. Det kan forekomme lidt spild af gode slibesten, med mindre denne placering snarere skal ses som midlertidige anbringelser. I to tilfælde blev der tæt ved de formodede stolpebærende sten desuden fundet stærkt forrustede jernnagler, hvilket bestyrker antagelsen af den bærende konstruktions opbygning i Hus 4. Den uidentificerede jerngenstand er allerede nævnt.

I tilgift til glasperlerne fremkom ved vandsoldning af kulturlagene fra Hus 4 desuden en lille 1,4 cm flad, rund skive af tuf med central

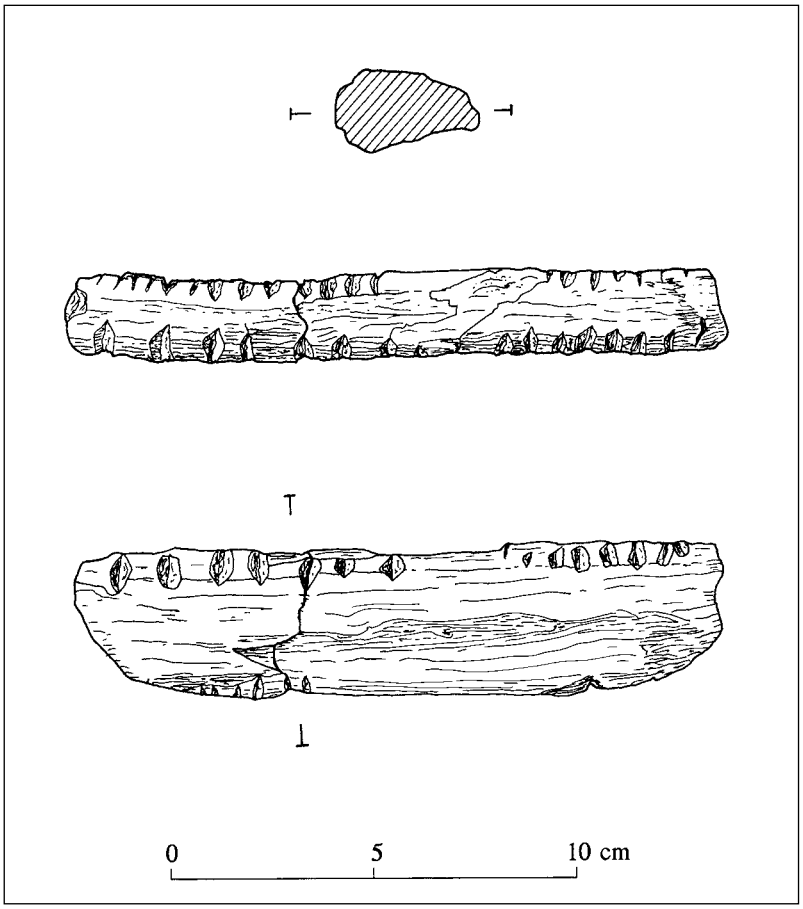

Figur 77: Skitse af tællepind af fyrretræ f. nr. II.72. DLM efter K. H-L. del.

Drawing of pine counting stick. The notches are counting marks, and similar sticks are still used today for keeping account of the young rams and ewe lambs of the year, when the sheep are herded in, in the summer and autumn.

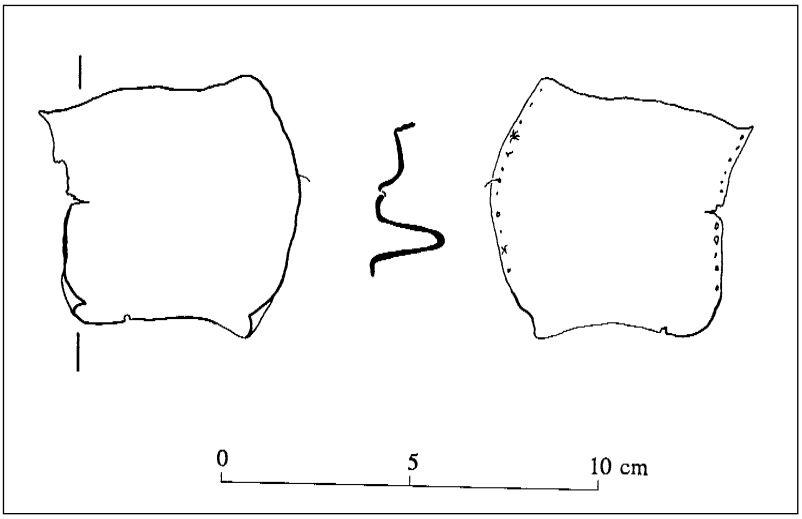

Figur 78: Læderstykke med syhuller og trådrester. Uvis brug. F. nr. II.49.1. JME/DLM del.

Leather fragment with stitch holes and remains of thread. Use unknown.

gennemboring, fig. 76. Med sin tykkelse på 0,5 cm er genstanden for lille til at være en tenvægt eller kontravægt og opfattes snarere som en perle. Meget besynderligt blev der kun fundet én tenvægt af klæbersten, idet tenvægte ellers hører til en almindelig fundkategori ved Argisbrekka. Tenvægten, som måler 4,5 cm i diameter, har hvælvet overside og flad bund. Den er fundet nord for indgangsbrolægningerne til Hus 4 og kan ikke knyttes til en af de to husfaser. Tæt ved ligger et lille stykke flint, som må være afsprængning fra en ildslagningssten. Nord for indgansgbrolægningen ligger i øvrigt flere genstande, bl.a. en slibesten, og vi kan antage at netop dette område også har været et aktivitetsområde. I profilgrøften mod nord igennem den fossile å, fandtes en del træaffald, som bestyrker denne formodning.

I et mindre felt, som blev udlagt mellem Anlægsområde II og I, fandtes yderligere en del organisk materiale i lag, som har ligget på åbrinken til den fossile å. Dels en såkaldt tællepind, se fig. 77, dels to stykker læder. Det ene 1 – 2 mm tykke læderstykke er et næsten kvadratisk stykke skind på 6,5 x 5,0 cm med syhuller i de to modstående sider. I enkelte af hullerne sider rester af tråd, uden at det dog er muligt at afgøre, hvilken slags syning, der kan være tale om. Det kan ikke siges, hvad stykket har været brugt til, se fig. 78. Bedre forholder det sig med det efterfølgende 10 cm lange trekantede stykke med syhuller på de to langsider. Det fragmenterede stykke måler for oven mellem 4 og 5 cm og har samme tykkelse som det foregående, fig. 79. Formen har nære paralleller i skindmaterialet fra Hedeby (Waateringe 1984, Taf. 20 – 21), men medens hedebystykkerne kun har én syning

Figur 79: Læderstykke med syhuller, formentlig rest af knivskede. F. nr. II.49.2. JME/DLM del.

Leather fragment with stitch holes, presumably remains of knife sheath.

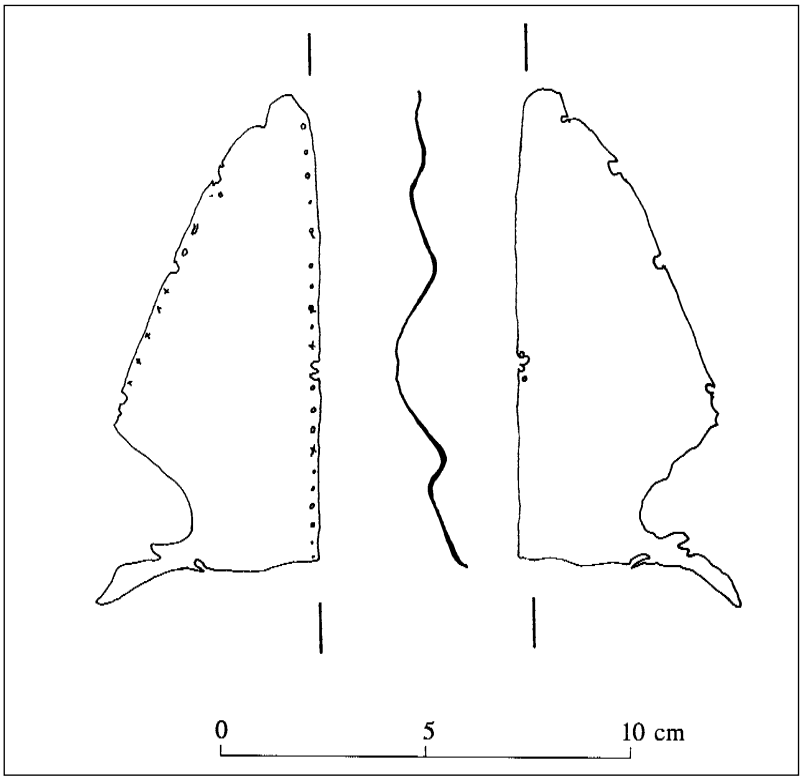

langs bugsiden, har det færøske læderstykke syhuller langs både ryg- og bugside. Hvad funktionen angår, er der højst sandsynlig tale om rester af en læderskede, formentlig til en kniv.

Genstandene fra Anlægsområde II er ikke så hjælpsomme hverken hvad angår funktion eller datering. Der er ganske enkelt for få og ukarakteristiske genstande. Den ene af glasperlerne har sin nærmeste parallel i fundet af samme type perle i Anlægsområde XII, og det øvrige materiale passer ligeledes ind i fundbilledet ved Argisbrekka. De to lerkarskår bør fremhæves, idet de repræsenterer et særligt problem, som vil blive nærmere diskuteret i kapitel 18. De øvrige skår og karfragmenter fra kulturlagene ved Argisbrekka skal formentlig dateres til 900 årenes midte, eller anden halvdel, og videre frem. Den ensomme slagge er interessant, men det er usikkert, hvorvidt den kan knyttes til den aktivitet, som er repræsenteret ved den sydlige grube. Afslutningsvis kan det oplyses, at der er hjemtaget forbavsende mange fragmenter af hasselnøddeskaller fra Anlægsområde II. De 11 skaller

er hovedsagelig fremkommet i profilgrøfterne, som skærer lagene ved den nu fossile å.

Relativ og absolut kronologi

Vi kan fastslå, at der samtidig med eller før den egentlige bebyggelse på Anlægsområde II, er foregået aktivitet repræsenteret ved den sydlige grube med ildskørnede sten og forkullet eller tørret tørv. Derpå følger Konstruktion 1 og den lidt mere usikre Konstruktion 2, som formentlig skal opfattes som en selvstændig enhed bestående af et beboelseshus (Konstruktion 1) med tilhørende udhus. Konstruktion 1 og 2 er begge øst – vest orienterede, og 1 har indgang fra sydvest, hvor der er overblik

Figur 80: Lodfoto af hovedfelterne i Anlægsområde II. Nordligst ligger resterne af Hus 4, hvor indgangsbrolæningen i øst tilhører Hus 4 fase A. Bemærk række af varmepåvirkede sten, en konstruktion hvis formål ikke er klarlagt. Vest for balken ses rester af "kanalen", Hus 4 fase B. I det sydlige felt ses den kasselignende stenopbygning samt ildsted fra Konstruktion 3.

Tower photograph of the excavation area of settlement unit II. Northernmost are the remains of House 4, where the entrance paving to the east belongs to House 4, phase A. Note the row of stones bearing the marks of heat impact. West of the excavation bank are the remains of the "canal", House 4, phase B. In the southern excavation the boxlike stone structure and the hearth from Structure 3 are visible.

over Eiðisvatn. Herefter er det vanskeligt at afgøre den videre relative kronologi, idet Konstruktion 3 kan være en senere fortsættelse af 1, eller måske være samtidig med Hus 4. I sidste tilfælde må der så være tale om Hus 4, fase B. Konstruktion 3 er i alle tilfælde en lidet kendt konstruktion, da der kun er et mindre kulturlag med tilhørende ildsted og den kasselignende stenopbygning tilbage, se også lodfoto, fig. 80.

Med Hus 4 sker der en drastisk forandring af Anlægsområde II, idet det nybyggede hus nu får indgang mod øst. Denne drejning af indgangen kan ikke være tilfældig, men må være udtryk for, at der er foregået "noget" mod øst, som ikke foregik vest for Hus 4. Dette "noget" kan meget vel være aktivitet på Anlægsområde I, se kapitel 5, hvor bebyggelsens indgangsbrolægning med Anlægsområde I fase b netop vender sig mod vest og dermed mod Anlægsområde II.

Medens Konstruktion 1 og 2 giver indtryk af forholdsvis kortvarig bebyggelse, virker opbygningerne af de forskellige indgangspartier i Hus 4 mere bastante, ligesom flytning af ildsted og de tilknyttede kulturlag kan opfattes som resultat af en mere livlig eller længerevarende aktivitet. Vi kan dog ikke sætte åremål på denne, men den må det have en vis tidsmæssig udstrækning.

Aktiviteten i Anlægsområde II afsluttes, hvad bygningsrester angår, med Konstruktion 5, hvis egentlige karakter ikke lader sig fastlægge. Muligvis er der tale om en tilbygning til en alleryngste fase i Hus 4, muligvis om en selvstændig bygning, hvis funktion i givet fald ikke kan fastlægges med sikkerhed. Den østvendte indgang peger dog på en sammenhæng med aktivitet i Anlægsområde I. I forhold til den relative og absolutte kronologi i Anlægsområde I og XII er det nærliggende at se Anlægsområde II som i hovedtrækkene ældre end I og XII. Dette vil forklare Konstruktion 1 – 2 og drejningen af indgangen i Hus 4 samt endelig Konstruktion 5. Sidstnævnte konstruktion kan så være benyttet af beboere fra Anlægsområde I.

Hvad den absolutte kronologi angår, er vi endnu dårligere stillet i Anlægsområde II. Hovedparten af organisk materiale egnet til ^{14}C-datering kommer fra området nord for indgangsbrolægningen til Hus 4. Desuden er der spredt i kulturlagene i Hus 4 optaget forskellige rester af organisk materiale, således ved ildstedet i Hus 4 fase A. Her er der udtaget to små birkebarkruller af 0,5 mm tyk kork. De kommer fra birkegrene med mindste diameter på henholdsvis 7,6 og 3,8 cm. Acceleratordateringen fra Uppsala, Ua-1455, af rullerne, har en alder på 770 e. Kr., og 1 σ 680 – 890 e. Kr. Det er uheldigt, at der på ^{14}C-kurven netop på dette sted er en "hylde", således at sandsynligheden

for, at den rigtige datering ligger i midten af 600 årene er lige så stor, som hvis den ligger i slutning af 800 årene. Barkrullernes egenalder må formodes at være meget lille, og det er meget sandsynligt, at de stammer fra lokale birketræer, selvom det ikke kan udelukkes at never, birkebark, til blandt andet tagtækning, har været importeret til Færøerne i vikingetiden.

Kapitel 7: Anlægsområde XII, HUS 1 og 2

Udgravningen af Anlægsområde XII fik en usædvanlig start. Ved udgravningernes begyndelse i 1985 ledte udgravningsholdet efter et passende sted at placere den faste opstilling for nivellerapparatet, og fandt dette nord for Anlægsområde I og II, ca. midt mellem de to anlæg og i "råbe afstand". Opstillingsstedet blev også valgt, fordi det var mere stabilt end de sumpede omgivelser.

Efterhånden som udgravningerne skred frem, og større og større dele af Anlægsområde I og II blev undersøgt, forekom forhøjningen, hvorpå nivellerapparatet stod, mere og mere interessant, hvorfor et mindre felt blev udlagt i 1986 for at undersøge forhøjningens stratifikation. Snart dukkede sporene efter kulturlag, gulvlag og tørvemure op og endda i en sådan mængde og så modstridende, at det var vanskeligt at danne sig et overblik over eventuelle hustomter. Udgravningerne i 1986 tog alene sigte på at afdække så meget af Anlægsområde XII som muligt for at dokumentere kultursporene, idet en yderligere udgravningssæson på dette tidspunkt ikke kunne forventes. Det gjaldt altså om at registrere, hvor efter man senere måtte forsøge at få orden på det indsamlede materiale. I 1987 sæsonen blev den sammenhængende struktur, Hus 1, opprioriteret for i det mindste at få en veldokumenteret og fuldt forståelig beskrivelse fra Anlægsområde XII.

Topografiske forhold

Den recente overflade af Anlægsområde XII befandt sig mellem 132,5 – 132,75 m o.h., lavest syd for anlægsområdet mod Anlægsområde I og højest på selve tomtområdet. Mod nord falder terrænet lidt igen, medens det mod vest falder ret kraftigt men jævnt umiddelbart vest for anlægsområdet. Anlægsområderne I og II er adskilt fra XII af det fossile vandløb, og åen har både eroderet og aflejret sand og grus. På trods af senere tilvoksning og tørvevækst var arealet mellem Anlægsområde I – II på den sydlige side af den fossile å og Anlægsområde XII nord for stadig ret lavt og sumpet med vand, der pibler frem.

Anlægsområde XII omgives mod nord og øst af sumpområder, hvorunder der findes ret tykke tørvelag, se også kapitel 2. Anlægsområde XII fremstod som en rimelig stabil, men lav forhøjning, og i forbindelse med udgravningerne viste det sig, at stabiliteten skyldtes

Figur 81: Vest for ildstedet, som ligger vest for Hus 1, blev der fundet spor efter lagte tørv oven på leret, som på dette sted er ret tyndt, således at den underliggende tørv hist og her ses. Årsagen til de lagte tørvs tilstedeværelse er uvis, men der er formentlig ikke tale om en rest af mur. Måske er tørvene lagt for at stabilisere området i lighed med det tilførte grus.

West of the hearth, which is west of House 1, traces were found of turfs stacked on top of clay, which is rather thin here, so that the underlying turf is visible in places. The purpose of stacking the turfs is unclear, but this is probably not the remains of a wall. Perhaps the turf blocks have been placed in order to stabilize the area, as is the case with the gravel added to the structure.

et finkornet, homogent lerlag. På dette lerlag har man fyldt sand og grus fra åen eller søbredden for yderligere stabilitet og derved skabt en kunstig forhøjning med et areal på ca. 8 x 9 m, som er blevet yderligere udbygget med udjævnede tørvemure, se f.eks. fig. 81.

Det er vanskeligt at forklare tilstedeværelsen af det nævnte lerlag. Det tætte, rene og finkornede ler ligner i høj grad en senglacial aflejring. Hvis lerlaget skyldes menneskelig aktivitet eller vandaflejring,

ville man forvente en højere grad af organisk indhold og eventuel opblanding med andet uorganisk og organisk materiale. Under lerlaget er der imidlertid registreret et tørvelag med birkegrene, hvoraf en gren er ^{14}C-dateret til ca. 100 f. Kr., hvilket ikke passer med lerlaget som resultat af en naturlig geologisk dannelse. Tørvelagets udstrækning under Anlægsområde XII blev imidlertid ikke fastslået i løbet af udgravningen, og der kan være tale om en isoleret, naturlig lejraflejring, der i forbindelse med den menneskelige aktivitet er blevet bredt ud over dele af tørvelagene, hvorved den beskrevne lageserie vil fremkomme.

Gruslaget må derimod være bragt til stedet. Alligevel vil jeg ikke betegne Anlægsområde XII som et oplagt sted for placering af bygninger, ikke engang af midlertidig karakter. Området er ret vådt, og få meter øst, vest og nord for det stabiliserede område findes bløde og sumpede tørvelag. Selv hvis man antager et andet vegetationsdække på bebyggelsestidspunktet, en vegetation som måske er mere vandsugende (birk), har området næppe været det mest oplagte sted at slå sig ned. Der må således søges andre forklaringer på placering af bebyggelseslevnene i Anlægsområde XII. En væsentlig årsag kunne være ønsket om at være tæt ved eksisterende bebyggelse. Hvis Anlægsområde I og II har været beboede, hvilket profiliagttagelser med forsigtighed peger på, så har en af de få muligheder været at vælge det næstbedste område, Anlægsområde XII. Af en eller anden årsag bygger man altså ikke syd for Anlægsområde I – II, hvilket kan skyldes, at arealerne her har været reserveret andre formål (se kapitel 15). Disse overvejelser får også betydning for den relative kronologiske indpasning af Anlægsområde XII.

Tørvemure og kulturlag. Hus 1 og 2

Som allerede antydet myldrede det frem med tørvemure, udskred herfra, plamager af kulturlag, egentlige gulvlag og indviklede lagserier mellem de forskellige kulturindikatorer i forbindelse med udgravningerne i 1986. Allerede på et tidligt tidspunkt kunne det fastslås, at der var tale om resterne af mindst to bygninger, hvoraf Hus 1 er orienteret øst – vest, har centralt ildsted og er treskibet, se fig. 82.

I felterne nordvest for Hus 1 fandtes ældre aktivitetslag, formentlig med tilknyttede tørvemurer, og herover ligger andre kulturlag med stratigrafisk yngre mure, uden at disse sidste kulturlag eller murforløb udgør egentlige bygningsrester. De nedre kulturlag og murspor respekterer hinanden, hvorfor de formentlig skal knyttes sammen og tolkes som Hus 2. Tørvemuren er dog et problem, idet Profil 3 nok viser spor efter adskillige tørvemure, se fig. 83 og 87, men sporene befin-

Figur 82: Optagelse fra fototårn som viser forholdet mellem Hus 1 og nordvest herfor Hus 2, nord opad, sammenlign fig. 8.3. Foruden Hus 1 ses ildsteder og spor efter grøften. Der er 2 m mellem de hvide kryds.

Tower photo showing the relationship between House 1 and – to the northwest of it – House 2. North is at the bottom of the picture. In addition to House 1, hearths and traces of the ditch are visible. There are 2 ms between the white crosses.

der sig lidt sydligere end murforløbet vest for Profil 3. Det er således tænkeligt, at muren drejer mod syd ved eller i Profil 3. På den anden side fortsætter kulturlaget øst for Profil 3, men en synkronisering af kulturlagene kan være meget vanskelig, og det østlige kulturlag ligger ca. 30 cm højere end det vestlige! Sidstnævnte kulturlag har karakter af et gulvlag med en hel del brændselstørv, varmepåvirkede sten, sand, grus og tørveaske. Asken stammer formentlig fra et ildsted, der er centreret omkring en større flad sten. Stolpehuller mangler heller ikke, og de svinger i dybde fra 0,12 til 0,24 m. Sporene efter de tre stolper danner ikke noget mønster, og det kan således ikke afgøres, hvorvidt Hus 2 har været et-, to-, eller treskibet.

"Gulvlaget" vest for Hus 1 er opblandet med en del grus fra det underliggende, tilførte gruslag, og i gruset ses to større nedgravninger af form som cirkulære, fladbundede lidt uregelmæssige gruber, fig. 84. Den nordlige grube, der måler ca. 0,4 m i diameter og en dybde på ca. 0,13 m, består næsten udelukkende af klumper af tørret og forkullet tørv, og i overfladen var der lidt aske. Fylden i den sydlige grube derimod er en blanding af forkullet tørv og tørveaske i lag, foruden

Figur 83: Anlægsområde XII: Oversigt over profilernes placering.

Settlement unit XII: Survey of the position of the sections.

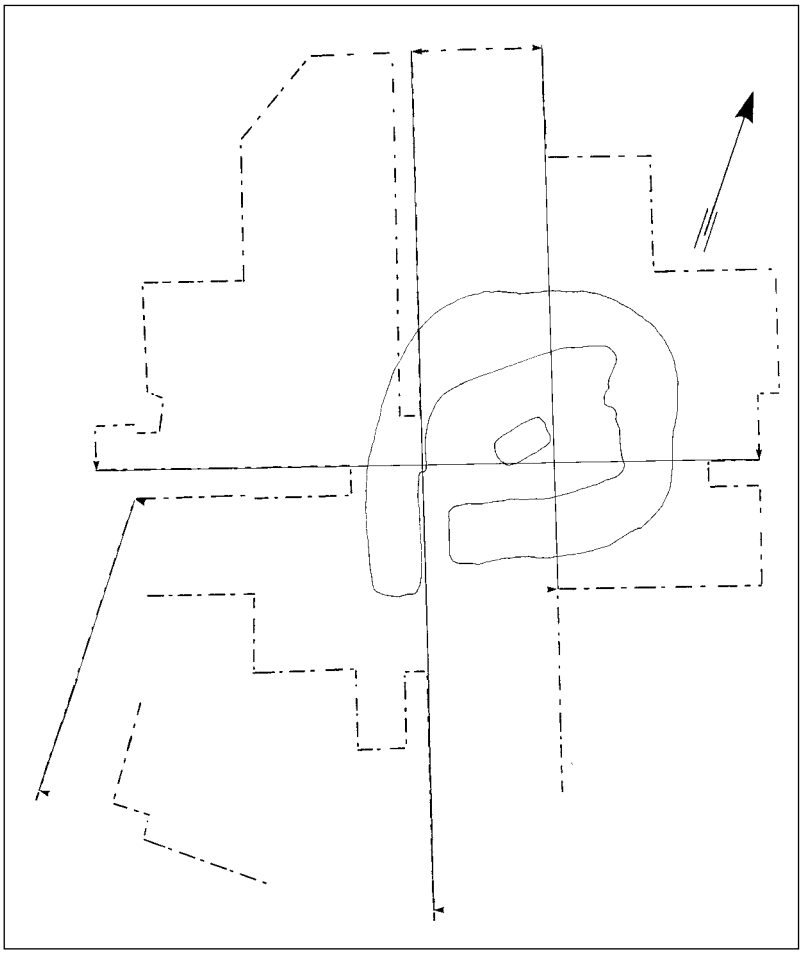

klumper af varmepåvirket grus. Denne grube er lidt større med en diameter på ca. 0,46 m men fladere, idet dybden er på 0,07 m. De to gruber formodes at høre sammen, men hvilket formål de har tjent, er vanskeligt at afgøre med sikkerhed, men den nordlige kan være rester af en tørvekulsmile. Lige sydvest for de to gruber er der fundet små fragmenter af (jern)slagger, og det er således muligt at de to gruber skal ses i relation til smedevirksomhed. Slemning og sigtning af de to grubers indhold har indtil videre ikke givet overraskelser, og en eftersøgning efter slaggeskel var resultatløs.

Som antydet ligger de to gruber under "gulvlaget" og gravet ned i det underliggende grus. Det er således tænkeligt, at gruberne ikke hører til Hus 2, men skal tilskrives en endnu ældre aktivitet.

Hus 2 er forstyrret mod sydøst af en gravet grøft, der kan knyttes til Hus 1. Hus 1 er derfor stratigrafisk yngre end Hus 2. Mod syd er Hus

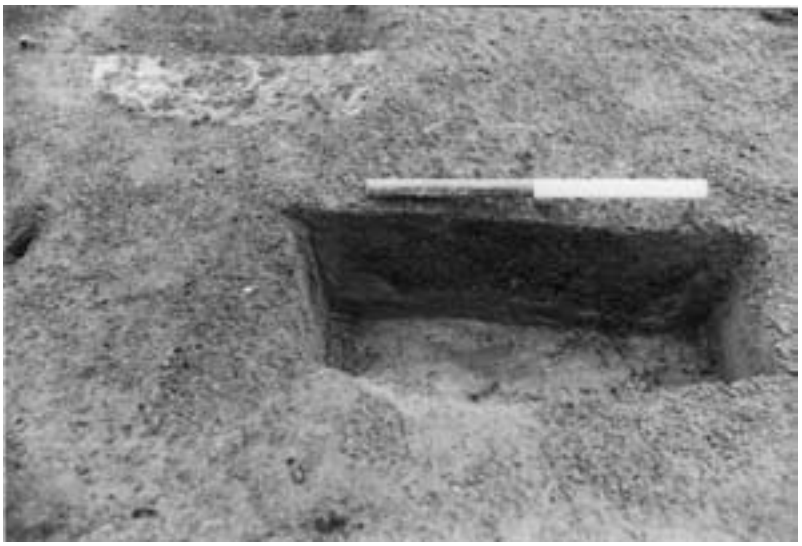

Figur 84: De to gruber, hvoraf den sydligste ses i snit. Denne grube var fyldt med forkullet tørv kun let opblandet med grus langs siderne. Tæt ved fandtes to små jernslagger.

The two pits, of which the one to the south is seen in vertical section. This pit was filled with charred peat, only slightly mixed with gravel along the sides. In close proximity two small iron slags were found.

2 forstyrret af senere aktiviteter, således at gulvlaget er forsvundet, og de sparsomme murrester kan ikke danne udgangspunkt for diskussion om Hus 2s størrelse.

Anlægsområde XIIs hovedkonstruktion er Hus 1, som viste sig tydeligt ved udgravningerne, og selvom huset gennemlever flere faser, der er vanskelige at gøre rede for i detaljer, udgør det en sluttet helhed. Tillige er det formentlig den (hus)konstruktion på Anlægsområde XII, der har den længste funktionsperiode. I denne henseende er det naturligt at belyse Hus 1 nøjere for at se, hvilke nye oplysninger om konstruktion mv. Hus 1 kan føje til resultaterne fra Argisbrekka.

Hus 1 er et ca. 4 x 2,5 m stort, treskibet hus med ildsted, og det tolkes som et beboelseshus, fig. 86. Huset gennemlever mindst tre faser, vurderet ud fra flytning af indgangsparti, lagdeling i ildsted, gulvlag og flytning af ildstedet i forhold til den primære indretning. Hovedgrundtrækket er et rum opdelt på langs af en jordfast bænk langs nordmuren og foran den et ildsted, som i ældste fase findes i sydøsthjørnet. Døren findes i ældste fase modstillet bænken, men rykker i de efterfølgende faser til sydvesthjørnet af huset, enten i vestgavlens hjørne eller i den sydlige langmurs hjørne. Stratigrafierne peger på en række samtidige eller delvis samtidige ombygninger, som kan sammenfattes i tre faser, faserne A-C.

Det første væsentlige problem opstod ved forsøget på at afgrænse husets indre. Medens sydmurens og sydøsthjørnets indre udstrækning er klart markeret af et fyldskifte mellem gulvlag og mur, forholder det

Figur 85: Udsnit af Hus 1 set fra nord. Forrest i billedet anes konturene af grøften, hvor særlig dens nordlige kant er tydelig. Syd for grøften ses de svage spor efter tørvemuren, som har strak sig et stykke op på gruslaget syd for niveauspringet. Øverst i billedet ildstedet, fase B-C, og mellem ildsted og mur ligger resterne af den øst – vestgående bænk.

Part of House 1 seen from the north. In the foreground it is possible to make out the contours of the ditch, where especially its northern edge is distinct. South of the ditch can be seen the vague traces of the turf wall, which has stretched some way over the gravel layer south of the surface level step. At the top of the picture the hearth, phases B – C, and between hearth and wall

sig mere vanskeligt med nordmurens indre afgrænsning. Dels er Hus 1 opført på en ældre aktivitetsflade, hvorfor aske og tørret og forkullet tørv under nordmuren ikke umiddelbart kan tages som udtryk for gulvlag/kulturlag tilhørende Hus 1. De sparsomme kulturlag på bænken i Hus 1 gør det ekstra vanskeligt at sætte den præcise grænse mellem mur og husets indre. Dels findes der i Hus 1s nordmur og i østgavlen sten, hvoraf nogle er varmepåvirkede. Dette vil ikke genere,

hvis ikke stenene i nordmuren ligger i forlængelse af hinanden på en måde, som kendes fra støttesten i tørvemursfod. Efter nøje overvejelse og undersøgelse af fladen ser det ud til, at muren har været opført af en yder- og en inderskal af tørv, og at enten inder- eller yderskallens indre kant har været stabiliseret af de lagte sten. I østgavlen ligger flade sten i forlængelse af Hus 1s bærende konstruktion, og samtidig løber lag parallelt med gavlen, men inde i muren. Meget kunne tyde på, at huset har været længere end det fremgår af tegningerne, men Profil 6, fig. 88, viser klart, hvor det ældste ildsted og gulvlag i fase A begynder denne grænse følger fyldskiftet mellem mur og husets indre, som angivet på tegningen af Hus 1, fase A, fig. 86.

Grøften, fig. 85 omkring Hus 1 udgør et andet problem: Blandt andet mangler klare paralleller. Nærmest kommer de grøftlignende strukturer i Anlægsområde II, kapitel 6, og grøften øst for Hus 6 i Anlægsområde VIII, kapitel 11. Hus 1 og grøft hører sammen, idet grøften følger huset og har sin største dybde nord for huset og ved østgavlen, hvor den måler mellem 40 og 45 cm. Grøften flader gradvis ud mod vest for kun at være ganske lav ved Profil 3. Bredden måler ca. 80 cm,

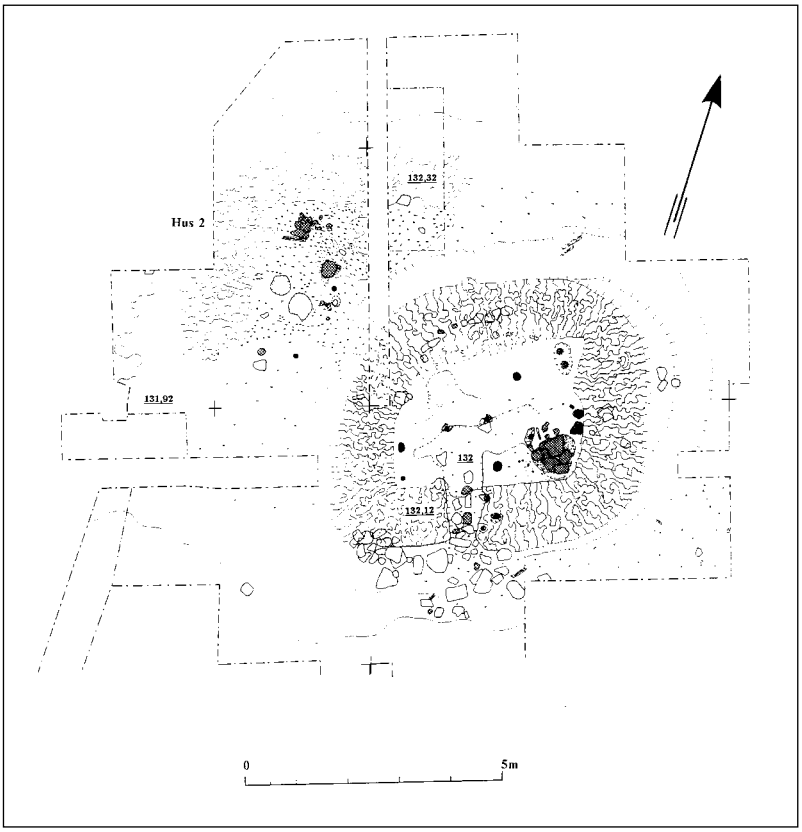

Figur 86: Hus 1, Fase A og nordvest herfor resterne af Hus 2 med ildstedet. Desuden ses omridset af de to gruber med henholdsvis forkullet tørv og tørveaske. DLM del.

House 1, phase A, and to the northwest of it the remains of House 2 with the hearth. Furthermore, the outlines of the two pits containing respectively charred peat and peat ashes are visible.

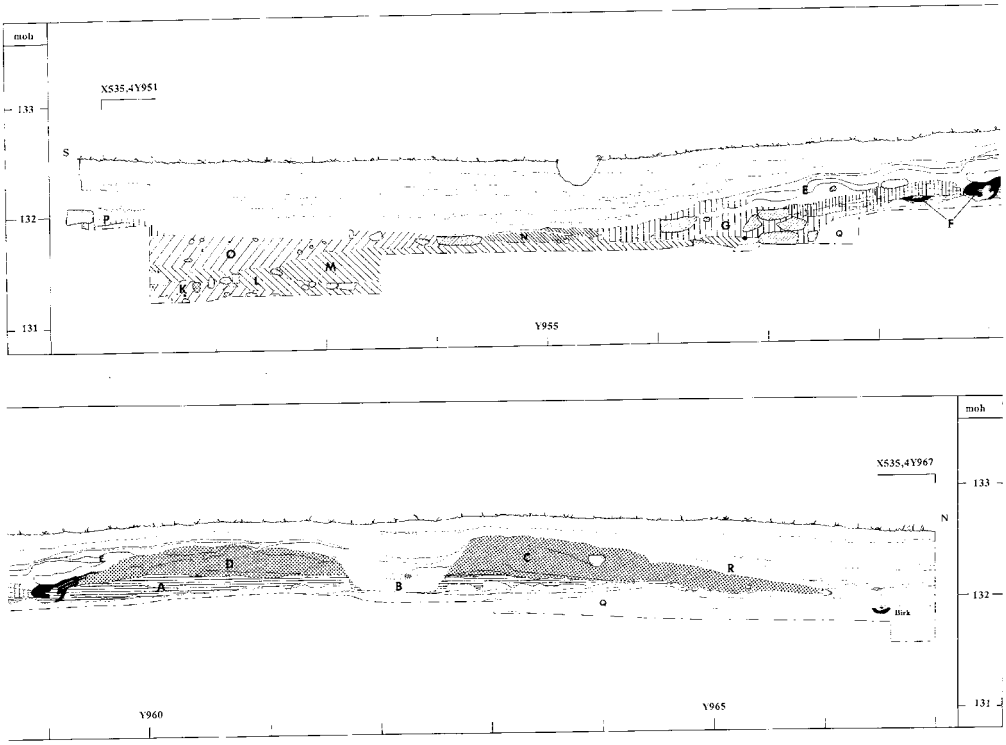

Figur 87: Profil 3 set fra øst. Profil 3 skærer den fossile å, vestgavlen af Hus 1, grøften og yderligere en tørvemur. Som nævnt i teksten findes under Anlægsområde XII tykke lag af birketørv. Øst for profil 3 er grøft B gravet ned gennem grus- og sandlagene (lag A og Q) og videre ned i tørven, hvorved der er kommet birkegrene af håndledstykkelse i grøften. Grenene er dog betydeligt ældre end bebyggelsen (se ^{14}C-dateringen K-5180). Over tørven ligger et meget finkornet, homogent lerlag, Q, som næsten findes på hele Anlægsområde XII, og leret er det stabiliserende element i det ellers sumpede område. Laget indeholder ingen primære kulturlevn og er formentlig en naturlig dannelse. For at stabilisere området yderligere er der tilført grus, A, hvorpå mure, gulv- og aktivitetslag ses. Laget er kompakt og ret rent, og består af vandpåvirket grus. Gruset kan meget vel stamme fra bredden af Eiðisvatn eller fra en nærliggende å. Der er ingen relation mellem tørvemur C og D, og begge er opført på det nævnte gruslag. Funktionen af tørvemur C er usikker: er der tale om rester af et tørvegærde eller hus? Tørvemur D er en del af vestgavlen i Hus 1, og både mur C og D respekterer grøft B, der er fyldt op med en blanding af nedskredet murmateriale, aske mv. Ved ombygning af Hus 1s vestgavl i forbindelse med nedlægning af indgangsparti mod vest eller sydvest i Hus 1, "fase B" og opførelse af indgang "fase C", som vender mod syd, tilføres vestgavlen yderligere materiale, Tørvemur E, og dele af denne mur er skredet ned i grøft B, og ligger over aflejringer, der knyttes til tørvemur C. Hus 1s mure bliver således samtidige med eller yngre end mur C. Tørvemurstilføjelsen E er dels opført for at "tilmure" indgangspartiet i fase B, dels er muren ført ned langs indgangspartiet i fase C som et mindre vindfang. På grund af profil 3s placering er kun en ringe del af gulvlagene snittet; til gengæld kan man se indgangspartiernes gangflader i fase B og C. Ældst er gangflade F, som tilhører et ældre afsnit i fase B. F er forstyrret, og kun den nordligste del samt aflejringen omkring en mindre flad sten ligger primært. Oven på dette lag ligger mere massive gangflader, som kan tilskrives en yngre indgangsfase i fase B. Sekvensen afsluttes med indgangsparti fase C med aflejring af gangflade I. Kun to af de flade gangsten ses i profilen. Stenene ligger i det kulturblandede lag G. Det fossile vandløb har i rigt mål efterladt sig spor i form

af de vandafsatte lag L – O, hvorunder det kulturblandede lag K er afsat. Det vandafsatte lag O overlejres af kulturlag P, der kan knyttes til Anlægsområde Is yngre fase. Kulturlag G er formentlig samtidig med eller ældre end åaflejring N, hvorfor det ikke med sikkerhed kan afgøres, hvorledes lag P og G forholder sig til hinanden. Lagserie R er et let kulturblandet, leret lag. Laget overlejrer en del af Anlægsområde XII og vidner om menneskelig aktivitet efter opgivelse af Hus 1.

Section 3 seen from the east. Section 3 crosses the fossile stream, the west gable of House 1, the ditch and yet another turf wall. As mentioned in the text thick layers of birch peat are found under settlement unit XII. East of section 3 trial trench B has been dug down through the layers of gravel and sand (layers A and Q) and further down into the peat, whereby wrist-thick birch branches have entered the trench. However, the branches are considerably older than the settlement (see K-5180). Over the peat is a very finely grained , homogenous clay layer, Q, which is to be found in almost the entire settlement unit XII, and the clay is the stabilizing element in the otherwise swampy area. The layer contains no primary culture remains and is probably a natural formation. In order to stabilize the area further the gravel layer, A, has been added, on which walls, floor surfaces and activity surfaces have been placed. The layer is compact and fairly pure and consists of water-rolled gravel. The gravel may very well have been extracted from the shore of Lake Eiđisvatn or from the banks of a stream or small river nearby. There are no stratigraphies between turf walls C and D, and both have been erected on the above-mentioned gravel layer. The function of turf wall C is rather unclear: are these the remains of a turf enclosure fencing or a house? Turf wall D is part of the west gable of house 1, and neither walls C nor D are in contact with ditch B, which has been filled up with a mixture of ashes, wall material which has fallen into it and many other things. On alterations to the west gable of house 1 in connection with the canceling of a south or southwest entrance in House 1, phase B, and the construction of entrance, phase C, facing south, further material is added to the west gable, turf wall E, and parts of this wall have slid down into ditch B, stratigraphically on top of deposits attached to turf wall C. The walls of House 1 thus become contemporary with and later than wall C. The turf wall addition E has been erected in part to "wall up" the entrance of "phase B", in part in order to extend the wall past the entrance of phase C to form a small "wind lock". Possibly the wall may also have slid in a southward direction due to the local topographical conditions around the river bed. Due to the position of section 3 only a small part of the actual floor layers has been sectioned, whereas the traffic layers of the entrances of phases B and C are visible. The oldest traffic layer is F, which belongs to an older part of phase B. F has been disturbed, and only the northern part and the deposits around a smallish, flat stone are undisturbed. On top of this layer are more massive traffic layers, which may be attributed to a later entrance version in "phase B". The sequence ends with entrance structure phase C with the deposit of traffic layer I. Only two of the flat paving stones are visible in the section, but entrance phase C will have been regularly paved with flat stones. The stones are to be found in the mixed culture layer G. The fossile stream has abundantly left its mark in the shape of the water-deposited layers L-O, under which the mixed culture layer K has been deposited. However, it is very difficult to offer concrete information about the relative chronology of the streams. The water-deposited layer O is deposited before and thus covered by culture layer P, which may be connected with the later phase of settlement unit I. Culture layer G is probably contemporary with or older than stream layer N, which is why it cannot precisely be determined how layers P and G relate to each other. If we revert to the northern part of the profile, a series of layers R appears, which is a clayey layer slightly mixed with culture deposits. The layer is deposited on top of part of settlement unit XII and indicates human activity after the desertion of House 1.

men ved østgavlens sydhjørne bliver den smallere for ved sydmuren at blive ganske smal. Grøften er gravet ned igennem det tilførte grus og ned igennem lerlaget og de fleste steder også et stykke ned i den underliggende "birketørv". Ved Profil 3 er den dog kun gravet ned til den underliggende tørv. Dette forhold skal ganske givet ses i forhold

til det tætte, homogene, grå lerlag, som ikke har givet overfladevand mulighed for at sive ned, og grøften er formentlig gravet for at dræne overfladevand.

Grøften går på nordsiden af Hus 1 som nævnt ned i den underliggende birketørv, hvorved der i grøften findes en del grene og kæppe med bark. I forbindelse med overvejelser om grøftens funktion, undersøgtes alle grene for eventuelle forarbejdningsspor: Kan der være tale om rester af rafter og risgærde i forbindelse med grøften for at holde kreaturer borte? En birkegren blev udtaget til ^{14}C-datering, og K-5180 giver en alder på 170 f. Kr. til 20 e. Kr. Herved er det klart, at grene og bygninger ikke er samtidige.

Grøften behøver ikke at være gravet samtidig med opførelse af Hus 1; det kan være sket på et senere tidspunkt – f.eks. i fase B eller C. På den anden side afgrænser grøften murenes udstrækning og er på denne måde med til at fastlægge Hus 1s indre rum – i hvert fald i fase B og C.

Hus 1 er placeret således, at den sydlige langmur løber parallelt med den fossile å, i den udstrækning vi kan fastlægge vandløbets forløb på bebyggelsestidspunktet. Ca. 1,6 – 1,8 m syd for indgangsparti fase A løber de sandede og grusede fyldskifter efter åen, medens området øst for indgangen og syd for grøften hovedsagelig består af kulturblandet tørv. Indgangens placering er lidt speciel, idet den er placeret i langmuren ca. 1/3 af længden fra vest. Som regel er indgangene placerede ved et hjørne mellem gavl og langmur eller i gavlen, men fra Anlægsområde I, Hus 9 og 5 er der eksempler på en lignende placering.

Indgangsparti A er gravet 0,20 – 0,30 m ned i det grå ler og har et varieret forløb, idet den sydligste del måler ca. 0,5 m i bredden medens indgangens udmunding i det indre rum måler ca. 0,72 m. Bunden af indgangspartiet er brolagt med parvist lagte sten og stiger ca. 0,20 m op fra stenene uden for indgangen til hvor, man træder ind i huset. I indgangspartiet har der stået en stolpe, sat på sten, og stolpestenen er gravet ned i det grå ler på venstre side af indgangen, set inde fra huset. Placeringen må knyttes til døren, og i flere andre tilfælde findes spor efter stolper placeret på lignende måde.

Det indre rum er præget af nedgravninger og reguleringer. Således er den midterste del af huset forsænket ned til 0,20 m i en bredde på ca. 0,70 m, og husets sydøsthjørne er gravet ud for at give plads til ildstedet. Ildstedet er i sin ældste del opbygget som en cirkulær nedgravning, ca. 0,60 m i diameter, hvori der er lagt flade sten. Efterhånden som askemængden er vokset, er der dels ryddet ud, dels lagt yderligere sten

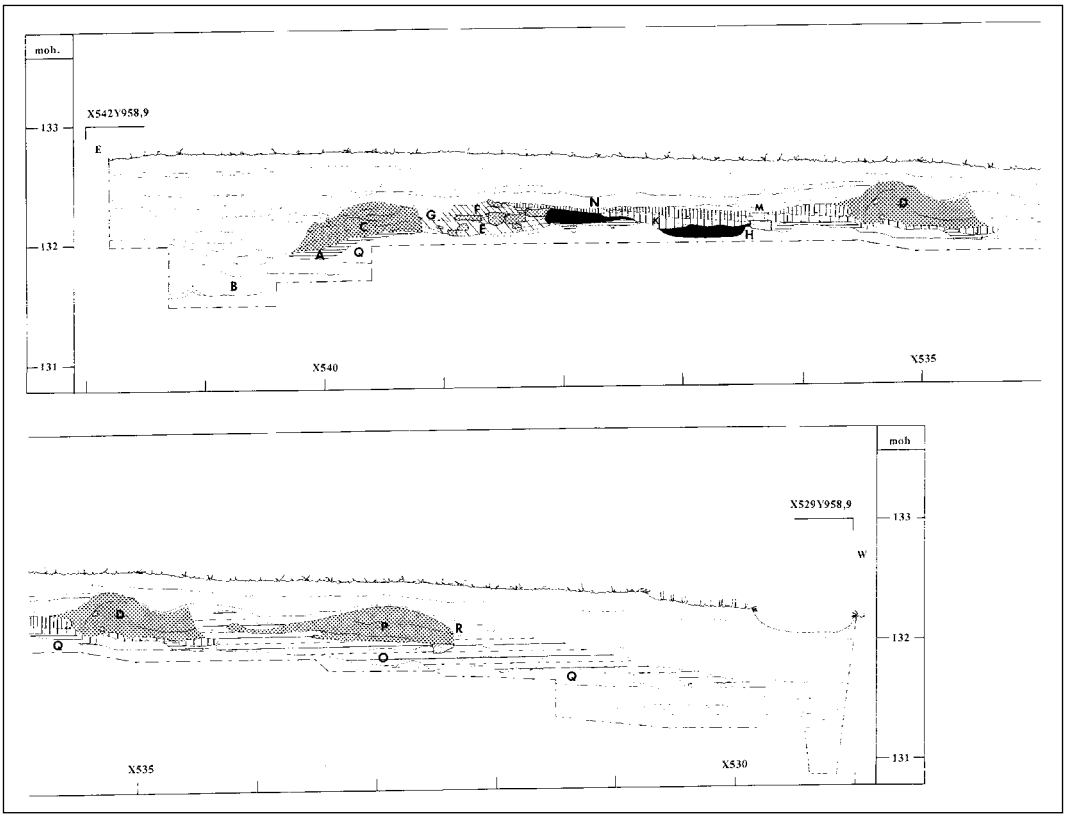

Figur 88: Profil 6 set fra nord. Profil 6 skærer grøften omkring Hus 1, Hus 1 på langs og de vest for liggende kulturlag. De samme hovedlag som i Profil 3 genfindes i Profil 6, nemlig det nedre tørvelag, herover det grå lerlag, lag Q, og over de sammenhængende kulturspor et brunt tørve- og lerblandet lag med få kulturelementer, lag R. Gruslag A er grus fra åbredden. Grøft B genfindes også i Profil 6 og denne gang som en markant, dyb, gravet grøft øst for Hus 1s sydgavl (C). Grøften er yngre end eller samtidig med tørvemur C, og murmaterialet er skredet ned i den midterste del af grøft B. Det nedskredne materiale angiver samtidig grøftens østlige udstrækning, der ellers er svær at fastlægge på grund af de ensartede sedimenter (tørv). Hus 1s østgavl er velafgrænset ind mod huset, idet ildstedet i husets fase A ligger op til husets sydøsthjørne. Ildstedet er flyttet lidt rundt inden for ildstedsområdet, som markeres af lagserie E, medens yngste ildsted fase A udgøres af lagserie F. Ud fra ildsted lagserie E – F ses gulvlag fase A i form af lagserie H. Gulvlaget er kun sporadisk bevaret på grund af de senere ombygninger og udjævning. Lag G er en kulturblandet, gruset tørv, som måske skal ses i forhold til Hus 1 fase Cs tværgående bænk. Gulvlagene H, I og K – M består alle af lag af aske, forkullet tørv, tørret tørv, sand, ler og grus i forskellige mængdeforhold. Ikke alle gulvlagsserier kan med sikkerhed relateres til en bestemt fase, men fase B er formentlig repræsenteret ved gulvlag I og kanten af fase Bs indgang med det lidt løsere aktivitetslag J. Lagserie K kan efter al sandsynlighed knyttes til fase B snarere end til C, medens lagserie L snarere kan knyttes til fase C end B. Fase C er repræsenteret ved gulvlagene M. Over gulvlaget, op til vestgavl D og ind over østgavlen ligger et tørveblandet, let sandet lerlag med linser og lommer af ler og tørv. Laget er et klart kulturprodukt og skal formentlig knyttes til Hus 1. Lag N kan måske forstås som nedstyrtet tag, snarere end murmateriale. I alle tilfælde forsegler N selve tomten. Vest for gavl D ligger tykke kultur- og aktivitetslag, lag O, bestående af gruslag som lag A opblandet med ler, tørv og kulturelementer i forskelligt blandingsforhold. Mod vest bliver lag O mere og mere blandet med det underliggende lerlag og gruset mere og mere sparsomt.

Mur D ligger i og på lag O, og mur D er formentlig opført for at lukke indgangen til Hus 1 i fase B, hvorfor aktivitetslag O må tolkes som samtidigt med Hus 1. På og delvis i lag O ligger tørvemur P på en stenfod i vest. Murens udskridning kan følges mod øst, og det er klart, at tørvemur P er samtidig med eller yngre end Hus 1, fase C, repræsenteret ved tørvemur D. Der er ca. 1 m mellem D og P, hvilket skulle give gode adgangsforhold til aktivitetsområdet vest for Hus 1. På grund af tørvemur Ps placering er det ikke muligt at afgøre, hvorvidt P indgår i en mur til huskonstruktion eller gærde. På grund af manglen på spor efter bærende konstruktion, skal P formentlig tolkes som gærde.

Section 6 seen from the north. Section 6 intersects the ditch around House 1, House 1 lengthwise and the culture layers west of the house. The same main layers as in section 3 are found in section 6, that is the lower peat layer; over that the grey clay layer, layer Q, and over the intermixed culture remains a brown peat- and clay-mixed layer with few cultural elements, layer R. Gravel layer A is the stream bank gravel. Ditch B also re-appears in section 6 and this time as a distinct, deep, dug-out ditch east of the southern gable of house 1 (C). The ditch is later than or contemporary with peat wall C, and the wall material has slid into the middle part of ditch B and indicates the eastern extent of the ditch, which is otherwise difficult to determine because of the uniform sediments (peat). The east gable of House 1 is clearly delimited on the inside of the house, as the hearth of "Phase A" of the house is adjacent to the south – east corner of the house. The exact position of the hearth has been altered several times within the hearth area, which is indicated by layer series E, whereas the last hearth, phase A, is made up of layer series F. Stretching from hearth layer series E -F floor layer phase A is seen in the shape of layer series H. The floor layer is only sporadically preserved due to the later re-arrangements and leveling. Layer G is a gravelly peat, mixed with culture remains, which might be connected with the transverse bench of House 1, phase C? The layer is difficult to understand, and any final interpretation is not possible. The floor layers H, I and K-M all consist of thin, densely alternating layers of ashes, charred peat, dried-out peat, sand, clay and gravel mixed up with each other to different degrees. Not all floor layer series can with certainty be related to a particular phase, but phase B is probably represented by floor layer I and the edge of phase Bs entrance with the somewhat looser activity layer J. Layer series K may in all probability be connected with phase B rather than with C, whereas layer series L is more likely to be connected with phase C than B. Phase C is represented by the floor layers M. Over floor layer and adjacent to west gable D and spreading over the east gable is a peat-mixed, slightly sandy clay layer with elliptical pockets and irregular pockets of clay and peat. The layer is indisputably an indication of cultural activity and is presumably connected with House 1. Layer N may be collapsed roof rather than wall material. In any case N seals the house site as such. West of gable D thick culture and activity layers are found, layer O, consisting of gravel layers like layer A mixed with clay, peat and cultural elements in different proportional contents of one to the other. Towards the west layer O becomes increasingly mixed with the underlying clay layer and the gravel increasingly sparse. Wall D is in and on layer O, and wall D was presumably erected in order to "wall up" the entrance to House 1 in phase B, which is why activity layer O must be interpreted as contemporary with House 1. On and partly in layer O is turf wall P on a stone foundation at the western end. The slide of the wall can be followed towards the east, and it is apparent that turf wall P is contemporary with or later than House 1, phase C as represented by turf wall D. It is about 1 meter between D and P, which should provide ample access to the activity area west of House 1. Because of the position of turf wall P it is not possible to determine whether P is part of a wall of a house or a fence. Because of the lack of traces of a supporting structure P should probably be interpreted as a fence.

af varierende størrelse, hvorfor ildstedet må have haft en funktionsperiode af en vis længde. Vest for ildstedet findes spor efter fire mindre rafter, som funktionsmæssigt knyttes til ildstedet.

Vest for rafterne hæver gulvlaget sig op til samme niveau som nord

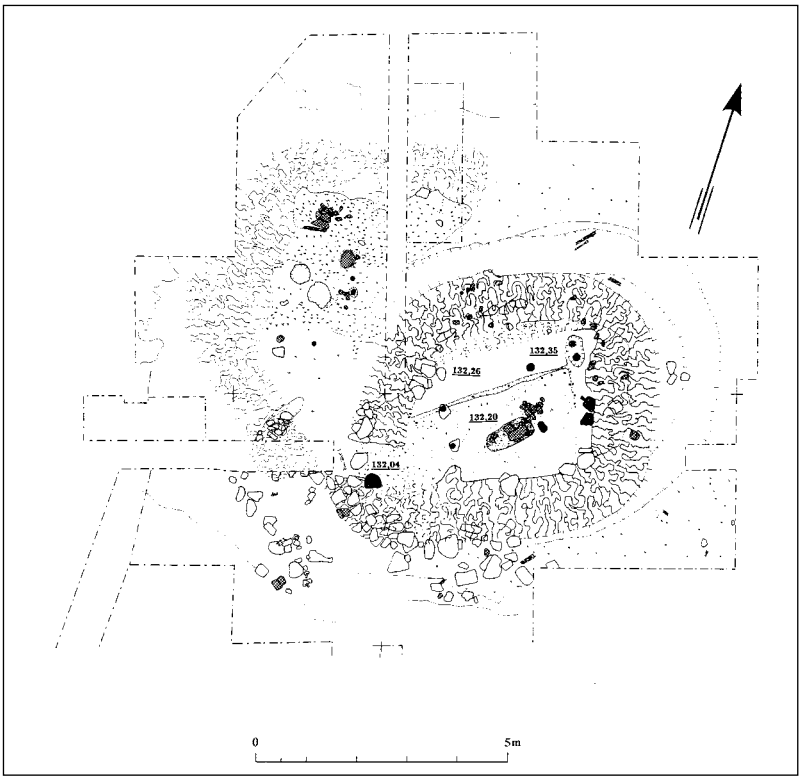

Figur 89: Hus 1, fase B samt aktivitetsspor nordvest for Hus 1. Desuden ses den vestlige tørvemur. DLM del.

House 1, phase B and activity traces northwest of House 1. The western turf wall is also visible.

for den oven for nævnte centrale, aflange nedgravning. Det er ikke til at sige, hvorvidt Hus 1 i fase A har flere bænke end den langsgående ved nordmuren. På det hævede areal vest for ildstedet findes relativt tykke gulvlag, hvilket blandt andet er registreret i Profil 6, hvorfor der næppe har været en bænk på dette sted. Det er derimod naturligt at antage, at den øst – vest gående bænk har været etableret allerede med fase A, men ikke nødvendigvis i samme længde som i fase B – C. Ved bænkens vestlige del er grusdækket gravet væk, og der findes svage spor efter almindelig aktivitet i form af aske og forkullet tørv. Bænken er således formentlig begrænset til de første 2,5 m fra østgavlen og mod vest. Der findes ingen spor efter en nord – syd gående bænk ved østgavlen, men det kan ikke udelukkes, at gavlens inderside oprindeligt har gået op til 70 cm længere mod øst, hvilket vil give rigelig plads til en bænk. På tegningen af fase A er det sikre fyldskifte mellem mur og Hus 1s indre trukket op.

Den bærende konstruktion er treskibet og består af jordgravede og stensatte stolper. Fase A konstruktionen er noget uregelmæssig, og i vest står stolperne relativt tæt sammen og noget acentralt fra husets

Figur 90: Det vestlige ildsted set fra syd under udgravning af den vest for liggende profil. Bemærk de tydelige spor efter tørvemure og de sparsomme kulturlag.

The western hearth seen from the south during the excavation of the section to the west of it. Note the clear traces of turf walls and the sparse activity layers.

midtakse, således at det nordlige skib er bredest. Hvad de to østlige sæt angår, står de næsten som et kvadrat, og den lidt specielle placering af den tagbærende konstruktion må ses i lyset af dørpartiets og ildstedets placering. Der er kun, spor efter den nordlige stolpe i andet sæt fra vest, hvilket kan skyldes at de sydlige spor, f.eks. af en stolpebærende sten er fjernet ved ombygning af senere faser i huset. Stolpen står over for indgangspartiet, og det er lidt vanskeligt at se, hvor den modsvarende kan have stået uden at genere adgangen til indgangspartiet, med min-

dre disse stolper har været placeret uden hensyntagen til længdeaksen i Hus 1. Ved østgavlen findes en hel række muligheder i form af flade sten, omhyggeligt stablet op med henblik på bærende funktion foruden mindre nedgravninger med svage spor efter stolper. I Hus 1, fase A er de ældste spor afbilledet. Flere af stolpesættene bevarer deres funktion også i de efterfølgende faser, andre bliver udskiftet.

Vest og nordvest for Hus 1 sker visse ændringer med fase B, fig. 89, der både er vanskelige at fortolke, datere og indpasse i den relative kronologi. Under ildstedet vest for Hus 1 findes spor efter tørvemur, og de stratigrafiske iagttagelser viser tillige, at ildstedet er gravet ned i en ældre mur, se fig. 90. Det har ikke været muligt at forbinde denne tørvemur med tørvemurspor fra Hus 2. Derimod fortsætter muren mod sydøst, hvor den er registreret i Profil 6, fig. 88, "P". I Profil 6 ligger tørvemuren på eller i et kulturblandet gruslag, der er yngre end eller samtidigt med Hus 1, fase B, hvorfor tørvemuren er afbilledet samtidig med Hus 1, fase B. Under tørvemuren løber en nedgravning fyldt med nævestore sten. Renden formodes at være et dræn opbygget med henblik på at bortlede det vand, som naturligt vil løbe langs med muren mod sydøst.

Tørvemurens funktion er ganske uvis, idet der ikke findes spor efter bærende konstruktion eller andet, der kan godtgøre en tolkning som del af en bygning. Muren har måske enten skullet skærme for aktiviteter, der har foregået ved Hus 1's vestgavl eller hegnet samme areal. Der er imidlertid ingen spor efter bestemte aktiviteter, der er samtidige med muren, men området er generelt karakteriseret af menneskelig aktivitet.

De væsentligste forandringer der skiller Hus 1, fase B fra fase A er flytning af ildsted og indgangsparti, fig. 89. Ildstedet flyttes ind på gulvet mellem sydmur og den jordfaste bænk, og dette ildsted vedbliver at været Hus 1s hovedildsted i den efterfølgende fase. Ildstedet er en aflang grube på 1 x ca. 0,44 m med flade ildskørnede sten i den østlige del og mængder af aske og forkullet tørv i den vestlige. Ved den østlige ende ligger en klynge varmepåvirkede sten, der må stamme fra ildstedet.

Som nævnt er indgangspartiet flyttet til vestgavlens sydhjørne, og fase A-indgangen er fyldt op med sten og tørvemur. Indgangens overflade stiger gradvist ca. 0,25 m op til husets indre, og indgangen måler i sin bredde 0,70 m, hvilket er ret bredt set i forhold til de sædvanlige ca. 0,50 – 0,60 m. Foran indgangen lå et tværgående stykke træ af nåletræ, der måske har indgået i tærskelkonstruktionen. Syd for indgangen

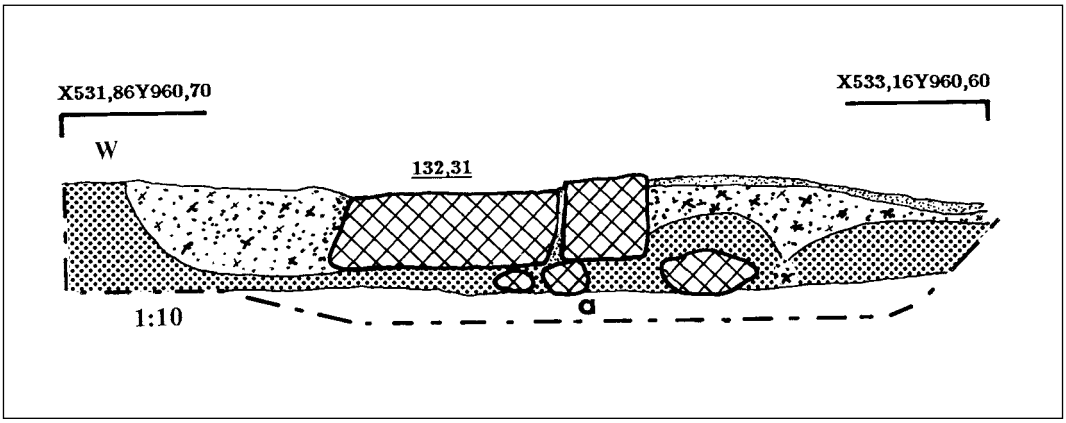

Figur 91: Vest – øst snit i ildsted, jf. fig. 90, set fra syd. Det rastede lag er tørvemur, og herunder kommer det stabiliserende gruslag. Tørvemuren ligger på gruslaget, og det er tydeligt, at ildstedet er gravet ned i tørvemuren. DLM del.1989.

West – east section in hearth from fig.90 seen from the south. The shaded layer is turf wall, and below it the stabilizing layer of gravel. The turf wall rests on the gravel layer, and it is clearly visible that the hearth has been dug down into the turf wall.

og delvis i muren fandtes en flad sten, der kan have indgået i selve dørkonstruktionen. Under stenen findes yderligere spor efter en rafte. Indgangsparti fase B har i sig selv mindst to faser, hvor den yngre fase går direkte ud gennem gavlhjørnet mod sydvest. Her var det imidlertid meget vanskeligt at fastlægge indgangens nordlige afgrænsning, hvorfor fase Bs ældre indgangsfase er vist. Men det ser således ud til, at der er en gradvis overgang til den efterfølgende fase C.

Den faste jordbænk er nu ført helt til vestgavlen, og bænken er mod syd afgrænset af en smal grøft på ca. 0,10 – 0,15 m bredde og mellem 0,04 og 0,11 m dyb. I grøften findes adskillige spor efter rafter, der har indgået i bænkkanten. Rafterne fortsætter tilsyneladende mod syd ved østgavlen, og måske har der været en smal bænk ved østgavlen. Denne bænk kan have været bredere, hvis gavlens inderside har løbet længere mod øst.

Den bærende konstruktion i fase B består af mindst tre sæt stolper, hvor det vestligste sæt er sat på sten, og det omgivende kulturmateriale gjorde det muligt at fastslå stolpesporene. Hvad det østligste sæt angår, er de to sydlige flade sten vist, da de begge kan have båret stolper, og de passer med de nordlige spor i sættet. Der er klart tale om en række udskiftninger af de tagbærende stolper ved østgavlen, men det er ikke muligt at afgøre noget om den parvise samhørighed.

Indgang fase B og ildstedets ældste del passer sammen, men denne fortolkning er ikke baseret på egentlige stratigrafiske vidnesbyrd. Indgangsparti fase B kan således udmærket fungere samtidig med fase A ildsted. Imidlertid er ildsted Bs yngre eller yngste del klart tilknyttet fase C, og ser man på Profil 3 er den mest rimelige, relative kronologi den her foreslåede.

I fase C er det igen særligt området nordvest for Hus1, der tiltræk-

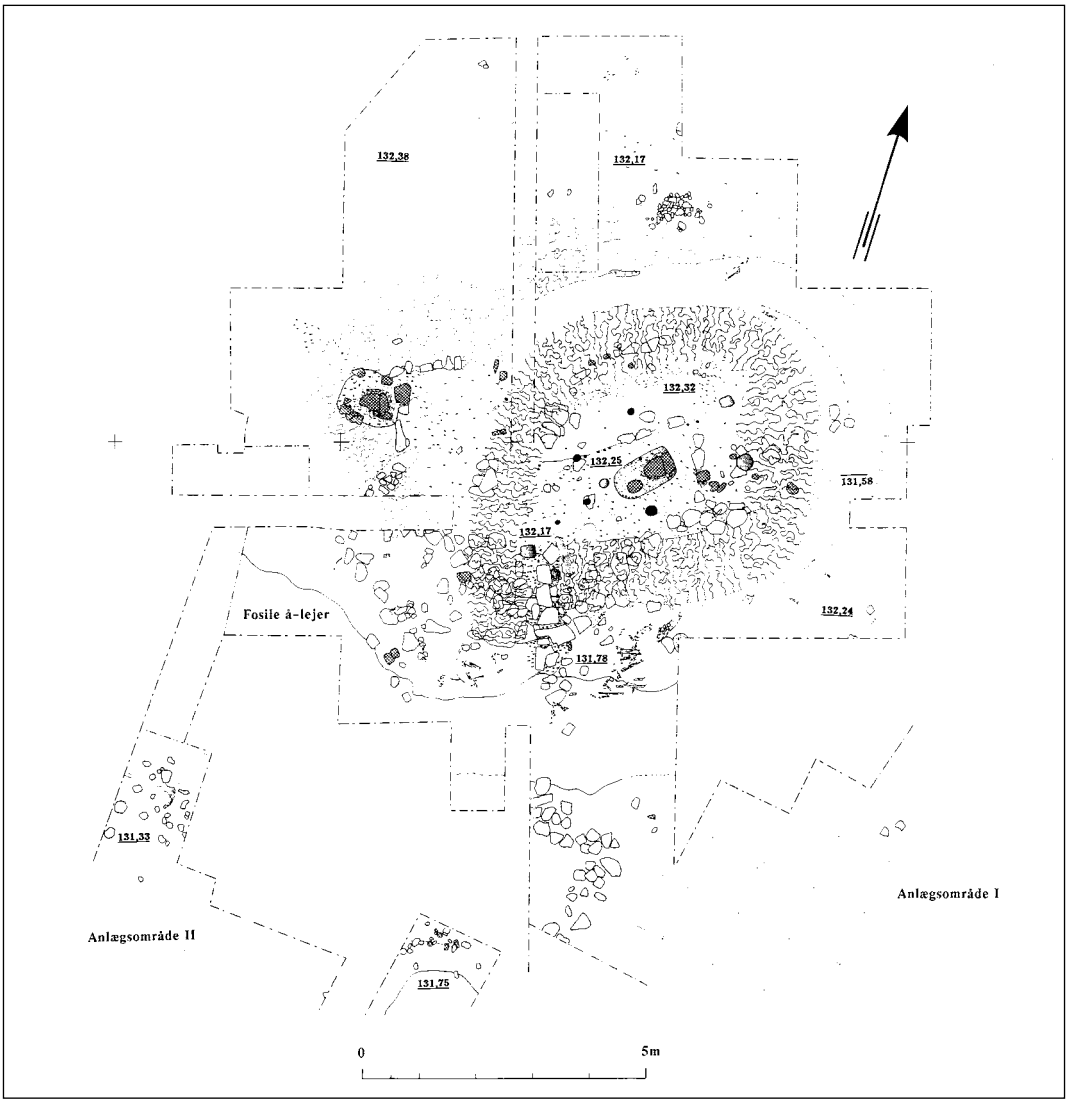

Figur 92: Hus 1, Fase C samt det vest for liggende ildsted med yngste tørvemursforløb. DLM del.

House 1, phase C and the hearth to the west of it with the last run of the turf wall.

ker sig opmærksomheden. Som nævnt ligger der på den fritliggende tørvemur et stratigrafisk yngre ildsted. Ildstedet er ca. 1 m i diameter og består af flade sten i midten og kantstillede sten mod sydvest og vest, foruden mængder af tørveaske og forkullet tørv, fig. 91. Ud fra ildstedet i østlig retning går en stenrække på mindst seks knap hovedstore sten, som ligger på ældre kulturlag formentlig fra Hus 2. Mellem ildstedet og Hus 1 findes plamager af tørret og forkullet tørv og tørveaske i det kulturopblandede grus. Der er ikke registreret spor efter stolper på trods af fladeskovling af området.

Det er uvist, om den fritliggende tørvemur stadig var i funktion

samtidig med ildstedet, men det er sandsynligt, når man tager ildstedets strategiske placering i betragtning. I følge iagttagelser fra 1986 ligger der nord for stenrækken, der udgår fra ildstedet, yderligere en tørvemur, som enten må være yngre end grøften om Hus 1, eller stoppe eller dreje et sted ved Profil 3. Spor efter tørvemur i Profil 3 findes kun nord for grøften. Hvorledes adgangen til ildstedet med tilhørende aktivitetsområde har været vides desværre ikke, men en meget nærliggende mulighed er, at man fra udgangen i fase C er gået mod vest om hushjørnet, således at den fritliggende tørvemur ikke er gået helt til hushjørnet.

Nord for Hus 1 ligger koncentrationer af nævestore sten, hvor særligt en koncentration skiller sig ud. Der er ikke tale om ildsted, men snarere en "dumpning" af sten – eventuelt for at bruge eller genbruge dem senere.

Fase C, fig. 92, udgangen vender ligesom fase A udgangen mod Anlægsområde I og det fossile vandløb. Åaflejringerne har som nævnt karakter af mere eller mindre gruset – sandet – stenet materiale opblandet med kulturrester. Foran indgang C ligger en hel del træstykker af mere eller mindre bearbejdet træ – som regel nåletræ -, og alle stykkerne bærer præg af at være vandrullede eller slidte. Træet kommer måske fra Anlægsområde I og er aflejret af åen.

I Hus 1, fase C sker der en række ændringer, men alle ligger i forlængelse af de tidligere faser. Fase C indgangen består af et omhyggeligt trappelagt indgangsparti med en bredde på mellem 0,50 og 0,60 m. Indgangen hæver sig knap 0,40 m, og omkring de trappelagte sten fin-

Figur 93: Snit i ildsted Hus 1, fase B og C, set fra vest. Under yngste fase af ildstedet ses flade sten, som tilskrives ildsted Hus 1, Fase B. Nord for ildstedet op til bænken ligger resterne af en stenkantning, og bag ildstedet anes stenkanten til den nord-syd-gående bænk. FF foto 1987-314/36.

Section in hearth House 1, phases B and C seen from the west. Below the last phase of the hearth flat stones can be seen which belong to the hearth of House 1, phase B. North of the hearth and adjacent to the bench are the remains of a stone border, and behind the hearth the stone border of the north-south-aligned bench can just be made out.

des tykke kulturlag, der vidner om relativ lang tids brug sammenlignet med fase B. Ved indgangspartiets udmunding i Hus 1 ligger en stolpe af nåletræ tværs ind over en flad sten ved indgangens østside. Sten og endda muligvis stolpe er måske indgået i selve dørkonstruktionen.

Hvor langt den vestlige murende har gået ned langs indgangspartiet kan ikke fastslås med sikkerhed. Iagttagelserne fra profil 6 peger på en forlængelse af muren på mellem 0,8 – 1,0 m, således at tørvemuren har skærmet indgangen på dette stykke. På østsiden findes ingen spor efter tørvemur.

Hus 1s indre har samme indretning som i fase B, fig. 93. Ildstedet er udvidet til 1,12 x 0,6 m og er meget regelmæssigt opbygget. Igen findes der flade sten i øst, en enkelt i vest samt aske og forkullet tørv. Nord for ildstedet løber den faste bænk, der i denne fase også er kantet af enkelte flade sten. I kanten af ildstedet er der spor efter en rafte; desuden ligger der en lille cirkulær, flad sten med stolpespor over ved nordvesthjørnet. Raften og den stolpebærende sten må knyttes til ildstedet.

Den jordfaste bænk ved østgavlen er også stenkantet og er samtidig rykket lidt ind i rummet mod vest. I fase C er der gode iagttagelser for fyldskiftet mellem mur og husets indre i østgavlen, og bænken har med en bredde på ca. 0,8 m været rimelig funktionel. På gulvlaget ved sydmuren ligger flere større sten, hvis funktion er uvis.

Aksen over de to stolpebærende sten ved østgavlen står en anelse skævt i forhold til de vest for liggende sæt, men til gengæld vinkelret på den midtakse, som ildstedet angiver. Dette problem synes at være gennemgående for Hus 1, idet huset øjensynlig har to orienteringer, nemlig en som følger det klare fyldskifte mellem sydmur og husets indre og en, som angives af ildstedets længdeakse. Dette forhold kan hænge sammen med, at Hus 1, fase A og B har haft en anden afslutning mod øst, en afslutning som i fase C er gravet bort eller ombygget eventuelt samtidig med gravning af grøften og en forkortning af muren mod vest?

Fundmaterialet

Registranten fra Anlægsområde XII falder desværre ind i et kendt mønster for Argisbrekka med meget få fund: Kun otte egentlige genstande af sten, ler, glas eller metal. Af de øvrige fund er 81 træ, 6 fund af brændte knogler eller rester fra ferskvandsmuslinger, tre er jordprøver og et fundnummer er udgået.

De otte tilbageblevne numre har dog sin interesse af forskellige årsager. Af spor efter beholdere er der fundet dels et ganske lille fedtstens-

Figur 94: Ringhovednål af bronze, F. nr. XII.5. DLM del.

Bronze ringed pin of polyhedral type.

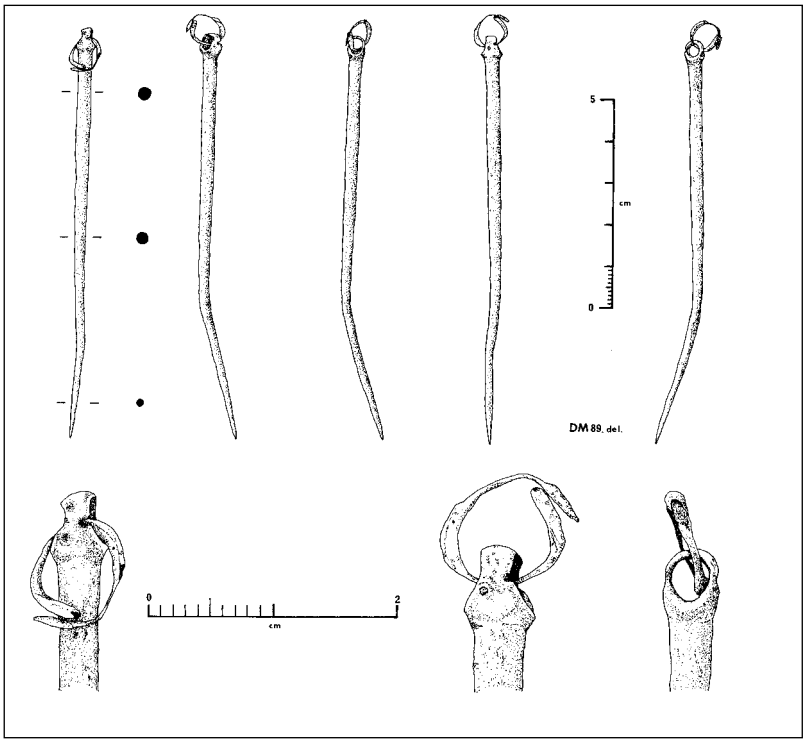

skår, dels et mindre bugskår af færøsk ler. Ingen af fundene er særligt informative. Klæberstensskåret lå i Hus 1s mur, nærmere placeret i vestgavlens sydvesthjørne, medens bugskåret lå ved indgang Hus 1, fase C. I det sidste tilfælde daterer fundsammenhængen keramikskåret til Hus 1s slutperiode, men skåret er desværre uden særlige karakteristika. Foruden de to skår indeholder fundregistranten optegnelser om et lille fragment af bjergkrystal med slagbule, der vidner om menneskelig bearbejdning – måske i forbindelse med brugen af det som ildslagningssten. Hertil en bøjlesaks af jern brudt i tre dele, som sat sammen måler ca. 19 cm. Saksen fandtes umiddelbart over for indgangen i fase C i tørvemuren.

Særligt bemærkelsesværdige fund er smykkerne – dels en lille blå glasperle, dels en ringhovednål af bronze. Glasperlen er dobbeltkonisk og måler 11,5 mm i diameter, men er lidt uregelmæssig. Hullets diameter er 4 mm. Perlen er af vikingetidstype, og en ret almindelig form. Fundsammenhængen er gulvlag fase A eller muligvis B.

Ringhovednålen er interessant, men desværre er den ikke fundet i en dateringssikker sammenhæng, idet den stammer fra området sydvest for Hus 1, nær et gammelt åleje. I teorien kan den stamme fra

både Anlægsområde I og II og være havnet ved Anlægsområde XII ved et tilfælde. Ringhovednålen, fig. 94, der er af bronze, måler i sin nuværende tilstand 9,7 cm, men stilken er en smule bøjet, så udrettet må den måle ca.10 cm. Stilken er cirkulær og uornamenteret med en diameter på 3,1 mm, målt 1 cm under hovedet. Hovedet sidder på en lille hals, hvor der er svage spor efter en krave, eller omløbende rille, men da sliddet er ret kraftigt, lader sporene sig ikke nøjere bestemme. Det ovale hoved er ret slidt, men alligevel findes spor efter ornamentik i form af indboringer, der oprindeligt har dannet et korsmønster.

Ringen er løs og ligeledes meget slidt, således at den nu fremstår som en spiral-ring. Dette er formentlig en reparation, idet denne nåletype, en såkaldte polyhedral ringhovednåle, som regel har en støbt, hel ring. Nålens nærmeste paralleller, også hvad angår slitage, er fra Dublin fra det 10. årh.[7] (Fanning 1990, p. 161 f; 1975, fig. 2. 13)

Ringhovednålen fra Argisbrekka er den fjerde fra Færøerne, idet der i 1980erne er fundet en hel og den nedre del af en ringhovednål på Toftanes (Hansen 1987, p. 6, fig. 3 og p. 24, fig. 4). Den første ringhovednål blev fundet ved udgravning af gravpladsen i Tjørnuvík i 1955 (Dahl og Rasmussen, 1956, fig. 8). De tre eksemplarer fra Toftanes og Tjørnuvík er af samme type som Argisbrekka-nålen, men adskiller sig ved den bedre bevaringstilstand, ornamentik og stilkenenes tværsnit, der er tilnærmet kvadratisk.

Funktion og brugsperiode

Anlægsområde XII gennemgår forskellige funktionstrin. Ældst er de to gruber under Hus 2, hvor anlægsområdet formentlig har fungeret som et slags aktivitetsområde for Anlægsområderne I og/eller II. Lignende aktivitet findes under næsten alle de større anlægsområder på Argisbrekka i form af større eller mindre gruber. Grubernes funktion er ikke fastlagt, men fund af slagger sammenholdt med grubernes forskellige fyld peger på jernbearbejdning som en mulighed.

Dernæst følger en fase, Hus 2, som er svær at bedømme, idet vi ikke har kendskab til den tagbærende konstruktion og således heller ikke husets nærmere indretning og dimensioner. Der er dog ikke tale om et oplagringshus ud fra ildsted og gulvlag at dømme. I relation til de øvrige hustyper ved Argisbrekka er der således to andre muligheder: arbejdshus eller beboelseshus.

Derimod er det muligt at bestemme anvendelsen af Hus 1. På grundlag af indretning, det vil sige den treskibede opbygning, bænken,

7 Nålen er bestemt af dr. Th. Fanning, University College Galway.

ildstedets placering, ikke mindst i fase B og C, samt de relativt tykke gulvlag og fundene, synes der ikke at være tvivl om, at Hus 1 har været brugt til menneskelig ophold eller beboelse. I denne henseende passer Hus 1 med Anlægsområde VIII, Hus 3, hvad angår mål, medens Hus 1 er noget mindre end beboelseshusene i Anlægsområde VIII, Hus 1 og beboelseshusene 1, 3 og 5 i Anlægsområde I.

Samtidig med og måske også senere end Anlægsområde XII Hus 1 foregår der aktiviteter på Anlægsområde XII eksemplificeret ved ildstedet ved den fritliggende tørvemur, men deres egentlige natur er ubestemmelig. Hus 1 overlejres desuden af et kulturlag med sparsomme kulturrester, men som alligevel vidner om fortsat menneskelig aktivitet i området.

Det er meget vanskeligt at bestemme funktionsperioden for Anlægsområde XII bortset fra Hus 1. Hus 1s faser er formentlig af forskellig længde efter dørpartierne, ildstedernes askemængde og de tilhørende gulvlag at dømme. Kortest forekommer fase B, idet gulvlagene i indgangene er løse og tynde. Den ældste fase i ildstedet, som knyttes til fase B, er heller ikke specielt imponerende. Længst forekommer fase C at være med de omhyggelige stenlægninger i indgangspartiet og de massive askelag i ildstedet. Men fase A kan heller ikke have været uden en vis længde, idet ildstedet gennemløber en række faser fra en cirkulær grube til relativ høj opbygning af flade sten.

Generelt skal man være overordentlig forsigtig med at anvende gulvlag eller andre kulturlags tykkelse som udtryk for en given bebyggelsesfases længde. Disse lag afspejler formentlig i højere grad en konkret adfærd, hvor tit man strøede friskt sand på gulvet, fejede og hvad man gjorde af sit affald. Derimod kan ombygninger og reparationer i højere grad indicere forhold om den relative brugsperiode, idet de på den ene side afspejler konstruktionens forfald, og på den anden side også funktionelle aspekter.

Hus 1 bedømmes til at have været i funktion i mindst en generation, men formentlig noget længere. Hvor meget længere er meget vanskeligt at anslå, og en tidsangivelse vil være det rene gætværk.

Relativ og absolut kronologi

Udgangen i Hus 1, fase A og C og de sporadiske stenlægninger i forbindelse med disse indgange vidner om, at Hus 1 har været i funktion samtidig med, at der har været aktivitet på Anlægsområde I og II, muligvis i form af bebyggelse, hvilket støttes af Profil 5. Der er imidlertid ikke muligt med sikkerhed at afgøre hvilken aktivitet, der er samtidig

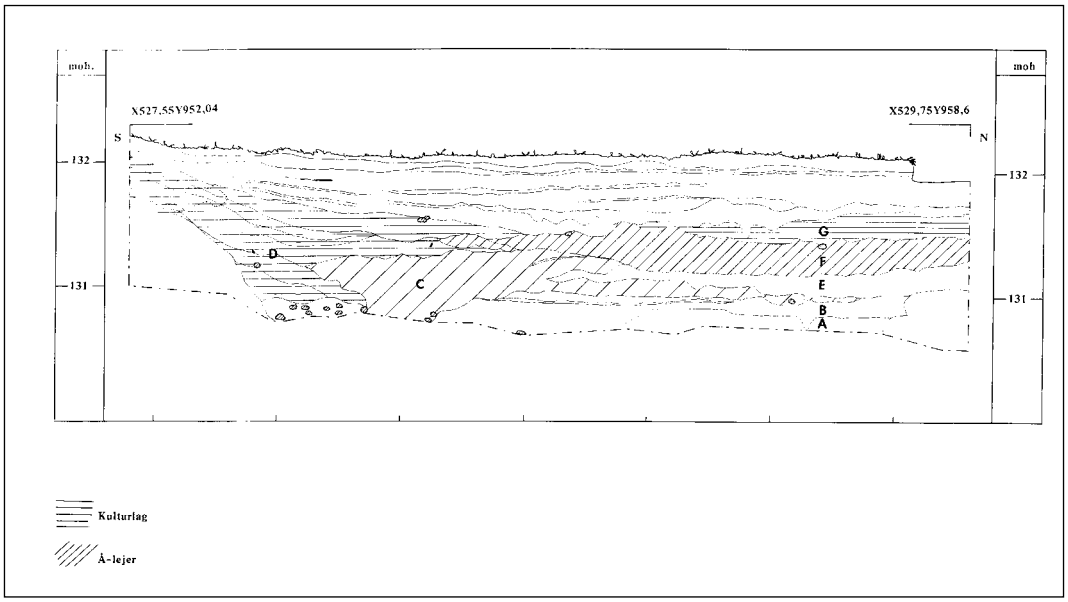

Figur 95: Profil fra Anlægsområde II, nr. 5, set fra øst. Profilen ligger mellem Anlægsområde II og XII og skærer således kulturlag og ålejer mellem de to anlægsområder. De gentagne sedimenteringer af kulturlag veksler med å-aflejringer, og det er tydeligt, at der flere steder har været tale om betydelig erosion af kulturlagene. Denne konklusion skal derfor tages med varsomhed. Nederst ses åaflejring A, som overlejres af et blandet tørvelag med kulturrester, lag B. Kulturlag B kan ikke med sikkerhed knyttes til hverken Anlægsområde II eller XII, men skal måske ses som resultat af den aktivitet i almindelighed i Anlægsområderne I og II. Kulturlag B overlejres af det vandafsatte lag C, som ligger over de ældre aflejringer i kulturlag D; D knyttes til Anlægsområde II. Kulturlag D overlejrer desuden å-aflejring C, således at å-leje C er samtidig med aktivitet i Anlægsområde II. Over dette åleje ligger kulturlag E, som kan sættes i forbindelse med Anlægsområde XII. Dette kulturlag består af humificeret, sandblandet tørv med spredte kulturelementer, som igen overlejres af å-aflejring F. Åleje F har eroderet sig ind i kulturlag D, og laget overlejres ligeledes af kulturlag fra Anlægsområde II. I nord overlejres dette å-leje igen af kulturlag G, som stammer fra aktivitet i Anlægsområde XII. Det er ikke muligt at datere kulturlag G i forhold til D, da en eventuel forbindelse er eroderet bort af åleje F. Man kan dog sige, at der er aktivitet i Anlægsområde II og XII inden for samme tidsrum, og at aktiviteten i Anlægsområde XII måske starter senere end i II. Originalopmåling ved I. Hansen 1986. Rentegning og konklusion DLM 1990

Eastern view of section from settlement unit II, no.5. The section is between settlement units II and XII and thus cuts across culture layers and stream beds between the two settlement units. The repeated deposits of culture layers alternate with stream sedimentations, and it is obvious that in several places a considerable erosion of the culture layers has taken place. The conclusion will therefore be tentative. At the bottom of the picture is stream sedimentation A, over which a peat layer with culture remains, layer B, is deposited. Culture layer B cannot with any certainty be connected with either settlement unit II or XII, but may be looked upon as the result of the general activity in settlement units I and II. Culture layer B is deposited before and thus covered by the water-deposited layers C, which are above the older deposits in culture layer D; D is connected with settlement unit II. Furthermore, culture layer D is deposited after and thus covers stream sedimentation C, so that stream bed C is contemporary with activity in settlement unit II. Above this stream bed is culture layer E, which may be connected with settlement unit XII. This culture layer consists of humified, sand-mixed peat with scattered culture elements, which is again covered by stream sedimentation F. Stream bed F has eroded into culture layer D, and the layer is also covered by culture layers from settlement unit II. To the north

this stream bed is again covered by culture layer G, which is the result of activity in settlement unit XII. A dating of culture layer G in relation to D is not possible, as any evidence of connection has been eroded away by stream bed F. What can be established is that there is simultaneous activity in settlement units II and XII, and that the activity in settlement XII may have begun later than in II. Original survey by I. Hansen 1986. Drawing and conclusion by DLM.

med Anlægsområde XII. En datering af Anlægsområde XII må således passes ind i hele det vestlige anlægsområdes tidsmæssige placering.

Som beskrevet ovenfor må Anlægsområde XII, Hus 1 efter al sandsynlighed have været i funktion samtidig med aktivitet på Anlægsområde I og II. Alt tyder på, at der bortset fra fase 0 med "Hus 7" og gruberne hele tiden mindst har stået et beboelseshus i Anlægsområde I og til tider adskillige andre bygninger med forskellig funktion. På trods af de lidt afvigende mål for Anlægsområde XII, Hus 1 i forhold til beboelseshusene i Anlægsområde I, må huset tolkes som selvstændigt opholdshus. Hvis Anlægsområde XII, Hus 1 er samtidig med bolighuse på Anlægsområde I eller II, må det betyde, at der på dette tidspunkt af Argisbrekkas funktionsperiode efter al sandsynlighed har stået to samtidigt fungerende enheder med sæterfunktion ved Argisbrekka, jf. kapitel 8.

Argisbrekka som sæter ophører formentlig i midten af 1000 årene eller måske lidt senere. Dette er en datering, som først er foreslået på baggrund af de arkæologiske levn og senere har fundet en vis støtte i de naturvidenskabelige dateringer og i hvert fald ikke modsiges af dem. Desværre er der ingen absolutte dateringer af Anlægsområde XIIs funktionsperiode, men ibrugtagningen kan meget vel være begyndt i 900 årenes første halvdel, medens Hus 2 opføres i midten af dette århundrede, efterfulgt af Hus 1. Vi kender ikke Hus 2s funktion, men der er måske tale om et udhus tilknyttet Anlægsområde I/II.

Kapitel 8: Det vestlige bebyggelsesområde. Den relative kronologi

Som nævnt i kapitel 4 giver profilregistreringer og bebyggelseslevnenes placering grundlag for at formode en vis indbyrdes sammenhæng mellem Anlægsområde I, II og XII. Det er sandsynligt, at der samtidig med aktiviteter i Anlægsområde XII har været bebyggelse på Anlægsområde I. Desuden peger indgangspartiets orientering af det øst-vest vendte Hus 4 i Anlægsområde II på en samhørighed med, hvad der foregik på Anlægsområde I. Derimod er der ingen indicier på samtidighed med Konstruktion 1-2 i Anlægsområde II og andre bebyggelsesaktiviteter i det vestlige bebyggelsesområde. Dette forhold gælder også Anlægsområde I, Hus 8 – 9, hvilket bygger på Hus 9s østvendte indgang. Vi har ingen argumenter for samtidighed eller for den sags skyld kronologisk rækkefølge med hensyn til disse to bygningskomplekser. De ældste bygningslevn i Anlægsområde I og II (henholdsvis Hus 8 – 9 og Konstruktion 1 – 2) skaber desuden et alvorligt forståelsesproblem for bygningsudviklingen på de enkelte anlægsområder. Man ville forvente kontinuitet på anlægsområdet fra og med opførelsen af de ældste huse, der er beregnet til ophold eller beboelse. Men dette er ikke i overensstemmelse med de få indicier, vi har om bygningernes orientering og konstruktion. Hvis Konstruktion 1-2, Anlægsområde II, er de ældste bygningslevn i det vestlige bebyggelsesområde, efterfulgt af Hus 4, hvis orientering peger på sammenhæng med bygningskonstruktioner på Anlægsområde I, hvorledes skal så Anlægsområde I, Hus 8 og 9 så passes ind; følger de efter Konstruktion 1-2?

Hvis Konstruktion 1-2 er ældst, efterfulgt af Anlægsområde I, Hus 8-9 , eller omvendt, bryder det med opfattelsen af kontinuitet i bebyggelsesudviklingen på det enkelte anlægsområde. Dette er ikke desto mindre den eneste mulighed for at få et kontinuerligt forløb i det vestlige bebyggelsesområde.

Udredning af den videre udvikling vanskeliggøres yderligere, da der heller ingen stratifikationer er til belysning af Anlægsområde XIIs relative placering ud over en formodning om, at den sydvendte indgangsbrolægning i fase C leder over til Anlægsområde I – men til hvad? Den relative kronologi hviler således på mange ukendte forhold, og vi

kan ikke komme nærmere end at opstille et hypotetisk forløb, der dog ikke modsiges at de arkæologiske levn.

Det hidtidige grundlag har været, at der kun er et opholdshus eventuelt med udhuse i funktion ad gangen. Dette forhold bygger for det første på forholdene i det østlige bebyggelsesområde, se kapitel 14. For det andet er dette udgangspunkt den enklest mulige løsning på den relative kronologi således at forstå, at det først skal vises eller sandsynliggøres arkæologisk, at situationen er mere kompliceret. Det er den.

Der er konstateret beboelseshuse i Anlægsområde I, II og XII. Der forekommer ikke at være et logisk forløb i denne relative tidsfølge, hvis de tre anlægsområders enheder skal følge efter hinanden uanset rækkefølgen. Hus 3 i Anlægsområde I er desværre en meget destrueret bygningskonstruktion. Der kan rettes visse spørgsmål til Hus 3s indre strukturer, og formentlig er huset treskibet som de øvrige beboelseshuse. Hus 3 er af betydelige dimensioner og forsynet med ildsteder og bænke. Alle disse træk falder helt inden for en tolkning som beboelseshus. Er der tale om et beoboelseshus, er det sandsynligt, at der i en periode har ligget to parallelle sætre på Anlægsområde I. På grund af de dårlige bevaringsforhold er dette imidlertid vanskeligt at afgøre med sikkerhed.

Der er således flere faktorer, der peger på, at der har været to "beboelseshuse" i funktion ved Argisbrekka samtidig. Dette åbner for en mere kompliceret relativ kronologi end forholdene i det østlige bebyggelsesområde, hvor der ikke er tegn på samtidig funktion, men tværtimod på en successiv udvikling. Spørgsmålet bliver da, hvornår denne mere komplicerede bebyggelsessituation opstår.

Orienteringen af Konstruktion 1-2 i Anlægsområde II viser som nævnt ingen tegn på samtidighed med andre bygninger i Anlægsområde I. Tværtimod er indgangspartiet formentlig placeret i eller nær den vestlige gavl i lighed med Hus 1 i Anlægsområde VIII. Med bygningen af Hus 4, Anlægsområde II, vendes indgangen imidlertid, hvilket kan tolkes som samtidighed med aktivitet i Anlægsområde I, enten i form af "Hus 7" og de tilknyttede aktiviteter, der er de ældste aktivitetsspor i dette anlægsområde, men hvis alder vi i øvrigt ikke kender, eller med opholds- eller beboelseshuset, Hus 5. Er det sidste tilfældet, er der fra og med Hus 4 i Anlægsområde II tale om to samtidige beboelseshuse og dermed om en sådan udvikling allerede fra dette tidspunkt. Er Hus 4 i Anlægsområde II samtidig med "Hus 7", i anlægsområde I, får vi først denne tvedeling tidligst med den yngre fase af Hus 5 eller med Hus 1 og 3 i Anlægsområde I. Til fordel for den første antagelse kan man

anføre, at vendingen af indgangspartiet med dets brolægning næppe vil være nødvendig, hvis der blot er tale om placering af bestemte aktivitetsfunktioner i Anlægsområde I. "Hus 7" kan udmærket forstås som resultat af forhold, der har udgangspunkt i det østlige bebyggelsesområde. Indgangspartiets østlige orientering i Hus 4 peger snarere på et behov for hyppig kommunikation (delvist arbejdsfællesskab?), med mennesker i et beboelseshus i Anlægsområde I.

Hvad Anlægsområde XII angår, kender vi ikke arten af den ældste bygning. Under udgravningen af aktivitetsspor og husrester i Anlægsområde XII var det en kilde til stadig undren, hvorfor man havde valgt at slå sig ned på dette sted. Det er sumpet i tre retninger, og grøfter og stenlagte dræn vidner om de våde forhold. At man i første omgang valgte dette sted, kan skyldes, at der ikke var egnede steder til rådighed i nærheden. Det kunne tyde på, at såvel Anlægsområde I som II på dette tidspunkt var "optaget" af bebyggelse! Af ukendte årsager har man derpå valgt at opføre en egentligt bolig af mindre dimensioner, måske fordi man alligevel havde planeret og stabiliseret området.

Når tvedelingen af Argisbrekkas funktion som "sæter" først har været etableret, er der en vis kontinuitet i dette forhold, som muligvis først forsvinder med nedlæggelse af Hus 3. Hvorfor det sene vikingetidige og/eller tidlig middelalderlige Hus 1 står alene i Argisbrekkas afsluttende fase, vides ikke. Er der tale om en mere radikal flytning af det nedlagte Hus 3, eller ligger det andet beboelseshus et andet sted? Som det vil fremstå, er der også mange uafklarede spørgsmål på Anlægsområde XII, både med hensyn til Hus 2, som vi kun kender meget sporedisk, og varigheden af Hus 1s brugsperiode. Fig. 96 tager udgangspunkt i de mere sikre tolkninger, da der er ubekendte nok. Samme figur antyder muligheden for en fortsættelse af Anlægsområde XII, Hus 1.

Konklusion: Det sandsynlige bygningsforløb

Nedennævnte forslag til en relativ kronologi for bygningslevnene i det vestlige bebyggelsesområde bygger på både stratigrafiske iagttagelser og i mangel af disse på formodninger ud fra horisontale sammenhænge. Det er, som det er fremgået, ikke muligt ikke muligt at bevise hele forløbet i klassisk forstand ud fra de relativ få spor, der er til rådighed. Uanset dette må det dog være en forpligtigelse for udgraverne at fremlægge den mest sandsynlige relative kronologi. Siden udgravningerne blev afsluttet i 1987, har der været rigelig tid til at fundere over de spinkle vidnesbyrd.

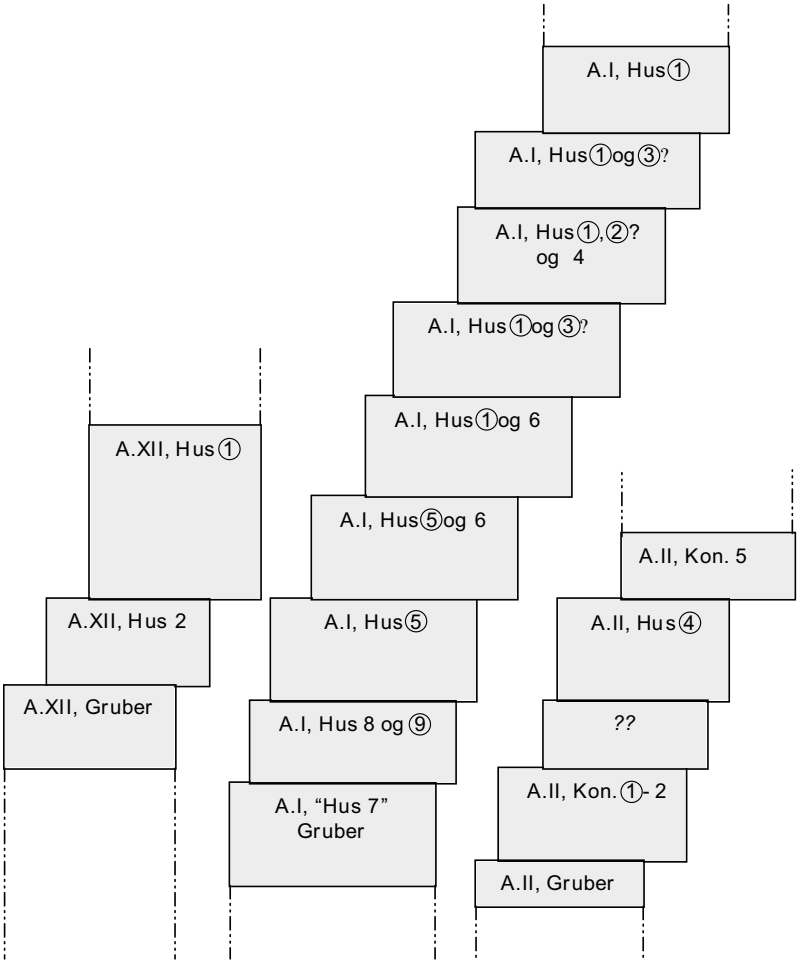

Figur 96: Opstilling af den relative kronologi i det vestlige bebyggelsesområde. De tre adskilte anlægsområder har ingen indbyrdes startigrafier og er derfor adskilt. Anderledes forholder det sig på de tre udskilte anlægsområder, idet bygningslevnenes rækkefølge hér kan fastlægges ved lagfølger. Efter den her fremlagte fortolkning er der i en periode tale om to samtidige beboelseshuse i funktion på sletten vest for Argisbrekka. Med enhed forstås et beboelseshus og dets udhuse, som i mange tilfælde er sammenbyggede; beboelseshuset er markeret med ❷. Hus 8-9 i Anlægsområde I er muligvis de ældste bygninger, men der er ingen stratifikation, der udelukker, at Konstruktion 1-2 i Anlægsområde II er de ældste. Disse sidste formodes at afløse Hus 8-9. Hvad der foregår på Anlægsområde I samtidig med Konstruktion 1-2 vides ikke. Vedrørende Anlægsområde XII, er der dokumenteret aktiviteter forud for Hus 1 i form af bygninsglevn og gruber. Bygningslevnene kan ikke nærmere bestemmes, da de er meget destruerede. Hvornår bebyggelsen på Anlægsområde XII forlades, kan ikke afgøres, og muligvis er der en afsluttende situation, hvor Hus 1 står alene i dette hus' yngste fase. DLM del.

Table of the relative chronology in the western settlement areas. The three separate settlement areas have no mutual stratigraphies and have therefore been separated by shaded areas in the picture. The situation is different for the three settlement areas individually, as the order of the building remains may be determined by the succession of layers. According to this proposed interpretation two "shieling areas" have been in use at the same time. By "unit" is here meant a dwelling house and its outhouses, which in many cases are attached. The dwelling house is marked with a circle. Houses 8 – 9 are possibly the oldest buildings, but there are no stratigraphies to exclude the possibility of Structures 1 – 2 in settlement unit II being oldest. These two are assumed to replace houses 8 -9. Activities in and around settlement unit I at the time of Structures 1 – 2 are unknown. As to settlement unit XII, activities prior to House 1 have been documented by building remains and pits. The remains of the buildings cannot be determined precisely, as they have been extensively destroyed. Exactly when the houses of settlement unit XII were deserted cannot be established, and possibly there is a situation to conclude the activities, where House 1 stands alone in the last phase of this house.

Formentlig begynder bebyggelsen i det vestlige bebyggelsesområde i Anlægsområde II med konstruktion 1-2, hvor konstruktion 1 efter al sandsynlighed er resterne af et beboelseshus, idet der skal tages højde for den relative kronologi i det østlige bebyggelsesområde. De to husrester blev ikke erkendt i udgravningssituationen, hvorfor der knytter sig flere udbesvarede spørgsmål til dem. Formentlig er der kontinuitet mellem Konstruktion 3 og 1-2, idet 3 "blot" er en senere fase inden for samme rammer som Konstruktion 1. Konstruktion 1-2 danner en naturlig enhed i lighed med Hus 8-9 og de sammenbyggede huskonstruktioner i det østlige bebyggelsesområde. Herefter følger Hus 8-9, som består af et beboelseshus med tilbygget udhus som en enhed. Hus 8-9 svarer i øvrigt i form og indretning, i den udstrækning dette lader sig afgøre, til Anlægsområde VIII, Hus 3 og 6. Den relative tidsfølge mellem de to enheder kan udmærket være omvendt i forhold til det her angivne.

Herefter følger Anlægsområde II, Hus 4 i to faser. Der kan ikke knyttes udhuse til dette beboelseshus, men det skyldes dels, at de ikke blev erkendt i udgravningssituationen, dels skal Konstruktion 5 i Anlægsområde II måske ses som bygningslevn med udhusfunktion. Endelig kan det ikke udelukkes, at den registrerede aktivitet i Anlægsområde XII forud for det senere opholdshus måske er foregået med udgangspunkt i Hus 4. Endelig kan vi ikke afgrænse Anlægsområde II, Hus 4 i forhold til Anlægsområde I, Hus 5 og 6, hvor en delvis samtidighed også med disse bygningslevn ikke kan udelukkes.

Samtidig med Hus 4 bygges Hus 5 i Anlægsområde I, således at man fra dette tidspunkt antagelig har to samtidige beboelseshuse i

funktion ad gangen. I Anlægsområde I efterfølges denne situation af, Hus 5 med tilbygningen Hus 6, hvor Hus 5 senere nedlægges eller ombygges til Hus 1. Overgangen kan karakteriseres som en større ændring, men vi ved ikke hvorledes denne ændring skal synkroniseres med Anlægsområde XII, Hus 1. Der er ingen stratigrafiske vidnesbyrd til belysning af indplaceringen af Anlægsområde XII, Hus 1, men opholds- eller beboelseshuset fungerer samtidig med aktivitet i Anlægsområde I, hvilket foreslås synkroniseret med Anlægsområde I, Hus 5 og 6 og måske senere Hus 1 og 6. Samtidig eller senere tilføjes de sammenbyggede beboelseshuse 1 og 3 den lille bygning Hus 4 ved østgavlen. Hus 3 nedlægges på et tidspunkt, men vi ved ikke til fordel for hvad, således at vi får en afsluttende situation i det vestlige bebyggelsesområde bestående af et enkeltliggende beboelseshus på Anlægsområde I.

Kapitel 9: Topografiske forhold. Det østlige bebyggelsesområde

Det østlige bebyggelsesområde består af Anlægsområde VIII, XV og XVI på mellem 134-137 m o.h. jævnt stigende fra vest mod øst i enkelte terasselignende spring til foden af selve Argisbrekka, hvorefter

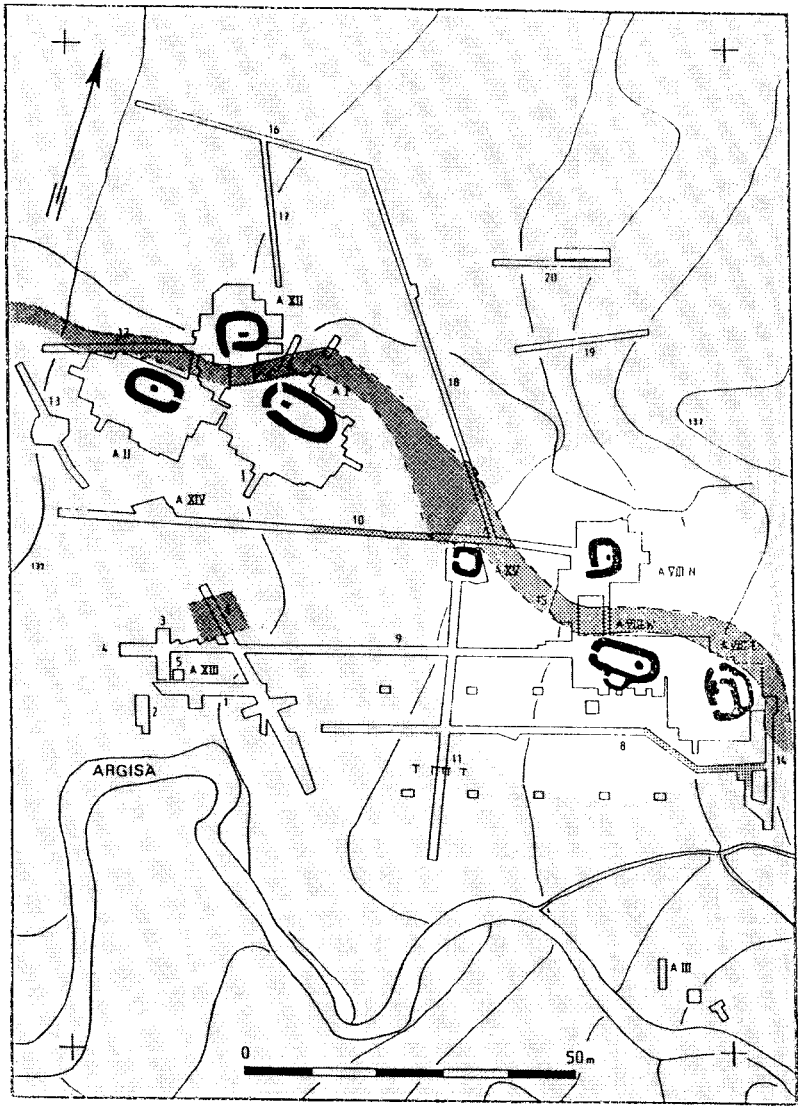

Figur 97: Oversigt over Argisbrekka med det østlige bebyggelsesområde fremhævet.

Map of Argisbrekka with the eastern settlement area marked.

landskabet stiger mere brat. Vestligst ligger Anlægsområde XV, Hus 1 lidt for sig selv, se fig. 97, og 30-50 m mod øst finder vi Anlægsområde VIII, der kan deles i tre hovedområder. På den vestlige del af Anlægsområde VIII ligger resterne af beboelseshuset, Hus 1, der i den yngre fase får tilbygget et forrådshus, Hus 2. Hus 1 ligger stratigrafisk over de meget fragmenterede rester af en bygningsrest, Hus 5, der ligger øst for Hus 1 og vest for Hus 3 og 6. Hus 3 og 6 blev fundet under et recent tørveskjul, som meget karakteristisk er anlagt på et højereliggende, veldrænet punkt i terrænet, fig. 99. Hus 3 er resterne af et beboelseshus, der i en senere fase får tilbygget et smalt, men langt forrådshus, Hus 6. På en forhøjning nord for Hus 1 er der endelig udgravet resterne af et lille hus med ildsted og bænk, Hus 4, der ligger lidt for sig selv.

Det recente og det fossile landskab

Det 30 m brede område med tomter har frodig græsvækst uden større sten og afgrænses mod syd af sumpet terræn ned mod den recente Argisá, fig. 98. Prøvestik i dette område viser gruslag efter gamle ålejer overgroet af tørv. Den nordlige grænse fremtræder i dag som et bredt tørveskær nord for Anlægsområde VIII, Hus 4, og fra tørveskæret løber et lille vandløb ned mod det vestlige bebyggelsesområde. Nord

Figur 98: Billedet viser begyndende muldafrømning over A.VIII. Vest, Hus 1-2, set fra øst. Øst for kvadratmeterfelterne ses et tørveskjul, en ***krógv***, fra nyere tid, hvorunder Hus 3 og 6 ligger. Mellem kvadratmeterfelterne og det gamle tørveskær nord herfor udgravedes Hus 4. FF foto.

The picture shows the progressing top-soil stripping over A.VIII. West, Houses 1-2, settlement unit VIII, west, seen from the east. East of the sqm sections the surface krógv, under which houses 3 and 6 are, can be seen. Between the sqm sections and the old peat-cutting site to the north of it House 4 was excavated.

Figur 99: Tørveskjulet set fra sydvest. I forgrunden et lille ildsted, der har været benyttet til kogning f.eks. til kaffe eller te i forbindelse med tørveskæringen i nyere tid.

The surface krógv seen from the south-west. In the foreground a small fireplace which has been used for making coffee or tea in connection with peat cutting in later history.

for tørveskæret hæver terrænet sig brat op til en knold på 137 m o.h., hvor der ikke er bebyggelsesspor.

Det fossile landskab så noget anderledes ud, bedømt ud fra udgravningsfelter, profilgrøfter og prøvehuller. På byggelsestidspunktet og senere har der løbet en til tider vandrig å gennem bebyggelsesområdet. Åen kan følges fra foden af Argisbrekka, hvor den slynger sig øst og nord om Anlægsområde VIII, Hus 3 og 6 og fortsætter ned mellem Hus 1 og Hus 4, se profil 3, fig. 134. Ca. 10 m vest for Hus 4 slynger åen sig i en nordvestlig bugtning for at fortsætte forbi Anlægsområde XV, Hus 1 med kurs mod det vestlige bebyggelsesområde. Alle tomterne i det østlige bebyggelsesområde ligger således på en brink eller nær herved. Det må i visse tilfælde have givet problemer ved f.eks. forårsflom, og blandt andet øst for Hus 6 viser lagserierne, hvorledes murene er skredet ned i å-lejet. Sydvest for Anlægsområde VIII, Hus 1-2 ligger en lavning delvis fyldt med kulturlag og hist og her med spor efter rafter. Lavningen er formentlig gravet, eller man har på bebyggelsestidspunktet udnyttet en eksisterende lavning og eventuelt uddybet denne. Det kan altså ikke bevises, at lavningen er menneskeskabt,

Figur 100: Udsnit af Profil 3 set fra vest. Billedet viser kanten af den fossile å mellem Hus 1 – 2 og 4. Det øvre grus- og stenlag er et fjeldskred. Helt i bund ses sten fra ålejet, hvorover der ligger kulturspor i form af forarbejdet træ og tørvesmuld. Hus 1 – 2 ligger til højre for fotografiet. Se også fig. 134, hvor denne del af Profil 3 er gengivet i tegning. FF foto.

Part of section 3 seen from the west. The picture shows the edge of the fossile stream between Houses 1-2 and 4. The upper gravel and stone band represents a hillslide of intermixed stones and gravel. At the very bottom are stones from the stream bed, on top of which lie cultural remains in the shape of worked wood and decomposed peat. Houses 1-2 are to the right of the photograph. See also fig. 134, where this part of section 3 is rendered in a sketch.

men på den anden side følger den bebyggelsen og har sin sydvestlige afslutning lige uden for Hus 1 – 2s aktivitetsområde, således at området slutter i en spids på 2 – 2,5 m bredde mellem den fossile å og lavningen. Lavningens funktion er uvis, men den har formentlig haft en drænende effekt på sine umiddelbare omgivelser, og den skal måske også ses i sammenhæng med en afgrænsning af dette område.

Søgegrøften syd for Hus 1-2 og 3 og 6 viser ingen tegn på større vandløb, men nok, at der hist og her og til tider har løbet vand. Et prøvefelt ca. 20 m sydvest for Anlægsområde VIII Hus 1s vestgavl viser, at der også tidligere har ligget en terrassekant på dette sted. I prøvefeltet findes et tyndt kulturlag, der inden for 1 m falder lige knap 0,4 m fra øst mod vest. Kulturlaget er udateret, men ligger 0,25 til 0,50 m under recent overflade og antages knyttet til den vikingetidige aktivitet ved Argisbrekka.

Hus 3 og 6 i den østlige del af Anlægsområde VIII ligger på en ca. 9 x 11 m stor "knold" under det tidligere nævnte tørveskjul. Knolden, der består af skiftevis sand, ler og grus, falder fra nord mod syd. Terrænet falder brattest mod nord – nordøst (mellem 1,5-2 m), hvor affaldslag fra Hus 3 og 6 ligeledes dykker kraftigt.

Afstanden mellem Anlægsområde VIII, Hus 3 og 6 og VIII, Hus 1 og 2 er ca. 15 m, og terrænet mellem de to anlæg er jævnt skrånende mod vest, således at Hus 3 og 6 gennemsnitlig ligger 1 meter højere. Kulturlagene syd for Hus 3 og 6, tynder ud omkring udgravningens sydlige grænse, og langs de småvandløb, som kan erkendes i søgegrøfterne, viser de sammenskredne skrænter hist og her rester af tørveaske og forkullet tørv.

Øst for knolden stiger nutidens overflade ret kraftigt op mod selve Argisbrekka, og lagene oven på udhuset, Hus 6, og den datidige sænkning øst herfor vidner om hyppige fjeldskred. Fjeldskredene er bemærkelsesværdige, da de dels må ses i sammenhæng med de geologiske processer, dels må ses som resultat af den mere omfattende menneskelige påvirkning af den naturlige vegetation på selve Argisbrekka. Fjeldskredene ligger i øvrigt stratigrafisk over kulturlevnene, men det er ikke muligt at sige mere om den tidsmæssige forskel mellem bebyggelse og fjeldskred. Det kan således ikke udelukkes, at de har indvirket på bebyggelsesmønsteret, og at de har været en medvirkende årsag til at søge længere væk fra selve foden af Argisbrekka.

Anlægsområde VIII Hus 4 ligger på en ganske svag forhøjning på omkring 135 m o.h. Der er tale om en grus/lerknold, som mod nordøst overlejres af fjeldskred i form af uregelmæssige sten og gruslag under det recente vækstlag. Stenskredene når dog ikke ind over Hus 4, og kan altså ikke bidrage med en relativ datering.

Tørveskæret nord for Hus 4 fremstod på udgravningstidspunktet som sumpet, lavtliggende område. Grunden til opgivelsen af tørveskæret skal formentlig søges i sedimentationsforholdene, idet tykke lag ler, sand og grus i stigende mængde optræder i skærets profil mod syd. Det er sandsynligt, at området også på bebyggelsestidspunkt var lavtliggende – og dermed virkede drænende på sine umiddelbare omgivelser. Hus 4 er således opført på et topografisk gunstigt sted, på en tør knold så tæt ved selve Argisbrekka som muligt, dog uden at udsætte sig for risiko for fjeldskred, og i umiddelbar nærhed til vand fra åen.

Konkluderende kan det således siges, at Anlægsområde VIII, Hus 1 til 6 udgør et samlet anlægsområde med gode topografiske forhold. Til forskel fra Anlægsområde I, hvor der blev udgravet op til syv bygninger, bygget delvis oven på hinanden, ligger husene i VIII, kun undtagelsesvis ind over hinanden, idet Hus 1s østgavl ligger ind over Hus 5, der også overlejres af udsmidslag fra Hus 3. Der er derved ikke opstået samme synlige forhøjninger i det recente landskab som i det vestlige anlægsområde.

En yderligere forskel er selve placeringen tæt op ad Argisbrekkas fod, hvorved det bedste græsningsområde har ligget foran husene. For det vestlige bebyggelsesområdes vedkommende ligger bygningsresterne midt i det, vi kan formode, også i vikingetiden har haft gode græsningsområder.

I det efterfølgende vil bygningslevnene blive fremlagt i numerisk

orden med undtagelse af Hus 3 og 6, idet dette huspar udgør en enhed. I kapitel 14 opstilles en relativ kronologi for det østlige bebyggelsesområde.

Kapitel 10: Anlægsområde VIII, Hus 1 og 2

Som det fremgår af beskrivelsen af de topografiske forhold, fremstod Anlægsområde VIII som en græsrig let skrånende flade tæt ved foden af Argisbrekka. Ingen konstruktioner var synlige på overfladen, og der er da heller ikke bemærkninger om området i forbindelse med de indledende rekognosceringer, som Føroya Fornminnissavn foretog i 1982, selvom stedet allerede dengang antoges at kunne rumme arkæologiske levn.

Prøvegravning blev planlagt allerede ved sæsonstart i 1985, hvor der blev lagt et 2 x 2 m felt ud. Allerede samme dag blev der konstatere kulturspor – dog af uvis art og med uvis datering. Som tidligere anført blev tørvemurskonstruktionen som fremherskende murprincip først erkendt i løbet af 1986, hvorfor iagttagelserne i det lille felt ikke blev opfattet rigtigt. De senere udgravninger viste derimod, at feltet var placeret halvt inde i nordmuren på et 7 x 3,5 m stort opholdshus, Hus 1, og over et stenfundament i husets yngre fase.

I forbindelse med dokumentationen af prøvefeltet blev den davæ-

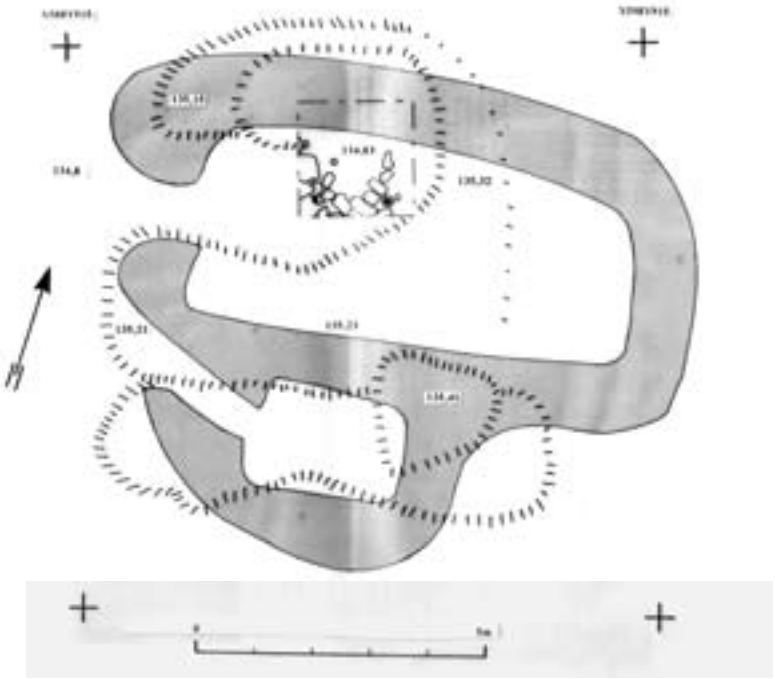

Figur 101: Overfladeopmåling af Anlægsområde VIII, Vest, før udgravningsstart. Til sammenligning er Hus 1 – 2 angivet med raster. Man ser, at der kun til en vis grad er overensstemmelse mellem overfladeopmålingerne og de faktiske, vikingetidige forhold. DLM del.

Surface measurements of settlement unit VIII, west, prior to excavation commence-men. For comparison Houses 1 – 2 have been shaded. It appears that surface measurements and the actual Viking Age remains only correspond to a certain extent.

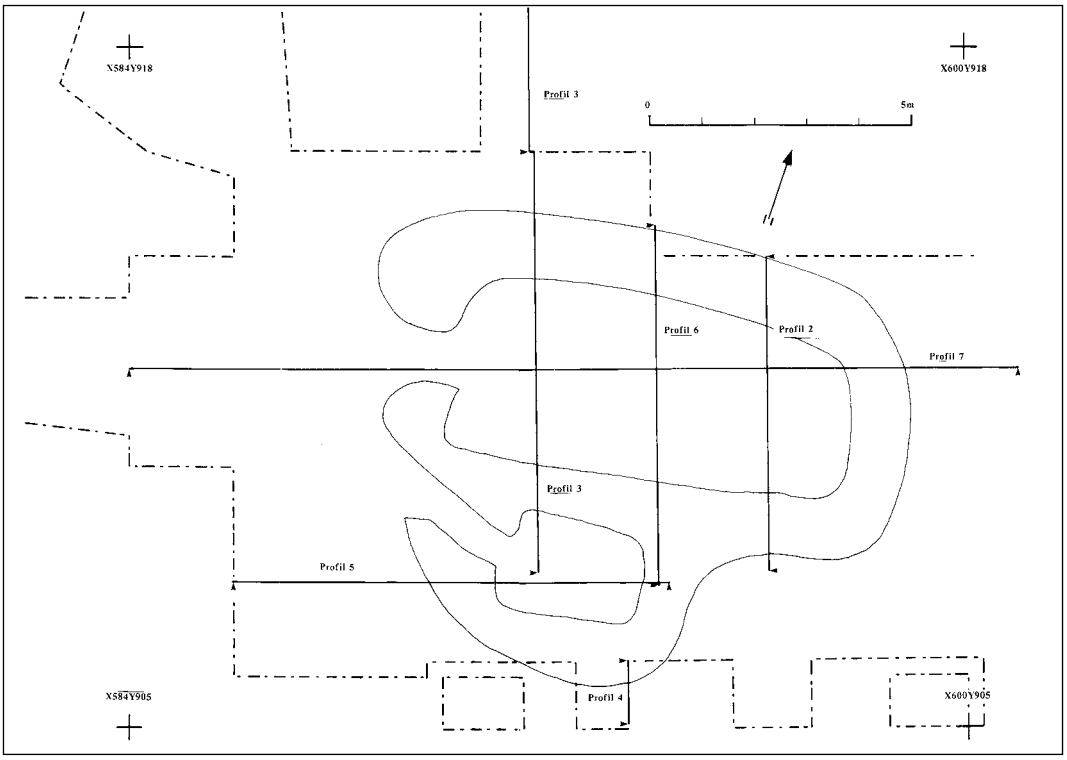

Figur 102: Profilernes placering i forhold til de arkæologiske levn. DLM del.

Table of the section measurements in relation to the archaeological structures.

rende overflade i de umiddelbare omgivelser målt op og formodede sten erkendt med stensøger blev ligeledes afsat. Tæt ved udlagdes desuden to prøvefelter, der tilsyneladende ikke fremviste kulturspor, hvorfor konklusionen i 1985 blev, at anlægget måtte have en udstrækning inden for et 8 x 9 m stort område med en nord-syd gående orientering. De senere udgravninger viste, at husene i denne del af Anlægsområde VIII ligger øst – vest.

Det var således klart, at der var kulturlevn i anlægsområde VIII, og et prøvehul mod øst ved foden af Argisbrekka afdækkede yderligere kulturlevn, se fig. 119. Endnu var arten af sporene ikke klarlagt, og for at tage højde for, at der skulle udgraves et objekt, hvis karakter var ukendt, blev der udlagt et net over området af 2 x 2 m-felter. Imellem de 39 felter udlagdes 30 cm brede profilbalke.

Denne fremgangsmåde er af forskellige årsager lidt vanskelig at arbejde med. For det første er det besværligt at fjerne jorden, da man hele tiden skal tage hensyn til de mange profiler, og for det andet hæmmer de mange balke overblikket. Til gengæld giver profilerne mulighed for nøje at følge med i lagfølgen, efterhånden som jorden fjernes, og de profiler, der indeholder flest informationer kan udvælges til registre-

ring. De øvrige profiler kan så fjernes, når man har fået overblik over anlæggets karakter.

I forbindelse med udgravning af Hus 1 blev der under indgangsbrolægningen fundet en cirkulær grube, fyldt med aske og fragmenter af forkullet tørv. Den flade grube, der måler 56 cm i diameter og er ca. 8-10 cm dyb, har yderst en kant af tørret og forkullet tørv og her indenfor en bræmme af tørveaske; i midten er grubens fyld mere blandet med forkullet tørv, lidt trækul og brændte knogler. Undergrunden i kontakt med grubens bund bærer præg af stærk opvarmning. Gruben ligger lige syd for husets midtakse og kan ikke have været i funktion samtidig med indgangsbrolægningerne, men må tilhøre et endnu ældre tidsafsnit i huset – eller være ældre end huset. Hvad grubens funktion har været, er uvist, men indholdet af brændte knogler knytter den vel snarere til huset.

1,5 m syd for Hus 1 og godt 3 m øst for Hus 2s østgavl lå endnu en cirkulær grube, 47 cm i diameter og med en dybde på ca. 25 cm. Særligt langs den flade bund fandtes en del forkullet tørv, medens fylden udgjordes af et gråbrunligt, fedtet, rødspættet sediment, opblandet med fragmenter af tørret og forkullet tørv og præget af rødlige jernudfældninger. Gruben kan ikke sættes i sammenhæng med Hus 1-2, eller andre mere datérbare strukturer, og desuden kan dens funktion ikke fastlægges med sikkerhed. Muligvis er der tale om en tørvekulsmile, hvor tørvene er fjernet, hvilket kunne give det skitserede fundbillede.

Ved østgavlen af Hus 1 lå to anlæg, fig. 105. Det ene bestod af en samling kantstillede sten, der lå på et tørveholdigt lag præget af stykker af tørret og forkullet tørv og lidt aske. I Profil 7, fig. 114, ligger dette lag stratigrafisk over østgavlen Hus 1, og der fandtes ikke andre strukturer, som med sikkerhed kan knyttes hertil.

Anderledes forholder det sig med det andet anlæg, der består af flade, varmepåvirkede sten i aske og brændselstørv og tolkes som rester af et ildsted. Tørvemuren tilhørende Hus 1s østgavl ligger ind over, hvorfor ildstedet må være ældre end Hus 1. Ildstedet ligger desuden stratigrafisk over Hus 5, se kapitel 13.

Ca. 5 m vest for Hus 1s vestgavl ligger yderligere spor efter aktivitet, og området er udskilt som særligt anlægsområde og kaldes Anlægsområde XVI. Det består af et 2,75 m langt fyldskifte af brændselstørvsfragmenter og tørveaske i en aflang nedgravning, der er dybest mod øst. Midt i fyldskiftet ligger et nærmest cirkulært ildsted (ca. 60 x 40 cm) med fem ildskørnede, vandrullede sten af barnehovedstørrelse. Vest for ildstedet er nedgravningen knap så dyb, og fyldskiftet, der består af

Figur 103: Del af Profil 3 set fra vest. Den tydelige tørvemur er en del af Hus 1s nordlige langmur. Selvom murlinserne fremtræder klart, viser fladen mere diffuse spor, hvilket ofte gør det vanskeligt at afgrænse murforløbene med sikkerhed, hvor gulvlagene er sparsomme. Nord for profiludsnittet falder terrænet brat ned til det fossile vandløb, medens gulvlagene ses på billedets sydlige del. Sammenlign fig. 104.

Part of section 3 seen from the west. The distinct turf wall is part of the northern long wall of House 1. Even though the elliptical pockets in the wall stand out clearly, the wall surface shows up more diffuse traces, which often makes it difficult to precisely delimit the wall courses in places where the floor layers are sparse. North of the section the terrain drops steeply to the fossile stream. The floor layers can be seen in the southern part of the picture. Cf. fig. 104.

tørveaske og et kompakt men tyndt lag af forkullet tørv, minder om en aktivitetsflade eller et gulvlag. Vest for dette lag blev der afdækket et ca. 30 cm bredt fedtet, leret gråt fyldskifte. Heri blev der registreret spor efter to 15 og 23 cm dybe rafter. Anlæg XVIs meget lave placering for enden af sænkningen forekommer besynderlig på grund af de våde forhold, hvilket kan være forklaringen på de tynde kulturlag.

Anlæg XVIs østlige del er overlejret af udsmidslag, der knyttes til Hus 1-2. En grundig afsøgning af flader og profiler kunne ikke vise spor efter (tørve)mure, og Anlæg XVI tolkes som et fritliggende ildsted, ældre end eller samtidig med Anlægsområde VIII, Vest, Hus 1-2.

Hus 1

De arkæologiske levn viser, at Hus 1 indeholder adskillige om- og tilbygninger. Flere af disse er synkrone, medens andre ikke lader sig placere med sikkerhed. I hovedtrækkene er der imidlertid tale om to faser, A og B, og hovedparten af ombygningerne lader sig indordne under de to faser i overensstemmelse med de stratigrafiske iagttagelser. I det efterfølgende vil fase As vestgavl og murforløb blive fremlagt først og dernæst husets indre. Efterfølgende fremlægges fase B og tilbygningen, Hus 2.

Det er meget vanskeligt at afgøre hvorledes den vestlige gavlkonstruktion har været i Fase A – se fig. 105. Dette skyldes blandt andet, at Fase B har slettet en del af sporene efter A, idet vi ikke umiddelbart kan gå ud fra, at gavlen har haft samme forløb i begge faser. Dette bestyrkes af en trækkanal til det vestlige ildsted i Hus 1s Fase B. Ka-

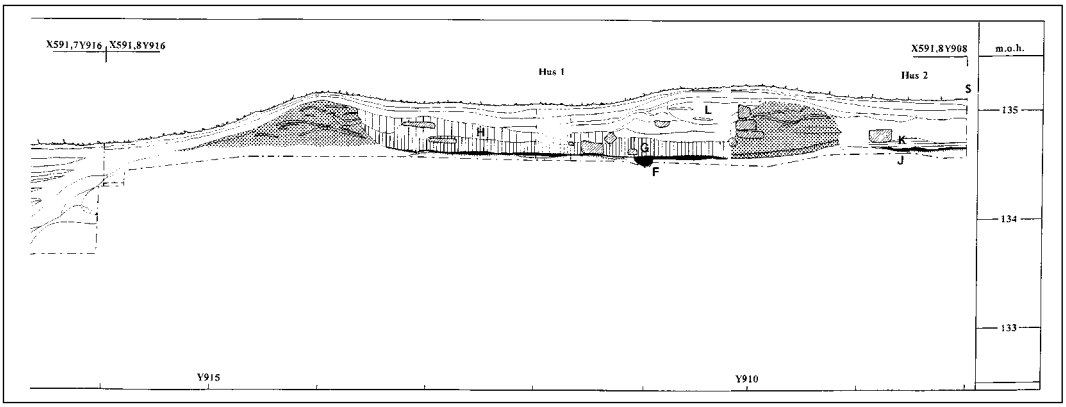

Figur 104: Sydlige del af profil 3 set fra vest. Profilen fortsætter mod nord og skærer den fossile å og Hus 4, se fig. 134. Tørvemuren i nord består af serier af lag og linser, hvis nordlige grænse er svær at fastlægge, da muren er skredet ned i sænkingen. Det kan ikke dokumenteres, at muren er nedgravet. Sydmuren er velafgrænset, idet Hus 2 er gravet ind i murens sydlige del. Murens inderside er forstærket af tre skifter sten, som er sat i Hus 1s yngre fase, idet gulvlag F og G ligger under fyld eller kulturlag i de buede stenstrukturer, lag I. Gulvlag F og G er gulvlag i husets ældre fase, hvor F består af kompakte lag af forkullet tørv og aske, hvorpå ligger sten fra indgangsbrolægningen. Lag G indeholder mange kulturrester i form af tørret tørv og tørveaske i et fedtet, finkornet sediment som undergrundens silt. Overgangen til lag H er skarp. Lag G består af linser med varierende indhold af kulturelementer, der i visse tilfælde er meget stort: gamle aktivitetsflader veksler med udrømningslag. Nederst i lag G ses en sort stribe af tørret og forkullet tørv med tørveaske, lag F. Lag H består hovedsagelig af sedimenter som undergrunden, men med en del tørret og forkullet tørv og enkelte menneskelagte sten, hvoraf den øverste er den store flade sten, som ligger på kanten til den nordlige stenstruktur og op mod den vestlige grænse mod hjørneildsted i fase B. Lag H tolkes som aktivitetslag eller gulvlag og skønnes at være samtidigt med lag I. Over disse lag i Hus 1 ses en sekundær nedgravning, L, som vidner om aktivitet på stedet efter opgivelse af Hus 1 – 2. Hus 2s sydlige tørvemur er ikke med på profilen, men lagene J og K er aktivitetslag i dette hus. J er et tyndt sortgråt, fedtet og leret lag med diffus overgang til K. Mod syd bliver F markeret af jernudskillelser. Andre steder i Hus 2 er aktivitetslagene tyndere og består af opløst træ, som ligger i det fedtede, finkornede undergrundsmateriale.

Southern part of section 3 seen from the west. The section continues in a northern direction and cuts the fossile stream and House 4, see fig. 134. The northern turf wall consists of series of layers and elliptical pockets, whose northern limit is difficult to determine, as the wall has slid into the depression to the north left by the fossile stream. There is no documentation for the wall having been dug down. The southern wall is well defined, as House 2 has been dug into the southern part of the wall. The inside of the wall has been reinforced by three courses of stone, which have been set in the later phase of House 1, as floor layers F and G are lying under fill material or culture layers in the curving stone structures, layer I. Floor layers F and G are from the early phase of the house, where F consists of a compact layer of charred peat and ashes, on which stones from the entrance paving are placed. Layer G is a culturally saturated layer of dried peat and peat ashes in a greasy, finely grained sediment like the silt of the subsoil. The division between these layers and layer H is sharp. Layer G consists of elliptical pockets with varying content of culture elements, which in some cases is very high: old activity surfaces alternate with layers of discarding. At the bottom of layer G a black band of dried and charred peat together with peat ashes is visible, layer F. Layer H consists primarily of sediments like the underground, but with some amount of dried and charred peat and a few deliberately placed stones, of which the upper one is the large, flat stone which is positioned at the edge of the northern stone structure and adjoining the western border of the corner hearth in phase B. Layer H is interpreted as an activity layer or floor layer and is presumed to be

contemporary with layer I. Above these layers in house 1 is a secondary disturbance, L, which indicates activity on the spot after the abandonment of houses 1 – 2. Unfortunately, the southern turf wall of House 2 is not in the section, but the layers J and K are activity layers in this house. J is a thin black-grey, greasy and clayey layer with a diffuse border to layer K. To the south F is marked by iron crystallizations. At other places in House 2 the activity layers are thinner and made up of decomposed wood in greasy, finely grained sub-soil material.

nalen løber ud under nordmurens gavlparti mod vest. Kanal og ildsted må være sammenhørende, hvilket vil sige, at denne del af gavlen må være opført i B – eller Fase A-muren er revet ned og så genopført efter kanalens anlæggelse. Der er meget få kulturindikatorer under den nævnte murdel, og intet tyder på egentlige trafikoverflader. Disse kan dog eventuelt være blevet fjernet i forbindelse med omlægning af gavlens nordparti.

De øvrige murforløb er ikke alle steder lige lette at erkende på grund af aflejringsforholdene, idet murmaterialet kan være vanskeligt

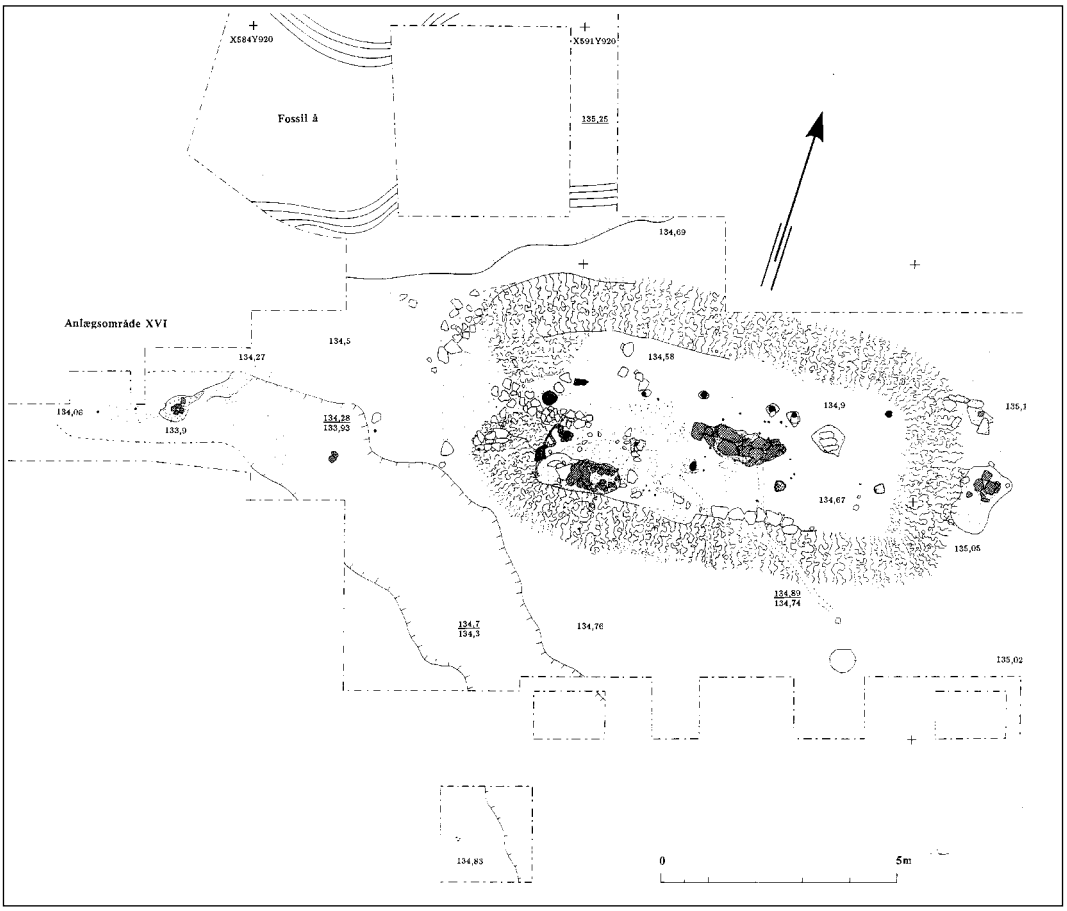

Figur 105: Anlægsområde VIII, Hus 1, fase A. DLM del. 1990.

Settlement unit VIII, House 1, phase A.

at skelne fra den naturlige undergrund. Murforløbene lader sig bedst iagttage i profilerne, og nordmuren er i hele sit forløb ca. 1 til 1,1 m bred efter profilerne at dømme.

Østgavlen er ligeledes vanskelig at fastlægge, men i profil 7, fig. 114, løber muren antagelig bag sporene efter den nordøstligste tagbærende stolpe og Profil 2. Fig. 108, viser, at sydmuren har samme dimensioner som nordmuren.

Murens forløb mellem Hus 1 og 2 er klar, idet yderskallen er afgrænset af Hus 2, der er gravet lidt ind i Hus 1s mur, medens inderskallen i Fase B markeres af en stenopstabling, se også profil 3, fig. 104. Hvorledes Hus 1s ydermur har forløbet før opførelsen af Hus 2, er uvist, da dette er bortgravet, men inderskallen er i Hus 1, fase A rimelig klar ved fyldskiftet mellem mur og gulvlag. Omkring tredje sæt tagbærende stolper fra vest, er der i sydmurens inderskal et lidt besynderligt spring. Hér findes i fase B den føromtalte opstabling af sten i to rækker og i tre til fire skifter. Under stenene blev der fundet kulturlag med tørret og forkullet tørv mv., der tyder på, at det drejer sig om et gulvlag.

Indgangsbrolægningen i fase A, der ses delvis under fase Bs brolægning, ligger ikke symmetrisk i gavlpartiet, men syd for midtaksen. Forklaringen kan være, at den bærende konstruktion i gavlpartiet/indgangspartiet har været anderledes end i Fase B, hvor den formodes at være placeret lidt inde i huset. En stor flad sten ligger lige nord for fase A-brolægningen, og stenen korresponderer med en modsvarende i fyldskiftet mellem mur og husets indre. Den førstnævnte, formodede, stolpebærende sten indgår senere i fase Bs brolægning.

Umiddelbart inden for vestgavlen langs sydmuren ligger en aflang struktur med store flade sten i den vestlige del og mindre, varmepåvirkede sten i den østlige, der tolkes som ildsted. Dette ildsted måler 1,75 m i længden, startende umiddelbart inden for vestgavlen. Bredden varierer mellem 60 og 70 cm. Ildstedet er delt op, således at der i den vestlige halvdel findes større flade sten og i den østlige, er det egentlige ildsted udformet som en grube delvist foret med nævestore sten, fig. 106. De flade sten i den vestlige halvdel koncentrerer sig ved kanten af ildstedsgruben, og er lagt i trappeformation ned mod selve gruben. Bunden af gruben ligger således ca. 22 cm under toppen af den øverste flade sten. Ildstedsfylden består af mængder af ret ren tørveaske med lidt ildskørnede knogler og trækul Dette i modsætning til fylden omkring de flade sten i den vestlige del, der i langt højere grad også består af forkullede tørvefragmenter.

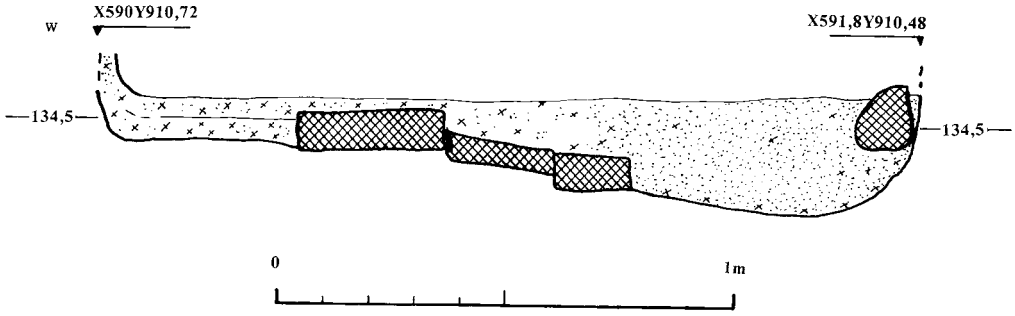

Figur 106: Konstrueret øst – vest snit i hjørneildsted fase A efter nivellementer og fladeopmålinger. Snittet, der er set fra syd, viser mod vest afsatsen med de flade trappelagte sten og mod øst det egentlige ildsted. Konstruktionen virker kompliceret og anvendelse har åbenbart skullet dække et behov, der ikke kunne imødekommes af fase As hovedildsted. DLM del.

Reconstruction of east-west section in corner hearth phase A after leveling and surface measurements. The section, which is seen from the south, shows to the west the "landing" with the flat, stepped stones and to the east the hearth proper. The function seems complicated and was apparently supposed to cover a need which could not be fulfilled by the main hearth of phase A.

I selve ildstedsgruben ligger en krans af nævestore, mest vandrullede sten, der bærer stærkt præg af opholdet i ildstedet. Mange af stenene gik 8 – 15 cm ned i laget og synes trykket ned. Stenene beskriver en cirkulær, trugformet fordybning. Enten har der på de nævestore sten hvilet en nu forsvunden sten, eller der er tale om et slags fundament til det, der har stået over ildstedet, for eksempel en stor klæberstensgryde. Ildstedet virker kompliceret og må have haft en særlig funktion, der ikke kunne tilfredsstilles ved brug af det midtstillede hovedildsted i fase A.

Gulvlagene er i fase A generelt meget tynde, og overgangen mellem underliggende, kulturblandet "undergrund" og de egentlige gulvlag kan være meget svær at fastlægge. Spor efter mere sammenhængende kulturlag i lighed med gulvlag forekommer snarere som klatter særligt i husets sydlige halvdel, fig. 107. Ikke engang omkring fase As hovedildsted, er der de forventelige mere massive gulvlag. Tværtimod er ildstedets aske og fragmenter af forkullet tørv begrænset til et smalt fyldskifte lige omkring ildstedet.

Ildstedet måler 2,4 m i længden og ca. 64 cm ved den største bredde. Det er placeret i husets længdeakse – måske med en anelse forskydning mod syd, og ildstedet begynder ud for tredje sæt tagbærende stolper og strækker sig næsten op til det vest for liggende sæt. I forhold til det samlede Hus 1, fase A, er ildstedet placeret stort set midt i huset.

Ildstedet er opbygget af parvist lagte, flade sten afsluttende med en flad sten for øst- og vestenden; et tværsnit fra vest ses i Profil 6, se fig. 107, foto fig. 109. Ildstedets kronologiske indpasning skyldes dels overlejring af gulvlag, der knyttes til ildsted fase B. Dels er ildstedet placeret således, at det ikke kan have været i funktion samtidig med indre strukturer i fase B.

Figur 107: Sydvestlige del af Hus 1, fase A, set fra vest. Bemærk de usammenhængende gulvlag, der ligger i et bredt bånd mellem indgangsbrolægningen (under balken) og sydmuren, som her er fotograferet i sin fase B. Hjørneildsted, fase A ligger under det meget sorte lag øst for den trekantede sten.

Southwestern part of House 1, phase A, seen from the west. Note the separate floor layers, lying in a broad band between the entrance paving (under the excavation bank) and the southern wall, here photographed in its phase B. Corner hearth, phase A, is under the very black layer east of the triangular stone.

Omkring og op til ildstedet findes spor efter en række rafter, der enten har en funktion i relation til ildstedet eller omkringliggende jordfaste bænke. Rafterne umiddelbart op til ildstedets fyldskifte danner en trapez på ca. 80 x 64 cm omkring ildstedets midte. Raftesporene er imidlertid ikke særligt dybe og højst ca. 5 cm. Desuden er der allerede i husets funktionstid trampet en del kulturrester osv. ned i den til tider bløde siltaflejring, hvorfor tolkningen bør tages med varsomhed.

I forbindelse med hovedildstedet blev der udgravet et mærkeligt

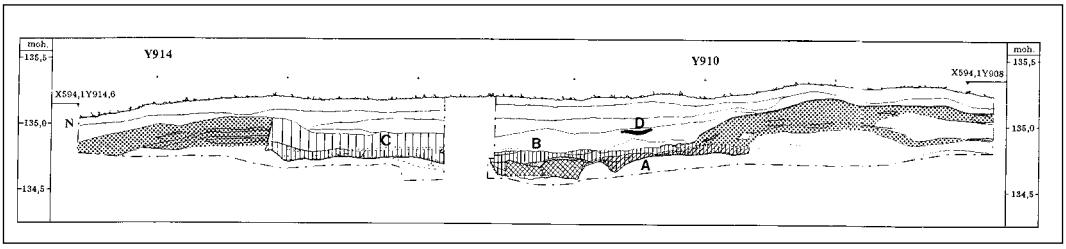

Figur 108: Profil 6; nord – syd snit af Hus 1 med ildsted fase A, set fra vest. Profil 6 skærer Hus 1 næsten vinkelret på længdeaksen, således at nord og sydmuren fremtræder i profilen. Desuden ses sydligt den nordligste del af Hus 2's østgavl, markeret med grå tone. Hus 1s sydlige tørvemur går også delvis under Hus 2s mur, hvilket passer med en datering af Hus 2 til at være opført i Hus 1s yngre fase og i brug samtidig med denne. Profil 6 skærer uheldigvis lige mellem to sten, der tolkes som murforstærkning i sydmuren. Med en vis forsigtighed synes det at kunne antages, at deler gulvlagene sig i to, nemlig sparsomme gulvlag i fase A syd for ildstedet og herover fase B gulvlag, der overlejrer ildstedet. Nord for ildstedet ses et lag C, der er et heterogent lag bestående af løst sand, blandet med mange kulturspor i linser og lommer i form af tørret og forkullet tørv, tørveaske og tørv. C kan være rester af en bænkkonstruktion, hvilket vil passe med manglen på mere gulvlagslignende aflejringer. Under C iagttoges lag af udtørret, let sandet ler, mørkegråligt, brunspættet med brændselstørv og trækul. Laget tolkes som gulvlag eller aktivitetslag, og man kunne desuden se sortfarvede striber af humificeret tørv, men ingen tegn på egentlig stratifikation. Bunden af laget markeres af særligt mange kulturrester – især brændselstørv. Laget kan være rester af gulvlag fra fase A. Gulvlagenes indhold af kulturelementer er dog generelt sparsomt, ikke mindst i fase A. Over de to sten i ildstedet ses kompakte askelag. Stenene er lagt i undergrundsmateriale, hvori ses spredte kulturspor. Dette skyldes enten generel aktivitet i området før opførelsen af Hus 1, eller fænomenet skal forklares som anlægsspor. Af konstruktionsmæssige iagttagelser kan der gøres flere. Først og fremmest skal bemærkes, at husgulvet er nedgravet 10-15 cm i undergrunden. Hvorvidt murene også har været nedgravet i oprindelig overflade, er meget vanskeligt at afgøre. I bunden af murene ses lag, der kan opfattes som det oprindelige vækstlag overflade. Hvis man på den anden side har gravet den oprindelige græstørv bort under murene, for at skabe en stabil overflade at opføre murene på, kan lagene være materiale fra udgravningen til husgulvet. Dette materiale vil være uhyre svært at skelne fra øvrige lag i muren, idet sedimenterne vil være de samme. Efter opgivelsen af huset, har det ligget med murene synlige – som en stor sænkning, hvorfor der er foregået en særlig tørvetilvækst i tomten efter dens opgivelse. Interessant er spor i de nedre "tomtlag", mærket D, der viser aktivitet i tomterne. Aktiviteterne er udaterbare, men kan vel med en hvis rimelighed sættes i forbindelse med den fortsatte udnyttelse af området.

Section 6; north-south section of House 1 with hearth, phase A, seen from the west. Section 6 cuts House 1 almost at a right angle to the length-axis of the house, so that the north and south walls can be seen in the section. Furthermore, the northernmost part of the east gable of House 2 is seen to the south, marked with the grey shading. The southern turf wall of House 1 also partly stretches under the wall of House 2, which fits with a dating of House 2 to have been erected in the later phase of House 1 and in use simultaneously with it. Unfortunately, section 6 cuts right between two stones which are interpreted as wall reinforcement in the south wall. With a tentative guess the floor layers seem to fall in two categories, that is sparse floor layers in phase A south of the hearth and over that phase B floor layers which are deposited on top of the hearth. North of the hearth a layer C is visible, which is a heterogeneous layer consisting of loose sand, mixed with many culture remains in elliptical and irregular pockets in the shape of dried and charred peat, peat ashes and peat. C may be the remains of a bench , which would fit in with the lack of more floor-layer-like deposits. Under C layers of dried-out, slightly sandy clay could be seen. Dark-greyish, brown-specked with fuel peat and charcoal. The layer is interpreted as floor layer or activity layer, and furthermore black streaks of humified peat could

be seen, but no signs of stratigraphies as such. The bottom of the layer is marked by particularly many culture remains – especially fuel peat. The layer may be remains of floor layers from phase A. The content of culture elements of the floor layers is, however, sparse, not least in phase A. Above the two stones in the hearth compact ash layers are visible. The stones have been laid in subsoil material, in which scattered cultural remains can be seen. This is due either to general activity in the area prior to the erection of House 1, or the phenomenon must be explained as construction traces. As to construction a good deal of information may be given. First of all it must be noted that the floor of the house has been dug 10-15 cm down into the subsoil. Whether the walls have also been imbedded in the original, natural surface is very difficult to say. At the bottom of the walls layers can be seen which may be interpreted as original, humified surface. If – on the other hand – the original grass turf has been removed from under the walls in order to create a stable surface on which to erect the walls, the layers may be material thrown up in the digging process for the house floor. This material will be extremely difficult to distinguish from other layers in the wall, as the sediments will be the same. After the house was given up, it would have been standing with its walls exposed – like a large cauldron, which is why particular additional turf growth appears on the site after the abandonment of the house. Of particular interest are traces in the lower layers of the house site, marked D, showing activity on the sites. These activities cannot be dated, but may with a certain probability be connected with the continued use of the area.

fyldskifte, der minder om trækkanalen, som kan sættes i forbindelse med et hjørneildsted i fase B. "Nedgravningen" giver sig til kende inde i huset som en brunlig sandet samt rød spættet stribe afgrænset af en rødlig, lettere fedtet stribe, og fyldskiftet ser ud til at snævre ind op mod sydmuren. Ved nedtagning af stenrækken i sydmuren lod det sig gøre at forbedre dokumentationen gennem iagttagelse af et klart fyldskifte efter en nedgravning, idet en af stenene kan opfattes som dæksten på det sted, hvor nedgravningen går ind i muren.

Nedgravningen kan med besvær følges videre syd – sydøst under tørvemuren og ca. 60 cm syd for denne, hvor den forsvinder. På dette

Figur 109: Hovedildsted Hus 1, fase A, set fra øst. Nær ildstedets sydøsthjørne ses de svage spor efter nedgravningen, som kan være rester af en kanal med samme funktion som anlægget i forbindelse med hjørneildsted, fase B, se fig. 110.

Main hearth House 1, phase A, seen from the east. Near the south-east corner of the hearth the vague traces can be seen of the dug-down structure which may be the remains of a canal with the same function as the one in connection with corner hearth, phase B, see fig.110.

Figur 110: Lodfoto af Hus 1, fase B fra 8,5 meters højde. Nord til venstre. Der er to meter mellem krydsene. Nordligst Hus 1 og sydligst Hus 2 med den vestvendte indgangsbrolægning. De nævnte stensamlinger i murene ses vestligst og øst herfor Hus 1. Trækkanalen til hjørneildstedet i fase B Hus 1 anes, og et mindre snit er lagt i ildstedet. De mærkelige buede stenlægninger fremstår tydeligt, og østligst i Hus 1 ligger det cirkulære ildsted. Bemærk de sparsomme gulvlag. Hus 2s omrids er sværere at se, men stenene angiver nogenlunde rummets indre udstrækning.

Vertical photo of House 1, phase B from a height of 8.5 metres. North is to the right. There area two metres between the crosses. To the north House 1 and to the south House 2 with the entrance paving facing west. The stone concentrations in the walls mentioned above are seen furthest to the west and to the east of that House 1. The ventilation canal to the corner hearth in phase B House 1 is discernible, and a small section has been made in the hearth. The strange curving imbedded stone paving are clearly visible, and furthest to the east in House 1 is the circular hearth. Note the sparse floor layers. The outline of House 2 is more difficult to make out, but the stones indicate the inside extent of the room fairly well.

stykke giver den sig til kende som bånd af jernudskillelser og mørkt, leret til tider finkornet sediment afgrænset af en stribe dy i bunden. Ingen steder er der tegn på anlæggets funktion som dræn. Ved snit

på tværs og langs kunne jernudfældelserne følges i undergrunden til en dybde af ca. 15 cm – se også oversigtsfoto af dette område, hvor undergrundens meget skiftende karakter kan ses, fig. 110.

Det er vanskeligt at fastlægge nedgravningens funktion, men muligvis har den sin parallel i trækkanalen, som kan sættes i forbindelse med hjørneildstedet i fase B. Ydermere slynger nedgravningen sig særligt under og syd for muren, hvor man ville forvente en lige kanal. Der er desuden vanskeligt at sætte nedgravningen i direkte kontakt med hovedildstedet. Hvorvidt nedgravningen har været trækkanal til ildstedet, kan altså ikke besvares definitivt. Kanalen må i så fald have været trædækket eller dækket på lignende måde som den langt mere overbevisende kanal til ildstedet i fase B.

Knap 80 cm nordvest for hovedildstedet lå en noget uregelmæssig grube, ca. 55 cm i diameter og ca. 20 – 24 cm dyb. I bunden lå tre flade sten omgivet af sort, fedtet tørvemateriale uden indblanding af tørveaske. Gruben er stratigrafisk ældre end hovedildstedet i fase B med tilhørende gulvlag, men hvor meget ældre kan ikke afgøres. Teoretisk set, er der intet der med sikkerhed knytter den til Hus 1 – men dens placering står ikke i modstrid med de øvrige strukturer i fase A. Kan der i gruben have stået en beholder, og i givet fald hvorfor er der så opløst tørv i gruben? Hvis gruben skal knyttes til hovedildstedet i fase A, hvorfor er der så ikke tørveaske i den? Det er mest sandsynligt, at der er tale om spor efter en beholder(trækar?), der har stået halvt nedgravet.

Hvad angår de øvrige spor efter rafter i huset, ligger de for nogles vedkommende nær sydmuren. Diameteren er på overfladen ca. 2 cm og i bunden 1,5 cm og dybden varierer fra 4 til 15 cm, medens rafternes funktion er uvis. 25-30 cm nord for ildstedet sås yderligere spor efter en række rafter stående lidt uregelmæssigt, men på en linie parallelt med ildstedet. Den vestligste af disse rafter er 23 cm dyb med øvre diameter på 4 cm, medens de øvrige er på ca. 5 – 7 cm. Denne linie af raftespor korresponderer med en enlig rafte øst for det nordlige stolpehul efter den tagbærende stolpe i andet sæt. Vest for denne stolpe ses flere flade sten, hvoraf to står vinkelret ind mod muren. I betragtning af de meget tynde kulturlag og mangel på klare gulvlag i husets nordlige halvdel, kan det være fristende at se sten og rafter som den sidste rest af en jordfast bænk langs nordmuren. Fortolkningen skal dog tages med varsomhed, idet rafterne er meget svære at relatere til en bestemt fase i husets brugsperiode.

Fase B omfatter en række væsentlige om- og tilbygninger i forhold

Figur 111: Anlægsområde VIII, Hus 1 – 2, fase B. DLM del.1990.

Settlement unit VIII, Houses 1 – 2, Phase B.

til den foregående fase, og dels omlægges de indre strukturer i fase B, og Hus 1 opdeles formentlig i to rum. Dels tilbygges det lille oplagringshus, Hus 2, til Hus 1s østlige ydermur, for overblik se fig. 110 & 111. Vestgavlen Hus 1 udgør i lighed med fase A gavlen en relativ kompliceret anlæggelse, og meget er desværre overladt til fortolkningsforsøg. Vest for nogle fyldskifter med lidt fragmenter af forkullet tørv findes en stensamling, som ligger i ringe dybde under recent overflade. Enkelte af stenene synes ikke at ligge på været primært leje. Stenræk-

ken tolkedes i udgravningssituationen som afslutning på vestgavlens nordparti, men gavlmuren bliver da meget tyk (2,6 m).

Hertil kommer fyldskifter mellem tydelige aktivitetsflader og flader med ringe indhold af kulturspor. Disse fyldskifter findes helt inde ved selve indgangsbrolægningerne. De førnævnte sten er derfor snarere skredet ud med tørvemuren, hvor de har været sat ind for at stabilisere gavlens yderkant, og de opfattes derfor ikke som liggende på primært leje. Denne fortolkning passer med trækkanlen, der går fra hjørneildstedet og mod vest. Kanalen udmunder ved denne fortolkning uden for muren ved to større sten. Syd for indgangspartiet i vestgavlen findes en lignende stensamling.. De flade sten, tolkes som stabiliserende sten i eller nær ved tørvemursafslutningen.

Brolægningen i indgangspartiet i Hus 1, fase B udgøres af fire større sten lagt i øst – vestlig retning, se sammentegning af fase B, fig. 111. På begge sider af de store sten findes en række mindre sten, således at de første knap 1,5 m fremviser en regelmæssig stenlægning i tre rækker. Øst herfor bliver stenlægningen mere uregelmæssig, men dog stadig med tendens til at holde samme form.

Den bærende konstruktion i gavlen er vanskelig at udrede, men en mulig stolpebærende sten ses på kanten af fyldskiftet mellem mur og husets indre. 0,7 m nordvest for denne sten ligger en mindre flad sten helt omkranset af varmepåvirkede, vandrullede, nævestore sten. Stenen har efter al sandsynlighed båret en stolpe, som har stået i midten af kransen. Den nordlige modpart er en flad sten mellem indgangsbrolægning og hjørneildstedet.

Umiddelbart nord for indgangsbrolægningen trykket op i gavlhjørnet ses et cirkulært til ovalt ildsted på mellem 80 og 90 cm i diameter. Mod syd er ildstedet foret med flade sten, der senere er sunket ned over den nordlige kant af indgangsbrolægningen. Ildstedet indeholder foruden en del tørveaske og forkulle tørv også trækul. Ildstedet knyttes til fase B på grund af niveauet og stratifikationen med indgangsbrolægningen. Det er nærliggende at se det som afløser for ildstedet i det modstående hjørne i fase A.

Under ildstedet ligger, som antydet, en meget interessant konstruktion, der først viste sig i fladen vest for ildstedet som et smalt fyldskifte med løs fyld bestående af sandblandet leret silt som det omgivende sediment, men hist og her med koncentrationer af forkullet tørv, fig. 112. Nedgravningen forsvinder ca. 30 cm øst for ildstedet og dens samlede længde er 3,3 m. Under ildstedet udvider renden ud til en bredde på ca. 20 cm og en dybde på ca. 10 cm. Lige vest for ildstedet

Figur 112: Hjørneildsted fase B med tilhørende kanal set fra vest. Østligst ses ildstedet med de skråtstillede, flade sten vendt mod indgangsbrolægningen. Fra ildstedet udgår et tydeligt fyldskifte, hvor fyldens løse konsistens samt indholdet af mørk tørv træder frem. Den større sten, som fototavlen står lænet op ad, er sekundær. Bemærk også de sparsomme kulturindikatorer omkring kanalen, der har været dækket af tørvemur.

Corner hearth phase B with connected canal seen from the west. Furthest east the hearth with the inclined flat stones turned towards the entrance paving is visible. From the hearth a distinct soil course radiates, where the loose texture of the soil and the content of dark peat are easily recognisable. The larger stone on which the photo board is leaning is secondary. Note also the sparse culture impact indicators around the canal, which has been covered by turf wall.

findes to sten, der er faldet halvt ned i renden, og som formentlig skal ses i relation til tørvemuren. Der er altså tale om en meget smal kanal, uden hverken bund-, kant- eller lågsten, hvis vi ser bort fra de to mindre sten nær ildstedet. Hvad er kanalen, og hvad har dens formål været? En lignende kanal fandtes som nævnt i forbindelse med hovedildstedet i fase A, hvor vanskelige tolkningsproblemer imidlertid gør sig gældende. Kanalens placering i forhold til hjørneildstedet i fase B kan ikke være tilfældig.

Hverken Hus 1 eller 2 har spor efter stenkonstruerede drænrender til bortledning af vand. Placeringen af huset må i sig selv have været tilstrækkeligt drænende. Ser man kanalen i relation til ildstedet samt de ringe dimensioner, er der snarere tale om en trækkanal, der formodentlig har formentlig været konstrueret som en jordgravet rende med foring eller blot dække af træ. Det er imidlertid uvist, hvorledes ventilationen er blevet reguleret, da der heller ikke i bunden af ildstedet fandtes lågsten over kanalen.

Af færøske paralleller kan blandt andet nævnes Hus 2, "Inni á Tvørgarði", Miðvágur, hvor der ligeledes findes en gennemgående rende under ildstedet. Dens funktion kan have været dobbelt for både lufttræk og vand. Indenfor norsk arkæologi er kanaler i forbindelse med ildsteder på Ullandhaug, Rogaland, blevet nyfortolket som trækkanaler (Wishman 1989, p. 164).

Følger man indgangsbrolægningen ind i huset ses langs sydmuren en stensætning, der strækker sig over ca. 3 m startende mellem 0,8 og 1 m øst for vestgavlen. Stenene er lagt i 3-4 skifter med deres flade side op og bredsiderne mod hinanden, og er generelt ret små. Øverste skifte ligger højt – umiddelbart under græstørven. Det nederste skifte ligger på grænsen mellem tørvemur og gulv, hvilket viser, at den er samtidig med og yngre end tørvemuren. Hvilken funktion stensætningen har haft kan ikke afgøres med sikkerhed.

I forlængelse af stensætningen ligger yderligere ca. 2 m stenrække op til sydmuren bestående af 7 – 8 større delvis flade sten. Ud for tredje sæt tagbærende stolpert fra vest ændrer stensætningen karakter og består på et mindre stykke af flere rækker sten. Stenopstablingen ligger ind over de flade sten, som er indkoorporeret i forløbet. Den flade stenrække er således samtidig med eller ældre end de opstablede sten og ligger på et tyndt lag kulturjord, der tolkes som del af gulvlag; den kan således ikke være primær med hensyn til Hus 1s opførelse. Funktionen af rækken af flade sten er uvis, men de midterste sten beskriver en næsten vandret flade, medens de øvrige ligger ca. 15 cm højere.

Hovedstrukturene i Hus 1 vestlige tredjedel i fase B udgøres af en række stensætninger, dels to som går ud fra sydmuren, dels en større fra nordmuren. Den østligste struktur starter i sydmurens stenopstabling, hvor denne bliver bredere og består af to rækker opstablinger af mindre sten, der kan knyttes til sten, som er lagt samtidig med opførelse af stenopstablingen. Den buede stenlægning måler i indre mål 1,2 x 0,9 m og består i øst af ret store sten, lagt i forlængelse af hinanden. Herpå lå på udgravningstidspunktet mindre nedskredne sten. Strukturen bøjer

Figur 113: Sydlige halvdel af Hus 1, fase B, set fra vest. Op til de opstablede sten går to buede stenlægninger. Begge begynder ved eller ligger på indgangsbrolægningen. Østligst i billedet ses hovedildsted, fase B, delvis snittet og herunder en grube med flade sten. FF foto

Southern half of House 1, phase B, from the west. Two curving stone pavings stretch towards the piled stones. Both start at or cover the entrance paving. Furthest east in the picture main hearth, phase B, can be seen, partly sectioned, and under it a pit with flat stones.

mod vest ved indgangsbrolægningens afslutning, og ud for den tagbærende stolpe drejer en ny række dog af lidt mindre sten mod syd for at løbe til stensætningen ved sydmuren. Denne række er samtidig den østlige stenrække, der danner det vest for liggende "rum". Dette er mindre med indre mål på 1,1 - 1,2 x 0,5 - 0,6 m, ligesom vestflugtens sten er mindre, se fig. 113.

Ved nordmuren ses yderligere en stensætning, der går ud fra tør-

vemuren i flugt med den østlige stenrække syd for. Ved hjørnet ind mod husets midtakse drejer den ved en stor sten liggende parallelt med midtaksen og fortsætter endnu ca. 1,3 m mod vest, hvor den i en mere blød bue drejer op mod nordmuren, ind under en stor flad sten kaldet a.5. Denne stensætning måler ca. 1,6 x 1,2 m, men på grund af a.5 er målene lidt usikre, idet det ikke med sikkerhed kan afgøres, om den flade sten har en funktion i forbindelse med stensætning eller måske hjørneildstedet.

Hvilken funktion kan de tre stensætninger tænkes at have haft? Båseskillerum har tidligere være foreslået, hvor stenene i så fald skulle markere de enkelte båse (Mahler 1989, p. 157). Stenopstablingen langs sydmuren vil da være forståelig og kan ses som et forsøg på at undgå, at dyrene beskadigede muren. Men hvorfor er der så ikke opført en lignende beskyttelse af nordmurens inderside?

De østlige stenrækker ligger op til det tredje sæt tagbærende stolper og markerer en åbenbar forskel mellem de to dele af huset. Adskillelsen kan meget vel tænkes at have været konstrueret af en nu helt forsvunden skillevæg. Ser man på de enkelte stenforløbs topnivellementer, er der kun i et tilfælde tale om et jævnt forløb, nemlig ved stenrækken, der adskiller de to sydlige stensætninger, hvor forløbet falder 5 cm jævnt ind mod sydmuren. Alle andre forløb viser spring op og ned på 10 cm eller mere. Som stenene fandtes ved udgravningen, er det meget svært tolke dem som syldsten – dvs, støttesten for en fodrem eller lignende. Skal denne tolkning opretholdes, må man antage, at der er blevet fjernet sten, eventuelt i forbindelse med opgivelse af huset.

Er der tale om båseskillerum eller fundamenter til sådanne har de ingen kendte paralleller. Båseskillerummene i Kvívík, Heiman Á, er delvis brolagte og de enkelte båse adskilt af store flade heller stillet på kant, hvilket Hus 1s ikke er. Hvorledes den store flade sten, a.5, oprindeligt har været placeret, er ganske uvist. Et forsøg på at knytte den til hjørneildstedet er heller ikke tilfredsstillende, selvom man kan se hjørneildstedet og den flade sten som en spejlvending af det modstillede ildsted i fase A.

Fylden inden for de enkelte stensætninger kan ikke tolkes som egentligt gulvlag med megen tørvesmulder, forkullet tørv, sand og lignende, selvom der er et ensartet lag af kulturindikatorer. Særligt for den nordlige rums vedkommende er de indre lag ret bløde og består af leret, let sandblandet silt opblandet med lidt tørveaske og tørret og forkullet tørv, men uden sammenhængende "gulvlag". Dette kan meget vel hænge sammen med, at der langs nordmuren har været bænk i

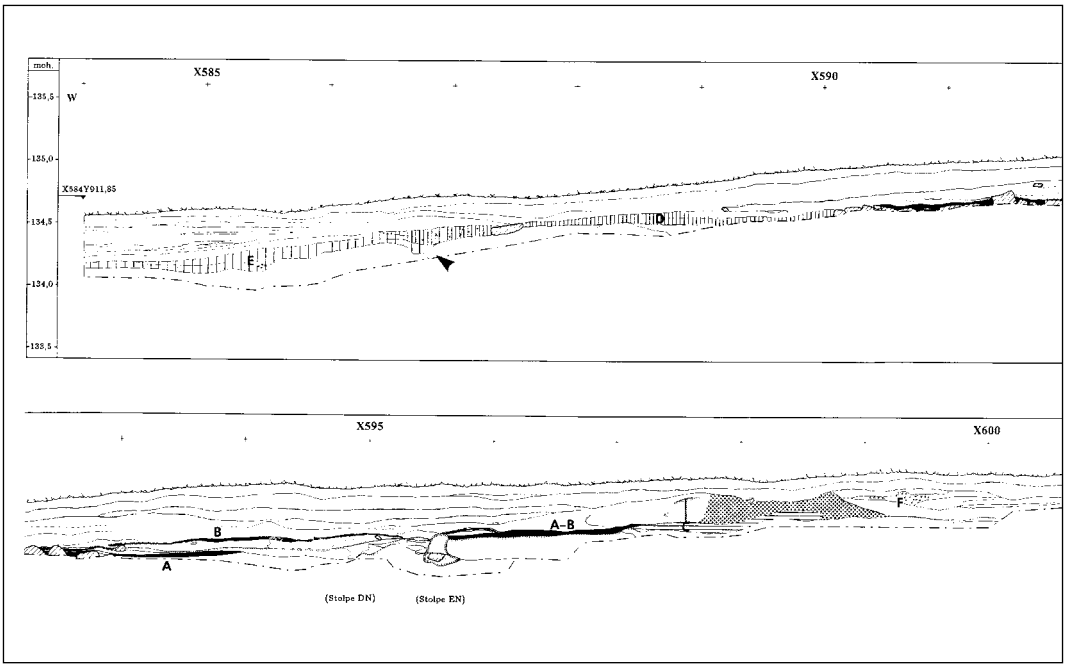

Figur 114: Profil 7, længdesnit af Hus 1 set fra syd. Hus 1s østgavl er vist med raster, og gavlen overlejres af F, der er en del af yngre ildsted øst for Hus 1. F er et klart aktivitetslag foruden lagene lige under F, der er dynget op på murens fod. Efter Hus 1 – 2s opgivelse er der altså tale om fortsatte aktiviteter på stedet. Tørvemuren i gavlen slutter ret brat mod vest, afgrænset af spor efter et stolpehul. Stolpen har formentlig stået ca. 30 cm vest for muren efter selve stolpesporet at dømme, og muren er senere skredet ind mod stolpen. Hus 1 har to hovedfaser. Gulvlag A – B kan ikke faseinddeles, men gulvlag B tilhører husets yngre fase. Det underliggende lag A tilhører formentlig den ældre fase. Gulvlagene er generelt meget lidt markerede, hvilket kan tyde på sporadisk brug af huset. Ved indgangsbrolægningen er profilen ikke gravet i bund. Ved den videre udgravning viste brolægningen sig at tilhører den yngre fase i huset. Lag B fortsætter således som gangflade på brolægningen. Der ses ingen vestgavl, idet profilen skærer igennem gavlåbningen/indgangspartiet i Hus 1. Arealet foran huset udgøres af aktivitetsflader markeret som D, hvor den vestligste del af D måske repræsenterer udsmid fra huset. Der er foregået forskellige aktiviteter foran huset, men disse kan ikke udskilles som andet end f.eks. den mindre nedgravning under D, se pilen. Sænkningen, som profil 7 skærer lidt skråt, er dels fyldt op med kulturjord, E, dels er sænkningen groet langsomt til/fyldt op ved naturlig sedimentation. Es nedre grænse er meget skarp og tolkes som resultat af en menneskeskabt grænse, idet sænkningen enten er gravet, eller man har benyttet og uddybet en eksisterende sænkning. DLM del.

Section 7, longitudinal section of House 1 seen from the south. The east gable of House 1 is shaded. It is covered by F, which is part of a later hearth east of House 1. F is indisputably an activity layer together with the layers just under F, which have been heaped onto the base of the wall. After Houses 1 – 2 were given up, activity was continued at the place. The turf gable ends abruptly to the west delimited by traces of a post hole. Probably the post has been standing about 30 cm west of the wall judging from the mark left by it, and subsequently the wall has collapsed towards the post. House 1 seems to have had two main phases. Floor layers A – B cannot be sub-divided into phases, but floor layer B belongs to the later phase of the house and seems to be connected with floor layers A-B. The underlying layer A probably belongs to the earlier phase. The floor layers are generally very vaguely marked, which might indicate sporadic

use of the house. Around the entrance paving the section has not been dug to the bottom. Further excavation established the paving as belonging to the later phase of the house. Layer B thus continues as traffic surface on the paving. No west gable is visible, as the section cuts through the gable entrance of House 1. The area in front of the house is made up of activity surfaces marked D, where the western part of D may represent discarding from the house. Different activities have been going on in front of the house, but it is difficult to differentiate, and the only trace of these would be the minor disturbance under D, see the arrow. The depression, which section 7 intersects at a somewhat inclined angle, has in part been filled up with culture impact soil, E, in part been overgrown by natural sedimentation. The lower limit of E is very sharp and is interpreted as the result of a man-made delimitation, as the depression has been either dug, or an existing depression has been used and perhaps deepened.

fase A. Overfladen inden for stenstrukturene er i tør tilstand ret stabil, men bliver i våd tilstand meget blød. Det er svært at forestille sig en ko eller et andet lidt større husdyr stå i eller på dette underlag, selvom der sagtens er plads.

Stenene omkring de tre anlæg kan måske have båret en form for trækonstruktion bestående af f.eks. langs- og tværgående lægter. Lægterne kan i så fald ikke have dannet et tæt underlag, men snarere ligget som en rist, der har tilladt ventilation. Det, der har været placeret på lægterne, er så blevet tørret, eller man har sikret sig, at det forblev tørt. Er det muligt, at de buede stensætninger har fungeret som opbevarings- og tørreplads for hø, fra Argisbrekka? Tænker man sig arealet helt frem til vestgavlen inddraget i denne hypotese, har de sydlige "rum" haft en kapacitet på ca. 4,2 m^3 med en loftshøjde på ca. 1,5 m, medens den nordlige har kunnet rumme ca. 3,2 m^3. Det største problem ved denne tolkning er hjørneildstedet, hvis funktion som ildsted med særlig eller anden funktion i forhold til beboelsesafdelingens ildsted, forekommer at have en placering, der kan udgøre en brandfare.

En løsning kunne være, at hjørneildstedet er yngre end stenstrukturerne. Dette er stratigrafisk muligt, idet ildstedet er samtidig med eller yngre end indgangsbrolægningen, medens stenstrukturene er opført samtidig med indgangsbrolægningen.

Man kan med ret rejse nogle spørgsmål om denne tolkning, først og fremmest om det overhovedet har været nødvendigt at bringe indhøstet foder under tag? Og hvorfor opfører man i givet fald så ikke en lettere, separat konstruktion til opbevaring af hø? For eventuelt at belyse denne problemstilling nøjere blev der taget en række jordprøver med henblik på analyse af fragmenter fra parasitter og andre insektrester. Desværre indeholdt ingen af prøverne bevarede insektrester.

Som nævnt markerer det tredje sæt tagbærende stolper en opdeling af Hus 1 i et vestligt og et østligt rum, der med forsigtighed kan tolkes som en østlig opholdsdel og en vestlig del med de nævnte stenstruk-

turer. Det østlige rum måler 4,5 m i længden og ca. 3,4 m i bredden, det vil sige 15,3 m^2. Øst for det nævnte sæt tagbærende stolper bliver gulvlagene tykkere særligt omkring husets midtakse op til ildstedet, hvor de måler ca. 6 cm. Det cirkulære ildsted med en diameter på ca. 60 cm er placeret omkring 1,8 m vest for østgavlens inderside. Ildstedet er opbygget i en trugformet fordybning, foret med flade sten. I bunden af det tragtformede ildsted ligger andre flade sten formentlig for at skabe bedre ventilation i ildstedet.

Ildstedet er omgivet af større og mindre træstykker, hvoraf nogle er forkullede. Ellers afdækkedes ingen konstruktioner direkte op til ildstedet, men mod øst bliver gulvlagene meget tynde (under 1 cm), og det er meget svært at fastlægge østgavlens indre forløb. Gulvlagenes ringe tykkelse i fase B er bemærkelsesværdig, og i en vurdering af den indre indretning må muligheden for jordfaste bænke langs murene vurderes. I den nordlige halvdel af husets opholdsdel ligger således meget tynde aflejringer i form af et mørkebrunt til sortgråt, smågruset til let sandet kulturlag, hovedsagelig med fragmenter af tørret og forkullet tørv som karakteriserende element. Lige under findes kraftige jernudskillelser. Jernudskillelserne skyldes formentlig kornforskellen mellem kulturlag og underliggende silt, der er meget finkornet, således at jernforbindelserne er udfældet lige over silten. Jernudskillelserne har karakter af en flere millimeter hård skal. Selve kulturlaget er blot 1 cm tykt ca. 1 m nordvest for ildstedet, og i den østlige del af beboelseshuset og op til nordmuren ligger to lidt uregelmæssige sten på "gulvlaget". Deres funktion er uvis, men måske skal de ses i relation til stensamlingen, som beskrives nedenfor.

I den sydlige halvdel af østende, Hus 1 er aflejringsforholdene noget anderledes, idet den sammenhængende kappe af jernudskillelser mangler, og gulvlaget måler mellem 2 og 6 cm. Gulvlaget synes at være tyndest i en bræmme langs muren og tykkest omkring midtaksen nær stensamlingen.

Omkring midtaksen i den vestlige tredjedel af beboelsesdelen lå tre større sten parallelt med nordmuren. Stenene er lagt på én gang, men tolkningen af disse sten er uklar. Nord for stensamlingen fandtes en del forkullede enebærkviste, af hvilke to er ^{14}C-dateret. Udgør stensamlingen rester af en nu næsten helt forsvunden bænkkant? Lige nord for og omkring den findes spor efter rafter. Rafterne er 2-4 cm i diameter og kan spores i varierende dybde fra 2 cm ned til 23 cm under erkendt overflade. Rafterne er imidlertid meget svære at relatere til enten den yngre eller ældre fase, og det er svært at afgøre, hvilke rafter, der har

Figur 115: Spor efter den sydlige, tagbærende stolpe i tredje sæt fra vest, set fra vest. Stolpen kunne spores ned til 56 cm i dybden. Ingen klar nedgravning fremgår af snittet og formen tyder på, at de omliggende sedimenter er blevet presset ind mod stolpehullets øvre del. Fylden er præget af jernudfældelser og helt opløst organisk materiale som tolkes som rester af træ. Det er således usikkert om stolpen er blevet trukket op.

Traces of the roof-bearing post in the third set from the west, seen from the west. The post has only been partly sectioned and measured 56 cm, that is: stood 56 cm deep. The section does not clearly indicate the post having been dug down, and the shape seems to indicate that the surrounding sediments have been pressed against the upper part of the posthole. The fill is characterised by iron crystallisation and totally decomposed organic material which is interpreted as remains of wood. It is thus uncertain whether the post was ever removed.

stået samtidig. Under stensamlingen i fase B ligger hovedildsted Hus 1, fase A, hvortil adskillige rafter kan knyttes. Efter al sandsynlighed skal stensamlingen og rafterne ses i sammenhæng med en bænkkonstruktion langs nordmuren, hvis udstrækning i øvrigt er svær at fastlægge.
Hus 1 måler ca. 7,4-7,5m i længden og 3,4-3,6 m i bredden, indre mål, og taget har som nævnt været båret af to rækker stolper, af hvilke vi fandt mere eller mindre tydelige spor efter 13. Den treskibede opbygning består af fem sæt, formentlig med et ekstra sæt i vestgavlens indgangsparti og viser en klar udskiftning af det fjerde sæts nordlige stolpe.

Generelt om de tagbærende stolper kan siges, at der både findes jordgravede og stensatte stolper. De jordgravede findes hovedsagelig i den nordlige flugt, se f.eks. fig. 115, medens den sydlige og vestgavlens stolper er sat på sten liggende på eller nær datidig overflade. Den gennemsnitlige diameter, hvor denne har kunnet måles, er ca. 16 cm, men det er uvist om dette afspejler det oprindelige tømmers dimensioner. Spændet mellem de enkelte sæt svinger mellem 2 og 1,28 m, og den varierede afstand mellem de enkelte sæts stolper viser, at der på hvert sæt har hvilet en tværgående bjælke. Herpå har kunnet lægges en langsgående rem til støtte for taget og eventuelt åsen.

Ser vi bort fra østgavlens tagbærende stolpesæt, er der en tendens til, at afstanden mellem de enkelte stolper vokser mod øst, medens afstanden til nærmeste mur fra den enkelte stolpe tilsvarende mindskes. Herved har man skabt et østrum, hvor stolpernes placering giver så meget friplads omkring husets midtakse som muligt. Sættene i den

Figur 116: Indgangsbrolægning til Hus 2 set fra vest. Forrest ses sænkningen, hvor sten fra Hus 2's mur og brolægning er skredet ned. På indgangsbrolægning ses desuden større flade sten, som stammer fra murene. Midt i billedet i forlængelse af snittet i sænkningen ses en stenrække, der kan markere kanten af tørvemuren. Bemærk den kantstillede tærskelsten til Hus 2.

Entrance paving House 2 seen from the west. In the foreground the depression where stones from the wall and paving of House 2 have slid down. On the entrance paving also larger, flat stones from the walls are visible. In the middle, in continuation of the section of the depression, another row of stones, possibly marking the edge of the turf wall, can be seen. Note the threshold stone for House 2 standing on its edge.

vestlige del af huset derimod står nær brolægningen, således at sideskibene blev så rummelige som mulige.

Hus 2 – et oplagringshus

Der er ingen tvivl om den relative kronologiske indpasning af Hus 2, idet Hus 2s nordlige afgrænsning er gravet ind i den sydlige langmur til Hus 1, hvilket klart kan iagttages i fladen. Hus 2 fastlåses herved til

at være samtidig med og yngre end denne mur, og Hus 2 knyttes til de øvrige ændringer, der er sammenfattet under fase B, fig. 111.

På det tidspunkt, hvor man bygger om og vælger at opføre en separat bygning til oplagring, men dog i tilknytning til beboelseshuset, har der ikke været mange valgmuligheder med hensyn til placering af Hus 2. Umiddelbart nord for Hus 1 ligger den fossile å, umiddelbart sydvest for sænkningen. Med mindre man skulle gennembryde Hus 1s østgavl, som der er eksempler på fra Anlægsområde I, har man været henvist til Hus 1s sydlige langside, men trukket en del tilbage på grund af sænkningen. Herved er indgangspartiet til Hus 2 blevet ret langt, nemlig ca. 4 m hvoraf de 2,5 m er brolagte.

På oversigtsfotos kan man se, hvorledes en del af stenlægningen er skredet ned i sænkningen, og der må have været ret trange forhold, fig. 116. Formentlig har den sydlige tørvemur til Hus 1 fortsat frem til den mindre stensamling foran huset. Vest for stensamlingen lå en flad sten, hvorpå der lå yderligere en sten, hvis funktion var ret uforståelig, da den til forveksling ligner en såkaldt stolpebærende sten. Men hvor var i så fald den modstillede? Stenen ligger yderligere på kanten til et fyldskifte, der løber op til nordmuren, og det er meget tænkeligt at sten, fyldskifte og Hus 1s sydmur skal knyttes sammen. Stenen kan måske tænkes at have indgået i indgangspartiet til indgangsbrolægningen til Hus 2.

Idet der tilsyneladende ligger en række sten på linie vinkelret på indgangsbrolægningen, er det meget tænkeligt, at Hus 2s sydlige tørvemur har gået op til brolægning, helt frem ved den angivne linie. Herved har indgangen til Hus 2 haft en næsten tunnelagtig udformning, men ikke nødvendigvis overdækket.

Fra tærskelstenen er man trådt ind eller ned i Hus 2's indre, idet tærskelstenen er hævet knap 30 centimeter over det indre kulturlag. Det indre rum er ca. 2,80 m langt og mellem 1,70 og 1,92 m bredt, altså et ganske lille rum, hvori der ikke findes spor efter ildsted eller andre strukturer. Den bærende konstruktion har efterladt sig spor ca. 45 cm vest for østgavlen i form af en stenkrans i nord, hvor stolpen har stået i fyldskiftet og en større flad sten i syd. Tæt vest for den flade sten findes svage spor efter endnu en stolpe, der ligeledes er stenkranset. Spor efter de to stolper i øst modsvares af spor i vest, dels syd for indgangen, hvor stolpen har været placeret på en flad sten, se Profil 5, fig. 117, dels nord for indgangen. Langs nordmuren findes en række flade sten, hvor særligt en er præget af tryk, idet den er revnet; hertil to stolpehuller på henholdsvis 11 og 24 cm's dybde. Der må således

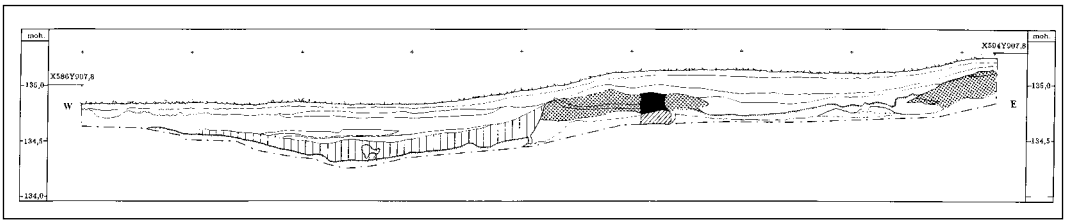

Figur 117: Profil 5, vest-øst snit af Hus 2 og vest for liggende sænkning set fra syd. Tørvemurene er vist med raster i henholdsvis Hus 2s øst og vestgavl. Lige inden for vestgavlen ses spor efter en af de fire tagbærende stolper. Delvis under de indskredne gavle ses husets "bundlag", der ikke kan kaldes et egentligt gulvlag. Kulturlaget er heterogent bestående af undergrundsmateriale, hvori ses sorte og sortgrålige samt rødbrune striber (sidstnævnte tolkes som formuldet træ). Striberne består i øvrigt af tørret tørv og udvasket, humificeret materiale. Sænkningen vest for gavlen forekommer også i dette profil at være gravet eller reguleret i forbindelse med byggeaktiviteten i anlægsområdet efter den uregelmæssige bund at dømme, og sænkningen er fyldt op med let kulturblandet undergrundsmatriale. Hist og her ses spor, stratigrafisk over huset og i sænkningens øvre lag, der peger på fortsat aktivitet på stedet. DLM del. 1990.

Section 5, west-east section of House 2 and the depression to the west of it seen from the south. The turf walls are shaded in the east and west gables of House 2, respectively. Just inside the west gable traces of one of the four roof-supporting posts can be seen. Partly under the slidden-down gables the "bottom layer" of the house, which cannot be called a proper floor layer, is visible. The culture layer is heterogeneous, consisting of subsoil material, in which black and blackish-greyish and red-brown streaks can be seen (the latter is interpreted as decomposed wood). The streaks otherwise consist of dried peat and washed-out humified material. The depression west of the gable also in this section appears to have been dug or regulated in connection with the building activity in the settlement area judging from the irregular bottom, and the depression has been filled up with subsoil lightly mixed with culture impact material. Here and there traces can be seen, stratigraphically over the house and in the upper layers of the depression, pointing at continued activity at the place.

være tale om en enskibet konstruktion, hvor de fire bærende stolper har stået lidt inde i rummet i østgavlen, medens de har stået helt op til indgangen i vest. Hvorledes sten og stolper langs nordmuren skal tolkes, er uvist, da de ikke modsvares af strukturer langs sydmuren. Måske en hyldekonstruktion langs nordmuren?

Som nævnt er der ingen spor efter ildsted, og gulvlagene i Hus 2 er i øvrigt meget sparsomme ud over få fragmenter af tørret tørv, idet trafikflader helt syntes at mangle. Derimod findes hist og her i den løse kulturjord og særligt i husets nordvestdel formuldet træ eller de sidste rester heraf. Den meget løse fyld kombineret med de udbredte spor efter træ ofte i form af fedtede pletter af jernudskilninger kan tyde på en indre trækonstruktion. Denne kan stamme fra vægge, tagbeklædning eller gulv, men det er ikke muligt at afgøre, hvilken en af de tre muligheder, der er den rigtige.

Fundmaterialet

Der er i alt registreret 138 fundnumre med tilknytning til Anlægsområde VIII, Vest, Hus 1-2, men heraf udgør kun 14 egentlige oldsager i gængs forstand, det vil sige genstande af sten og metal. De øvrige numre fordeler sig på 46 jordprøver til brug for blandt andet analyse af insektrester og fosfatanalyser. Desværre er der ikke fundet rester af insekter i de analyserede prøver. Yderligere er der taget 21 slemmeprøver, hvoraf omkring en håndfuld af hver prøve er blevet slemmet uden at give nye oplysninger. Ni fundnumre er prøver af hjemtaget solderester, syv numre dækker hjemtaget trækul og 13 numre knoglefragmenter og andet zoologisk materiale. Endelig er der optaget 29 numre af fund af bearbejdet træ. Træmaterialet er hovedsagelig fundet i gulvlaget fase B i Hus 1 og i profilgrøft til Profil 3.

En enkelt af trægenstandene er værd at hefte sig ved. Det drejer sig om et 12,8 cm, langt rundt træstykke på 1,8 cm i diameter. Det ser ud til at stykket har været kløvet på langs, hvilket ses på 2/3 af stykket, og udhulet, idet der er et 0,4 cm stort i hul i begge ender. Det er uvist, men højst sandsynligt, at stykket har været er hult hele vejen igennem. Den ene ende er forkullet i overfladen. Træets art er ikke bestemt, og dets funktion heller ikke. Kan der være tale om mundstykke til en blæsebælg?

Som nævnt er der fundet 14 egentlige genstande. Det spinkle materiale består af seks tenvægte eller fragmenter heraf, tre stykker sort pimpsten, to slibesten, en knusesten, et fedtstensskår og del af en jernsaks.

Fem af tenvægtene er forarbejdet af klæbersten, og to fragmenter kan sættes sammen. Den sidste tenvægt er forarbejdet af den lokale, røde tuf. Diameteren er på ca. 3 cm, medens gennemboringens diameter svinger fra 0,8 til 1,1 cm. Tenvægtene er på ingen måde usædvanlige, og de hører alle til typen af tenvægte med flad bund og hvælvet overside. Tenvægten af tuf nærmer sig dog keglestubform. De to fragmenter, der kan sættes sammen, er interessante, idet de er fundet ca. 2,4 m fra hinanden i den østlige del af Hus 1 og i ret forskellig dybde. Det mindste fragment er fundet på kote 134,88 i hvad, jeg vil vurdere til at høre til Hus 1, fase B, medens det større stykke er fundet på kote 134,59 ud for ildstedet i Hus 1, fase A. Tenvægten kan være slået i stykker og delene skilt ad i forbindelse med etablering af Hus 1, fase B. Dette vil imidlertid betyde, at genstandenes fasetilhørsforhold generelt må tages med varsomhed.

Fragmenterne af sort pimpsten stammer efter al sandsynlighed fra

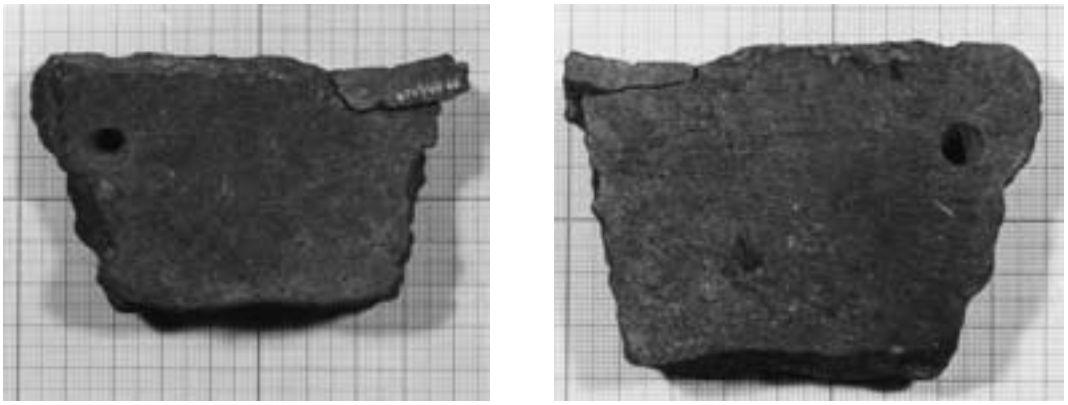

Figur 118: Foto af klæberstensskår F. nr.VIII.48.

Fragment of steatite vessel.

Island. Pimpstenene må være samlet op ved kysten, hvor de har været skyllet op, for derefter at blive brugt som slibemateriale. Adskillige af stykkerne har dybe slibefurer, som tyder på, at de har været brugt til glatning af f.eks. pileskafter.

De to slibesten falder heller ikke uden for de forventelige fund. Det ene stykke er et 4,5 cm langt, spinkelt, cigarformet, firesidet fragment af glimmerskifer. Det andet stykke er lidt mere iøjnefaldende, idet det måler 9,8 x 2,3 x 2,2 cm, og er af en tæt, homogen og mørk skifer. Stykket er brækket i begge ender, og de to bredsider er glatslebne efter slid. De to smalsider er, bortset fra et mindre parti på den ene, ujævne og kun lidt afrettede. I begge ender ses bearbejdningsspor, og særligt i den ene ende ses en fure på tværs, som vidner om, hvorledes emnet er brækket ud af et større stykke eller en råemne.

Lokal basalt med bearbejdningsspor findes i et eksemplar i form af en vandrullet oval, nævestor sten med knusemærker i begge ender. Der er ikke noget usædvanligt ved stenen, men det skal bemærkes, at der ikke er tale om et forarbejde til en sænkesten.

Mere interessant er stykke er, fundnummer /VIII.48, af et finkornet bugskår af klæbersten. Skåret er 1,8 cm tykt og pænt afglattet på såvel yder- som inderside; ved den ene side ses et 0,7 cm stort klinkhul, fig. 118. Hullet er timeglasformet og vidner om, at karret har været klinket. Skåret består af to fragmenter, idet et hjørne er sprunget af allerede før fundsituationen.

Til slut skal nævnes to forrustede jernklumper, som er fundet tæt ved siden af hinanden og optaget under et fundnummer. Ved nær-

mere sammenligning af et lignende fund fra Anlægsområde XII, kan det sluttes, at der er tale om resterne af en bøjlesaks. De fundne dele stammer fra skæret.

Fundfordelingen er på ingen måde overraskende, idet 11 af de her nævnte fund er gjort i Hus 1s østlige halvdel. I begge husfaser formodes denne del af huset at have rummet beboelsesdelen, og her har man meget naturligt også opbevaret sine husgeråd og redskaber. En tenvægt er fundet i den østlige del af lavningen vest for Hus 1, medens de to pimpstensfragmenter stammer fra området nær indgangsbrolægningerne.

Funktion og brugsperiode

Hus 1 hører til gruppen af større huse ved Argisbrekka. Med sine 7,5 x 3,5 m, treskibede opbygning og ildsted, foruden mulige bænkstrukturer må der være tale om et beboelses- eller opholdshus. Tilsyneladende er huset funktionsopdelt fra starten, idet der i den vestlige del allerede i fase A er anlagt et ildsted, der antagelig har haft en særlig funktion. I fase B deles huset endda i en østlig opholdsdel og en vestlig med stenfundamenter, muligvis med henblik på oplagring. Funktionsbestemmelse af Hus 2 kan formentlig bestemmes som oplagringshus ud fra manglen på ildsted, den enskibede opbygning og de små indre mål.

Gulvlagene er generelt tynde og for det meste ret usammenhængende. Kun i Hus 1, fase B ses omkring hovedildstedet mere sammenhængende gulvlag. Ligeledes uden for husene findes der nok kulturlag, der vidner om temporær aktivitet.

I forbindelse med brugsperioden er vurdering af reparationer og tilbygninger vigtige indicier. Et sæt i den tagbærende konstruktion er udskiftet. Levealderen på en jordgravet stolpe er meget svær at angive, og det mest udsatte sted har været overgangszonen mellem tætomsluttet jord og fri luft. Levealderen har formentlig kunnet forlænges ved imprægnering med birketjære, eller ved forkulning af den del af stolpen, der skulle i jorden. I hvilken grad huset har været udsat for fugt har formentlig også spillet ind, og den formodede sæsonvise udnyttelse af huset.

Ombygningen af Hus 1 er et godt indicium på en rimelig lang brugsperiode. Selvom man kan argumentere for, at Hus 1s opdeling i en østlig bebolesesdel og en vestlig del med anden funktion har været etableret allerede i fase A, er ombygningen mellem fase A og B ret omfattende. Hus 2 tilføjes efter Hus 1s opførelse, en bygning med nye mure og tømmer. Hus 2s brugsperiode må være sammenfaldende

med den resterende af Hus 1. Hvornår Hus 2 tilføjes, vides ikke, kun at den er yngre end opbygningen af Hus 1s sydmur. Sammenfattende vil det være rimeligt at antage en generation.

Hus 1 ligger stratigrafisk over Hus 5, se kapitel 14. Hus 1-2 kan ikke sættes i direkte relation til Hus 3 og 6 eller Hus 4. Hus 3 og 6 kan repræsentere afløserne for Hus 1 og 2. Det kan heller ikke afgøres, om Anlægsområde XV, Hus 1 har været i funktion samtidig med Hus 1 og 2, selvom denne bygning formodes at høre til det østlige bebyggelsesområde.

Dateringen af Hus 1 og 2 skal ses i relation til dateringen af de øvrige arkæologiske levn ved Argisbrekka, hvor Hus 1s indretning særligt i fase A knytter huset til et vikingetidigt miljø, se kapitel 18. Oldsagsmaterialet er ingen hjælp i dateringsmæssig henseende, idet genstandene har en meget bred dateringsramme inden for vikingetid – tidlig middelalder.

Den eneste ^{14}C-datering fra Hus 1- stammer fra 1, fase Bs gulvlag nær hovedildstedet. K-4896 er dateret på enebærgrene, der på bestemmelsestidspunktet var fragmenteret til seks kviste, men optaget som to kviste. K-4896 er dateret til 1 σ 720-960 e. Kr. med størst sandsynlighed for at falde i tidsrummet 770-900 e. Kr.

Enkeltstående ^{14}C-dateringer af denne art er som bekendt meget vanskelige at bruge, og det er ikke lykkedes at finde egnet organisk materiale fra Hus 1, fase A. Det er ikke muligt at konkludere yderligere end, at den arkæologiske og naturvidenskabelige datering ikke strider mod hinanden, og at Anlægsområde VIII, Hus 1-2 kan have været i brug i 800 årene.

Kapitel 11: Anlægsområde VIII, Hus 3 og 6

Allerede i 1985 blev det klart, at der under et recent tørveskjul (fo. *krógv*) lå kulturspor formentlig fra samme tidsrum som den øvrige bebyggelse ved Argisbrekka, og et prøvehul viste tegn på "ikke-naturlig" lagfølge.

Indledningsvis blev der åbnet felter på 2 x 2 m med profiler imellem, men profilerne blev hurtigt fjernet i de centrale dele. Metodisk set adskiller udgravningen af Anlæg VIII Hus 3 og 6 sig ikke fra de øvrige udgravninger med undtagelse af Anlæg VIII Hus 4. Nyt var dog et forsøg i 1986 på at lade dele af husenes tørvemure stå i den højde, hvor de først erkendtes i. Dette blev imidlertid hurtigt opgivet, idet metoden viste sig at kunne lede til fejltolkninger. I flere tilfælde viste det sig nemlig, at adskillige murombygninger gemte sig i det, der på overfladen lignede et sammenhængende forløb.

Figur 119: Allerede i 1985 udlagdes et 1 x 2 m stort felt lidt øst for tørveskjulet, og alle fire profiler viser tegn på menneskelig aktivitet. Her ses ind mod Hus 6s sydgavl.

As early as in 1985 a 1 by 2 meters section was made a little to the east of the peat shack, and all four section sides showed signs of human activity. This view is towards the south gable of House 6.

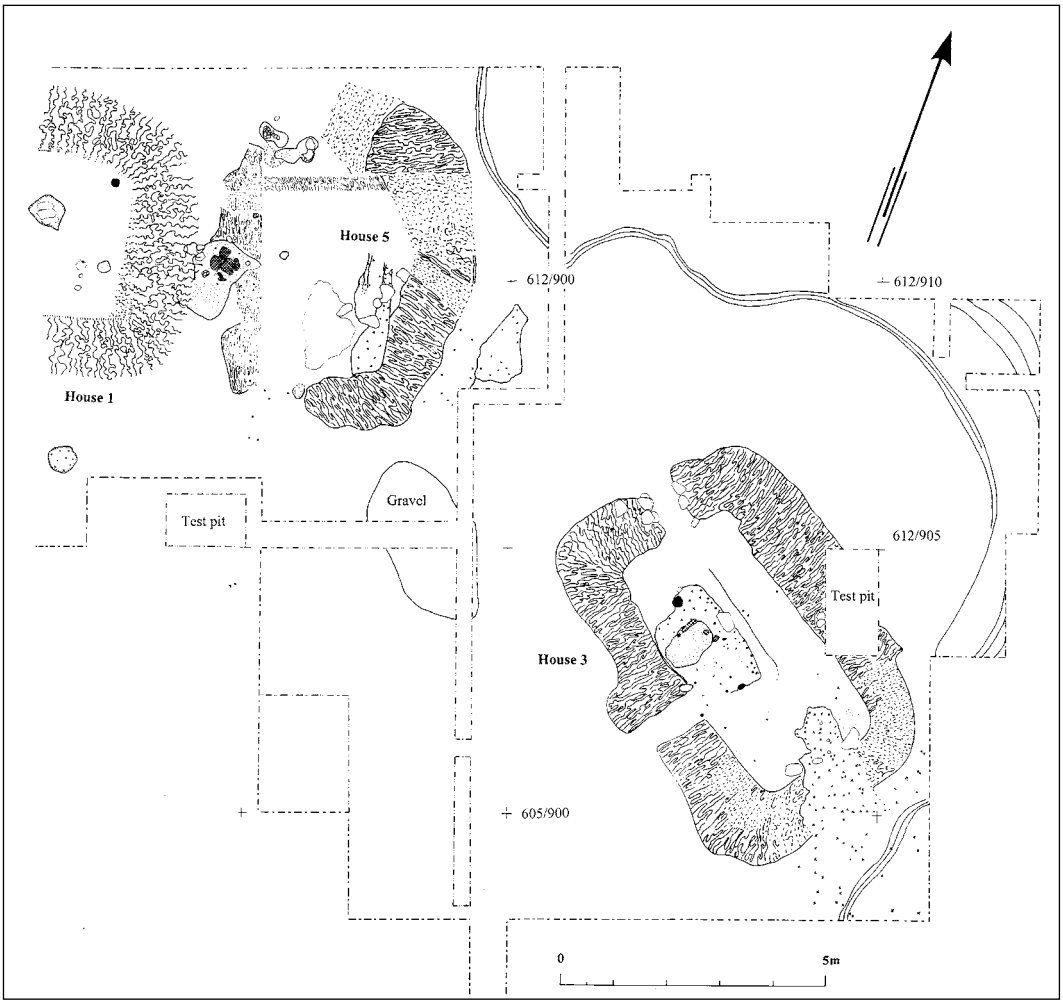

Figur 120: Anlægsområde VIII, Hus 3s ældste fase repræsenterer også selve anlægsfasen. Huset består af en nedgravning til ildstedsområdet og ildsted. Nedgravningen er i øst kantet af en række rafter og en gravet kant, som markerer inderkanten af den jordfaste bænk fra faserne A-C. Nordvest for huset ses Anlægsområde VIII, Hus 5, der er stratigrafisk ældre ned Hus 1 og 3. SDM del. 1990.

The earliest phase of settlement unit VIII, House 3, also represents the actual construction phase. The house consists of a dug-out hollow for the hearth area and hearth which to the east is edged by a row of upright poles and a dug edge marking the inside edge of the solid bench from the phases A-C. North-west of the house is settlement unit VIII, House 5, which is stratigraphically older than Houses 1 and 3.

Bebyggelsen

Anlæg VIII Hus 3 og 6 kan inddeles i to faser. En ældste fase bestående alene af Hus 3 med et beboelses- og et oplagringsrum, samt et brolagt indgangsparti i nord, fig. 120. I yngste fase er Hus 3 forkortet

til et hovedrum, og Hus 6, der bygges til Hus 3s østmur, har overtaget sydrummets funktion. Hus 3s nordlig indgangsparti er nu udbygget til et lukket forrum, der er forbindelsesleddet mellem de to huse.

Fælles for de to huse er deres nord – sydlige orientering og murenes bygningsmaterialer, der består af tørv, ler og grus. Hvor Hus 3 er forsynet med en række indre strukturer i form af ildsteder og en bænk, så er renden, der fungerer både som ventilationskanal og indgangsbrolægning, den eneste interne struktur i Hus 6. Ligeledes adskiller Hus 6 sig ved, at taget har været båret af midtstillede stolper, i modsætning til Hus 3, som er treskibet.

Beboelseshuset kan på baggrund af en række ombygninger inddeles i fire hovedfaser og en underfase. Gulvlaget til Hus 6 har i mindst to omgange været planeret med sand, men en egentlig ombygningsfase er der ikke tale om.

Både tilbygningen, Hus 6, og udbygningen af forrummet er afhængig af og sker samtidigt med ombygningerne af Hus 3, hvorfor udviklingen i Anlæg VIII Hus 3 og 6 bedst kan beskrives ud fra Hus 3s faseindeling. Ældste struktur på pladsen er Hus 3, der er anlagt centralt på knolden, hvor denne er fladest. Den sydlige del af huset ligger dog lidt lavere end den nordlige. Fælles for de fire faser er, at husets hovedrum bevarer sin oprindelige grundplan, brugstiden igennem. Allerede i anlæggelsesfasen ses det, at hovedrummet er inddelt i tre aktivitetsområder – et nordligt indgangsareal, et ildstedsområde og et opholdsområde i øst i form af en jordfast bænk.

Hele husets vestlig halvdel, og især ildstedsområdet, er lettere nedgravet i den oprindelige overflade. Dette skyldes dels de terrænmæssige forhold, men for ilstedsområdets vedkommende også arealets funktion. Kulturlaget inden for huset, det vil sige de ophobede gulvlag, er mellem 20 – 40 cm tykke. I sin ældste fase er Hus 6 3,5 m lang (indvendig mål) og ca. 2,60 bred. Med nedlæggelsen af sydrummet, afkortes huset til 3 m, og det bliver dermed næsten kvadratisk.

Hus 3s ældste fase består i grove træk af en 2 x 1,40 m stor nedgravning og et ildsted. 20 cm øst for nedgravningens østkant ses en gravet terrassekant til den jordfaste bænk, fig. 120. Det nedgravede område svarer til det, der i de senere faser er ildstedsområdet i husets hovedrum. I henholdsvis nord- og sydkanten af nedgravningen findes et stolpehul, og især østkanten af ildstedsområdet er forsynet med en række spor efter rafter, der gennemsnitlig er banket ca. 10 cm ned i undergrunden. Rafterne har formentlig indgået i en fletværkskonstruktion langs kanten til det forsænkede ildstedsområde.

Figur 121: Anlægsområde VIII, Hus 3, fase A. Huset er inddelt i to hovedrum, hvor det sydligste tolkes som et oplagringsrum. Beboelsesrummet er endvidere inddelt i et ildstedsområde og et indgangsareal. Mellem de to ligger "skillevæggen". I denne fase kan skillevæggen ikke føres videre mod øst end til bænkkanten. SDM del. 1990.

Settlement unit VIII, House 3, Phase A. The house is divided into two main rooms, the one to the south is interpreted as storage room. The dwelling room is furthermore divided into a hearth area and an entrance area. Between the two is the "partition". In this phase the partition wall cannot be traced further east than to the bench edge.

Midt i ildstedsområdet ligger ildstedet formet som en rektangulær grube, hvis hjørner er dybere nedgravet end midten. Både ildstedet, de tagbærende konstruktioner og ildstedsområdet som helhed, danner den grundplan, som hovedrummet til Hus 3 har fremover. Enkelte

steder kunne den gamle væksthorisont ses under murene, der således her hviler direkte på datidens overflade, men hist og her er der også tilført grus som stabiliserende materiale.

Syd for Hus 3, findes resterne af et tyndt kulturlag hovedsageligt bestående af sort, iltet tørv, iblandet forkullede tørvefragmenter. I snit kan det ses, at laget er ældre end Hus 3s ældste sydgavl. I fladen holder aktivitetssporene sig mellem gavlstenene i husets sydrum og syd herfor. Kulturlaget må derfor afspejle aktivitet forud for eller samtidig med opbygning af huset.

Hus 3

I fase A har Hus 3 sin største udstrækning. Det består her af et beboelsesrum med et nordligt indgangsareal med tilhørenede indgang, et ildstedsområde med ildsted, og en stenkantet jordfast bænk, fig. 121. Syd for hovedrummet findes et oplagringsrum. Huset er 5 m langt og ca. 2,60 bredt, med lige vægge og gavle. Murene er mellem 1 og 1,40 m brede, og den tagbærende konstruktion består af tre sæt stolper, der enten er jordgravede eller sat på sten. Spændet i de enkelte sæt er på en meter, og mellem de to sydligeste stolpebærende sten 1,20 m.

Indgangen til huset er foregået dels gennem nordgavlen og dels gennem vestmuren. Den nordlige indgang består af en ca. 1 m bred og 3,20 m lang brolægning af større og mindre flade sten. Brolægningen, der fører fra Hus 3 ud mod vandløbet, der kanter bebyggelsen mod nord, er i øst og vest flankeret af en række stolpebærende sten. Stolperne kan have båret taget i et vindfang, men det er også muligt, at brolægningen allerede på nuværende tidspunkt har været afskærmet med tørvemure, hvilket dog ikke kan bevises. Umiddelbart inde i huset, vest for indgangspartiet, og trædørtærsklen ligger dørstenen, hvorpå dørstolpen har hvilet.

Den anden indgang befinder sig i hovedrummets sydvesthjørne, og er formentlig allerede opført i denne fase. Det brolagte område foran den sydlige indgang er 3,40 m lang og 0,5 m bred og består af ca. 30 næve- til hovedstore sten, der ved selve indgangspartiet afløses af større flade, trappelagte sten. Mod nord kantes stenene af en tørveopbygning i fortsættelse af husets vestmur. Hele indgangen behøver ikke at være opført på en gang, og brolægningen kan være en senere tilføjelse til indgangspartiet. Brolægningen er flankeret af fire sæt sten, som efter regelmæssigheden at dømme har båret stolper i et vindfang. Vindfanget er tørveopbygget ved trappen og kan have været træbygget.

Nord for brolægningen ligger et større fyldskifte af sort, iltet tørv

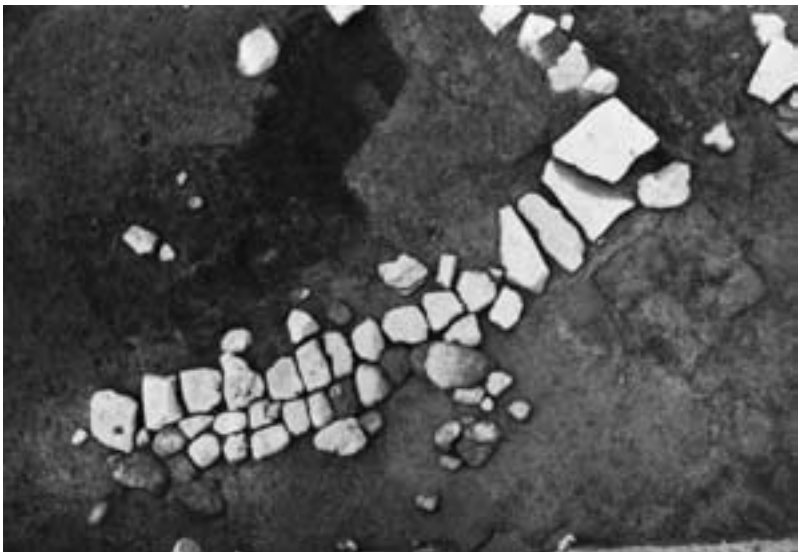

Figur 122: Hus 3s sydvestlige indgangsbrolægning. Nord for indgangsbrolægningen ses den sorte tørv, der er rester af brændselstørv som er bevaret på stedet. Over en del af indgangsbrolægningen har der været bygget et vindfang, som på fotografiet er repræsenteret ved de fire stolpebærende sten lige sydvest for muren på henholdsvis nord og sydsiden af brolægningen. Nord opad.

The southwestern entrance paving of House 3. North of the entrance paving the black peat which is the remains of fuel peat stored on the spot can be seen. Over part of the entrance paving a "wind lock" has been built, that in the photograph is represented by the four post-bearing stones just southwest of the wall on the north and south side of the entrance paving, respectively. North is up.

– resterne af et parti tørret brændselstørv bragt til huset og lagt opad husets vestmur. Samme fænomen kan konstateres ved nordgavlen og ved vestmuren, fig. 122.

Husets hovedrum er som nævnt opdelt i tre aktivitetsområder. Ildstedsområdet, der måler ca. 1,5 x mellem 0,8 og 1,0 m, ligger lavest i huset, adskilt fra det nordlige indgangsareal ved et række sten, der muligvis har båret stolper i en skillevæg. "Skillevæggen" løber fra husets vestmur op til den jordfaste bænks stensatte kant. Den kunne ikke følges videre mod øst over bænken og kan måske bedst betegnes som en afskærmning af ildstedsområdet. Indgangen til ildstedsområdet fra det nordlige indgangsparti, må være foregået igennem "skillevæggen".

Opad "skillevæggen" ligger et 90 x 80 cm stort, næsten kvadratisk ildsted, der er omhyggeligt udført af tæt sammenføjede flade sten, se fig. 123.

Langs husets østmur findes bænken, hvis fyld består af jord samt planeringslag af sterilt sand. Den har været kantet af en række store sten, der, i modsætning til den gravede terrassekant i grundplanen, ligger asymmetrisk i forhold til husets midtakse. Bænken er bredest i syd og bliver bliver smallere mod nord. Mellem kantstenene findes spor efter rafter, som muligvis er indgået i en mindre fletværkskantning, fig. 126.

Bænkens øst- og sydside mod østmuren og sydrummet markeres både i flade og profil af et hulrum spættet med formuldet træ, der

Figur 123: Hus 3, Fase A med ildsted og skillevæg i forgrunden. FF foto

House 3, Phase A with hearth and partition wall in the foreground.

tolkes som mulige spor efter et tyndt træpanel, fig. 124. Træpannelet kan have fungeret som skillevæg mellem hoved- og sydrummet.

Sydrummet måler 1,5 x 2,6 m og var på udgravningstidspunktet noget diffust i fladen, idet det kun markerede sig ved spredte kulturspor. Der er ikke konstateret sikre strukturer i rummet, om end der iagttoges en samling ovale, vandrullede sten af uvis funktion. Rummet tolkes som oplagrinsgrum.

I fase B, udvides bebyggelsen med Hus 6, og det brolagte indgangsparti nord for Hus 3 udbygges til et lukket forrum. Samtidigt

Figur 124: Anlægsområde VIII, Hus 3 set fra sydvest. Hulrummet mellem den jordfaste bænk og østmuren i Hus 3 ses her som en jernudfældningsstribe. Bemærk hulrummet i profilen.

Settlement unit VIII, House 3 seen from the south-west. The cavity between the solid bench and the east wall in House 3 is here seen as an iron crystallization band. Note the cavity in the section.

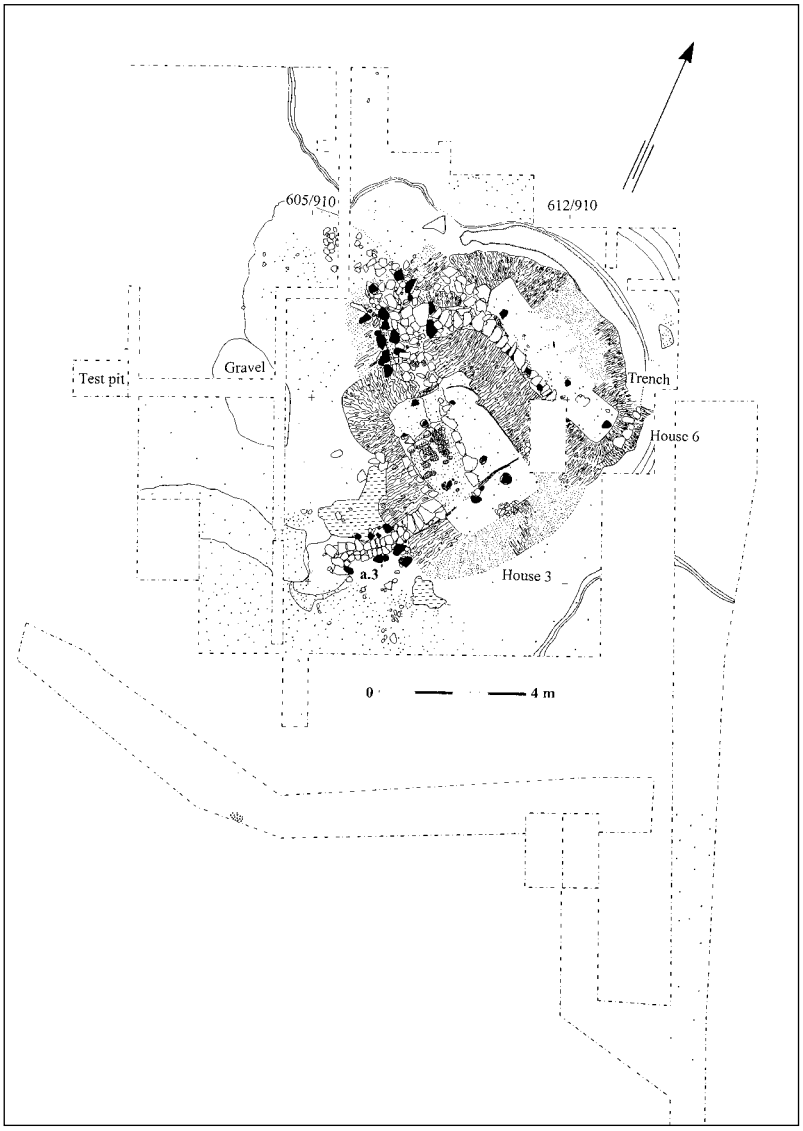

Figur 125: Anlægsområde VIII, Hus 3, fase B. En væsentlig nyskabelse i fase B er oplagringshuset, Hus 6, som bygges til Hus 3s nordøstlige langmur. Til gængæld er Hus 3s sydgavl rykket mod nord og ligger nu parallelt med Hus 6s gavl. Sydrummet i Hus 3 er derved blevet halveret. Beboelsesrummet er fortsat inddelt i to områder, og ildstedsområdet er enten afskærmet fra indgangsarealet af skillevæggen som i fase A, eller af en skillevæg, som følger sporene af det nordligste sæt tagbærende stolper. Forrummet er i fase B fuldt udbygget med afskærmende tørvemure. SDM del. 1990.

Settlement unit VIII, House 3, Phase B. A considerable innovation in phase B is the storage house, House 6, that is attached to the northeastern long wall of House 3. Instead the south gable of House 3 has been moved northwards and is now parallel with the gable of House 6. The southern room of House 3 has thus been reduced to half of its original size. The dwelling room is still divided into two areas, and the hearth area is either screened from the entrance area by the partition wall as in phase A, or by a partition wall following the line of the northernmost set of roof-supporting posts. The design of the front room in phase B is now complete and fully developed with sheltering turf walls.

nedlægges det meste af Hus 3s sydrum, idet sydgavlen flytter ca. 1 m mod nord, fig. 125. Som konsekvens heraf, afkortes Hus 3s tagbærende konstruktion fra tre til to sæt tagbærende stolper, og en række stenstøttede stolper danner nu en skillevæg mellem hovedrummet og den resterende del af sydrummet. Sydrummet, der måler 1 x 2,60 m, må fortsat opfattes som oplagringsrum.

Et nyt ildsted opføres oven på fase As ildsted. Dette respekterer fortsat "skillevæggen" nord for ildstedsområdet. Det nye ildsted kantes desuden af en mindre brolægning i øst.

Fase As skillevæg, der nu er i samme niveau som ildstedet, er formentlig fortsat i brug. Nord for denne findes der imidlertid, et par (stolpebærende) sten, der sammen med det nordligste sæt tagbærende stolper, kan have dannet en ny skillevæg mellem indgangsarealet og ildstedsområdet. I så fald kan skillevæggen følges umiddelbart øst for bænken.

Vestmurens inderside bliver kantet af en enkelt række hovedstore sten, hvis flade side vender opad. Husets sydvestlige indgang er fortsat i brug, mens den nordlige udbygges og afskærmes med tørvemure.

Væsentligt nyt er opførelsen af Hus 6, der er placeret parallelt med Hus 3, øst for denne på forhøjningens østkant. Forud for opbygningen af huset, er forhøjningens overflade blevet planeret med grus, ler og tørv. Selve kanten er blevet rettet af og ny jord tilført som fundament for husets øst- og sydmur. Mod nord fortsætter stabiliseringen som en reguleret grøft, der løber langs nordgavlen, og hvis funktion må have været at lede vand væk.

Denne stabilisering og planering af overfladen under huset, vanskeliggjorde en afgrænsning af især østmurens indre flugt. Endvidere er

Figur 126: Lodfoto af Hus 3 og delvis 6 med strukturer fra faserne B og C. Nord opad. Sydligst ses den sydvestlige indgangsbrolægning, som giver adgang til beboelsesrummets sydvesthjørne. I dette rum afgrænser den nordlige stenrække den jordfaste bænk, og på gulvet neden for bænken ses ildsted fase B, medens fase Cs ildsted er placeret helt oppe i det nordvestlige hjørne. Stenlægningen nord for hører til forrummet, hvorfra der på og ved siden af renden har været adgang til Hus 6 mod øst.

Tower photo of House 3 and in part House 6 with structures from the phases B and C. North is up. Furthest to the south the southwestern entrance paving which provides access to the south-west corner of the dwelling room can be seen. In this room the northern row of stones lines the solid bench, and on the floor below the bench hearth, phase B, can be seen, whereas the hearth of phase C is placed far up in the northwestern corner. The stone paving to the north belongs to the front room, from where access to House 6 from the east has been provided on top of and beside the canal.

Figur 127: Anlægsområde VIII, Hus 3 og 6, fase C. I Fase C er sydrummet opgivet og gavlen rykket frem til beboelseshuset. Ildstedet er flyttet helt op i nordvesthjørnet, og en ny skillevæg deler huset i to, markeret ved en række mindre, varmepåvirkede sten samt to muligvis bærende sten. Hus 6 ændres ikke, men brolægningen over renden er styrket i indgangspartiet er forøget med et nyt lag sten. SDM del. 1990.

Settlement unit VIII, Houses 3 and 6, Phase C. In phase C the south room has been abandoned and the gable moved up to the dwelling house. The hearth has been moved into the northwest corner, and a new partition wall divides the house in two, marked by a row of smallish stones, bearing the marks of heat impact, together with two possibly supporting stones. House 6 is not altered, but the paving covering the canal has been reinforced with a new layer of stones.

både østmuren og sydgavlen såvel som den jord, der er anvendt som planering, senere skredet ned ad knoldens kant, se også fig. 128.

Hus 6 deler sin vestlige langmur med Hus 3. Både i snit og i fladen deles Hus 3s østmur farvemæssigt i to parallelle skifter. Om dette skyldes tilførslen af ny fyld i forbindelse med Hus 6, en anderledes iltning af tørven, eller afspejler den anvendte opbygningsteknik, er uvist. Husenes fælles langmur kan erkendes i en højde af op til en meter, hvorimod Hus 6s østmur og sydgavl, er så nedbrudte (nedskredene), at kun 10 cm kunne erkendes.

Eneste konstruktion i det 4,80 lang og ca. 1,20 meter brede hus er en jordgravet rende, som løber langs indersiden af husets vestmur. Renden, som er dækket af flade sten, er gravet ind i kanten af muren og har fungeret både som ventilationskanal og som indgangsbrolægning.

Indgangen til huset er foregået ved rummets nordvesthjørne over renden ud til forrummet. Hvor renden møder brolægningen i forrummet, afløses den af en stor tærskelsten, og renden drejer mod nord langs brolægningen. Østsiden af brolægningen er afskærmet af Hus 3s nordøstgavl og Hus 6s nordgavl, der afsluttes med en kraftig stenkant. Stenkanten har muligvis båret stolper til afskærmning af den tørvefyld, som ligger mellem Hus 6s nordgavl og brolægningen.

Vestsiden af forrummet har også været afskærmet af en tørvemur. Det er imidlertid svært at sige, hvorledes denne mur har set ud, da sporene er ret sporadiske, og hovedparten af fylden desværre blev bortgravet i forbindelse med de indledende undersøgelser af Anlægsområde VIII, Hus 3. Adgangen til forrummet er foregået gennem dennes "nordgavl", hvor der findes rester af fundament til en dør.

Omkring indgangspartiet til Hus 6, bliver renden senere forstærket med et nyt skifte dæk- og pakningssten. Hus 6s gulvlag udviser tegn på planering i mindst to omgange, men ellers forandres hverken forrummet eller Hus 6 nævneværdigt i løbet af brugstiden. I løbet af fase B opføres et nyt ildsted i Hus 3, som afløser for det eksisterende ildsted. Den oprindelige skillevæg mellem ildstedsområdet og det nordlige indgangsareal er nu helt borte og erstattes af skillevæggen beskrevet under fase B. Det nye ildsted er meget enkelt og består af et par store flade sten omgivet af tørveaske.

Fase C er Hus 3s yngste fase, og huset består nu kun af det gamle hovedrum. Huset bliver dermed afkortet til ca. 3 meter og er næsten kvadratisk, fig. 127.

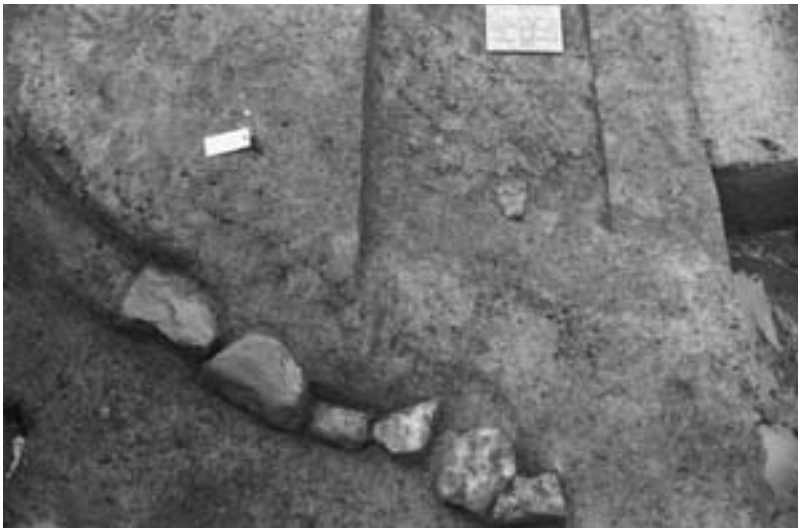

Figur 128: Stenfundament i Hus 6s sydgavl set fra øst. For at holde tørvemurene på plads på den lille forhøjning har der nederst været placeret en enkelt række sten. Alligevel kan det flere steder iagttages, hvorledes muren er skredet ned i den øst for liggende sænkning.

Stone foundation in the south gable of House 6 seen from the east. In order to hold the turf walls in place on the little knoll a row of stones has been placed at the bottom. Still it is apparent in many places that the wall has slid into the depression to the east.

Hus 3 er fortsat opdelt i tre aktivitetsområder, men en vis omrokering af funktionerne har fundet sted, idet det sidste ildsted er flyttet op i husets nordvestlig hjørne og dermed op i det gamle indgangsareal. Fig. 126 og 130. Ildstedet er opbygget på samme måde som tidligere. Ildstedet er lettere nedgravet (15-20 cm), hvorved de tidligere fasers gulvlag er blevet fjernet. Der findes ingen sikre spor af den tagbærende konstruktion i fase C, men det er sandsynligt, at fase C genbruger nogle af de bærende konstruktioner fra fase B. Eventuelle stolpebærende sten kan være blevet genbrugt et andet sted, da man har fjernet stolperne ved opgivelsen af huset.

Formentlig har husets tag været beklædt med græstørv, og i profilerne blev der udskilt lag, som tolkes som rest af nedstyrtet tag. Tømmeret fra den tagbærende konstruktion er sandsynligvis fjernet til genbrug, men selve taget har formentlig fået lov at ligge. Enkelte sten i bænkens stenkant, kan have båret stolper i forbindelse med den tagbærende konstruktion. Ved Den tidligere skillevæg mellem hovedrummet og husets nu nedlagte sydrum ligger yderligere et par stolpebærende sten, således at skillevæggen danner en indre gavl. Sydgavlen flugter nu med denne, og kantes mod nord af en tørveopbygning bestående af et enkelt til tider dobbelt skifte af tørvestykker. Tørvestykkerne måler ca. 40 x 30 cm i fladen, fig. 129. I snit fylder de et par cm og ligger lagvis oven på hinanden. Fase Bs sydgavl kan stadig være i brug hvilket vil give sydgavlen en samlet brede på lidt over 2 meter.

"Skillevæggen" mellem det gamle ildstedsområde og det nordlige indgangsareal markeres i denne fase af en række småsten, som løber fra

Figur 129: Den indre tørveopbygningen i Hus 3 set fra vest. Tørveopbygningen skiller den jordfaste bænk i nord fra oplagringsrummet i syd i fase A.

The internal turf structure in House 3 seen from the west. The piled turfs form a division between the solid bench to the north and the storage room to the south in phase A.

husets østmur op til ildstedet. Stenene forekommer at være – bortset fra nogle enkelte – for spinkle til at have været stolpebærende. Begge de gamle indgange er tilsyneladende stadig i brug.

Forrummet og Hus 6

Som beskrevet under fase A og B, kan forrummet inddeles i to faser. En ældre, hvor det mere har karakter af en indgangsbrolægning til Hus 3 og en yngre, hvor brolægningen afskærmes med tørvemure og dermed lukkes. Det er sandsynligt, at brolægningen allerede i sin ældste fase har været kantet af stolpebærende sten i begge langsider. Det kan dog ikke vises med sikkerhed på grund af de senere ombygninger og opbygningen af Hus 6 langs brolægningens østside.

En, muligvis to rækker stolpebærende sten i vest, hører formentlig allerede til i ældste fase, men spor efter tørvemur kan ikke udskilles med sikkerhed i denne fase. Muligvis har stenene båret stolper i et vindfang i lighed med den sydvestlige indgang. I sin yngre fase derimod kantes brolægningen i vest af en tørvemur. I øst afskærmes den af Hus 3 og 6s gavle samt i nordøst af tørvefyld mellem Hus 6s nordgavl og selve forrummet. Dette har endvidere haft en udgang gennem nordgavlen, hvor to stolpesten markerer dørens placering.

To meter fra Hus 3s indgangsparti, støder renden på brolægningens østlige langside, hvor adgangen til Hus 6 er foregået. Mellem renden og brolægningen ligger en stor flad sten, som har fungeret som tærskelsten. Renden drejer her mod nord, og ved forrummets udgang, drejer den videre mod vest, således at renden afgrænser forrummet. Mod vest bliver dens videre forløb vanskelig at følge, men det ser ud til, at den slutter ved kulturlaget aflejret oven på Hus 5.

Der, hvor renden kanter brolægningens østside, er dækstenene skredet ned i selve rendeforløbet, og det er sandsynligt at de har båret stolper langs forrummets østmur. Renden, der er jordgravet, har en dybde på mellem 0,1 og 0,2 m. På grund af 1985 prøvehullet i Hus 6, kan rendens afslutning ikke ses, fig. 119. I sin helhed viser renden ingen tegn på hældning og sammenholdt med den forbavsende ringe mængde nedskyllet materiale, støtter dette en tolkning som ventilationskanal snarere end rende til bortledning af vand. Funktionen kan imidlertid have været dobbelt.

Hus 6s 4,80 m lange rum ligger parallelt med og nord for Hus 3. Foruden vestmuren, der er beskrevet overfor, er nordgavlen relativt velbevaret.

Huset er 1,10 m bredt (indvendige mål) ved sydgavlen og 1,20 m

ved nordgavlen. Da østmurens indre flugtlinie er svær at afgrænse på grund af den forudgående planering og det sparsomme gulvlag, er husets bredde i midten lidt usikker. Det ser dog ud til, at huset også her har været ca. 1,20 m bredt her, og det stemmer med den midterakse, som de tre stolpebærende sten i den tagbærende konstruktion danner. En fjerde stolpebærende sten kan være fjernet ved husets opgivelse.

Gulvlaget består af sandet materiale spættet med spredte fragmenter af forkullet tørv og lidt tørveaske. Tørveasken ligger hovedsagligt omkring stenene i renden. Bevaringsforholdene for træ er lige så ringe i Hus 6 som i Hus 3, men hist og her er registreret mindre stykker formuldet træ. Blandt andet et større stykke træ langs renden, hvis årer løber parallelt med renden, desuden et træstykke, der ligger tværs over renden ved indgangen til huset.

Hus 6s tag har formentlig også været græstørvsklædt, idet der i to af fire profiler, som skærer Hus 6, blev udskilt et tyndt lag, som muligvis er en rest heraf. Laget, som holder sig over Hus 6 og dennes mure, ligner et tyndt vækstlag.

Tørvemurenes opbygning

Hvor profilerne skærer murene på tværs fremstår de som buer, der for Hus 3s vedkomne er udfyldt med mindre buede linser af omdannet tørv, ler, sand og grus. Linserne ligger lagvis ovenpå hinanden, uden dog at ligge i adskilbare skifter. Dette billede afspejler muligvis en teknik bestående af lange græstørvsstrimler lagt skiftevis på langs og på tværs af murene. Mellemrummet imellem strimlerne, såkaldte *strengur*, kunne være pakket med "jord", det vil sige ler, grus osv. (Águstsson 1982, p. 173). Derimod er det ikke muligt at vise tilstedeværelsen af længere vandrette linser, hvor græstørvs-strimlerne er skåret på langs.

I profilet, som løber igennem Hus 3s vestmur på langs, består murens nederste skifter af lange vandrette tørvestykker, mens den midterste og øverste del af muren giver et mere forvirret indtryk med buede linser liggende hulter til bulter i forhold til hinanden. Samme opbygning er tilsyneladende anvendt i husets yngste sydgavl, om end indtrykket er mindre forvirrende. Muligvis har de øverste skifter igen været lange græstørvsstykker lagt vandret på langs og på kryds. I husets ældste sydgavl fremstår murmaterialet alene som lange nord – sydgående, tynde lag liggende vandret over hinanden (sammenlign også Gestsson 1982 p. 164f.; Bruun, 1929, p.128).

I Hus 3 består den særlige indre tørveopbygning af en enkelt til tider dobbelt række sorte, iltede tørvestykker. Mellem linserne ligger en

grå fedtet fyld, som må være den indre, og dermed anderledes iltede, del af græstørvsstykkerne. I fladen kan de enkelte tørvestykker udskilles som firkanter på ca. 30 x 40 cm, se fig. 129. Samme struktur af tætliggende firkanter aftegnede sig om end mere diffust i bunden af vestmuren til Hus 3 syd for den sydvestlige indgang.

Sammenfattende ses det, at der er tale om tre teknikker i tørvemursopbygningen:

1) En teknik, hvor linserne tyder på at græstørvene er blevet udskåret som lange rektangulære stykker, som i murfundamentet er lagt parallelt i forhold til hinanden. Den midterste og øverste del af muren er opbygget ved langs- og tværgående græstørvsstrimler med mellemrummene udfyldt med stampet ler, sand og grus.

2) En teknik, hvor kun de lange vandrette græstørvsstrimler kan udskilles, som i Hus 3s ældste sydgavl. Da denne kun er bevaret i en højde af op til 20 cm, er det muligt, at de øvre skifter er blevet fjernet – til genbrug?

3) En teknik med brug af firkantede, næsten kvadratiske græstørv liggende klods opad og oven på hinanden. Denne teknik kan bruges både til at kante en mur, som tilfældet er med de indre tørveopbygning langs Hus 3s yngste sydgavl, og som fundament for et murforløb, hvilket ses under dele af Hus 3s vestmur. Se også fig. 130.

Hus 3s østmur består af en sammenhængende opbygning, der dog kan deles i to på langs rent farvemæssigt. Om forskellen skyldes en decideret indre og ydre skal af tørv, eller en anden iltning af tørven, i forbindelse med Hus 6, der genbruger muren som vestmur, er uvist.

Fundmaterialet

I lighed med det generelle fundmønster for hele Argisbrekka, og især for det østlige bebyggelsesområdes vedkommende, er der fundet forbavsende få oldsager i og omkring Hus 3 og 6. I alt er der registreret 58 fundnumre, som fordeler sig på 21 jordprøver, 14 med træ, 9 numre med knoglefund og 14 "egentlige" oldsager.

Sidstnævnte 14 fundnumre fordeler sig på fire fedtstensskår, fem tenvægte, hvoraf to fragmenter kan sættes sammen, fire slibesten og en bearbejdet, lokal basaltsten.

Hvad slibestenene angår, stammer to gennemborede med ophængningshul fra Hus 3 i fase A og Hus 6, og yderligere to slibesten fra Hus 6. Tre af de fire slibesten fra Hus 3 og 6, er af lerskifer, den fjerde er af lokal basalt. Selv om fundmaterialet må siges at være yderst spinkelt, kan manglen på slibesten af Ejdsborgskifer noteres, men hvorvidt dette

skal tillægges daterende værdi for Anlægsområde VIII, Øst er mere tvivlsomt.

Af de fire tenvægte er de tre fremkommet i murenes inderkant. To er af klæbersten og ligger henholdsvis i Hus 3 og forrummets gavle mod nord. Den tredje af tuf blev fundet i østmuren til Hus 6. Fundomstændighederne tyder på, at tenene blev stukket ind i murene, når ikke de var i brug. Den fjerde tenvægt, ligeledes af fedtsten, lå i to stykker i kulturlaget syd for huset.

Klæberstensfundene består af fire småskår eller fliser, hvor det ene er et mindre randskår. Klæberstensskårene lå tæt ved hinanden i udsmidslaget oven på Hus 5 og kan stamme fra samme "kar". Den bearbejdede lokale sten, hvor der i den ene ende er påbegyndt en fure, lå i renden som pakningssten. Det er bemærkelsesværdigt, at kulturlagene ikke indeholder flere fund, og fundene giver ingen umiddelbare datering af husene end til vikingetid/tidlig middelalder.

Vedrørende trægenstande er bevaringsforholdene ringe, om end der hyppigt blev registreret spor efter stærkt formuldet træ. Tydeligst fremkom den tilvirkede dørtærskel i Hus 3s nordlige indgangsparti. Desværre var træet for medtaget til at kunne optages, men der var formentlig tale om nåletræ. De hjemtagne trægenstande består af mere eller mindre bearbejdede træstykker. En barkflage i to stykker opsamledes sammen med enebærkviste i udsmidslaget nord for de to huse. Barkflagen er formentlig birkebark og kan være rester af tagbeklædningen. Jordprøverne er udtaget med henblik på slemning, fosfattest og parasitologiske undersøgelser. Ingen af undersøgelserne har dog givet resultater.

Funktion og datering

Både Anlægsområde VIII, Hus 1-2, 3 og 6, udgør hver især en enhed, der indledes med opførelse af et enkelt hus med en beboelsesafdeling, og udvikler sig til to parvist anlagte huse med hver sin hovedfunktion, henholdsvis beboelse og udhus. Lignende enheder, men med egne variationer, genfindes i de fleste faser i Argisbrekkas vestlige bebyggelsesområde. I denne henseende passer Hus 3 og 6 ind i billedet, og desuden kan følgende generelle bemærkninger anføres. Hus 3 og 6 er, i lighed med den øvrige bebyggelse på Argisbrekka, placeret på brinken af et (muligvis flere) vandløb. Husenes ud- og indgange er orienterede efter og mod vandløbene. Endelig er udsmidslagene koncentrede omkring brinkerne.

Foruden det arbejde, som har været forbundet med at planere og

Figur 130: Anlægsområde VIII, Hus 3, sen fase B og C fra syd. Hus 3s tørvemure fremstår flere steder relativt klart. Syd for de trappelagte sten i den sydvestlige indgangsbrolægning ligger således et tørvemursforløb, hvor det er muligt at måle de enkelte tørvs dimensioner. Desuden ses de lagte tørv i forløbet af den indre tørveopbygning samt tørvemuren i nordøst, som skiller Hus 3 fra Hus 6.

Settlement unit VIII, House 3, late Phases B and C from the south. The turf walls of House 3 stand out relatively clearly in several places. Thus, south of the stepped stones in the southwestern entrance paving a run of turf wall still exists where it is possible to measure the individual turf bricks. Furthermore, the run of piled turfs of the inside turf structure can be seen together with the northeastern turf wall which divides Houses 3 and 6

stabilisere forhøjningen forud for opførelsen af huset, er det bemærkelsesværdigt, at udhuset er næsten lige så stort som beboelsesafdelingen (Hus 6: 5,75 m^2; Hus 3s hovedrum: 7,80 m^2). Hertil skal lægges den del af sydrummet (2,60 m^2), som først nedlægges i bebyggelsens yngste fase. Endvidere understreges udhusets betydning for bebyggelsen som en helhed, ved den tætte sammenbygning af de to huse og det forbindende forrum.

Som nævnt er Hus 6s eneste indre konstruktioner en rende, hvis hovedfunktion tolkes som ventilationskanal, og som dermed har skullet holde huset og dettes indhold køligt. Hvad der har været opbevaret i Hus 6, har vi ingen vidnesbyrd om, men forskellige mælkeprodukter ville passe godt med den generelle tolkning af Argisbrekka.

Hvad angår indretningen af beboelsesafdelingen, afspejler den de funktioner, som genfindes i jernalderens og vikingetidens huse i det skandinaviske og norrøne område – blot meget komprimeret og i stærkt reduceret størrelse.

Den jordfaste bænk, som fylder næsten hele østsiden af beboelsesrummet, samt det nordlige indgangsparti optager ca. to tredjedele af huset. I betragtning af den ringe plads i huset, synes det ulogisk, at Hus 3 er forsynet med to udgange. Indgangsbrolægningerne virker relativt fremtrædende i forhold til bebyggelsen, et mønster som ses næsten overalt ved Argisbrekka – især i Anlægsområde I og II. Dette indtryk skyldes selvfølgelig også, at de er opført af sten, der fremstår anderledes bastant end husenes tørvemure.

Genstandene glimrer næsten helt ved deres fravær, men de få genstande, der foreligger, kan måske bedst forklares ved den sæsonmæssige benyttelse af husene, således at husgerådet hvert år er blevet taget med tilbage til hovedgården. Derimod er det mærkeligt, at så få itubrudte genstande dukkede op i affaldslagene i form af klæberstensskår og lignende, bebyggelsens størrelse og antallet af huse taget i betragtning. Dette fænomen kan skyldes, at den væsentligste arbejdsproces bestod i malkning af husdyrene og fremstilling af mælkeprodukter: skýr, ost og smør. Her må have været anvendt træbeholdere, hvorimod den daglige madlavning foregik i klæberstensbeholdere, der kun medbragtes fra hovedgården i begrænset omfang.

I forhold til funktion, kan Anlæg VIII Øst ikke behandles adskilt fra den øvrige bebyggelse på Argisbrekka. Der er ingen tvivl om, at Hus 3 og 6 som enhed indgår på bedste vis i det bebyggelsesmønster, som aftegner sig for hele lokaliteten.

Hvor langt tid Hus 3 og 6 har været i brug, er selvfølgelig svært at bestemme. De mange ildstedsfaser i Hus 3, taler for en vis brugstid af huset. De relativt markante om- og tilbygninger ved henholdsvis Hus 3s sydgavl og Hus 6 støtter yderligere denne antagelse. En brugstid måske svarende til et par generationer kunne være et rimeligt forslag.

Ældste bebyggelse i Anlægsområde VIII er Hus 5, der både er overlejret af Hus 1s østgavl og af affaldslag tilhørende Hus 3 og 6. De to bebyggelser, Hus 1-2, 3 og 6, er opført på samme geologiske aflejring,

dvs. samme overflade og uden tegn på geologisk forskel. I området imellem de to bebyggelser ses nogle kulturrester og især af de medtagne levn af Hus 5.

Hus 3 og 6 ligger umiddelbart ved foden af Argisbrekka, og især lagene oven på Hus 6 vidner om gentagne jord- og fjeldskred herfra. Disse fjeldskred kan være grunden til, at man har opgivet Hus 3 og 6. Desuden kan man antage, at med indledningen på den menneskelige udnyttelse af hele området, er erosionen blevet øget betydeligt og dermed risikoen for hyppigere fjeldskred. Ser man på hustyperne, er nærmeste parallel på Argisbrekka Anlægsområde I, Hus 8-9, der består af et formodet opholdshus med tilbygget udhus. Her mangler forrummet imidlertid, og i stedet er der gennemgang direkte fra opholdshus til udhus, se kapitel 5. Genstandene kan ikke bruges i dateringsmæssig sammenhæng, dels på grund af deres ringe mængde, dels på grund af manglen på særlige, daterbare genstande.

Hus 3 adskiller sig ikke i byggemåde og indretning fra det øvrige Argisbrekkas hustyper, hvad angår opholdshuse. Tørvemurene og den treskibede opbygning af Hus 3 stemmer godt overens, med de øvrige bygningslevn, medens det lukkede forrum skiller Hus 3 og 6 ud som noget særligt. Der er således ingen særlig grund til at datere Hus 3 og 6 til en anden brugsperiode end Argisbrekkas i almindelighed.

Desuden er der ingen arkæologiske eller geologiske argumenter for ikke at indpasse Hus 3 og 6 i den relative kronologi i det østlige bebyggelsesområde. Der er dog ringe sandsynlighed for, at Hus 1-2 og Hus 3 og 6 har været i funktion samtidig, hvis indgangspartiernes placering kan tages til udtryk for manglen på f.eks. fælles aktivitetsområde.

Der foreligger to ^{14}C dateringer af Hus 3 og 6, nemlig K-4897 og Ua-1456. K-4897 består af enebærgrene fra udsmidslaget nord for de to huse, og prøven er dateret til 1210 – 970 f. Kr. Profilregistreringer i samme sænkning viser, at der både har løbet og stået vand her, hvorfor grenene må være sekundært indlejret i lag med kulturelementer fra Hus 3 og 6.

Ua-1456 består af et stykke fyrreved, som ved acceleratordateringen viser en kalibreret alder på 780-1020 e. Kr. 1 σ med størst sandsynlighed for en datering mellem 810 til 1020 e. Kr. Træstykket, der formentlig stammer fra importeret tømmer, idet fyr kun undtagelsesvis forefindes som drivtømmer, er optaget i gulvlaget, Hus 3, sen fase B eller fase C. Som det kan ses giver prøven en meget bred tidsramme for Hus 3, men der er ingen tvivl om en datering til vikingetid.

Kapitel 12: Anlægsområde VIII, Hus 4

Figur 131: Udsigt over det flade område vest for Argisbrekka . Lidt nordvest for tørveskjulet, der fremtræder som en synlig stensamling, ses prøvehul, anlægsområde VIII. Mellem dette og det gamle tørveskær ligger Anlægsområde VIII, Nord.

View of the plain area in front of Argisbrekka, 1985, from the east. A little north-east of the peat-storage shack, which can be made out as a visible heap of stones, the trial dig of settlement unit VIII can be seen. Between that and the old peat-cutting site is settlement unit VIII, North.

Udgravningen af Hus 4 i Anlægsområde VIII, Nord, blev indledt sent i sæsonen 1986. Da den svage forhøjning nord for udgravningen af Anlægsområde VIII, Hus 1-2 forekom interessant, blev der lagt et prøvehul på denne, fig. 131. Senere, da sporene af Hus 4 var fastlagt, blev der gravet en maskingravet søgegrøft vest for Hus 4 og fra dennes vestmur. Herved blev det bl.a. muligt at danne sig et overblik over de geologiske forhold vest for Hus 4, samt afdække nedgravningen og spore de fossile vandløb.

Søgegrøften afdækkede endvidere spor efter en nedgravning. Nedgravningen eller grøften, der var udfyldt af mørk brun humificeret sumptørv med en del filtrede planterester, er yngre end kulturlagene, som kan knyttes til Anlægsområde VIII, Hus 4, fig. 162.

Nord for Hus 1-2 i Anlægsområde VIII blev der i midten 1986-kampangnen afdækket et fossilt vandløb, således at den sydlige brink var fremme, se også fig. 134. Den nordlige brink kunne anes på den nuværende overflade, hvorfra terrænet stiger ganske svagt mod nord

til en ca. 10 x 7 m stor forhøjning, let hævet over omgivelserne. Det var således klart fra begyndelsen, at der kun kunne være tale om konstruktioner af ringe størrelse. Dette blev bekræftet af den påfølgende muldafrømning, som viste spor efter en mindre, ensomtliggende bygning, hvilket gav mulighed for at variere udgravningsmetoden. Det blev besluttet at afgrænse huset og dets mure, for derefter at tømme dets indre. Dette ville formentlig have givet et udmærket resultat, hvis ikke det ikke havde vist sig at gennemløbe adskillige større og mindre ombygninger, der senere kunne sammenfattes i tre – formentlig – sammenhørende faser. Den bedste metode i dette relativt komplicerede tilfælde ville da have været en stratigrafisk fladeudgravning. Den bedste metode ville da have været en stratigrafisk fladeudgravning, dvs. afdækning i synkrone flader med tilhørende profiler.

Hus 4, tørvemure og tun

Umiddelbart efter at overjorden var fjernet blev den fremkomne, afrensede overflade dokumenteret som selvfølgelig afspejler ophørstidspunktet for brugen af Hus 4 og omgivende områder, fig. 132.

Tørvemurene fremstod tydeligt i form af brunligtgult ler-silt plama-

Figur 132: Lodfoto af Hus 4 umiddelbart efter fjernelse af overjorden. Nord er op. Tørvemurene ses tydeligt med deres spættede fyld. En ko havde forvildet sig ind og afsat en række dybe spor – de hører altså ikke til de vikingetidige levn.

Tower photo of House 4 immediately after the preparation process following the removal of the topsoil. North is to the right. The turf walls stand out clearly with their many-colored fill. Impressions in the walls and in the housefloor are cows' footprints – and thus do not belong in this context.

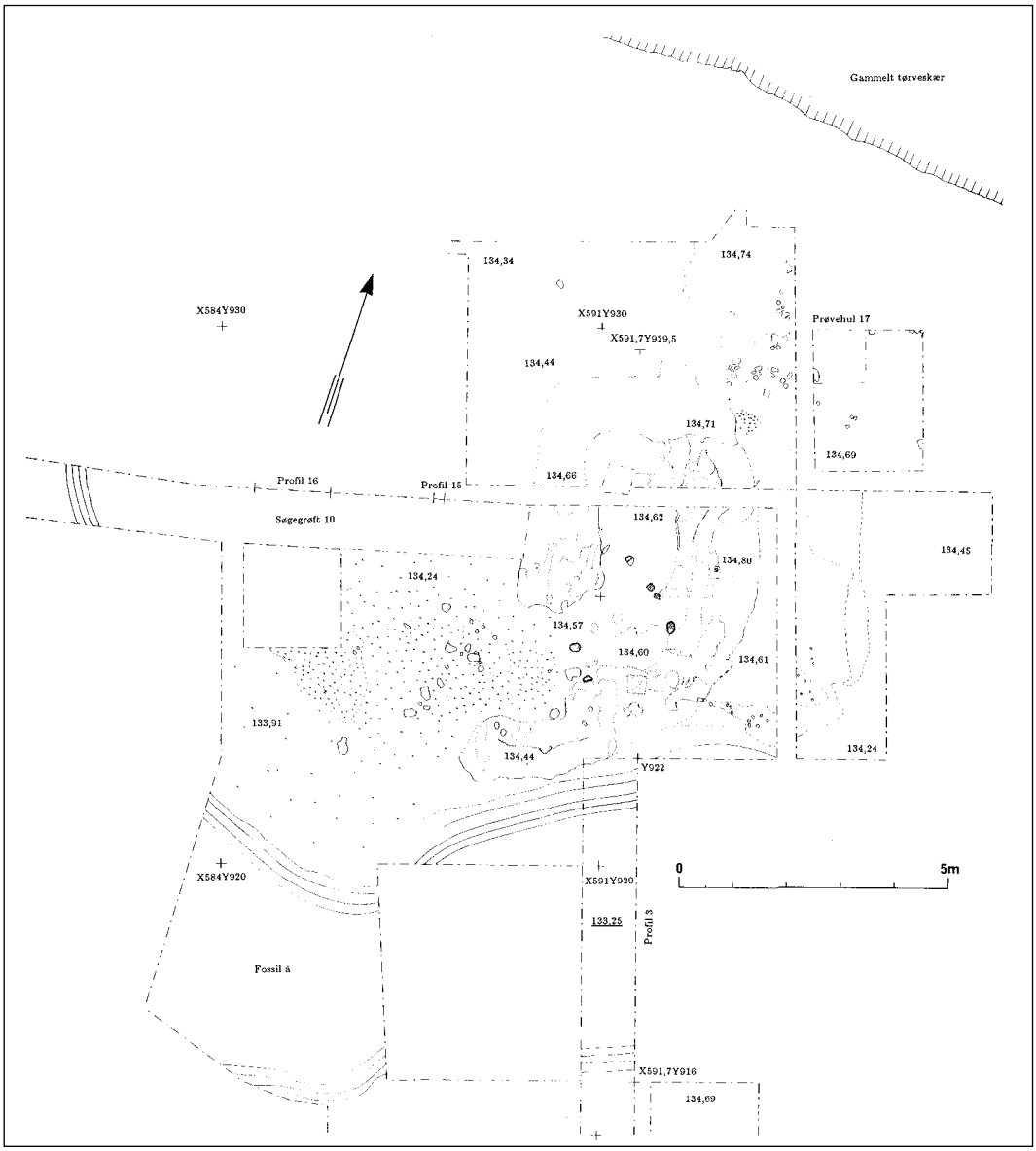

Figur 133: Udtegning af Anlægsområde VIII, Nord, Hus 4 med nærmest liggende områder efter fjernelse af overjorden. De rastede pletter markerer særligt bløde områder, som for tres vedkommende senere viste sig at være stolpespor. Området nordøst for huset markerer udbredelsen af et stentæppe af nævestore sten, formentlig fra et fjeldskred. Stenene nærmest huset ligger på et grus- og sandblandet lersediment. Nordligst ses kanten af det gamle tørveskær. DLM del. 1990.

Drawing of settlement unit VIII, North, House 4, and surrounding areas in closest proximity after removal of the topsoil. The shaded spots mark particularly soft areas, of which three later turned out to be traces of posts. The area northeast of the house marks the extent of a stone "carpet" of fist-size stones, probably from a hillslide. The stones closest to the house are lying on a gravel- and sand-mixed clay sediment. To the north the edge of the old peat-cutting site.

ger med sorte, humificerede tørv imellem, som dannede en hesteskoform med en forlængelse mod vest ved indgangspartiet. Man må regne med at tørvemurerne er skredet sammen, men billedet viser alligevel sporene efter et ganske lille hus med indre mål på ca. 3,5 x 1,5-2 m. I forbindelse med afrensningen blev der flere steder fundet 15-20 cm store cirkulære pletter, hvor aflejringen var særlig blød og eftergivende. Dette viste sig formentlig at være de øvre spor efter tidligere stolper, hvilket også i flere tilfælde blev sandsynliggjort, fig. 133.

På og i murfylden fandtes flere steder, særligt i den østlige langmur og i sydgavlen, større og mindre koncentrationer af tørveaske, i et enkelt tilfælde ligefrem koncentreret inden for en firkant på ca. 40 x 35 cm. Der er formentlig her tale om en tørv, der må være skåret på et sted med tidligere menneskelig aktivitet. I østmuren lå desuden også mindre, varmepåvirkede sten, og det er senere dokumenteret, at østmuren tilsyneladende har to faser, hvorved aske og sten kan være kommet med som murmateriale ved en ombygning.

Tørvemurene blev flere steder snittet eller skovlet ned i fladen. Ingen steder kan det vises, at muren er opbygget i "strengur-teknik" (Gestsson 1982, p.165), hvor man ville forvente at se en yder- og en inderskal af græstørv (jordtørv) med fyld imellem. Dette kan meget vel skyldes, at de brugte tørv er jordtørv med et stort indhold af leret silt, således at det lagte mønster kan være vanskeligt at genkende.

Vest for indgangspartiet lå kulturlag på 5-10 cm tykkelse bestående af fragmenter af brændselstørv, forkullet tørv, klatter af tørveaske, sten og lidt brændte knogler i et let lerblandet sandsediment. Kulturlaget spredte sig som en vifte ud fra indgangspartiet og tilhører efter al sandsynlighed fase C, men dele heraf også fase B. Ca. 4 m vest for indgangen lå en større koncentration af aske og brændselstørvsfragmenter, som begyndelse til en "affaldsdynge", men området gav meget få fundnumre i form af lidt træ og enkelte ildskørnede fodrodsknogler fra får.

Kort tid efter afrømning af overjorden dukkede et ildsted op skråt over for den vestvendte indgang (ildsted C). Da der efter yderligere afgravning blev afdækkedet endnu et ildsted (ildsted B), var det klart, at Hus 4 var mere kompliceret end først antaget. Senere blev der fundet endnu et ildsted (ildsted A), og udgravningen tog derefter sigte på blandt andet at klarlægge den relative kronologiske tidsfølge. Dette blev kompliceret yderligere af fundet af to andre indgangspartier, et mod syd nær det vestre hjørne i sydgavlen (indgangsparti B) og et mod nord nær det østre hjørne i nordgavlen (indgangsparti A). Da husets indre mål efterhånden var fastlagt til 3,3-3,4 x 2-2,2 m, blev det klart, at der var

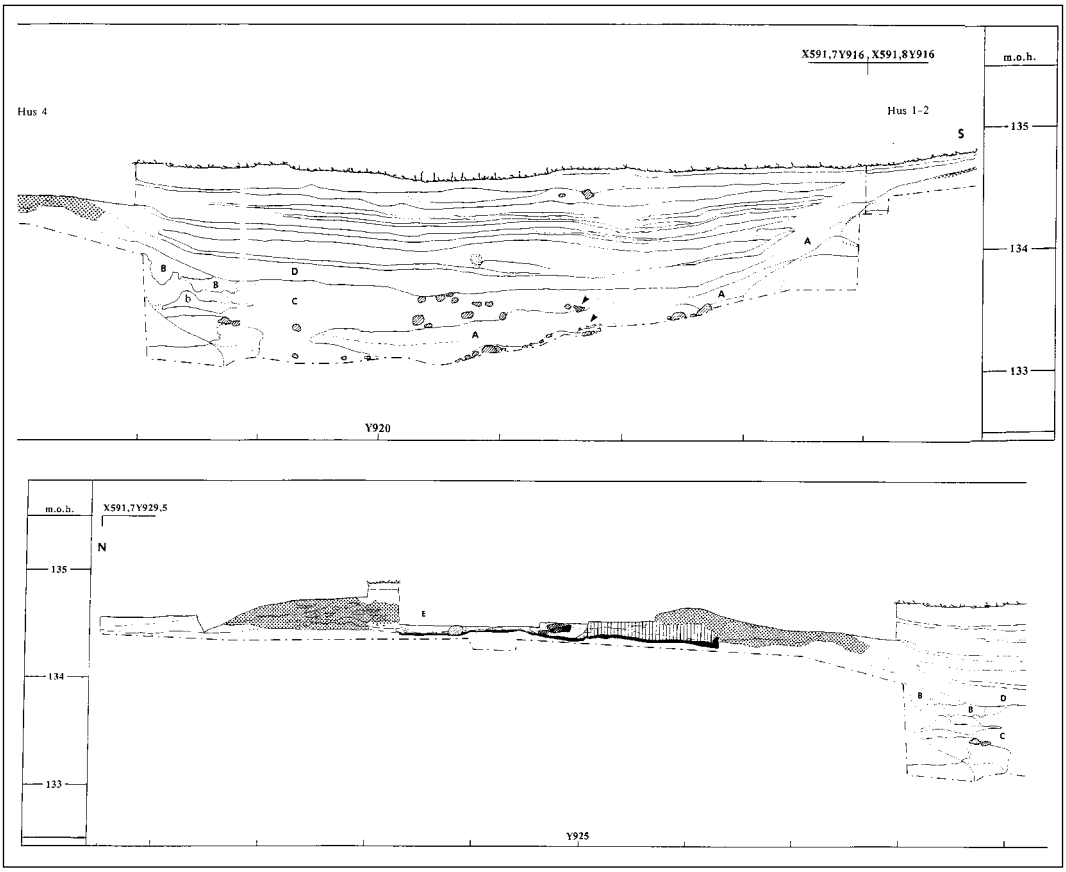

Figur 134: Profil 3. Sænkningen og det fosssile å-leje mellem Hus 1 og Hus 4 samt nord – syd profil igennem Hus 4, set fra vest. Pofilen igennem Hus 4 blev på grund af udgravningsmetoden først udlagt relativt sent i forløbet, hvorfor de øvre lag mangler. Sydmurens fyld er dels skredet ind i tomten, dels ned i den fossile å. Dette forhold gør det vanskeligt at skille murmateriale fra bænkfyld i faserne B og C. Sydmuren går over i lag B eller D, men sandsynligvis lag B, idet dette lag indeholder omlejrede kulturelementer. Nordmuren er ligeledes svær at afgrænse nøjagtigt, idet de tynde kulturlag i huset kun få steder tillader en skarp adskillelse af mur og husets indre. Fase As gulvlag, der går under bænkfyld fra Fase B – C og ildsted Fase C, lader sig følge mod nord ind under den tværgående profil. Både nord- og sydmuren er forsænket en smule, og over nordmuren er der efter husets opgivelse dannet sumptørv. Gulvlag Fase A er markeret med sort, og er det eneste sikre gulvlag i profil 3. Nord for stenen i og på gulvlag fase A bliver laget meget diffust og overlejres af kulturlag, E, som tilhører aktivitet i fase B eller C. Profil 3s nordlige afsnit ses Hus 4s tre faser: Fase A er angivet med sort; Fase B udgøres af bænkfyld markeret med lodret afstribning. Laget ligger stratigrafisk over fase A; Fase C markerer sig ved ildstedet, som er gravet ned i fase Bs bænk. Vedrørende lagfølgen i sænkningen mellem Hus 1 og Hus 4, kan man iagttage Hus 1s kulturlag som lag A samt muligvis nederste del af lag C, hvor der ligger en varmepåvirket sten, se pilen. I løbet af aflejringsforløbet er der til tider løbet ret meget vand gennem sænkningen, hvilket bl.a. ses af sedimentationens indhold af små og større sten, dels på erosionsgrænserne på lag A. Lag D og lagene her over forsegler kulturaktivteterne. Disse lag består af sand og sandblandet ler afvekslende med mere eller mindre humificerede lag af sumptørv. Det er meget vanskeligt at afgrænse Hus 4s tørvemure i lag D, men tilsyneladende

skal Lag B sættes i forbindelse med Hus 4, da lag D er sterilt. I løbet af Hus 4s brugsperiode afsættes kulturlaget, lag B, men også lag B indeholder kulturelementer, som kan være sekundært indlejret i erosionslommer. Det er ikke muligt at sige noget om samtidigheden mellem Hus 1 og 4 på baggrund af lagfølgen i sænkningen. Lag D er yngre end både lag A og B, således at husene kan have været i brug samtidig. Lag A indeholder kulturrester og knyttes til Hus 1, lag B og b knyttes til Hus 4, medens lag C angiver å-lejet med kompakte lag af sand samt små og større sten. Lag D er en humificeret tørv. DLM del.

Section 3. The depression and the fossile stream bed between Houses 1 and 4 together with north-south section through House 4, seen from the west. Due to the mode of excavation the section through House 4 was not made until relatively late in the process, which is why the upper layers are missing. The fill material of the south wall has slid partly inwards into the house, partly down into the fossile stream. This situation makes it difficult to distinguish wall material from bench-fill in the Phases B and C. The south wall continues onto layers B or D, but probably layer B, as this layer contains re-deposited culture impact elements. Likewise, the north wall is also difficult to delimit exactly, as the thin culture layers in the house only in a few places allow a sharp distinction between wall and the inside of the house. The floor layer of Phase A, which passes under bench-fill from Phases B-C and hearth, Phase C, is traceable northwards into and under the traversing section. Both the north and south walls are somewhat imbedded, and over the north wall swamp peat has formed after the house was abandoned. Floor layer, Phase A is marked with black and is the only certain floor layer in Section 3. North of the stone in and on floor layer, Phase A, the layer becomes very diffuse, and culture layer, E, which belongs to activity in Phases B or C, covers the layer. The northern part of Section 3 shows the phases of House 4: Phase A is marked with black; Phase B is made up of bench-fill marked with vertical hatching. The layer is stratigraphically over Phase A; Phase C is distinguishable by the hearth, which has been dug down in the bench of Phase B. As to the succession of layers in the depression between House 1 and House 4 the culture layer of House 1 can be seen as layer A and possibly as the lower part of layer C, where a stone bearing the marks of heat impact is found, see the arrow. In the course of the sedimentation process quite a lot of water has run in the depression, which a.o. becomes apparent based in part on the amount of small and larger stones in the sedimentation as well as its size as such, and in part on the erosion limits on Layer A. Layer D and the layers over it seal the culture activities. These layers consist of sand and sand-mixed clay alternating with more or less humified layers of swamp peat. It is very difficult to delimit the turf walls of House 4 in layer D, but seemingly layer B is to be connected with House 4, as layer D is sterile. In the course of the period in which House 4 has been in use the culture layer, layer B, is deposited, but also layer B contains culture impact elements which may be secondarily deposited in erosion pockets. It is not possible to say anything about the contemporarity of Houses 1 and 4 on the basis of the succession of layers in the depression. Layer D is later than both layers A and B, so that the houses may have been in use simultaneously. Layer A is a culture impact layer and is attached to House 1, Layer B, and b is connected with House 4, whereas layer C marks the stream bed with compact layers of sand together with small and larger stones. Layer D is humified peat.

et vist mønster i flytning af indgangsparti – ildsted – og evt. bænk, da f.eks. ildsted A og indgang B umuligt kan været i funktion samtidig. Lagfølgen i huset og anlæggenes indbyrdes placering gør det muligt at udskille tre faser, hver med sin særlige indretningen.

Huset beholder på trods af ombygningerne de samme dimensioner og grundstrukturer, bortset fra ildsted, indgangsparti og eventuelt jordbænk: Et rektangulært rum på ca. 2,2 x 3,3 m, omgivet af tørvemure på ca. 1-1,2 m tykkelse. Den bærende konstruktion i huset lå i husets midtakse og må betegnes som toskibet.

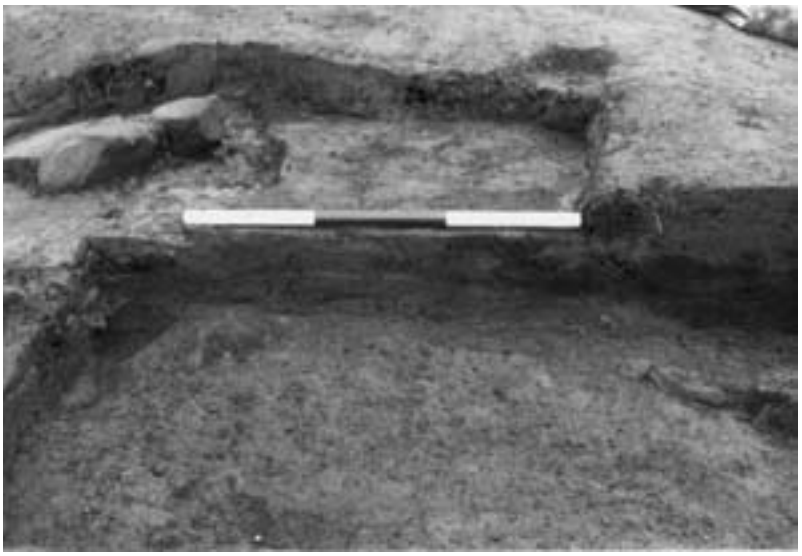

Figur 135: Udsnit af profil 3 set fra vest. På billedet ses et skarpt fyldskifte mellem ildsted C og formodet bænk fra fase B, og op til bænken (samt ind under, hvilket ikke kan ses på fotografiet) gulvlag, der knyttes til ildsted A. Bemærk i øvrigt de tynde gulvlag. Nordligst ses et lille vinkelsnit i kanten af det trugformede ildsted C, og foran anes stolpe med sten i bunden.

Part of section 3 seen from the west. In the picture a sharp soil course can be seen between hearth C and the presumed bench from phase B, and towards the bench (and continuing under it, which is not visible in the photograph) a floor layer attached to hearth A. Note, incidentally, the thin floor layers. Furthest north a small angular section in the edge of the trough-shaped hearth C, and in front of it a post resting on a stone is discernible.

Hus 4s ældste fase er den dårligst oplyste på grund af de senere ombygninger, der til en vis grad har slettet sporene af fase A. De få spor kan desuden tyde på, at fase A er en meget kort periode af husets samlede funktionstid, fig. 136.

Ildsted A er en samling af ildskørnede, flade sten med aske og forkullet tørv imellem, hvoraf de nederste ligger direkte på næsten steril grund. Ildstedet, der måler ca. 0,5 m i diameter, er ikke egentligt nedgravet, men lå på "oprindelig" overflade, og blev overlejret af gulvlag fra fase B-C. Gulvlag, der knyttes til ildsted A, kan følges mod øst ind under den formodede jordfaste bænk fra fase B-C. Mod nord bliver kulturelementerne i form af trafiklag mere og mere sparsomme, og i den østlige del af huset lå to mindre, cirkulære nedgravninger, der tolkes som stolpehuller formentlig tilhørende fase A.

Ved snitning og fladeskovling af tørvemurens nordøstlige hjørne, for at dokumentere dennes opbygning, samt ved forsøg på at forfølge det tynde gulvlag langs østmurens inderside, blev der afdækket et fyldskifte, der tolkes som indgangsparti A, fig. 137. I denne lå et formuldet træstykke med årer i indgangens længderetning, og desuden et knastet træstykke lidt højere oppe i murfylden. Sidstnævnte stykke af gran eller lærk er blevet ^{14}C – dateret, se senere. Fyldskiftet stopper tilsyneladende halvt igennem muren og er ret smal, knap 0,55 m, på det smalleste. Snit på langs og tværs af indgangspartiet foruden nedskovling af de omliggende murstykker bestyrker dog tolkningen, at det drejer sig om et indgangsparti fra en meget tidlig fase i husets brugsperiode. Uden for

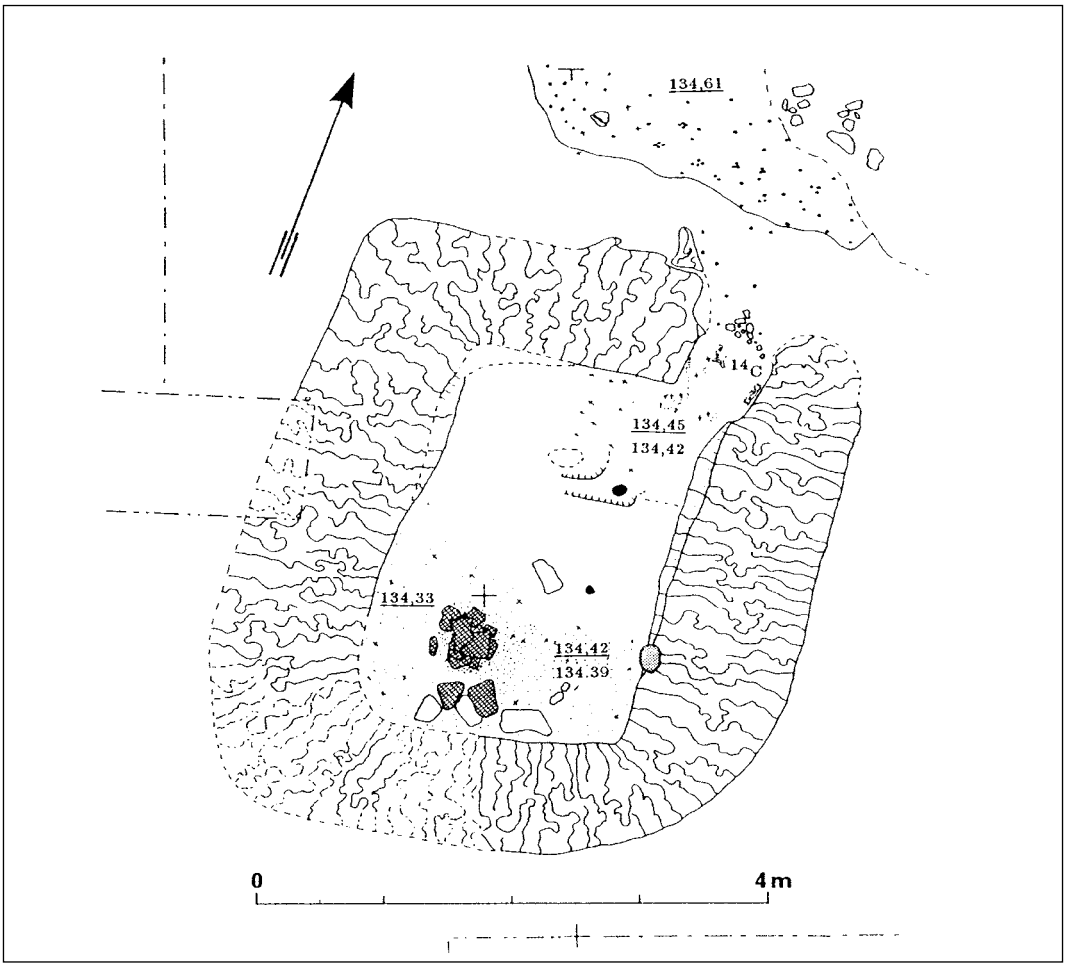

Figur 136: Udtegning af Hus 4, Fase A. Husets indre mål er ca. 3,3 x 2,2 m. Nordligst ses indgang A, der leder frem til et gruset og sandet område med meget få kulturelementer. I indgangen ligger to træstykker, hvoraf det vestligste er C^{14}-dateret. I husets østlige halvdel findes spor efter to stolper, og den bærende konstruktion ligger lidt forskudt mod øst i forhold til husets længdeakse og markeres af en større sten ved sydgavlen, en flad sten ca. midt i huset og en fordybning i gulvet 70 -80 cm fra husets nordgavl. I fordybningen ligger en flad sten, se fase B. Ved den sydlige inderside af østmuren ses et rastet område, der markerer et særligt blødt fyldskifte. DLM del.

Drawing of House 4, phase A. The inside measurements are approximately 3.3 by 2.2 meters. Furthest north is entrance A leading to a gravelly and sandy area with very few culture impact elements. In the entrance are two pieces of wood, of which one has been 14C-dated. In the eastern half of the house there are traces of two posts, and the supporting structure is slightly off-set to the east in relation to the length-axis of the house and is marked by a fairly large stone at the south gable, a flat stone at about the middle of the house and a depression in the floor 70-80 cm from the north gable of the house. In the depression is a flat stone, see phase B. At the southern inside of the east wall an area has been shaded to mark a particularly soft soil course.

Figur 137: Indgang A set fra nordøst. Indgangen er på dette tidspunkt snittet og tømt, således at det østlige fyldskifte stadig er synligt. Bagest i billedet ses ildsted A.

Entrance A seen from the northeast. At this point the entrance has been sectioned and emptied, so that the eastern soil course is still visible. At the back of the picture hearth A is visible.

indgangen ses også kun yderst få kulturindikatorer, men indgangen i sig selv leder frem til et gruset område med en del større og mindre sten – altså en velstabiliseret overflade.

Midt ud for sydgavlen i husets indre lå en større flad sten i gulvlaget på kun let kulturblandet materiale. Stenen tolkes som del af den tagbærende konstruktion, hvortil knyttes yderligere to flade sten for fase As vedkommende. Den nordligste stolpebærende stens kronologiske placering er uvis, ligesom to mindre stolpehullers i den østlige halvdel af huset. Den nordligste sten er derfor på plan over fase A angivet indstiplet, idet der under stenen kan spores en lav fordybning. De tidligere nævnte stolpehuller er 12 – 14 cm i diameter, men kun ca. 10 cm dybe. Stolpernes funktion er uvis, men de kan eventuelt være forkanten til en fast bænk, hvilket ville forklare, hvorfor der ikke blev fundet gulvlag mellem stolperne og muren hverken i fase A eller B. Gulvlag var i det hele taget meget sparsomt forekommende og var koncentreret i husets sydlige tredjedel og her igen omkring ildstedet. Det er dog væsentligt at bemærke, at gulvlag med tilknytning til ildsted A gik helt op til østmuren på et areal, der senere dækkes af en jordfast bænk, som er samtidig med og ældre end ildsted C.

Som nævnt opfattes fase A som ret kortvarig på grund af de tynde gulv- og aktivitetsflader samt de få spor efter trafik ved indgang A. Man må formode, at en nordvendt indgang har været ret upraktisk, men vi ved ikke, hvad indgangen har vendt ud imod, da det recente tørveskær har fjernet muligheden for arkæologiske undersøgelser på dette sted.

Figur 138: Hus 4 set fra vest. Lidt nord for midten af billedet ses ildsted B og syd herfor ildsted A. Indgangsbrolægningen tilhører fase C. Midt i billedet er profil 3 brudt igennem.

House 4 seen from the west. A little north of the middle of the picture hearth B can be seen and to the south of it hearth A. The entrance paving belongs to phase C. In the middle of the picture section 3 has been broken through.

Ildsted B består hovedsagelig af en større flad, nedgravet sten med enkelte mindre sten på og omkring foruden tørveaske og fragmenter af tørret og forkullet tørv. Ildstedet målte 0,5 x 0,7 m og ligger klods op af den vestlige langmur. Tæt ved blev der fundet et lille kohorn. Gulvlagene var ret tynde og lå i husets sydlige del, fig. 138.

Indgang B blev fundet ved at følge det tynde gulvlag, der fortsatte ind under muren i sydgavlen. Indgangspartiet måler 0,56 – 0,60 cm i bredden, hvilket passer godt med iagttagelserne ved indgang A. Indgangen viste sig som tydelige kulturlag som resultat af færdsel, og snittene viser klart, hvorledes indgangen senere er blevet "tilmuret". Hvorfor indgang B blev opgivet, er vanskeligt at besvare entydigt, men den nære placering i forhold til det fossile vandløb kunne være en forklaring.

I forbindelse med udgravning af ildsted B blev der fundet spor efter en række rafter, der stod i et karakteristisk zig-zag mønster og må være rester af en fletværkskant formentlig i forbindelse med en bænkkant, fig. 139. Rafterne, hvis dybde svingede fra 0,06 til 0,17 m, var overlejret af gulvlag og tilknyttes med forsigtighed fase B. Rafterækken fulgte i øvrigt en stenrække, som knyttes til gulvlag C, men om det er tilfældigt, kunne ikke dokumenteres. Rafterne langs med fletværkskanten opfattes som kant til forsænkning for ildsted B, hvilket bestyrkes af et fyldskifte, der følger rafterækken. Hvis dette har sin rigtighed, er der snarere tale om en arbejdsplatform end en bænk, idet der fra rafterækken og til østmuren er ca. 1,5 m.

Rester af en bænk som formodentlig tilhører fase B, findes i husets

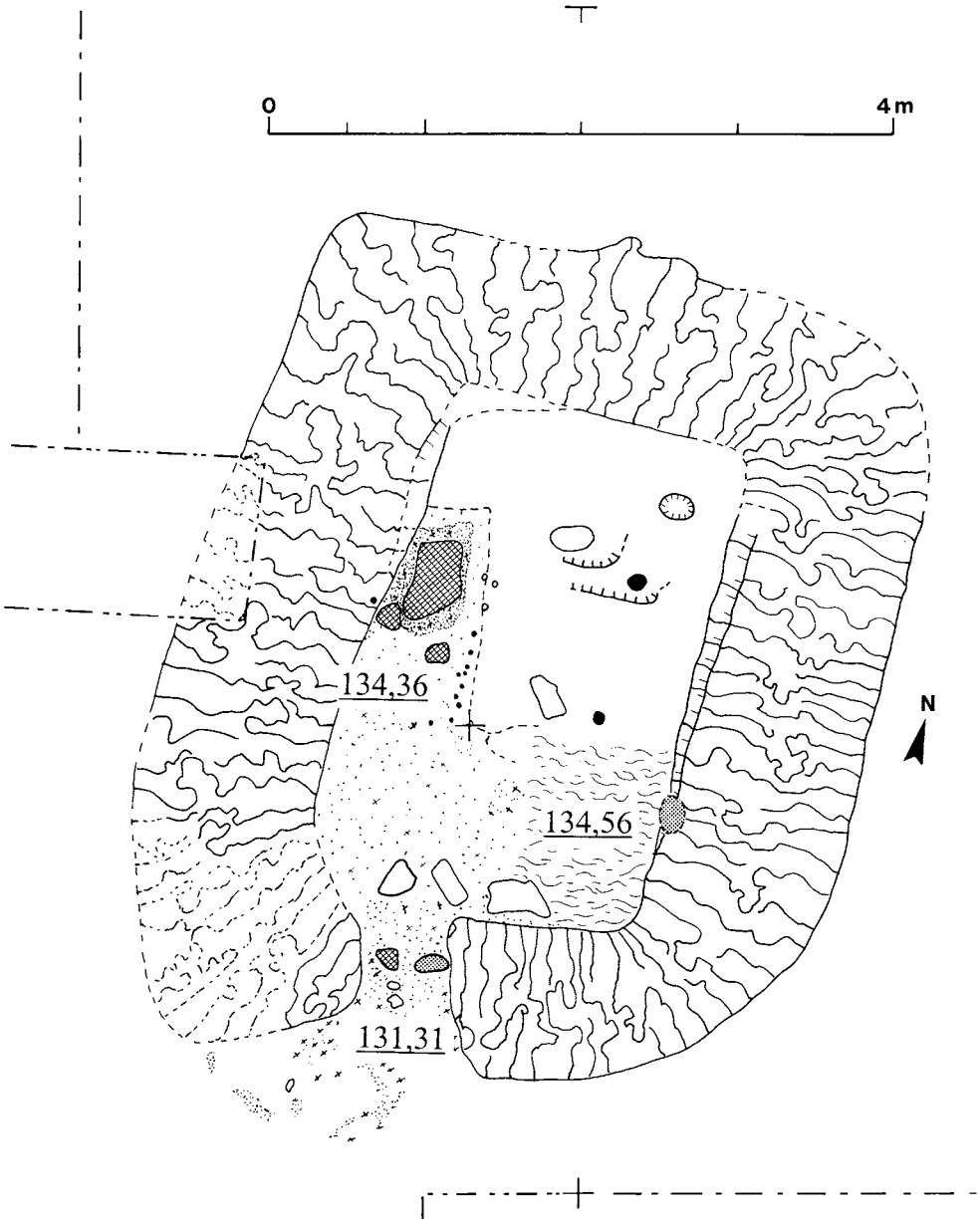

Figur 139: Tegning af Hus 4, fase B. I fase B gennembrydes muren mod syd, og indgangspartiet flyttes. I indgangen, der markeres af trafiklag, ses et af de rastede områder fra oversigtstegning. Hvis der har stået en stolpe i dette område, må den være samtidig med eller yngre end fase B. Ildsted B er placeret ved vestmuren i en forsænkning, der mod vest kantes af rafter i zig zag. Gulvlagene er sparsomme og koncentrerer sig i husets sydvestlige del. Den angivne bænkfyld er samtidig med eller yngre end fase B, og de to spor efter stolper lader sig ikke faserelatere med sikkerhed, men knyttes til fase A og/eller B. Nord for stolperne ses en oval nedgravning med uvis funktion, men den må være yngre end indgang A. DLM del.1990.

Drawing of House 4, phase B. In phase B a breach is made in the southern wall, and the entrance is moved. In the entrance, which is characterized by a traffic layer, one of the shaded areas from the survey drawing can be seen. If a post has been standing in this area, it must be contemporary with or later than phase B. Hearth B is placed at the west wall in a depression which to the west is lined by upright poles in a zigzag pattern. The floor layers are sparse and concentrated in the south-western part of the house. The bench-fill indicated is contemporary with or later than phase B, and the two traces of posts cannot be phase-related with any certainty, but should be connected with phase A and/or B. North of the posts an oval dug-out structure of uncertain purpose can be seen, which, however, must be later than entrance A.

Figur 140: Øvre del af ildsted C set fra vest. Syd for ildstedet ses en tørveopbygning, der tolkes som rester af en bænkkonstruktion, der kun delvis er afdækket på dette tidspunkt. Bænken ligger på gulvlag, der knyttes til ildsted A, således at den kan have været konstrueret i fase B og genbrugt som ildstedbænk i fase C. Nordligst i billedet anes et stenkranset stolpehul fra fase C. Desuden ses i baggrunden de porøse fyldskifter mellem mur og husets indre. I hjørnet af bænken ses desuden en særlig løs fyld.

Upper part of hearth C seen from the west. South of the hearth is a turf structure which is interpreted as the remains of a bench. The bench is only partly exposed at this point. The bench is on a floor layer connected with hearth A, so that the bench may have been constructed in B and re-used as hearth bench in phase C. To the north in the picture a stone-ringed post hole from phase C can just be made out. Also in the background the porous soil courses between wall and interior of the house are visible. Furthermore, at the corner of the bench a particularly porous area with thin tree roots can be seen.

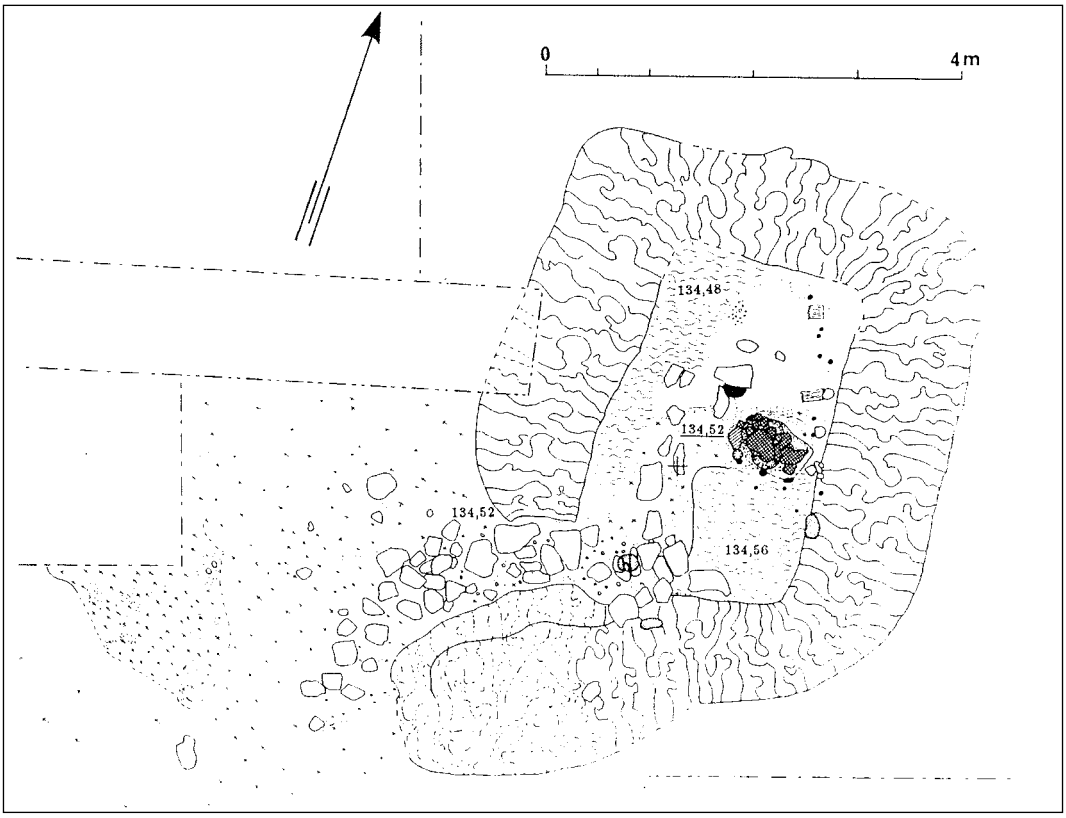

Figur 141: Udtegning af Hus 4, fase C. Ildstedet flyttes over til østmuren, og resterne af den bærende konstruktion udgøres af stolpebærende sten ved husets sydgavl og ved den jordgravede stolpe, hvis spor ses midt i huset. Langs østmuren ligger rester af meget opløst træ fra stolper, hvoraf en er sat på en mindre sten. Foruden de egentlige stolperester findes der spor efter rafter langs østmuren og i en bue ved nordøsthjørnet. Der er måske tale om rester af en afskærmning af tørvemuren i form af en fletværksvæg. Indgangsbrolægningen leder gennem tørvemurens indgangsparti og ud på aktivitetsområdet, hvor brolægningen drejer mod syd. Det rastede område på brolægningen angiver de svage spor efter en mulig stolpe, som da må knyttes til selve dørpartiet. DLM del.

Drawing of House 4, phase C. The hearth has been moved to the east wall, the supporting structure is made up of post-supporting stones at the south gable of the house and of the dug-down post, the traces of which are seen at the middle of the house. Along the east wall lie remains of very decomposed wood from posts, of which one has been set on a smallish stone. In addition to the regular remains of posts there are traces of upright poles along the east wall and in a curve at the north-east corner. This could be the remains of a protective screen for the turf wall in the shape of a wickerwork wall. The entrance paving leads through the entrance opening in the turf wall and onto the activity area, where the paving turns south. The shaded area on the paving marks the vague traces of a possible post, that will then have to be connected with the door arrangement itself.

sydøsthjørne, og bænken ligger stratigrafisk oven på gulvlag A. Ildsted C er nedgravet i denne bænk, men det forhindrer selvfølgelig ikke, at

Figur 142: Fase C set fra sydvest. Indgangsbrolægningen anes på billedet, og ildsted Cs øverste sten ses tydeligt. Profilen går gennem nordgavlen, og syd for profilen ses den lerblandede tørv. Sydligst i billedet ud for profilgrøften til profil 3 ligger to sorte fyldskifter vinkelret på tørvemuren i sydgavlen. Det er antagelig spor efter "tilmuring" af indgang B.

Phase C seen from the southwest. The entrance paving can just be made out in the picture, and the upper stone of hearth C is clearly visible. The section goes through the north gable, and south of the section the clay-mixed turf. To the south in the picture, level with the trial trench of section 3, two black soil courses can be seen at a right angle to the turf wall in the south gable. They are presumably traces of the "walling up" of entrance B.

bænken kan være opført i fase C. Meget tyder på, at bænken er opført i fase B, da den passer ind i husets øvrige indretning.

Den bærende konstruktion formodes at være den samme som i fase A, hvorfor den ikke skal kommenteres yderligere. Tilbage står spørgsmålet om fase Bs varighed, der vanskeligt lader sig besvare. På den ene side peger gulvlagene ikke på flittig eller lang tids brug af huset i denne fase, men på den anden side er lagene tykkere end i fase A. Nærmere med hensyn til faserne kommer vi ikke, ud over at bemærke, at fase C opfattes som husets hovedfase.

Ildsted C er som nævnt gravet ned i resterne af den jordfaste bænk. Det ovale til cirkulære, stenforede ildsted målte ca. 0,80 x 0,50 m og var mod bænken i syd afgrænset af tre rafter og mod vest af kantstillede sten, der på udgravningstidspunktet var skredet ud, fig. 140. Ildstedet var markeret af et markant askelag, og trafikflader og gulvlag var klart tykkere end i de to foregående faser. Gulvlaget holdt sig ret skarpt til husets sydlige halvdel. I øst var overgangen gulv – mur markeret ved sprækker af løst sediment med jernudfældninger, hvilket til tider mindede om formuldede rester af træ, og i flere tilfælde blev der fundet relativt klare spor efter rafter og meget opløst træ af tykkere "stolper" på ca. 0,10 – 0,13 m i diameter, hvoraf en er placeret på en mindre sten, fig. 141. For rafternes vedkommende er der uden tvivl tale om rester af fletværk, der har skærmet for tørvemuren. Hvad stolperne angår, kan de som tidligere anført, være del af understøttelsen af tagets lægter. Det var ikke muligt at vise dette ved de øvrige mursider. Langs

vestmuren var det meget svært at afgrænse muren eller husets indre, idet muren er skredet ind i huset. De jordfaste bænke komplicerer billedet, idet man må regne med, at mur og bænk kan ligne hinanden i fyld og konsistens.

Indgang C har i sig selv flere "faser" med fundamenter, brolægning og derpå fyld. En særlig tilføjelse til fase C er det såkaldte "vindfang", der er en vestvendt udbygning af tørvemuren på ca. 1,5 – 2 m på indgang Cs søndre side og formentlig opført samtidig med flytning/tilmuring af indgang B. Man er åbenbart ved den lejlighed gået grundigt til værks, idet der kun lige uden for indgang B var bevaret trafikflader fra tidligere faser i Hus 4. Ligeledes var der sat sten ind i muren på dette sted, formentlig for at stabilisere den yderligere.

Indgangens smalleste sted fandtes ved husrummet og målte ca. 0,60 m, medens den udvidede sig til 0,70 m mod vest. Selve indgangsforløbet i muren var pænt brolagt og med flade sten afløst af en mere sporadisk stenlægning inde i huset, fig. 142. Brolægningen langs vindfanget havde mere tilfældig karakter med en tendens til parvis lagte sten med buet retning mod syd. Det er uvist, om "vindfanget" har været lukket og en større flad sten nord for brolægningen ca. 1 m vest for muren kan måske opfattes som rester af en skærmende konstruktion. (Sammenlign Anlægsområde VIII, Øst, Hus 3, sydlige indgang). Grundlaget for en sådan antagelse er imidlertid for spinkelt til videre overvejelser.

Den bærende konstruktion er noget anderledes end i de to foregående faser, idet den nordligste tagbærende stolpe er jordgravet og stenkranset. Diameteren på stolpehullet er godt 22 cm, hvilket ikke nødvendigvis er identisk med stolpens diameter, men giver måske alligevel et billede af ret svært tømmer til denne del af konstruktionen. Det er påfaldende, at den yngste stolpe er jordgravet – gravet ned igennem ældre gulvlag – idet iagttagelser fra andre bygningskonstruktioner fra Argisbrekka som regel viser, at de ældste tagbærende stolper har været jordgravede, medens de yngre er anbragt på sten.

Fundmaterialet

Der er registeret 26 fundnumre med tilknytning til Hus 4, hvoraf de 22 består af ildskørnede knogler, fragmenter af enebærvidjer, resterne af en rafte og ubestemmelige småstykker af træ, lidt kitin fra muslinger det føromtalte kohorn. De sidste fire genstande er del af en tenvægt af tuf, en slibesten, et stykke pimpsten og et lille stykke bjergkrystal med bearbejdningsspor.

Tenvægten er forarbejdet af den almindelige rødt tuf og måler ca.

4,2 cm i diameter med en indre konisk gennemboring på mellem 1,4 – 1,6 cm – størst mod toppen. Tenvægten har flad underside og hvælvet overside – så vidt det kan bedømmes ud fra fragmentet, der udgør ca. en fjerdedel af det oprindelige stykke. Den er fundet i/ved vindfangets sydside, og kan være havnet der, ved opbygning af denne konstruktion.

Slibestenen er et knapt 5 cm langt firsidet fragment med let bølget overside og flad underside. Den lå ved indgangsparti C og den er således i daterbar kontekst. Materialet er såkaldt glimmerskifer, men mere kan desværre ikke siges om stykket.

Pimpstenen er fundet i muren, og stykket fremviser ingen særlige slibefacetter, men synes jævnt glattet. Bjergkrystallen er af den sædvanlige opalagtige stenart, og på det lille stykke ses en slagbule. Stykkets brug er uvis, og fundstedet ved langmurens nordøstre hjørne knytter det måske til indgang A.

Genstandenes kronologiske udsagn er uhyre ringe, og Hus 4 kan ikke dateres på dette grundlag. På den anden side afviger oldsagsmaterialet ikke fra det øvrige i Anlægsområde VIII.

De her nævnte genstande er således ikke på nogen måde specielle, hverken hvad angår forarbejdning, materialer, funktion eller datering, men den ringe mængde kan måske give fingerpeg om Hus 4s funktion.

Funktion og kronologi

Hus 4s karakteristika er de små indre mål, indretningen og de relativt tynde kulturlag – ikke mindst i faserne A-B. Sammenholdt med de øvrige bygningskonstruktioner skiller Hus 4 sig ud fra beboelseshusene, der bortset fra Anlægsområde VIII, Hus 3 samt Anlægsområde XII, Hus 1, alle er mindst dobbelt så lange og over 1 m bredere. Desuden er Hus 4 toskibet. Det er heller ikke et oplagringshus, da det er forsynet med ildsted. Ildstedet ligger centralt i huset og må anses for et vigtigt element i forståelse af husets funktion. Desuden er der overordentligt få genstande i forbindelse med huset, selv målt med Argisbrekkamålestok, og ingen af dem er fundet i forbindelse med gulvlag.

Det lille hus kan på trods af de ringe dimensioner udmærket have fungeret som overnatningssted eller endda som beboelseshus, men falder så uden for det øvrige mønster på Argisbrekka. Det er måske mere nærliggende at se huset i relation til ildstedet, således at Hus 4 tolkes som en bygning med en særfunktion, hvor de ildstedsorienterede aktiviteter spiller hovedrollen: et arbejdshus eller "ildhus"

Med hensyn til brugsperioden er udgangspunktet en vurdering af

kulturlagenes udbredelse i faserne A-C samt reparationerne. Fase A-B er tilsyneladende ret korte, ikke mindst hvad angår fase A. Enten har man været meget omhyggelig med at skaffe affaldet (aske, tørverester osv.) af vejen eller også repræsenterer de to faser et relativt kort tidsrum. Fase C derimod, der markerer sig ved ombygning af huset, hvorved ældre kulturlag kan være delvist fjernet, bedømmes til at være "længerevarende" især på grund af indgang Cs indgangsbrolægning med udbedringer og gentagne opfyldninger med stabiliserende materiale foruden trafiklagene. Et andet væsentligt træk er udskiftningen af den nordre tagbærende stolpe, der i fase C erstattes af en jordgravet.

Konstruktionsform, murmaterialer og placering knytter Hus 4 til de øvrige anlæg ved Argisbrekka. Når huset tolkes som et arbejdshus og hermed som del af en helhed, kræves der selvsagt også må være et beboelseshus. Hus 4s isolerede beliggenhed, adskilt fra Hus 1-2, 3 og 6 og 5 på den sydlige side af den fossile å, vanskeliggør en sikker sammenkobling med et regulært beboelseshus.

Det er muligt at fremhæve to elementer, der understøtter en samhørighed med Hus 1-2. For det første ligger Hus 1-2 nærmest, kun ca. 8 m borte. For det andet har brolægningen til Hus 4 fase C en tendens til at dreje mod syd, mod Hus 1-2. Fase B-indgangen vender ligeledes direkte over mod Hus 1-2, men kan med lige så stor ret hævdes at vende sig mod de øvrige huskonstruktioner i Anlægsområde VIII. Man må nøjes med dette indicium. I alle tilfælde vil en tilknytning til Anlægsområde VIIIs øvrige huskonstruktioner og de dermed forbundne aktiviteter have en vis sandsynlighed. Den naturvidenskabelige datering af træet fra indgangen fase A har en alder på 530-770 1 σ med største sandsynlighed for en datering mellem 530 og 720 e. Kr. Materialet er drivtømmer, og dateringen er, som det vil forstås desværre problematisk, idet denne tidlige datering ikke understøttes af de arkæologiske fund; men den modsiges på den anden side heller ikke af fundene, se herom senere.

Kapitel 13: Anlægsområde VIII, Hus 5

Efter erkendelse af Anlægsområde VIII, Hus 1-2 i 1986, var det klart, at der befandt sig ældre anlæg i området end de to sammenbyggede huse. Ikke mindst øst for Hus 1s gavl, hvor der på et tidligt tidspunkt blev konstateret rester af et ildsted (a.12) delvis under Hus 1s gavl, fig. 143. Desuden blev der i samme område allerede på dette tidspunkt registreret enkelte stolpehuller, hvis sammenhæng ikke var klar.

I forbindelse med undersøgelsen af Hus 3 & 6 udgravedes rester af et udsmidslag fortrinsvis bestående af tørveaske, vest for Hus 3s nordlige indgangsparti. Ved snitning af dette fremkom spor, der er tolket som rester af tørvemur. Selv om mængden af vidnesbyrd om tilstedeværelsen af en eller flere bygningskonstruktioner i området mellem

Figur 143: Oversigt over Anlægsområde VIII, Hus 5. Hus 5s østmur (a.1 og a.1.a) er stratigrafisk ældre end Hus 3, fase A, medens det vestlige murforløb ligger under ildstedet a.12, som overlejres af Hus 1s østgavl. KHL/SDM. del.

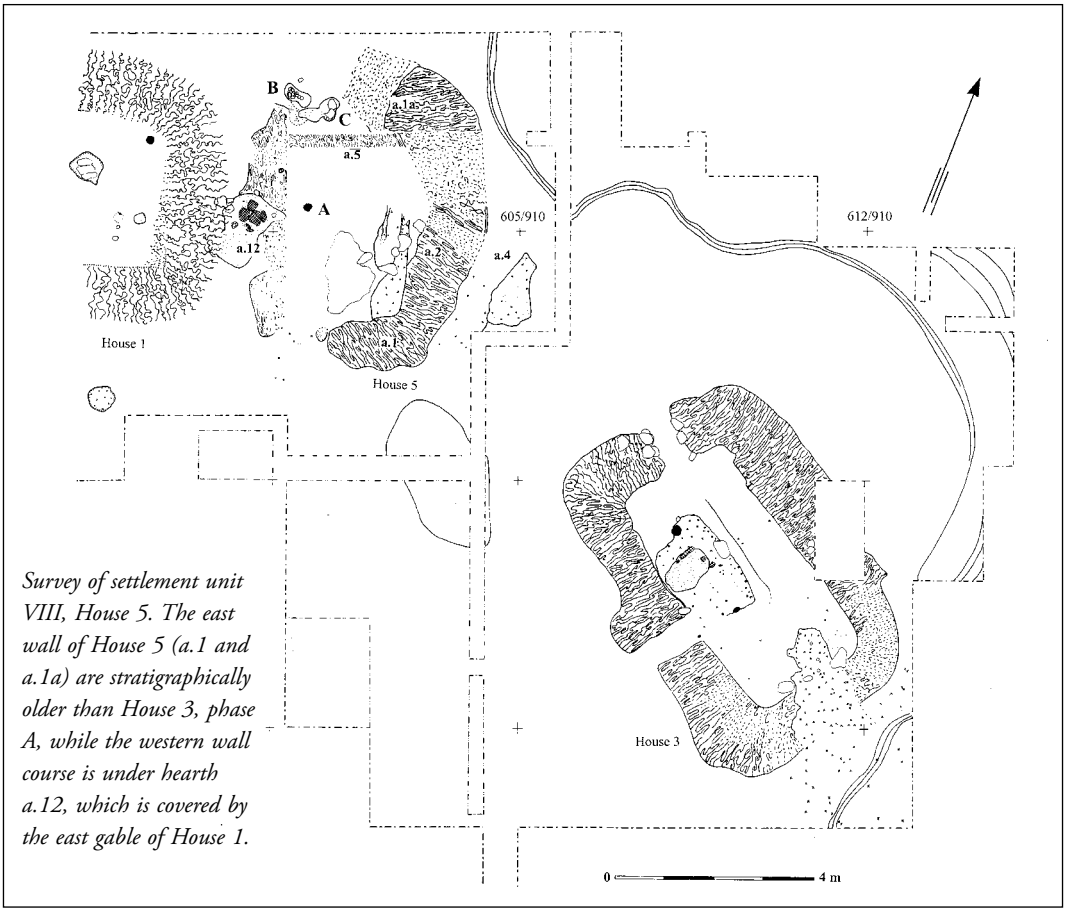

Survey of settlement unit VIII, House 5. The east wall of House 5 (a.1 and a.1a) are stratigraphically older than House 3, phase A, while the western wall course is under hearth a.12, which is covered by the east gable of House 1.

Figur 144: Foto af stenrækken ved østmuren a.2, set fra vest.

Photo of the row of stones at the east wall a.2, seen from the west.

Hus 1 – 2 og Hus 3 & 6, således var åbenbar og kunne sammenfattes under betegnelsen "Hus 5", er elementernes indbyrdes sammenhæng dog ikke helt indlysende.

Den videre udgravning foregik langt fra under optimale betingelser. Dels var området forstyrret i forbindelse med opførelsen af Hus 1 – 2, og dels har tørvetilvæksten over Hus 5 været meget ringe, således at resterne af Hus 5 findes få centimeter under recent overflade. Desuden blev hovedparten af området afdækket i forbindelse med udgravningen af Hus 1 – 2 og Hus 3 og 6 i 1986, således at fladerne blev udsat for både udtørring og udvaskning, hvilket vanskeliggjorde yderligere erkendelse af de resterende konstruktionsspor. På grund af disse forhold er det umuligt at foretage en entydig tolkning af Hus 5, og i det efterfølgende vil de enkelte konstruktionselementer blive fremlagt og afsluttet med en hypotese om dette hus.

Hus 5

Den østlige tørvemur er den bedst bevarede del af Hus 5, fordi den har været forseglet af askeudsmidslagene fra Hus 3 og 6. Dette parti

af muren betegnes a.1 og kan ses både i profil og flade. Den udgør det sydøstlige hjørne af konstruktionen, idet den østlige del er længst og bedst bevaret medens forløbet fortsætter mere diffust mod nord til nordvest, kaldet a.1a. Ved vestkanten af tørvemur a.1 ligger en stenrække a.2, fig. 144, samt muligvis en rest af gulvlaget a.3. Endelig findes et tyndt kulturlag, a.4 på østsiden af muren, og mur og kulturlag hører sammen.

Mod nordvest er der registreret en fragmenteret tørvemur, a.5, kun erkendt i forbindelse med nedtagning af profiler, hvorfor det nøjagtige forløb ikke kan fastlægges. På fig.143 er tørvemuren meget skarpt afgrænset, hvilket altså afspejler profilens placering. I forbindelse med den fragmenterede tørvemur blev der registreret et kulturlag, som formentlig er gulvlag i Hus 5; men mod bunden af laget ligner det tørvemur, og laget kan være de helt udjævnede rester af et tørvemursforløb. Fyldskifterne er forstyrrede ved anlæggelse af ildsted a.12, som yderligere ligger på et tyndt kulturlag.

Yderligere et murforløb er registreret ved Hus 5s sydvestlige hjørne, men den noget usikre mur kan ikke direkte påvises at være ældre end ildstedet a.12. Da dette ildsted er placeret således, at det ligger ind over yderkanten af murforløbets logiske forlængelse mod nord, så må der være en kronologisk forskel mellem de to strukturer. Tørvemuren antages at være ældre end ildstedet.

Foruden de beskrevne murforløb blev der udgravet spor efter stolper, A, B og C. A skal formentlig sættes i forbindelse med Hus 5, men uanset husets orientering ligger A forskudt for husets midtakse. Hvis stolpehul A tilhører Hus 5, betyder det, at huset har været treskibet. Der er dog ikke fundet spor efter en modstillet stolpe til et tagbærende sæt. Stolpehul B er ikke særligt dybt og er nedgravet i tørvemur a.5 og dermed yngre end denne del af muren. Stolpehul C kan ikke sættes i stratigrafisk forbindelse med de øvrige konstruktionsrester, men placeringen antyder, at B og C funktionelt kan have afløst hinanden.

Ildsted a.12 består af flade, varmepåvirkede sten i et firkantet fyldskifte af tørveaske, forkullet tørv og fragmenter af brændselstørv. Det nord – syd orienterede ildsted er stratigrafisk ældre end Hus 1, og omkring ildstedet findes rester af gulvlag, ligesom der under ildstedet var usikre rester af tørvemur. Af profilsnit fremgår, at ildstedet er gravet ned i et ældre gulvlag, men hvorvidt a.12 har eksisteret samtidig med Hus 5, eller om det blot er en senere tilføjelse i huset, kan ikke afgøres. Sluttelig skal nævnes en mindre kulturfyldt fordybning placeret mellem tørvemuren i øst, a.1 og murfragmentet i sydvest. Fyldskiftet blev

Figur 145: Udsnit af profil 15 set fra nordvest. Huset markerer sig uhyre diffust. Til venstre ses et tørveaskelag, som kan tilhører aktiviteter i Hus 3. Askelaget overlejrer Hus 5s østmur, som fylder hele snittet. Muren hviler på et gråt siltlag, der tolkes som resterne af den oprindelige vækstoverflade. Stenene til højre i billedet (a.2) ligger på et kulturlag, der tolkes som resterne af Hus 5s gulvlag. Stenene ligger langs indersiden af tørvemuren.

Part of section 15 seen from the northwest. The outline of the house is extremely diffuse. To the left a layer of peat ashes connected with activities in House 3 can be seen. The ash layer is deposited on top of the east wall of House 5, which stretches over the whole of the section. The wall rests on a grey silt layer that is interpreted as the remains of the original natural-growth surface. The stones to the right in the picture (a.2) are lying on a cultural layer that is interpreted as the remains of the floor layer of House 5. The stones are lying along the inside of the turf wall.

under udgravningen sat i forbindelse med en eventuel indgang mod syd, men der er ingen beviser for dette.

Af det foregående fremgår, at ikke alle konstruktionselementerne kan være samtidige, men må opfattes som faser i en eller flere bygningskonstruktioner. Regner man med en ældste fase bestående af murforløbene a.1, a.1a tegner der sig konturerne af en nord – syd til nordvest – sydøst gående konstruktion. Stolpehul A kan indgå i en sådan konstruktion, hvorimod de to andre stolpehuller må tilhøre en yngre fase, men med samme orientering. En øst – vest gående længdeakse kan imidlertid også tænkes, hvis man ser bort fra stolpehullerne B og C. Ildsted a.12 kunne indgå i en sådan orientering, men det forudsætter så, at den vestlige mur er totalt fjernet ved anlæggelsen af Hus 1. Husets samlede bredde vil så blive ca. 3,6 m.

Måske er den mest sandsynlige tolkning af de forskellige bygningslevn snarere en nord – syd gående konstruktion, hvor de tre tørvemursfragmenter betegner forskellige faser i huset. Østmuren, a.1, er formentlig konstant i hele husets levetid, medens nord- og muligvis også vestforløbene bygges om, således at den skarpt optrukne tørvemur fra profilen udgør nordgavlen i den ældste fase, som afløses af a.1a. Ved denne tolkning må Hus 5 formodes at have været treskibet med omtrentlige dimensioner på 3,5 – 4,5 m i længden og ca. 3 m i bredden. Det eneste, man med sikkerhed kan sige om indgangspartiet, er, at det ikke har været placeret i østmuren, og med henvisning til de øvrige huskonstruktioner ved Argisbrekka er det måske sandsynligt,

at det har været placeret i sydgavlen. Den sidste tolkning betyder, at det er overvejende sandsynligt, at ildsted a.12 er senere end huset som helhed, dels bedømt ud fra beliggenheden af Hus 5, dels ud fra stratifikation.

Datering

De eneste holdepunkter for en datering af Hus 5 er de to stratifikationer mellem Hus 1-2 og Hus 3 og 6. I begge tilfælde ligger konstruktionslevnene, som tilskrives Hus 5, enten under Hus 1s østgavl, eller under askeudsmidslag med tilknytning til Hus 3 og 6. Der er ikke fundet en eneste oldsag med tilknytning til Hus 5. Endvidere er der ikke gjort fund af organisk materiale egnet til ^{14}C datering, så heller ikke ad denne vej kan Hus 5 dateres. Ser man Hus 5s meget fragmenterede tilstand, antyder det, at Hus 5 efter al sandsynlighed er den ældste bygningskonstruktion i det østlige bebyggelsesområde og således ældre end Hus 1s absolutte datering ved hjælp af ^{14}C, K-4896, som peger på 800 årene.

Kapitel 14: Anlægsområde XV, Hus 1. Den relative kronologi i det østlige område

Figur 146: Anlægsområde XV, Hus 1 set fra sydøst umiddelbart efter den første afrensning. Tørvemurene samt tørveaske i husets østende ses tydeligt. Stenene markerer den tagbærende konstruktion. I baggrunden Grøft 11.

Settlement unit XV, House 1 seen from the southeast immediately after the removal of the top soil. The turf walls together with peat ashes at the eastern end of the house are clearly visible. The stones mark the roof-supporting structure as it appeared at this point.

Anlægsområde XV betegner et mindre område mellem 15 – 20 m vest for Anlægsområde VIII, Hus 4, og dækker over udgravningen af et mindre, nedbrændt hus, Hus 1. Huset blev fundet i august 1987 i forbindelse med gravning af en nord – syd gående søgegrøft, som løber tværs over det flade areal neden for Argisbrekka. Hustomten gav sig til kende som en mængde tørveaske med koncentrationer af trækul og ildskørnede sten blot 25 cm under recent overflade, se fig. 146. Tomten blev noget beskadiget ved fremgravningen med maskine, og ved den manuelle oprensning fremkom resterne af tørvemure, stolpehuller og stolpebærende sten. I profilerne kunne det iagttages, at huset har været dækket af den væksthorisont, der også forsegler Hus 4 i Anlægsområde VIII.

Nord og øst for Anlægsområde XV ligger kraftige grus- og sandlag, som udgør sporene af et gammelt vandløb. Vandløbet er veldokumenteret, og kan følges mod øst mellem Anlægsområde VIIIs Hus 1 og 4.

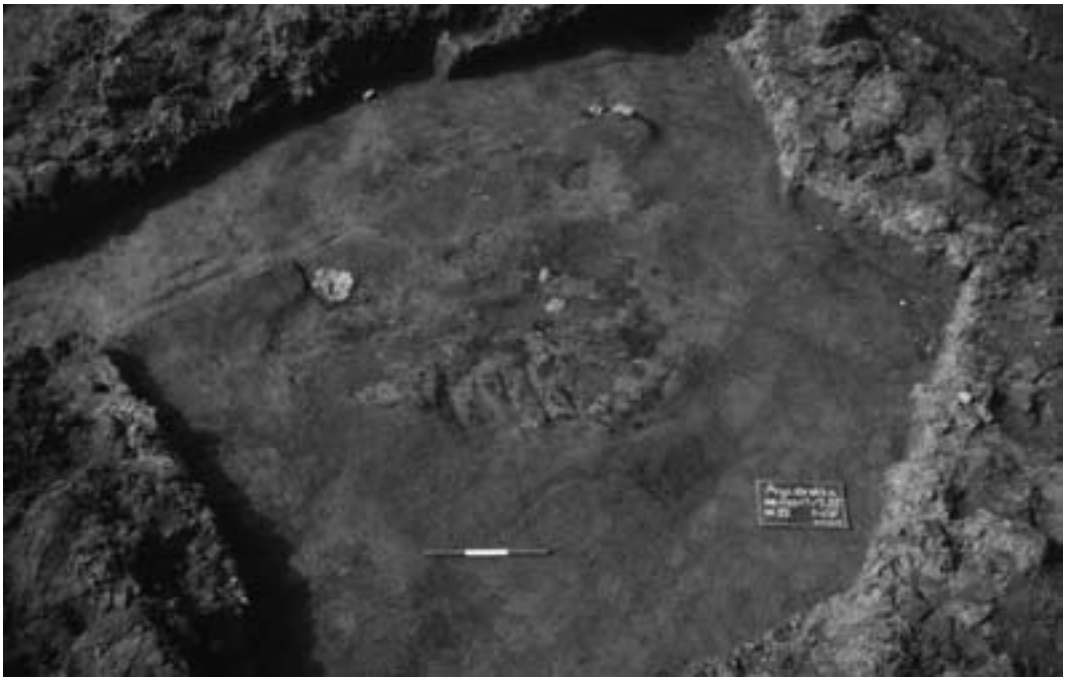

Anlægsområde XV, der ligger på sydkanten af åbrinken, ligger dermed på samme plateau som Anlægsområde VIII Vests Hus 1 og 2.

Anlægsområde XV

Der er ikke meget at sige om Hus 1, idet levnene er yderst sparsomme. Det vestnordvest – østsydøst orienterede hus måler 3 x 2,2 m indvendige mål og har udgang mod den nu fossile å gennem nordgavlen i husets nordvestlig hjørne, fig. 147. Det énskibede Hus 1 tolkes som udhus, dels på baggrund af størrelse og opbygning, dels på grund af manglen på ildsted. Det er muligt, at huset har været opdelt i henholdsvis i en nordlig og en sydlig del. Den østlige halvdel af gulvet er dækket af tørveaske iblandet en mængde forkullet træ, som ligger i koncentrationer.

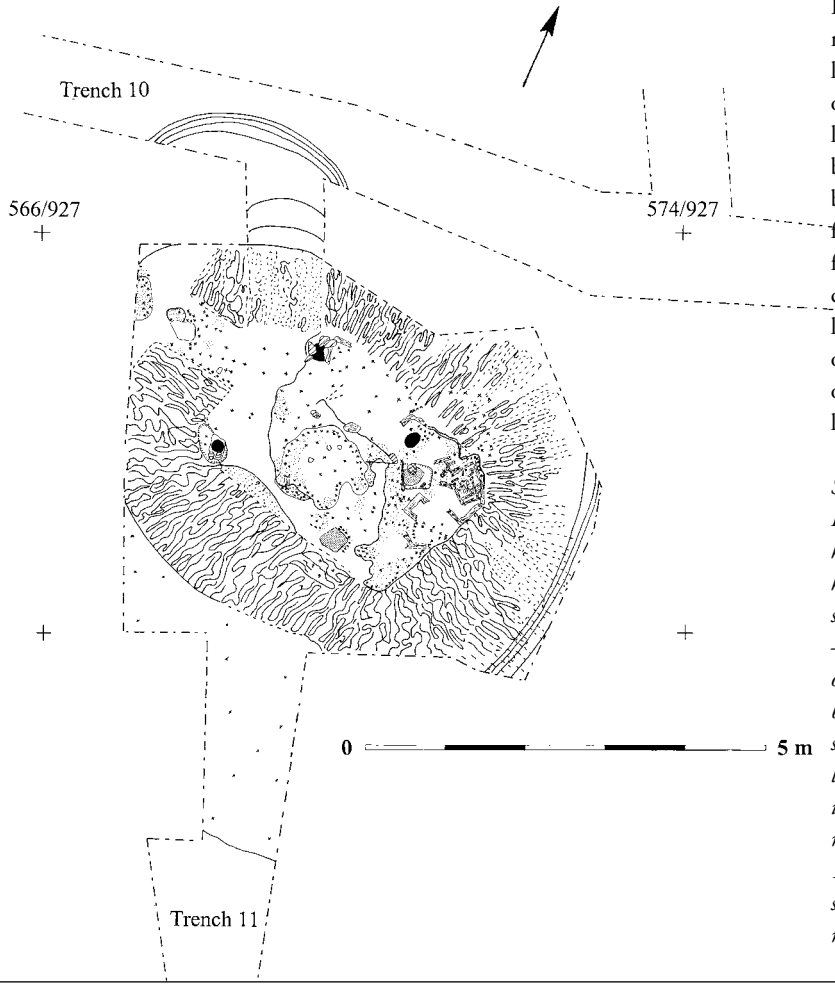

Figur 147: Anlægsområde XV, Hus 1. Det lille nordvest – sydøst orienterede hus ligger i lighed med den øvrige bebyggelse ved Argisbrekka på brinken af et fossilt åleje. Ålejet kan følges mod øst, hvor det løber mellem Anlægsområde VIII, Hus 1 og 2 på den sydlige side og Hus 4 på den nordlige. SDM del..

Settlement unit XV, House 1. The little northwest-southeast-oriented house – like the whole settlement at Argisbrekka – is situated on the bank of a now fossile river bed. The river bed or stream bed may be followed eastwards, where it runs between settlement unit VIII, Houses 1 and 2 on its southern side and House 4 on its northern side.

Figur 148: Firkantet struktur bestående af mange stykker forkullet træ, der ligger så kompakt, at der formentlig er tale om resterne af en trækasse, set fra øst. Det er dog ikke muligt at bestemme den oprindelige struktur nærmere, men øverst ligger en samling større forkullede træstykker, medens der nederst ses forkullede mindre grene og lyngkviste. FF foto.

Square structure consisting of many pieces of charred wood so compact that probably these are the remains of a wooden box or case. Seen from the east. However, it is not possible to determine the original structure more precisely, but at the top are a number of quite large pieces of charred wood, whereas at the bottom charred smaller branches and twigs of heather are found.

Enkelte af disse er kasseformede som for eksempel fig. 148, uden at den oprindelige funktion kan fastlægges. I vest består gulvet af en blanding af omdannet tørv, ler og sand iblandet tørv, forkullede tørvefragmenter og små trækulsstykker. Det er muligt, at huset har haft en bænk langs nordmuren, men sporene er meget fragmentariske og består af svage fyldskifter parallelt med nordmuren. Placeringen af den nordøstligeste tagbærende stolpe, kan understøtte denne tolkning.

I husets sydvestlig del ligger en grube, se fig. 149 og 150 under det, der blev opfattet som gulvlag, men gruben respekterer både murforløbene, den mulige bænk og den tagbærende konstruktion. Gruben må således være ældre end eller samtidig med Hus 1. Hvad den 15-20 cm dybe grube har været brugt til, er uvist, men de nederste lag består af kompakt trækul, forkullet tørv iblandet sortfarvet sand og grus. Herover ses gråbrunt, fint leret materiale med forkullet tørv og bånd af tørveaske. Der er således meget, som tyder på, at der har været tændt ild i gruben, men den har hverken karakter af et egentligt ildsted eller en kogegrube. Hvis gruben er ældre end huset, vil man kunne forsvare en fortolkning som tørvekulsmile, men dette vil være vanskeligere, hvis gruben er samtidig med huset.

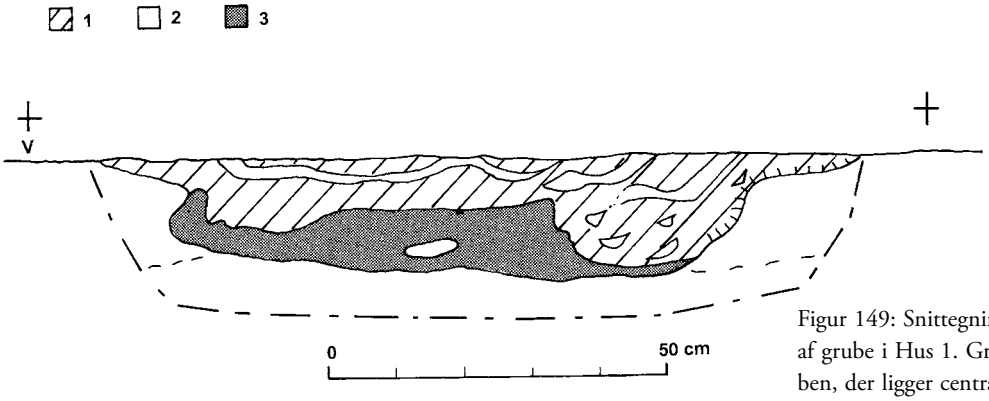

Figur 149: Snittegning af grube i Hus 1. Gruben, der ligger centralt i det lille hus, består nederst af tætte lag af forkullet tørv, trækul iblandet sortfarvet sand og grus (3) og herover gråbrun silt med forkullet tørv (1) og bånd af tørveaske (2). Asken kan stamme fra nedbrændingen af huset. Undergrunden veksler mellem sterilt grus, leret sand og sandet gult ler. Se også fig. 150. DLM del.

Cross-section of the pit in House 1. The pit, which is central in the small house, consists of compact layers of charred peat, charcoal mixed with black-colored sand and gravel and over that grey-brown silt with charred peat and bands of peat ash. The ash may derive from the burning down of the house. The subsoil alternates between sterile gravel, clayey sand and sandy yellow clay. See also fig. 150.

Rester af den bærende konstruktion består af to sæt stolpehuller. Stolperne har stået på flade sten, og tre af de stolpebærende sten er gravet ned og omgivet af en relativ kraftig stenpakning, som samtidig giver indtryk af ret svært tømmer. Den sydøstligste stolpe er desuden forsynet med en støttestolpe. Det nordvestligste stolpepar har stået i husets vestlige hjørner, medens det sydøstlige sæt står ca. 80 cm fra østgavlen. Ydermere er den nordlige stolpe trukket ca. 40 cm ind fra nordmuren.

Alt tyder på, at huset har været i brug i meget kort tid, idet der ikke er spor efter faseinddeling eller reparationer. Derimod vidner mængden af tørveaske og trækul om, at huset er brændt. Der er ikke fundet oldsager i huset overhovedet.

En funktionsbestemmelse af Hus 1 er overordentlig svær. De markante tørveaskelag og trækul i den østlige del af huset må skyldes, at huset er brændt ned og kan ikke opfattes som spor af ildsted. Selv om der ikke blev fundet et stenopbygget ildsted i Hus 1, kan den centralt placerede grube pege på en funktion som mere end blot oplagringshus, vel at mærke hvis gruben er samtidig med huset.

På trods af de sparsomme levn og manglende oldsager, kan Anlægsområde XV kædes dateringsmæssigt sammen med de øvrige levn på Argisbrekka. Dels på grund af husets opbygning, form, størrelse og indretning, dels på grund af de stratigrafiske iagtagelser, der viser at Anlægsområde VIII, Hus 4 og Anlægsområde XV begge er forseglet af samme væksthorisont. Da Anlægsområdet, det lille hus desuden ligger på samme plateau som Anlægsområde VIII, Hus 1 og 2, er det nærliggende at tolke det som tids- og funktionsmæssigt knyttet til det østlige bebyggelsesområde.

Figur 150: Foto af grube i Hus 1 fra sydøst. De vekslende lag ses tydeligt, og det fremgår, at der ikke er tale om et ildsted i almindelig forstand. Grubens funktion er uvis.

Photo of pit in House 1 from the southeast. The alternating layers are clearly visible, and it appears that this is not a hearth in the general sense of the word. The function of the pit is uncertain.

Den relative kronologi for det østlige bebyggelsesområde

Den relative kronologi for Anlægsområde VIII hviler på horisontale og vertikale stratigrafier. De sidste er selvfølgelig de sikreste, medens de horisontale stratigrafier har udgangspunkt i bestemte formodninger. Man kan se, at Anlægsområde VIII, Hus 3s og 6s udsmidslag ligger stratigrafisk over resterne af en bygningsstruktur, der benævnes Hus 5. Hus 1 – 2 ligger ligeledes stratigrafisk over Hus 5, se fig. 151.

Den horisontale stratigrafi har som sit udgangspunkt, at der i dette tidsafsnit af Argisbrekka, kun har stået én bebyggelsesenhed ad gangen. Der er imidlertid ikke til at afgøre om Hus 1-2 og Hus 3 og 6 er samtidige. Det er heller ikke til at afgøre om Hus 3 og 6 eller Hus 1-2 følger tidsmæssigt efter Hus 5. Hvis det er Hus 3 og 6, bliver Hus 1 – 2 dermed den tredje enhed i det østlige bebyggelsesområde. ^{14}C-dateringen fra Hus 1s gulvlag antyder en absolut datering af dette hus til 800 årenes anden halvdel. Hvis Hus 3 og 6 som antydet yderligere går forud for Hus 1 – 2, vil det betyde, at denne enhed får en meget høj alder, som ikke støttes af det arkæologiske materiale – men heller ikke modsiges af det! Jeg har dog valgt en hypotetisk relativ kronologi, hvor Hus 5 følges af Hus 3 og 6, som følges af Hus 1 – 2,

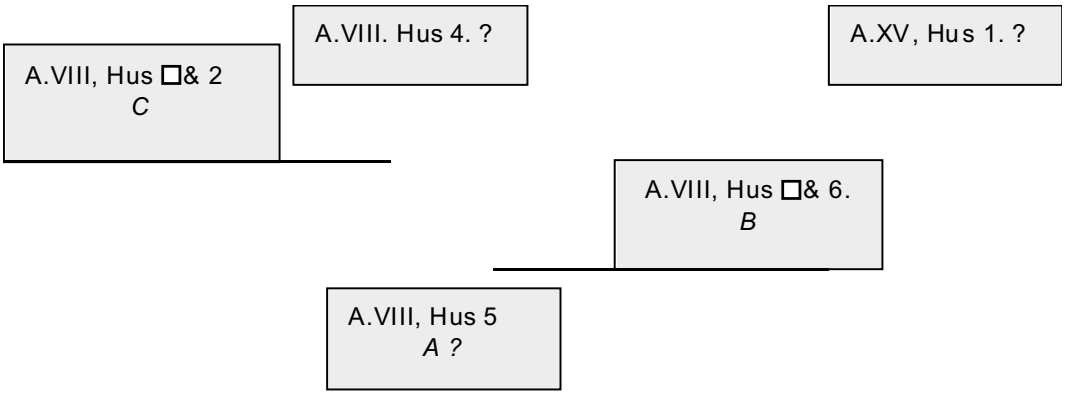

Figur 151: Den relative kronologi for det østlige bebyggelsesområde. o markerer beboelseshus. Stratigrafisk ældst er Anlægsområde VIII, Hus 5, men det kan ikke afgøres, hvad der dernæst følger. Her argumenteres der for, at Hus 3 og 6 følger efter, og derpå Hus 1-2. Anlægsområde VIII, Hus 4 er muligvis samtidig med Hus 1-2, men en tidligere placering kan ikke udelukkes. Hvad angår Anlægsområde XV, Hus 1 kan den nærmere kronologiske placering ikke afgøres. Bogstaverne A, B og C henviser til det endelige forslag til en relativ kronologi. DLM del. 1992

The relative chronology for the western settlement area. omarks a dwelling house. Stratigraphically oldest is settlement unit VIII, House 5, but the order of the others cannot be determined. The writer would argue that Houses 3 and 6 follow, and then Houses 1 and 2. Settlement unit VIII, House 4 is possibly contemporary with Houses 1 and 2, but an earlier place in the order may not be ruled out. As to settlement unit XV, House 1, its more exact chronological place in the order cannot be determined. The letters A, B and C refer to the final suggestion for a relative chronology.

hvorefter det østlige bebyggelsesområde øjensynlig forlades til fordel for det vestlige.

Lige nord for det fossile vandløb ligger Anlægsområde VIII, Nord, Hus 4. Hus 4s relative kronologiske placering i forhold til de øvrige bygningskonstruktioner i Anlægsområde VIII kan ikke afgøres med sikkerhed. Hus 4 tolkes som et hus med særlig funktion, det vil sige arbejdshus, på grund af sine små dimensioner og ildstedets centrale placering i huset. I Hus 4, Fase C udgår der fra indgangspartiet en regelmæssig brolægning mod vest, der drejer mod syd – mod Hus 1-2. Det er selvfølgelig et meget spinkelt grundlag for at sandsynliggøre samtidighed mellem Hus 1-2 og Hus 4 og må bedømmes derefter. Anlægsområde XV, Hus 1 knyttes til det østlige anlægsområde, men det er ikke muligt at sige yderligere om udhusets tilhørsforhold.

Kapitel 15: Dyrkningsspor ved Argisbrekka

Som led i den systematiske afsøgning af engen foran Argisbrekka blev der i 1985 udlagt en række 1 x 1,5 m prøvehuller med 10 m indbyrdes afstand og i to rækker. I Prøvehul 1, der blev gravet mellem Anlægsområde I og den daværende Argisá, se fig. 153, viste profilen tegn på menneskelig aktivitet i form af en række hængende, V-formede

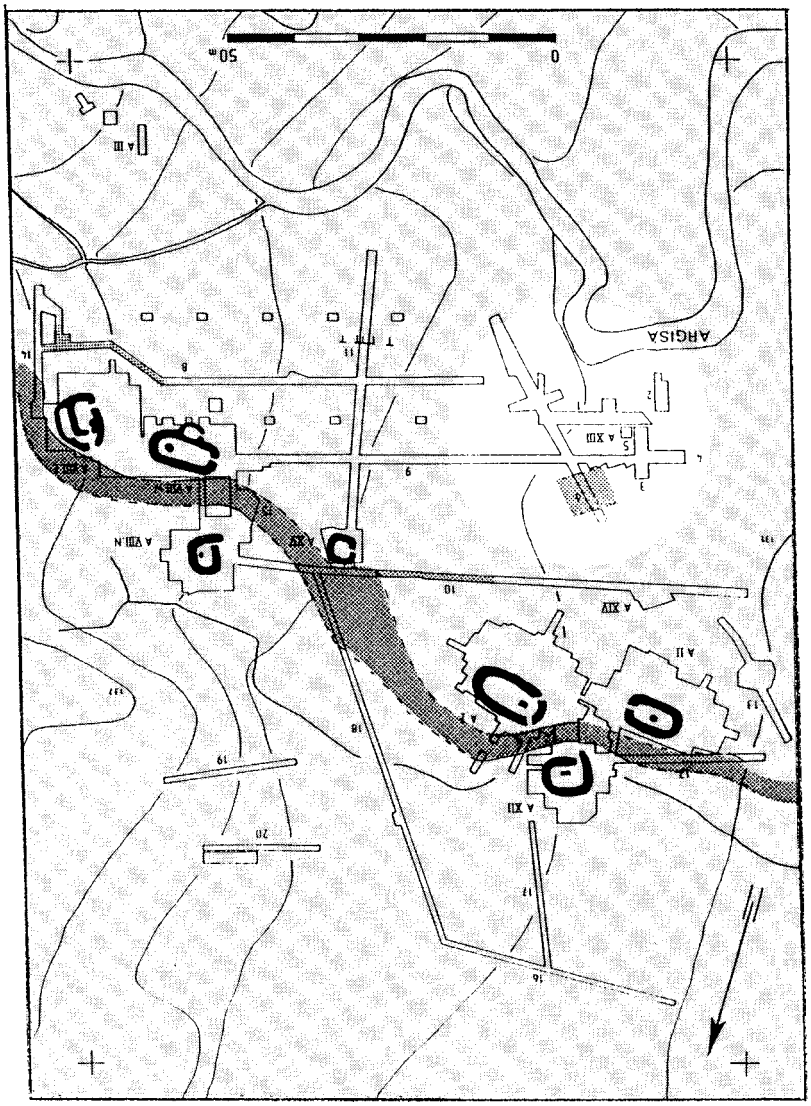

Figur 152: Oversigt over Argisbrekka med dyrkningsområdet fremhævet.

Survey of Argisbrekka with the fossile tilled area marked out.

Figur 153: Profil 1 i prøvehul 1 set fra syd. I den øvre del af profilet anes en humushorisont, hvorfra nedgravningssporene "hænger" som V-formede grå striber. I nedgravningssporene ses hist og her sorte pletter, som er tørret eller forkullet tørv.

Section 1 in trial excavation 1 seen from the south. In the upper part of the section a humus horizon can just be made out, from where the traces of digging – actual spade marks – "hang" like V-shaped grey stripes. Remains of charred peat can be seen as black spots.

fyldskifter, som udgik fra samme lag, hvorimod der ingen spor var efter graveaktiviteten på overfladen. Nederst i de V-formede fyldskifter lå lidt brændselstørv og forkullet tørv, som ikke er aflejret naturligt, og profilens vidnesbyrd blev da også taget til indtægt for, at det drejede sig om menneskeskabte spor. I 1986 blev der derfor udlagt et 1,75 x 1,75 m stort felt nordøst for Prøvehul 1 for at afdække fyldskifterne i fladen, se fig. 152. De viste sig her som lyse, grå bånd, som slyngede sig henover fladen i nordøst – sydvestlig retning. På denne baggrund blev det besluttet at foretage en større undersøgelse af området, som kaldes Anlægsområde XIII, med fire hovedsigter: 1) Hvor stort er det bearbejdede område, 2) Har området været omgivet af hegn, gærde, grøft eller lignende, 3) Hvor gamle er disse spor, 4) Har formålet været dyrkning og i givet fald af hvad? Det lykkedes ikke i 1986 at besvare alle disse spørgsmål og med de fortsatte undersøgelser i 1987, blev undersøgelserne i området genoptaget, men nu med en gravemaskine.

Spor efter jordbearbejdning lader sig dog ikke iagttage på den nuværende jordoverflade. Fundet af det bearbejdede område skyldes en form for tilfælde eller held. Den eneste anden forekomst af lignende fyldskifter registreret i området er fundet under Anlægsområde I, på denne forhøjnings sydside. Sporene i Anlægsområde I er kun bevaret, fordi de er blevet dækket af udjævnet byggemateriale fra huskonstruktionernes mure. Det kan således ikke udelukkes, at der ved Argisbrekka gemmer sig flere lignende områder, som det her afdækkede, således at jordbearbejdning ikke behøver at være helt så enestående, som det umiddelbart ser ud til.

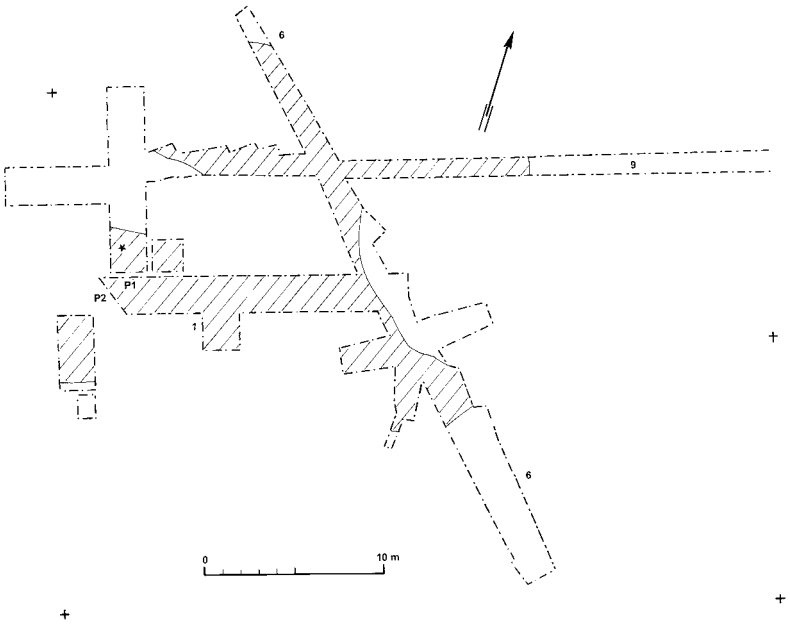

Figur 154: Anlægsområde XIII, oversigt over felter og grøfter samt omgravningssporenes udbredelse. Stjerne markerer fundstedet for jernskoen. KHL del.

Settlement unit XIII, survey of sections and trenches and the extent of the fossile field. The star marks the place of the iron shoe find.

Anlægsområde XIII ligger ca. 30 m syd for Anlægsområde I og II på et ca. 18 x 34 m stort plateau, 132 – 132,5 m o.h. Plateauet afgrænses på sydsiden af den recente Argisá og dens eroderede brinker, mod vest falder terrænet ret brat og bliver mærkbart mere sumpet. Mod øst afløses plateauet af en gradvis stigning, hvilket også er tilfældet mod nord. Mellem Anlægsområde XIII og I – II er der ret fugtigt, og Grøft 6 viser, at der på aktivitetstidspunktet til tider har løbet vand. I de afdækkede grøfter får man et indtryk af topografien, som den må have været på det tidspunkt, hvor jordbearbejdningen fandt sted. Området har også på det tidspunkt været relativt fladt, men med to markante forhøjninger, hvor den vestligste er ca. 5 x 5 m stor. Den anden ligger mod øst og er formentlig noget større, idet den i nord – sydlig retning måler ca. 10 m, men den østligste afgrænsning kendes ikke. Fælles for de to forhøjninger er, at der ikke er registreret jordbearbejdningsspor på dem. Begge forhøjninger er dækket af kraftige, rødfarvede jernudfældninger, men da alderen på disse lag ikke kendes, er det uvist om årsagen til de manglende bearbejdningsspor skal søges i dette forhold eller i bevaringsforholdene.

Sporenes udstrækning og udseende

Jorbearbejdningen i Anlægsområde XIII dækker et område på omkring 345 m^2 anslået ud fra grøfterne. Nedgravningssporene følger i hele udbredelsesområdet den samme længderetning, nemlig omtrent nord – syd, hvilket understøtter formodningen om, at hele området er gravet samtidig og repræsenterer én proces.

I profil tegner dyrkningssporene sig som 10-15 cm dybe V-formede fyldskifter, hvis gråbrune farve og ganske let sandede konsistens afviger fra den omgivende lysbrunlige, homogene og finkornede silt. Nedgravningssporene træder til tider yderligere frem ved tilstedeværelsen

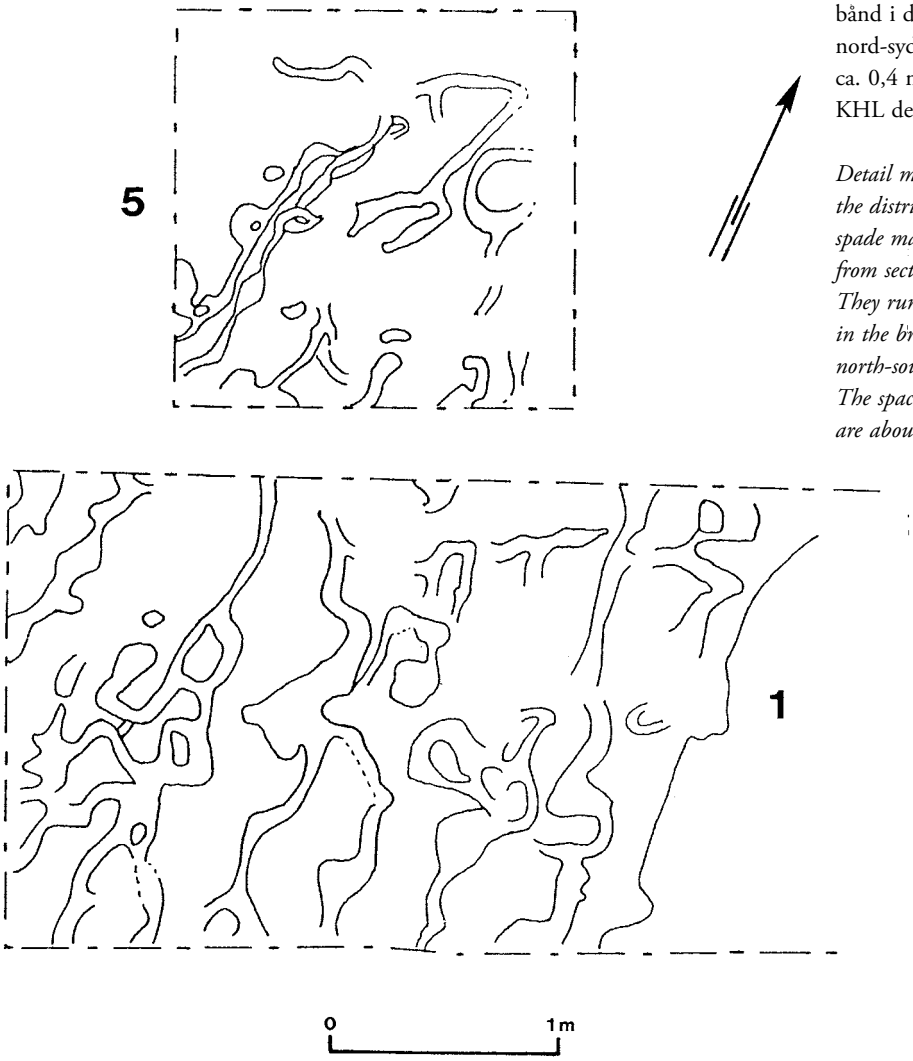

Figur 155: Detailopmåling af nedgravningssporene i fladen fra felt 1 og 5. Sporene strækker sig som grå bånd i den brune silt i nord-sydlig retning med ca. 0,4 m mellemrum. KHL del.

Detail measuring of the distribution of the spade marks in the area from sections 1 and 5. They run like grey bands in the brown silt in a north-south direction. The spaces between them are about 0,4 m.

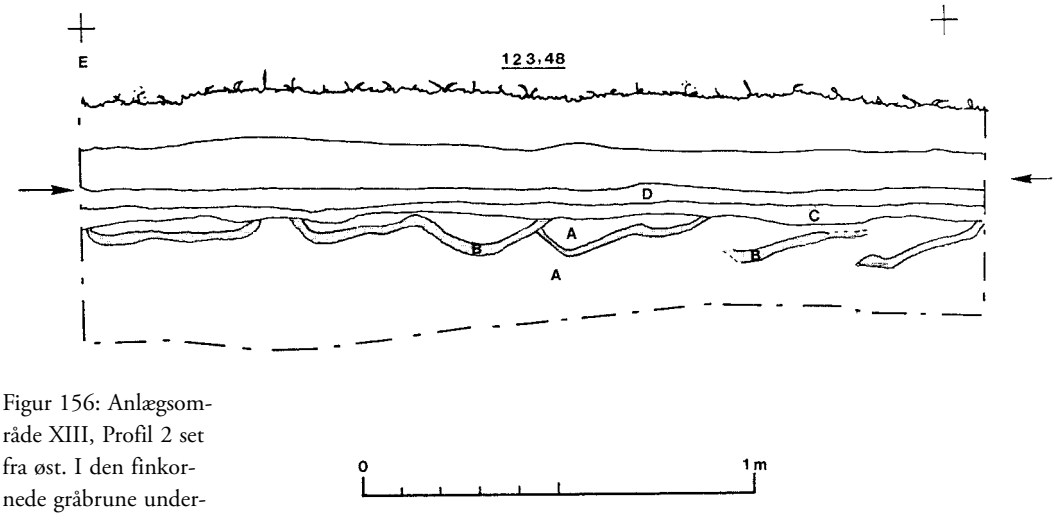

Figur 156: Anlægsområde XIII, Profil 2 set fra øst. I den finkornede gråbrune undergrund, A, tegner nedgravninssporene, B, sig som lysegrå, let sandede striber. Nedgravningssporene udgår fra lag C, som er et mørkere, brungråt, humøst lag, der overlejres af et lag grovkornet, sand, D. Sidstnævnte tolkes som spor efter overskylning fra åen og forsegler de nedre lag. KHL del.

Settlement unit XIII, section 2 seen from the east. In the finely grained, grey-brown subsoil, A, the spade marks, B, stand out as light grey, slightly sandy stripes. They start from layer C as a darker, brown-grey, humus layer on top of which a layer of coarsely grained sand, D, has been deposited. D is interpreted as traces of flooding of the stream and seals the lower layers.

af fremmede lementer i form af tørrede eller forkullede fragmenter af tørv, sjældnere tørveaske. I fladen ses nedgravningerne som slyngede og til dels parallelle grålige bånd i den homogene, lerede silt med ca. 30 – 40 cm indbyrdes afstand. Hvor det var målbart sås for hver ca. 0,5 m et bånd på tværs.

Som nævnt tolkes nedgravningssporene som resultatet af én arbejdsproces på grund af den ensartede orientering af sporene. Det andet væsentlige argument for denne opfattelse er, at sporene står relativt klare i fladen med gode iagttagelsesmuligheder. Man må forestille sig, at en gentagelse af graveprocessen på samme område, vil slette de foregående spor, eller i hvert fald sløre det oprindelige mønster. I alle tilfælde kan der ikke være tale om spor efter omgravninger foretaget år efter år, eller gentaget med faste mellemrum over en årrække.

Spørgsmålet om en oprindelig indhegning af det omgravede område blev forsøgt besvaret ved omhyggelige iagttagelser i de afrensede flader hvor omgravningssporene hørte op. Intet sted kunne spor efter f.eks. et raftehegn dokumenteres, og der er heller ikke konstateret spor efter grøfter eller lignende omkring området. Selvom det arkæologisk set ikke har været muligt at vise tilstedeværelsen af en indhegning af området, kan man ikke se bort fra, at en sådan faktisk har eksisteret.

Jordbearbejdningen i Anlægsområde XIII bringer i høj grad mindelser om den historisk kendte færøske metode til jordbearbejdning. Græstørven er tilsyneladende løsnet i 30-40 cm brede baner for derefter at blive skåret på tværs og vendt. Hvorvidt der ved Argisbrekka har

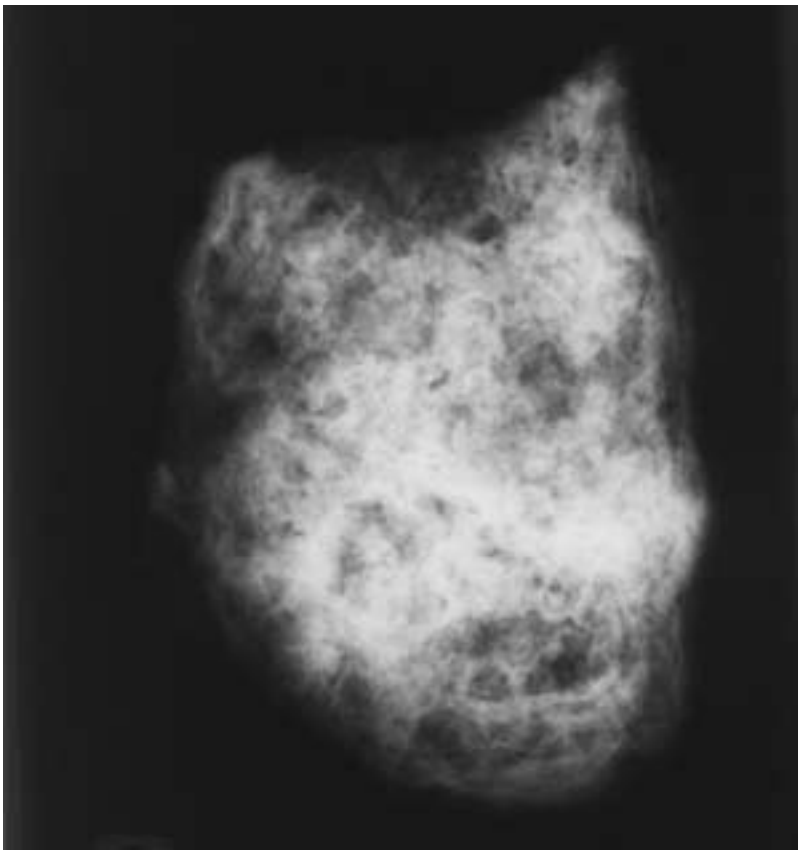

Figur 157: Gengivelse af røntgenfoto af jerngenstand før konservering.

Rendering of X-ray photograph of iron object before conservation.

været åbne furer, som mellem de senere kendte *teiger*, kan ikke afgøres, men det har formentlig ikke været nødvendigt, idet terrænet både er relativt fladt og veldrænet mod både syd og nord.

Fundmaterialet

Emnets natur taget i betragtning, ville man ikke hér forvente fund af spektakulære genstande. Ikke desto mindre blev der i 1986 ved et sandt lykketræf fundet et redskab, som i hvert fald en del af nedgravningerne har været foretaget ved hjælp af: I den sydlige del af Grøft 5 sad de forrustede rester af en jernskoning (fo. *grev*) til en spade (fo. *haki*), nedstukket på tværs af dyrkningssporenes længderetning.

I nuværende tilstand måler jernskoningen 9 x 6,4 cm, med en tykkelse på mellem 0,5 og 2,6 cm. Et recent brud i skoningens øvre ende skyldes udgravningen, idet den først blev antaget for at være en jernholdig sten. I bruddet anes skoningens ombøjning til fæste på spadens træskaft. Jernskoningens ægende er ikke bevaret, idet den enten

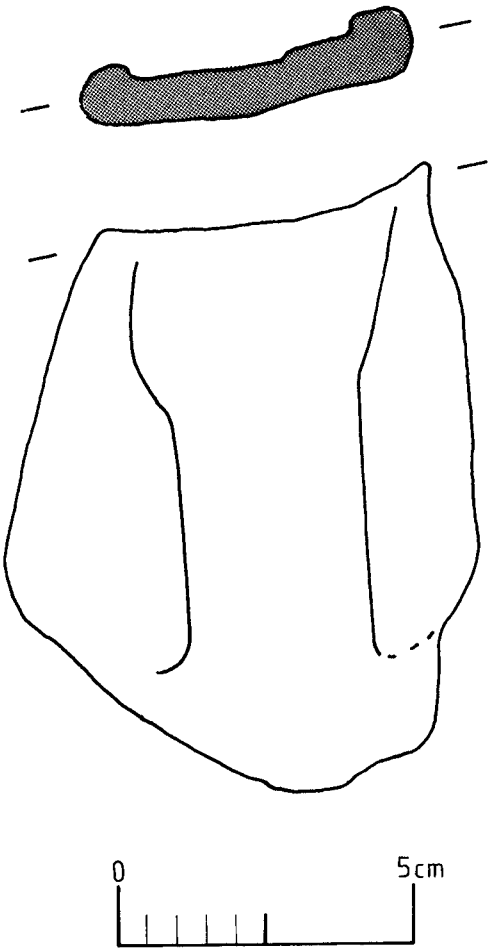

Figur 158: Principtegning efter oprindelig tegning fig.157 og af røntgenoptagelse. KHL del. 1990.

Drawing from original drawing fig.157 and of X-ray.

må være rustet helt væk eller være brækket af på brugstidspunktet.

Ved konservering[8] viste skoningen sig at være så korroderet, at det var næsten umuligt at finde frem til den oprindelige overflade, således at den frempreparerede flade i høj grad bygger på et skøn. Hverken røntgenoptagelser eller afrensningsprocessen kan bekræfte, at skoningen er forsynet med de nævnte ombøjningsvinger til skæftning, men på den friskt udgravede og ikke afrensede genstand kunne deres tilstedeværelse erkendes. Efter W. H. Mannings typeopdelinger vil Argisbrekka-eksemplaret nærmest tilhøre type 2b: Firkantet blad, fastgjort til træbladet med ombøjede vinger (Manning 1970, p. 161).

Argisbrekka-skoningen ligner de historisk kendte færøske meget: "haki'en" består af et træskaft, som nedadtil udvides til et blad, hvorpå skoen er fæstnet. Skaft og blad har ofte samme længde og er som regel afpasset efter brugerens højde, medens bladets bredde varierer fra 12-16 cm. Den mellem 14 og 16 cm brede jernsko er let udsvajet ved æggen og fastgøres til træbladet ved hjælp af ombøjede vinger (Skarði 1970, p.136). Den fæøske *haki* beskrives af J. C. Svabo (1976, p.136) i 1780erne, men den er givet meget ældre, og der kendes jordfundne eksemplarer,[9] som er udaterede, men hvoraf de to antages at være tidligere end 1600 årene.

Hvis jernskoen fra Argisbrekka antages at have siddet på et skaft, som de historisk kendte, hvilket er meget sandsynligt, kan vi måske udlede noget om skaftets længde. I de områder af Anlægsområde XIII, hvor enkelttørvene var målbare, se udtegningen, fig. 155, er dimensionerne 30-40 x 50 cm[2] Det vil sige, at *haki'ens* længde er afpasset til

8 Genstanden er konserveret på Nationalmuseets konserveringsanstalt i København v. konservator Marianne Lundbæk, fra hvem de følgende oplysninger stammer.

9 Fra Tórshavn, Husavík og Kvíingadalur.

at frigøre en tørv på mindst 50 cm længde. Følger man tommelfingerregelen om samme længde for skaft og blad har Argisbrekka-haki'en mindst målt 1 m, hvilket er lidt kortere sammenlignet med den nyere færøske *haki*, som måler mellem 1,2 og 1,3 m.

Behandling af de mange jordprøver, der er taget på stedet, har ikke givet positivt resultat. Bortset fra de sporadiske forekomster af forkullet tørv er der ikke fremkommet makrofossiler, og tørven fortæller ikke hvad, der eventuelt har været dyrket på stedet.

Datering og diskussion

Der er ingen mulighed for en arkæologisk datering af dyrkningssporene i Anlægsområde XIII. Den beskrevne jernsko er af en form, som har meget stor udbredelse i tid og rum, hvorfor den ikke kan bidrage med en datering. Det kan de geologiske undersøgelser derimod, idet det lag, som dækker omgravningssporene, svarer til den væksthorisont, som findes syd for Anlægsområde I, hvor den dog først er aflejret nogen tid efter bebyggelsens ophør, at dømme efter det sterile tørvelag, der adskiller sand – og siltlaget fra kulturlaget. Den geologiske undersøgelses konklusion er, at omgravningssporene må være samtidig med eller eventuelt lidt senere end Anlægsområde I.[10]

Som tidligere nævnt er der fundet omgravningsspor i Anlægsområde I. Sporene har helt samme karakter som i Anlægsområde XIII. Dette kunne pege på, at jordbearbejdningen i Anlægsområde XIII sandsynligvis er samtidighed med den øvrige aktivitet ved Argisbrekka som helhed. I søgegrøfterne var det således også muligt at iagttage, at både det vestlige og det østlige bebyggelsesområde ligger dannelsesmæssigt på det samme ler-siltplateau. Der er taget to pollenserier i Profil 2, og hvor den ene er undersøgt; og prøverne indeholder udelukkende græspollen.[11] Selvom korn bortset fra rug generelt er meget dårlige pollenspredere, ville man forvente, at finde kornpollen i prøverne, når de som her er taget i selve den mulige ager (sammenlign Kvamme et alii 1991, p. 48). På den anden side er der tale om kun én dyrkningsaktivitet, hvorved sandsynligheden for at træffe på kornpollen formentlig vil være meget ringe. Pollenanalysen kan altså ikke vise os, hvad der har groet på stedet, bortset fra græs!

I forhold til de fire spørgsmål, som indledningsvis blev stillet i dette kapitel, er der stadig nogle ukendte aspekter, som bør overvejes. For

10 Konklusion citeret fra "Mosegeologiske undersøgelser ved Argisbrekka, Eiðisvatn, Eusturoy, Færøerne. Dr. scient. Bent Odgaard. Danmarks Geologiske Undersøgelse. 1988, p. 5.

11 Venligst oplyst af Dr. scient Jóhannes Jóhansen

det første kan man stille sig det spørgsmål, om det overhovedet har været muligt at dyrke korn på stedet. Den færøske korndyrkning har i historisk tid næsten udelukkende være baseret på byg, mens der pollenanalytisk også er vidnesbyrd om dyrkning af havre (Jóhansen 1985, p. 89). Færøerne ligger tæt på nordgrænsen for korndyrkning (Agger og Brandt 1976, p. 61, Nielsen 1999, p. 231), og selv mindre udsving i vækstsæsonens længde har betydning for kornets mulighed for at modnes, hvorfor det har været vigtigt at placere korndyrkningen på steder med optimale, klimatiske forhold. Alligevel modner den færøske byg ikke helt på stilken, men må tørres før den kan tærskes (West 1975, p. 2.4-2.5; Rasmussen 1955, p. 131). Med sine 132 m o.h. kan man ikke sige, at Anlægsområde XIII byder på optimale vækstbetingelser, idet temepraturfaldet på grund af højden spiller en rolle for vækstsæsonens længde. Jordbearbejdningen i det færøske 1800-tals landbrug begyndte i slutningen af marts på de højereliggende dele af indmarken. På de lavtliggende agre kunne jorden bearbejdes så sent som i de to første uger af maj, men stadig med høst i slutningen af september eller tidligt i oktober (West 1975, p. 2.4). Disse forhold illustrerer på udmærket vis, hvor stor betydning højden over havet har for vækstbetingelserne.

Der er flere norske paralleller, hvoraf den seneste og en af de højest beliggende er Hellingbøen ved Riskallsvatn på 970 m o.h. (Kvamme et alii. 1991, pp. 38 – 51). Korndyrkningen dateres her til vikingetid – middelalder med kontinuitet i dyrkningen, ikke nødvendigvis årligt, men over en længere periode. Korndyrkning har sin øvre grænse på 600 m o.h. i østlandet, medens grænsen formentlig er noget lavere i Vestlandet. Det skønnes således, at korndyrkningen på Hellingbøen næppe har haft økonomisk betydning. Derimod henvises til 1800-tals beskrivelser af korndyrkning i fjeldet, som angiver, at når kornet blev modent takket være varme somre, så fik det også den største vægt (ibid p. 49).

Kan noget lignende være tilfældet ved Argisbrekka? Det er ikke muligt at besvare spørgsmålet, men de oven for beskrevne fyldskifter kræver en forklaring. Man har brudt den eksisterende vegetation i området, og enten er man interesseret i en anden vegetation, hvilket der ikke er bevis for, men som nævnt kunne det næppe forventes at finde kornpollen; eller man har ønsket at grave noget ned, som ligger på overfladen. Dette "noget" kan være gødning for at forbedre den eksisterende græsvegetation (Kjelland 1984, p. 52; Kaland, 1979; Mercer 1981, p. 231). Når husdyrene og her ikke mindst køerne er samlet på sæteren, er der produceret rigelige mængder gødning på og omkring området. Dette har forbedret stedets græsningsværdi bety-

deligt, og problemet har været at kontrollere deponeringen, hvilket har kunnet lade sig gøre ved enten at flytte folde rundt på de arealer, som ønskedes gødet (Hitzler 1979, p. 82), eller gødningen er samlet sammen fra folden, hvor dyrene tilbragte natten. Eventuelt er der ved den sidstnævnte mulighed strøet tørvesmuld i folden for at opsuge gødningen (Fenton 1981, p. 212). Når materialet er blevet spredt ud over de ønskede arealer, er det blevet gravet ned, hvad enten man har gjort det på stedet eller transporteret gødningen ned til gårdens indmark (Aaby og Vegger 1995, p. 30). Sporene efter forkullet tørv og sjældnere tørveaske i Anlægsområde XIII kan være rester af denne proces; men man undre sig over, at tørvefragmenter ikke er mere hyppige. Almindeligt tørvesmuld er formentlig helt forsvundet, medens de mere holdbare forkullede rester af tørv bliver tilbage, hvilket kan være årsagen til fundbilledet.

I historisk tid blev det samme indmarksstykke typisk gravet og tilsået hvert syvende til ottende år, medens der i de mellemliggende år blev slået hø, og kvaliteten af høhøsten fra året efter bygafgrøden var væsentlig forhøjet. Den næste bygafgrøde kom først, når græskvaliteten igen faldt (West 1975, p. 2.5; Svabo 1976 pp. 344, 356).

Det forekommer mest sandsynligt, at formålet med dyrkningen på Argisbrekka har været høslet her under vinterfoderproduktion. Dette arbejde falder helt i tråd med de aktiviteter, som kan forventes på en sæter. Det svage punkt er manglen på hegning eller andet, som kan holde dyrene ude. Kombinationen af dyrkning og ingen hegn kan i virkeligheden kun forklares tilfredsstillende, hvis man antager, at dyrkningen har fundet sted i et tidsrum, hvor der ikke har været dyr på Argisbrekka. I så fald må Anlægsområde XIII være opdyrket samtidig med eller efter opgivelsen af Argisbrekka som en slags sæter, hvilket den relative kronologi også åbner mulighed for. Mod dette taler, at de færøske sætre sandsynligvis afløses af den historisk kendte driftsmåde med fritgående dyr, først og fremmest får, i udmarksparterne, hvilket også ville kræve hegning af Anlægsområde XIII.

Hvis der har været dyrket afgrøde på Anlægsområde XIII med henblik på indhøstning, er der som sagt, efter al sandsynlighed tale om høslet i løbet af Argisbrekkas funktionsperiode. Det bearbejdede område ved Anlægsområde I kan så have været opdyrket med samme formål, før bebyggelsen rykker fra det østlige til det vestlige bebyggelsesområde.

Kapitel 17: Udatérbare konstruktionsspor ved Argisbrekka

De arkæologiske arbejder ved Eiðisvatn og særligt Argisbrekka havde som primært mål at sikre alle jordfaste anlæg for eftertiden ved registrering og eventuelt udgravning. Der var således tale om et flere kvadratkilometer stort arbejdsområde, som dog hurtigt indsnævredes til engen foran Argisbrekka, men dette kunne først ske efter grundig en vurdering af de kulturhistoriske levn i landskabet som helhed (se også Egilstrød 1994, p. 169ff).

Omkring Eiðisvatn blev der således registret 34 lokaliteter med fiskepladser, skydeskjul, nauster, tørveskjul, fåreskjul, arbejdshuse, folde m.v. foruden optegnelse og lokalisering af 23 stednavne[12]. I det efterfølgende skal kort omtales undersøgelsen af to områder med arkæologiske forekomster, som hver især frembyder interessante træk og perspektiver, men som desværre ikke kan dateres.

Figur 159: Udsigt over Argisbrekka med fårehuset i forgrunden. DLM foto.

View of Argisbrekka.

12 Takket være informant Laurits Eidesgaard.

Fårehus

Anlægsområde V på selve Argisbrekka ligger ret højt, på kote ca. 146 m o.h., lige neden for et nutidigt fårehus, hvor fårene kan gå i læ om vinteren. Hér blev der prøvegravet i 1985, og der sås klare spor efter menneskelig aktivitet. Blandt andet kunne der konstateres sten og tørv lagt op i en hesteskoform. Området blev derfor udtaget til undersøgelse i 1986, og der blev ca. 6 uger på udgravning af en trugformet nedgravning omgivet af hovedstore sten og lagte tørv. Orienteringen er Ø – V med indgangsparti mod vest, se fig. 160. Mod syd ligger resterne af en stenrække af uvis funktion, måske rester af et lille gærde. På intet tidspunkt blev der truffet daterende genstande eller genstande overhovedet, og efter endt dokumentation af bygningssporene blev anlægsområdet opgivet. Bygningssporene vender samme vej som det recente fårehus, og den lokale fåremand oplyste, at der muligvis havde stået et ældre fårehus fra sidste eller forrige århundrede på stedet. De arkæologiske levn kan også tolkes som resterne af et udjævnet fåreskjul (fo. *ból*). Oplysningerne kombineret med de arkæologiske levn tyder på, at sporene ikke har noget med de vikingetidige eller tidlig mid-

Figur 160: Fototårnsoptagelse af Anlægsområde V. Man ser den trugformede fordybning omgivet af en enkelt række sten samt stenrækker, som løber mod syd. FF foto.

Tower photo of settlement unit V. In the picture the trough-shaped depression is seen surrounded by a single row of stones and rows of stones running southwards.

Figur 161: Snit i folden, Anlægsområde VII, set fra nord. Gærdet og foldens brolægning ses tydeligt. Fra gærdet og mod syd løber et 60 m langt fanggærde. FF foto.

Section in the animal pen, settlement unit VII, seen from the north. The fence and the paving of the pen are clearly visible. From the fence and southwards runs a 60 m long catch fence.

delalderlige aktivitetsspor at gøre, og Anlægsområde V repræsenterer formentlig det bedst udgravede *ból* eller fårehus på Færøerne. Senere viste det sig, at alle de datérbare vikingetidige eller tidligt middelalderlige aktivitetsspor findes på det flade område vest for Argisbrekka eller umiddelbart ved foden af Argisbrekka, hvilket yderligere bestyrker formodningen om, at konstruktionen er fra historisk tid.

Fårefold

I forbindelse med 1985-registreringen af anlæg ned til Eiðisvatn blev der ved Eiðisvatns nordøsthjørne registreret resterne af en oval fårefold. Folden er aftegnet på Geodætisk Instituts målebordsblad, M6, og gav sig til kende ved synlige og overgroede sten umiddelbart nordøst for bredden. Folden, som kaldes Anlægsområde VII, tiltrak sig opmærksomheden på grund af sin ovale form og derfor mulige høje alder, hvorfor der blev udlagt en række mindre snit i konstruktionen.

Folden er noget fragmenteret af senere tørveskær og op til det ca. 6-7 m store indelukke løber et 60 m langt nord – syd gående gærde. Mellem gærdet og Eiðisvatn ses flere tørveskjul, der må være senere end folden. Udgravningsfeltet blev udlagt således, at foldens syd- og vestside blev snittet og en passende del af foldens indre kunne afdækkes, fig.

161. 15-20 cm under recent overflade lå en regelmæssig stenlægning af nævestore sten med sand imellem, hvilende på et ca. 0,90 m tykt tørvelag. I syd blev gærdet omkring folden fritlagt i tre skifter og i vest i et. I en søgegrøft lige syd for gærdet førtes snittet ca. 0,5 m ned, og dybt i snittet fandtes to forarbejde træstykker af nåletræ, som må være betydeligt ældre end folden. Desværre blev der ikke afdækket andre spor, som kan forklare de to træstykkers tilstedeværelse.

De færøske fårefolde afspejler den historisk kendte måde at udnytte fåreholdet på, og foldene er nødvendige konstruktioner i forbindelse med indsamling af fårene til mærkning, slagtning og "klipning", som i ældre tid bestod i, at ulden blev plukket af fårene. Desværre lader Anlægsområde VII sig ikke datere, men den ovale eller afrundede form peger på en høj alder i forhold til de nuværende firkantede og rektangulære. Kan man datere det eller et af de ældste anlæg af denne type, vil man formentlig også have en alder for den specielle driftsmåde, som beskrives første gang i Seyðabrævið fra 1298. Her nævnes således *rætt* og *samrætti* (jordfaste fårefolde), blandt andet i forbindelse med forpligtelsen til vedligeholdelse (Matras 1971, p. 47).

Ildsteder og aktivitetsspor

Foruden mindre snit i tørveskjul og fåreskjul på Argisbrekka blev der tre steder konstateret udaterbare spor efter menneskelig aktivitet på selve det flade område foran Argisbrekka. I to tilfælde er der tale om nedgravninger, som enten kan ses som isolerede huller, eller som del af grøfter. De to nedgravninger ligger henholdsvis vest for Anlægsområde VIII, Hus 4 og i den østlige del af søgegrøft 20, se fig. 162.

En noget mere spændende anlægsform er Anlægsområde XIV, som er et ovalt ildsted med tilhørende kulturlag, 10 m syd for Anlægsområde II. Ildstedet, der ligger mellem 30 – 50 cm under den nuværende overflade ca. 131,7 m o.h., fremkom i en øst – vest gående søgegrøft, og kunne overhovedet ikke erkendes på overfladen.

Ildstedet målte ca. 1,40 x 0,9 m og bestod af tre større varmepåvirkede sten med tørveaske og forkullet tørv, se fig. 163. Stenene var omkranset af mindre sten, og tørveasken lå udelukkende på stenene. Fylden bestod i øvrigt næsten kun af forkullet tørv. Der fandtes ikke spor efter knogler, brændte ben eller lignende.

Spor efter andre strukturer som for eksempel tørvemure kunne ikke erkendes i tilknytning til Anlægsområde XIV, der tilsyneladende kun har været i brug i kort tid. Der blev hverken fundet oldsager eller andet, som kan belyse ildstedets kontekst eller give en mere præcis datering.

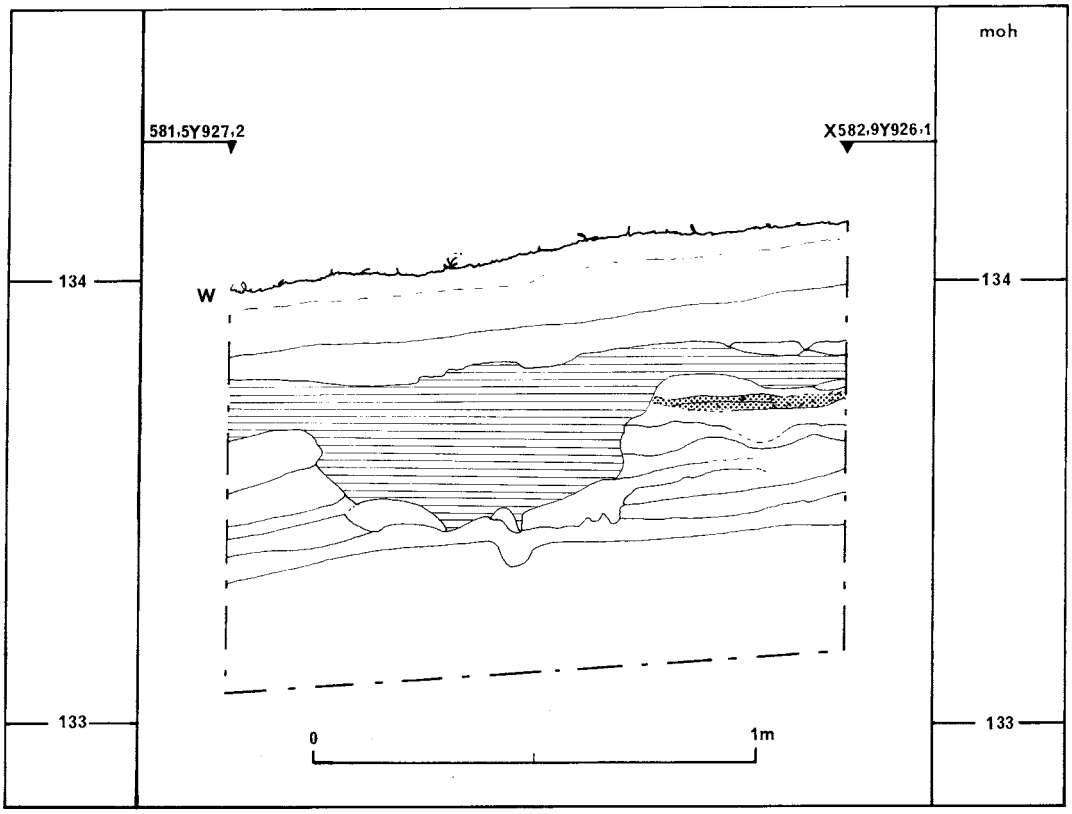

Figur 162: Nedgravning registreret i søgegrøft 10, mellem Anlægsområde VIII, Hus 4 og Anlægsområde XV, Hus 1. Profilen, der kaldes profil 16, se fig. 133, er set fra syd. Nederste lag i profil 16 udgøres af humificeret tørv, hvorover tørv veksler med mere eller mindre lerblandet tørv. Over nedgravningen, der er vandret afstribet, ligger en sumptørv, der er sand-lerblandet i den nederste del og sammenhængende i profilets østlige del. Nedgravningen eller grøften, der er udfyldt af mørk brun humificeret sumptørv med en del filtrede planterester, er yngre end kulturlagene (rastede lag), der kan knyttes til Anlægsområde VIII, Hus 4. På den anden side kan det ikke afgøres, hvor meget yngre nedgravningen er. Det kan tænkes, at nedgravningen er samtidig med aktivitet i anlægsområde I. Det er uvist om der er tale om grøft eller en nedgravning. Nedgravningen kunne ikke konstateres i den modstående profilvæg. Hvis der er tale om grøft, skal den således begynde i søgegrøften. DLM del.

Dug-out hollow registered in trial trench 10 between settlement unit VIII, House 4, and settlement unit XV, House 1. The section, which is section 16, see fig.133, is seen from the south. The bottom layer of section 16 consists of humified peat, over which peat alternates with more or less clay-mixed peat. Over the dug-out hollow, which is horizontally hatched, an elastic swamp peat is registered which is sand-clay-mixed in the lower part and uniform in the east part of the section. The dug-out hollow or ditch, which is filled with dark brown humified swamp peat with a good deal of intermingled plant material, is later than the culture layers (shaded layers), which may be connected with settlement unit VIII, House 4. On the other hand it cannot be determined how much later the hollow is. It is possible that it is contemporary with activity in settlement unit I. Whether it is a ditch or a deliberately dug-out hollow is uncertain. In the section wall opposite in the trial trench, the ditch could not be registered. If it is a ditch, it must therefore start in the trial trench.

Figur 163: Anlægsområde XIV set fra nord. Ildstedet ligger helt uden sammenhæng med andre strukturer i form af tørvemure eller andet, men opfattes som resultat af en aktivitet samtidig med den vikingetidige bebyggelse ved Argisbrekka på grund af aflejringsforholdene. FF foto.

Settlement unit XIV seen from the north. The fireplace is completely unconnected with other structures in the shape of turf walls etc., but must – due to the particular deposital conditions – be considered a result of activity at the same time as Viking Age activity at Argisbrekka.

Ildstedet ligger under det grus- og vækstlag, som forsegler blandt andet Anlæg XIII, hvorfor det tolkes som værende samtidigt med den øvrige aktivitet i vikingetid og middelalder på Argisbrekka, dog uden at kunne præcisere dette nærmere.

Kapitel 17: Den relative tidsfølge, huse, enheder og stratifikation

Selin váru tvau, svefnsel ok búr[13]

En del af grundlaget for den relative kronologi er begrebet "enhed". Begrebet bygger på arkæologiske iagttagelser, og i Anlægsområde VIII er Hus 1, beboelseshuset, således bygget sammen med Hus 2, der tolkes som udhus formentlig et oplagringshus. Hus 3 og 6 udgør ligeledes et sammenhørende par af et beboelseshus og et oplagringshus. I Anlægsområde I er husenes funktionsfortolkning vanskeligere, men de klare beboelseshuse 1 og 5 er bygget sammen med husene 3, 4 og 6 i forskellige konstruktionsfaser. Anlægsområde I, Hus 4 tolkes som oplagringshus, medens Hus 6 formentlig er et arbejdshus direkte tilbygget beboelseshusene. Hus 3 er vanskeligere at funktionsbestemme, idet der muligvis kan være tale om et arbejdshus; men måske skal bygningen tolkes som et opholdshus på grund af dimensioner og indretning. Endelig er der i Anlægsområde II levn efter to sammenbyggede bygninger repræsenteret ved Konstruktion 1 og 2, selvom der knytter sig visse problemer til disse bygningslevns fortolkning.

Sporene i Anlægsområde VIII peger på et bestemt mønster, nemlig et opholds- eller beboelseshus med tilhørende oplagringshus som fast enhed. I vest er dette bekræftet af Anlægsområde I, Hus 1, og 4, hvor 1 er beboleseshuset, og 4 oplagringshuset. I det østlige bebyggelsesområde er Anlægsområde VIII, Hus 4, tolket som arbejdshus, og må i forlængelse af denne fortolkning nødvendigvis tilknyttes et beboelseshus. Det er meget tænkeligt, men ikke beviseligt, at Hus 4 skal knyttes til Hus 1-2 i samme anlægsområde. De fritliggende huse, der ikke er opholds- eller beboelseshuse, repræsenterer både et fortolkningsmæssigt og kronologisk problem. Det er imidlertid sandsynligt, at en enhed også kan bestå af flere end to bygninger, formentlig tre, et beboelseshus, et oplagringshus og et arbejdshus, hvor huse med forskellig funktion kan være bygget sammen.

Denne planløsning af funktionsforskellige konstruktioner, der til sammen danner en enhed, finder støtte i arkæologisk materiale fra Svolset, Vestlandet, Norge, hvor 16 af 20 erkendte konstruktioner er

13 Laxdæla Saga, IF V 191: "Sæteren bestod af to, sovehuset og oplagringshuset" Gudmundsson 1889, p. 256).

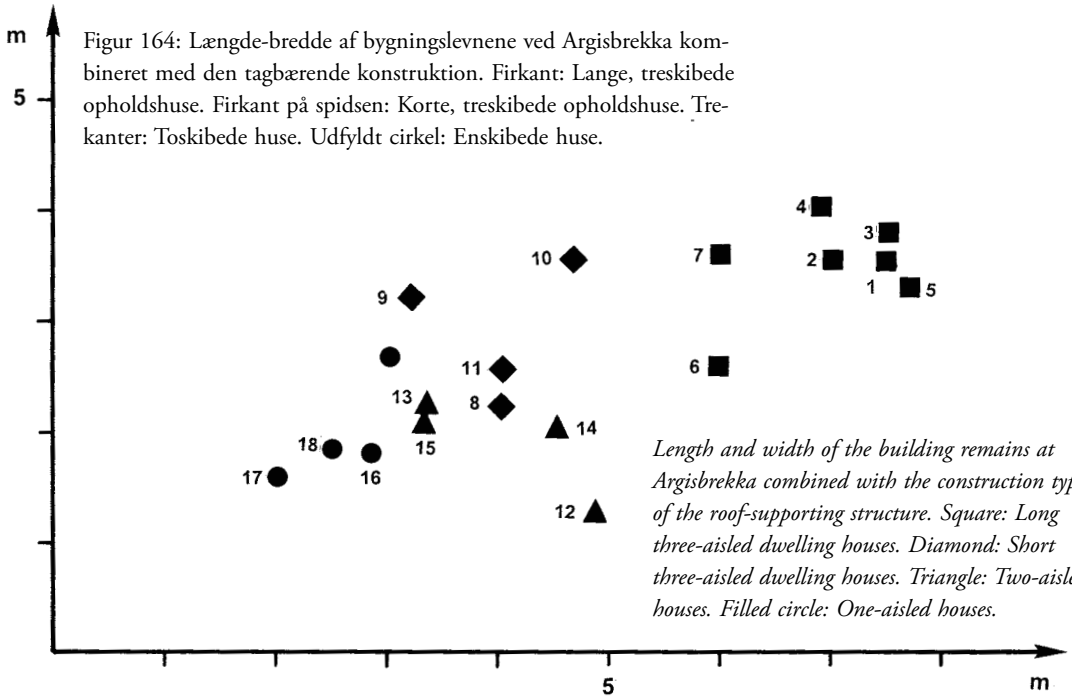

Figur 164: Længde-bredde af bygningslevnene ved Argisbrekka kombineret med den tagbærende konstruktion. Firkant: Lange, treskibede opholdshuse. Firkant på spidsen: Korte, treskibede opholdshuse. Trekanter: Toskibede huse. Udfyldt cirkel: Enskibede huse.

Length and width of the building remains at Argisbrekka combined with the construction type of the roof-supporting structure. Square: Long three-aisled dwelling houses. Diamond: Short three-aisled dwelling houses. Triangle: Two-aisled houses. Filled circle: One-aisled houses.

1: Anlægsområde VIII, Hus I	Beboelseshus	*Settlement unit VIII, House 1,*	*Dwelling house*
2: Anlægsområde I, Hus 5, fase B	Beboelseshus	*Settlement unit I, House 5, phase B*	*Dwelling house*
3: Anlægsområde I, Hus 5, fase C	Beboelseshus	*Settlement unit I, House 5, phase C*	*Dwelling house*
4: Anlægsområde I, Hus 1, fase D	Beboelseshus	*Settlement unit I, House 1, phase D*	*Dwelling house*
5: Anlægsområde I, Hus 1, fase E	Beboelseshus	*Settlement unit I, House 1, phase E*	*Dwelling house*
6: Anlægsområde II, Konstruk. 1	Beboelseshus, længden usikker	*Settlement unit II, Structure 1,*	*Dwelling house, length uncertain*
7: Anlægsområde II, Hus 4, fase B	Beboelseshus	*Settlement unit II, House 4, phase B*	*Dwelling house*
8: Anlægsområde VIII, Hus 3, fase A	Beboelseshus	*Settlement unit VIII, House 3, phase A*	*Dwelling house*
9: Anlægsområde I, Hus 9	Beboelseshus, treskibet?	*Settlement unit I, House 9,*	*Dwelling house, three aisled*
10: Anlægsområde I, Hus 3	Beboelseshus	*Settlement unit I, House 3*	*Dwelling house*
11: Anlægsområde XII, Hus 1	Beboelseshus	*Settlement unit XII, House 1*	*Dwelling house*
12: Anlægsområde VIII, Hus 6	Beboelseshus	*Settlement unitVIII, House 6*	*Storage house*
13: Anlægsområde VIII, Hus 4	Arbejdshus?	*Settlement unitVIII, House 4*	*Work hut*
14: Anlægsområde I, Hus 8	Oplagringshus?	*Settlement unit I, House 8*	*Storage house*
15: Anlægsområde I, Hus 6	Arbejdshus?	*Settlement unit I, House 6*	*Work hut?*
16: Anlægsområde VIII, Hus 2	Oplagringshus	*Settlement unit VIII, House 2*	*Storage house*
17: Anlægsområde I, Hus 4	Oplagringshus? Enskibet?	*Settlement unit I, House 4*	*Storage house? One-naved?*
18: Anlægsområde II, Konstruk. 2	Oplagringshus?	*Settlement unit II, Structure 2*	*Storage house?*

bygget sammen og har fælles langmur. Husparrene tolkes som henholdsvis beboelse og udhus (Magnus 1986, p. 46; 1988, p. 157). Svolset er dateret til yngre jernalder og vikingetid. Ved de videre undersøgelser ved Nyset, også ved Sognefjorden, er der også i adskillige tilfælde registreret sammenbyggede konstruktioner efter samme princip og alder (Bjørgo 1982, p. 20), selvom dette ikke er et fast mønster på de udgravede eller rekognoscerede tomter. Eksistensen af funktionsforskellige konstruktioner på vikingetidige eller middelalderlige sætre er dokumenteret både på Island og Grønland (Albrethsen 1991, fig. 4 – 6), således at planløsningen af tomterne ved Argisbrekka falder inden for et kendt mønster. Til støtte for disse overvejelser kan man henvise til Laxdæla-sagaen, nedskrevet i 1300 årene, som beskriver det islandske *sel* som todelt: Et sove- eller opholdshus og et bur, det vil sige oplagringshus, og i afsnitsoverskriften er omtalen citeret (se også Gudmundsson 1889, p. 256).

Bygningslevnene ved Argisbrekka kan desuden deles op efter bestemte træk i form af den tagbærende konstruktion og husenes indretning, fig. 164. Alle bygningslevn, der med sikkerhed kan funktionsfortolkes som opholds- eller beboelseshuse er treskibede. Dette gælder ikke mindst gruppen af syv bygningslevn med en længde på mellem 6 og knap 8 m og en bredde på ca. 3,5-4 m. Disse bygningslevn har i flere tilfælde midtstillede ildsteder og spor efter bænke langs langmurene. Hertil kommer fire treskibede bygningskonstruktioner med en længde på 3 til 5 m og en bredde på 2 til 5 m, hvor indretningen i form af bænke og ildsteder sandsynliggør, at også disse mindre huse er beregnet til menneskeligt ophold. De to slags opholdshuse forekommer uafhængigt af hinanden og uden noget genkendbart mønster.

De toskibede huse kan være forsynet med ildsted, men dette er ikke en fast regel. Tværtimod er der toskibede konstruktioner, der med temmelig stor sikkerhed kan tolkes som bygninger beregnet til oplagring af en form. De enskibede huse er, hvor en fortolkning lader sig anføre med nogenlunde sikkerhed, derimod alle beregnet til oplagring.

Enheder og relativ tidsfølge

De arkæologiske iagttagelser hviler på vertikale og horisontale stratifikationer, hvor de vertikale selvfølgelig har størst værdi, da huskonstruktioner, som overlejrer hinanden udelukker en samtidig funktion og viser den relative tidsfølge. De horisontale stratigrafier derimod må hvile på træk i det arkæologiske materiale og på bestemte formodninger, idet en geografisk adskillelse ikke i sig selv indebærer en kronologisk adskillelse.

Huskonstruktionerne ved Argisbrekka deler sig i to bebyggelsesområder, et østligt og et vestligt, og de vertikale stratigrafier beviser, at ikke alle bygninger har stået samtidig.

I Anlægsområde VIII overlejrer Hus 1-2 sporene efter Hus 5, som ligeledes overlejres af Hus 3 og 6. Intet i enhed Hus 1-2 eller Hus 3 og 6 peger på samtidighed mellem disse to enheder, hverken i orientering, brolægninger eller andre træk. Selvom den geografiske placering ikke udelukker en samtidig funktion, formodes Hus 1-2 og 3 og 6 at være kronologisk adskilte enheder. En relativ kronologi ud fra stratigrafier og fortolkninger er opstillet i fig. 151.

I det vestlige bebyggelsesområde ligger beboelseshuset Hus 1 i Anlægsområde I over Hus 5, medens det tilbyggede Hus 3 overlejrer Hus 6. I Anlægsområde II ligger Konstruktion 1-2 under Hus 4. I kapitel 8 diskuteres et forslag til den relative kronologi, der desværre er beheftet med nogen usikkerheder af mangel på sikre stratigrafiske vidnesbyrd. Opstillingen afspejler en mere sammensat situation end forholdene i det østlige bebyggelsesområde, idet der formentlig er to opholdshuse i funktion samtidig, nemlig Anlægsområde I, Hus 5 og Anlægsområde II, Hus 4, efterfulgt af Anlægsområde XII, Hus 1, der formentlig skal synkroniseres med beboelses- eller opholdshusene 5 og derpå 1 i Anlægsområde I. Udgangspunktet er de mere usikre indirekte vidnesbyrd i form af brolagte stiforløb, der antyder en sammenhæng mellem de tre anlægsområder, se fig. 96. Dette træk, altså samtidighed mellem to opholdshuse og mellem to enheder, er formentlig begrænset til det vestlige bebyggelsesområde, idet der ikke er fundet spor, som kan sandsynliggøre samtidige enheder i det østlige bebyggelsesområde.

Men hvorledes forholder de to bebyggelsesområder sig til hinanden? Da der er ca. 50 m mellem de to områder, er der i sagens natur ikke tale om vertikale stratigrafier. Forskelle mellem de to bebyggelsesområder kan imidlertid med forsigtighed inddrages. For det første ligger det østlige tæt ved foden af selve Argisbrekka med deltasletten foran sig, medens det vestlige ligger centralt på det flade område. I øst bygger man i mindre grad på samme sted, men rykker formentlig lidt rundt. I vest bygger man derimod fortrinsvis på samme sted, hvorved de to forhøjninger skabes. På sin vis ser mønsteret mere fastlåst ud i det vestlige område. I genstandsmaterialet er der yderligere nogle træk, og uden at foregribe kapitel 18, kan det anføres, at alle daterbare genstande støtter en datering af det vestlige område til 900 og 1000 årene, muligvis med start allerede i 800 årene. Der findes intet keramisk materiale i øst, men derimod i vest, særligt på Anlægsområde I, men genstands-

Figur 165: Kombination af fig. 96 og 151, der viser forslag til den relative tidsfølge af enhederne ved Argisbrekka. Udgangspunktet er antallet af beboelseshuse, fremhævet med en cirkel, og de horisontale og vertikale forhold. Til de enkelte beboelseshuse kan i adskillige tilfælde knyttes oplagringshuse som del af enheden. I alt er der udskilt 12 selvstændige enheder, men fra enhed F1 – 2 til H1 – 2 er der formentlig tale om to samtidigt fungerende enheder ved Argisbrekka. Den afsluttende situation er vanskelig at afgøre, idet vi ikke ved hvad der eventuelt har stået samtidig med Anlægsområde I, Hus 1.

Combination of fig.96 and 151 showing suggested relative chronology of the units at Argisbrekka. The starting point is the number of dwelling houses, outlined by a circle, and the horizontal and vertical relationships. To the individual dwelling houses storage houses may in some cases be connected as part of the unit. In all, 12 independent units have been recorded, but from units F1-2 to H1-2 we probably have two simultaneously functioning units at Argisbrekka. The final situation is difficult to determine, as we do not know what may have been standing at the same time as settlement unit 1, House 1.

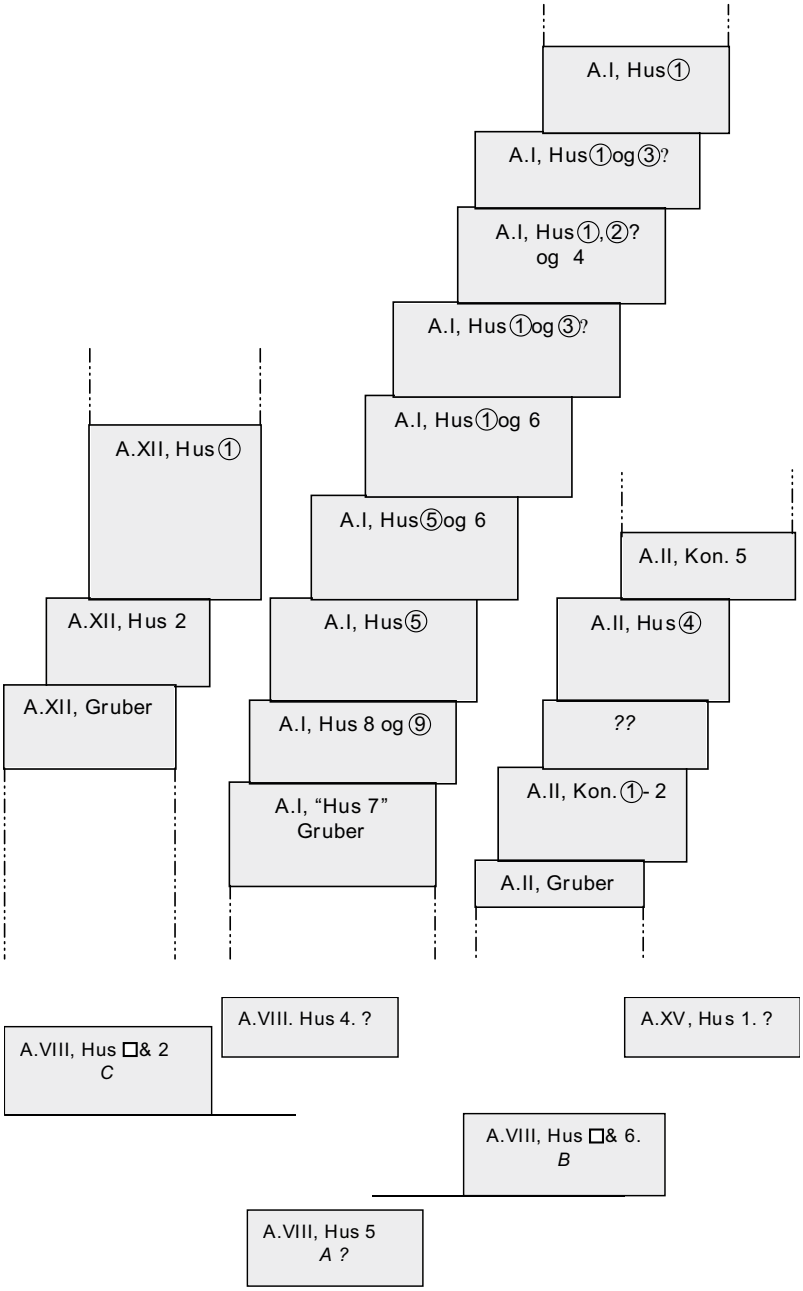

materialet i det østlige bebyggelsesområde er dog meget begrænset. Hvis der skal være en vis linie i bebyggelsesudviklingen, og hvis de to bebyggelsesområder er kronologisk adskilte, må man formode, at det østlige bebyggelsesområde er ældst, fig. 165.

Enhederne og den relative tidsfølge

Hvor mange enheder har der stået ved Argisbrekka? Nedenfor gennemgås enhed for enhed samt en kort diskussion af de tilknyttede problemer. Rækkefølgen er ikke tilfældig, men fremlægges efter fortolkningen af den relative kronologi.

Enhed A: Anlægsområde VIII, Hus 5

Dette hus er den ældste bygningsstruktur formentlig af beboelseskarakter i Anlægsområde VIII. Hus 5 ligger stratigrafisk under Hus 1 og dermed også 2 og desuden under askelag med tilknytning til Hus 3 og 6. Vores viden om Hus 5 er meget begrænset, og selv oplysninger om husets størrelse og orientering lader sig kun vanskelig aflæse i det arkæologiske materiale. Når Hus 5 kaldes en enhed, skyldes det, at huset er den stratigrafisk ældste konstruktion, og er Hus 5 ikke selv et opholdshus, indicerer det formentlig tilstedeværelsen af et og dermed også en ældste enhed.

Enhed B: Anlægsområde VIII, Hus 3 og 6

Hus 3 er et mindre beboelseshus, der i de ældre faser har rumopdeling med ophold i nord og oplagring mod syd. Det nord-sydligt orienterede Hus 3 får i de yngre faser tilføjet et oplagringshus på østsiden og udbygget et fælles indgangsareal, kaldet forrum. Om den kronologiske rækkefølge skal være enhed B-C eller C-B, kan ikke afgøres. Måske har fjeldskredene, som er konstateret hen over de to bygninger, medført ønsket om at flytte lidt væk fra skråningen øst for husene.

Enhed C: Anlægsområde VIII, Hus 1-2

Det er meget vanskeligt at afgøre rækkefølgen mellem denne og den foregående enhed, idet Hus 1-2 og Hus 3 & 6 begge kan være synkrone ifølge lagfølgen. Beboelseshus 1 er øst – vestligt orienteret og tilhører gruppen af lange opholdshuse på Argisbrekka. I lighed med Enhed B er beboelseshus og oplagringshus bygget sammen, idet Hus 1 i en yngre fase får tilbygget et oplagringshus på sydsiden.

Enhed A – C: Anlægsområde VIII, Hus 4 og Anlægsområde XV, Hus 1

Anlægsområde VIII, Hus 4 udgør både et kronologisk og fortolkningsmæssigt problem. Huset er toskibet i modsætning til alle øvrige bestembare opholdshuse, der er treskibede. Indretningen i det 2 x 3 m store hus er meget enkel, og består af en bænk og et ildsted, og der er

uhyre få fund i huset. Hus 4 skal formentlig tolkes som et arbejdshus og må derfor knyttes til et beboelseshus. I husets yngste fase, er der svage spor efter en sydgående stenlægning, som peger over mod Hus 1-2. Der foreligger ikke andre arkæologiske elementer, der kan pege på denne tilknytning.

Anlægsområde XV, Hus 1 ligger lidt nordvest for Hus 1 – 2 og ingen stratifikation eller andre iagttagelser kan knytte det til enhederne A-C. Nærheden til Anlægsområde VIII taget i betragtning, vil det måske være rimeligt at forvente en tilknytning til dette bebyggelsesområde. Anlægsområde XV, Hus 1 fortolkes som oplagringshus eller måske et særligt arbejdshus, idet det enskibede hus nok har svage spor efter en jordfast bænk men intet ildsted. Huset er formentlig brændt ned!

Enhed D: Anlægsområde II, Konstruktion 1-2

Konstruktion 1-2 er først erkendt ved bearbejdning af det hjemtagne dokumentationsmateriale, og der er således problemer med de to konstruktioners præcise udseende og opbygning. I Konstruktion 1 kan den tagbærende opbygning ikke afgøres, hvorfor fortolkningen som opholdshus kun lader sig anføre med udgangspunkt i de sandsynlige gulvareals dimensioner. Flere elementer ved Konstruktion 1-2 lader sig parallelisere med Anlægsområde VIII, Hus 1-2, således orientering, placeringen af Konstruktion 1s indgangsparti, og placeringen af Konstruktion 2. Der er således stor sandsynlighed for, at der vitterligt er tale om en selvstændig enhed. Det kronologiske forhold mellem enhed D og E kan ikke afgøres, men her er valgt et forløb, hvor Anlægsområde II bebygges først i det vestlige anlægsområde.

Enhed E: Anlægsområde I, Hus 8 og 9

Forud for Hus 8 og 9 foregår der aktiviteter på Anlægsområde I, der har sat sig spor i form af gruber, tolket som tørvekulsmiler, og en mulig lille konstruktion i form af et udhus eller tørvehus, ”Hus 7”. Denne aktivitet kan være foregået med udgangspunkt i det østlige bebyggelsesområde, men det kan ikke afgøres med sikkerhed. Det er ligeledes vanskeligt at afgøre, om Hus 8-9 er de første bygningslevn i det vestlige bebyggelsesområde eller, om Anlægsområde II, Konstruktion 1-2 er det. Anlægsområde I, Hus 8 og 9 er meget forstyrrede af de senere byggeaktiviteter, men efter al sandsynlighed er Hus 9 resterne af et mindre treskibet beboelseshus. Hvad der sker på Anlægsområde II i løbet af denne enheds funktionsperiode vides ikke.

Enhed F1: Anlægsområde I, Hus 5
Hus 8 – 9 i Anlægsområde I jævnes helt ud til fordel for det øst – vest vendte lange beboelseshus, Hus 5. Hus 5 har indgang i vestgavlen foruden en sydvendt indgang. Allerede på dette tidspunkt, eller måske endda samtidig med Enhed E, har der formentlig været aktivitet i Anlægsområde XII, dog næppe i form af huskonstruktioner.

Enhed F2: Anlægsområde II, Hus 4
Anlægsområde II, Hus 4 er et øst-vest orienteret beboelseshus med indgang mod øst. Bygningen af Hus 4 repræsenterer en relativ voldsom omvæltning i anlægsområdet, idet huset nu er orienteret mod øst. Ud fra indgangen løber en vifteformet brolægning, som leder op til Anlægsområde I. Formentlig har Hus 4 i en yngre fase haft en tilbygning i form af et udhus, kaldet Konstruktion 5. I Kapitel 8 er der argumenteret for, at indgangspartiets østvendte brolægning højst sandsynlig indicerer en samtidighed med opholdshuset, Hus 5, i Anlægsområde I. Det er overvejende sandsynligt, at der fra dette tidspunkt er to samtidigt fungerende beboelseshuse ved Argisbrekka.

Enhed G1: Anlægsområde I, Hus 5 og 6
Hus 5 ombygges relativt kraftigt, hvilket måske skal ses i lyset af de borteroderede dele af det ældre Hus 5 i øst og nordøst. I G1 bliver Hus 6 bygget til på sydsiden. Hus 6 er et toskibet hus med ildsted, og tolkes som arbejdshus, hvilket støttes af den direkte gennemgang mellem de to huse og husets ringe dimensioner. Desuden har Hus 6 indgange i gavlene, og den vestvendte indgang leder ud til et fælles aktivitetsområde.

Enhed G2: Anlægsområde I, Hus 1 og 6
Hus 5 nedlægges, og i dets sted bliver Hus 1 opført med samme funktioner som sin forgænger. Der er tale om en treskibet konstruktion med bænke og ildsted. Tilsyneladende fortsætter det lille Hus 6 med at fungere en tid endnu, idet det først nedlægges i den efterfølgende fase.

Enhed G3: Anlægsområde XII, Hus 1
Anlægsområde XII fremviser tydelige spor efter menneskelig aktivitet i form af gruber, kulturlag, tørvemure eller gærde og sporene af to huskonstruktioner. Medens det ældre Hus 2 ikke kan bestemmes nærmere end til arbejds- eller beboelseshus, er Hus 1 et treskibet beboelseshus

med tre faser, og tilhører gruppen af mindre opholdshuse. Indgangsbrolægningen især i fase C antyder en sammenhæng med aktiviteter på Anlægsområde I, men det kan ikke afgøres, hvorledes Hus 1 skal synkroniseres med Anlægsområde I. Profiler mellem Anlægsområde XII og I viser, at aktiviteten i de to områder højst sandsynlig er samtidig, men vigtige lag er eroderet bort.

Enhed H: Anlægsområde I, Hus 1, 3, og 4

Medens Hus 1 bygges om, bliver Hus 6 jævnet og en større bygning opført, Hus 3. Vi kender ikke den bærende konstruktion, men Hus 3 er formentlig treskibet og med ildsted. Hvis huset tolkes som opholdshus er der fortsat to enheder i funktion samtidig. De to bygningskonstruktioner kan bedst fortolkes som to selvstændige. Hvis Hus 3 er et arbejdshus, er der tale om en enhed med huse af forskellig funktion. Indretningen af Hus 3 er dog forskellig fra beboelseshusene Anlægsområde I, Hus 5 og 1 samt Anlægsområde VIII, Hus 1 og minder snarere om de mindre opholdshuses. Ved Hus 1s østgavl opføres senere Hus 4, der er et lille uregelmæssigt hus på 1,6 x 2 m. Huset opfattes som oplagringshus, og bliver formentlig nedlagt igen efter en kort periode.

Enhed I: Anlægsområde I, Hus 1

Anlægsområde I afsluttes med en enkelt bygningskonstruktion, nemlig beboelseshuset, Hus 1, medens Hus 3 er gået af brug. Huset har stadig to langsgående jordfaste bænke, medens ildstedet ligger i den vestlige ende. Det er ikke muligt at sige noget om denne enheds tidsmæssige udstrækning.

Enhederne A – I udgør altså 12 selvstændige enheder ved Argisbrekka. Der kan være diskussion af enhederne, blandt andet enhed A og G3 foruden enhederne i Anlægsområde I. Vi kender ikke arten af de ældste spor, som tilskrives enhed A, udover spor efter tørvemure med et muligt ildsted samt spor efter brændselstørv og aske i forbindelse med disse mure, men der formentlig tale om et beboelseshus repræsenterende en enhed.

Enhederne F1, G1-2, H og I repræsenterer om- og nybygninger, hvoraf to klare beboelseshuse afløser hinanden (Anlægsområde I, Hus 1 og 5). Man kan med rette diskutere Anlægsområde I, Hus 3, hvorvidt dette hus skal opfattes som et selvstændig beboelseshus, eller som arbejdshus tilknyttet Hus 1. Desuden kan man stille spørgsmålstegn ved, hvorvidt ombygninger af de tilbyggede huse retfærdiggør betegnelsen

en ny enhed. De her foreslåede enheder i Anlægsområde I repræsenterer hver især ret omfattende om- og nybygninger, hvilket det ophobede og udjævnede bygningsmateriale i Anlægsområde I også vidner om.

Hvad er så varigheden af en enhed? Det ser ud til, at bygningsgrupper afløser hinanden i et relativt bestemt mønster og tilsyneladende med visse intervaller. Intervallerne er ikke nødvendigvis lige lange, men man kommer her ind på situationer, som må vurderes nøje i hvert tilfælde. Ser man enhederne og særligt beboelseshusene under et, er de hver især præget af gentagne udskiftninger af de tagbærende stolper, jævningslag mellem gulvlag, flytninger af indgangspartier og ildsteder – altså ændringer af de vitale dele af huset i funktionel henseende. I flere tilfælde ses tillige indrykning af gavle og mere voldsomme, indre ombygninger. Der er således ikke tale om tilfældigt opførte, temporære bygninger, men om bygninger med forudbestemt plan og opbygning, hvori der er investeret meget arbejde og værdi. Bygningerne er opført for at vare.

Hvor hyppigt skal en tagbærende stolpe udskiftes? Hvor lang tid holder en mur opbygget af jordtørv? Hvad det sidste angår har Daniel Bruun (1929, p. 128) forsøgt sig med nogle overslag på mellem 10 og 40 år for islandske tørvemure. Det er dog vanskeligt at se, hvilken dokumentation Bruun har for sine antagelser. Holdbarheden må være afhængig af fundamentet, jordtørvenes kvalitet, og hvor meget vand, der siver ned igennem muren. I øvrigt har den måske væsentligste faktor været tagets tilstand og murenes regelmæssige pasning med supplering af tørv osv. I den henseende kan jeg ikke se en bestemt længste holdbarhed for en tørvemur, set i det tidsspand, vi taler om med hensyn til Argisbrekka.

Anderledes forholder det sig med de tagbærende stolper, som må udskiftes med mellemrum (Nielsen 1999, p. 151). I flere tilfælde kan man se, at den samme stolpe har måttet udskiftes eller flyttes to – tre gange. De tagbærende stolper har været yderst vigtige for husets funktionsperiode. Er taget først faldet ind i huset, er murene formentlig snart fulgt efter. Forskellige imprægneringsteknikker har været kendt i Norden i vikingetiden, hvilket selvfølgelig har forlænget stolpens levetid. Vi ved således, at birketjære har været benyttet ved imprægnering og dekorering af skibene (Christensen 1979, p. 145 f.).

Foruden forfald og slitage kan der også være andre årsager til et eventuelt ønske om ny- eller ombygning. Den unge bonde har formentlig gerne ville forbedre sine bygninger og sit brug i det hele taget, medens den ældre vil lade de unge kræfter om at foretage større

ombygninger. Ændringerne kan derfor udmærket finde sted med en vis regelmæssighed, og der er intet i beboelseshusenes materialevalg eller byggeteknik, der forhindrer, at regelmæssigheden kan være en generations længde. En generation kan måske anslås til mellem 15 – 20 måske højst 30 år.

Hvis det er rigtigt, at Argisbrekka-husene kan opfattes som enheder, der for en dels vedkommende afløser hinanden i tid, må der være en tidsmæssig forskel på øst og vest, som tidligere omtalt. Den kronologiske adskillelse af det østlige og vestlige bebyggelsesområde viser en udvikling, der går fra det enkle til det komplekse, således at Argisbrekka fra enhed F1-2 formodes at være udnyttet af to samtidige enheder. Det omvendte forhold vil det være yderst svært at argumentere for. Det er vanskeligt at se, hvad der afslutningsvis sker i det vestlige bebyggelsesområde, men tilsyneladende står Hus 1 i Anlægsområde I til sidst alene tilbage.

Kapitel 18: Den arkæologiske datering, bygningslevn og oldsager

Datering af de udgravede levn ved Argisbrekka er bestemt ikke uden problemer, og selvom der efterhånden foreligger et vist grundlag for en fastlægning af de arkæologiske levn, er der stadig usikkerhed om aktivitetens begyndelse og afslutning. Ser man bort fra sporene efter postmiddelalderlig og nyere tids aktivitet, drejer det sig om bygningslevnene og aktivitetssporene, som knytter sig til sæteraktiviteten. Problemet drejer sig om at fastlægge funktionsperioden for sæterbebyggelsen i vikingetid og tidlig middelalder. Ikke mindst er det væsentligt at fastlægge starttidspunktet for de ældste bygninger.

Dateringerne hviler på tre komponenter, nemlig den arkæologiske datering, hvor hustyper og oldsagerne er udgangspunktet, den naturvidenskabelige, hvor ^{14}C-dateringerne er grundlaget, se kapitel 20, og sluttelig en skriftlig kilde, i det omfang dens udsagn og mangel på samme kan bruges, kapitel 28. De tre komponenter bør i princippet bedømmes hver for sig for til slut at blive sammenholdt. I dette tilfælde gælder det særligt den arkæologiske og naturvidenskabelige datering.

Den arkæologiske datering, bygningslevn og genstande

Den arkæologiske vurdering bygger som nævnt på typen af bygningslevn og oldsager. Her frembyder beboelseshusene en række træk, som er vigtige at hefte sig ved, idet planløsningen af de lange opholdshuse og her særligt fire, der frembyder gode bevaringsforhold, følger de samme grundliggende principper. Dette gælder Anlægsområde VIII, Hus 1, fase A, Anlægsområde I, Hus 1 og 5 og Anlægsområde II, Hus 4: Husene er treskibede og ildstederne langagtige og er i bestemte faser placeret midt i huset parallelt med længdeaksen. På hver side eller måske kun på den ene side er der spor efter jordfaste bænke. Indgangen er i de fleste tilfælde placeret i gavlen eller nær herved, men også andre placeringer kendes. Indretningen har klare paralleller i vikingetidshuset beregnet til beboelse f.eks. fra Toftanes, Leirvík, så vidt det kan ses på det publicerede materiale, men blot sat ned til mindre målestok. Toftanes dateres til slutningen af 800 årene (Hansen 1988, p.75). Lignende indretning er fundet ved Gjógvará, Fuglafirði (Dahl, 1958, p. 118f.), Niðri á Toft, Klaksvík (Hansen 1981, bd. VII, p. 101) og for

ildstedets vedkommende også ved Heiman Á, Kvívík (Dahl 1968, p. 192-194). Alle de nævnte tomter kan dateres til vikingetid (sammenlign Stenberger 1943, fig. 97 af Íslefsstaðir).

Anlægsområde II, Hus 4 minder som bygning meget om vikingetidstomterne fra Dublin. Der er selvfølgelig stor forskel mellem de to bebyggelsers art, idet de udgravede husstrukturer fra Dublin formentlig indgår i en handelsplads fra sent 10. til sent 11. årh e. Kr. 35 bygninger i Dublin er blevet identificeret som såkaldte fire-stolpe-huse, hvor den indre planløsning følger bestemte regler. De fire tagbærende stolper står frit i det 8 – 9 m lange indre rum. Langs murene er der opført faste bænke, som omgiver det centralt placerede ildsted. I gavlene har der været indrettet særlige rum. Der er imidlertid også forskelle, idet Dublin-husene er både længere og bredere med indre bredde på mellem 5 og 6 m. Desuden kan indgangen være placeret i langvæggen ca. 1/3 af længden fra gavlhjørnet (Murray 1983, p. 5-6).

I det færøske middelalderhus er den bærende konstruktion hovedsagelig placeret langs murene, således at der fremtræder en enskibet opbygning (Stoklund 1987, p. 9; Thorsteinsson 1982a, p. 155). Desuden er der et eksempel på en kombination af midtsulekonstruktion og bærende konstruktion langs murene fra Inni á Tvørgarði, Miðvágur, dateret til 11-1300 årene, og det vil være forventeligt med overgangsformer mellem den tre- og enskibede hovedbygning. Hvad angår ildstedets placering, er der en vis variation i de mindre beboelseshuse ved Argisbrekka, som delvis kan forklares ved disse huses mindre dimensioner. Man kender således meget lidt til vikingetidens og middelalderens småhuse, og husenes mindre dimensioner indbyder formentlig til større variation i indretningen. De middelalderlige ildsteder er som regel placerede ved mure, murhjørner eller skillevægge. Ved Argisbrekka fandtes i Anlægsområde XII, Hus 1, fase A et sådant hjørneildsted, men det afløses af et midtstillet ildsted i de efterfølgende faser. I Anlægsområde VIII, Hus 3 er der en afsluttende situation med hjørneildsted. Med hensyn til udhusenes opbygning er disse konstruktioner uhyre svære at finde paralleller til med dateringsmæssigt udsagn.

Bygningslevnene og herunder særligt de længere opholdshuse, vidner om et vikingetidigt, miljø uden at det dog er muligt at sige hvor, i perioden fra 800 til 1050 vi befinder os. Desuden skal en tidlig middelalder datering tages i betragtning. Der er dog ingen klare middeladertræk i bygningskonstruktionerne, men man må her indregne, at kendskabet til middelalderens mindre bygninger på Færøerne er meget ringe.

Hovedparten af oldsagsmaterialet fortæller meget lidt om Argisbrek-

kas datering, men de få genstande og grupper af genstande, der gør, skal kort omtales. Den cirkulære fibula, fig. 51, har nære paralleller i York, hvor lignende smykker dateres stratigrafisk til 935-975, (Tweddle 1990 p. 26)[14]. Ligheden består ikke kun i udsmykningen, men også i fremstillingsteknikken. De er fremstillet af en støbt tinlegering, hvorpå der er sat en tynd plade af bronze eller sølv. Dateringen forekommer sikker, og fibulaen fra Argisbrekka er fundet i Anlægsområde I, affaldsdyngens yderkant, hvorved det er svært at relatere den til dette anlægsområdes husstratigrafi. Desuden ved vi ikke, hvor lang tid stykket har været i cirkulation, og bevaringstilstanden giver intet grundlag for f.eks. vurdering af slid eller brugstid.

Ringhovednålen derimod virker godt brugt og ret slidt, idet den sædvanlige helstøbte ring i nålens hoved er erstattet (?) med en spiralring. De "Hiberno Norse" polyhedrale ringhovednåle har ellers en hel, støbt ring (Fanning 1983). Ligeledes virker stilken og ornamentikken på nålens hoved stærkt slidt. Vi ved ikke, hvor nålen er blevet produceret, men udgravninger i Dublin har inden for de sidste år afdækket eksemplarer meget lig nålen fra Argisbrekka, og Dublin-nålene dateres til 900 og 1000 årene (Fanning 1990, p. 169). Dateringen skal dog tages med varsomhed, da denne smykketype har lang levetid, så en 1000 tals datering af ringhovednålen fra Argisbrekka er sandsynlig.

Glasperlerne fra Argisbrekka er alle blå og de fleste enten ovale i tværsnit eller dobbeltkoniske med spidse kanter. Typen er ret almindelig (se f.eks. Hall 1984 fig. 124) og kan ikke bruges til en nærmere tidsfæstelse indenfor perioden vikingetid – tidlig middelalder. En perle tiltrækker sig opmærksomheden. Den er fundet i Anlægsområde I, Hus 6, og er en segmenteret perle med tre led, se fig. 54. Den kan have haft flere led, men dette lader sig ikke afgøre med sikkerhed, da overfladen er ret omdannet. Således ser den i dag helt hvid ud, men den må oprindeligt have haft en blå kulør. Perletypen er vikingetidig og tilhører formentlig 900 årene (Callmer 1977, type E060T & p. 88).

Fingerringene, en af bronze og en af sølvtråd, kan desværre ikke bruges som daterende genstande. Sølvfingerringen er meget enkel og uden bemærkelsesværdige træk. Tråden er flettet tre gange om sig selv i lillefinger-diameter og enderne afsluttes i en halv "knude". Af brugsgenstande af metal med et vist kronologisk udsagn er en boltlås, en slags cylinderlås med stjerneformet nøglehul. Låsen har mange paralleller i nordisk miljø, og kan dateres til vikingetid eller tidlig middelalder (Hall 1984 p. 110). Låsen har nære paralleller til boltlåsene i Lund,

14 Nærmeste parallel er York: Find number 12888, context number 34272, Coppergate Period 4B, pit in Tenement B. Venligst oplyst af Dr. Richard Hall.

hvor de dateres til 1000 årenes første del (Andrén og Nilsson 1976, fig. 359 – 361).

De øvrige genstande har desværre ringe dateringsmæssigt udsagn inden for det tidsrum, vi beskæftiger os med. Fragmenterne af klæberstenskar viser brugen af rundbundede gryder (Skjølsvold 1961, p. 15ff.), og slibestensmaterialet består både af en mørk, finkornet skifer, kaldet lerskifer, og en lys "glimmerskifer". Sidstnævnte kan ud fra udseende bestemmes som norsk fra brudene i Eidsborg området, Telemark (sammenlign Askvik 1990, p. 142; Resi 1990, p. 58; Myrvoll 1985, p. 31). De nærmeste stenbrud for klæbersten eller steatit er på Shetlandsøerne, men det lader sig på nuværende tidspunkt ikke vise, om karrene kommer fra shetlandske brud eller fra Norge i lighed med de mørke, finkornede slibesten. Dateringsmæssigt, ud over rammen vikingetid – tidlig middelalder, bliver vi ikke klogere.

Med hensyn til trægenstandene er ejermærkerne fra affaldsdyngen vest for Anlægsområde I en af de få grupper, som har parallelle fund i daterbar kontekst, nemlig på Bergens Brygge. Ejermærkerne ligger på Bryggen i tidlig middelalderlig sammenhæng.

Den akeramiske horisont – en kommentar

Karskårene af færøsk ler er en anden genstandsgruppe, der har daterende værdi. Der knytter sig en særlig problemstilling til forholdet mellem klæberstenskar og beholdere produceret af hjemligt ler, idet en vis del af vikingetiden antages at være såkaldt akeramisk ved udelukkende at gøre brug af klæberstenskar eller kar af organisk materiale. Problemstillingen introduceredes ved de arkæologiske undersøgelser på Jarlshof på Shetland (Hamilton 1956, p. 116f.), idet udgravningerne af affaldsdynger i tilknytning til bebyggelsens syv faser fremviste keramikfrie horisonter, hvor fragmenter af klæberstenskar i stedet var enerådende med hensyn til karmateriale. Genstandskronologien fra affaldsdyngerne blev så korreleret med husstrukturerne, således at 9. – 11. århundrede blev keramikfrie (Hamilton. 1956, p. 188 & fig. 85). Lignende keramikfrie fundsammensætninger er udgravet på Buckuoy, Orkney, hvor den norrøne bosættelse dateres til 9. århundrede (Ritchie 1979, p. 192); i Skaill, Orkney, hvor huskonstruktionerne formodes at strække sig over det meste af vikingetiden foruden yngre jernalder (Gelling 1984, p. 37); Underhoull, Shetland, hvor både 9. og 10. århunderede bosættelseslag og konstruktioner er helt frie for keramik til fordel for klæbersten formodentlig fra lokale brud (Samll 1967 p. 10 & 14). Materialet fra Saevar Howe indholder brændte og ubrændte

vævevægte foruden et lerkar, hvis form og profil både kan være pictisk eller "Late Norse" med paralleller til Jarlshof (Hedges et alii 1983 p. 102 & 103, Hamilton 1956 fig. 84). Saevar Howe dateres bl.a. på grundlag af en mønt til 800 årene og med kontinuitet til det tidlige 10. århundrede. Møntdateringen er ikke helt sikker. Mønten er en Burgred, type d (866-68), der sekundært er forsynet med et ophængningshul, og den kan således have været gammel på tidspunktet for sin deponering (Barret 2003b, p. 86). I forbindelse med udgravninger på The Brough of Birsay er keramikken dateret til 10. århundrede (Hunter 1986, p. 185), medens det begrænsede, men vigtige skårmateriale fra Beachview, Birsay måske er en anelse senere. Sidstnævnte fund indeholder et let S-svunget kar med flad bund (Batey & Freeman 1996, p. 139, 145). På vikingetidslokaliteten The Udal, North Uist på Hebriderne er der i 1970erne udgravet en vikingetidsbygning (Crawford 1974, p. 1-16), hvor fundmaterialet blandt andet består lerkarskår fra sæklignende lerkar samt åbne skåle og kopper. Lokaliteten er antagelig anlagt i det sene 9. århunderede, men i lighed med andre fund af keramik på norrøne lokaliteter på Hebriderne, er de forbundet med dateringsproblemer (Lane 1990, p. 129). Fundbilledet på de britiske øer i Nordatlanten er altså ikke helt entydig, idet der tilsyneladende forekommer forskellige typer lerkarskår i den akeramiske horisont. Der er imidlertid ingen tvivl om, at vikingerne foretrak klæberstenskar (Butler 1989, p. 194; Barret 2003b, p. 83).

For Færøernes vedkommende er problemstillingen igen blevet aktuel med udgravningerne af Toftanes, hvor beholdermaterialet er helt uden lerkar, men med dominans af klæberstenskar (Hansen 1988, p. 74; 1996, p. 54). Desuden dominerer klæberstenskar i materialet við Gjógvará i Fuglafjørður, Durhus i Eiði og formentlig Niðri á Toft i Klaksvík (Arge 1990, p. 45). Sverri Dahl pegede tidligt på problemerne i forholdet mellem hjemlig keramik og klæbersten de enkelte pladser imellem (Dahl 1952, p. 172), og forklarede i 1970 forholdet som resultat af sociale forhold eller forskellige kontakter (Dahl 1970b, p.71), medens man senere har været tilbøjelig til at fremføre en kronologisk forklaringsramme (Arge 1990, p. 46; Hansen 1988, p. 75). Hvis den absolutte datering af Argisbrekka skal fastlægges fra 800/900 årene til anden halvdel af 1000 årene eller lidt senere, så kræver lerkarskårenes tilstedeværelse en nærmere forklaring.

Alle lerkarskår stammer fra det vestlige bebyggelsesområde ikke mindst Anlægsområde I, se kapitel 5, og skårene udgør et meget begrænset karmateriale. Alle bestembare skår tilhører rundbundede kar-

former og flere med krave eller karakteristisk knæk på den øvre del af bugen. Desuden findes der enkelte skår, som kunne tyde på tilstedeværelsen af kar med mere flad bund. Som bemærket i forbindelse med fremlæggelse af Anlægsområderne II og XII, er der her fundet enkelte skår, men da der er tale om åbne, akkumulerede fund, vil det være uforsigtigt at trække udviklingen af en hjemlig keramikproduktion for langt tilbage i tid.

Middelalderens karakteristiske kar er fortrinsvis spandformede med flad bund (Arge 1990, p. 43), men det skal dog understreges, at man endnu har en keramiktypologi til gode for de tidlige færøske kar; desuden kan sammenligningsmaterialet frembyde visse dateringsproblemer. De rundbundede kar med krave eller rundede kar med knæk på den øvre del af bugen optræder efter dateringerne af Argisbrekka fra 900 årene og fortsætter ind i 1000 årene; og muligvis fortsætter kartypen ind i tidlig middelalder (Arge 1997b, p. 34). Karformerne fra Argisbrekka er typologisk tidligere end de fladbundede kar og efterligner måske klæberstenskarrene. Flere lerkar fra Argisbrekka har de nærmeste paralleller ved Ergidalur fra Suðeroy, og det er bemærkelsesværdigt, at Ergidalur kan tolkes som funktionelt set samme slags lokalitet som Argisbrekka, se fig. 204.

I det østlige anlægsområde på Argisbrekka findes ingen keramikskår, men kun skår af klæberstenskar. Det statistiske sammenligningsmateriale er dog meget ringe, hvorfor iagttagelsen skal tages med yderste varsomhed. Men denne forskel kan måske ses i relation til det kronologiske aspekt.

Bageplader og mangel på samme

Negative vidnesbyrd er meget vanskelige at bruge i dateringsmæssig sammenhæng, og man skal i alle tilfælde udvise stor forsigtighed; men én genstandsgruppe tiltrækker sig opmærksomheden ved sit fravær, nemlig bagepladerne. Bageplader er ca.1/2 – 1 cm tynde plader af skifrig klæber, hvor der på begge sider er indridset eller hugget tynde furer af forskellig længde på kryds og tværs. Klæbersten forekommer som nævnt ikke naturligt på Færøerne, og traditionelt har man antaget Norge som oprindelseslandet, hvilket understøttes af spektografiske undersøgelser (Arge, 1990 p. 48). Desuden findes tilsvarende plader vidt udbredt i Norge, hvor de har været anvendt i madlavningen(bagning). Bagepladerne kommer i brug i Norge mellem 1050-1100 efter de arkæologiske undersøgelse i Oslo at dømme (Weber 1984 p. 159) og fortsætter mindst til begyndelsen af 1700 årene. Hvad der gør bagepla-

derne særlig interessante i denne sammenhæng er, at de er vidt udbredt på udgravede middelalderlokaliteter på Færøerne. Der er ikke fundet et eneste fragment af en bageplade ved Argisbrekka, og da der er tale om en genstandsgruppe med funktion i husholdningen formentlig uanset socialt lag, er det sandsynligvis ikke tilfældigt. Uanset Argisbrekkas funktion som sæter, vil man absolut forvente at finde bageplader, hvis pladsen er meget yngre end anden halvdel af 1000 årene.

Konklusion

På baggrund af den del af genstandsmaterialet, som har kronologisk udsagn, kan Argisbrekka bedømmes som et vikingetidigt miljø. Hovedvægten af de daterende udsagn ligger i 900 årene, med tendenser til at gå op i 1000 årene, uden at man kan sætte en bestemt øvre grænse. Der er ingen elementer, der udelukkende peger på middelalder eller tidlig middelalder som funktionsperiode, men nok om former og træk, der har en bredere datering, og som således også kan forekomme både tidligere end 900 årene og senere i den tidlige middelalder. Ejermærkerne af træ er den eneste gruppe af oldsager, hvis paralleller udelukkende ligger i tidlig middelalderlig sammenhæng. En slutdatering af Argisbrekka til midten af 1000 årene eller kort derefter, forekommer ikke urimelig.

Kombinerer man den relative og den absolutte kronologi, som den kan udledes af de arkæologiske levn, bliver der tale om en tidsfølge, hvor udgangspunktet er et regnestykke. Regnestykket tager som udgangspunkt, at brugen af Argisbrekka som sæter ophører i anden halvdel af 1000 årene. En funktionstid for en enhed på mellem 15 og 25 år, giver en samlet udnyttelse af Argisbrekka på mellem 150 og knap 250 år. Samtidig skal der tages hensyn til, at området i en periode formentlig udnyttes af to samtidige enheder. Ud fra denne synsvinkel bliver de ældste bebyggelseslevn ved Argisbrekka anlagt i løbet af 800 årene, måske så sent som anden halvdel. Det vestlige Anlægsområde må være bebygget i løbet af 900 årene ud fra de daterbare oldsager at dømme, hvorfor det også derfor er rimeligt at antage, at bebyggelsen begynder i det østlige bebyggelsesområde.

Kapitel 19: De naturvidenskabelige dateringer og den relative kronologi

De naturvidenskabelige dateringer består først og fremmest af ^{14}C-dateringer[15], foruden et forsøg med en termoluminiscens datering. Termoluminiscensdateringer byggede på princippet om, at så kaldte fosforer er i stand til at opsamle strålingsenergi. Selvom der er tale om et forsøg, passer dateringen på 1080 ± 50 e. Kr. udmærket som datering af gulvlag Hus 3 i Anlægsområde I. Dateringen er publiceret i Årsrapport 1987 ved Vagn Mejdahl (Risø-M2715).

^{14}C-dateringer bygger på princippet om radioaktivt kulstofs kendte halveringstid, og at alle levende organismer optager kulstof (^{12},^{13} og ^{14}C) i løbet af deres levetid. Optagelsen stopper med organismens død, hvorefter det radioaktive kulstof, ^{14}C, halveres med et kendt interval. Den fremkomne datering omregnes til kalenderår eller solår ved at bruge en omsætningskurve, som er opbygget på grundlag af ^{14}C-dateringer af op til 7.500 år gamle træer, hvor alderen er kendt på grund af træernes årringe. Dateringen bliver kalibreret.

Der er en række usikkerheder, som skal tages i betragtning ved brugen af ^{14}C dateringer. Dateringsmetoden har indbygget en statistisk usikkerhed, som for den kaliberede daterings vedkommende udtrykkes ved 1 eller 2 standarddeviationer (” 1 eller 2 σ”). Ved at angive 1 standarddeviation udtrykkes, at der er 68 % sandsynlighed for, at dateringen ligger inden for det angivne tidsinterval, og altså 32 % sandsynlighed for, at den ligger udenfor (Oxcal 2002). Efterfølgende angives dateringerne med 1 standardvariation, se også Bilag 3. Hertil kommer en række andre usikkerheder blandt andet prøvens egenalder, forurening med gammelt ^{14}C samt indhold af ^{13}C i dateringer på knoglemateriale, som ikke skal omtales hér.

Disse usikkerheder er prøvetageren stort set ikke selv herre over; derimod er der en række faktorer som bringer yderligere usikkerheder ind: hvilket materiale dateres, og i hvilken sammenhæng er materialet fundet? Dette skal også ses i lyset af de geologiske forhold ved Argisbrekka med organiske aflejringer langt ældre end den menneskelige aktivitet, se kapitel 2.

15 Tak til museumsinspektør Claus Malmros, Nationalmuseets Naturvidenskabelige Undersøgelser, København, for gennemlæsning af nærværende kapitel og mange gode råd.

Drivtømmer og lokalt træ

Set ud fra arkæologens synsvinkel er prøvematerialets alder af underordnet betydning. Det interessante er de arkæologiske levn, som prøven daterer. Arkæologen skal altså udtage organisk materiale til datering, hvis alder er så nær som muligt på den arkæologiske sammenhæng, som ønskes dateret. Hvis der er tale om træ eller trækul udtaget som prøvemateriale, er det således vigtigt at kende træets art og om muligt egenalder for at få en bedømmelse af prøvematerialets egen levetid og cirkulation før deponering i den arkæologiske sammenhæng. Jo færre ukendte variabler, jo bedre, hvilket klarest kommer til udtryk ved brug af drivtømmer som prøvemateriale (Mahler & Malmros 1991 p. 17). Man ved således ikke, hvor lang tid et stykke drivtømmer har drevet rundt i Nordatlanten evt. indkapslet i is, og hvor lang tid det har ligget på stranden, før man har samlet det op. Desuden kan træet, når det er omdannet til tømmer, have en lang brugstid og tjene et ukendt antal formål før dets endelige deponering. Er der yderligere tale om større tømmerstykker, har træet en egenalder, som kun i heldige tilfælde kan bestemmes.

Arkæologen er altså interesseret i at udtage prøvemateriale af lokalt materiale med så ringe egen alder som muligt, og med så lille en cirkulationstid som muligt. Prøvemateriale med disse egenskaber er langt fra altid tilgængeligt, da egnet organisk materiale kun i heldige tilfælde findes lige netop i den valgte arkæologiske sammenhæng, hvis alder ønskes oplyst. Endelig kan man mere eller mindre uforskyldt udtage prøvemateriale, som er gendeponeret, og hvis alder altså ikke har udsagnsgværdi for den pågældende sammenhæng. Dette problem ses ofte i dateringer af materiale fra vådaflejringer, hvor rindende vand både har eroderet og deponeret organisk materiale i forbindelse med menneskelig aktivitet. I et tilfælde fra Anlægsområde VIII, Øst dateredes således enebærgrene fra udsmidslag ved den fossile å nord for anlægsområdet, og dateringen **K-4897** giver en alder på omkring 1210 – 970 f. Kr., hvilket selvfølgelig er en uacceptabel gammel datering i relation til vikingetidslevnene. Enebærgrenene må stamme fra langt ældre aflejringer og siden være skyllet ind i kulturlagene. ^{14}C-dateringer er derfor ideelt set bedst i serier, hvor prøvematerialet kan fastlægges indbyrdes stratigrafisk, således at afvigelser fra den forventede alder kan fastslås ved prøvematerialets kvalitet og ikke tages som udtryk for de arkæologiske aflejringers alder. Selvfølgelig kan enkeltstående ^{14}C-dateringer ikke undgås, men udsagnsværdien er ikke den samme som for serier af dateringer i stratigrafisk kontrollerbare aflejringer.

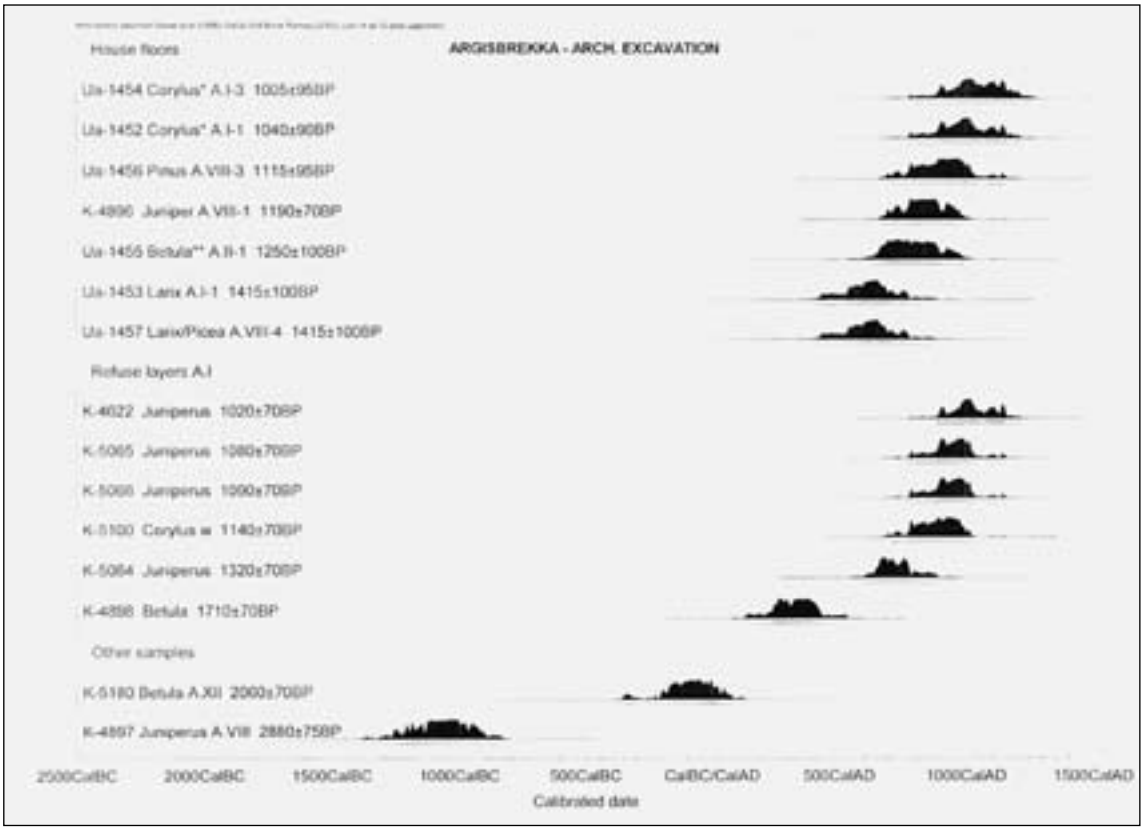

Figur 166: Grafisk fremstilling af ^{14}C-dateringer fra husgulve og affaldslag fra Argisbrekka. Stjerne betyder hasselnød og to stjerner betyder birkebark. References – Atmospheric data from Stuiver et al. (1998). Claus Malmros del.

Graphic presentation of 14C datings from floor layers and refuse layers from Argisbrekka. One star indicates hazelnut; two stars indicate birchbark. Claus Malmros del.

I begyndelsen af 1990erne gjorde man hovedsagelig brug af den daværende almindelige metode, som krævede ca. 7 g tør vægt trækul eller velbevaret træ, hvilket arkæologisk set kan være ret meget. En hasselnød vejer under 1 g, og er i den sammenhæng utilstrækkelig. Dateringsmetoderne var under forandring og så kaldte acceleratordateringer vandt frem. Her kunne man nøjes med milligram eller gram prøvemateriale.

I alt blev der dateret 10 ^{14}C-dateringer ved laboratoriet i København og seks acceleratordateringer ved Svedberg laboratoriet med direkte tilknytning til de arkæologiske levn ved Argisbrekka. I bilag 3 findes en numerisk liste over alle de naturvidenskabelige dateringer med tilknytning til de arkæologiske levn ved Argisbrekka. Hertil kommer en række dateringer til belysning af første forekomst af lancetbladet Vejbred, *Plantago lanceolata,* fra E1 og E3 og birk, *Betula*, fra birkemosen. De fleste af disse prøver er indsendt af Jóhannes Johansen, se også kapitel 22.

^{14}C-dateringer af de arkæologiske levn

Efter disse indledende bemærkninger følger en gennemgang af de enkelte dateringer, som kan sættes i direkte relation til kulturlevnene. I kapitel 22 omtales dateringer af lagserierne forbundet med prøveudtagning til pollenanlyser, og der er ikke fuld overensstemmelse mellem de to sæt dateringer. I kapitel 22 argumenteres for, at der er menneskelig aktivitet eller landnám (?) forud for det vikingetidige. Dateringerne i direkte tilknytning til de arkæologiske lev er vist i fig. 166, og nedenfor gennemgås de i overensstemmelse med den relative, arkæologiske rækkefølge.

Ældst er dateringenerne **Ua-1457** (Anlægsområde VIII, Hus 4) og **Ua-1453** (Anlægsområde I, Hus 1) falder inden for samme dateringsramme, mellem 530 og 770 e. Kr., hvilket er lige tidligt nok set ud fra den arkæologiske datering, fig. 166. Ved 2 σ falder dateringen i tidsrummet 420 til 830 e. Kr. Prøvematerialet er henholdsvis gran/lærk og gran og er formentlig drivtømmer. Træets egenalder er ukendt, således at dateringen eventuelt godt kunne akcepteres som en post quem datering, hvis vi kendte træets egenalder og cirkulationstid. Der er ingen arkæologiske indicier på samtidighed mellem de to bygninger. Tværtimod formodes Anlægsområde VIII at tilhøre et tidligere tidsafsnit i 800 årene af bebyggelsesudviklingen end Anlægsområde I. Dateringen af birkebark, **Ua-1455**, fra Anlægsområde II, Hus 1, falder i tidsrummet fra 680 til 890 1 σ, hvor en arkæologisk datering af Anlægsområde II til det sene 800 tal kan passes ind. **K-4896** daterer Anlægsområde VIII, Hus 1 til et sted mellem 720 og midten af 900 årene med hovedvægt på 800 årene. Anlægsområde VIII Hus 3 dateres ved **UA-1456** (fyrretræ) til 780-1020 1 σ. En hasselnød fra Anlægsområde I, Hus 1 (**Ua-1452**) giver en datering på Hus 1 til mellem 890 og 1060 e. Kr. 1 σ, og **Ua-1454** som ligeledes daterer Hus 1, ligger fra slutningen af 900 årene til anden halvdel af 1000 årene, og de to dateringer støtter således hinanden, hvilket passer med en opfattelse, der hviler på det arkæologiske materiale.

I Anlægsområde I er der på grund af de lagmæssige forhold mere overblik over den relative tidsfølge, og hvilke dateringer man skal forvente er yngre eller ældre end andre. Dette forhold gælder især dateringer fra affaldsdyngen vest for Hus 1 og 3 i Anlægsområde I, hvor omhyggelige profilopmålinger er grundlaget for prøveudtagningen, se også kapitel 5. det drejer sig om dateringerne **K-4622, K-5064-66 og K-5100**, Fig. 167. K-5064 er tidlig (650-780 1 σ; 600-890 2 σ), selvom prøven består af enebær fra lag 14 med forventet alder

Figur 167: Enhederne A – Ks relative kronologi sat i forhold til den arkæologiske og naturvidenskabelige datering. Stjerne markerer tilstedeværelsen af en ^{14}C-datering. Anlægsområde I er klart det anlægsområde, som rummer de bedst daterbare levn. En enheds varighed er sat til ca. 25 år.

The relative chronology of the units A – K in relation to the archaeological and natural scientific dating. Star marks the presence of a 14C date. Settlement unit I is definitely the one that contains the best datable remains. The duration of one unit has been set at approximately 25 years.

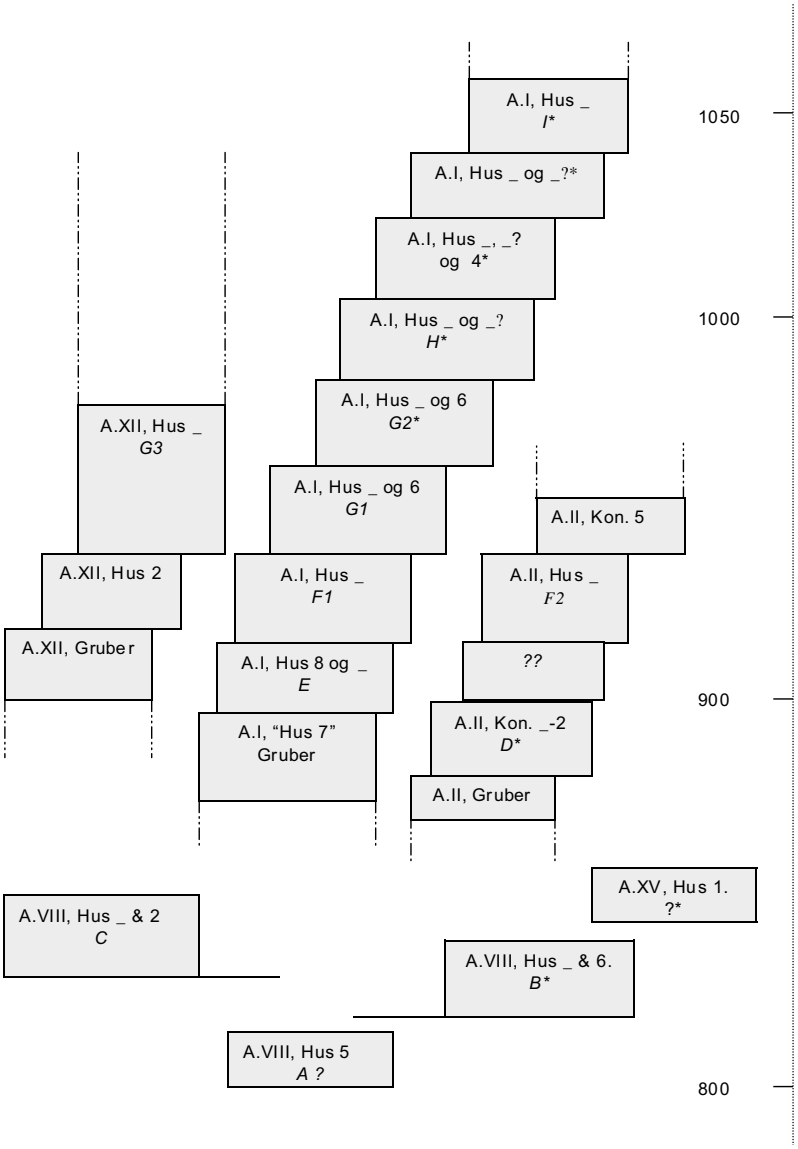

yngre end K-5066 på omkring 970! Den eneste mulige forklaring er, at grenene er skyllet ind af den daværende å, eller tabt fra en skåret tørv, f.eks. beregnet til brændsel. Alle dateringerne er på enebærgrene med undtagelse af K-5100, som er et barkdækket, rodnært stykke af en hasselbusk. På K-4622 er årringene talt, og de indsendte kviste, har mellem 8 og minimum 33 årringe afsluttende med høstved, hvor dette lod sig afgøre. Ud over K-5064 er der ingen grund til at tvivle på dateringerne fra affaldsdyngen.

Afslutningsvis kan man om ^{14}C-dateringerne sige, at de passer nogenlunde ind i en sekvens, som starter i slutningen af 700 årene eller første halvdel af 800 årene og slutter omkring midten af 1000 årene eller lidt senere. ^{14}C-dateringerne peger med andre ord på en tidligere start på sæteraktiviteterne ved Argisbrekka, end det er muligt at underbygge ved hjælp af det arkæologiske materiale. Der findes således ingen genstande i det østlige bebyggelsesområde, som lader sig datere udelukkende til 800 årene. Det østlige bebyggelsesområde er svagest repræsenteret. Endelig er det karakteristisk, at prøvemateriale fra drivtømmer har en tendens til at give lidt for gamle dateringer. Om der er tale om menneskelig aktivitet kan ikke understøttes af det arkæologiske materiale.

Den arkæologiske og naturvidenskabelige datering: konklusion.
Som nævnt tidligere giver den statistiske usikkerhed forbundet med ^{14}C-dateringerne en til tider uønsket mulighed for en tolkning af kronologien. På grundlag af den relative kronologi opstillet, se kapitel 17, og den arkæologiske datering, er det dog muligt at opstille en kronologi i overensstemmelse med de naturvidenskabelige dateringer og deres usikkerheder, fig. 167.

Forslag til den absolutte kronologi tager udgangspunkt i enhedernes varighed af ca. 20-30 år sammenstillet med den arkæologiske, relative kronologi. Ikke alle enheder er dateret ved ^{14}C metoden, hvorfor kronologien ikke kan efterprøves fuldstændigt. Dette gælder Enhed A (Anlægsområde VIII, Hus 5) og Enhed K (Anlægsområde XII, Hus 1-2). Desværre er der intet materiale, hverken organisk eller genstande, fra den ældste enhed. Enhed C er sat til midten af 800 årene på grundlag af ^{14}C-dateringen, og enhed A og B skal således være ældre. Hvor meget ældre er ganske uvist. Den relative datering mellem Enhed B og C er usikker. Hvornår det østlige bebyggelsesområde opgives, og det vestlige bebygges lader sig ligeledes vanskeligt besvare af dateringen af Enhed E (Anlægsområde II, Hus 4). Ud fra Ua-1455 tilhører Enhed D-E et ældre tidsafsnit, og dateringen peger måske på en start af Anlægsområde II i slutningen af 800 årene. Dateringen af Anlægsområde I, Hus 5, Enhed F, viser god overensstemmelse mellem den arkæologiske datering og den naturvidenskabelige. Dette forhold gælder formentlig for resten af enhederne F-I.

Opgivelsen af Argisbrekka må stadig antages at falde i midten af 1000 årene eller lidt senere, og en brugsperiode på godt 250 – 300 år er i overensstemmelse med de enkelte beboelseshuse og arbejdshuses,

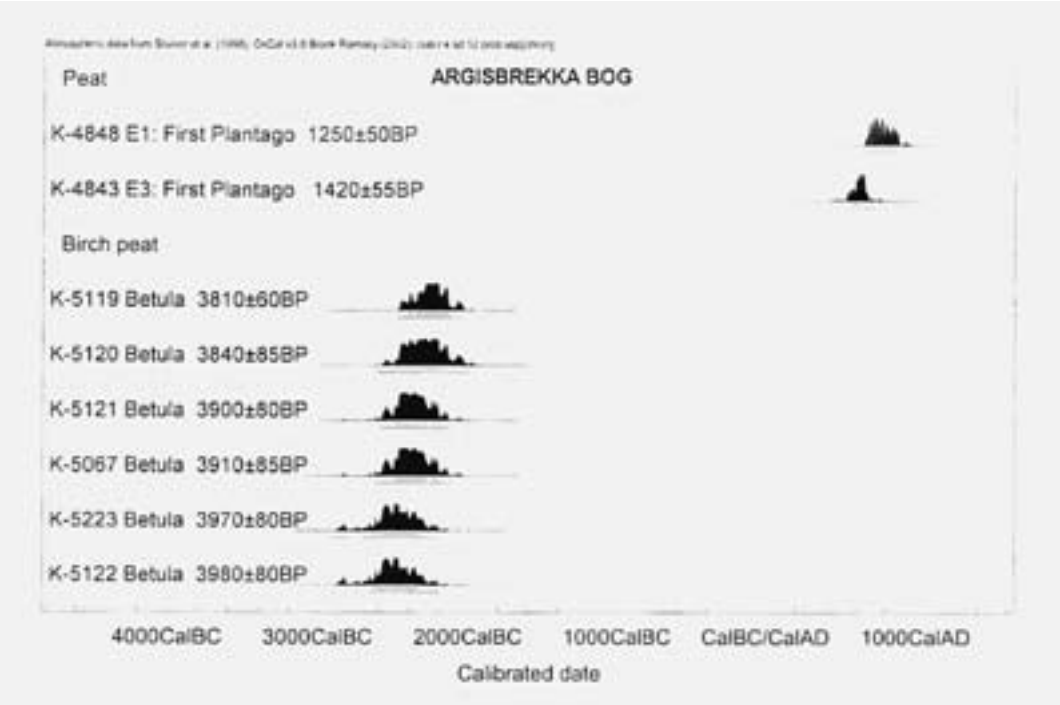

Figur 168: Grafisk fremstilling af ^{14}C-dateringer af første forekomset af Plantago lanceolata samt tilstedeværelsen af birk ved Argisbrekka. References – Atmospheric data from Stuiver et al. (1998); OxCal v3.8 Bronk Ramsey (2002); cub r: 4 sd: 12 prob usp[chron]. Claus Malmros del.

Graphic presentation of 14C datings first appearance of Plantago lanceolata and the presence of Betel.

som fremviser talrige ombygninger, udskiftninger af den tagbærende konstruktion og mange aktivitets- og gulvlag.

I forbindelse med de naturvidenskabelige undersøgelser med henblik på at undersøge de geologiske forhold og udtage prøvemateriale til belysning af de vegetationshistoriske forhold, er der indsendt to tørveprøver til datering, Fig. 168. Prøverne daterer første indslag af lancetbladet Vejbred, *Plantago lanceolata*, som formodes at angive den første menneskelige aktivitet eller landnámmet. **K-4848** har en meget bred datering på mellem 680 til ind i 860 årene, hvorfor den i princippet kan angive det vikingetidige landnam. **K-4843** angiver en tidligere datering fra 560-665 1 σ, 530-770 2 σ, se også kapitel 22. Det foreliggende materiale er vanskelig at bruge i en diskussion om landnám fra 600 årene på Færøerne (se f. eks. Hannon et alii 1999, p. 224), idet man savner arkæologiske genstande fra lokaliteten med tilsvarende høj alder. K-4843 er taget i profil E3, se fig. 10, som ligger på deltasletten. Endelig er der en stribe dateringer af birk, og det ser ud til at birken i hvert fald har groet på Argisbrekka i tidsrummet 2620 f. Kr. og til 540 e. Kr. Desuden foreligger en datering af birkebark fra kulturaflejringerne, og barken er formentlig lokal. Dateringen er Ua-1455 på 680-890 1 σ. Fra Eiði Bygd foreligger en datering

af birkegrene fra udgravningerne af Durhús. Grenene er dateret til 880-980 1 σ, og det er således sandsynligt, at birken også har groet på Argisbrekka i vikingetiden, men hvor tæt vides ikke, sammenlign kapitel 22. Med hensyn til enebær er der fundet enebærgrene under birkstammen dateret til midten af det 2. årtusinde f. Kr. (K-5119-K-5121)[16], og den yngste datering ved Argisbrekka falder i 11.-12. århundrede e. Kr. (K-4622).

Selvom man ikke på indeværende tidspunkt kan underbygge det entydigt arkæologisk, virker en begyndelse på vikingetidslevnene ved Argisbrekka til de tidlige 800 årene, som den mest tiltrækkende konklusion. Fundsituationen på Færøerne er imidlertid således, at ingen sikre arkæologiske indicier eksisterer for et landnám ældre end anden halvdel til slutningen af 800 årene (Hansen 2003, p. 60). Det er faktisk først med udgravningerne i 1980erne, at en formodet landnamsgård er dateret til at være ældre end 900 årene (Hansen 1989, p.143). De arkæologiske levn ved Argisbrekka må derfor vente på en underbygning af en datering til begyndelsen af 800 årene, til andre arkæologiske levn har godtgjort et tidligere landnám end hidtil påvist.

16 Mundtlig meddelelse fra Claus Malmros.

Kapitel 20: Husdyr, fangst og fiskeri

Af Anne Birgitte Gotfredsen[17]

Faunaresterne fra anlægsområderne på Argisbrekka består af et særdeles fragmenteret og desværre dårligt bevaret materiale af knoglefragmenter, hornstof samt kitinrester fra muslinger. Faunamaterialet stammer fra gulv- og møddingslag og er tilvejebragt ved systematisk udgravning. Prøver fra alle gulvlag er sigtet med to maskevidder på 1,0 mm og 500 microns, og store dele af gulvlagene er desuden vandsoldet på to maskevidder (4 mm og 2 mm). Knoglematerialet omfatter dels hvidbrændte småfragmenter fundet ved ildstederne og i gulvlagene heromkring, dels større knogler, der fremstod som næsten opløste spor i gulvlag eller udsmid. Faunamaterialet stammer fra anlægsområderne I, II, VIII (udsmid), hus 3 og hus 4 samt XII. Bevaringsforholdene på pladsen har været relativt dårlige med sure forhold (se Kap. 4). Disse bevaringsforhold har bevirket, at hornstof i visse tilfælde er bevaret i stedet for de kalkholdige knogler, f.eks. horndelen af et kohorn (VIII, Hus 4, fase 2 x161), fjerskeder fra fugle (I x570), hornhinder (periostraci) fra muslingeskaller (spredt på flere anlæg) samt enkelte fluepuparier (I x175). Hvor knoglerne ikke er ildspåvirkede har dette forårsaget, at en meget stor del af de uorganiske bestanddele er udvasket, mens den organiske del bestående af collagen er blevet tilbage. For tændernes vedkommende er ofte kun emaljedelen bevaret. Visse af de ikke varmepåvirkede knogler, især kæber og tænder af får, er under udgravningen taget op i præparat med boraksborsyre for at stabilisere de meget skøre knogler.

Faunaresterne opbevares på Zoologisk Museum, Københavns Universitet og er analyseret under anvendelse af Zoologisk Museums komparative samlinger. Faunaresterne er henført til art eller laveste bestemmelige taxonomiske niveau. Knoglerne er bestemt til skeletelement, del af knoglen, side samt knoglens individuelle (ontogenetiske) alder. Alle fysiske skader på knoglen er observeret som f.eks. ildspåvirkning, samt graden heraf dvs. sort-, grå- eller hvidbrændt. Hvor det har været muligt er skæremærker, gnavespor, og patologiske ændringer desuden noteret. Til aldersestimering er benyttet Harbermehl (1975) og Grant (1982) samt kæber fra alderskendte individer på Zoologisk Museum.

17 Zoologisk Museum, Statens Naturhistoriske Museum, Københavns Universitet. Universitetsparken 15. DK-2100 København Ø

Resultater

Faunamaterialet udgjorde 1448 fragmenter. Andelen af det identificerede materiale er på 21,3 % mens uspecificeret fisk (Pisces spp.) fugl (Aves spp.) og pattedyr (Mammalia spp.) udgør henholdsvis 2,8, 12,8, og 53,9 %. I alt 139 (9,6 %) fragmenter lod sig end ikke specificere til klasse. Til sammenligning varierede bestemmelsesgraden for fem velbevarede, soldede knoglematerialer (3 & 1 mm sold) fra Nordbogårde i Grønland ifølge data fra McGovern (1985) mellem 26 og 48 %. De ovenfornævnte dårlige bevaringsforhold på Argisbrekka har klart nedbragt den bestemmelige andel af de hjembragte faunarester. Der er en klar overrepræsentation af ildspåvirkede fragmenter i materialet. Af fragmenter identificeret til fugl (Aves) og pattedyr (Mammalia) er henholdsvis 98 % og 95,2 % brændte (for størstedelens vedkommende hvidbrændte). De få registrerede fiskeknogler er alle hvid- eller gråbrændte. Det er især de måltidsrester, som er aflejret i og omkring ildstederne, som er fundet, mens faunalevn smidt på møddingen og gulvene fjernt fra ildstederne ikke er bevarede eller bevaret i meget ringe antal. Afhængig af konteksten kan fordelingen af arter og skeletdele inden for de enkelte arter variere, og man bør derfor ikke tillægge den indbyrdes, relative hyppighed arterne imellem større værdi. Alligevel kan artslisten (Tabel 3) give et indblik i aspekter af økonomien på Argisbrekka. Materialet skønnes for spinkelt til at danne grundlag for en kronologisk opdeling og vil derfor blive behandlet under et.

I alt er der mindst en fiske-, fire fugle- og fire pattedyrarter tilstede på Argisbrekka (se Tabel 3). Den ringe artsdiversitet skal sandsynligvis sættes i sammenhæng med de ovenfornævnte dårlige bevaringsforhold.

Fiskeri

I alt er 41 knoglefragmenter alle brændte og hovedsageligt stammende fra anlægsområde I identificeret til fisk (Tabel 3). Fragmenterne fordeler sig med 13 fundnumre i anlægsområde I og to i anlægsområde VIII, fiskeknogler har dermed en vis udbredelse i anlæggene. Kun to knogler, et cleithrum (dextra) anlægsområde I x189 og et supracleithrum (sinistra) i I x748, kan bestemmes til torskefisk (Gadidae). Det drejer sig om forholdsvist store knogler, og dermed er der formodentligt tale om torsk (*Gadus morhua*). De resterende fiskeknogler er fragmenter og flager af forholdsvis store knogler, og repræsenterer sandsynligvis også torsk. Udfra dette spinkle materiale kan det konkluderes, at man har konsumeret og sandsynligvis også fanget fisk af torskefamilien.

Tabel 3: Arterne på Argisbrekka og deres fordeling på kontekst. Angivet i antal fragmenter.

The species at Argisbrekka and their distribution by context. Presented by number of fragments.

Fuglefangst

I alt er 367 fragmenter bestemt til fugl; samtlige på nær ét fragment er fra anlægsområde I, heraf er de 185 (50,4 %) bestemt til art eller nærmeste taxon (Tabel 3).

	ANLÆGSNUMMER							
	I	II	VIII Hus 3	VIII Hus 4	VIII	**VIII_{Tot}**	XII	**I alt**
TAXON								
MOLUSKER (MOLLUSCA)								
Mollusker (Mollusca spp.)	28	2	1		6	**7**	4	**41**
FISK (PISCES)								
Torskefisk (Gadidae spp.)	2							**2**
Fisk indet. (Pisces spp.)	30				9	**9**		**39**
Fisk i alt	31				9	**9**		**41**
FUGLE (AVES)								
Andefugl (Anatidae spp.)	2							**2**
Gås (*Anser* spp.)	2							**2**
Edderfugl (*Somateria* spp.)	3							**3**
Lunde (*Fratercula arctica*)	77							**77**
Alk/lomvie (*Alca torda*/*Uria* spp.)	57							**57**
Alkefugl (Alcidae spp.)	44							**44**
Fugle det.	185							**185**
Fugle indet. (Aves spp.)	181				1	**1**		**182**
Fugle i alt	366				1	**1**		**367**
PATTEDYR (MAMMALIA)								
Sæl (Phocidae spp.)	1							**1**
Svin (*Sus domesticus*)	1							**1**
Kvæg (*Bos taurus*)	6			1		**1**		**7**
Får (*Ovis aries*)	2			1		**1**		**3**
Får/ged (*Ovis aries*/*Capra hircus*)	51	7		1	8	**9**	1	**68**
Pattedyr det.	61	7	-	3	8	**11**	1	**80**
Pattedyr indet. (Mammalia spp.)	707	16	1	10	37	**48**	9	**780**
Pattedyr i alt	768	23	1	13	45	**59**	10	**860**
Uspecificeret	136	3						**139**
I alt	1330	28	2	13	61	**76**	14	**1448**

De marine alkefugle dominerer klart billedet (96 %), og kun ganske få knogler kunne bestemmes til andre arter som gås, edderfugl og uspecificeret andefugl. Det kunne ikke afgøres, om der er tale om tamgæs eller vilde gåsearter, men man må formode at gåseknogler ville optræde med større hyppighed, hvis der var tale om tamgæs. Alkefuglene er også, hvad angår MNI (minimum number of individuals) hyppige, idet lunden har et MNI på 12 ud fra den hyppigste knogle, ravnenæbsbenet (coracoid), og alk/lomvie ligeledes 12 ud fra overarmen (humerus). Alkefuglene som den dominerende komponent blandt fuglene afspejler sandsynligvis den reelle situation.

Det er dog vigtigt at påpege, at de meget kompakte alkefugleknogler (Fig 169), alt andet lige, vil have større sandsynlighed for at bevaring end knogler fra en række andre fuglearter. Det ses, at stort set alle dele af fuglene er påtruffet dog med meget varierende repræsentativitet

Figur 169: Alkefuglene dominerer blandt fuglene på Argisbrekka. Her et udvalg af brændte knogler af lunde *(Fratercula arctica) øverst og alk eller lomvie (Alca torda/Uria spp.) nederst. De* brændte fugleknogler blev især fundet i forbindelse med ildstederne. Foto: Geert Brovad.

The Alcids dominate among the birds of Argisbrekka. Here a selection of burnt bones from Atlantic puffin (Fratercula arctica) *above and razorbill or guillemot* (Alca torda/Uria spp.) *below. The burnt bird bones were found associated to the hearths in particular. Photograph: Geert Brovad.*

(Tabel 4). Skeletdele, der for alkefuglegruppen som helhed dominerer, er de knogler (coracoid, scapula, sternum og humerus), som har siddet associeret med de store kødfulde brystmuskler, mens benets knogler (femur, tibiotarsus og tarsometatarsus) er dårligere repræsenteret.

Sammenholdes den relative hyppighed af alkefugles skeletelementer fra norøne og eskimoiske knoglematerialer fra Vestgrønland, ses en tydelig overvægt af knogler fra brystpartiet i de norøne kontekster, mens der er en mere ligelig fordeling af skeletelementer på de eskimoiske pladser (Gotfredsen upublicerede data). Dette mønster ses i aflejringer fra forskellig kontekst, og det tyder på en kulturel forskel i måden at behandle fuglene på.

Det er muligt at skeletelementfordelingen af alkefugleknoglerne ved Argisbrekka afspejler en præference for de kødfulde dele af fuglene. Det skal dog igen understreges, at der kan være en taphonomisk fordel for de førstnævnte knogler fra brystpartiet både i bevaringsmæssig henseende og med hensyn til tilstedeværelse af diagnostiske karakterer, som ligger til grund for identifikationen af det pågældende element. Små knogler som hvirvler, ribben, vinge- og benekstremiteter er naturligt nok kun repræsenteret i ringe grad (se Tabel 4).

Tabel 4: Fuglene på Argisbrekka og deres fordelingen på skeletelement.

A census of the bird taxa at Argisbrekka and their distribution by skeletal element.

	Gås, *Anser* spp.	Edderfugl, *Somateria* spp.	Andefugl, Anatidae	Lunde, *Fratercula arctica*	Alk/lomvie, *Alca torda*/*Uria* spp.	Alkefugl, Alcidae	Fugl usp., Aves spp.	**I alt**
SKELETELEMENT								
Kranium, calvarium							2	**2**
Underkæbe, mandibula	1							**1**
Halshvirvel, vertebra cervicalis				2		2	4	**8**
Brysthvirvel, vertebra thoracica						3	1	**4**
Hvirvel, vertebra usp.							3	**3**
Bækkenregion, lumbosacrale							1	**1**
Ribben, costa						2	1	**3**
Ønskeben, furcula		1				2	2	**5**
Ravnenæbsben, coracoid				28	12	5	5	**50**
Skulderblad, scapula				6	5	3	7	**21**
Brystben, sternum			1	2	3	5	2	**13**
Overarm, humerus				16	25	3	5	**49**
Albueben, ulna		1	1	1		4	1	**8**
Mellemhånd, carpometacarpus				1				**1**
Lårben, femur		1		9	7	1	2	**20**
Skinneben, tibiotarsus	1			4	4	6	5	**20**
Mellemfod, tarsometatarsus				8	1	5	2	**16**
Tåknogle, phalanx						3	6	**9**
Rørknogle, diafyse							83	**83**
Fjerskeder							3	**3**
Uspecificeret							47	**47**
I alt	2	3	2	77	57	44	182	**267**

Udfra det foreliggende materiale kan det ikke afgøres hvor stor en rolle fuglefangsten har spillet på Argisbrekka, men fuglene har formodentligt givet et vigtigt supplement af kød og olie samt måske skind. I forsommeren kunne ægindsamling ligeledes bidrage til variationen af kosten. Der er dog ikke påvist æggeskaller i det udgravede faunamateriale. Eiðisvatn har sandsynligvis dengang som nu været besøgt af rastende og ynglende ande- og vadefugle (se Kap. 2, p. 27), og de terrestriske og ferskvandstilknyttede arter gav en afvekslingsmulighed fra de

mere olieholdige marine fugle. Gæs og andefugle er sandsynligvis jaget i sommerhalvåret. Da knoglerne er ildskørnede, er overfladekarakteristika svære at se, og det er vanskeligt at skelne mellem adulte og subadulte knogler. Der er dog ikke påvist knogler fra juvenile fugle taget på reden. Sådanne meget porøse og skrøbelige knogler er sandsynligvis heller ikke bevaret under de ovenfornævnte dårlige betingelser. I dag findes der ikke egentlige fuglefjelde nær Argisbrekka, men de stejle forbjerge ved Eiðiskollur og nordvestvendte fjelde ud mod havet ligger blot få kilometer væk (se Kap. 2) og tyder på, at betingelserne var til stede for at f.eks. alkefugle, stormfugle (Proce Ilariidae) (og måger (Laridae) har kunnet finde passende redepladser.

Hvordan fuglene har været behandlet og tilberedt vidner det brændte og stærkt fragmenterede materiale intet om, idet snitspor og andre parteringsmærker ikke kunne ses på knoglerne. Det er dog nærliggende at kæde "pølsepindene" (omtalt i Kap. 5) sammen med en tørringsproces af fuglekød til vinterforråd (Diklev 1982a, p. 33). Rygning kunne være en anden mulighed for konservering (se bl.a. Larsen 1991, p. 54).

Husdyrholdet

Der er fundet knogler af svin (*Sus domesticus*), ko (*Bos taurus*) og får (*Ovis aries*) (Tabel 3). Svinet er dog kun repræsenteret af en enkelt nedre kindtand (M3, sinistra) med åben rod og uden slid af emaljen fra et individ med en estimeret alder på 1½-2 år. Den optimale slagtealder for svin ligger på omkring 2 år, og dette individ har dermed haft en ideel alder til leverance af kød. Kvæget er repræsenteret ved seks knogler fra anlægsområde I og horndelen fra en ko fra anlægsområde VIII, hus 4 (Tabel 3). Knoglerne repræsenterer hovedet, krop og forben, desuden er der fundet en enkelt sesamknogle fra for- eller bagfødderne (Tabel 5). Alle knoglerne synes at være fra udvoksede dyr.

Gruppen af får/ged (*Ovis*/*Capra*) dominerer hvad angår antal fragmenter. Da der i knoglematerialet kun er dokumenteret får og ikke ged, omtales det samlede materiale af ovicaprider i det følgende som får. Dersom hyppighedsfordelingen arterne imellem er betegnende for Argisbrekka som helhed tyder det på, at fåret var den hyppigste art. En del af de ubestemte pattedyrfragmenter var i godstykkelse som får/ged evt. svin, mens et fåtal var af en kraftighed svarende til ko eller hest. Dette peger yderligere i retning af, at fåret har domineret på pladsen. Enkelte kæber og løse tænder giver et fingerpeg om slagtealdre blandt fårene (Tabel 6). Aldersspektret viser, at unge dyr alle under 3 år blev slagtet. Blandt løse tænder fra overkæben (maxillare) dokumenterer

Tabel 5: De større husdyr på Argisbrekka og deres fordeling på skeletelement og anlæg, * angiver at kun horndelen er bevaret.

*The large sized domestic mammals at Argisbrekka and their distribution by skeletal element and feature, * designates that only the horn sheath was preserved.*

ANLÆGSNUMMER	I			II	VIII	VIII, Hus 4		XII
TAXON	Svin (*Sus domesticus*)	Kvæg (*Bos taurus*)	Får/ged (*Ovis/Capra*)	Får/ged (*Ovis/Capra*)	Får/ged (*Ovis/Capra*)	Kvæg (*Bos taurus*)	Får/ged (*Ovis/Capra*)	Får/ged (*Ovis/Capra*)
SKELETELEMENT								
Stejle, cornus			2			1*		
Kranium, calvarium		1						
Overkæbe, maxillare			1					
Tungeben, os hyale			1					
Underkæbe, mandibula			6	2				
Tand, dens usp.	1		10	3				
1. halshvirvel, atlas,								
2. halshvirvel, axis								
Halshvirvel, v. cervicalis								
Brysthvirvel, v. thoracica								
Lændehvirvel, v. lumbalis			1					
Halehvirvel, v. caudalis								
Hvirvel, v. usp.			1					
Ribben, costa		1	2					
Bruskribben, cartilago c.								
Brystben, sternum								
Skulderblad, scapula								
Overarm, humerus		2	8					
Spoleben, radius		1	1		1			
Albueben, ulna			1				1	
Mellemhånd, metacarpus								
Håndrod, carpus			1	1	1			
Korsben, sacrum								
Bækken, pelvis			2					
Lårben, femur			1					
Knæskal, patella			1					
Skinneben, tibia			6	1	1			1
Lægben, fibula								
Mellemfod, metatarsus			1					
Rulleben, astragalus					1		1	
Hælben, calcaneus								
Fodrod, tarsus								
Rørknogle, diafyse usp.			1		4			
Mellemhånd/fod, metapodium			1					
1. tåled, phalanx 1			3					
2. tåled, phalanx 2			2					
3. tåled, phalanx 3								
Biknogle, os sesamoides		1						
I alt	1	6	53	7	8	1	2	1

Figur 170: Gruppen af får/ged *(Ovis/Capra)* domineres på Argisbrekka af unge individer. Højre underkæbe (Ix285) af får eller ged fra et 2-3 år gammelt individ. Grundet bevaringsforhold med lav ph var kæben i så ringe en bevaringstilstand at den måtte tages op i præparat. Foto: Geert Brovad.

The ovicaprids (Ovis/Capra) *at Argisbrekka was dominated by young individuals. The right mandible (Ix285) of a sheep or goat from a 2-3 year old individual. Due to the acidic preservation conditions the mandible was so poorly preserved that it had to be excavated as a preparation. Photograph: Geert Brovad.*

en M1 og en M2 uden slid, begge fra højre side, lam på henholdsvis 0-4 og 8-12 måneder. Da stikprøven er meget lille, er det umuligt at bedømme om det er et generelt mønster for lokaliteten. Man ville dog forvente, de dårlige bevaringsforhold taget i betragtning, en tafonomisk skævhed imod kæber og tænder fra ungdyr og for kæber fra udvoksede dyr. Derfor taler alt for, at kæber og tænder fra juvenile får har domineret i møddings- og gulvlag (Fig. 170).

Dette aldersspekter ses også indenfor det postkraniale skelet, hvor ikke tilvoksede løse epifyseender viser, at knoglerne er fra ikke fuldtudvoksede individer. En aldersfordeling med dominans af ungdyr tyder på et fårehold rettet mod kød og evt. skind. Man må dog gå ud fra at også de sekundære produkter som uld og evt. mælk har spillet en rolle, idet der i næsten alle tomterne er fundet tenvægte og fragmenter heraf. Det skal understreges at fårenes aldersspekter kun afspejler hvilken al-

Tabel 6: Aldersfordeling for får/ged *(Ovis/Capra)* udfra underkæber (mandibulae) med tænder in situ og løse nedre kindtænder (molares inferiores). Baseret på sekvensen af tandfrembrud og slidudvikling. sin=venstre; dex=højre.

The age distribution of sheep/goat (Ovis/Capra) *based on mandibles with teeth in situ and loose lower molars. Carried out according to the sequence of tooth eruptions and tooth wear. sin=left; dex=right.*

Anlæg	Side	Element og indikation	Alder
I x285	dex	mandibula, in situ P2-M3, M3 med 1. lobe i slid	2-3 år
I x205	dex	mandibula, in situ M1-M3, M3 under frembrud	18 mdr-2 år
I x376	sin	mandibula, in situ dp3, M1-M2, M2 med svagt slid	12-18 mdr
I x574	sin	M2 inferior uden slid	8-12 mdr
II x137	sin	emaljefragment af M3 inferior under frembrud	18 mdr-2 år

dersgruppe, der er slagtet og sandsynligvis konsumeret på Argisbrekka i de måneder man opholdt sig der og at dette mønster ikke nødvendigvis var karakteristisk for fåreholdet som helhed. Det er på det foreliggende materiale ikke muligt at foretage mål for dermed at danne sig et indtryk af størrelse og habitus af fårene på Argisbrekka.

Fangst og indsamling af mollusker

Der er i faunamaterialet dokumenteret én fragmenteret knogle af uspecificeret sæl. Ud over fuglefangst og fiskeri var muligheden for fangst af marine pattedyr tilstede, men i hvilket omfang dette forekom på Argisbrekka kan knoglematerialet ikke give noget fingerpeg om. Udover husdyrholdet, fangst og fiskeri har beboerne sandsynligvis også samlet mollusker af forskellig art. I ganske få tilfælde kunne de tynde mere eller mindre fragmenterede hornhinder (periostraci) fra muslingeskaller identificeres til unioider (j. knudsen pers. med 2004) ferskvandsmuslingerne malermusling (*Unio* spp.) eller dammusling (*Anodonta* spp.), hvilket vidner om indsamling i Eiðisvatn. Undersøgelser af flora og fauna foretaget i forbindelse med planlægningen af kraftværket ved Eiði viste tilstedeværelse af ærtemusling (*Pisidium* spp.) i Eiðisvatn, mens *Unio* og *Anodonta* ikke blev påvist (Krogsgaard Jensen et al. 1983, bd. 1, p.102; bd. 2, p.103). Periostraci, der kun hvis de var velbevarede, blev taget op, er dokumenteret med 27 fundnumre i anlægsområde I, ét i II, seks i VIII, ét i VIII, hus 3 og fire fundnumre i anlæg XII. Rester af muslingeskaller har således en vid udbredelse i møddings- og gulvlag.

Det er blevet fremført at store mængder af skaller af marine mollusker som f.eks. albueskæl (*Patella vulgata*) og almindelig strandsnegl (*Littorina littorea*) på pladserne Borough Road og Beachview, Birsay på Orkney Øerne udgør rester efter dels indsamling til konsumption, dels madding til brug ved fiskeri (Rackham 1989, p. 268-269; 1996, p. 190). Muslingerne på Argisbrekka er formodentligt indsamlet for at variere kosten.

	Argisbrekka	Durhus Ei_i[a]	Heiman á Kvivik[b]	Toftenes[c]
TAXON				
FISK (PISCES)				
Torsk (*Gadus morhua*)		X	X	X
Torskefisk (Gadidae spp.)	X			
Fladfisk (Pleuronectidae)			X	
Fisk indet. (Pisces spp.)	X	X		
FUGLE (AVES)				
Alm. skråpe (*Puffinus puffinus*)				X
Topskarv (*Phalacrocorax aristotelis*)			(X)	
Skarv (*Phalacrocorax carbo*)		X?		
Andefugl (Anatidae spp.)	X		X	
Gås (*Anser* spp.)	X	X	X	
Edderfugl usp. (*Somateria* spp.)	X		X	
Ride (*Rissa tridactyla*)			(X)	
Mågefugl (Laridae spp.)		X	X	
Lunde (*Fratercula arctica*)	X	X	X	X
Alk (*Alca torda*)			X	
Lomvie (*Uria* spp.)		X	X	
Alk/lomvie (*Alca torda/Uria* spp.)	X			
Alkefugl (Alcidae spp.)	X			
Fugle indet. (Aves spp.)	X	X		
PATTEDYR (MAMMALIA)				
Gråsæl (*Halichoerus grypus*)		X	X	
Sæl (Phocidae spp.)	X	X		
Svin (*Sus domesticus*)	X	X	X	X
Kvæg (*Bos taurus*)	X	X	X	X
Får (*Ovis aries*)	X	X	X	X
Ged (*Capra hircus*)		X		
Får/ged (*Capra hircus*)	X			
Hest (*Equus caballus*)		X	(X)	
Grindehval (*Globicephala melaena*)			X	
Hval (*Cetacea*)		X	X	

Tabel 7: Oversigt over samtidige faunafund fra Færøerne. [a] det. Tove Hatting. [b] det. Ulrik Møhl, parentes indikerer at arten kun er påtruffet i Dahl (1951, p. 89) og ikke forekommer på lister på Zoologisk Museum, Københavns Universitet. [c] det. Tove Hatting (Mammalia), Anne Birgitte Gotfredsen (Aves) Inge B. Enghoff (Pisces).

A list of contemporary faunal assemblages from the Faeroe Islands. a det. Tove Hatting. b det. Ulrik Møhl, brackets indicate that the species occurred in Dahl (1951, p. 89) only and not in lists on file at Zoological Museum, University of Copenhagen. c det. Tove Hatting (Mammalia), Anne Birgitte Gotfredsen (Aves) Inge B. Enghoff (Pisces).

Komparativt færøsk faunamateriale

Der findes kun få færøske fund fra vikingetid og tidlig middelalder med bevarede dyreknogler. Da fundene er udgravet forskelligt, og der ikke alle steder i litteraturen er opgivet hyppigheder for de tilstedeværende arter, kan de samtidige fund bedst bruges kvalitativt (se Tabel 7).

Sverri Dahls publikation om Heiman á Kvivik fra 1951 bygger på en foreløbig artsliste fra U. Møhl, Zoologisk Museum[18]. Denne afspejler husdyrhold med de almindelige husdyr svin, kvæg og får og hest (*Equus caballus*), fangst af fugle, gråsæl og grind, mens fiskeri er dokumenteret ved tilstedeværelse af torsk (Dahl 1951, p. 89). Kvantitativt tyder materialet på, at får antalsmæssigt har domineret over

18 På Zoologisk Museum foreligger en artsliste baseret på knogler indsendt 5/9 1950 og udfærdiget af U. Møhl 12/3 1951, som adskiller sig fra den, der er publiceret i Dahl 1951. Listen af 12/3 1951 omfatter Pleuronectidae, *Anser* spp., *Anas* spp., *Larus* spp., *Fratercula arctica* samt Cetacea, derimod optræder *Equus caballus*, *Phalacrocorax aristotelis* og *Rissa tridactyla* ikke. Listen i Dahl (1951) repræsenterer en knogleportion, der på et tidligere tidspunkt er gennemgået af U. Møhl (ifølge brev af Hans A. Djurhuus 5. september 1950). Da begge knogleportioner er returneret til Færøerne har det ikke været muligt at revurdere materialet.

kvæg, idet fåreknogler optræder i flere fundnumre og i større antal end knogler af kvæg (U. Møhl upublicerede data). Knoglerne fra kvæg og hest vidner om at dyrene var små, ligeledes var fåreknoglerne fra små individer meget lig det uddøde Dimon får (Dahl 1951, p. 89). Forvildede (ferale) får af denne gamle færøske type med kort bunduld og meget lang dækuld levede indtil midten af forrige århundrede på Lille Dimon (Hatting 1993, p. 27). Der er desuden fundet svineknogler ved Kirkjubøur og fåreknogler på Nolsoy (Dahl 1951, p. 89).

Kun tre kilometer fra Argisbrekka blev pladsen Durhús, Eiði med vikingetidige og tidlig middelalderlige kulturlag udgravet i 1976 (Andreassen 1980, p. 28). I Durhús, Eiði påvistes alle de kendte større husdyr inklusive ged (*Capra hircus*) (se Tabel 7) desuden skarv, ande- måge- og alkefugle, marine pattedyr og torsk. En articulare fra torsk svarede i størrelse til en ca. 1 m lang nutidig torsk (T. Hatting upublicerede data), hvilket tyder på fangst af temmelig store torsk. En meget juvenil humerus fra en uspecificeret skarv (T. Hatting upublicerede data) er sandsynligvis fra topskarv, som i dag yngler på Færøerne. Dette vidner om fangst i sommermånederne. Knogler samt bardehår fra uspecificeret hval behøver ikke nødvendigvis at vidne om egentlig hvalfangst, da disse kan stamme fra en ilanddrevet hval.

I de senere år har endnu en plads Toftenes ved Leirvik bidraget med viden om økonomien i vikingetid og tidlig middelalder (Hansen 1989, p. 129-146). Artsdiversiteten er ikke stor (Tabel 7), dog er yderligere en marin fugleart nemlig almindelig skråpe (*Puffinus puffinus*) påvist. Ovicapriderne dominerer og mål på fårekindtænder (M3) viste, at også på denne plads var fårene meget små selv set i forhold til de spinkle nutidige færøfår (T. Hatting in litt.).

Samlet tyder det på, at fåret i antal har domineret over de øvrige større husdyr, og at husdyrbruget forventeligt har været suppleret med fiskeri, fuglefangst og fangst af marine pattedyr. Umiddelbart synes faunasammensætningen på Argisbrekka på det kvalitative niveau ikke at adskille sig fra de øvrige ovenfornævnte helt kystnære pladser. Knoglematerialet fra Færøerne er dog ikke tilstrækkeligt til at danne et solidt billede af, hvordan de første landnamsbønder kombinerede husdyrhold, fangst og fiskeri. Derfor er det fristende at kikke på knoglefund fra vikingetidige og norøne bopladser mod syd ved Skotlands nordlige del, Orkney og Shetland.

Orkney, Shetland og Caithness

Udenfor Færøerne er en lang række vikingetidige og tidlig middelalderlige bygningslevn og møddinger med forholdsvist gode bevaringsforhold for organisk materiale i de senere år blevet udgravet efter moderne principper med soldning af sedimenterne. Disse fund kan være med til at give en referenceramme for subsistensøkonomien på Færøerne i denne periode.

I Birsay bugten på Mainland, Orkney, er der på lokaliteten Saevar Howe, fase IIc, møntdateret til anden halvdel af 800-årene, foretaget flere undersøgelser senest i 1977 (Hedges 1983, p. 73f.). Knoglematerialet, som ikke er omfattende (n=1551), viser en fordeling med en lille overvægt af får (48 %) i forhold til kvæg (32 %), mens fisk og fugle tilsyneladende har udgjort en mindre del af fødeøkonomien (Rowley-Conwy 1983). Fiskeriet antages at omfatte både kystnært fiskeri og dybhavsfiskeri især efter torskearter. Slagtealdrene på kvæg og får tolkes til, at husdyrbruget primært var rettet mod sekundærprodukterne uld og mælk (Rowley-Conwy 1983).

Ikke langt fra Saevar Howe ligger Buckquoy med bygningslevn fra fase III og IV tilhørende den norrøne periode (Ritchie 1977, p. 174f.). Økonomien, baseret på en større mængde knogler (n=7000), viser at kvæget (50 %) dominerer over får (30 %) og svin (20 %) udfra estimeret individantal (Noddle 1977, 1979). Aldersfordelingen indenfor de større tamdyr tolkedes til at afspejle hovedvægt på kød og skind, selvom produktion af mælk og uld antagelig også spillede en rolle (Noddle 1977). Både diversiteten blandt fiskearterne og det relative antal af fiskeknogler øges over tid på pladsen, og det foreslås at fiskeriet kommer til at spille en større rolle i den norøne periode (Wheeler 1977).

En lignende økonomi findes på Brough Road, area 1 & 2, Birsay (Morris 1989). Kvæget dominerer, hvad angår antal fragmenter, mens den relative betydning dog mindskes udregnet i individ antal. Her viser slagtealderen inden for kvæget dominans af individer slagtet inden de var fuldt udvoksede, mens meget gamle individer samt meget unge kalve under seks måneder er fåtallige, hvilket peger på fokus på kødproduktion (Rackham 1989, p. 270). Aldersfordelingen inden for fårene udviser den samme tendens.

Fuglefangsten på Saevar Howe, Buckquoy og Brough Road, især fra de vikingetidige lag, afspejler, at de lokale fuglearter med hovedvægt på den marine komponent blev udnyttet. Desuden tyder tilstedeværelse af juvenile knogler af alkefugle og skarver på, at beboerne har taget

fugleunger fra rederne på klipperne (Rowley-Conwy 1983; Bramwell 1977; Rackham 1989, p. 270). På Beachview, Birsay i norøne lag er hovedparten af fugleknoglerne fra især kysttilknyttede og marine arter, fra udvoksede individer. Kombineret med fund af æggeskaller tolkes dette som indikation på ægindsamling og fuglefangst især i forårs- og de tidlige sommermåneder, hvor fuglene ligger på rede (Allison & Rackham 1996, p. 171f.).

Samlet viser vikingetidige og norøne pladser fra Orkneyøerne en blandingsøkonomi (mixed agricultural and pastoral economy) med udnyttelse af sæsonbetingede ressourcer som vilde fuglearter og fisk fisket på lavt vand samt et betydeligt organiseret fiskeri på dybere vand, sandsynligvis foretaget i sommermånederne (Rackham 1989, p. 271). Pladserne varierer mellem at have får eller kvæg som det hyppigste tamdyr, og Rackham (1989, p. 270) antager, at kvæg- og fåreflokkene har været af omtrent samme størrelse måske med en overvægt af kvæg. På de fleste lokaliteter tyder det på, at kød og huder har spillet en større rolle end sekundærprodukterne (se Noddle 1977; Rackham 1989, p. 270-271), der er dog visse steder indikation på mælkeproduktion (Rowley-Conwy 1983, Seller 1986).

Jarlshof, Mainland på Shetlandsøerne viser en nogenlunde ligelig fordeling mellem får og kvæg samt en del svin (Platt 1956), men også enkelte knogler af hest og hund. Fangst er repræsenteret af fugle, marine pattedyr og kronhjort, sidstnævnte formentlig importeret. Fiskeknoglerne er bl.a. fra store individer af torsk og lange (*Molva molva*) taget på dybere vand. Dybhavsfiskeriet tager formentlig til i den yngre af Jarlshof' funktionsperiode. Fra Sandwick, Unst, giver et større knoglemateriale, dog især fra den norøne periode, et billede af en økonomi med de almindelige husdyrarter inklusive hund og kat samt en stor andel fiskeknogler (Bigelow 1984, p.114f.). Den relative andel af fiskeknogler tager til i løbet af lokalitetens brugsperiode. Svinet udgør en mindre andel, og som for Saevar Howe tyder en stor andel kalve (50-70 %), slagtet i en alder af maximalt 6 måneder, på et husdyrbrug rettet mod mælk frem for kød. Fårenes aldersfordeling viser dominans af udvoksede dyr hvilket tyder på produktion af sekundærprodukter.

På Skotlands nordøstkyst ligger Freswick Links, hvor der er registreret og delvist udgravet bygningslevn og møddinger fra middelalderen (Late Norse) (Batey 1989, p. 223; Morris et al.1995). Her dominerer kvæget hvad angår fragmentantal over de øvrige større husdyr, desuden forekommer en række kystnære og marine fuglearter samt et stort fiskeknoglemateriale. Den relative fordeling af skeletelementer af

torskefiskene på denne plads samt andre pladser i samme område som Quoygrew og Roberts Haven, fase 1, peger mod produktion af tørfisk (se Barret et al. 2000, p. 17). Et større velkendt produktionscenter for tørfisk er st. Boniface, fase 8 på Orkney (Cerón-Carrasco, 1994, 1998) dateret til 1100-årene. Ifølge Barret et al. (2000, p.17f) er det først i løbet af 1000 til 1100-årene at fiskeriet virkelig intensiveredes, selvom fiskeriet måske nok øgedes op igennem vikingetiden.

Sammenfatning og konklusion

Faunamaterialet på Argisbrekka dokumenterer de almindelige husdyr svin, kvæg og får. Fåret er, på basis af fragmentantallet, den dominerende art og aldersstrukturen indikerer, at især unge knapt udvoksede individer blev slagtet. Udfra de foreliggende få fragmenter af kvæg er det vanskeligt at vurdere kvægets rolle på Argisbrekka. Kvæget er det mest ressourcekrævende af husdyrene, og det ville derfor være nærliggende, at man i sommerhalvåret benyttede mulighederne, for at bringe disse mere kostbare husdyr til gode græsgange (se diskussion i Kap 23). Om kvægholdet primært rettede sig mod produktion af kød og huder eller sekundærprodukter er udfra det foreliggende vanskeligt at vurdere. Husdyrholdet suppleredes med fiskeri bl.a. af torskefisk, fuglefangst og indsamling af ferskvandsmuslinger. De marine alkefugle lunde og alk/lomvie var det vigtigste fuglevildt, og de ganske få knogler af gæs og andefugle tyder på fangst ved selve Eiðisvatn i sommerhalvåret. Fangst af marine pattedyr er registreret i meget ringe omfang.

Der er ikke større kvalitative forskelle mellem fordeling og sammensætning af arterne på Argisbrekka, som ligger 2 km fra kysten, og andre kendte samtidige færøske kystbopladser. Den dårligere repræsentation af husdyr og især af marine pattedyr på Argisbrekka kan ikke nødvendigvis tilskrives, at pladsen havde en anden funktion og måske var beboet en kortere sæsonperiode end kystbopladserne, men kan også skyldes de særdeles dårlige bevaringsforhold for organisk materiale på Argisbrekka.

Set i en større nordatlantisk sammenhæng er der udfra det stadigt spinkle færøske materiale store ligheder med resultaterne fra Orkney, Shetland og Chaitness, idet faunamaterialerne afspejler en blandingsøkonomi med husdyrbrug, fangst og fiskeri af især torskearter. Får/ged synes dog i de færøske materialer at dominere over kvæget, hvorimod dette ikke generelt er tilfældet på de britiske øer og det i nordlige Skotland. Fremtidige faunaundersøgelser af materiale fra færøske vikingetidige og norøne gårde kan formodentligt belyse, om der var en reel

forskel på, hvor lanamsbønderne lagde hovedvægten i husdyrholdet. Vi mangler også fra Færøerne informationer til belysning af hvordan landbrug, fangst og fiskeri eventuelt ændrede sig over tid.

Tak
Nærværende arbejde blev finansieret af SILA, Nationalmuseets Center for Grønlandsforskning og Zoologisk Museum, Københavns Universitet. Zoologisk Museum stillede det subfossile og det recente materiale til min rådighed. Knud Rosenlund deltog i udredningen af artslister for de færøske fund. Geert Brovad tog fotografierne. Verner Michelsen identificerede fluepuparierne og Jørgen Knudsen muslingeperiostaci. Ditlev Mahler var til stor hjælp og inspiration under sammenskrivningen og gennemlæste og kommenterede manuskriptet, Carl Chr. Kinze kommenterede dele af manuskriptet. Disse institutioner og personer skylder jeg stor tak.

English Summary: Domestic animals, hunting and fishery
The retrieved faunal material from Argisbrekka consisted of a total of 1448 fragments of which 21,3 % allowed a precise species identification while further 2,8, 12,8 and 53,9 % only could be assigned to unspecified fish (Pisces spp.), unspecified birds (Aves spp.) and unspecified mammals (Mammalia spp.), respectively. 139 fragments (9,6 %) could not even be identified to vertebrate class. The relatively low proportion of identified fragments is in accordance with the poor and acidic preservation conditions on the site. The material was excavated from floor deposits and midden layers and the absolute majority of the recovered bone fragments (more that 95 %) was burnt and derived from within and nearby the hearths.

The fish material consisted of 41 burnt fragments mainly from area I. Two bones could with certainty be identified as gadids (Gadidae) and the remaining fragments most likely belonged to the same taxonomic entity. 367 bird fragments were retrieved all but one from area I. 185 of them (50,4 %) could be identified to species or species group. All bird bones were from adult birds. Alcids including Atlantic puffin *(Fratercula arctica)* and razorbill *(Alca torda)* and/or guillemots *(Uria* spp.) were found to be the dominating group with 96 % of the fragments while geese *(Anser* spp.), eiders *(Somateria* spp.) or unspecified ducks (Anas spp.) made up the remaining portion. It was not possible to establish whether geese bones were from wild or domesticated animals. Alcid fragments exhibited a preponderance of meat rich bone

elements from the pectoral girdle. Although, the importance of the bird material cannot be evaluated in greater detail fowling probably formed an important contribution to the economy. The only indication on marine mammals was a single fragmented bone of an unspecified seal. Remains of shells (periostraci) in some instances identifiable to freshwater mussels Unio or Anodonta were retrieved from area I, II, VIII and XII and probably derived from the Eiðisvatn situated close to the site. A single pig molar was estimated to originate from a 1½-2 year old animal. Six cattle bone fragments representing the head, ribs and the front legs from area I, and a horn sheet from area VIII, house 4 were recovered. All bone fragments apparently originated from adult animals. The sheep was the dominating species in terms of number of fragments (although the presence of goats could not be ruled out). Age estimation of sheep mandibles and teeth evidenced that primarily young individuals were slaughtered. However, the material is too scarce to indicate whether sheep were kept primarily for meat or wool.

The fauna of Argisbrekka seemingly did not differ qualitatively from the faunal composition on other contemporary coastal sites at the Faeroe Islands. However, probably due to the better preservation on these sites, in addition grey seal *(Halichroerus grypus)* and pilot whale *(Globichephala melaena)* were documented among the wild mammals and horse *(Equus caballus)* and goat *(Capra hircus)* among the domesticates. In general sheep were the dominating group among the larger domesticated mammals. Only few horse, cattle and sheep bones could be measured. These few measurements indicated that the domesticated mammals of the first farmers on the Faeroe Islands were indeed small. The exact role of cod fishing at the Faeroe Islands was difficult to estimate because of the relatively small faunal assemblages from sites with generally poor preservation conditions. In a broader perspective the economy at Argisbrekka and other known contemporary coastal sites at the Faeroe Islands resembles the mixed agricultural and pastoral economy known from Pictish and Norse farms on Orkney, Shetland and Caithnes. Ovidcaprids seemingly tend to dominate over other domesticated mammals in materials from the Faeroe Islands, which was not always the case in assemblages from the aforementioned islands and northern Scotland. Future research may cast light on possibly temporal changes in the faunal composition on Viking age and early Norse farms at the Faeroe Islands.

Kapitel 21: Jernudvinding ved Argisbrekka?

Som nævnt er der i fundmaterialet en række jernslagger og klumper af forslagget aske. I alt er der fundet 22 slagger, hvoraf de 19 er fra Anlægsområde I, en er fra Anlægsområde II og to fra Anlægsområde XII. I de tre anlægsområder ligger slaggerne i de ældste kulturlag og i Anlægsområde I og XII desuden i nærheden af gruber, der tolkes som resultatet af aktiviteter forud for den egentlige bebyggelse af det enkelte anlægsområde.

Hvilke jernbearbejdningsaktiviteter har foregået ved Argisbrekka, og hvor kommer jernet fra? Almindeligvis antages det, at det færøske jern i vikingetid og tidlig middelalder er importeret fra Norge. Men på adskillige lokaliteter finder man større og mindre fragmenter af (jern)slagger. Man kan sige, at enkelte jernslagger ikke er ualmindelige i fundbilledet på de vikingetidige og tidlig middelalderlige lokaliteter på Færøerne (Arge 1990, bilag 2; 1992a, p. 17 ff.). Við Kirkjugarð i bygden Sandur er der således fundet 86 jernslagger og mange af betydelig vægt og størrelse (Diklev 1981, p.14f).

Blandt fundene fra Anlægsområde I ved Argisbrekka ligger seks klæberstensskår og en tufplade, hvorpå ses rester af smeltet jern eller metal. Enkelte af stykkerne er større fragmenter af klæberstensgryder, som er blevet genbrugt som essesten. Essesten skal beskytte blæsebælgen mod den varme, der opstår ved indblæsning af luft i essen. Essestene er således forsynet med en gennemboring, som man kan se større eller mindre dele af i det arkæologiske materiale. Essestenene viser altså hen til de smedeprocesser, som efter al sandsynlighed foregik ved Argisbrekka, se kapitel 5.

Bearbejdning af jern kræver en temperatur på 800 – 900 °C, og foretager man egentlig udvinding af jern, skal man helt op på 1200 °C for at opnå det ønskede resultat: At få slaggen flydende og dermed til at løbe fra luppen, som er grundlaget for det smedbare jern. I skovrige egne har man naturligt nok brugt trækul, som varmekilde ved udvinding, rensning og smedning. De træfattige Færøerne gav formentlig ikke grundlag for en større trækulsproduktion over længere tid. Tørv bliver således et aktuelt brændsel.

Tørvekul har været produceret i afsides egne i Skotland helt op til forrige århundrede (Crawford 1966, p. 108), og produktion af tørvekul var en del af den lokale hjemmeindustri, som først forsvandt med

udbredelsen af billige stenkul[19]. R. F. Tylcote (1986) har også berørt forholdet mellem tørvekul og jernudvinding i det tidlig middelalderlige Skotland. På Shetlandsøerne, Fetlar og Unst, kendte man også til at producere tørvekul. Det foregik ved, at man gravede en lav grube på ca. 2 m i diameter og 30-40 cm dyb. I gruben blev de veltørrede tørv pakket på højkant. De midterste fem seks tørv blev derefter erstattet af brændende tørv. Når ilden havde bredt sig stabledes yderligere tørv op i en pyramideform, hvorefter man lod det brænde i to til to en halv time til der var ild i alle tørvene, og flammerne var døet hen, hvorpå man dækkede det hele tæt til med græstørv og jord (Fenton 1977, p. 237). Når det hele så var kølet af kunne man tage tørvekullene op.

På Island derimod brugte man birketræstrækul i jernudvindingen, som formentlig forsvandt i 1560erne, og der er ingen oplysninger om brug af tørvekul (Fridriksson & Hermanns-Auðardóttir 1992, p. 5). Hos nordboerne på Grønland har man smedet jern, idet der på mindst syv lokaliteter er fundet jernslagger, men om Nordboerne også foretog jernudvinding vides ikke (mundtlig oplysning fra Hans Kapel, Nationalmuseet i København; se også Buchwald 2001).

"Denne Art bruges og af Smede"[20]

Problemet med egnet brændsel til særligt varmekrævende arbejde som smedning har været alment på de nordatlantiske øer. Også til almindelig opvarmning og madtilberedning i dagligdagen har brændslet spillet en afgørende rolle, og det gjaldt på Færøerne om at have adgangsmuligheder for god og rigelig tørv. Det er således ikke tilfældigt, at J. Chr. Svabo i sine indberetninger fra 1780erne bruger et helt kapitel af sine indberetninger til tørven, dens kvalitet og de arbejdsprocesser, der var forbundet med at skære, tørre og hjembringe tørven.

I alt opregner Svabo 15 slags tørv, som han klassificerer alt efter mængden af organisk materiale, tæthed og askemængde, hvor det centrale selvfølgelig er brændværdien. Svabos nævner først en tørv, som kalder han "*Blaaramøgvur*", hvis "*Tyngde og Haardhed viiger ikke for Steenkullets*". Den er brugbar "*ej allene til alt ekonomisk Brug...men og brugbar i Essen*". Desuden forekommer den mange steder i god mængde og "*er den bedste af alle*". Har man ikke kunnet få denne tørv, er der mulighed nummer to, der kaldes "*Kolamøgvur*", som også indeholder rødder af enebærbuske. "*Denne Art bruges og af Smede*" (Svabo 1976, p.134). Herefter følger de øvrige 13.

19 Efter brevveksling med Alexander Fenton i 1993, stillede denne venligt sine noter om tørvekul til rådighed for forfatteren.

20 Svabo 1781, p. 134.

Hvis man skal forestille sig, at jernudvinding foregik på Færøerne i vikingetid og tidlig middelalder, er første spørgsmål, om forudsætningerne er til stede: Brændsel og malm. Der er ingen grund til at antage, at den meget enkle teknologi med fremstilling af tørvekul kun har været kendt på Fetlar og Unst (se Fenton 1977). Gruberne i det arkæologiske materiale kan være svære at funktionsbestemme med sikkerhed. I materialet fra Argisbrekka findes adskillige mindre gruber og enkelte større, som regel som ældste aktivitetselementer på de enkelte Anlægsområder. Lagfølgen i enkelte gruber med tilstedeværelsen af forkullet tørv og tørveaske kan godt opfattes som resterne af en mile. Dette gælder blandt andet de to gruber i Anlægsområde XII og ikke mindst de større gruber i bunden af Anlægsområde I, hvor en fortolkning som tørvekulsmiler er højst sandsynlig.

Senere forsøg med fremstilling af tørvekul på Historisk-Arkæologisk Forsøgscenter, Lejre på Sjælland har bekræftet teknologiens enkelthed og de arkæologiske spors mulige funktion (Mahler & A. Jouttijärvi 2005, p. 92f.).

Selve teknologien ved jernudvindingsprocessen, med ristning af malmen, opbygning af selve ovnen, opstabling af kul og malm osv., er arkæologisk påvist i mange egne af Skandinavien ligesom den er kendt på Island (Nielsen 1926, p.129f.; Thorbjörn & M. Hermanns-Auðardóttir 1992, p. 5f.). Jernudvindingsovne forekommer i en række typer som både afspejler en kronologisk udvikling og formentlig også geografiske variationer (Espelund 1991, p. 71). Vi kan her nøjes med at fastslå, at teknologien ved jernudvinding efter al sandsynlighed også var kendt i vikingetid og tidlig middelalder på Færøerne. Vi ved blot ikke om, man gjorde brug af den, idet vi ikke har spor efter jernudvindingsovnene.

Endelig findes der også jern på Færøerne; ikke som jordfast malm, men som jernudskillelser. Jernet forekommer blandt andet i basalten og den røde tuf, hvorfra det lidt efter lidt udvaskes af regnvandet, der fører det med sig, og udfælder det igen. Sådanne udfældninger findes karakteristisk ved overgangen fra gruslag til silt eller ler, altså hvor der er forskel i kornstørrelse mellem to lag i jorden. Jernet kan også udfældes andre steder ved grundvandsgrænsen, i moser (myremalm) og søer (f.eks. bønnemalm). Spørgsmålet er blot at finde de steder, hvor jernudfældningerne er så massive, at de kan danne basis for en proces med henblik på jernudvinding.

Nummer	Vægt i g.	Beskrivelse
/I.67	15, 13 og 7	Tre fragmenter. Lette, gasporøse, mørkt gråsort. Forslagget aske og ler.
/I.150	2,6	Fragment. Gasporøse, mørk gråsort. Forslagget aske og ler.
/I.200	1,0	Slaggedråber. Porøse; indeholder kulstof.
/I.249	12,4	Kul med tyndt overþadelag af slagge. Efter strukturen tørvekul
/I.734	119	Relativt kompakt slagge med bevaret overþade. Er dannet i et retvinklet hjørne. Udvindings- eller smedeslagge
/I.828	6,0	Gasporøs, gråsort. Esseslagge evt. med forslagget aske.
/I.838	3,7	Lille fragment. Gasporøs, glasagtig, gråsort. Forslagget aske
/I.892	96,6	Fragment. Gasporøs, glasagtig, gråsort. Esseslagge med forslagget aske
/I.915	1,2	Lille fragment. Gasporøs, gråsort. Forslagget aske
/I.934	7,4	Lille fragment. Gasporøs, gråsort til sort, nogle steder glasagtig. Esseslage med forslagget aske
/I. 941	75,7	Lidt fragmenteret. Er tydeligvis dannet i bunden af en grube eller esse. Ret kompakt, sort. Esseslagge.
/I.948	3,5	Fragment. Gasporøs, glasagtig, blåsort. Forslagget aske evt. blandet med slagge.
/I.949	1,5	Fragment. Gasporøs, glasagtig sort. Esseslagge og forslagget aske.
/II.50	40,0	Fragment. Gasporøs, gråsort nogle steder glasagtig. Forslagget aske
/XII:66	4,5	Fragment. Gasporøs, sort til blåsort. Udvindings- eller esseslagge med forslagget aske
/XII.67	1,2	Lille fragment. Gasporøs, gråsort. Forslagget aske

Tabel 8: Oversigt over slagger og forslagget aske.

Survey of slags and slag ash.

Analyse af slaggematerialet

Arne Jouttijärvi

Det analyserede materiale[21] bestod af 16 større og mindre slaggefragmenter. De fleste af stykkerne vejer under 10 gram, men et fragment kommer dog op på 40 gram og fire stykker vejer mellem 75 og 120 gram. I tabel 8 er givet en kort karakteristik af de enkelte slagger.

Mikroskopi

Der blev udtaget prøver til mikroskopering af alle slaggerne. Strukturmæssigt fordeler slaggerne sig i tre grupper.

Gruppe I er kraftigt porøse slagger og udgøres af følgende fundnumre /I.67, /I.150, /I.828, /I.838, /I.915, /I.934, /I.948, /I.949, /II.59, /XII.66 og /XII.67. Porøsiteterne er runde og tydeligvis opstået ved passage af gas gennem slaggesmelten. Farven er mørk grå til sort, og brudfladen har ofte et glasagtigt udseende. I mikroskopet er slaggen oftest strukturløse, men ind i mellem forekommer antydning af aflange krystaller. Slagger af denne type stammer normalt ikke fra jernforarbejdningsprocesser, men vil hyppigt være opstået ved smeltning af ler eller aske.

Gruppe II er kompakte slagger: /I.734, /I.934 og I/941. Farven er sort med en krystallinsk brudflade. I mikroskopet ses en tydelig krystallinsk struktur. Strukturen består af dendritter af Wustit (feO) og krystaller af Fayalit (2FeO, SiO_2), hvorimellem der findes et mørkere

21 Takket være en bevilling fra Dronning Magrethe IIs Arkæologiske Fond har det været muligt at foretage tekniske analyser af slaggerne fra Argisbrekka.

overvejende ukrystallinsk materiale. Strukturen er typisk for jernudvindings- og smedeslagge.

Gruppe III er kulstof overtrukket med et tyndt lag slagge: /I.200 og /I.249. Kullet er næsten strukturløst, og der er sandsynligvis tale om tørvekul.

Kemisk analyse

Seks af slaggerne samt et stykke malm blev udvalgt til kemisk analyse. Der blev primært valgt slagge, som kunne tænkes at hidrøre fra udvinding eller smedning (/I.734, /I.934 og /.941), men også tre af de gasporøse slagger blev analyseret (/I.838, /I.892 og /II.59). Af tabel 8 fremgår, at flere af slaggerne umiddelbart på grund af deres form eller struktur kan bestemmes som esseslagger, altså stammende fra en smedeproces. Dette gælder således /I.934, og /I.941. Kun /I.734 er så kompakt og utypisk, at den muligvis kan stamme fra jernudvinding.

Som sammenligningsgrundlag kan for eksempel tjene analyser af slaggematerialet fra en jernudvindingsplads på Møsstrond i Telemark (Rosenquist 1988). Slaggerne fra Argisbrekka er tydligvis af samme type med ca. 20 % SiO_2 og ca. 65 % FeO. Dette er dog ikke nok til at sige, at der også her er tale om jernudvindingsslagger, idet smedeslagger vil kunne have en lignende sammensætning. Hvis MnO havde forekommet i større mængde, havde det kunnet antyde, at der var tale om udvindingsslagge, idet MnO, ligesom FeO, er en udfældet oxid, som er karakteristisk for myremalm. Der findes dog også malme med lavt Mn-indhold, så et lavt MnO-indhold i slaggen betyder dermed ikke at der nødvendigvis er tale om smedeslagger.

En væsentlig forskel fra det norske materiale er Argisbrekka-slaggernes indhold af TiO_2, som er markant højere. Det har ikke været muligt at finde tilsvarende høje indhold i analyser fra andre dele af Skandinavien eller Nordeuropa. Der er ingen markant forskel i analysen for de tre slagger, og det er derfor ikke på denne baggrund muligt at afgøre, hvorvidt /I.734 skulle stamme fra udvinding.

Analyserne af de gasporøse slagger adskiller sig tydeligt fra de kompakte. Dette gælder især de fremhævede oxider. Det lille FeO-ind-

Tabel 9: Jernforarbejdningsslagger.

Iron manufacture slags.

Prøve	Na_2O	MgO	Al_2O_3	SiO_2	P_2O5	SO_3	K_2O	CaO	TiO_2	MnO	FeO
/I.734	1,6	1,5	10,0	16,7	1,1	0,5	0,3	1,9	1,5	0,4	64,5
/I.934	1,8	1,1	9,7	17,8	0,8	0,7	0,3	2,4	2,0	0,1	64,6
/I.941	2,1	1,5	10,3	14,3	1,0	0,5	0,4	2,5	2,6	0,2	64,4
gsnit	**1,8**	**1,4**	**10,0**	**16,2**	**0,9**	**0,6**	**0,3**	**2,3**	**2,0**	**0,2**	**64,2**
Møss.	0,8	0,5	5,4	22,1	0,4	-	1,0	1,2	0,3	2,0	63,3

Prøve	Na_2O	MgO	Al_2O_3	SiO_2	P_2O_5	SO_3	K_{2O}	CaO	TiO_2	MnO	FeO
/I.838a	2,5	5,3	30,8	39,7	1,9	0,2	0,6	9,2	4,0	0,0	5,5
/I.838b	1,8	8,4	27,9	27,6	3,0	0,3	0,7	11,3	4,9	0,0	14,1
/I.383c	2,4	7,0	28,9	35,5	2,2	0,3	0,7	9,2	4,2	0,0	9,6
/I.892	2,7	2,2	30,8	47,8	1,8	0,1	0,9	3,6	6,6	0,1	4,7
/I.934	3,9	0,6	20,9	60,8	0,7	0,1	2,3	3,2	1,8	0,1	5,6
/II.59	1,7	14,0	17,3	44,9	0,5	0,0	0,6	8,0	1,3	0,2	11,5
gsnit	**2,0**	***5,9**	***26,1**	***42,7**	**1,7**	**0,2**	**1,0**	***5,6**	**3,8**	**0,1**	***8,5**

Tabel 10: Gasporøse slagger.

Gas porous slags.

hold viser, at der ikke er tale om egentlige jernslagger, og det mest sandsynlige er, at slaggerne er opstået ved smeltning af aske, i dette tilfælde stammende fra afbrænding af tørvekul. Som det fremgår af nedenstående tabel stemmer analyser af tørveaske fra samme lokalitet ret godt overens med slaggeanalyserne. Dog er der i asken et noget højere indhold af P_2O_5 end i slaggerne.

Da denne slaggetype findes sammenhængende med de egentlige jernslagger, må de være opstået under samme procesforløb. Hvis der i disse tilfælde havde været tale om en udvindingsproces ville man forvente, at der var dannet så meget udvindingsslagge, at brændselsasken var fuldstændigt optaget i denne. Disse slagger må derfor sandsynligvis være opstået ved en smedeproces, hvor den dannede slaggemængde er væsentlig mindre end ved udvindingen.

Analysen af malmen viser et ret højt indhold af SiO_2 og Al_2O_3 samt et tilsvarende lavt FeO – indhold. Dette gør netop denne malm uegnet til jernudvinding, idet en brugbar malm skal indeholde over 70 % FeO. Det er dog normalt, at man inden for mindre områder kan finde såvel gode som dårlige malme, og det er da også relativt nemt, med lidt erfaring, at sortere de anvendelige malme fra. Alene tilstedeværelsen af malm viser derfor, at der må være mulighed for at finde et råmateriale egnet til jernudvinding i området. Også i malmen er der et karakteristisk højt indhold af TiO_2. Dette vil kunne have stor betydning ved fremtidige undersøgelser, idet der vil være mulighed for at genfinde dette ved analyse af slaggeindslutningerne i jern, som er fremstillet på Færøerne. Dette vil være den sikreste måde at få dokumenteret en eventuel jernproduktion på, så længde der ikke findes fund af jernudvindingsanlæg.

Desværre er bevaringsforholdene for jern på Øerne så dårlig, at der ikke blev fundet rester af metal i de nagler fra Argisbrekka, som blev

Prøve	Na_2O	MgO	Al_2O_3	SiO_2	P_2O_5	SO_3	K_{2O}	CaO	TiO_2	MnO	FeO
I	0,4	2,2	27,4	44,5	7,4	0,0	1,0	4,1	3,4	0,0	9,5
II	0,1	2,8	31,5	38,8	7,5	0,0	1,1	3,7	4,5	0,0	9,9
III	0,0	2,4	29,8	41,0	8,2	0,0	1,1	4,4	3,8	0,0	9,3
gsnit	**0,2**	**2,5**	**29,6**	**41,4**	**7,7**	**0,0**	**1,1**	**4,1**	**3,9**	**0,0**	**9,5**

Tabel 11: Tørveaske.

Turf ash.

Tabel 12: Malmen.

The ore.

Prøve	Na_2O	MgO	Al_2O_3	SiO_2	P_2O_5	SO_3	K_{2O}	CaO	TiO_2	MnO	FeO
Malm	**1,8**	**1,8**	**6,3**	**23,9**	**0,4**	**0,0**	**0,2**	**2,7**	**0,9**	**0,4**	**61,6**

undersøgt i denne forbindelse. Det var derfor ikke muligt, at eftervise noget jern produceret på stedet.

Konklusion

Det er tydeligt blevet påvist, at der på Argisbrekka har foregået smedning af jern under anvendelse af tørvekul som brændsel. Det er imidlertid ikke muligt at afgøre, hvorvidt det materiale, der er blevet smedet har været lokalt produceret eller importeret jern.

De geologiske betingelser for dannelse af myremalm er til stede, så der er mulighed for, at der har kunnet finde jernudvinding sted på lokaliteten. Da det er muligt at opnå tilstrækkeligt høje temperaturer til smeltning af slagge ved anvendelse af tørvekul, kan man også tænke sig disse anvendt til jernudvindingsformål. Det har med det eksisterende materiale fra Argisbrekka ikke været muligt at dokumentere en sådan udvinding. En af de undersøgte slagger (/I.734) kan stamme fra udvinding, medens resten må henføres til smedeprocesser.

I 1992 kunne man ud fra de foretagne analyser konkludere, at de undersøgte slagger har et karakteristisk indhold af titaniumoxid, som ikke er set tilsvarende i andet skandinavisk materiale. Årsagen til dette er et titaniumoxid indhold på gennemsnitligt ca. 2,5% i de – i geologisk sammenhæng – forholdsvis unge færøske basaltaflejringer. Da indholdet er væsentligt lavere i for eksempel de meget ældre norske grundfjeldsområder vil titaniumoxiden ved fremtidige undersøgelser kunnet bruges som indicium på lokal færøsk jernproduktion. Ved undersøgelser af jerngenstande ville det således efter al sandsynlighed være muligt at genfinde titaniumoxid-indholdet i slaggeindeslutninger, som stammer fra udvinding.

I løbet af 1990erne blev der foretaget en lang række forsøg med fremstilling af tørvekul foruden jernudvindingsforsøg med tørvekul og endelig smedning i esse med tørvekul[22]. Forsøgene viste, at både udvinding, smedning og svejsning sagtens lod sig gøre ved brug af tørvekul. Herefter var det muligt at gå lidt længere (Mahler & Jouttijärvi 2005, p. 97). Konklusionen var, at sammensætningen af slaggeindslutningerne i et stykke jern er et produkt af malmen og brændselsasken, og at der ikke sker nogle ændringer ved den videre forarbejdning. Hvis man ved at undersøge af et stykke jern, finder et højt magnesium- og titanium-

22 Dette kunne kun lade sig gøre med årlige bevillinger fra Historisk-Arkæologisk Forsøgscenter, Lejre. Tørven blev rundhåndet stillet til rådighed af Sune Winther, Sandoy.

indhold i slaggeindslutningerne, må det derfor med stor sandsynlighed være fremstillet på det nordatlantiske basaltplateau (Færøerne – Island). Der kan således ikke være tale om jern importeret i form af lupper fra f. eks. Norge, som blot er blevet smedet ved hjælp af tørvekul, idet dette ikke vil kunne give en detekterbar ændring i sammensætningen af inklusionerne.

Rensningsslaggerne fra Argisbrekka har en sammensætning, som ligger meget tættere på tørveasken end på de rensningsslagger, som fremkom ved smedeforsøget. Dette kunne antyde, at sammensætningen ikke kun skyldes en opblanding af slagge med tørveaske, men at den slagge, som blev smeltet ud af jernet i sig selv havde et højt indhold af disse oxider. I så fald er det sandsynligt, at det jern, som blev renset og smedet ved Argisbrekka, var fremstillet på det nordatlantiske basaltplateau, og ikke importeret fra Norge, som det ellers antages.

Til det nordatlantiske basaltplateau hører også Island, og vi kan ikke udelukke at jernet er islandsk, selvom en færøsk oprindelse er langt den mest sandsynlige.

Man skal selvfølgelig være forsigtig med at drage vidtgående konklusioner på grundlag af så få analyser. Sikre oplysninger om en eventuel hjemlig jernproduktion på Færøerne og dens betydning i forhold til import, vil kun kunne fås gennem analyse af et væsentligt større slaggemateriale, og ikke mindst undersøgelse af jerngenstande.

Kapitel 22: Human impact and landscape change at Argisbrekka

By Gina E. Hannon[23] & R.H.W. Bradshaw[24]

ABSTRACT

Vegetation changes on the Faeroe Islands during the late-Holocene reflect intimate interactions between cultural and environmental development. Analyses of fossil wood, pollen and plant macrofossils indicate that the present day open landscape has replaced tree and shrub vegetation that was present during the early and mid-Holocene. Conditions altered c. 2000 years ago, with the loss of woody vegetation and increasing erosion - trends that appear to be initiated prior to human settlement. At the Viking site of Argisbrekka, situated on a delta by the lake of Eiðisvatn on the northern Island of Eysturoy, a thick layer of wood peat dating from c. 2300 BC contained megafossils of *Betula pubescens, Juniperus* and *Calluna vulgaris*. Prior to this positive identification of tree *Betula*, the islands had been thought to be treeless throughout the Holocene. Distinctive settlement horizons have been recorded in the palaeoecological record including pollen evidence for the cultivation of cereal crops, cultural macrofossil assemblages, charcoal fragments and diatoms indicating lake nutrient enrichment. There is a discrepancy between the archaeological and biological evidence for first settlement. The calibrated age range for settlement, as identified by pollen, plant macrofossil and tephra analyses, is earlier than those proposed from archaeological and historical studies, but they agree with previous palaeoecological investigations.

Introduction

The Faeroe Islands (61° 24' to 62° 24'N and 6° 15' to 7° 41'W) today (Figure 171), are characterized by windswept, low growing, treeless vegetation, heavily browsed by sheep. Palaeoecological methods have shown that the vegetation and landscape have been affected by major cultural changes since the sixth century AD (Hannon et ali, 2001)

23 Southern Swedish Forest Research Centre, SLU, S-230 53 Alnarp, Sweden
24 GEUS, Denmark

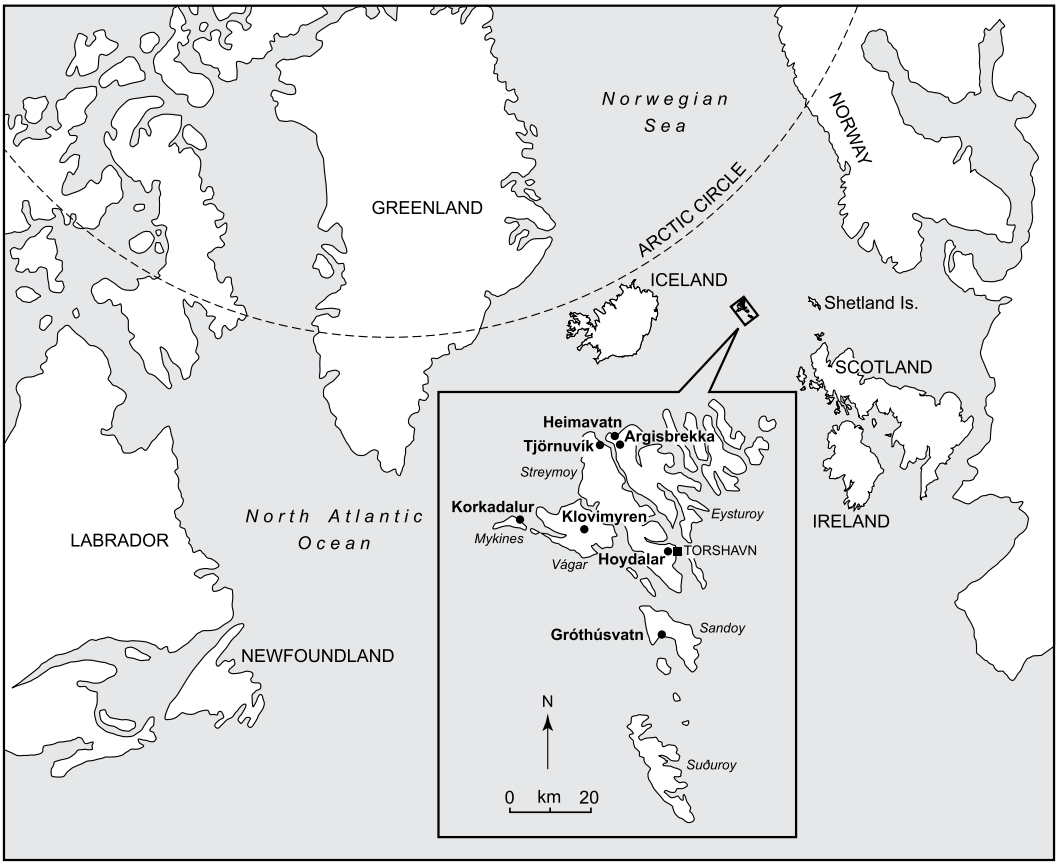

Figure 171. The position of the Faeroe Islands in the North Atlantic Region showing the localities mentioned in the text.

while the archaeological data points towards a settlement period from the Viking Age up to the Middle Ages.

Argisbrekka is located on the shore of Eiðisvatn, 1.5 km inland on the northern end of the island of Eysturoy at an altitude of 130 m a.s.l. (Figure 172). The archaeological site at Argisbrekka is of considerable interest, because a thick layer of wood, including tree *Betula, Juniperus* and *Calluna* was revealed during archaeological excavations, 60 cm below the surface sediments (Jóhansen, 1989). Geikie (1880) had reported findings of *Betula* from Eiðisvatn, but did not identify it to species. Prior to the positive identification of tree *Betula*, the islands had been thought to be treeless throughout the Holocene whilst there was macrofossil evidence for shrubs including *Juniperus, Salix glauca, S. phylicifolia* and *Betula nana* (Jessen, 1925, Jóhansen, 1985, Hannon & Bradshaw 2000, Hannon et ali, 2001, Hannon et ali, 2003).

In this chapter, we assess the pre-settlement and post-settlement vegetation dynamics using palaeoecological techniques at two sites at Argisbrekka; one site is within the archaeologically excavated area ('*Betula*' profile, **E 3**) and the other site (**E 2**), is c. 100 east of house area 1, upslope, at an altitude of 146.63 m a.s.l. (Figure 172). A third site (**E 1**), on the north-western side of Eiðisvatn, was also described in the field, and radiocarbon dated. Only four pollen levels were available from this site, but the timing of settlement was similar to that of **E 3**.

Setting

About 70% of the land area of the Faeroe Islands is above 200 m a.s.l. (Christensen and Mortensen, 2002) and the vertical vegetation zonation from this point upwards is low alpine grading into an alpine vegetation zone at the mountain tops, while below 200 m a.s.l., the vegetation is temperate (Fosaa, 2003, Chapter 2, this book). The lowland is largely dominated by sedges (Cyperaceae), although grasses (Gramineae) occupy both the middle altitudes and the lowlands. Cultivated land consists of about six per cent of the lowlands, mainly near the coast, and hay is almost the only crop that remains important today. Cultivated crops, mainly *Hordeum vulgare* and *Hordeum distichon*, have been grown in the past (Jóhansen, 1996). Of the 90 species present only since settlement, 30 have become naturalized and the other 60 commonly occur as weeds on cultivated land or in urban areas (Hansen & Jóhansen 1982).

Sheep, the most common domestic animals, are allowed unrestricted grazing in uncultivated areas throughout the year and in the infields during the winter months. As a result, there is a marked effect on the plant communities, with the only 'untouched' vegetation remaining in clefts, ravines or on the most inaccessible slopes (Jóhansen 1996). The mean temperature of the warmest month is 11°C, above the isotherm used to define the limit for tree growth (Troll, 1973). Despite this, the only locality to have shown positive presence of tree *Betula* on the Faeroe Islands during the Holocene, is at Argisbrekka.

Methods

Fieldwork for the pollen investigations at Argisbrekka was carried out in two phases, 4 - 10 August, 1985 and 8-17 August 1986, led by Ditlev Mahler. A large number of open sections were examined, complemented by coring with a russian peat sampler. Sediment descriptions were carried out by Bent Odgaard, while the samples for pollen analysis

Tabel 13: Profile E1

0 - 17 cm	Th32, Tb32	Dark brown fibrous peat with recent roots.
17 - 30 cm	Th23, Tb21	Grey brown, fibrous peat with some recent roots.
30 - 36 cm	Th23, Ld 1	Dark grey brown, peat with gyttja.
36 - 51 cm	Th24, Dl +	Dark grey brown fibrous peat with some wood fragments.
51 - 69 cm	Th23, Tl21	Dark chocolate brown, fibrous peat with many wood pieces
		Stones + including Juniperus and Salix. Single woody roots with
		Equisetum rhizomes. Single stones up to 10 cm diameter.
69 - 74 cm	Th24, Ld +	Light grey/chocolate/brown peat with some gyttja.
74 - 81 cm	Th23, Tl21	Dark chocolate brown fibrous peat with much wood.
81 - 83 cm	Ld03, Th31	Olive brown peat containing gyttja.
83 - 84 cm	Ld03, Grus 1	Gyttja with gravel.
84 - 92 cm	Ld24, Th+, Sand +	Brown, slightly sandy gyttja
92 -104 cm	Ld12, Sand 1, Stones 1	Grey brown sandy and stony gyttja.
104 -		Grey, stony and gravelly sand.

were taken by Johannes Jóhansen. Three sections, **E 1**, **E 2**, **E 3**, were selected for pollen analysis by Johannes Jóhansen (Figure 172), but only two were fully analysed (**E 2** & **E 3**).

Profile E 1 was a peat profile located north-west of the lake of Eiðisvatn along the northern shore (Figure 172). This site was sampled from an open section in 1985. The profile has probably been displaced downslope somewhat by a landslide, but the stratigraphy was considered to be intact. The sediment description was made on a 2m long, cleaned, open face in sunshine. The present day vegetation on site consisted mainly of *Nardus, Carex pulicaris, Ranunculus flammula, Carex panicea* and *Agrostis.* The profile was sectioned on site in contiguous slices of 10 x 10 x 2 cm.

The sediment description from **E 1** is as follows. Nomenclature follows Troels-Smith (1955)

Profile E 2 was sampled in 1986 by Bent Odgaard. The profile was located c. 100 m east of house area 1, upslope, at an altitude of 146.63 m a.s.l. (Figure 172). The profile faced southwest and was exposed along a stream bank. The sediment description was made in sunshine along a 1 m open section. Slices of sediment were taken contiguously

Tabel 14: Profile E2

0 - 6 cm	Sh4	Recent grass peat with extensive roots. Colour dark brown. Origin uncertain.
6 - 10 cm	Ldo4, sand+	Light brown, slightly sandy gyttja with small rust coloured flecks. Recent roots persist. Upper boundary gradual.
10 - 28 cm	Th(?)34	Dark brown, strongly humified peat. Upper boundary sharp. Persistence of recent root systems.
28 - 52 cm	Th34, Ld+	Black/Brown, strongly humified peat with a little wood. Upper boundary gradual. Recent roots present.
52 - 59 cm	Ld13, Th31	Dark olive brown, gyttja with peat, with recent roots. Upper boundary gradual.
59-– 70 cm	Ld33, Th31	Dark grey brown gyttja with peat with recent roots. Upper boundary gradual.
70 - 73 cm	Ler 4, Ld+	Pale brown, very compact clay gyttja with recent roots. Upper boundary gradual.
73 - 88 cm	Th34	Dark brown strongly humified peat with recent roots.
88 - 89 cm	Ld03, Sand 1	Pale olive grey sandy gyttja with recent roots
89 - 98 cm	Th34	Dark brown peat with recent roots
98 -101 cm	Sand 2, Grus 1, Ld01	Pale blue/grey gravelly sand containing gyttja
101-108 cm	Th24, ?l+	Very compact chocolate brown peat with wood fragments
108 -	Sand 3, Grus 1	Pale blue/grey gravelly sand.

in 2 cm thick samples, from 0 to 106 cms. Selected levels were sampled for pollen analysis, prepared and counted by Johannes Jóhansen.

The sediment description from **E 2** is as follows. Nomenclature follows Troels-Smith (1955).

The 'Betula' profile (E 3) was 60 m long and dug with a ditch digger (caterpillar digger). After 60 m the section turned E/NE and continued for a further 25 m. The sediments along the section were described at the following points, 2.1 m,

30 m, 35 m, 40 m, 50 m and 60 m. In addition, *Betula* branches and root systems were visible between 67 and 100 cm depth along the dug out section**.** The pollen samples were taken from the profile at 50 m along the transect (**E 3**) which was located c. 133 m a.s.l.. Sediment samples from the '*Betula*' section were taken for radiocarbon dating. The dates were measured and calculated at the Radiological Laboratory in Copenhagen and the results (K 4843-4847) are listed on Table 13. The base of the profile, dated to 5680 ± 95 BP (4360-4680

BC) whereas the pollen evidence for landnám was taken as increase in *Plantago lanceolata* pollen and dated to 1420 ± 55 BP (AD 560-665). The mid point of the calendar year age range has been taken for the age/depth chronology (Figure 173), that has been used to date the vegetational changes recorded from the '*Betula*' profile (Figure 175).

Figure 172. Argisbrekka, and the position of sediment profiles E1, E2 and E3 by Eiðisvatn on the northern end of the island of Eysturoy.

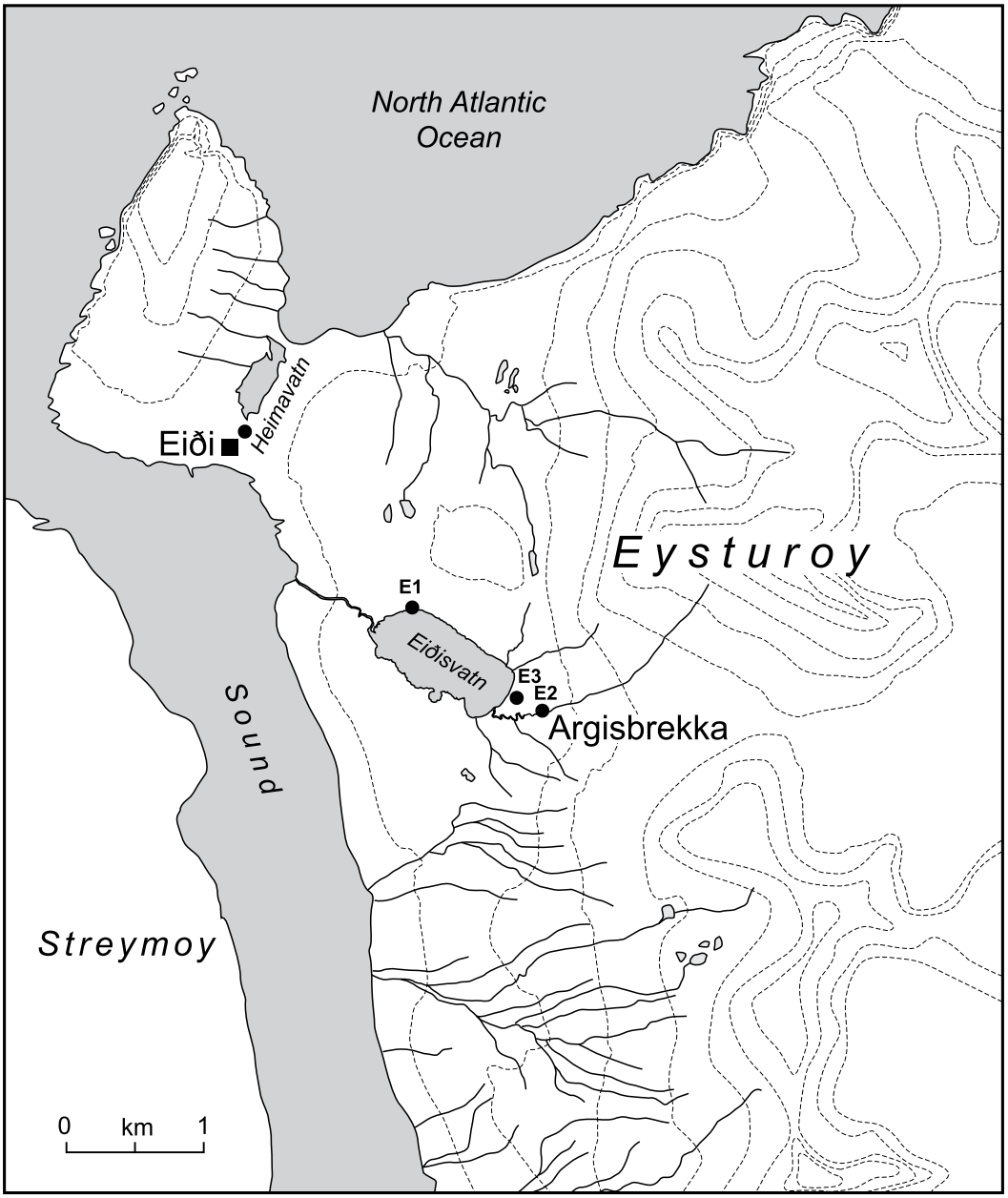

The radiocarbon dates were calibrated using the computer programme OxCal vers. 3.9 (Bronk Ramsey, 2001).

Pollen samples were taken from between 5 and 10 cm intervals from sections **E 2** and **E 3**, and prepared using standard techniques (Berglund, 1986). Data are presented in the form of pollen percentage diagrams (Figures 174 & 175). The pollen sum included all taxa except aquatic plants. The diagrams were drawn up using the computer programmes TILIA and TILIA GRAPH (Grimm, 1991).

Interpretation and discussion

The timing, scale, and consequences of human impact on the environment vary greatly around the world, and influence local attitudes as to what is considered "natural" in the environment. Establishing first human interference, whether direct in terms of cultivated crops or indirect in terms of grazing animals, is important, because it represents the change from 'natural' vegetation communities to a 'managed'system. Paleoecological and archeological techniques, used together, generate information about settlement and its environmental impact to help assess the length of time that ecosystems have been modified by human interference (Dodson and Intoh, 1999, Head, 1999). Because anthropogenic impact was late on the Faeroe Islands and Iceland, from *c*. AD 500–700 (Table 14), compared with the rest of Europe, these islands occupy a critical position in this debate, being centrally located between the long-inhabited coasts of Norway, Scotland and Ireland and the Inuit settlements on Greenland and Labrador (Figure 171). Pollen data alone can be difficult to interpret owing to the possibility of long-distance transport and low pollen production in extreme environments. Plant macrofossil data are less ambiguous in this context and yield far greater taxonomic detail of the vegetation than do pollen data. Of particular interest was the composition and structure of the pre-settlement vegetation, given the fact that prior to this archaeological investigation, the Faroe Islands had been thought to be treeless throughout the Holocene. How important were *Betula* trees on the islands, is Argisbrekka the only likely place for them to have grown, and what was the structure of the former vegetation types?

The section taken through the *´Betula´* profile at Argisbrekka (**E 3**), is the only fully dated core, dating from c. 4500 calibrated calender years BC (Table 13). The *´Betula´* wood horizon dates from 2300 BC, appar-

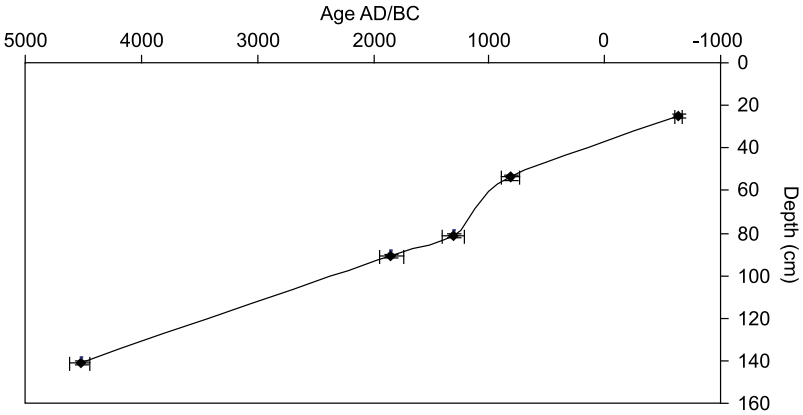

Figure 173. The relationship between age and depth of sediment from the 'Betula' profile at Argisbrekka.

ently initiating at the same time as the increase in frequency of pollen of heathland plants (*Calluna, Erica* spp. and *Empetrum*) (Figure 175). The **E 2** profile was not dated, yet the pollen frequencies are similar those from the '*Betula*' profile, with the exception of *Dryopteris* spores and *Juniperus* pollen which are more frequent prior to settlement (Figure 174). There is one radiocarbon date from profile **E 1**, but unfortunately very few pollen levels counted from this section. The radiocarbon date, K-4848, is noted in the GEUS archives as being taken from the point in the profile where the first *Plantago lanceolata* was recorded. This date was 1250 ± 50 radiocarbon years BP (AD 680-860, Table 13).

Vegetation Change

The pollen records from Argisbrekka reflect changes from shrub-dominated vegetation to a more open landscape over the last 2000 years. The general vegetation history of the islands before anthropogenic interference has been described as being dominated by *Juniperus* and *Salix* with some heathland plants, and tall herbs including *Angelica archangelica, A. silvestris, Rhodiola rosea, Geranium silvaticum, Filipendula ulmaria, Caltha palustris* and *Ranunuculus acris* (Jóhansen, 1989). Fern spores recorded pre-settlement include *Dryopteris filix-mas, Athyrium filix-femina, Blechnum spicant* and *Polypodium. Betula nana* was originally considered to have become extinct in the early Holocene (Jóhansen, 1985), but the plant macrofossil leaves of *Betula nana* recovered at the settlement horizon from Tjørnuvík by Hannon (1999) refute this. Jóhansen (1985) speculated that soils became poor in the mid Holocene because of leaching, and the result was acidification with spread of *Calluna, Erica* spp. and *Empetrum*, and in the herbs, increase of *Potentilla erecta.*

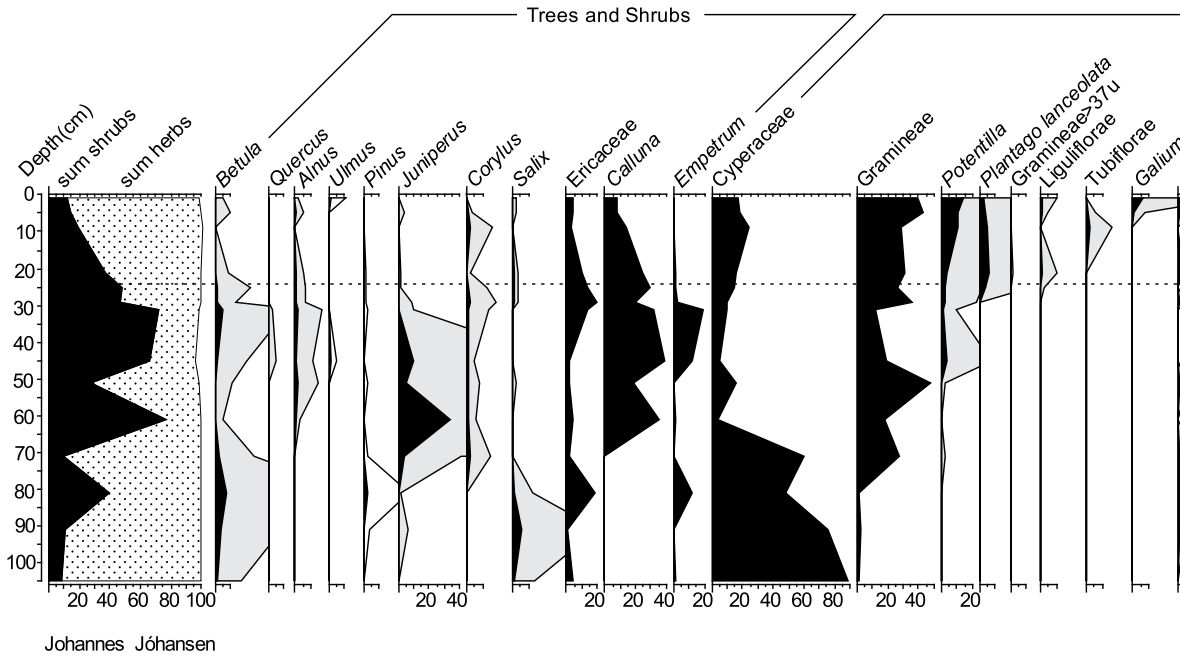

Figure 174. Pollen percentage data from Section E2, Argisbrekka shown against depth of sediment. Percentages are based on total pollen and spore sum of land plants. Exaggeration of selected profiles is x10. The beginning of the proposed settlement horizon is represented by a dashed line.

Plant macrofossil analyses from Gróthúsvatn on the island of Sandoy, shows a shift from herb-rich fen communities with abundant *Filipendula ulmaria*, *Caltha palustris*, *Viola riviniana* and *Carex* spp., to a shrub-woodland phase comprised of *Betula, Juniperus communis* and *Salix phylicifolia* growing together with *Empetrum, Erica cinerea* and *Calluna vulgaris* (Hannon et ali, 2001). Heathland then further developed in the mid-Holocene as *Betula, Juniperus communis* and *Salix phylicifolia* decreased. At Klovinmyren, on the island of Vágar (Figure 171), abundant *Calluna* twigs and leaves were recorded over a layer with *Juniperus* remains c. 6000 BP (Robertsson, 1968 in Persson, 1971) and at c. 3570 BP at Hoyadalur (Figure 1)(Jóhansen, 1985). These macrofossil results support Jóhansens hypothesis, and show, as at Argisbrekka, heathland communities developed in the early-mid Holocene, apparently before settlement. This is in contrast to the Scottish and Norwegian mainland and Shetland where spread of heathland c. 4000 BP has been attributed to early human activity (Bennett et ali, Moe et ali, 1978).

Anthropogenic impact brought with it a host of new species including cultivated crops and weeds (Jóhansen, 1985, Hannon & Bradshaw, 2000). Settlement resulted in a widespread change in the landscape

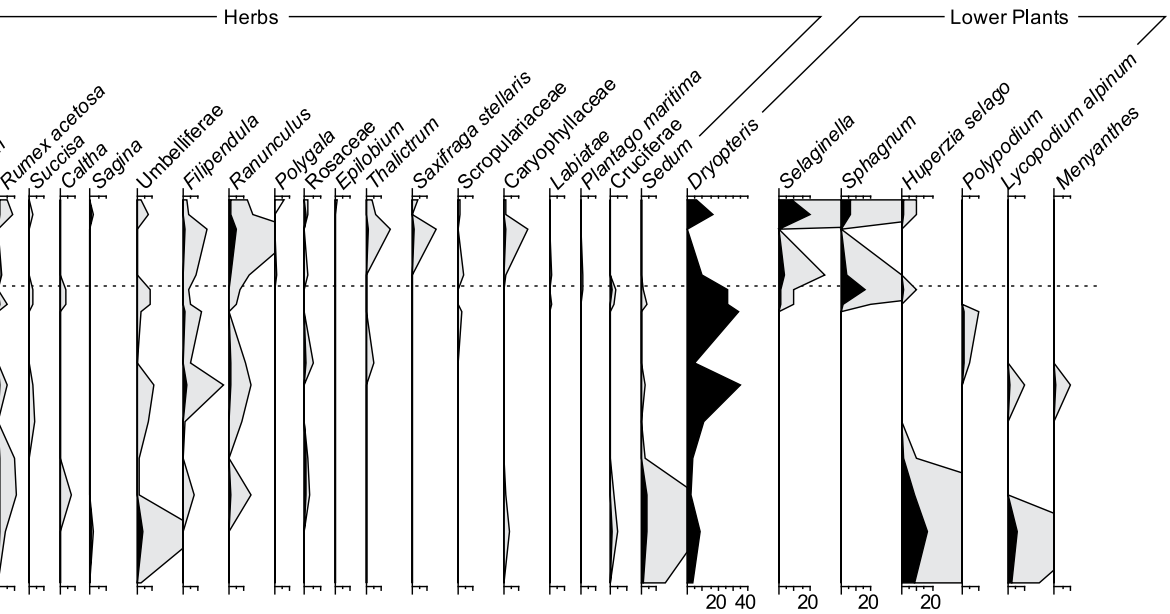

and most likely accelerated the development of acid heathland and blanket peat. The interpretation of the archaeological data from Argisbrekka, has suggested that this site, which is slightly away from the coast and in a sheltered location at an altitude of 130 m a.s.l., had a different role in terms of landscape use than the coastal settlements. Pollen of cultivated crops was not recorded in the pollen record and the archaeological evidence suggests that at least at the beginning of the occupation phase, the area was used as a summer pasture farm rather than an all year round settlement (Chapter 24, this book).

The main pollen changes seen in the '*Betula*' pollen profile (**E 3**) at settlement (Figure 175), were the decrease in heathers (*Calluna* and Ericaceae) and certain herbaceous plants (*Succisa, Caltha*, Umbelliferae), disappearance of *Juniperus*, together with an increase in Gramineae, *Rumex acetosa, Potentilla, Galium,* Liguliflorae and *Plantago lanceolata.* The timing of these changes was c. AD 560-590 (Table 13). At section **E 2** (Figure 174), the main changes seen at c. 20 cm depth, were once again a decrease in heathland plants (*Calluna* and Ericaceae), decrease in *Dryopteris* spores, together with an increase in Gramineae, large wild Gramineae, *Ranunculus flammula, Potentilla* cf. *erecta,* Liguliflorae and *Plantago lanceolata.* An increase in pollen percentages of large (wild)

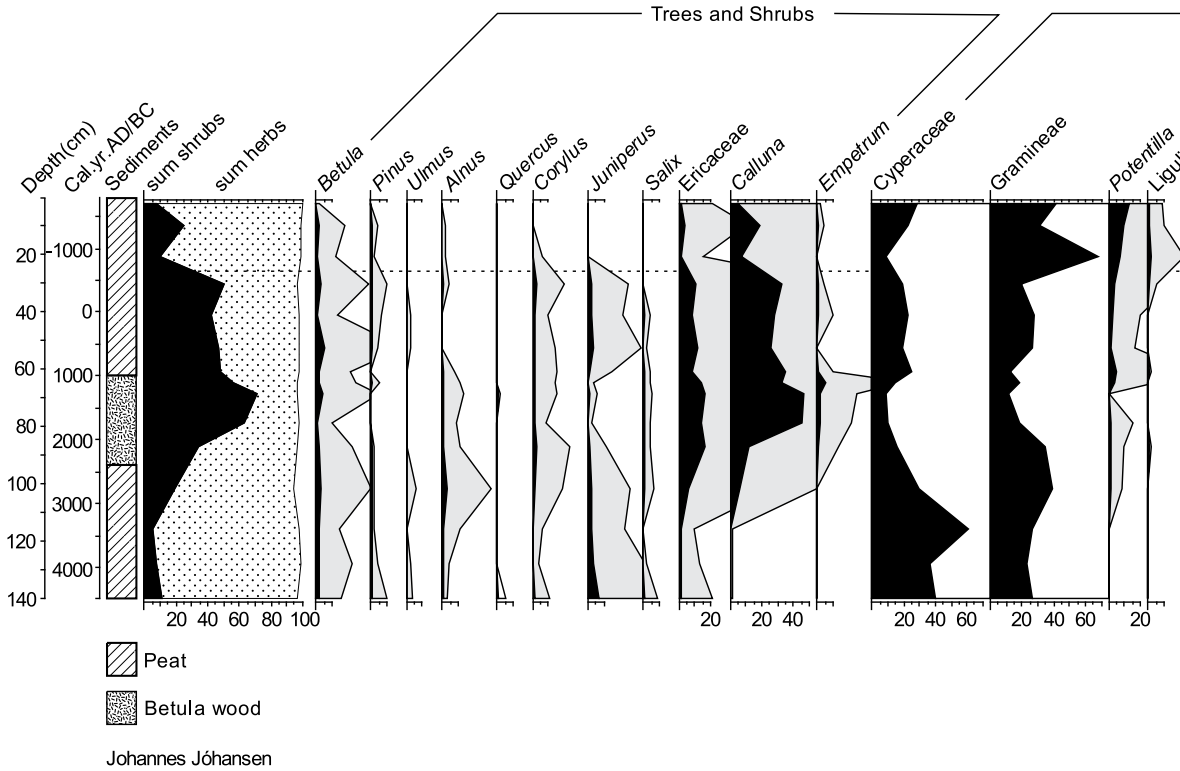

Figure 175. Pollen percentage data from the 'Betula' profile at Argisbrekka shown against age and depth of sediment. Percentages are based on total pollen and spore sum of land plants. Exaggeration of selected profiles is x10. The beginning of the proposed settlement horizon is represented by a dashed line.

Gramineae is characteristic for settlement on Iceland (Einarsson, 1963). The identification of settlement by Jóhansen (1985) mainly concentrated on pollen, with the appearance of cereal pollen and an increase in the pollen of grasses and of large wild grasses such as *Leymus arenarius* together with *Rumex* pollen of the *hydrolapathum* group, and increases in the pollen of *Rumex acetosa* and *Plantago lanceolata.* Woody shrubs, such as *Juniperus* disappeared, possibly through exploitation as a fuel source and in the smoking of meat, and the decrease in ferns (spores of *Dryopteris* type) has been attributed to trampling by man and domestic animals (Jóhansen, 1985).

At the re-investigated site of Tjørnuvík (Hannon & Bradshaw, 2000), first permanent human impact on the vegetation was recognized in the pollen record as the first occurrence of cultivated crops in association with a charcoal horizon, and dated to AD 660-860 (Table 13). It was also characterised by large numbers of post-settlement ruderal plants observed in the plant macrofossil record including *Stellaria media*, *Montia fontana, Silene dioica, Ranunculus flammula,* and *Sedum*

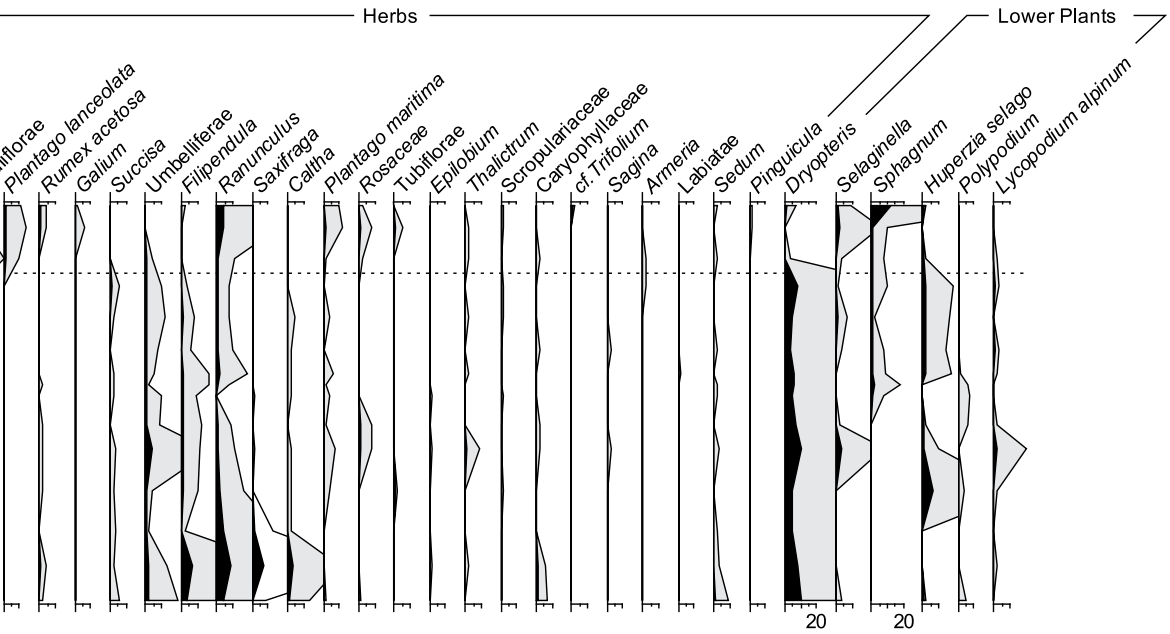

villosum (Hannon & Bradshaw, 2000). At Korkadalur on the westerly island of Mykines (Figure 1), cultivated crops identified the settlement horizon, which dated to AD 640-770 (Hannon et ali, 2001) (Table 13). At Heimavatn, from the drained section of the lake close to the village of Eiði (Figure 172), pollen of cultivated grasses were once again recorded at settlement with charcoal and dated to AD 440-640 (Hannon et ali, 2001) (Table 13). The calibrated age range for settlement at this site was earlier than those proposed from archaeological and historical studies, but was supported by an early radiocarbon date (AD 430-600) from a house foundation at Durhus, Eiði village (Table 13). Despite archaeological misgivings about how this sample was taken, it was a macrofossil moss sample and can be considered to represent the time period before the house was built.

In addition to the upland vegetation changes around Heimavatn, there was a marked increase in aquatic pollen of *Myriophyllum* and *Potamogeton* accompanied by coarse detritus in the lake sediment, the former thought to reflect altered catchment conditions affecting the nutrient

status of the lake. Diatoms analysed from this site showed an increase in relative abundance of *Fragilaria vaucheriae v. vaucheriae* and *Achnanthes linearis* slightly earlier than the settlement horizon inferred from the other sources of evidence, suggesting nutrient enrichment. Changes in lake water chemistry, which could result from land use change and clearance, vegetation change and soil erosion, may well prove to be a more rapid and sensitive indicator of catchment disturbance than the vegetation record (Hannon et ali, 2001).

The calibrated age range (Table 13) for first human impact, as identified by pollen analysis, at all of these sites is earlier than those proposed from archaeological and historical studies, but they supported the previous palaeoecological investigations carried out by Jóhansen (1985). However, the time period for actual settlement lies within one of the radiocarbon plateaux of the late Holocene, thereby restricting the precision of a chronology based solely on radiocarbon. Hannon & Bradshaw (2000) and Hannon et ali (2001), combined radiocarbon dating with tephrochronolgy in an attempt to further refine the dating chronology over the settlement horizon. A pilot study that involved concentrating rhyolitic microtephra (25-80μ).

The palynological evidence shows that an early settlement date must again be considered on the Faeroe Islands, despite the lack of archaeological evidence. It is relevant to examine the palaeobotanical record on other Atlantic islands during this time period to create a broader context and to consider the possibility of a pre-Viking settlement on the Faeroe Islands. In Ireland, an upsurge in farming activity at the beginning of the Christian Period has long been recorded in many places (Mitchell, 1986). The early timing of settlement at Tjørnuvík, Heimavatn, Korkadalur and Argisbrekka correspond to sharp rise in agricultural activity in western Ireland (Molloy and O'Connell, 1993; Ní Ghráinne, 1993, O'Connell and Ní Ghráinne, 1994). At Church Lough on the island of Inishbofin, off the coast of Connemara, a pollen profile with eight bulk radiocarbon dates recorded the start of this increase at the calibrated age of AD 575. It was defined by a maximum in cereal-type pollen, together with a suite of weed taxa and high charcoal levels, indicating arable farming (Ní Ghráinne, 1993; O'Connell and Ní Ghráinne, 1994). Furthermore, according to historical records (Neary, 1920), St. Colman founded his monastery at this site in AD 665. Molloy and O'Connell (1993) also provided good palynological evidence at Derryinver Hill, on the Renvyle penninsula, for an

increase in farming *c*. AD 680. Four radiocarbon-dated profiles have allowed the reconstruction of the land use history on the peninsula in considerable detail during the late prehistorical and the early historical period. A notable feature of the well-dated pollen profiles is increased farming activity after a short phase of woodland regeneration, named the late Iron Age Lull (Molloy and O'Connell, 1993). In Connemara National Park, renewed farming activity is dated to *c.* AD 653 (Molloy and O'Connell, 1993).

Human activity also increased in the Shetland Islands (Figure 171), prior to the first Norse settlements. Bennett et ali, (1992) reported an increase in *Hordeum*-type cereals and decrease in *Betula* woodland at Catta Ness, associated with microcharcoal and sediment changes thought to be as the result of erosion, dated to *c*. AD 500. There are no such changes when the Norse are reputed to have arrived at about AD 800, and so Bennett et ali (1992) conclude that their agricultural practices were probably similar to those of the previous occupants. This widespread evidence of increased cultural activity prior to the written records of cultural expansion gives further credence to the early dates of cereal cultivation on the Faeroe Islands

Apart from the settlement horizons, the other striking features of the two pollen diagrams from Argisbrekka is the importance of *Calluna* between c. 2000 BC and settlement, and the tree *Betula* megafossils. The *Calluna* record shows similar dynamics in other parts of the Faeroes (Figure 171), such as at Hoydalar (Jóhansen, 1985) and Klovinmyren (Robertsson, 1968 in Persson, 1971), although the increase at Klovinmyren is earlier. The *Betula* phase at Argisbrekka lies within this *Calluna* period, as also noted from the macrofossil remains at Gróthúsvatn (Hannon et ali, 2001), which was perhaps a drier, less stormy period and more favourable for tree growth. There is widespread evidence for the onset of more severe climatic conditions both on the Faeroes (Humlum & Christiansen, 1998) and elsewhere in northwest Europe from about 500 BC onwards (van Geel et ali, 1996, Andrews et ali, 2001), so the disappearance of trees may have been a response to climatic change.

In addition to tree '*Betula*', tree pollen of *Quercus, Alnus, Pinus, Ulmus* and *Corylus* were recorded at Argisbrekka. Low pollen frequencies of these tree taxa have traditionally been interpreted as being of long-dis-

tance origin (Jóhansen, 1985), but recent mega-fossil tree discoveries in Sweden (Kullman, 1998), associated with very low tree pollen frequencies, encourage a re-assessment of this interpretation. The pollen analysis from this site suggests a local stand of tree '*Betula*', which did not produce much pollen (Figure 175) and such copses may have been more widespread than originally thought. Furthermore, it cannot be ruled out that other trees, such as *Corylus*, may have occurred naturally in the past (Malmros, 1994). Plant macrofossil evidence from other suitably located sites is desirable to test this hypothesis. At Argisbrekka, this copse of trees may well have survived from a previous period of more favourable climate. At Havnardalur near Tórshavn on Streymoy, a sediment slice (K-1197) from a profile containing 40-50% *Betula* pollen was dated to 4850±120 BP (calibrated 3780-3510 BC)(Jóhansen, unpublished).

The introduction of livestock (AD 640-810, Table 13), on an island system, is likely to have had a dramatic and rapid impact. Domestic animals and wild herbivores are considered by some authors to exert a major control on the composition and structure of much European semi-natural vegetation (Humphrey et ali, 1998). Sheep, in particular, tend to feed selectively, suppressing the herb flora and allowing the spread of grasses (Grant et ali, 1985, Lagerås, 1996). The thousands of sheep, which graze grassland and the dwarf-shrub heathlands dominated by *Calluna*, *Vaccinium* spp. and *Empetrum*, devastate the present day tree and shrub flora (Jóhansen, 1996). It is very likely that animals contributed to the widespread and rapid changes observed in the pollen record. A similar situation has been proposed for Iceland, where sheep continue to have a regional influence on vegetation (Einarsson, 1963).

Conclusions

Settlement was probably the most significant disturbance factor on Faeroese vegetation during the Holocene. Pollen records of primarily non-forested landscapes can however, be difficult to interpret and plant macrofossil data are less equivocal. Palaeoecological analysis has established the existence of tree *Betula, Juniperus*, *Calluna*, *Ericaceae* and *Empetrum*, but this woody vegetation was already disappearing prior to human settlement. Settlement may well have accelerated a degradative process that was initiated by climatic change. Palaeoecological evidence for anthropogenic impact pre-dates the archaeologically dated Viking

Age landnam of the 9th century by about two centuries creating a similar debate as exists over the settlement of Iceland (Theodórsson, 1998). The current evidence strongly suggests that there was anthropogenic contact and disturbance on the Faeroe Islands, which is detected by the rather sensitive palaeoecological record, prior to the formal settlement that left firm archaeological remains. The introduction of sheep and cattle could have been one result of these early contacts. This issue could be further researched by joint palaeoecological-archaeological investigations of other temporary pastoral sites such as those at Argisbrekka.

Kapitel 23: Argisbrekka – sæter eller gård

I det foregående er der stiltiende gået ud fra, at levnene ved Argisbrekka repræsenterer resterne af en form for sæter, men hvad bygger tolkningen af Argisbrekka som en "sæter" på? Der er her fire elementer, som bør diskuteres.

1: Det kendte bosættelsesmønster i vikingetid og tidlig middelalder på Færøerne er, så vidt kildematerialet belyser det, i alle tilfælde kystnært. Med kystnært forstås i denne sammenhæng, at bebyggelsen er lokaliseret få hundrede meter fra havet. Argisbrekka, der ligger 2 km fra nærmeste kyst, bryder med dette mønster. Imidlertid er vort kendskab til vikingetidens bosættelsesmønster, bedømt ud fra de arkæologiske udgravninger ret begrænset, og man kan indføje, at der intet sted på Færøerne er særligt langt til havet. Føroya Fornminnissavn har i de sidste 20 – 25 år foretaget en række større undersøgelser af tidlige anlæg hovedsagelig til belysning af den kystnære bebyggelse, se fig. 178: Við Kirkjugarð, a Sandi (Arge og N. Hartmann 1990), Toftanes, Leirvík (Hansen 1989, p. 129 – 146), Uppi Stovu Beitinum, Leirvík (Arge 1997b), Niðri á Toft, Klaksvík (Nielsen, upubl.) og Dúrhus, Eiði (Andreasen 1980; p. 28, Arge 1990, p. 17 – 18) foruden de ældre gravninger Yviri í Trød, í Tjørnuvík (Dahl og J. Rasmussen 1956, p. 153 – 167), Heiman á, Kvívík (Dahl 1952, p. 65 – 96) og Við Gjógvará, Fuglafirði (Dahl 1958, p. 118 – 146). Der er tale om udgravninger af hele eller dele af bygningsrester i forbindelse med permanent bebyggelse eller som på Sand og i Tjørnuvík af dele af gravpladser. Hovedindtrykket er et kystnært bosættelsesmønster med store, velbyggede gårde som f.eks. ved Toftanes (sammenlign landnamsbøndernes bosættelseskrav som formuleret af Small 1969, p. 149) beliggende ved beskyttende fjorde og med let adgang til havet.

Inddrager man bebyggelsesbilledet, som det tegner sig omkring år 1600, er det kystnære mønster endnu mere udpræget (Thorsteinsson 1981a, p. 673). En af de særlige lokaliteter, der falder udenfor, og som er vikingetidig/tidlig middelalderlig, er Ergidalur, í Hovi (se også kapitel 24). Ergidalur har formentlig haft en lignende funktion som Argisbrekka.

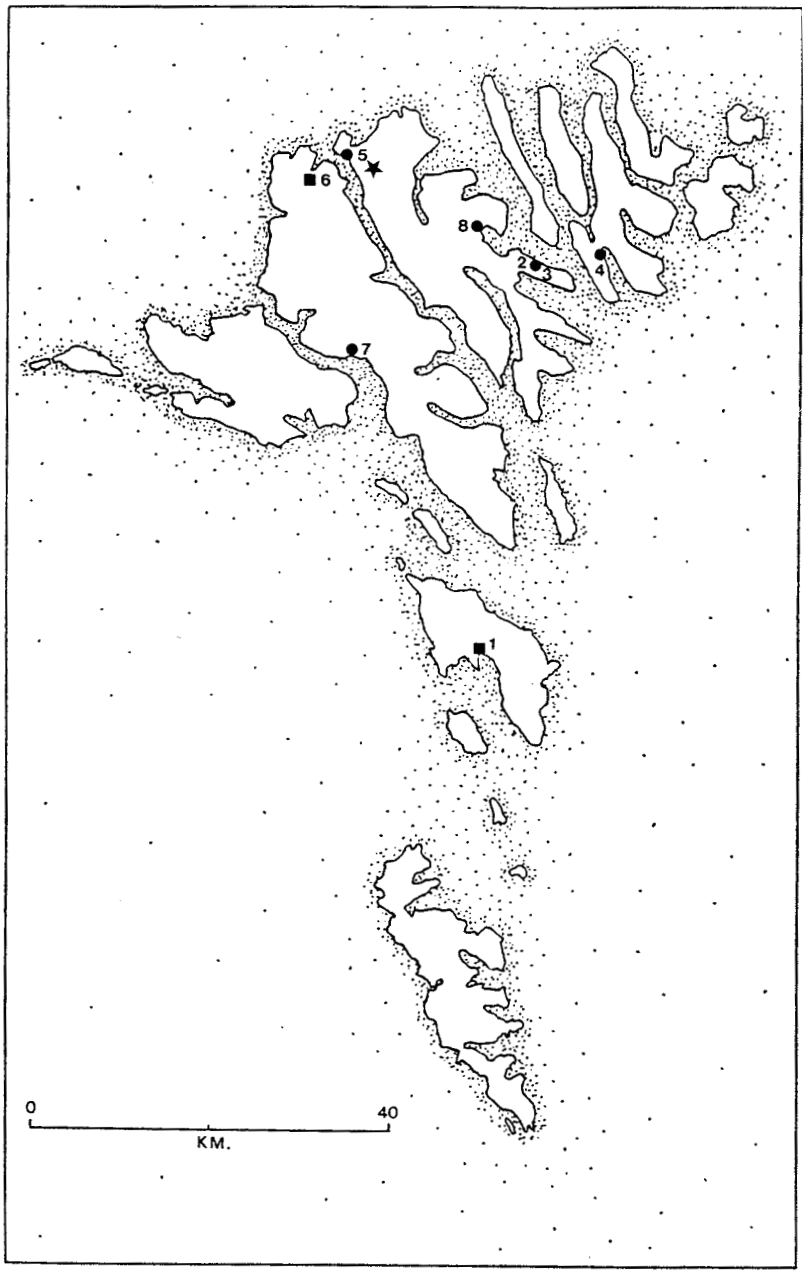

Figur 176: De vikingetidige bebyggelseslevn på Færøerne.

●: Bygningslevn. ■: Gravpladser

1: Vid Kirkjugarð, á Sandi; 2: Toftanes, Leirvík; 3:Uppi Stovu Beitinum, Leirvík; 4: Niðri á Toft, Klaksvík; 5: Durhús, Eiði; 6: Yviri í Trød, í Tjørnuvík; 7: Heiman á, Kvívík; 8: Við Gjógvará, Fuglafirði.

●*: Building remains.* ■*: Cemeteries*

1: Við Kirkjugarð, a Sandi; 2: Toftanes, Leirvik; 3: Uppi Stovu Beitinum, Leirvik; 4: Niðri á Toft, Klaksvik; 5: Durhús, Eiði; 6: Yviri í Trød, í Tjørnuvík; 7: Heiman á, Kvivik; 8: Við Gjógvará, Fuglafirði.

2: Huskonstruktionerne Ved Argisbrekka er af en hidtil ukendt type: Tørvemursopbyggede en-, to-, eller treskibede bygninger af begrænsede dimensioner, hvor sidstnævnte aspekt kunne tyde på en anden funktion end de kystnære bygningers. Siden udgravningerne af Argisbrekka, er der iagttaget tørvemurskonstruktioner andre steder i forbindelse med

de arkæologiske udgravninger af den kystnære bebyggelse. I et tilfælde, Inni á Tvørgarði, Miðvágur, er dele af hovedbygningens nordmur og østgavlen opført som tørvemure (se også Mahler 1984). Tørvemure har formentlig været meget mere udbredt i vikingetid og tidlig middelalder og måske også senere, end hidtil antaget. Murmaterialet kan således ikke indgå som argument for Argisbrekka som noget særligt (sammenlign Arge 1991, p. 45).

Argisbrekkas beboelseshuse er imidlertid meget mindre end de kendte fra gårdene ved kysten. Ser man på Anlægsområde I, Hus 1 og 3, Anlægsområde II, Hus 4 og Anlægsområde VIII, Hus 1, er der tale om ca. 7,5 m lange treskibede huse ofte med midtstillede ildsteder af langagtig karakter. Tilstedeværelsen af jordfaste bænke langs en eller begge langmure kan i adskillige tilfælde dokumenteres. Indgangene ligger ofte i gavlen eller ved et gavlhjørne. Man kan sige, at de nævnte bygningslevn repræsenterer diminutive udgaver af det vikingetidige beboelseshus, som det kendes fra Toftanes i Leivík, Heiman á i Kvívík og for eksempel ved Ísleifsstaðir på Island (Stenberger 1943, p. 145). De mindre dimensioner af beboelseshusene ved Argisbrekka kan således meget vel skyldes funktionsmæssige årsager.

3: Det er næppe sociale årsager, der ligger til grund for forskellene, idet genstandsmaterialet af sten, ler, metal og glas nok adskiller sig kvantitativt fra kystgårdenes, men absolut ikke kvalitativt. Netop de færre oldsager, men af samme kvalitet, antyder en adfærdsforskel. På Argisbrekka er der fundet 344 genstande af de nævnte materialer, vel at mærke fra formentlig 21 bygningsrester og flere tusind kvadratmeter udgravet område – medens kystgårdenes to – tre måske fire ofte bygninger tæller deres i mange, mange flere. På Toftanes i Leirvík er der således fundet flere end 700 klæberstensobjekter af en fundmængde på flere tusinde genstande (Edwards 1998, p. 232; Hansen 1988, p. 67)! Smykkematerialet fra Argisbrekka bekræfter dette billede, ikke fordi det er specielt rigt, men fordi dette materiale falder helt i tråd med det forventelige i vikingetiden.

Endelig mangler der en bestemt fundgruppe, nemlig sænkestenene, hvis funktion knyttes til fiskeri. Der er ikke fundet så meget som ét forarbejde ved Argisbrekka, hvorimod det er en almindelig genstandsform på de kystnære gårde. Ved Argisbrekka er der fundet knusesten og en sten med en lidt mærkelig afknust spids eller påbegyndt fure, men ingen sænkesten. Denne mangel kan diskuteres, idet man måske ikke vil forvente at finde denne genstandsgruppe inde i land, men snarere

ved kysten, ved naustet f.eks., hvis Argisbrekka levnene skal forstås som rester af gårde. Manglen kan også afspejle en funktionel forskel, og bortset fra sænkesten er fundsammensætningen ved Argisbrekka som nævnt ikke anderledes end de kystnære gårdes.

4: Stednavnet kan således meget vel indicere lokalitetens funktion, idet "*ærgi*" har en betydning i lighed med "sæter". Chr. Matras (1956, p. 53) påpegede *ærgi*-navnenes særegne karakter og betydning, og antog ud fra stednavnene, at det keltiske ord, *áirge*, blev optaget i norrønt i 800-900 årene i formen *ærgi*. Stednavnesammensætningerne viser hen til 18 lokaliteter på Færøerne, hvor "argi" eller "ergi" indgår (Dahl 1970a, p. 362; 1970b, p. 60), se fig. 179. *Ærgi* må formodes at have betydet noget i retning af "sommergræsgang (for kvæg); sæter; sæterhus", som Matras skriver. I tidlige irske kilder omfatter *áirge* a) malkeplads for køer, kostald, b) en flok køer og c) trop, skare eller flok (Fellows-Jensen 1980, p. 69). Det er i øvrigt bemærkelsesværdigt, at alle etymologiske behandlinger af ordet, knytter sig til køer eller kvæg! En enkelt kilde anser *erg* for norrønt og ikke som udviklet fra det keltisk *áirge* (for diskussion se Moghráin 1944, p. 47-48)

Om airig, ærgi og sæter

De norrøne bønder har i vid udstrækning været i kontakt med befolkninger, som talte gammel-gælisk eller gammelirsk, hvis man ser på ekspansionen til Orkney, Shetland og videre langs Hebriderne og til Det Irske Hav, Irland og Isle of Man, se også kapitel 26. Her har de formentlig optaget glosen og derefter spredt den vidt omkring i de områder, som de bosatte sig i eller dominerede, både til gælisk talende områder og til andre. Men hvorfor denne sprogfornyelse i gælisk inspireret form? Havde de ikke selv ord for denne del af landbrugsøkonomien og hvis ikke, hvorfor skete den så ikke på norrøn, sproglig grund?

For det første har de bønder, som deltog i koloniseringen af det nordlige Atlanterhav, og som formentlig også var ombord på de vikingeskibe, der sejlede i det Irske Hav i 800 årene, ganske givet ord for lignende fænomener hjemmefra: Støl (gno. *stoðull*) i betydningen malkeplads og sel (germansk *salja*, afledt af sal) med gammelnorsk betydning af enkelt, enrummet hus (Sandnes 1989b, p. 352). Ordet sæter forekommer i de gamle norske landskabslove og bruges i Grágás, men de er først nedskrevet adskillige hundrede år senere end Argisbrekkas funktionsperiode, så vi ved ikke, om ordet har været gangbart så tidligt som i 800 årene i denne forbindelse. Der er dog indikationer på, at

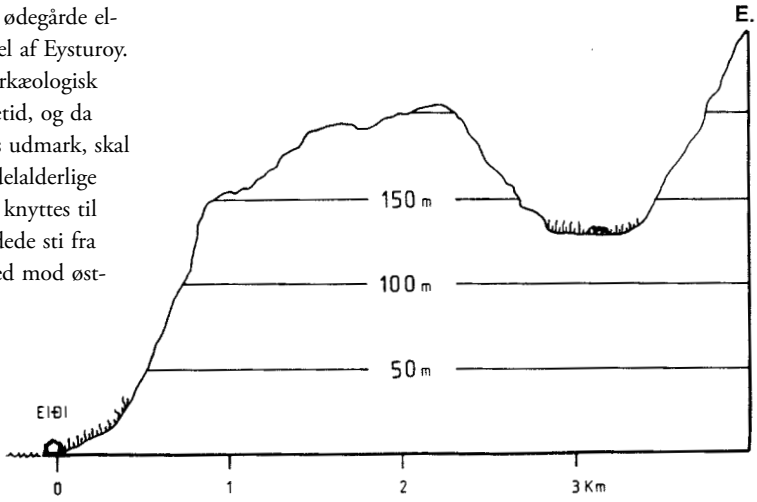

Figur 177: Illustrationsprofil Eiði-Argisbrekka. Der findes så vidt vides ikke ødegårde eller ødebygder på den nordlige del af Eysturoy. Samtidig kan Eiði bygd ud fra arkæologisk materiale føres tilbage til vikingetid, og da Argisbrekka ligger i denne bygds udmark, skal det vikingetidige og tidlige middelalderlige ærgi ved Argisbrekka formentlig knyttes til Eiði. Følger man den gamle vardede sti fra Eiði mod Funningur og skrår ned mod østbredden af Eiðisvatn vil en profiludtegning se ud som oven for anført. Bemærk overhøjningen. DLM del.

Profile Eiði-Argisbrekka. There are no abandoned farmsteads or deserted villages on the northern part of Eysturoy. In addition, the village of Eiði – on the basis of archaeological evidence – can be dated to the Viking Age, and as Argisbrekka is in the "outfield" of this village, the Viking Age and early Medieval "ærgi" at Argisbrekka must presumably be connected with Eiði. If one follows the old stonepile-lined pathway from Eiði to Funningur and break off and traverses the slope down towards the east shore of Lake Eiðisvatn, a profile drawing will look as represented above. Heights enhanced.

ordet *sætr* med lang vokal kan have høj alder (Brink 1987, p. 80), og at ordet oprindelig har betydet et midlertidigt opholdssted. En vurdering af gårdsudviklingen med navnesammensætningen *setr* er blevet tolket som lokaliteter, der ikke fra begyndelsen har været virkelige gårde, men bare spirene til gårde (Olsen 1926, p.139). Hvis dette er korrekt, har vikingernes sprog altså indeholdt denne glose og måske variationer heraf for nært beslægtede fænomener.

Fra stednavneforskningens side er det blevet foreslået, at der er en funktionel eller topografisk forklaring på optagelsen af ordet. På Isle of Man ligger *eary*-stednavnene på betydelig bedre jord og græsningsområder end de højereliggende, navnløse lokaliteter, som for en enkeltes vedkommende kan dateres til 1100 årene, se kapitel 25. Placeringen af *eary*-stednavnene har i denne forklaring snarere mindet de norrøne bønder om deres egne *heimsætre*, der er sætre liggende nær hovedgården, og som benyttes forår og efterår på vej til og fra den fjerne fjeld- eller fuldsæter (Fellows Jensen 1983, p. 44). Imidlertid ved vi ikke om dette udbyggede sætersytem med flere forskellige slags sætre var i brug i vikingetidens Norge. Hvad der taler for denne "*heimsæter*"-hypotese er de relativt korte afstande mellem de færøske lokaliteter og de formodede "hovedgårde", hvor det specielle så har været det permanente sommerophold på "sæteren" på trods af nærheden til gården. Det vil sige, vi finder bygningslevn svarende til en *fuldsæter*, men lokaliseret som en *heimsæter*. Hvis fortolkningen af Argisbrekka er korrekt, er der en modsætning mellem antallet af tomter og nærheden til bygden Eiði,

som måske i relation til stednavnebetegnelsen i Gillian Fellows Jensens fortolkning vil blive mere forståelig. En nyere arkæologisk vurdering af stednavne og lokaliteter på Hebriderne og Isle of Man har peget på to andre funktionelle elementer. For det første kan man tillægge det betydning, at *áirigh* kun nævnes i forbindelse med kvæg, hvilket funktionelt måske har udelukket andre husdyr? For det andet er det blevet fremført, at set(e)r-stednavnene kunne være forbeholdt den permanente bosættelse, altså en mangel på korrekt nomenklatur for de norrøne bønder (Quine 1990). Personligt er jeg mest tilbøjelig til at hælde til den første funktionelle og topografiske forklaringsramme, som fremført af Gillian Fellows Jensen, men jeg tvivler på, om det er hele sandheden. Desuden kan man ikke umiddelbart gå ud fra, at samme forståelse er blevet lagt i låneordet i hele det geografiske område, det er udbredt i. Endelig er der en tidsmæssig faktor, hvor ordets betydning kan have ændret sig.

Diskussionen om hvorfor dette gammelirske ord optages i norrønt, illustrerer også problemet med at benævne de færøske lokaliteter korrekt. Argisbrekka opfattes som "noget", der minder om en sæter, men som det vil fremgå af næste afsnit, er dette ord behæftet med en ganske bestemt referenceramme, nemlig til norsk sæterbrug særlig som det kendes i 16-1800 årene. For ikke at overføre det langt senere norske mønster til Færøerne i Landnamsperioden, er det derfor vigtigt at operere med en relativ bred sæterdefinition. Når vort kendskab til den færøske landnamsøkonomi bliver mere udbygget, vil man så kunne hefte specifikke træk på den brede definition. Det vil således være mest korrekt, at anvende ordet *ærgi* for et fænomen, der minder om en sæter, men hvis betydningsindhold, vi først er på sporet af.[25]

Sæterbrugets grundidé

Men først nogle overvejelser om, hvad en sæter er, hvor jeg dog vil holde mig til en kort omtale af den norske og til dels atlantiske form for sæterbrug. Som indledning har Lars Reinton defineret sæterbrug således: "Sæterbruk er det når ein gard (ein fast vinterbustad) har krøtere sine i summerbeite på ein stad eit stykke frå garden der der er husvære og fast personale, så ein kan nytte vidder til beite, som regel óg til slått og onnor fórsankning, og så ein kan spara på heimemarkene og nå i betre beite, føde fleire krøter over vinteren og skaffe forråd til levemåten på den faste bustaden(garden)" (Reinton 1955, p. 2).

Sætersystemet frembyder altså en lang række fordele, som kort kan

25 ærgi n.s., ærgir n.pl., ærgis gen.s., ærgja gen.pl., og ærgjum dat. pl. se Matras 1956, Fellows Jensen 1980, p. 68.

skitseres som følger: Hovedhjørnestenen er foderressourcer særlig græs til husdyrene (Sandnes 1989b, p. 351-57, Borchgrevink 1977, p. 3-24). I første omgang kan man forestille sig sæterområdets græsressourcer indhøstet og bragt til den centrale gård, men det har været ulig nemmere, at føre husdyrene til de græsrige ressourcer. Herved er husdyrene blevet fjernet eller så mange af dem som muligt fra hovedgården så tidligt i vækstsæsonen som muligt i forhold til de på sæteren tilgængelige foderressourcer. Formentlig er der dog foregået nogen græsning af hjemmemarken i det tidlige forår, før ressourcerne har været til stede på den valgte sæter. Herved undgås sommerudnyttelse af gårdens græsressourcer, som så kan indhøstes med henblik på den kommende vinter. Den større vægt på foderressourcerne står i nogen grad i modsætning til ældre forskning vedrørende det mellemeuropæiske "sæterbrug", hvor malkning og bearbejdning af mælkeprodukter er centrale elementer (Frödin 1941, bd. I p. XXI, se dog også nyere forskning ved Meyer 1973, 1992 og 1993).

Når husdyrene, og her tænker jeg særligt på de større ressourcekrævende husdyr, fjernes fra hovedgården, må de daglige aktiviteter, der er forbundet med dyrene også følge med, nemlig tilsyn og ikke mindst malkning af køer, får og geder. Afhængig af sæterens placering i forhold til hovedgården bearbejdes mælken eventuelt på stedet til mere holdbare sekundærprodukter. På sæteren har man ydermere kunnet indhøste vinterfoder, således at flere mælkegivende dyr har kunnet bringes gennem vinteren, og desuden har antallet af husdyr som helhed kunnet forøges set i forhold til hovedgårdens egen vinterfoderproduktion. Det vigtige hér bliver understreget af, at det har været nærliggende at bruge gødningen fra husdyrene på sæteren til at gødske græsressourcerne yderligt. Springet til en hø*produktion* ligger nær for, og der findes desuden mange vidnesbyrd om, at sætere er blevet et så attraktivt ressourceområde, at bevægelsen fra sæter til gård har fundet sted (se f.eks. Hitzler 1979, p.78).

Afhængig af de ressourcer, som findes ved eller nær sæteren, har sæsonopholdet kunnet kombineres med en lang række aktiviteter, som kan variere fra indsamling af vinterbrændsel, tørveskæring, trækulsproduktion og jernudvinding, fiskeri og bearbejdning af uld eller andre materialer til videre forarbejdning. Bortset fra bearbejdning af medbragte halvfærdige produkter, typisk uld, er det kun lokalområdets ressourcer, der sætter grænsen for hvilke sideaktiviteter, der er foregået på stedet. Man har udnyttet arbejdskraften så intensivt

som muligt, når den alligevel var bundet til stedet sammen med husdyrene.

I L. Reintons klassiske værk (Reinton 1955, 57 og 61) deles sætrene op i tre hovedtyper afhængig af hovedbeskæftigelsen: høsletsætre, mælkesætre og fuldsætere. Fuldsæteren repræsenterer det mest udbyggede sæterbrug med permanent bosættelse i sommersæsonen. Husdyrene passes, vogtes og malkes, og mælken forarbejdes. Desuden foretages vinterfoderindsamling eller -høstning foruden forskellige sideaktiviteter. Fuldsæteren vil som regel ligge relativt langt fra hovedgården og i sæterbrugets blomstringstid i Norge ofte adskillige dagsrejser, hvilket forudsatte mellemliggende overnatningsmuligheder eller sætre, hvor der kunne gøres længere ophold. Arkæologisk set vil man forvente at finde spor efter opholdshuse eller beboelseshuse, folde og måske lader og stalde lokaliseret, hvor helårsbosættelse formodes at være usandsynlig (Albrethsen og Keller 1985, p. 96). Mælkesæterbruget vil kræve færre bygninger, idet ophold med overnatning er begrænset til en til to gange om ugen, hvor en del af mælken bearbejdes. På mælkesæteren malkes dyrene, og det meste mælk bringes til hovedgården for bearbejdning. Mælkesæteren må derfor ligge i en overkommelig afstand fra gården. Høsletsæterbruget giver sig til kende ved lader, hvor det indhøstede hø kan opbevares, for senere at blive transporteret til gården. Ofte hører der mange høsletsætre spredt over et større område til den enkelte gård (Reinton 1969, p. 29). Sæterdrift på øer kendes også fra de norske kystområder, hvilket viser, at sæterbruget både kan bevæge sig vertikalt og horisontalt i forhold til hovedgården.

Fælles for de forskellige typer sætre er dog den specielle måde de omgivende ressourcer udnyttes på, og som bedst kan beskrives som *en sæsonmæssig men intensiv udnyttelse af et topografisk begrænset ressourceområde, der ligger uden for daglig udnyttelsesradius fra hovedgården, for herved at opretholde og udnytte sit husdyrbrug. Den sæsonvise udnyttelse sker ud fra en eller flere bygninger, der er relateret til arbejdsopgaverne eller opholdet.*

Udviklingen af det norske sæterbrug sker i flere tempi, hvor Den Sorte Død i midten af 1300 årene er et vigtigt skel mellem den ældre og den yngre form for sæterbrug. Det middelalderlige lovmateriale (Frostatingsloven og Magnus Lagabøtes landslov) fra 1270erne foruden arkæologisk materiale viser, at en form for sæterbrug har rødder langt tilbage i tid og at udnyttelsen i højmiddelalderen af udmarksressourcerne var ganske intensiv, se også en nøjere beskrivelse i kapitel 26. Med Den Sorte Død og de efterfølgende epidemier samt den forbundne

Figur 178: De 18 lokaliteter, hvor sammensætninger med arg- eller erg- indicerer en sæterbebyggelse. Efter Dahl 1970, p. 363.

1: Argisbrekka í Mykinesi; 2: Argishamar í Sandavági; 3: Argisáir í Vestmanna; 4: Argisá í Kvívík; 5: Argjum; 6: Argiskletter í Nólsoy; 7: Argisbrekka á Eiði; 8: Argisá á Hellunum; 9: Argisgjógv á Selatrað; 10: Argislíð á Glyvrum; 11: Argistíggjur á Húsum; 12: Argisdalur (Argdalsrætt) í Múla; 13: Argifossur í Skopun; 14: Argisgró(s)á í Skálavík; 15: Argisfløttur í Dali; 16: Argisá í Skúvoy; 17: Ergidalur í Hovi; 18: Ergibyrgi á Økrum.

The 18 localities where placenames with Aarg- or Aerg in them indicate a shieling settlement. From Dahl 1970, p 363.

1: Argisbrekka í Mykinesi; 2: Argishamar í Sandavági; 3: Argisáir í Vestmanna; 4: Argisá í Kvívík; 5: Argjum; 6: Argiskletter í Nólsoy; 7: Argisbrekka á Eiði; 8: Argisá á Hellunum; 9: Argisgjógv á Selatrað; 10: Argislíð á Glyvrum; 11: Argistíggjur á Húsum; 12: Argisdalur (Argdalsrætt) í Múla; 13: Argifossur í Skopun; 14: Argisgró(s)á í Skálavík; 15: Argisfløttur í Dali; 16: Argisá í Skúvoy; 17: Ergidalur í Hovi; 18: Ergibyrgi á Økrum.

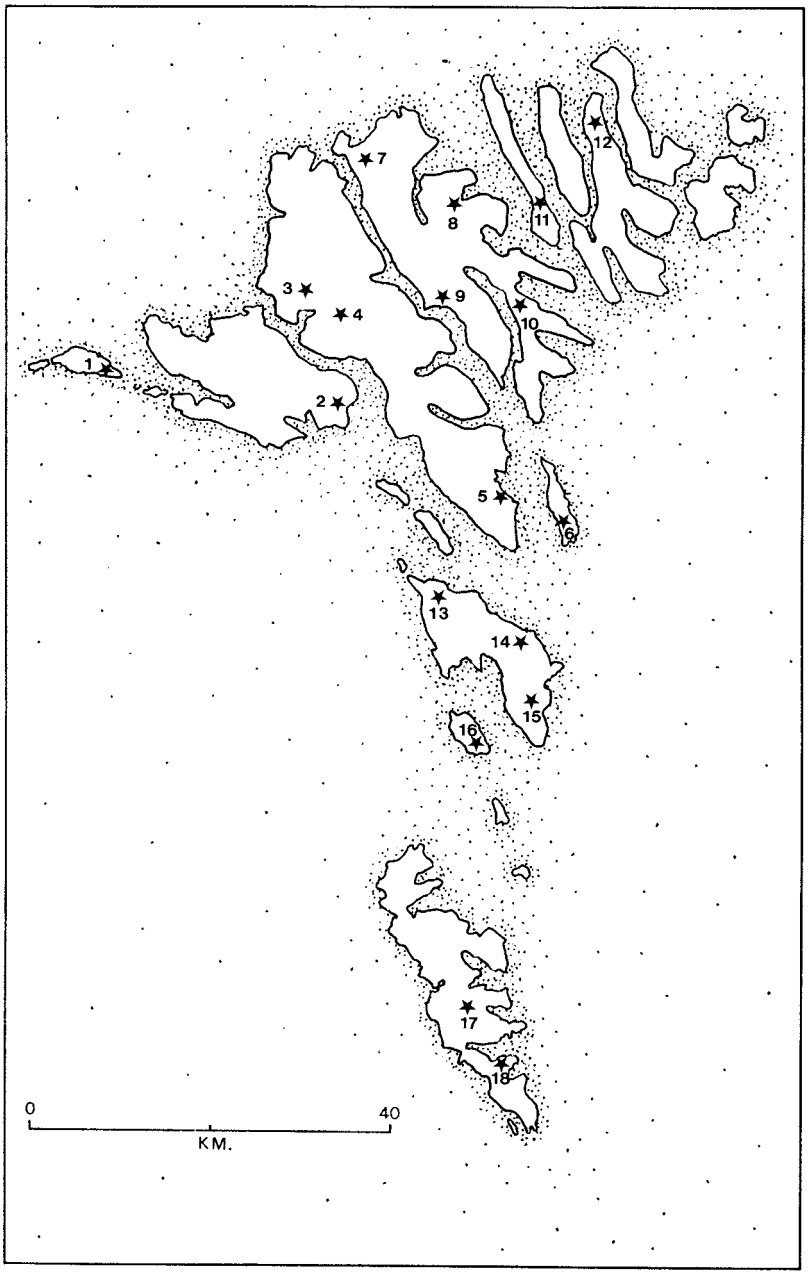

økonomiske recession blev der for eksempel nedlagt mellem 3 og 4000 gårde i Syd- og Nord-Trøndelag, det vil sige ca. halvdelen af gårdsbrugene, som eksisterede før år 1349 (Sandnes 1989a, p. 19). Behovet for sæterdriften faldt, for først at stige igen med befolkningstilvæksten i

1500 årene. Herefter oplever de norske sætre deres storhedstid i 16-1800 årene med ekspansion langt ind i fjelddalene.
Der har været en del diskussion om, hvilke slags sæterbrug, som kom først i denne ekspansionsfase, høsletsætre eller fuldsætre, eller om ekspansionen skete side om side. Typologisk set vil man forvente, at høsletsætrene repræsenterer den mest enkle måde at inddrage yderligere ressourceområder, men det skal formentlig ses i lyset af arbejdskraftens tilgængelighed, ejendoms- og brugsret og behov (Sandnes 1989a, p. 21). Som nævnt tidligere må man i alle tilfælde være forsigtig med en overføring af det sene norske sæterbrug som ramme for forståelsen af den forhistoriske og tidlige middelalderlige form for sæterbrug.

Men kan Argisbrekka ikke alligevel, på trods af de fire punkter, være en gård? Dette spørgsmål bliver yderligere perspektiveret, når man ser det norske fænomen "fuldsæter" med alle de karakteristiske elementer i form af pasning af husdyrene, bearbejdning af mælken, indhøstning af foder foruden eventuelle særlige aktiviteter bestemt af de lokale ressourcer. Fuldsæteren adskiller sig således fra hovedgården ved at være *sæson*udnyttet, og det er ikke tilfældigt, at denne type sætre er blevet kaldt "an operational annex" i forhold til hovedgården eller vintergården (Borschgrevink 1977, p. 5).

Fuldsæteren vil være overordentlig vanskelig at skille fra den permanente gård ud fra de arkæologiske levn, hvis ikke de geografiske forhold tages i betragtning. Jeg vil således stille mig tvivlende overfor, om ressourcerne ved Argisbrekka har tilladt et permanent ophold på stedet, idet der ikke har været nær adgang til havet. Det kan imidlertid ikke udelukkes, at forsøget er blevet gjort ved Argisbrekka, men det kan ikke arkæologisk bevises eller for den sags skyld modbevises. Man kan yderligere inddrage et aspekt om længden af det sæsonvise ophold. Gulatingsloven nr. 81 (Robberstad 1952, p. 108) fastlægger, at sæterperioden var fra 14. juni til 14. september (Reinton 1961 p. 110), men hvordan vil en eventuel forlængelse af denne periode påvirke behovet for bygningskonstruktioner, og hvorledes kan en sådan udvikling aflæses i det arkæologiske materiale? Man kan måske forestille sig, at opholdshusene i Anlægsområde Is afsluttende faser er udtryk for behov for længere og længere ophold ved Argisbrekka, men det er selvfølgelig en spekulativ problemstilling. Den fortolkning, der tilfredsstiller flest aspekter ved de arkæologiske levn ved Argisbrekka, er en *ærgi*-fortolkning.

Sæter og gård; to sider af gårdsøkonomien

Efter omtalen ovenfor er sætersystemet en integreret del af *én gårdsøkonomi*, som er blevet kaldt den decentrale gårdsøkonomi (Albrethsen og Keller 1986, p. 101), idet hovedgården er afhængig af et vidtspredt net af udnyttelsesmåder af de omgivende ressourcer. I denne forbindelse kan man også bemærke, at sæteren fordobler eller udvider det ressourceområde, der er rationelt tilgængeligt i forhold til afstanden eller transporttiden fra opholdsstedet. Det er dog vigtigt at bemærke, at gård og sæter udgør et komplekst hele. De to sider i nærværende sammenhæng forudsætter hinanden. Den decentraliserede gårdsøkonomi med en form for sæterbrug har lav produktivitet pr arealenhed som helhed og er karakteriseret ved ekstensiv og derfor arealkrævende drift. Denne økonomi er vidt spredt i Norden i de mindre produktive områder i landbrugsmæssig henseende, og sætrene udgør en vigtig del af en intensiv udnyttelse af særlige ressourcenicher. Denne niche-udnyttelse er livsvigtig for en økonomi, der hovedsagelig er baseret på produktion af animalske primær- og sekundærprodukter.

Bortfalder denne udnyttelse af den ene eller anden grund, må resten af økonomien følge med, det vil sige, i større eller mindre grad lægges om (sammenlign Holm 2002, p. 71) I denne henseende er det vigtigt, at sæterbruget som del af denne gårdsøkonomi ikke kan kombineres med en bredere eller ekstensiv udnyttelse af ressourcerne i samme område af for eksempel får, med mindre der samtidig er tale om omhyggelig vogtning. En støtte for dette postulat kan hentes fra den historisk dokumenterede situation i Skotland, hvor sæterbruget i 1700 og 1800 årene blev fortrængt til fordel for "deer-parks" og ekstensiv fårehold i stor skala, se også kapitel 28. Den færøske driftsmåde i historisk tid hviler i høj grad på udbredt fårehold i udmarken. De ca. 70.000 får var indtil midten eller slutningen af det 19. århundrede stort set overladt til at klare sig selv bortset fra de årlige indsamlinger. I dag er der opført fårehuse, hvor fårene kan søge ly i de strenge vintermåneder, ligesom der bliver givet fodertilskud. Fårene går i afgrænsede arealer i udmarken, hvor de ved alvsudvælgning stort set holder sig, selvom der i dag i stadig større udstrækning bruges hegn mellem de forskellige bygders udmarksområder. Fårene finder selv deres føder og går som regel i faste mønstre alt efter fødens tilgængelighed, vejrliget og behov. Man kan sige, at fårenes udnyttelse af udmarkernes græsningsressourcer er ganske effektiv, ja, nærmest "intensiv", men det væsentlige i denne sammenhæng er, at man ikke kan *reservere* bestemte ressourceområder i udmarken til speciel brug, f.eks. til *ærgir*, med mindre der sker en

hegning eller vogtning. Det er ikke mindst derfor, at den decentrale gårdsøkonomi med sæter- eller *ærgi*brug står i modsætning til den historisk kendte driftsmåde på Færøerne, se også kapitel 27.

Fortolkningen af de arkæologiske levn ved Argisbrekka tager sit udgangspunkt alene i den udgravede lokalitet, men som antydet under punkt 4, står levnene ved Argisbrekka formentlig ikke alene.

Kapitel 24: Nogle sætre på Færøerne

For at belyse den sammenhæng, Argisbrekka indgår i, er det spændende at inddrage så mange tilgængelige oplysninger om lignende lokaliteter på Færøerne som muligt. Til dette formål er der forskellige kilder, der hver især giver et beskedent bidrag til belysning af situationen: Stednavne, arkivoplysninger og rekognosceringer. Hver kildekategori har sine fortrin og svagheder, og den største svaghed ved rekognosceringer er sædvanligvis manglende dateringsmateriale. Desuden viser sporene på overfladen den sidste aktivitet på stedet, og det giver som regel kun et spinkelt grundlag for en funktionsfortolkning. Når vi alligevel vil gøre forsøget, bygger funktionsfortolkningerne også på topografiske indicier, stednavne eller andre overvejelser. Rekognosceringer må foretages igen og igen, idet årstid og vejrlig i høj grad har indflydelse på, hvad man ser. Ved gentagne rekognosceringer af samme dalstrækninger opnås en fortrolighed med de naturskabte fænomener, således at sporene efter menneskelig aktivitet træder tydeligere frem. Når der ikke er fundet bygningslevn i et rekognosceret område, er det ikke ensbetydende med manglende levn i området. Rekognosceringerne siden 1986 har dog haft det fortrin, at de kunne tage hensyn til de svagere tegn efter tørvemursopbyggede bebyggelseslevn foruden spor efter stenkonstruktioner, som viser sig langt tydeligere på overfladen. Den færøske udmark er aldrig blevet systematisk rekognosceret, og der er ingen tvivl om, at der i udmarken ligger mange værdifulde kulturspor til belysning af Færøernes tidlige historie.

Undersøgelser af forskellige regnormearters udbredelse og foretrukne levesteder viser desuden, at der hér er en mulig indikator for vikingetidig eller tidlig middelalderlig menneskelig aktivitet i form af jordbearbejdning i udmarken. Det er således karakteristisk at arterne *Allolobophora rosea* og *Lumbricus terrestris*, der kræver dybere muldlag, er fundet på Argisbrekka ved Eiðisvatn. Desuden er *Octolasium lactum*, der knyttes til menneskelig jordbearbejdning fundet både ved Argisbrekka, Skarðsvík og Argisá (Enckell og S. Rundgren 1989, p.21 se også Buckland & M. H. Dinnin 1998, p. 280). Men det er herefter op til den kulturhistoriske fortolkning at afgøre, hvilke menneskelige aktiviteter disse ormes tilstedeværelse er et produkt af.

Stednavne

Efter Chr. Matras' vigtige belysning af *arg-/erg* stednavnenes etymologiske baggrund og betydning i 1956, tog Sverri Dahl tråden op i arkæologisk henseende, idet han foretog en undersøgelse af en tomt ved Ergidalur på Suðeroy. I forbindelse med publicering af de arkæologiske resultater, kortlagde han stednavnene og kombinerede dem med de arkæologiske vikingetidslokaliteter, sådan som de var registreret på det tidspunkt. Disse lokaliteter blev så sammenlignet med stednavne i Færingasaga (Dahl 1970a, p. 362). Hans mål var blandt andet at vise, at ærgi-lokaliteterne var ensbetydende med en vikingetidsdatering af den bygd, som det pågældende ærgi kunne formodes at høre til. Dette perspektiv er uhyre interessant og gælder stadig. Man kan sige, at Sverri Dahl så udmarkens levn af ærgi-konstruktioner som en facitliste for eller afspejling af den vikingetidige bebyggelse i de gamle bygder ved kysten, som på grund af det stationære bebyggelsesmønster er vanskeligere tilgængelige for arkæologiske undersøgelser. I denne henseende er det vigtigt at erindre, at de bosættelsesegnede områder på Færøerne er begrænsede, jævnfør Allan Smalls kriterier, som for nylig igen er debateret (Small 1969, p.149; Hansen 1992, p. 473f.).

De stednavne, som kan pege på tilstedeværelsen af en sæter, er følgende – se fig. 180: 1: Argisbrekka í Mykinesi; 2: Argishamar í Sandavági; 3: Argisáir í Vestmanna; 4: Argisá í Kvívík; 5: Argjum; 6: Argiskletter í Nólsoy; 7: Argisbrekka á Eiði; 8: Argisá á Hellunum; 9: Argisgjógv á Selatraðd; 10: Argislíð á Glyvrum; 11: Argistíggjur á Húsum; 12: Argisdalur (Argdalsrætt) í Múla; 13: Argifossur í Skopun; 14: Argisgró(s)á í Skálavík; 15: Argisfløttur í Dali; 16: Argisá í Skúvoy; 17: Ergidalur í Hovi; 18: Ergibyrgi á Økrum.

Ofte er der på hver lokalitet flere *arg-/erg* navne, og for eksempel hedder et nærliggende vandfald på lokalitet 17, Ergifossur. Ingen af stednavnene indeholder personnavne, men alle med undtagelse af nr. 5 og 18 kombinerer sig med landskabselementer: Skråning, hamre, å eller åer, kløft, fjeldside eller li, sti, vandfald, og dal. Nr. 5 skal formentlig ses som en udvikling af det oprindelige navn Ærgjum med betydning "ved sæterhusene" eller lignende (Matras 1956, p. 54). Nr.18 kombinerer sig med byrgi, som betyder indelukke.

Stednavnematerialet udgør en delmængde af de oprindelige ærgistednavne, idet stednavne, der peger på en særlig funktion formentlig vil have en tendens til at forsvinde, når funktionen bortfalder. Eller sagt på en anden måde: i vikingetid og tidlig middelalder må der

have eksisteret flere end 18 ærgir, som vi har stednavneindikatorer på. Disse lokaliteter kan måske fremtræde gennem andre stednavnesammensætninger, hvor "-byrgi" er et forholdsvist almindeligt stednavn – måske for almindeligt til at have praktisk betydning for en arkæologisk eftersøgning af ærgir. Lokaliteten Ergibyrgi er i denne henseende bemærkelsesværdig, idet vi her har kombinationen af de to stednavneelementer.

En række andre norrøne stednavne tiltrækker sig opmærksomheden, Således sammensætninger med "stød", "støðil" og "sel". Stednavnene er blevet tillagt en kronologisk betydning i udviklingen af det norske sæterbrug, som antages først at være fuldtudviklet i højmiddelalderen (Sandness 1989b, p. 355). "Støðil" (gammelnorsk "stoðull") betyder oprindelig en malkeplads i udmarken, og det antages, at ordet blev overført til Island i denne oprindelige betydning og først senere fik betydningsindholdet "sæter" på Vestlandet (Sandnes 1989b, p. 352, se også Sandnes 1989a). På Færøerne er stednavnet "støðil" i betydningen malkeplads i hvert fald til dels forældet, og på Nordøerne kendes det så vidt vides ikke. Derimod forekommer det i sammensætningen "støðlarnir" og "støðlafjall" ved Gøta, som "støðlafløta" ved Funningur, Desuden findes formen "grøni støðil" ved bygden Kunoy. "Stød" derimod betyder på Færøerne hovedsagelig landingsplads for både med en enkelt undtagelse, nemlig "grønastød" i Mikladalur, hvor de topografiske forhold peger på en betydning i lighed med "støðil" (Matras 1933, p. 276). Der er så vidt jeg ved ikke fundet bygningslevn eller foretaget arkæologiske undersøgelser på disse lokaliteter.

I forbindelse med stednavne, der indeholder betydningen malkeplads, findes på Færøerne også ordet *kví, kvíggj* med betydningen samlings- og malkeplads for køer og muligvis får (Matras 1933, p. 190; Svabo 1976, p. 205). De fleste af disse stednavne ligger tæt ved eller i nuværende indmark, men de findes også i vanskeligt tilgængelige områder, hvor de formodes at pege på fåremalkning. En videre udledning af ordet findes måske i "kvíing", som vil svare til nynorsk "gjødlset mark" og findes i stednavnet Kvíingadalur, hvor der er registreret tomter og gærde, se nedenfor. Midt i dalen er der en stor grøn slette, der kaldes Eingidalsfløta, som Chr. Matras antager, indgår i dalens oprindelige navn, Eingidalur. Jævnfør det islandske *engidalur* med betydningen en dal rig på hømarker (ibid p. 97). Måske kan der være tale om en forvanskning af det første led, *eingi-* fra *argi-*?

I følge nyere vurderinger repræsenterer stednavnet *sel-* andet stadium i udviklingen af sæterbruget i Norge. Ordet betyder i gammel-

norsk "enkelt, enrummet hus" og knyttes i vor sammenhæng til en malkeplads, hvor afstanden til gården gjorde det nødvendigt med enkle overnatningsmuligheder (Sandnes 1989b, p. 352, Beito 1949, p. 118). Også dette ord overføres til Island med den senere betydning af sæter (Cabouret 1989, p. 36). Tredje og sidste fase i udviklingen skal så

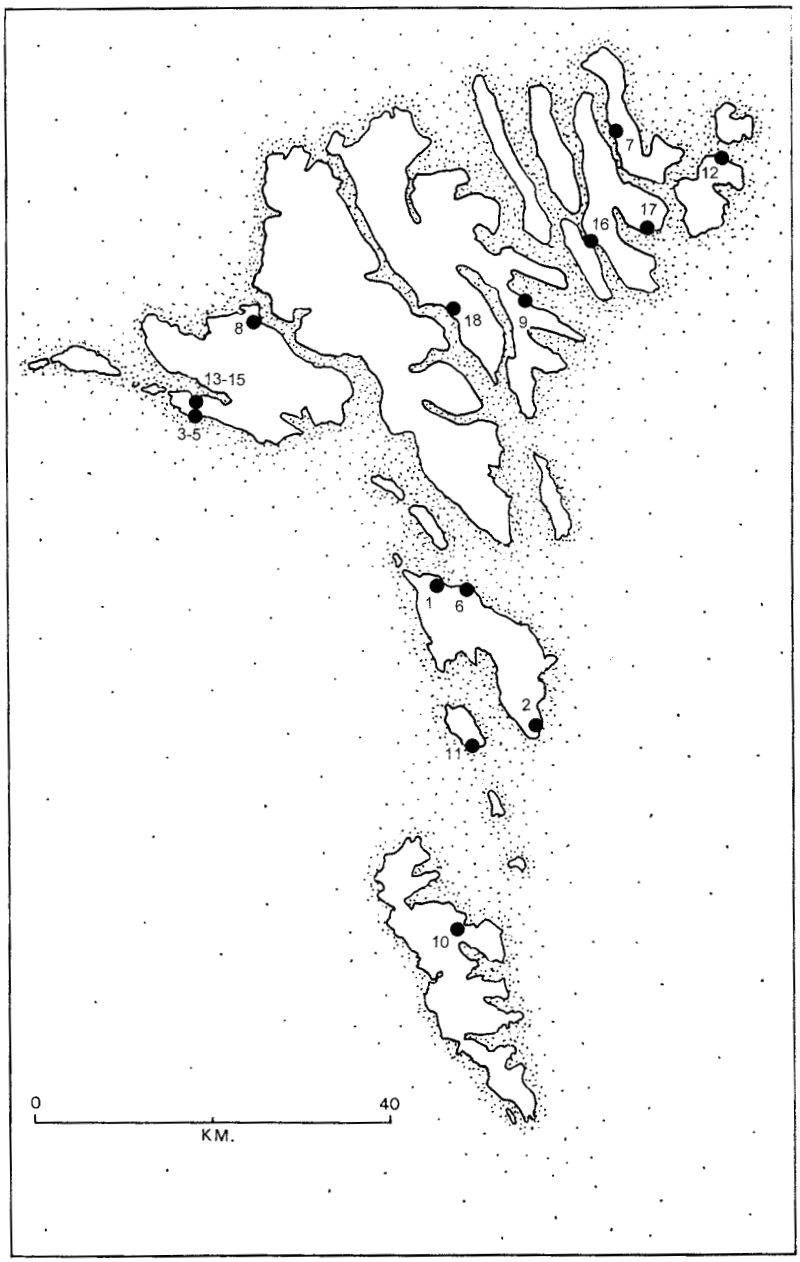

Figur 179: Liste over stednavne med ***Sel-*** på Færøerne.

1: á Seletrað, Skopun; 2: Selabarmur, Husevig; 3: Selberg, Sørvaagur; 4: Selbergsborg, Sørvaag; 5: Selbergsskarð; Sørvaag; 6: Selgjálátur, Sund; 7: Selgjógv, Viðereiði; 8: Selgjógv, Sandevaag; 9: Selgjógv, Næs; 10: Selgjógv, Froðebö; 11: Sellátrafles, Skúvoy; 12: Selnes, Svinoy; 13: Selvík, Sørvaag; 14: Selvíkar, Sørvaag; 15: Selvíkará, Sørvaag; 16: Selheyggjur/á Selheyggi, Klaksvík; 17: Selurd, Árnnafjørdur; 18: Selatrað.

List of place names with "Sel-" *on the Faeroe Islands.*

være repræsenteret ved ordet "sæter" i Norge, hvilket først udvikles efter den nordatlantiske ekspansion, da dette ord mangler på Færøerne og Island. De tre faser går altså fra ren malkeplads i nærmeste udmark over halvsæterbrug med overnatningsmuligheder til fuldsæterbruget med fremstilling af mælkeprodukter og fast ophold (Cabouret 1989, p. 36). Det er muligt, at denne tredeling i udviklingen har gyldighed for det norske sæterbrug, men jeg vil stille mig tvivlende over for en mere almen gyldighed i det nordatlantiske område. Desuden tyder de nyeste arkæologiske undersøgelser i Sognefjordsområdet på, at også den norske udnyttelse af fjeldressourcerne i husdyrhold- og landsbrugsmæssig henseende har rødder tilbage i jernalderen, se kapitel 26. Desuden kan man indvende, at den kulturhistoriske hypotese for sæterbrugets udvikling i dag tillægger foderressourcerne stadig større vægt som drivende i udviklingen, som beskrevet i kapitel 23.

De arkæologiske levn ved Argisbrekka repræsenterer ikke en malkeplads med overnatningsmuligheder, men peger på fastere (sæsonmæssig) ophold på stedet. Vi har altså en anden udvikling på Færøerne i følge disse norske navneundersøgelser. Denne udvikling kunne være årsagen til brugen af et for oldnordisk sprog fremmed ord, nemlig det gæliske *airge*, som vi finder i formen *arg-/erg-*. Derimod er det højst sandsynlig rigtigt, at den norske udvikling er langt mere kompliceret end L. Reinton antog den for at være i 1950-erne.

Med hensyn til de 19 *sel*-stednavnene på Færøerne er fire indsamlet af Chr. Matras til afhandlingen fra 1933, p. 240, resten er fra N. E. Nørlund (1944), se fig. 181, og det er sandsynligt, at denne liste langt fra er komplet med hensyn til de kystbundne *sel*-stednavne. De fleste *sel*-stednavne kan således sættes i forhold til sælernes ophold ved kysterne, men enkelte indeholder muligvis det andet element, som interesserer os hér.

Stednavnet Selatrað forekommer to gange. Den ene gang som bygdenavn ved Sundini, nr.1, den anden gang som á Selatrað ved Skopun på Sandoy, nr.18. På den ene side kan man se stednavnet som en sammensætning af sel, sæter, og andet led som det færøske *trøð*, indhegnet græsgang eller opdyrket stykke jord (Matras 1933, p. 296). Er dette rigtigt, er der således to slags "sæter"-navne på Færøerne, nemlig *ærgi-* og *sel-*. På den anden side er den førstnævnte bygds oprindelige navn vistnok "á Sellátrum" (Matras 1956, p. 55) og optræder i formen "a Sælatrum" i det såkaldte Hundbrævið fra ca.1400 (Helgason 1951, p. 111). Det sidste led kan være udledt af *látur* med betydningen opholdssted og ynglested for sælhunde, hule i en stejl bjergside ved

havfladen, hvor sælhundene yngler og forekommer i stednavne som Láturgjógv og Láturgjógvin. Jeg kender ikke den præcise beliggenhed af stednavnet ved Skopun og kan således ikke afgøre for og imod. Der er imidlertid et bemærkelsesværdigt forhold ved de to stednavne, idet *ærgi*-stednavnet nr.18, Argisgjógv, forekommer nord for bygden, og her er der registreret gærde og bygningslevn. Over nybygden Skopun forekommer stednavnet Argisfossur og Argisá, men det har ikke været muligt at knytte bygningslevn til disse stednavne endnu.

Chr. Matras gjorde sig nogle overvejelser i forbindelse med stednavnet "á Selheyggi" i det nuværende Klaksvík (Matras 1933, p. 240). Stednavnet ligger meget nær den gamle gård, Vágur, og heller ikke så langt fra gården Uppsalir. Og han fortsætter "Betydningen 'Sæl, Sælhund' giver ingen Mening, da Stedet er saa langt fra Søen, uden for den gamle Indmark. Paa den anden Side er det givet, at Gaarden Vágur ikke kan tænkes at have haft Sæter her – Stedet er alt for nær. Man kommer til at tænke paa, om Bebyggelsen her ved Havnen Vágur ikke er temmelig ung;.."(ibid). Med andre ord er det nødvendigt at have en vis indsigt i den bebyggelsesmæssige udvikling af de kendte gårde og bylingur mellem Borðoyavík og Vágur, før man kan bestemme á Selheyggi i forhold til en gårdbebyggelse; og det er endnu ikke muligt. For at understrege den komplicerede bebyggelsesudvikling kan man yderligere nævne tomterne "'Uti í Grøv", der ligger i udmarken i bunden af Borðoyavík mellem Gerðar og Oyrar. Den længste bygning måler 11,75 x 4 m, indre mål, og ved den sydlige del af huset er der en mindre tilbygning på 4,5 x 2,75 m (Thorsteinsson 1978, p. 60; Arge 1990 Bilag 1 p. 29 & fig. 19). Hvis Úti í Grøv skal fortolkes som rester af en sæter, kræver det ligeledes en vurdering af den lokale bebyggelsesudvikling.

Vedrørende Selgjógv forekommer stednavnet fire gange i det her behandlede materiale, heraf en gang på Suðeroy ikke langt fra Svínadalsá. Omkring dette stednavn er det blevet fremført, at navnet næppe kan have noget at gøre med sæler, da kløften ligger et stykke inde i landet og ikke har nogen forbindelse med havet, hvorfor det foreslås fortolkningen af første led som *sel* i betydningen sæterhus (Bjørk 1970, p. 41).

Er der alligevel en sammenhæng mellem Selatrað og *argi*-, og kan *sel*- i sig selv pege på tilstedeværelsen af et *ærgi*? Der er endnu ikke fundet bygningslevn, der kan bære en fortolkning som ærgi i forbindelse med sel-stednavnene. Desuden kan man fremhæve de topografiske forhold fra områder, hvor begge stednavne er repræsenteret, nemlig

Cumberland og Westmorland (Pearsall 1961, p. 72). Konklusionen hér er, at *ergh-* stednavnene har en tendens til at placere sig med adgang til rige græsningsressourcer. I det færøske stednavnemateriale ser det ud til, at *erg/arg*-stednavnene placerer sig i de mest optimale ressourceområder, hvis man overhovedet kan udlede noget på det foreliggende grundlag.

Sverri Dahl knytter konstruktionsrester til otte af *arg-/erg*-stednavnene stednavnene: nr. 3-5, 8, 12, 15, 17 og 18. Det har ikke været muligt at genfinde alle *ærgi*-lokaliteterne, og i det foreliggende materiale er der kendskab til og delvis opmålinger af konstruktionslevn fra numrene 4, 7, 8, 9, 16, 17 og 18. Yderligere rekognosceringer vil formentlig føre til genfinding af Sverri Dahls lokaliteter samt konstatering af bygningslevn i det mindste på nogle af de øvrige lokaliteter. Rekognosceringer på nr. 10, Argislíð, har dog vist, at nyere tids indtag af indmark kan være en trussel mod erkendelse af mulige levn på overfladen.

Fra rekognosceringer, arkiv og udgravning

I løbet af de perioder, hvor udgravningerne af Argisbrekka stod på, var der kun begrænset mulighed for at foretage mere omfattende rekognosceringer, hvorfor alene de nærmest liggende landskaber blev prioriteret. Af særlig interesse er dalene i Eiðis, Funningurs og Gjógvs udmarker, hvor der forekommer stabile vandløb, som ikke tørrer ud, og hvor de naturlige ressourcer kan skønnes at have været tiltrækkende også i ældre tider, fig. 182.

Funningur antages at være en gammel bygd og rummer både kirke og et område med tomter, der kan være middelalderlige eller ældre. Det var således naturligt at forestille sig, at der i tilknytning til bygden kunne findes en eller flere *ærgir* i dalene vest for Funningsbotnur. Efter gentagne besøg er det imidlertid ikke lykkedes at finde bygningslevn på trods af stednavneindikationer som f.eks. "í Husi" i Ljósadalur. Bygden Gjógv antages at være yngre og den nuværende indmark strækker sig langt ind i den bagvedliggende dal på begge sider af Dalá. Eventuelle tomter i dette område vil i dag være vanskelige at erkende. Vest for Gjógv ligger den store dal, Ambadalur, hvor der findes flere levn efter aktivitet i historisk tid i form af flere gærder og en oval fold. Desuden er der muligvis svage spor efter en mulig bygningskonstruktion ved den øvre tredjedel af Rivá, men kun en arkæologisk undersøgelse kan verificere det.

Ved yderligere rekognosceringer blev der taget udgangspunkt i tre forhold nemlig stednavne, topografi og kendskab til bygningslevn. Det har ikke været muligt at foretage systematiske rekognosceringer, så de her

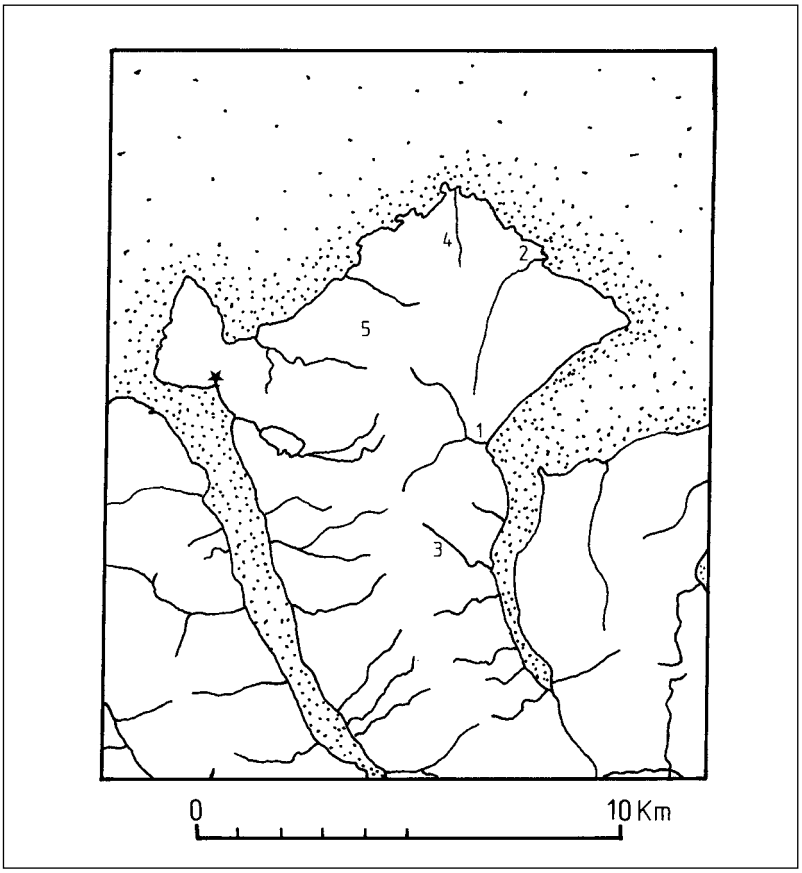

Figur 180: Stednavne på det nordlige Eysturoy nær Argisbrekka, nævnt i teksten.1: Funningur;2: Gjogv;3: Ljósadalur; 4: Ambadalur; 5: Svínabotnur.

Placenames on northern Eysteroy near Argisbrekka, mentioned in the text:

1: Funningur; 2: Gjogv; 3: Ljósadalur; 4: Ambadalur; 5: Svínabotnur.

fremlagte resultater repræsenterer på ingen måde en komplet liste over mulige *ærgir* på Færøerne, men skal betragtes som en "stikprøve". Det vil formentlig tage adskillige år og omhyggelig forberedelse at foretage en systematisk registrering af udmarkernes kulturhistoriske mindesmærker, som tilsyneladende er ret talrige. *Ærgi*-bruget på Færøerne har højst sandsynligt været vidt udbredt og resultaterne fra Argisbrekka hører formentlig hjemme i en større sammenhæng.[26]

Nordøerne

Allerede J. Chr. Svabo omtaler "Nogle Alderdoms-Levninger og Mærkværdigheder" (1976, p. 124) på Nordøerne som kaldes "Ujslisbuir eller Ujslistoftir", og han opregner fem steder for fund af disse tomter, hvortil han knytter "fablen" om, at der har boet islændinge i husene, heraf navnet. Og han tilføjer: "Der mærkes ikke Spor eller Tegn til at der har været Tun eller Bøe omkring dem". I 1896 og 1898 var Daniel Bruun

26 De fleste af egne rekognosceringer er udført i forbindelse med min tilknytning til Føroya Fornminnissavn fra 1988 – 1990.

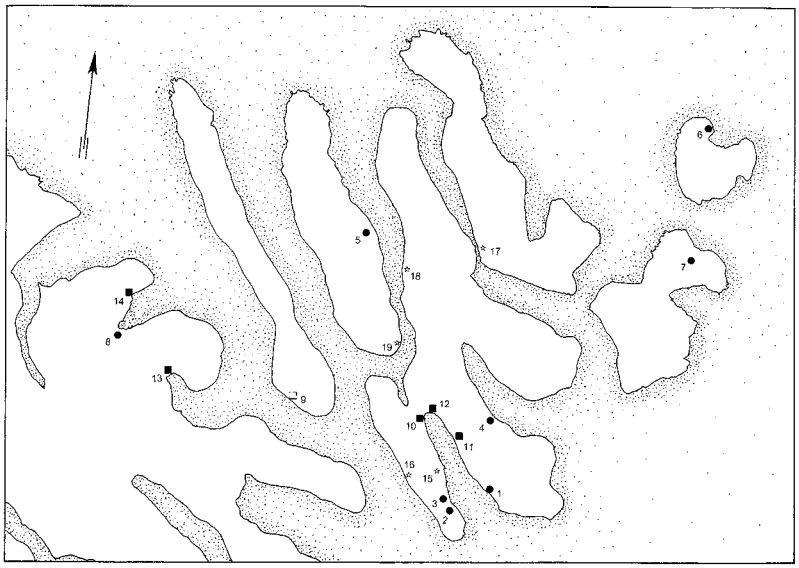

Figur 181: Lokaliteter på Nordøerne nævnt i teksten.

● Ærgir eller mulige ærgir; ■ Bygder, bylingur eller gårde; □ Ødebygder; ✰ Uvisse lokaliteter.

1: í Hópinum; 2: Torvklettur 1; 3: Torvklettur 2; 4: Kvíingadalur; 5: Buðadalur; 6: Skarðsvík; 7: Viðurbyrgi; 8: Argisá á Havnabøi; 9: Blanskála; 10: Niðri á Toftini; 11: Oyrar; 12: Gerðar; 13: Fuglafjørður; 14: Oyndafjørður; 15: Vagthuset over Táravík; 16: Ritugjógv; 17: Hvannasund-tomterne; 18: Nestoftir; 19: Buðirnar ved Brattanes.

Localities on Nordøerne (the Northern Islands) mentioned in the text.

● *"Ærgir" or possible "ærgir";* ■ *Villages, "bylingur" or farmsteads;* □ *Deserted villages;* ✰ *Uncertain or unidentifiable localities.*

(1856-1931) på Nordøerne, hvor han foretog indsamlinger af kulturhistoriske oplysninger, opmålinger og udgravninger (Bruun 1929, p. 41). Siden er der kommet yderligere oplysninger til, dels indsendt til Føroya Fornminnissavns arkiv, dels registreret i forbindelse med andre arkæologiske undersøgelser, blandt andet Niðri á Toftini, Uppsalir i det nuværende Klaksvík. "Fablen" om islændinge eller for den sags skyld hollændere eller irerer er ofte blevet knyttet til tomter på Nordøerne. Hvad angår den islandske tilknytning, blev den videregivet af Daniel Bruun, som kaldte en række tomter "'Islendingatoftir", medens Chr. Matras nævner dem som "'Islistoftir". Sidstnævnte skrivemåde kan måske knyttes til mandsnavnet "'Isle" (Hansen 1980, p. 60 – 61). Måske kommer vi sandheden nærmere ved at se på disse navne som resultat af en mytedannelse. Tomterne ligger så klart i landskaberne, at de har været åbenbare for folk, der havde deres daglige gang i udmarken. Uforklarlige fænomener "findes ikke", og hvis tomterne ikke har kunnet sættes i forhold til en mundtlige overlevering, er der skabt en forklaringsmyte omkring dem.

Karakteristisk for de fleste lokaliteter på Nordøerne er placeringen i ringe højde over havet, hvilket hænger sammen med Nordøernes yngre geologiske formation, hvor landet hæver sig op til bratte fjelde med færre græsningsressourcer. Langs fjorde og sunde er der derimod smallere og bredere terrasser og skråninger, med gode græsningsmuligheder. Ofte er landingsforholdene fra havet meget besværlige, men der har

været andre fordele. For eksempel har ødebygden Blankskála på Kalsoy, som man forlod i 1816, været blandt Færøernes bedste kornpladser i historisk tid.

I det efterfølgende vil der blive præsenteret en række lokaliteter, for at give et indblik i størrelse og form, og der vil blive lagt vægt på nyregistreringer, se også kort 181.

Í Hópinum

Stedet er afmærket på målebordsblad M22 under navnet "'Islendingatoftir" og hører således til en af de konstruktioner, som Svabo nævner, fig. 184. Tomterne ligger på østsiden af Borðoyavík ca. 3 km sydøst for Oyres indmark, og stien løber hele vejen lavt i terrænet og krydser kun en enkelt gang den øvre del af en kløft. Tomterne er ret synlige, placeret vinkelret på kystskrænten; og øst herfor slynger sig en lille å, der har udløb ca. 10 m sydøst for tomten. Tomtområdet står frem som et næs i forhold til den øvrige kyst, og ud mod havet ses friske erosionskanter.

I 1989 blev tomterne opmålt,[27] da de er truet af havets erosion. Dels blev der foretaget en overfladeopmåling, dels fire overfladeprofiler.

Figur 182: Í Hópinum, overfladeopmåling, sammenhold med fig. 185.

Í Hopinum, surface drawing, compare fig. 185.

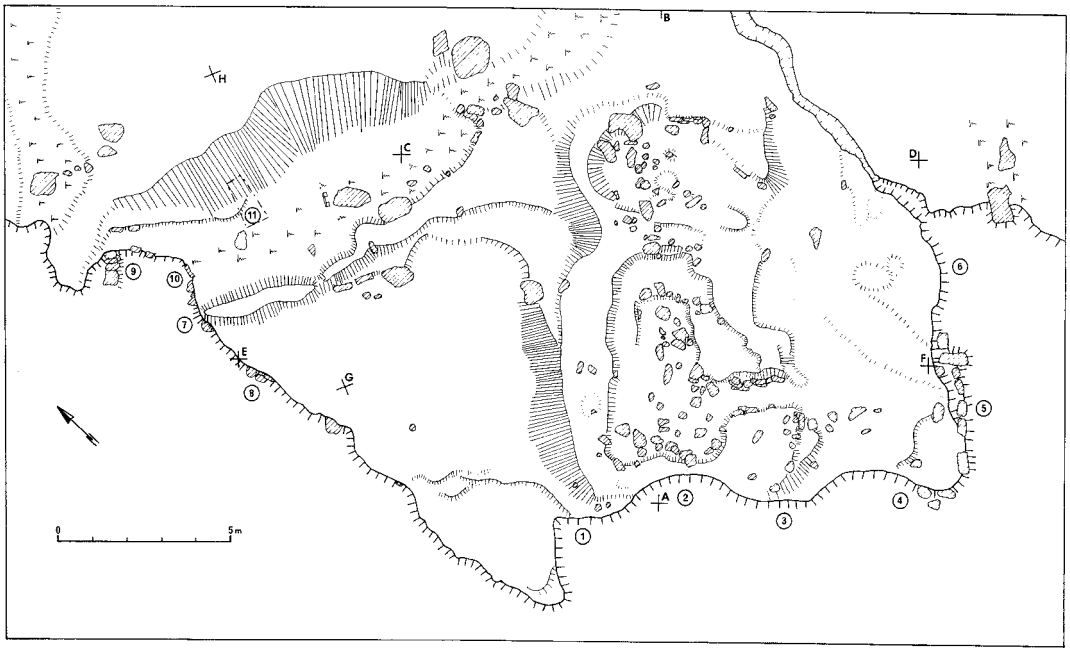

27 Opmålingerne blev foretaget af forfatteren og museumsinspektør Jógvan Ravnsfjall, Norðoyra Fornminnasavn.

Året efter blev der foretaget en profilopmåling af erosionsprofilen ud mod fjorden.[28]

Billedet præges først og fremmest af de to tomter eller tomten med de to rum, fig. 183-184. Det tegnede billede må siges at gengive Daniel Bruuns udgravning, idet han formentlig gik ned i de synlige rum og delvis tømte dem i forbindelse med sine undersøgelser på stedet i 1890erne. Det største rum måler mellem 5,75 og 6 m i længden og 2,5 til 3 m i bredden. De fleste sten, som ligger spredt inde i tomten, er recente uden mos og lav, hvorimod kan stenene i det sydøstvendte indgangsparti være oprindelige (hvis Bruun ikke har forbedret på stensætningen).

Murene består efter al sandsynlighed af sten sat på den kendte måde, med en inder- og en yderskal, hvorimellem der er stampet jord, hvilket understøttes af profilopmålingen. Den mindre tomt eller det mindre rum i tomten måler ca. 3 x 3 m med et sydsydøst vendt indgangsparti. I rummets østhjørne ses den indre murskal, og sten i indgangspartiet kan også være rester af oprindeligt lagte sten, som Daniel Bruun har ladet urørte.

Det er ikke muligt at få den samlede ydre længde af tomten, idet det større rums yderskal er borteroderet af havet. Den samlede længde af konstruktionen – hvis man opfatter de to rum som tilhørende samme bygning – er målt fra det mindre rums inderskal til det store rums sydvestlige inderskal mellem 10 og 10,5 m.

Det er fristende at se området sydøst for de to rums indgangspartier som et fælles aktivitetsområde; men her må konstruktionssporne ved pkt. 4 og 5 tages i betragtning. Hvis disse konstruktionsspor er lagmæssigt ældre end den synlige tomt, kan området udmærket have fungeret som et tun- eller aktivitetsområde.

Mellem yderkanten af tomtens vesthjørne og muradskillelsen mellem det mindre og det større rum i tomten, og videre næsten stik vest ses resterne af en vold. Volden eller gærdet løber helt ud til den nuværende erosionskant, pkt. 7, og heri ses, at volden består af sten og opdynget tørv og jord. Volden fortolkes som et gærde. Som terrænet ser ud i dag, hegner gærdet et areal mellem gærdet og tomten, men flere aspekter gør sig gældende.

Som det fremgår af profil G – H, fig. 183, og plantegningen, står gærdet parallelt med en nuværende, fugtig sænkning. Nord for sænkningen stiger det brat. I sænkningen ses flere større sten på overfladen, men ingen indgår i konstruktioner. Ved pkt. 10 på fig. 182 er der lagte sten i erosionsprofilet, og stenene tolkes som udmundingen af et dræn

28 Opmålt af museumsinspektør cand.phil. Anders Horsbøl Nielsen, Horsens museum.

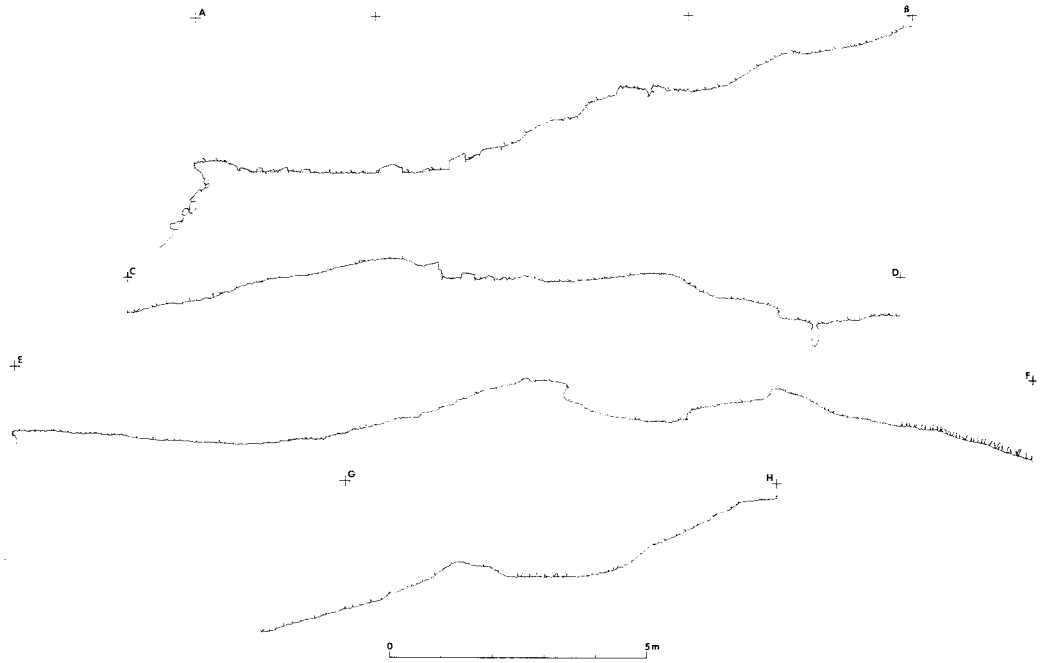

Figur 183: Í Hópinum, overfladeprofiler.

Í Hopinum, surface sections.

eller en rende. Sænkningen kan meget vel have været drænet, selvom der ikke er påvist dræn i den østligste del af sænkningen. Daniel Bruun opfattede skråningens bratte fald ned mod den nævnte sænkning som resultat af menneskelig aktivitet i form af et bådenaust (Bruun 1929, p. 42). Denne tolkning er uholdbar (se også Hansen 1980, p. 145); men for at konstatere, om sænkningen har været brugt, udlagdes et lille snit, pkt. 11. Snittet førtes ca. 70 cm ned under nuværende overflade, men intet sted fremkom sikre kulturindikatorer. På den anden side blev der heller ikke fundet moræne, men blandet materiale, der formentlig er skredet ned i sænkningen.

Ved pkt. 9 blev der registreret lagte sten, som stod ud fra erosionsprofilet. Der er tale om del af en konstruktion med uvis funktion, men måske skal stenene ses i forhold til den kant, som løber op til pkt. 11, idet kanten står vinkelret på de lagte sten. Der fandtes ingen gulvlag ved pkt. 9. Måske skal konstruktionen ved pkt. 9, drænet eller renden ved pkt. 10 og sænkningen alle ses som sammenhørende?

Det indgærdede område opfattes som området syd for gærdet og vest for tomten, men vi ved ikke, hvad området har været brugt til, eller hvor stort det har været på funktionstidspunktet. I erosionsprofilen, der vender mod vest mellem tomten og gærdet, ses varmesprængte sten og

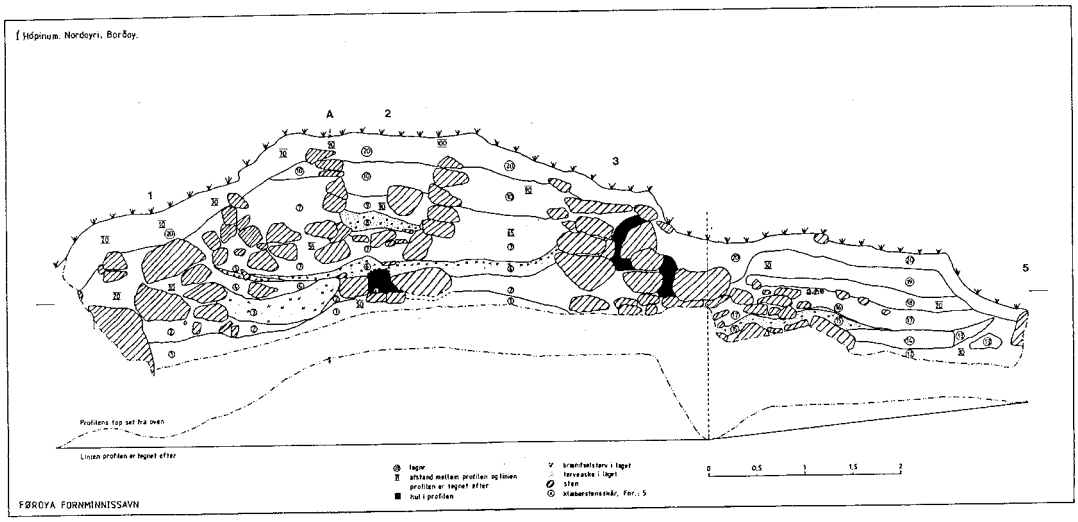

Figur 184: Í Hópinum, opmåling af erosionsprofil.

Í Hopinum, survey of erosion sections.

ved pkt. 8 lagte sten, der tolkes som resterne af et dræn, der eventuelt kan have løbet parallelt med gærdets "inderside". Det indgærdede område fremstår i dag som en veldrænet, græsrig flade, skrånende mod syd og vest.

Erosionsprofilet, fig. 184, må tages med forsigtighed, idet det kun blev løseligt afrenset for ikke at fremskynde erosionen. Det skråner og beskriver ikke en ret linie, og der er altså delvis tale om en projektion. Det er usikkert hvor mange konstruktionselementer, som kan henføres til den på overfladen synlige tomt. Muligvis er det kun gulvlaget, lag 8, som kan være indgang i en ældre fase i den synlige tomt. Det bliver sandsynliggjort ved, at stenene sten, kanter det mulige indgangslag, er bevaret højt op i den synlige tomts vestgavl. Lagene herover kan være murfyld i denne tomt, medens laget syd herfor må være murfyld eller tørvemur i den ældre fase. Herunder ses et jævningslag, som har dannet fundamentet for murene, og under det ses et gulvlag i hele tomtens bredde. Hvis snittet ligger vinkelret på husets længdeakse, har bygningen været 3,6 m bred indvendigt. Murene er mærket med nr. 1 og 3 på plantegningen. Midt under gulvet ses en stenopbygget rende med kant-, og bundsten, medens lågstenen er skredet ud. I renden blev der fundet et fedtstensskår. Under gulvlaget ligger yderligere et kulturblandet lag, som muligvis kan stamme fra et ældre hus. Længere mod sydøst findes et dybereliggende kulturlag, som kan være rester af gulvlag til et ældre hus. Gulvlaget kan ikke afgrænses mod midten af profilen. Stratifikationen kan således ikke afgøres med sikkerhed. Sten under dette lag kan være rester af en ildstedsopbygning, og huset har

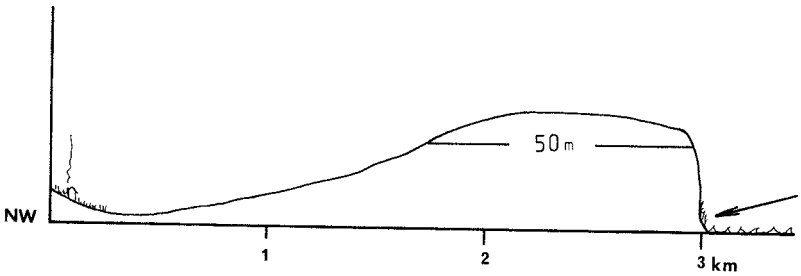

Figur 185: Illustrationsprofil af forholdet mellem Oyrar – Í Hópinum, målt efter de eksisterende stier frem til Torvdalá og følger derefter 60-70 m koten. Pilen angiver tomternes placering. Bemærk overhøjning.

Profile Oyrar – Í Hopinum, measured by existing pathways as far as Torvdalá and from there on following the 60- to 70-metre level, which runs on top of a steep precipice. The arrow marks the positions of the sites of the house remains. Heights enhanced.

muligvis været afgrænset indvendigt af stenene længst i sydøst, hvor gulvlaget overgår til et sandet og gruset lag, pkt. 4 på plantegningen. Disse sten kan følges forbi pkt. 5. Ved pkt. 6 er der i tørveprofilet askelag, som dog ikke tilhører gulvlag – så vidt det lod sig afgøre.

Sammenfattende kan vi sige, at der er tale om mindst tre måske fire bygningskonstruktioner i mindst to måske tre faser foruden et gærdeforløb. Det er uvist, om plantegningens pkt. 9 også skal tolkes som bygningslevn. Fundene i form af enkelte træstykker, et lille fragment af en skiferslibesten af tæt, mørk skifer og fedstensfragmentet kan ikke bruges i daterende øjemed. Da Svabo omtalte tomterne, var de omgærdet af mystik, så den oprindelige funktion har altså i slutningen af 1700 årene været ude af mands minde. Der er ingen beviser for en vikingetidig datering, men man må antage at tomterne ved í Hópinum har en høj alder.

Fortolkning af tomterne er ikke så lige til. Daniel Bruun fastholdt myten om overvintrende islændinge og tilstedeværelsen af et bådenaust, til stor moro for Símun Hansen, der tolker tomterne som brugt ved fårerøgtningen i Oyrar Hagi (ibid). Man må dog hertil indvende, at konstruktionerne er meget omfattende og tilsyneladende funktionsopdelte, hvorfor der må findes mere sandsynlige fortolkninger. Stedet er ikke ideelt for landning, og når vinden er i sydsydvest, er stedet meget udsat. En helårsbosættelse er derfor heller ikke sandsynlig, hvilket den stedkendte Símun Hansen også anfører. Í Hopinum skal formentlig tolkes som rester af et *ærgi*, der så kan knyttes til bygden Orar, som ligger i overkommelig afstand fra lokaliteten, fig.185.

De topografiske og ressourcemæssige forhold med hensyn til græsning er udmærkede, og umiddelbart nordvest for tomterne findes muligvis resterne af endnu et gærde, der indkranser en græsrig terrasse, som bærer stednavnet "byrgi". Vi må formode, at området har set anderledes

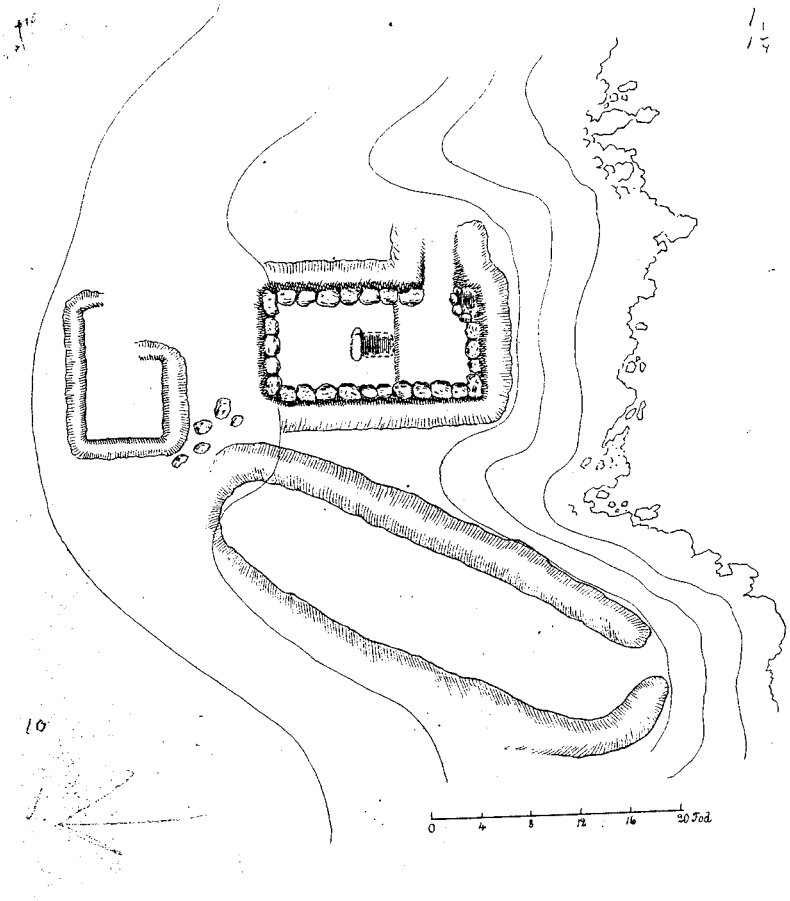

Figur 186: Daniel Bruuns opmåling af Í Hópinum fra 1898. Nord til venstre i billedet. Venligst stillet til rådighed af Nationalmuseet, København.

Daniel Bruun's survey of í Hopinum from 1898. North is to the left in the picture. Courtesy of the National Museum, Copenhagen.

ud i tidligere tider. På Bruuns tegning, fig. 186, er der mellem 6 og 7 m til strandkanten fra gærdets afslutning og følgende dets orientering. På den nye opmåling er havet begyndt at erodere i selve gærdet. Måler man på Bruuns tegning afstanden fra, hvor indgangsflugten krydser hans A-linie og ud til græstørvens kant markeret ved første kotelinie, er der ca. 4 m, medens der på den nye opmåling er lige knapt 2 m ud til græskanten. Havet vil selvfølgelig erodere mindst, hvor jordsmonnet er bundet sammen af sten m.v. Desuden ligger der lige ud for tomten en stor klippeblok som bølgebryder. På 100 år er der altså forsvundet mellem 2 og 6 m af forlandet, så reelt set ved vi ikke, hvordan landet så ud, og hvilke græsningsressourcer der var på stedet for eksempel for 1000 år siden!

Torvklettur, Borðoyavík

På sydvestsiden af Borðoyavík i Uppsalir Hagi lige overfor í Hópinum er der i 1989 – 90 registeret to hidtil ukendte tomtområder mellem Hagagjógv og Hálsgjógv.[29] Også til dette område, som på mange måder minder om området omkring í Hópinum, knytter der sig et byrgistednavn. Ca. 150 m nord for "Rettin á Torvkletti" ligger det ene tomtområde oven på en 30 m bred terrasse ca. 50 – 60 m o.h., og området virker meget frugtbart helt op til 200 m o.h, fig. 183, nr 2 og fig. 187. Det 16-17 m lange ca. nord – syd orienterede tomtområde består af tre sammenbyggede rum liggende på række, gavl ved gavl med indgange i det sydvestlige hjørne. Rum eller tomt C er sekundært ombygget til fåreskjul, ból, og indermurene står meget rette og er mod øst blevet forhøjet. Indvendigt måler tomten 4 x 4,5 m, hvilket godt kan være de omtrentlige mål af tomtens oprindelige indre. Tomt D måler 3,75 x 2,5 m, men forløbet af vestmuren er lidt usikker. Tomt E måler 3 x 2,75 m men her kan forløbet af østmurens inderkant ikke

Figur 187: Torvklettur 2, den ene af de to tomter nævnt i teksten.

Torvklettur 2, one of the two house sites mentioned in the text.

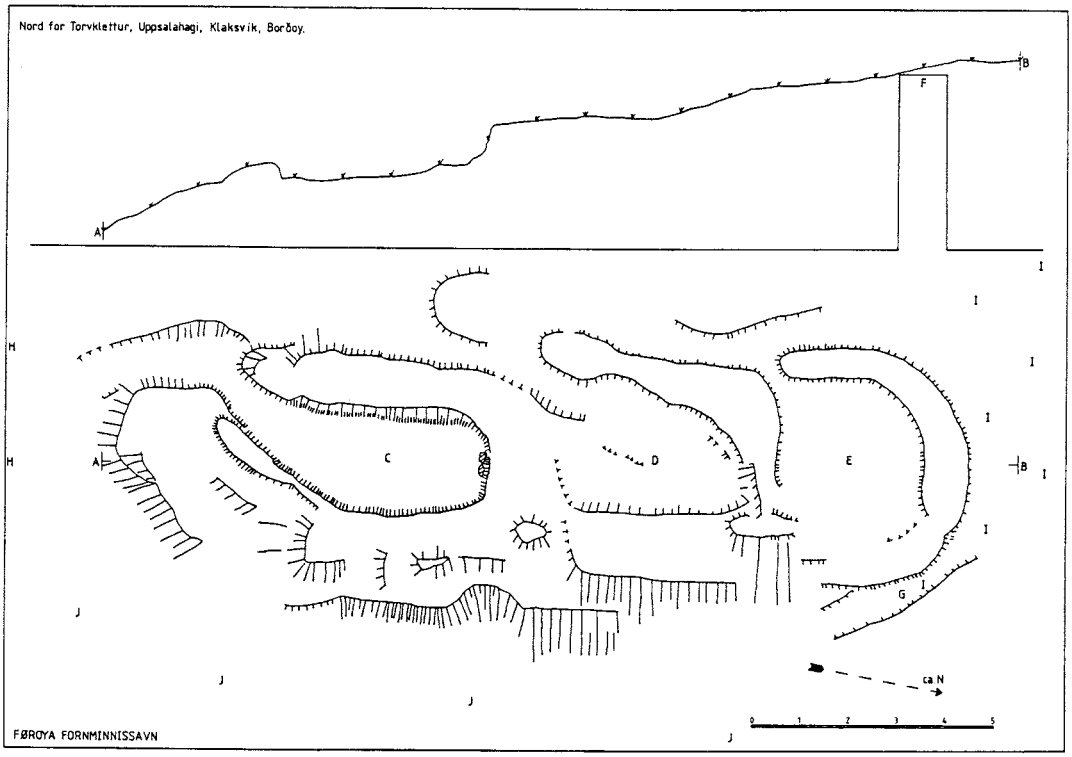

29 Tomterne er registreret og opmålt af Anders Horsbøl Nielsen, hvem jeg takker for brug af materialet.

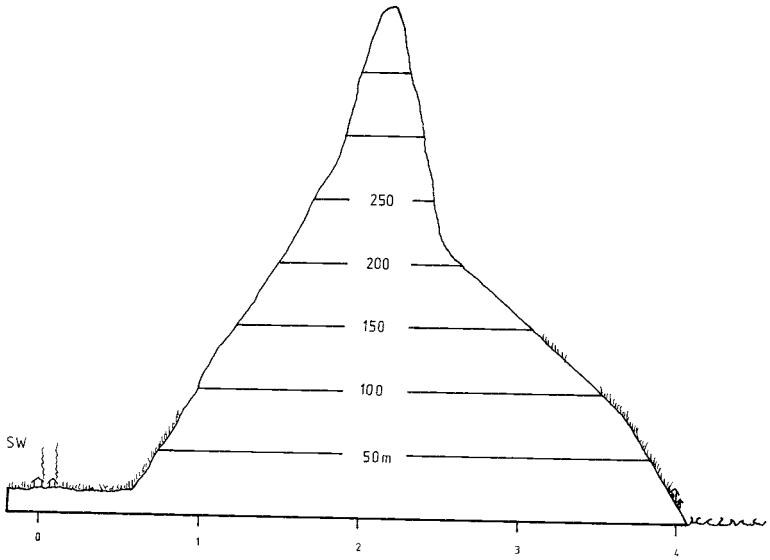

Figur 188: Illustrationsprofil af forholdet mellem Gerðar – Kvíingadalur. Fra Gerðar går man over åen, Gravará og følger den dernæst op til Kvíingaskarð. Bemærk overhøjningen.

Profile Gerðar – Kvíingadalur. From Gerðar you cross the small river Gravará and then follow it up to Kvíingaskarð. Heights enhanced.

fastlægges. Byggematerialet er tilsyneladende tørv eller jordtørv, og kun i forbindelse med det sekundære ból ses sten. Muligvis er der vest for C – E spor efter yderligere tomter, men området er dækket af nedskredet materiale fra den overhængende hamre.

Selvom området er relativt frugtbart er der intet – for eksempel i form af gammel indmark – som understøtter en tolkning som ødegård. Og selvom man kan lægge til ved Rettin á Torvkletti, og har gjort det i stor udstrækning for at sejle brændsesltørv til Klaksvík, peger dette forhold heller ikke på muligheden for fast bosættelse. En fortolkning som *ærgi* forekommer derimod som en sansynlig mulighed.

Ikke langt syd for Rettin á Torvkletti er der på samme terrasse registreret tilstedeværelsen af to forhøjninger i forlængelse af hinanden. Også i dette tilfælde er de orienteret nord – syd, og den sydlige måler 12-13 m og med en bredde på 6 m ydre dimensioner. I den sydlige ende er der gravet et tørvehus ind i tomten med indgang fra syd, men der ses ingen sten på overfladen. Den nordlige forhøjning, som også hæver sig ca. 0,5 m over omgivende overflade, er ca. 7 m lang, og øverst kan man se en sekundær 4 x 4 m stenstruktur og en stenvarde. På overfladen ser forhøjningen ud som rester af en sammensunket bygningskonstruktion efter et tørvemursopbygget hus med mindst to rum. Lige nord for løber en lille bæk. Samme fortolkningsmulighed som for den anden tomt må også gælde her. Begge tomter ligger i Up-

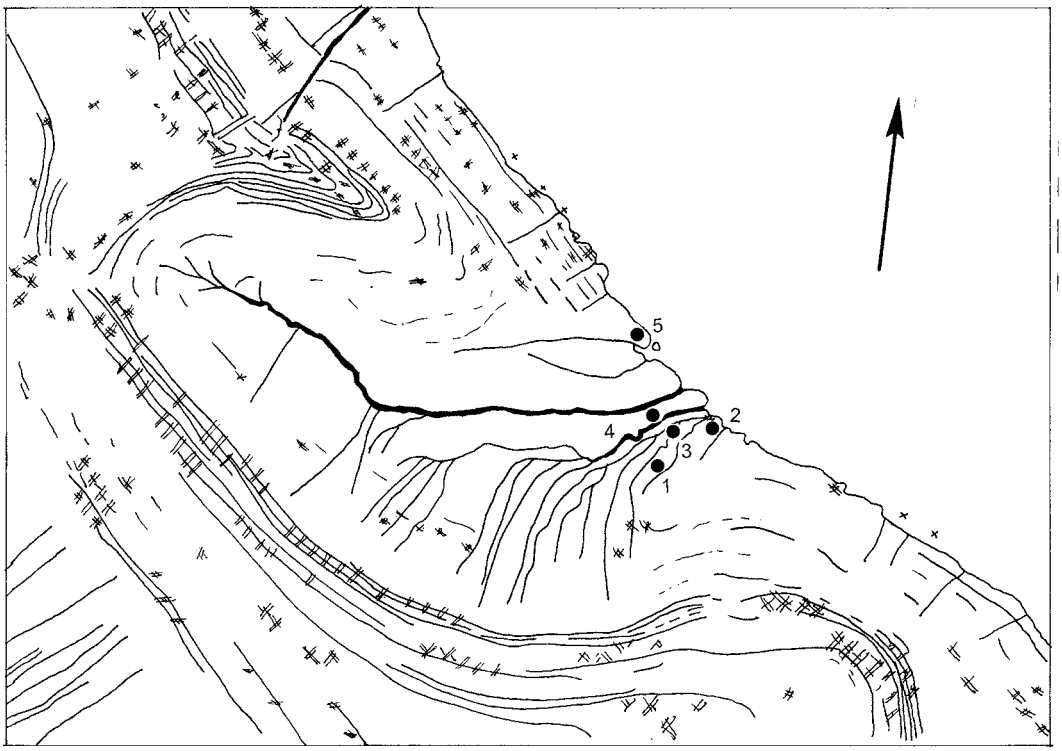

Figur 189: Skitse oversigt over placeringen af anlæggene i Kvíingadalur-konstruktionerne. 1: Cirkulær fold; 2-6: Bygningslevn. DLM del.

Sketch of the position of the structures in the Kvíingadalur complexes. 1: Circular pen; 2-6: Building remains.

psalir Hagi og muligvis er de to *ærgir* blevet benyttet fra denne gård, hvis forløbere er delvis udgravet i Niðri á Toftum.

I Uppsalir Hagi er der gennem tiden registreret flere forskellige tomter, således et vakthus ovenover Taravík og på vestsiden af halvøen en længere tomt med to rum ved Ritugjógv. Daniel Bruun har udfærdiget to skitser af bygningslevnene efter mundtlig forklaring (Bruun 1929, p. 104), men tomterne er ikke opmålt i nyere tid.

Kvíingadalur, Gerðahagi

Går man fra gården Gerðar i bunden af Borðoyavík må man op igennem Kvíingaskarð ca. 400 m o.h. for at komme ned i den nordøst – vendte Kvíingadalur ved Árnfjarðarvík, se fig. 181, nr. 4 og fig. 188. Går man yderligere med et kort i hånden, vil man standse op ved stednavnet "Húsagjógv", og i øvrigt blive forbavset over dalens frodighed med mange græsrige flader. Landingsforholdene ved kysten er gode i roligt vejr, så det kan ikke undre, at der igennem lang tid har været kendskab til tomter og gærde i dalen. Det kan heller ikke undre, at jordejerne med rettigheder i Kvíingadalur i 1786 annoncerer efter to mænd med familier, som vil nedsætte sig i dalen og se efter

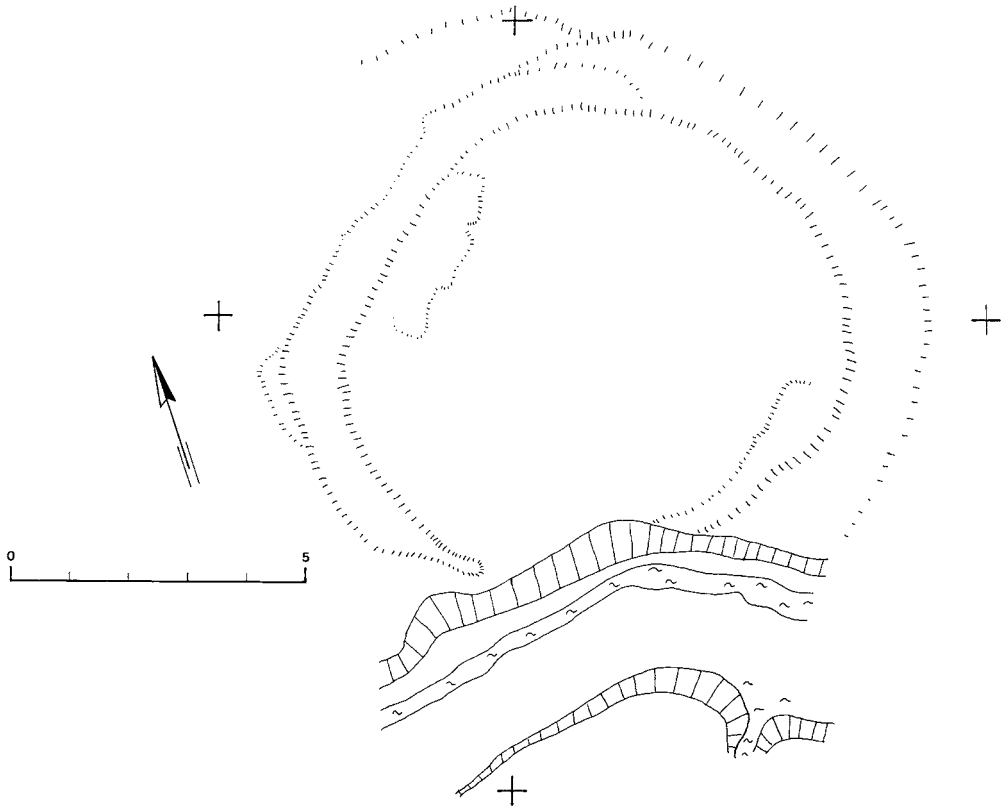

Figur 190: Den cirkulære fold i Kvíingadalur.

The circular pen in Kvíingadalur.

fårene i området imod at få hjælp til husbygning og visse rettigheder til drivtømmer, fuglefangst og løn. Der er imidlertid ingen oplysninger om, at nogen tog imod tilbuddet, og det er usandsynligt, at tomterne i dalen er resultatet af annoncen fra 1786 (Hansen 1981, 7. partur, p. 16; Joensen 1962 p. 4 – 5). I dalen er der registreret seks områder med konstruktionslevn, som i det efterfølgende kort skal omtales,[30] fig. 191.

Ca. 40 m o.h. ved en lille bæk ligger sporene efter en cirkulær fold, der fremtræder som lave udskredne jordvolde, fig. 192. Diameteren er 7 – 8,5 m, og i jordvoldene mærkes ingen sten, hvilket passer godt med, at dalen er relativ stenfattig. Mellem 14 og 19 cm under foldens nuværende overflade mærkes sten og grus. En lignende cirkulær form er muligvis registreret i Buðadalur, se denne. Der er ikke tale om en almindelig fold eller skillesti (*rætt*), hvor der skal være flere rum og fanggærde; den cirkulære fold er en type, der ikke er i brug i dag på

30 Denne registrering blev foretaget ved et kortvarigt besøg i dalen i august 1989 af Anders Horsbøl Nielsen og forfatteren. Jeg vil i denne forbindelse gerne takke Erik Hansen, Kristoffer Hansen og Jógvan Ravnsfjall, der som stedkendte gjorde det muligt for os at besøge dalen. Desuden foreligger en del optegnelser i Føroya Fornminnissavns arkiv, Stadal.nr.: 00:84-1, Bólkur: 11.9.

Færøerne. Hvilken funktion de cirkulære folde har haft vides ikke, men de skal måske sættes i forhold til fåremalkning (se også Thorsteinsson 1982b, p.19; Bruun 1897, p. 65, fig.40). En norsk parallel men lidt større stammer fra Brehaimundersøgelserne (Randers & M. Kvamme 1992, p. 20).

Område to er en rektangulær struktur 8 – 9 x 3,5 m indre mål, og indvendig er der en stenkantning, medens der på ydersiden kun ses græstørv. Tomten ligger ca. 10 m vest for kysten, og nord og sydøst for tomten ses gærdeforløb. Gærdet syd for krummer lidt og kan følges på en strækning af ca. 24 m. Tomten ser ud til at have indgang i nordvesthjørnet og mod øst ligger en sekundær opstabling af sten, således at østgavlen ikke fremtræder klart. Det er formentlig om denne tomt, der findes nogle yderligere oplysninger i Fornminnisavns arkiv, indsendt af Robert Joensen. Målene opgives til 5,7 x 3,8 m og ved blotlæggelse af et mindre parti af gulvet blev der fundet en regelmæssig brolægning. Desuden har Fornminnissavn oplysninger om en ældre gravning, der muligvis er foretaget i denne tomt omkring 1910, hvorved der blev afdækket et hjørnestillet ildsted, aske og enkelte skår af færøsk keramik.

Område tre er noget forstyrret af nyere ombygning til et fåreskjul, "ból", og udgøres af to dele orienteret nordvest – sydøst. Den nordvestlige struktur er meget tydelig med indvendige stenmure, der står i en højde af ca. 0,8 m. I nordvestenden ses en tværgående forhøjning på ca. 30 cm, som måske også er forholdsvis recent. Udvendig findes spor af en stenskalsmur, som sandsynligvis hænger sammen med de moderne ombygninger. Sydøst for denne struktur ligger en noget udflydende forhøjning på 5 x 5 m og 0,2 – 0,4 m i højden. Formentlig er der tale om resterne af tørvemurskonstruktioner.

Anlægsområde fire ligger mellem dalens to ret vandrige åer, og midt i det øst – vest orienterede forløb af bygningslevn er der sekundært opbygget et fåreskjul. Området måler samlet 12 x 5 m, og at der vitterlig er tale om spor efter bygningslevn kan man se i den vestlige ende, hvor sammenskredne tørvemursforløb markerer en 2,5 x 3 m stor tomt, indre mål.

Også det femte område er forstyrret ved anlæggelse af et fåreskjul i den nordlige ende af en lav forhøjning på 9 x 4,5 m. Forhøjningen er sandsynligvis resterne af sammenskredne bygningskonstruktioner muligvis opført af tørvemure, hvorved forhøjningen er dannet.

Det er på mange måder uhyre vanskeligt at fortolke sporene i Kvíingadalur, og man kan ikke afgøre, om der er tale om resterne af

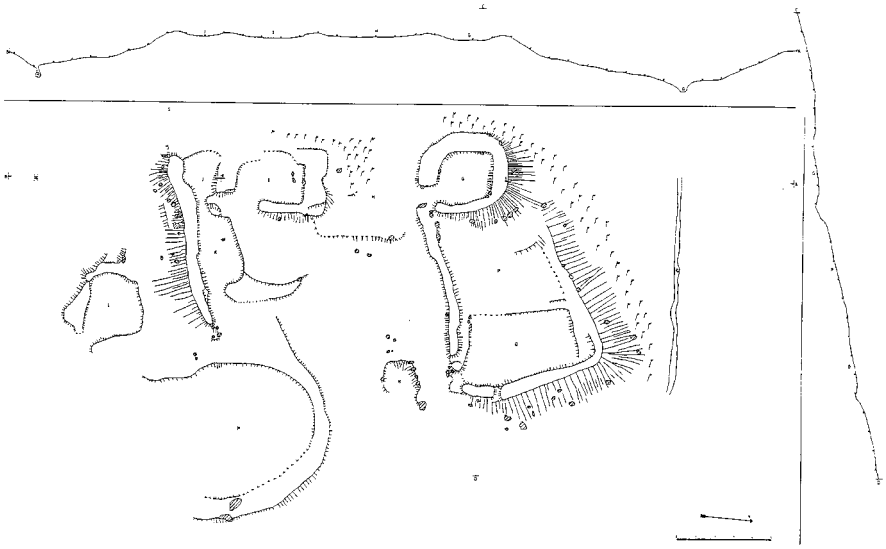

Figur 191: Tomterne i Buðadalur.

The house remains in Buðadalur.

en gård eller flere *ærgir*. Der er ingen af konstruktionernes størrelse, som umiddelbart peger på tilstedeværelsen af et gårdanlæg. På den anden side er tomtområderne alle ret forstyrrede, hvorfor sporene på overfladen er vanskelige at fortolke.

Buðadalur, Kunoy

På østsiden af Kunoy er der kendskab til tomter og gærde (Hansen 1981, 4. partur, p. 169), hvorfor stedet rekognosceredes.[31] Buðadalur ligger neden for en gennemgående hamre på et i realiteten kun lidt bedre og fladere stykke mellem hamre og kyst end normalt på den ellers jævnt skrånende østside af Kunoy, fig. 181, nr. 5. Over hamren ligger en lille rund dal, hvorfra der løber to større vandløb, der også gennemstrømmer den nedenfor liggende dal. Tomterne ligger midt i denne dal ca. 100 – 150 m syd for de større vandløb, som tidligere udgjorde udmarksgrænsen mellem Haraldssund og Skarð, men grænsen er nu forlagt til dalens nordlige kant. På hver side af tomtområdet, som ligger 2 – 300 m fra kysten, løber desuden to mindre vandløb. Området er det fladeste i dalen, selvom det falder noget mod øst, ned mod kysten, hvor der er spor efter mindst et naust af ukendt alder.

Som det fremgår af fig. 191, er billedet lidt forvirrende, og det er klart tale om adskillige faser af konstruktionslevn. Konstruktionslevnene G, I, J og K er meget tydelige i overfladen og den sydlige del af

31 Beretning og opmåling er venligst stillet til rådighed af Anders Horsbøl Nielsen. Registreret 1990.

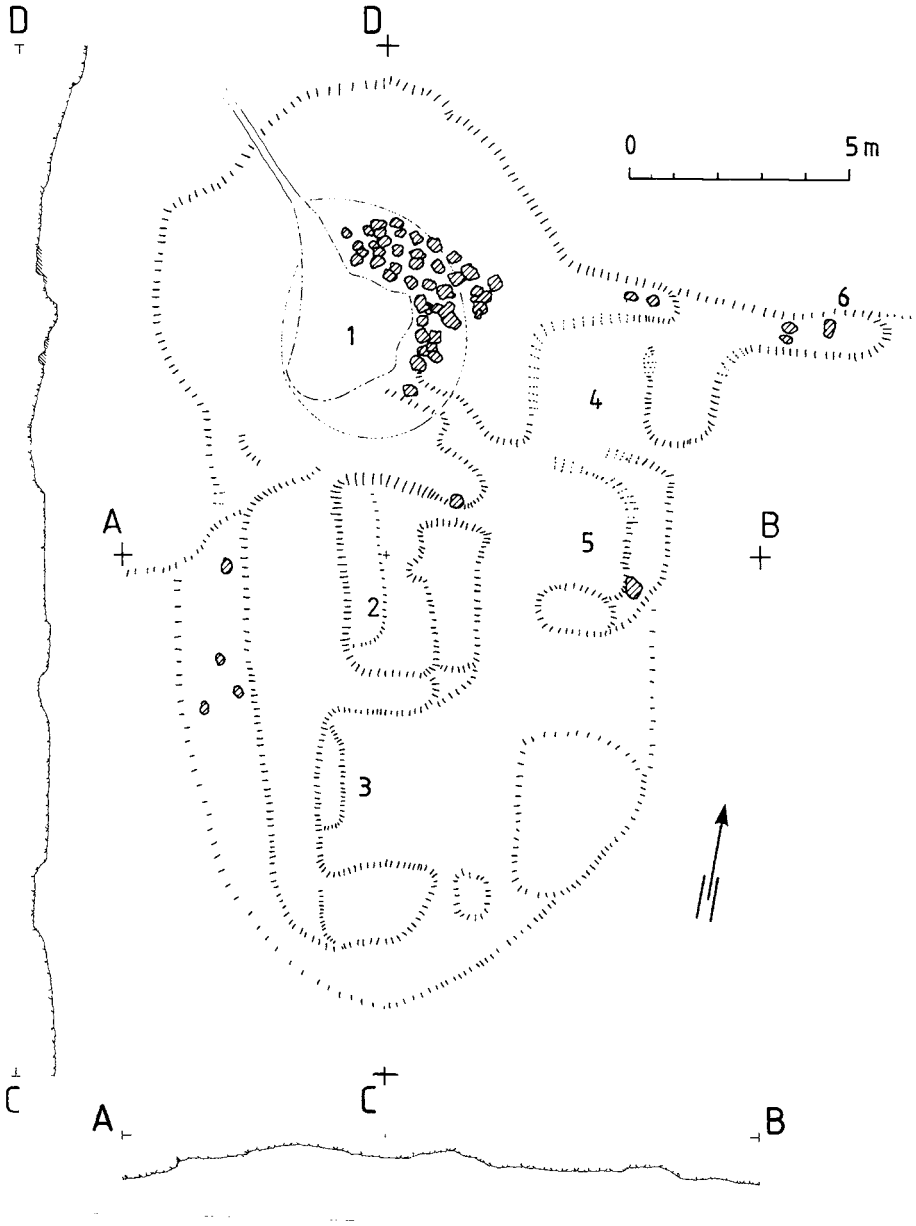

Figur 192: Argisá á Havnarbøi.

J – K har mere karakter af et gærde. Muligvis skal I – K knyttes sammen til gærde og fold, altså en stærkt fragmenteret *rætt*, medens G er resterne af en 3 x 2,5 m lille tomt med indgang i sydvesthjørnet. H og særlig L er ganske svage spor, men der kan være tale om helt sammenskredne konstruktioner. N er en nedgravning med uvis funktion. M er interessant, idet der muligvis er tale om resterne af en cirkulær

fold, hvis diameter så har været ca. 7 m, sammenlign Kvíingadalur. Medens P er sporene efter en 9 x 5 m stor fold, må O tolkes som resterne af en tomt. P genbruger Os murforløb, således at P opfattes som sekundær. O måler 5,5 x 3-3,5 m med indgang i det sydøstlige hjørne. Tilsyneladende er Os murforløb i nord, øst og syd sekundært forhøjede i forbindelse med opbygning af folden P.

Det er ikke muligt at afgøre den relative kronologi på stedet på grundlag af overfladeregistreringen bortset fra, at P sandsynligvis er yngre end tomt O. Funktionen er ukendt ud fra den nuværende viden, og det er således uvist, om der er tale om *ærgi* eller gård. Hvis vi antager, at H, L, O og M har været i funktion samtidig, kan der udmærket være tale om et *ærgi*, de små tomter taget i betragtning.

Argisá á Havnaboi

Argisá løber ud i bunden af Oyndafjørður, hvor der kan iagttages flere gamle gærdeforløb mv. hovedsagelig forstyrret ved anlæggelse af en lakseyngel-station, der ligeledes har taget næsten al vand fra Argisá, fig. 181, nr. 8. Området omkring Havnarbøur virker frugtbart og ligger da også lavt; der er som på mange steder skåret en del tørv i området. I dag hører området under nybygden Hellurnar, men tidligere har det ligget i Fuglafjørðurs udmark.

Tomterne, som har været kendt i en årrække, ligger i dag i dyrket mark, men de er ikke selv dyrkede. Der har været forsøg på at dyrke dem op, hvilket fremgår af et dræn, der går ind i tomt 1 fra nord, se fig. 192. Drænet går helt ind i hullet efter en gammel nedgravning. Desuden skal den gamle gravning i tomt 1 formentlig ses som et ønske om at jævne området engang i begyndelse af 30erne. Af brevveksling mellem opdyrkeren og H. A. Djurhuus fra 1946 fremgår det, at der var synlige dyrkningsspor i området: "Hetta staði verður nevnt Havnarbøur, og tað sást aðrenn eg fór undir at dyrka hetta gerði, at har hevdi verið velt fyrr, tí teigar sóust." (Fra Føroya Fornminnissavns arkiv)

Tomterne ses som en langstrakt struktur med indre opdelinger på række med en ret tydelig vestlig langmur. Længde: 16,5 m ydre mål. Bredde: ca. 5 m. Omkring udgravningshullet i nord ses mange sten, medens der i murene i syd kun mærkes sten hist og her. I drænets profiler, hvor dette løber ind i det gamle hul ses større sten lagt i flere skifter. Dette tolkes således, at huset ikke alene behøver at være opført med stenmure, men at også tørvemure kan være til stede – særligt ved konstruktionerne i syd og øst.

Det nordligste rum, tomt 1, er forstyrret, men har formentlig haft udgang i sydøsthjørnet. Forstyrrelsen stammer fra aktivitet i 1929. I hullet skal angiveligt være fundet "en træsyld", som stadig ligger tilbage, samt potteskår? og en slibesten.[32] Det var imidlertid ikke muligt at mærke sten eller andet i bunden af det gamle hul, hvorfor det antagelig har været ført helt ned igennem tomt 1. Siderne i hullet er skredet ned, således at det ville kræve en større udgravning at fremrense et evt. profil.

Midterrummet, tomt 2, måler ca. 2 x 4,5 m indre mål med udgang i nordøsthjørnet. Der mærkes sten ca. 27 cm under nuværende overflade. Langs vestmurens inderside ses svage spor efter et niveauspring parallelt med muren. Det er uvist om dette skal forstås som rester af en indre konstruktion eller som resultat af murens nedbrydning.

Det sydligste rum, tomt 3, måler 3,5 – 4 m i længden, indre mål. 0,2 – 0,23 m under nuværende overflade mærkedes sten, og rummet er formentlig brolagt. Østmuren til dette rum kan ikke ses på overfladen, men bredden er formentlig den samme som for midterrummets vedkommende. Hvorfor denne murdel ikke er synlig, vides ikke. Enten har den været opført af træ, og er derfor helt forsvundet, eller muren har været tørveopbygget uden sten og af en meget organisk tørv, der er skredet helt sammen. Sidstnævnte fænomen kunne iagttages på Argisbrekka i forbindelse med Anlægsområde XV, Hus 1. I øvrigt var der færre sten i tomt 3s murforløb, hvilket måske kan tages til indtægt for sidstnævnte hypotese.

Øst for det sydligste rum blev der iagttaget svage forhøjninger og en svag kant, der kan markere udstrækningen af et aktivitetsområde, idet der er konstateret sten under jordoverfladen på området men ikke udenfor. Øst for det midterste rum markerer en krummet struktur sig svagt, og der kan være tale om en lille tomt på 2,5 m længde, tomt 5. Vestmuren til denne tomt er ikke at se, med mindre strukturen har været bygget sammen med tomt 1 – 2. Ud fra det nordligste rum – tomt 1 – løber et gærde, nr. 6 på tegningen, og sten er både synlige og kan mærkes med stensøger. Vinkelret på gærdet i sydlig retning ses en svag forhøjning, der er mest synlig mod tomt 5. området betegnes som tomt 4, da der kan være tale om en konstruktion.

Nord for den omtalte gærdestump er der skarpe kanter, der kan være resultat af tørveskæring for mange år siden. Herved er gærdet kommet til at stå markant frem på den nordlige side.

32 Slibestenen har SNR: 3639/1, Føroya Fornminnissavn.

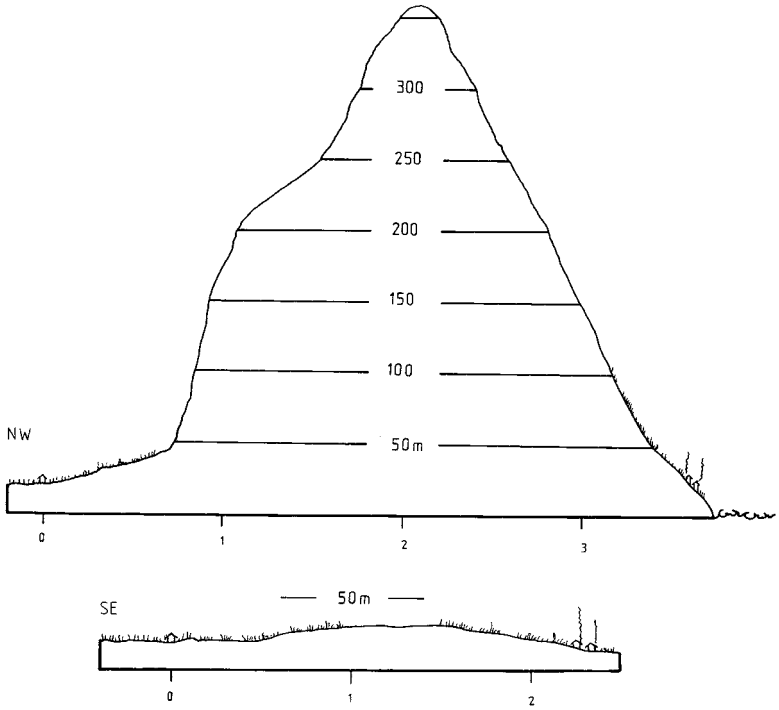

Figur 193: Illustrationsprofiler fra Fuglafjørður – Havnarbøur; Oyndefjørður – Havnarbøur, målt efter de eksisterende stier. Den lette adgang fra Oyndefjørður gør det måske sandsynligt, at Havnarbøur som *ærgi* har været brugt herfra. Bemærk overhøjningen.

Profiles Fuglafjørður – Havnarbøur; Oyndefjørður – Havnarbøur, measured by the existing pathways. The easy access from Oyndefjørður may make it probable that Havnabøur has been used from here as "ærgi". *Heights enhanced.*

Argisá snor sig i dag 20-30 m øst for tomterne, men spor i terrænet viser, at den på bebyggelsestidspunktet kan have løbet meget tættere på tomterne. Åen har i forbindelse med opdyrkning af området i nyere tid været genstand for en del regulering, men løber nu igen delvis i sit gamle løb fra før opdyrkning. Det er næppe tilfældigt, at Havnarbøur er blevet (gen)opdyrket i nyere tid. Området har formentlig altid fremstået veldrænet og derfor mere frugtbart end omgivelserne.

En tolkning af overfladesporene er ikke let. Tomterne 1 – 3 har tilsyneladende fælles ydermure og indgangene er placeret mod øst, vendt ud mod et fælles tun (usikkert for tomt 3s vedkommende). På tunets nordlige afsnit er der formentlig placeret to udhuse, det nordligste med kant mod gærdet. Gærdet har løbet mod øst ned til åen.

Er denne noget usikre fortolkning rigtigt, fremstår tomterne som en kompleks struktur. Sammenholdt med oplysninger om "*teigar*" det vil sige dyrkningsspor i området før opdyrkning i nyere tid, kan en tolkning af bebyggelsen som gård ikke afvises. Vi ved imidlertid ikke om dyrkningssporene og tomterne er samtidige, og hist og her i udmarken på Nordøerne er der spor efter dyrkning, der måske er middelalderlige. Dyrkningen af Havnarbøur kan således være sekundær i forhold til

tomterne. En af de få færøske paralleller er tomterne ved Nesvík på Streymoy,[33] hvor der findes en tre-rumsbygning med en samlet længde på godt 18 m. Nesvík-gården er betydelig længere end Havnarbøur, og der er formentlig tale om resterne af en gård, forsigtigt dateret til højmiddelalder. Agisá á Havnarbøi er altså mindre, om end vi ikke kender årsagen hertil, men en datering til middelalder eller før synes ikke urimelig. På Island er der registreret et tomtkompleks ved Brenningil, i Austurdalur. Der er tale om spor efter et "sel" meget lig det her fremlagte, blot spejlvendt, men også i dette tilfælde er en datering vanskelig (Sveinbjarnadóttir 1989, p.70).

Angående funktion repræsenterer Argisá, Havnarbøur, måske bevægelsen fra *ærgi* til gård, hvis stednavnet i dette tilfælde kan bruges som indikator på den oprindelige funktion. Lokaliteten ligger i dag i Fuglafjørðurs udmark, men nærheden til bygden Oyndafjørður kan pege på, at den måske skal knyttes hertil, fig. 193.

Som afslutning på de korte fremlæggelser af nyere registreringer kan der suppleres med enkelte oplysninger om tomter. I 1980erne er der indsendt oplysninger om en tomt ved Skarðsvík på Fugloy,[34] fig. 181, nr. 6. Tomten ligger på den vestlige side af vigen ikke langt fra Víkará, på en jævnere flade kaldet Fitjanar ikke særlig højt over havet. Stednavent "Fitjanar" er dannet af *fit*, som betyder sid og fugtig slette, især sådan som strækker sig langs vand eller vandløb (Matras 1933, p. 102), og desuden forekommer stednavnet "í Skála". Stednavnet Eyrgislág, som også forekommer i området, er muligvis en videre udvikling af *erg*. Foruden tomten er der registreret gærdeforløb og nyere tids nauster. Muligvis har Skarðsvík i tidligere tider været bedre beskyttet end nu, idet havet har eroderet kraftigt på nordøstsiden af pynten, hvor der tidligere stod et fritstående skær, *stakkur*.

Optegnelser fra Svínoy fortæller om Símun í Gulaksstovu, som ved Bakkan á Dal byggede en røgstue i Viðurbyrgi i begyndelsen af 1800 årene, fig. 181, nr. 7, men bebyggelsen blev opgivet igen i 1855. Traditionen fortæller, at stedet i gammel tid brugtes som *ærgi*, men nyregistrering er endnu ikke foretaget (Hansen 1973, 2. partur p. 69).

33 Tomtkomplekset er registreret af museumsinspektør Símun V. Arge, Føroya Fornminnissavn, der venligst her stillet materialet til rådighed for sammenligning.

34 Oplysningerne er indsendt af H. D. Matras, Føroya Fornminnissavn j.nr. 2-94-88-46. Tomten ved "Fitjarnar" blev opdagedet ved en tur i juli 1987 med deltagelse af blandt andet Hans David Matras og Steffen Stummann Hansen. Sidstnævnte foretog på daværende tidspunkt udgravninger af Toftanes i Leirvík.

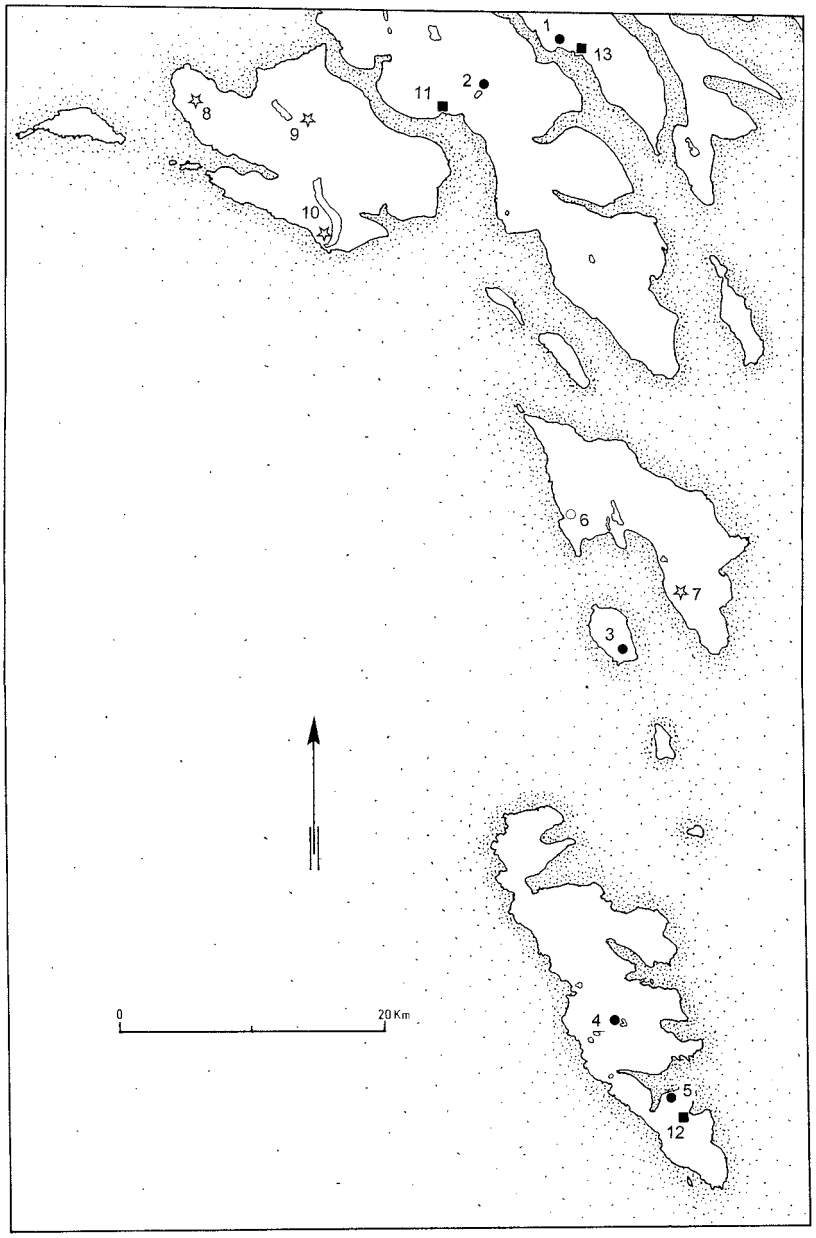

Figur 194: Lokaliteter på Streymoy og øerne syd herfor nævnt i teksten. Vedrørende Argisá á Havnarbøi og signaturer se fig. 25.3. 1: Argisgjógv, Selatrað; 2: Argisá, Kvívík; 3: Argisá, Skúvoy; 4: Ergidalur, Hovi; 5: Ergibyrgi, Víkarbyrgi; 6: Søltuvík, Sandur; 7: á Fløttanar, Skarvarnes; 8: Gásadalur, Vágar; 9: Tungan, Fjallavatn; 10: Tomterne ved Leitisvatn; 11: Kvívík; 12: Víkarbyrgi; 13: Selatrað.

Localities on Streymoy and the islands to the south of it mentioned in the text.

På Nordøerne er der optegnelser om en række bygningslevn, hvoraf tre enten er spor efter egentlige gårde, hvilket ruinerne på Kunoy syd for Haraldssund kunne tyde på, eller *ærgir*. Disse tomter er blevet kaldt "Buðarnar" eller "Háldatoftir", jævnfør indledningen til dette afsnit (Hansen 1977, p. 7). Foruden den nævnte er der oplysninger om "Nestoftir" mellem Strond og Skåletoftir på Borðoy samt om et

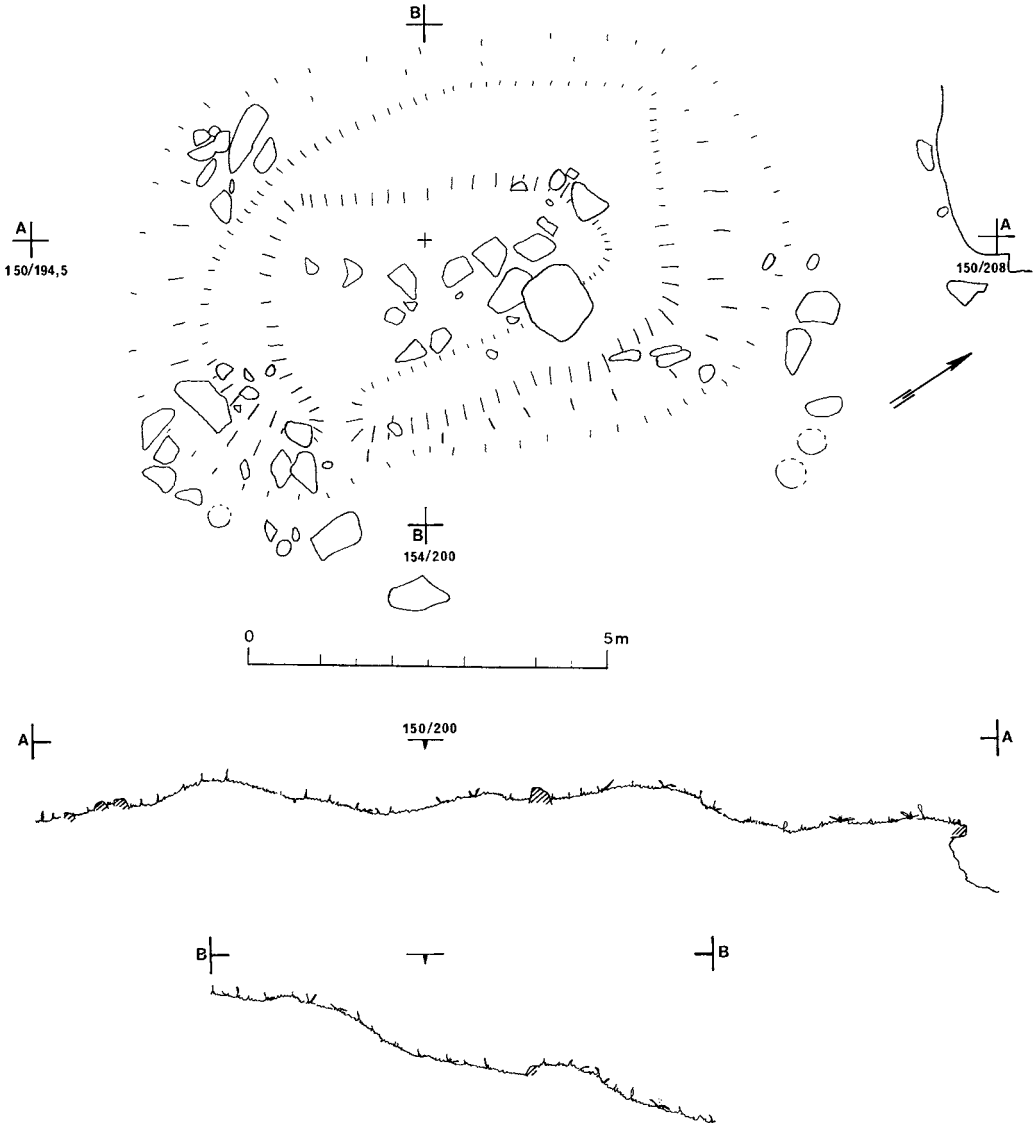

Figur 195: Den mest overbevisende tomt ved Argisgjógv, Selatrað.

The most convincing house remains at Argisgjógv, Selatrað.

tomtområde nord for Hvannasund på Viðoy, se fig. 181 nr. 17-19. De er ikke registrerede i nyere tid, men deres beliggenhed minder påfaldende om í Hopinums.

Den sydlige del af Færøerne

Konstruktionerne forandrer sig i form og beliggenhed efterhånden som man kommer sydpå; dels findes de stadigt højere oppe over havet, dels ser bygningslevnene på overfladen mere enkle og mindre ud, uden rumopdelinger mv.

Argisgjógv á Selatrað

Selatrað ligger på den nordøstlige side af Sundini på Eysturoy på jævnt og godt græsland og gennemskæres af to større åer, Sandá og Breiðá, som afvander de nord for liggende fjelde, fig. 194, nr. 1. Følger man Sundini knap to km mod nordvest kommer man til en sydøstvendt, græsrig skråning med flere vandrige åer, blandt andet Gjótá. Her ligger Argisgjógv på kote ca. 100, og neden for ligger både nyere og gamle gærdeforløb samt en tomt.[35] Fra kløften løber en lille å, som på rekognoscerinsgtidspunktet ikke var særligt vandførende. Å-lejet er imidlertid ret bredt og hist og her med stejle erosionsbrinker. Det potentielle ressourceområde er ikke så forfærdeligt stort og er tillige brat dog med et fladere plateau på den nedre halvdel, før det falder brattere ned i Sundini.

Neden for kløften er der tydelige spor efter en tomt orienteret nordøst – sydvest, det vil sige parallelt med højdekurverne, med indgang nær det sydvestlige hjørne. På overfladen ligger flere større og mindre sten, som ikke indgår i konstruktionen, og tomten er helt overgroet. Umiddelbart vest for gavlen ligger et langt stengærde, der uregelmæssigt løber ned mod en knold og bøjer af mod åen, hvor der også ses et gammelt erosionsløb, skabt af åen. På knolden ligger resterne af et tørveskjul. Gærdet står utilgroet, men har formentlig alligevel en vis alder, og kan tilhører en fårefold (*rætt*), som ses på ældre kort. Gærdet er klart yngre end tomten, fig. 195.

Ca. 30 meter vest for dette gærde ligger et lavt helt overgroet gærde orienteret i samme retning. Dette gærde kan meget vel være samtidig med tomten.

Tomten måler godt 2 m gange 4,3-4,5 m med ca. 1,5 m brede murforløb, der formentlig hovedsagelig består af sten og jord, idet tomten fremstår som en sænkning, omkranset af lave volde. Indgangen står tydelig, medens nordmuren går jævnt over i skråningen. Åen, der kommer fra Argisgjógv ligger ca. 3,5 m nordøst for tomten, men i brinken kan der ikke iagttages askespor eller lignende, hvorimod nogle af stenene i brinken kan være lagte.

Direkte ned til åen og i kløftens udmunding findes på den sydvestlige brink et fladt område mellem kløftens væg og åen. Her ligger en lille konstruktion, men da åen kan have foretaget en vis omlejring af materiale i kløften, bør den betragtes med nogen usikkerhed. Den mulige tomt har kløftens skråning på den sydvestlige side og åen på den nordvestlige, således at selve Argisgjógv strækker sig ind bag tomten.

35 Føroya Fornminnissavn SNR.: 4952.

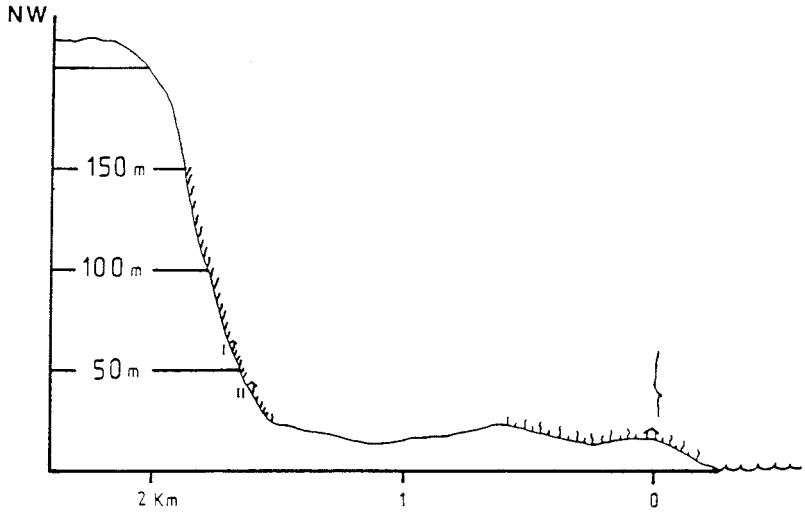

Figur 196: Illustrationsprofil af afstanden mellem Selatrað – Argisá, målt efter de eksisterende stier. Bemærk overhøjningen.

Profile Selatrað – Argisá measured by the existing pathways. Heights enhanced.

Der ses større sten i kløftsiden og enkelte i muren mod åen. Tomten fremtræder som en rektangulær sænkning med en vold på nordvestsiden og åen, bøjende om mod sydøst, hvor indgangen findes. Den rektangulære tomt måler 1,5 til 1,75 m gange 3,5 m, indre mål, og forekommer således meget smal for en bygningskonstruktion at være. Fra tomten er der god udsigt over området, særligt mod Selatrað, fig. 198.

Der er ingen tvivl om, at den først beskrevne tomt og det gamle gærde har en høj alder. Vi kan selvfølgelig ikke datere tomten, men det er sandsynligt, at den skal sammenholdes med stednavnet, og at vi her har resterne af et *ærgi*.

Argisá, Kvívík

Lokaliteten ligger nord for Leynavatn, som er en ferskvandssø i Kvívíks udmark.[36] Åen er ganske vandførende og løber til den større Dalá, som munder ud i Leynavatn, fig. 194, nr. 2. Dalá udgør i dag sogneskellet mellem Kvívík og Kollafjørður og langs åen går en gammel sti til Hvalvík. Stien fra Vestmanna går desuden ned langs Argisá og støder til stien fra Hvalvík. Dalen er græsrig og relativ frodig og udgør således et attraktivt ressourceområde. De to sammenbyggede tomter med fælles langmur står med stenopbyggede mure, og hver tomt måler 3 x 3 m med en murtykkelse på ca. 1,5 m. Husets øst – vest orienterede længdeakse ligger parallelt med åen, og den sydlige langmur er eroderet væk. Hist og her langs Dalá kan man iagttage flere mærkeligt

36 Eksistensen af tomterne har længe været kendt af Føroya Fornminnissavn. Lokaliteten rekognosceredes i 1987, uden at egentlige opmålinger blev foretaget.

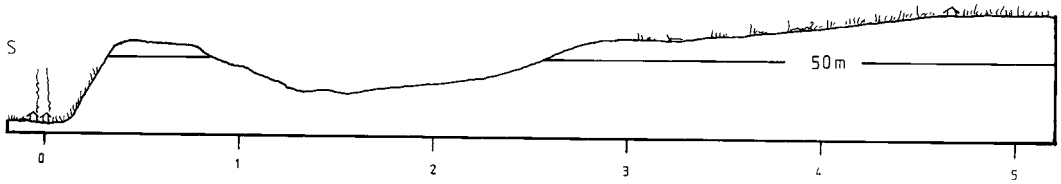

Figur 197: Illustrationsprofil af afstanden Kvívík – Argisá, målt efter de eksisterende stier frem til Leynar, derefter op langs åen til Leynavatn og så mod nord til tomten. Bemærk overhøjningen. DLM del.

Profile Kvívík – Argisá measured by the existing pathways, first to Leynar, then up along the small river to Lake Leynavatn and then north to the house site. Heights enhanced.

udseende forhøjninger, der ved afgravning viste sig at være naturlige. Som nævnt hører tomtområdet under Kvívík, hvor der er udgravet levn efter vikingetid og tidlig middelalder. Afstanden til Kvívík er 4,7 km, hvis man følger de mærkede stier, fig. 197, og det en den største afstand mellem *ærgi* og en formodet hovedgård, som indtil nu er målt. Vi har ingen daterende elementer, men tomternes ringe dimensioner sammenholdt med deres afsides placering og stednavnet peger på, at der efter al sandsynlighed er tale om rester af et *ærgi*.

Argisá, Skúvoy

Argisá på Skúvoy ligger på øens sydlige halvdel i Uttarihagi, fig. 194, nr. 3, som er den ene af Skúvoys to udmarkspartier.[37] Den vandrige å har sit hovedløb i den østvendte dal Tjarnaheiðar fra ca. 190 m o.h. til ca. 100 m o.h. med adskillige tilløb fra højere liggende terræn, og fra ca. 50 m o.h. falder åen brat i havet. Dalen er let skrånende i terrasser og præget af tørveskær. Til opbevaring af tørven er der dels opført mængder af tørveskjul (på Skúvoy kaldet *lutar*) foruden egentlige tørvehuse (enskals stenhuse) med spids gavl, og som oprindelig må have haft tag. Tørvehusene er ligeledes et særligt træk for øen.

Ikke langt fra, hvor stien krydser Argisá ligger et mindre vandfald med et fald på 4 til 5 m; øst for vandfaldet ligger på den nordre bred en jævn flade, hvorpå ses tunge- og tueformede forhøjninger, der danner et rektangulært mønster, som er rester af en bygningskonstruktion. Skråt sydvest herfor på den sydlige bred, hvor åbrinken stiger brat, er der tydelige spor efter en gærdestump på 5-7 m. Ned mod åen er gærdet eroderet, således at der fremstår et naturdannet tværsnit. I snittet kan man se hovedstore sten.

På den nordlige bred umiddelbart øst for vandfaldet og mellem dette og den formodede tomt ligger et gammelt "vandfald", der danner en 3-4 m dyb og 7-8 m smal S-formet sænkning, som munder

37 Tomt og gærde var indtil rekognosceringstidpunktet i 1989 ukendt. I opmålingen af tomten deltog foruden forfatteren, Vígdis Frýdal og Magnus Elfwendahl. Tak til lærer og bonde Arne Hansen for husly og mange nyttige informationer.

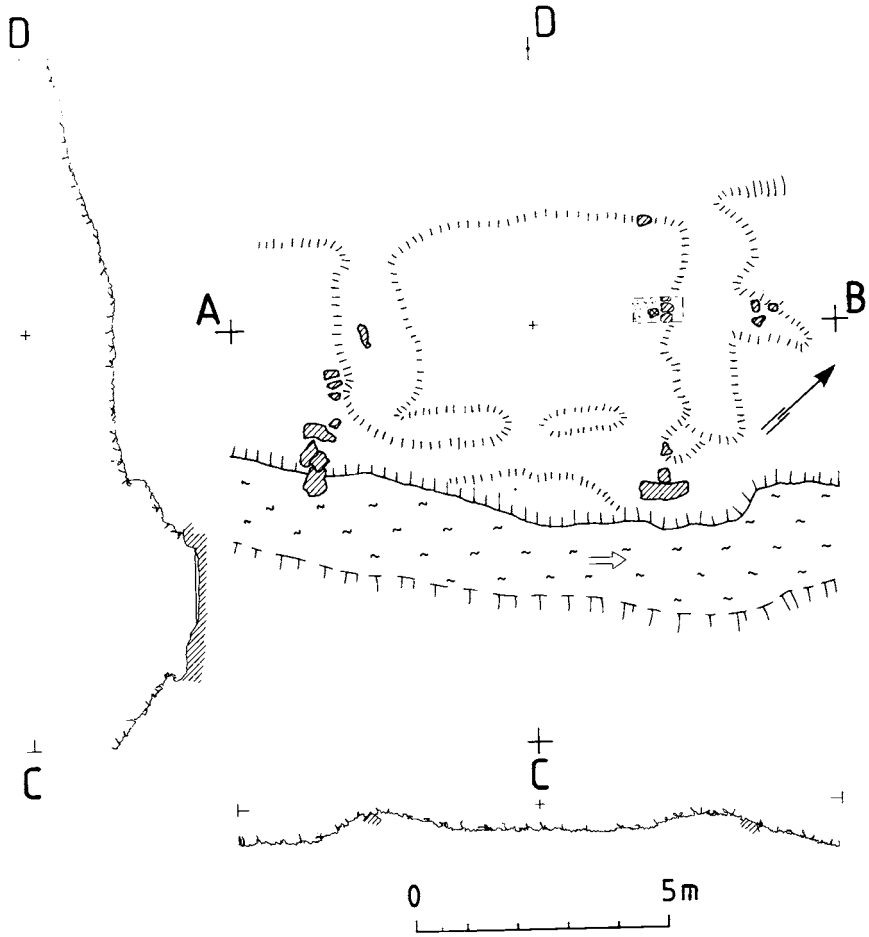

Figur 198: Tomten ved Argisá, Skúvoy.

The house remains at Argisá, Skúvoy.

ud i den nuværende å umiddelbart vest for tomten. Sænkningen og gærdestumpen kan meget vel opfattes som en delvis naturlig fold.

Tomten, fig. 198, måler på overfladen 5 x 3,5 m indre mål med en murtykkelse på ca. 1,5 m. Den ligger på et lille plateau ved åen og er formentlig skabt af denne på et tidligere tidspunkt, således at omgivelserne stiger umiddelbart vest for vestmurens inderskal. Man kan udmærket have brugt denne stigning i huskonstruktionen, således at tomten delvis er gravet ind i skråningen. Mod øst falder terrænet brat 1-0,5 m i en åbrink ned til åen, og ved tomtens sydøsthjørne ses dels større sten lagt som gærde ned til selve vandløbets bund, der er klippegrund, dels tre sten umiddelbart uden for muren. Sidstnævnte stens funktion er uvis. Øst for nordøstgavlen forekommer enkelte større sten, der ligeledes kan være lagte. Murene hæver sig i gavlene op til 50-60

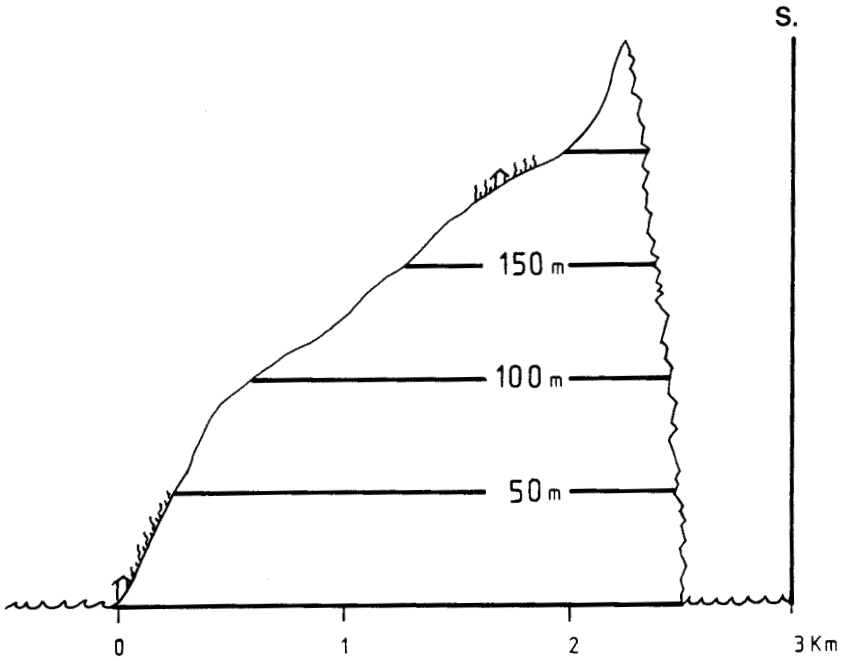

Figur 199: Illustrationsprofil af afstanden mellem Skúvoy bygd – Argisá, målt efter de eksisterende stier. Bemærk overhøjningen.

Profile the village of Skúvoy – Argisá measured by the existing pathways. Heights enhanced.

cm over ydre overflade medens tomtens indre hæver sig 10-15 cm over omgivende recent overflade.

For at være sikker på, at sporene var menneskeskabte, blev der udlagt et 1 x 0,5 m prøvehul i tomtens østlige inderskal. 35-40 cm under recent overflade blev der registreret en ildskørnet sten og umiddelbart herunder konstateredes lagte sten, tørveaske, forkullede og tørrede tørvefragmenter og sandblandet kulturlag, der tolkes som gulvlag. De tre mindre sten (20-30 cm) i fladen havde, så vidt det kunne skønnes længdeaksen vinkelret på muren, og der mærkedes ikke sten under dem. Stenene kan opfattes som bænkkant langs mur, eller som stabiliserende i tørvemuren. I profilen var der tydelige spor efter tørvemursstruktur, og murenes sammensunkne karakter og manglende sten i snittet, peger også på tørv som murmateriale.

Der er ingen tvivl om tomtens høje alder, selvom det ikke på det foreliggende grundlag er muligt at datere den. Tomt, gærde og stednavn skal efter al sandsynlighed sammenholdes, således at der er tale om resterne af et *ærgi*. Skúvoy har en særlig profil, idet øens syd- og vestside består af op til ca. 400 m høje fjelde, som falder relativt brat ned mod havet. Her var tidligere rige fuglefjelde, hvorfor der også er meget saftigt græs på terrasser og skråninger. Bønderne på Skúvoy har i tidligere tider mistet en del kreaturer, som gik ned i fuglefjeldene efter

det saftige græs og faldt i havet, eller ikke kunne komme op igen. For at undgå det, er der bygget stengærder langs med syd- og vestsiden, og den lille tomt ved Argisá skal måske også ses i denne sammenhæng: at det har været risikabelt at lade husdyrene gå uden opsyn. Tomten ligger knapt 2 km fra den nuværende bygd, fig. 199, men ved Ólandsgarð er der også konstateret beboelseslevn og en gammel kirkegård, således at tilknytningen til hovedgården ikke med sikkerhed kan afgøres. I alle tilfælde er Argisá-tomten let tilgængelig og kan nås uden at krydse kløfter eller lignende.

Ergidalur, Suðeroy

Ergidalur, som blev undersøgt af Sverri Dahl, ligger ca. 180 m o.h. neden for vandfaldet, Ergifossur, hvorfra åen løber til ferskvandssøen, Vatnsnes.[38] Dalen har karakter af åbne jævne og græsrige flader, og i dalen ses flere gærder ved Vatnsnes, men de er så vidt vides udaterede. Tomterne ligger på nord- og sydsiden af åen, som i dag er udmarksgrænse mellem Dalshagi og Handaripartur, og det er den nordlige tomt, som er udgravet, medens den sydlige af Sverri Dahl blev tolket som

Figur 200: Tomten i Ergidalur efter Sverri Dahls opmålinger.

The house remains in Ergidalur according to Sverri Dahl's surveys.

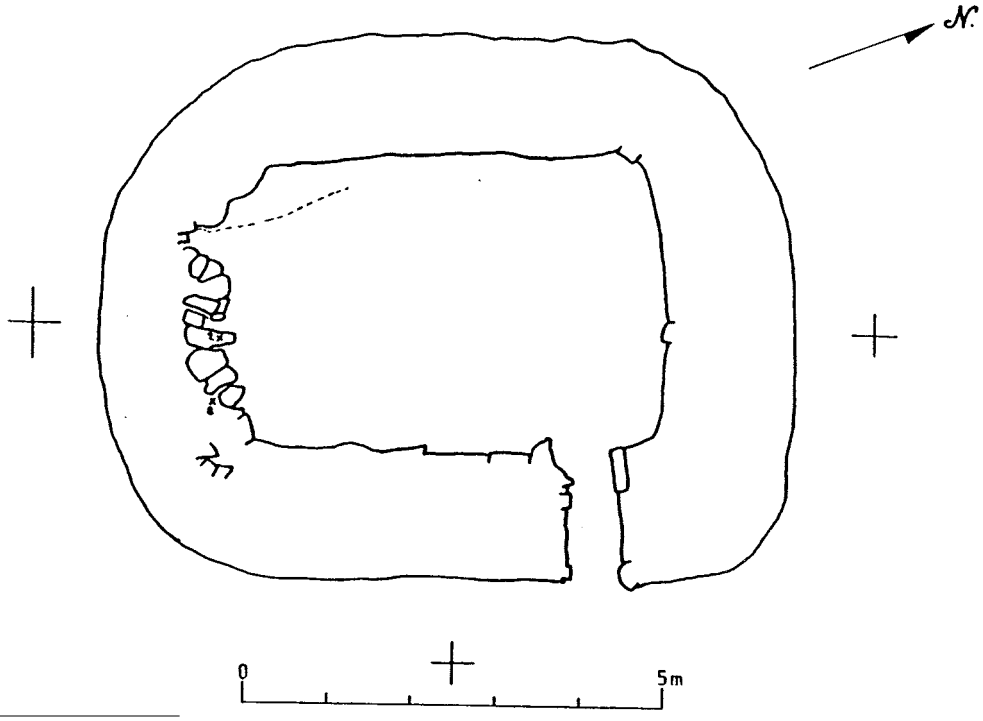

38 Føroya Fornmnnissavn SNR 4050. Undersøgt 1964-65. Se Dahl 1970 p. 361-368. Ved besigtigelse af udgravningsstedet i 1989 deltog museumsassistent Leon Andreassen.

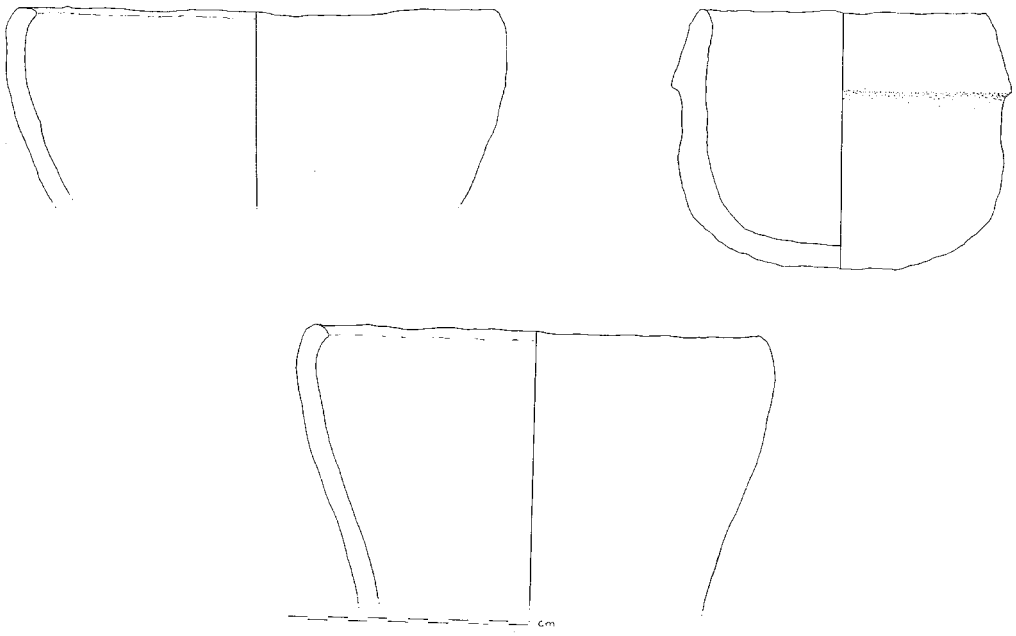

Figur 201: Karprofiler fra Ergidalur, hvor profilen lod sig tegne. Sammenlign med karrene fra Argisbrekka, fig. 43-44. Tegning Torben Diklev.

The profiles of the vessels from Ergidalur, both the bowl-shaped clay vessel and another vessel where it was possible to draw the profile. Compare with the vessel from Argisbrekka, fig. 43-44. Measured by Torben Diklev.

resterne af en fold eller malkeplads. Den nordlige tomt måler 5,3 x 3,5 m indvendigt og står i en højde af 70 cm, fig. 200. Ved udgravningen konstateredes dels et ildsted, dels en mulig rumopdeling. Ved ildstedet blev der fundet et fragment af en søjlebasalt (*stabbagrót*), som må være bragt til stedet. Ellers var der få fund bortset fra et smukt bolle-formet lerkar samt flere skår af færøsk keramik, fig. 201.

I åbrinkerne lidt vest for tomten ligger lagte sten, som muligvis er rester af et stenfundament til en gangbro(?), der kan have ført over til konstruktionslevnene på den sydlige side af åen. Under et nyere tids fjeldskred af relativt store blokke ses resterne af en struktur, som ser ud til at have samme dimensioner som den beskrevne tomt. Sverri Dahl opfattede som nævnt denne struktur som rester af en fold, men med erfaringerne fra Argisbrekka, kan der også være tale om resterne af en bygningskonstruktion.

Der er stor sandsynlighed for, at tomterne i Ergidalur er resterne af et *ærgi*. Lerkarret i den nordlige tomt har sin typologiske analogi ved Argisbrekka, hvor der i Hus 1 i Anlægsområde I blev fundet et velbevaret kar af samme form og med den karakteristiske krave under mundingsranden. Der er således elementer, som peger på en datering til 900 og 1000 årene. Tomterne ligger i bygden Hoves udmarksområde, og alt tyder på, at Hove er en gammel bygd, som har været beboet

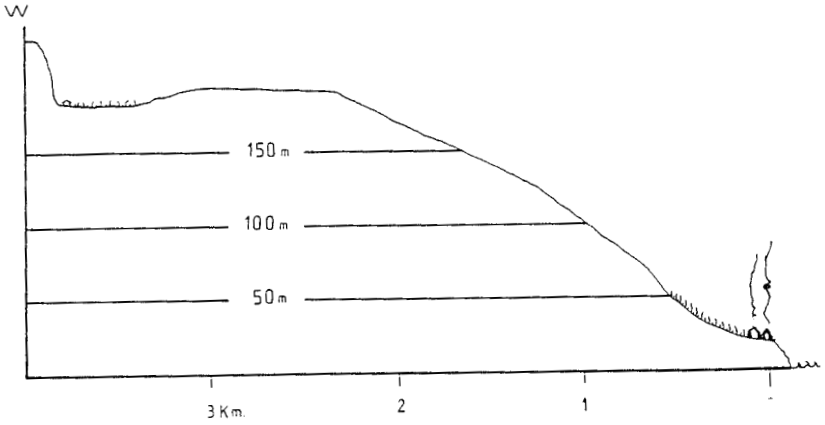

Figur 202: Illustrationsprofil af afstanden Hove – Ergidalur, målt efter de eksisterende stier. Bemærk overhøjningen.

Profile Hove – Ergidalur measured by the existing pathways. Heights enhanced.

siden landnamsperioden. Med de ca. 3,7 km ned til bygden, fig. 202, er Ergidalur en af de fjerneste af de hidtil registrerede *ærgir* næst efter Argisá ved Kvívík.

Ergibyrgi, Suðuroy

Lokaliteten ligger ikke langt fra den lille bygd Akrar på den sydlige del af Suðeroy, og der har siden 1960erne været oplysninger i Føroya Fornminnisavns arkiv om tomter på stedet. Tomterne ligger på den nordvendte skråning neden for fjeldet Blaaberg på den østlige og vestlige side af et lille vandrigt åløb, som i dag er en udmarksgrænse. Skråningen under Birgishamar er stort set stenfri og strækker sig et godt stykke mod nordvest til kløften, Gjógvin á Rók, hvor der på ældre kort er registreret flere gærdeforløb. Landningsforholdene er dårlige, idet skråningen, som er noget brat, afsluttes i en mindre kystskrænt. De fem tomter ligger omkring 30 m o.h. og i samme område ses gærdeforløb. To tomter er eroderet af åen, således at der i åbrinkerne ses aske- og gulvlag. Flere af tomterne er orienteret øst – vest og er af lidt forskellig størrelse, som de fremtræder på overfladen i dag. Den største måler 5,5 x 3,5 m indre mål, og den ligger blot 3 m øst for en lille tomt på 3,4 x 2,3. De øvrige tomter er 4 – 5 m lange og ca. 3,5 m brede. I murforløbene ses hist og her sten, men det er ikke til at afgøre om hovedparten af murmaterialet er tørv. Gærdet, som løber ned langs åen, er helt jorddækket, men dets alder kan ikke afgøres.

Tomterne på Ergibyrgi kan ikke dateres på det foreliggende grundlag, men tomternes placering langt fra kendt, gammel bebyggelse foruden deres ringe dimensioner og enkle opbygning peger sandsynligvis

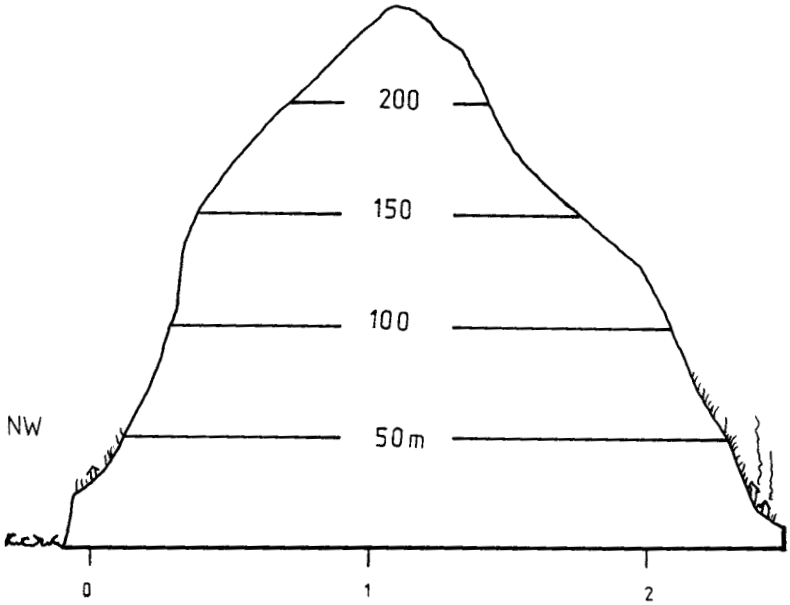

Figur 203: Illustrationsprofil af afstanden Víkarbyrgi – Ergibyrgi, målt efter de eksisterende stier. Bemærk overhøjningen.

Profile Víkarbyrgi – Ergibyrgi measured by existing pathways. Heights enhanced.

på, at der er tale om et *ærgi*. Ergibyrgis tilhørsforhold lader sig ikke umiddelbart bestemme. Den nærliggende bygd Víkarbyrgi ligger blot godt 2 km sydøst for Ergibyrgi, og bygden er blevet (gen)oprettet i 1830erne i lighed med flere andre nybygder på Færøerne. I bygden findes imidlertid levn efter langt ældre bosættelse i form af tomter og gærder, og sagnet fortæller, at "Den Sorte Død" lagde bygden øde. Hvis "Den Sorte Død" også har raset på Færøerne, må dette formentlig være sket omkring midten af 1300 årene, eller lidt derefter. I Víkarbyrgi er der i forbindelse med tomterne opsamlet varmesprængte, ildpåvirkede sten, hvilket normalt tyder på en vikingetidig eller tidlig middelalderlig bebyggelse. Det er således en mulighed, at Ergibyrgi tomterne har været benyttet fra Víkarbyrgi, fig. 194.

Lokaliteterne, som er beskrevet i dette afsnit, udgør langt fra et komplet billede af udmarkens bygningslevn, der kan give grundlag for en fortolkning som *ærgi*. På Sandoy er tomterne ved Argisfossur endnu ikke opmålt, og i bygden Sandurs udmark er der yderligere registreret bebyggelseslev i Søltuvík, Yviri í Húsi, fig. 194, nr. 6 (Diklev 1978, p.14f.), hvor fund af fedtstensskår peger på en datering til vikingetid eller tidlig middelalder. Desuden er der i Søltuvík registreret tomter fra 1800 årene, idet dalen har et stort græsningspotentiel, selvom den

ligger vejrmæssigt udsat. Endelig er der oplysninger om tomter over Skarvanes, der ligeledes kan være rester af et *ærgi.*

På Vágar mangler der endnu kendskab til tomter ved Argiklettur over Sandavágur. Her forekommer også navnet "Húsafelli" og "Orknadalur". Uverificerede oplysninger tyder på tomter ved den sydlige ende af Leitisvatn på dennes nordvestside, i bunden af Gásadalur samt på Tungan over Grunndalsoyrar ved Fjallavatns sydøstbred. Omkring Fjallavatn er der i øvrigt rige spor efter ældre udnyttelse af områderne i form af gærder, folde og nauster, men ingen sikre tomtområder er endnu registreret, se fig. 194.

Som det fremgår, ligger den nuværende viden på flere forskellige kvalitetsniveauer, idet de udgravdede lokaliteter må siges at have størst udsagnsgværdi, som kildekritisk kan bruges til at vurdere de rekognoscerede og opmålte lokaliteter. Oplysninger om tomter i udmarken, der endnu ikke er rekognoscerede, kan give os en vis ide om kulturlevnenes hyppighed i den nuværende udmark og kan bruges som inspiration for kommende registreringer.

Kapitel 25: Bygder, enkeltgårde og ærgir

Fællestræk og forskelle

Tomternes placering i de formodede ressourceområder følger tilsyneladende ikke noget fast mønster. Der er måske en tendens til, at tomterne gerne ligger med et vist overblik over landskabet. Placeringen af tomterne ved Ergidalur overskuer således de rige græsressourcer omkring Nesvatn, tomten ved Argisgjógv ligger med godt udsyn over skråningerne neden for selve kløften, og Anlægsområde VIII ved Argisbrekka ligger ved foden af skråningen med udsyn over sletten ned til Eiðisvatn. På den anden side ligger tomterne ved Havnarbøur, Argisá ved Kvívík og Anlægsområde I, II og XII ved Argisbrekka tilsyneladende midt i det centrale område.

Vi ved, at adgang til vand er vigtig for at drive enhver form for sæterbrug. Der er behov for at køle mælken, vaske beholdere og for vanding af husdyrene, ikke mindst køerne. Det kan imidlertid være vanskeligt at slutte tilbage fra de nutidige forhold til en situation på tomternes funktionstidspunkt. Hvor det med en vis rimelighed lader sig vurdere, er vandløbene kendt for at være stabile. Færøerne har kun få steder et egentligt grundvandsspejl, og vegetationen er kun i stand til at tilbageholde en ringe del af nedbøren. Vandet løber ganske enkelt relativt hurtigt bort. De tørreste måneder er i dag maj – juli (Fristrup 1975, p. 473), hvorfor der i disse måneder kan opstå tørke, og hvor de mindre vandløb med ringe tilstrømning fra andre vandløb, kan tørre ud. Det har derfor været vigtigt at kende åernes vandtilstrømning, således at akut vandmangel i de kritiske måneder kunne undgås. Ved Argisgjógv, Selatrað, er den nærliggende å ikke særligt vandførende, men denne situation behøver ikke at afspejle forholdene i landnamsperioden.

Takket være den relativ store stabilitet i det historisk kendte bebyggelsesmønster er det i de fleste tilfælde muligt med nogenlunde sandsynlighed at angive det pågældende *ærgis* tilhørsforhold til hovedgården inden for bygdegrænserne. Det er således overvejende sandsynligt, at tomterne ved Torvklettur skal knyttes til en af de gamle "*býlingur*" det vil sige gårdsområder, i det nuværende Klaksvík, eventuelt Uppaslir, da tomterne ligger i dennes udmark. Der er selvfølgelig en fare ved

Location and Føroya Fornminnissavn's registration number, SNR	no on fig. 4	Map number, location and structure	Number of ruins. (n)umber of divisions visible	Type of ærgir: Complex	Type of ærgir: Simple	Presence of banks	Location in supposed catchment area: Central	Location in supposed catchment area: Periphery	Water supply: Ample and steady	Water supply: Medium	Water supply: Unknown	Accessibility: Easy	Accessibility: Medium	Accessibility: Difficult	Communication by boat possible: By sea	Communication by boat possible: By fresh water	Distance over land from supposed farm: Km	Location of presumed head farm	Altitude of supposed ærgir: m.a.s.	Outfield border near by: Between: Farms	Outfield border near by: Between: Villages/ Parishes
Argisbrekka, Eiði SNR: 4765	1	M0601/I-XVI	>17	●	●		●		●			●				●	3,1	Eiði	130-136	●	
Argisá, Skúvoy SNR: 4937	3	M4001/I	>1		●	●	●		●			●					1,8	Skúvoy	180		
Argisgjógv, Selatrað SNR 4952	2	M2004/I-II	>2		●	●	●			●		●			●		1,6	Selatrað	40-60		
Ergidalur, Hove SNR: 4050	4	M4901/I-II	>2(2)		●			●	●			●				?	3,7	Hove	180		●
Ergibyrgi, Sumba	5	M5201/I-VI	>5		●	●		●			●		●				2,4	Vikarbyrgi	30-50	●	
Argisá, Havnabøur SNR: 4960	10	M1301/I	>1(5)	●		●	●		●			●			●		2,3	Oyndafjørður	15-20		
														●			3,6	Fuglafjørður			●
Argisfossar, Kvívik	11	M1902/I	>1(2)	●			●		●				●			●	4,7	Kvívik	80		●
Kvíngadalur, Klaksvík SNR: 4961	6	M1501/II-VI	>4(2-3)	●		●	●		●					●	●		4,0	Gerðar	20-30		
Í Hópinum, Norðoyrar SNR: 4250	7	M2202/I	>2(2)	●		●		●			●		●		●		3,0	Norðoyrar	10		
Borðoyavík, Klaksvík Uppsalahagi 2 SNR: 4973	8	M2205/I	>1(2)	●				●			●		●				4,5	Uppsalar	60		
Borðoyavík, Klaksvík Uppsalahagi 1 SNR: 4974	9	M2204/I	>1(3)	●			●				●		●				4,1	Uppsalar	60		

Tabel 15: Skematisk oversigt over de fleste ny-rekognoscerede tomter. DLM del.

Table of most of the newly surveyed house sites.

enhver retrospektiv fortolkning, idet der ikke i sagens natur foreligger en uafhængig kilde som grundlag for en kildekritik. Argisá á Havnarbøi ligger således i nybygden, Hellurnars, område. Bygden er i dag beliggende i Fuglafjørðurs sogn, men nærheden til Oyndfjørður bygd, gør det sandsynligt, at tomterne måske snarere skal knyttes til denne.

På trods af disse usikkerheder er det interessant at se på kommunikationsforholdene mellem *ærgi* eller formodet *ærgi* og den formodede hovedgårds omtrentlige placering, sammenlign Nielsen 1999, p.268f. Det har drejet sig om dels at drive husdyrene til og fra det pågældende *ærgi*, dels at transportere de forskellige mælkeprodukter tilbage til hovedgården, eventuelt indhøstet vinterfoder, eller resultatet af andre aktiviteter på sæteren foruden transporten af husgeråd frem og tilbage (se også Fenton et alii 1973, som behandler dette emne). Kun i to tilfælde vurderes den pågældende sæters eller *ærgis* tilgængelighed for vanskelig set i forhold til formodet hovedgård, nemlig dels Argisá i Havnabøur, hvis denne skal knyttes til Fuglafjørður, dels Kvíingadalur, hvor man fra gårdsområdet, Gerðar, skal passere op over Kvíingadalsskarð. I ad-

skillige tilfælde er kommunikation med båd mulig, hvilket har lettet tilbagetransporten af husgeråd og mælkens sekundærprodukter, medens husdyrene nok er blevet drevet på landjorden. Afstandene mellem *ærgi* og formodet hovedgård er i alle tilfælde overkommelige, og Argisgjógv ved Selatrað ligger endda kun ca. 1,6 km fra bygden. De omtalte tomter ligger alle relativt lavt, men det er karakteristisk, at de højest liggende findes syd for Nordøerne. Dette er som tidligere antydet resultat af de naturgivne forhold, hvor Nordøernes stejle fjelde gør det vanskeligt at komme højere op over havet. Argisá på Skúvoy, Ergidalur og Argisbrekka er de højestliggende. Bevægelsen mellem gård og *ærgi* er således ikke afhængig af højdeforskellen og kan foregå både vertikalt og horisontalt. Udgangspunktet er, at ressourceområdet ligger uden for den daglige udnyttelsesradius, hvis udnyttelsen skal være effektiv.

I adskillige tilfælde er de enkelte *ærgir* placeret ved nuværende administrative eller økonomiske grænser i udmarken, det vil sige sogne- eller udmarksgrænser. Det siger sig selv, at disse grænser må være yngre end det pågældende *ærgi*, da det må siges at være upraktisk at placere sig et sted, hvor man er afskåret fra en større eller mindre del af ressourcegrundlaget. Grænserne mellem de forskellige udmarksparter kan som fænomen knyttes til den eksisterende driftsmåde med hovedvægten på ekstensivt fårehold, men det er vanskeligere at datere den enkelte udmarksgrænse. Visse af sognegrænserne har ganske givet en høj alder, hvilket ikke mindst må gælde Argisá ved Kvívík og Ergidalur, og disse *ærgir* må være ældre end grænsedragningerne (Thorsteinsson 1981b, p. 200 – 201; Myhre 1990, p.125 – 131). Sognegrænserne er identiske med grænserne mellem de enkelte bygder, og vi kan ikke sige, at den ene eller anden bygd af denne årsag er yngre end det aktuelle *ærgir*. Vi kan dog sige, at grænsedragningerne i landskabet må være yngre.

Enkeltgårde eller *ærgir*

Det her fremlagte materiale udgør ikke en ensartet helhed, idet der både forekommer lavereliggende tomter med flere rum, eller sammenbyggede tomter hovedsagelig på Nordøerne, og højere liggende bygningslevn bestående af små, enkeltliggende tomter. De såkaldte komplekse tomter, blandt andet repræsenteret ved Havnarbøur, udgør et fortolkningsmæssigt problem, idet vi ikke umiddelbart kan afgøre, hvorvidt der er tale om ødegård eller *ærgi*. Det middelalderlige gårdhus har, så vidt vi ved, været kortere end de vikingetidige (Thorsteinsson 1982a), hvorfor der foruden en funktionsfortolkning også kan ligge et kronologisk aspekt i fortolkningen af for eksempel Havnabøur.

Ser vi på de enkle tomter, ligger de i Ergidalur og i Ergibyrgi flere sammen. På de øvrige lokaliteter med enkle tomter, kan der meget vel være flere bygningslevn, end det har været muligt at erkende på den nuværende overflade. Der foreligger med andre ord den mulighed, at der er tale om to former for planløsninger. Den ene med sammenbyggede bygninger, ofte liggende gavl mod gavl, den anden med flere fritstående bygningslevn i samme område. På den udgravede lokalitet, Argisbrekka, er begge principper i brug, idet der både er tale om sammenbyggede bygningslevn i form af opholdshus og oplagringshus, hvilket gælder Anlægsområde VIII, Hus 1 – 2 samt hus 3 og 6. På den anden side er der udgravet fritliggende mindre bygninger blandt andet Anlægsområde XV, Hus 1. Kun i et enkelt tilfælde er der formentlig tale om en bygningskonstruktion, som ligger ved gavlen i Anlægsområde I, Hus 1 og 4.

Forskellen mellem de enkle tomter og de mere komplekse kunne være funktionel, kronologisk eller geografisk. Endelig kan der også være tale om en social baggrund for tomternes udseende. Som kildematerialet ser ud i dag, er der blandt andet tale om et geografisk element, men er dette hele forklaringen (materialet et stadig meget spinkelt, se også Arge 1991, p. 42)?

Som nævnt kan der næppe være tvivl om, at tomterne ved Torvklettur repræsenterer resterne af to *ærgir*, og med dette udgangspunkt må vi gå ud fra, at *ærgir*-lokaliteter findes over hele Færøerne, hvilket fordelingen af *arg-/erg*-stednavnene også peger på. Når Torvklettur-tomterne kan fortolkes som rester af *ærgir*, må også andre lokaliteter med komplekse tomter kunne fortolkes inden for en lignende ramme. Hvis disse tomter ligger lavt, let tilgængeligt og med mulighed for helårsudnyttelse kan en tolkning som gård ikke udelukkes. Det arkæologiske materiale frembyder endnu for få holdepunkter til en sikker tolkning af *ærgi* eller gård i forhold til Argisá i Havnabøur, ligesom tomterne i Kvíingadalur og Buðadalar er for fragmenterede af sekundære ombygninger til en sikker fortolkning som *ærgi*. Jeg vil dog mene, at en *ærgi*-fortolkning af de to sidste vil være højst sandsynlig, medens tomterne i Havnarbøur, Buðirnar ved Brattanes og Nestoftir kan være resultat af bevægelsen fra *ærgi* til gård, eller være anlagte som enkeltgårde.

Ødebygder og ødegårde findes stort set på hele Færøerne, og for en del af ødebygdernes vedkommende kender vi endda tidspunktet for deres opgivelse blandt andet med undtagelse af den tidligere nævnte bygd Víkarbyrgi på Suðeroy. En bygd består i sine grundelementer af en eller flere gårde hver opdelt i et eller flere brug, hvorfor det kan

være vanskeligt at afgøre, om der er tale om ødegårde eller ødebygder. Arkæologisk set vil det desuden være svært at skelne mellem en nedlagt og forladt gård, en ødegård, og en gård, der blot er flyttet til et mere praktisk sted. Ødegårdsproblematikken på Færøerne er endnu ikke blevet systematisk behandlet, og den hænger i princippet sammen med en systematisk registrering af udmarkens kulturhistoriske fortidsminder, deres udseende, datering og tolkning. En sådan systematisk kildeindsamling vil være et uvurderligt udgangspunkt for den arkæologiske forståelse af Færøernes tidligste historie og desuden være et vigtigt redskab i den fysiske planlægning. I det nuværende materiale er der tilsyneladende en overvægt af ødegårde på de nordlige øer set i forhold til øerne syd herfor. Hvis denne fordeling afspejler en historisk situation, kunne det tyde på, at en tidlig bebyggelsesekspansion på Nordøerne havde placeret sig på marginal-områder i en eller anden forstand, for eksempel dårlige landingsbetingelser eller tilbagevendende sneskred, hvorfor de senere eller meget senere forlades eller nedlægges. Der foreligger også den mulighed, at *ærgir*-lokaliteterne er langt mere hyppige også på Nordøerne end det er muligt at vise på indeværende tidspunkt.

Det her fremlagte kildemateriale består dels af stednavneindicerede lokaliteter i form af *argi/ergi*-stednavne med spor efter bygningslevn. Stednavnene spreder sig over såvel Nordøerne som Streymoy og øerne syd herfor. Desuden viser arkivoplysninger, nyregistreringer og rekognosceringer tilstedeværelsen af tomter i udmarken, som afviger fra en tolkning som gård, dels i den geografiske placering, dels i bygningslevnenes enkle udseende. Flere af tomterne har ikke været kendt tidligere, og tilsammen giver de et indtryk af, at *ærgir*-lokaliteter på Færøerne formentlig er ganske vidt udbredt. I samme åndedrag må det tilføjes, at hovedparten af de her fremlagte bygningslevn ikke på det foreliggende grundlag kan dateres. Desuden viser de relativt talrige bygningslevn, at brugen af udmarken i tidligere tider har været langt mere sammensat end hidtil antaget. Hvis dette er rigtigt, har udgravningerne i Ergidalur på Suðeroy og ved Argisbrekka fået en kulturhistorisk sammenhæng, således at der med disse udgravninger er afdækket spor efter en generel driftsmåde. Denne driftsmåde rummer en form for sæterbrug eller brug af *ærgir*. Efter de udgravede lokaliteter at dømme samt en række iagttagelser af placering i forhold til for eksempel grænsedragninger i landskabet skal denne driftsmåde dateres til landnamsperioden og den tidlige middelalder.

Kapitel 26: Den norrøne sammenhæng

Det kan således sandsynliggøres, at der på Færøerne eksisterede en økonomi i landnamsperioden, som gjorde brug af *ærgir* eller en form for sætre. Siden denne økonomi tilhører den ældste norrøne bosættelse af øerne, er det sandsynligt, at de grundliggende elementer i økonomien blev medbragt af de indvandrede bønder og derpå tilpasset de lokale forhold. Traditionelt antages det, at Færøerne blev koloniseret fra Sydvestnorge, fra Sogn, Rogaland og Agder (Matras 1933, p.2), og sprogforskere har desuden påvist sydfra kommende indflydelser i form af gæliske ord i det oldnordiske sprogmiljø. Denne forbindelse understøttes af arkæologiske genstandsgrupper, ikke mindst de ringhovednålene, smykker af jet og særlige smykkeformer som for eksempel det skiveformede spænde fra Argisbrekka. Det er sandsynligt, at det ikke alene er nålene, som spredtes til Nordatlanten ved handel, men også de personer, i hvis tøj nålene sad (Fanning 1988, p.169). Efter de første bølger mod vest af vikingetidsekspansionen er det sandsynligt, at der i de koloniserede områder imellem var en livlig trafik af mennesker og genstande i form af handelsvare og personlige genstande og dermed kulturudveksling.

Hvis vi derfor skal danne os et indtryk af fællestræk og forskelle i landnamsøkonomierne, og herunder særligt de interessante *ærgir* eller former for sæterbrug, så er det ikke nok at vende blikket mod Vestnorge, men også forholdene syd og vest for Færøerne må vurderes med henblik på eventuelle impulser, som kan have givet de færøske *ærgir* deres karakteristika.

Vestnorsk sæterbrug i vikingetiden, de arkæologiske levn

I Norge er der en lang tradition for at registre og undersøge fjeldets kulturminder. Bjørn Hougens (1944 og 1947) og Johns. Bøes (1942) undersøgelser var resultatet af 1930ernes prioriteringer og udbygning af vandkraftværker gav i efterkrigstiden også anledning til fornyede registreringer i de fjeldområder, der blev berørt. Dette førte til en vældig forøgelse af antallet af lokaliteter og viden om udnyttelsen af fjeldets ressourcer i forhistorisk tid, ikke mindst for ældre og yngre stenalders vedkommende (Martens og Hagen 1961), men også en helt ny forståelse af fjeldressourcernes og her særligt jernets betydning for forhistorisk

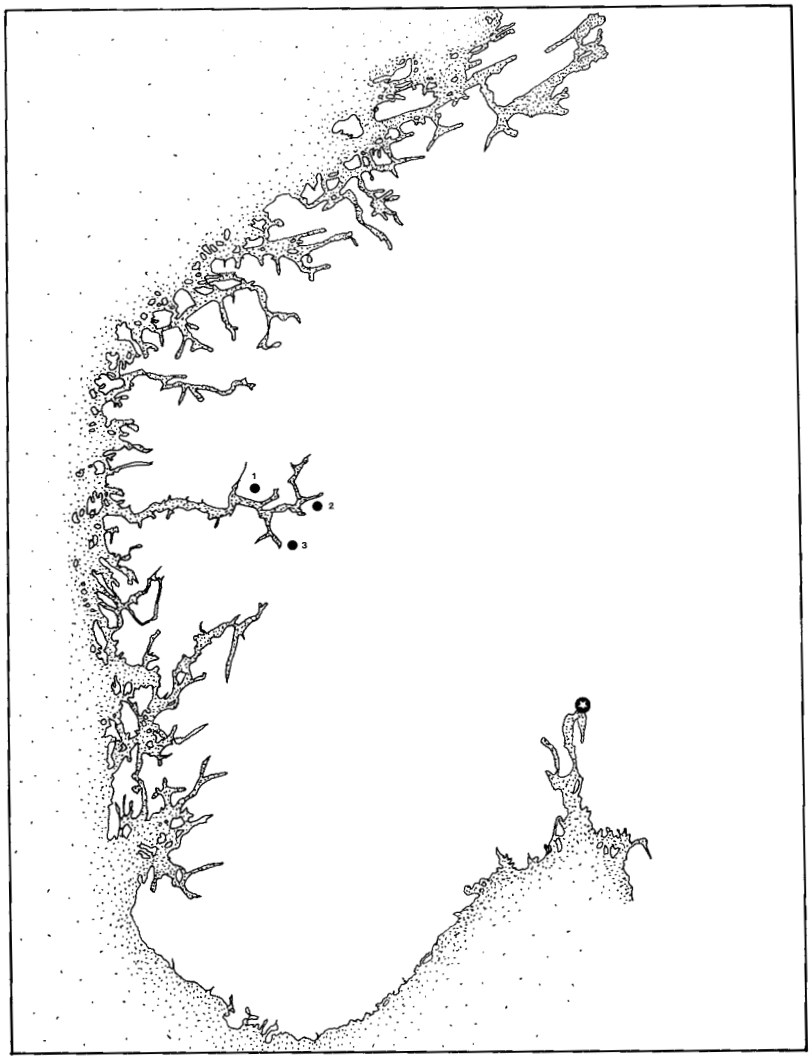

Figur 204: Sydnorge med Sognefjordsområdet, hvor 1 er Svolset; 2: Riskalsvatn; 3: Gudmedalen. Stjerne: Oslo. Der er 220 km i fugleflugtslinie fra Oslo til Riskalsvatn.

The Southern part of Norway and the Sognefjord area. There are 220 km from Oslo (the star) to Riskalsvatn (no. 2).

økonomi tog form (Martens 1992, p. 1-7). De fornyede initiativer fra midten af 1970erne om en landsomfattende registrering og vurdering af kultur- og naturværdierne af alle norske søområder har yderligere ført til en kolossal materialetilgang af kulturspor i fjeldområderne, og tyngdepunktet af højfjeldsforskningen er flyttet fra stenalder til jernalder. Viden om højfjeldets udnyttelse i forhistorisk tid og middelalder er forøget både kvantitativt og kvalitativt med nye problemstillinger og fundkategorier, som for eksempel fangstgrupperne (Bjørgo 1988, p. 161). Et af de nye aspekter er den store tilvækst af tomter fra yngre jernalder til tidlig middelalder, som har fornyet problemstillingen

om det norske sæterbrugs alder og problematiseret forholdet mellem gårdsbrug, fjeldressourcer og samfundenes integrationsniveau (Martens 1989, p. 79; Odner 1972, p. 648). Også nybehandlingen af de ældre undersøgelser har bidraget med værdifulde iagttagelser om de mindre tomters indretning og mulige funktion (Myhre 1980, p. 347; Petersen 1936 p. 71f).

De mange nyerkendte tomter i de vestnorske højfjelde ligger enkeltvis, men flere kan dog ligge sammen; og til enkelte anlæg hører også gravhøje. Hustomterne med og uden gravhøje ligger dels nær skovgrænsen ved overgangen til det egentlige højfjeld, og dels i selve højfjeldet 800 -1150 m o.h. Det er desuden bemærkelsesværdigt, at langt den overvejende del af tomterne ligger nær historisk kendte sæteranlæg, hvoraf mange har været i brug helt op til vor tid (Kvamme & Randers 1982, p. 17-19; Kvamme 1988, p. 350f.). De tomter, som hidtil er ^{14}C-dateret, dækker perioden 600-1100 med tyngdepunkt mellem 700-1000 e. Kr., og pollendiagrammerne viser tilbagegang for løvskov og øget forekomst af græsser og urter i samme periode (Kvamme & Randers 1982, p. 129-130). Flere pollendiagrammer viser også græsning i bronzealder og i ældre jernalder (ibid; Moe et alii 1988, p. 429f.).

Af særlig interesse for situationen på Færøerne er Sognefjordsområdet, hvor der i 1980erne har været to større arkæologiske projekter med rekognosceringer, nyregistreringer og udgravninger. Friksdal-projektet er det ene, hvor der i Henjadalen tidligere er registreret nyere tids sætertomter, blandt andet Heimsta Friksdal med rødder tilbage til tidlig middelalder (Magnus 1983, 1986, 1988). 3 km fra Heimsta Friksdal og ikke langt fra Voggebreen er der opmålt og registreret spor efter mindst 20 tomter foruden gærdeforløb, kulgruber og sten med skåltegn. En af tomterne, tomt XIa, er totaludgravet, og sammenholdt med overfladeregistreringerne af de øvrige tomter viser den et bestemt konstruktionsmønster. I terrænet tegner tomterne sig med tre stenmure medens den sydvendte gavlside er åben. De ni grupper af bygningsstrukturer ligger hovedsageligt parvise med en fælles langmur og måler fra 4-9 m i længden og 3-4 m i bredden. Bygningerne har bestået af træplanker sat ned i en jordgravet rende omgivet af isolerende stenmure, og ved den murløse gavl er der en stenrække, som opfattes som syldsten for en trævæg og en dør. I jordgulvet er der spor efter 2-4 jordgravede stolper, som har båret taget. Den indre indretning udgøres af et større ildsted, og kogegruber peger til sammen på flere faser i huset. Mange af dobbelttomterne består af et hus med kulturlag og ildsted og et uden,

således at der er nærliggende at antage, at den ene har fungeret som oplagringshus (Magnus 1988, p. 157-58).

Fundene består af jernskoningen til en jordhakke, knivblade, fragmenter af jernnagler, tenvægte og vævevægte, ildslagningsflint, slibesten og fire glasperler foruden to små lerkarskår. ^{14}C-dateringerne peger på en funktionsperiode for Svolset som helhed fra 400 årene til vikingetid – tidlig middelalder, hvor man formentlig rykker ud til Heimsta Friksdal, som sandsynligvis har været i brug til 1300 årene. Foruden tomterne er der fundet et område med kulgruber, og sammenholdt med de pollenanalystiske vidnesbyrd viser de hen til en ældre udnyttelse af området til græsning fra yngre bronzealder (Magnus 1988, p. 162). Udgraveren tolker tomterne som resultat af en form for sæterbrug på Svolset, men det er vanskeligt at afgøre hvor mange af de ni tomt-grupper, der har været i funktion samtidig. Det er måske at gå for vidt, at tolke dem som en afspejling af ni matrikelgårde på Sydstrond eller tre til fire matrikelgårde med mindst to brug hver (ibid.). Ved besøg på lokaliteten i efteråret 1991 var det indlysende, at Svolsettomterne er nære paralleller til Argisbrekka, både hvad angår tomternes dimensioner og til dels indretning.

På grund af vandkraftudbygningen på den sydlige side af Sognefjorden er der i 80erne foretaget omfattende rekognosceringer, registreringer og udgravninger i Nyset Dalen og omliggende dale ca. 900 -1100 m o.h. (Bjørgo 1986, p.122). 135 nye lokaliteter er blevet registreret, hvoraf 40 udgør tomter fra perioden 300 – 1000 e. Kr. (Bjørgo et alii 1992, p. 285 f.). Desuden har rekognosceringer i yderlige syv sidedale

Figur 205: Foto af lille middelaldertomt fra Asvaldsvatn ved Nyset, Sognefjorden. Den nord-syd – vendte tomt måler ca. 3 x 2,5 m og har indgang i nord. Funktionen er uvis, idet den ligger på et højdedrag uden umiddelbar adgang til vand. Foto forfatteren.

Photo of a small medieval ruin at Lake Asvaldsvatn at Nyset, Sognefjord. The north-south-oriented site measures about 3 by 2.5 meters and its entrance faces north. Its purpose is uncertain, as it is situated high in the terrain without immediate access to water. Photo by the author.

i Årdal og Lærdal. I 1992 var der kendt over 100 tomter fra dette fjeldområde. Tomterne er dateret ved ^{14}C-metoden, og materialet fra Nyset-Steggjeundersøgelserne dokumenterer, at en form for sæterbrug har eksisteret tilbage til ca. 400 årene eller overgangen mellem romertid og folkevandringstid. Undersøgelserne viser også, at aktiviteten har rødder tilbage i yngre bronzealder omkring 500 f. Kr.

En af de mange tomter er Fossdalen tomt A, som er en nær parallel til Argisbrekka (Bjørgo et alii 1992, p. 234). Der er tale om en ca. 4,5 x 7 m stor tomt opbygget af tørv og en del sten. Den bærende konstruktion er treskibet, og der er indre, jordfaste bænke langs langvæggene. Midt på gulvet i tomtens længdeakse ligger et 1,4 m langt ildsted foruden to mindre. Indgangen er placeret ved det ene gavlhjørne. Genstandsmaterialet og ^{14}C-dateringer peger på merovingertid og vikingetid som brugsperiode.

Fundene består af jernslagger, knive, pilespidser, rav- og glasperler, slibesten, klæberstenstenvægte og vævevægte, som afspejler både mandlige og kvindelige aktiviteter. De botaniske og zoologiske kilder viser både fangst og landbrug foruden kontakter til de salte fjorde.

Man kan selvfølgelig ikke anlægge samme fortolkning af alle tomterne, og Nyset Dalen har tidligere været et ren-område. Desuden ligger dalen på kommunikationslinien mellem Vest- og Østnorge, hvorfor en fortolkning af bygningslevnene også må tage hensyn til disse elementer. Der er imidlertid ingen tvivl om, at mange af tomterne fra yngre jernalder, vikingetid og tidlig middelalder må afspejle en form for sæterbrug. Til sammenligning med tomterne fra Argisbrekka er mange af tomterne fra Nyset-Steggjevassdragene dog betydeligt større, hvilket måske skyldes aktiviteterne med fangst og jernudvinding. I Gudmedalen i Aurland er der undersøgt to tomter af en gruppe på 14 (Indrelid 1988, p. 106; 1991, p. 4) dateret til perioden fra 200 årene til 700 årene. De to tomter måler henholdsvis 10 og 17 m i længden og 4 m i bredden og tolkes på trods af dimensionerne som spor efter en form for sæterbrug. Nogle hundrede meter fra tomterne er der fundet en slaggedynge dateret til at være samtidig med de ældre tomter.

De seneste undersøgelser i Bergensområdet er Breheimundersøgelserne. Dalstrøgene hér er blot mere isolerede, og sæteraktiviterne begrænser sig til yngre jernalder og vikingetid og frem til 1300 årene (Randers & Kvamme 1992, p. 77).

Det arkæologiske materiale tegner et billede af en form for sæterbrug som en integreret driftsform i det vestnorske jordbrug senest fra den yngre jernalder. Det må således også være overvejende sand-

synligt, at vikingetidens bønder i Nordatlanten havde kendskab til og formentlig brugte denne driftsmåde, hvor de geografiske forhold frembød mulighederne for det. Endelig oplyser "Gulatingsloven" os om, at udnyttelsen af fjeldgræsning var almindelig i det 10. århundrede (Knudsen 1960, cl. 556 – 559; Robbersted 1952, p. 111 – 113). De arkæologiske undersøgelser og de foretagne analyser giver dog endnu ikke grundlag for en mere præcis karakteristik af dette ældre sæterbrug, og vi kan ikke gå ud fra, at det har været identisk med det senere norske sæterbrug, som vi kender det fra blomstringsperioden fra 1600 – 1800 årene (Cabouret 1989, p. 36).

På den skandinaviske halvø hænger den østnorske form for udnyttelse af fjeldressourcer sammen med en diskussion af de etniske problemstillinger, som ikke kan tages op hér. De svenske *fäboder* og sætervolde repræsenterer desuden en anden problemstilling, som ligger udenfor nærværende publikations rammer. Det kan dog noteres, at der fra medio 1990 erne er foregået en dynamisk forskning m.h.t. udmarksudnyttelsen i denne del af Skandinavien (jævnfør Andersson et alii 1998; Svensson 1998).

Island og Grønland

Ekspansionen i Nordatlanten bragte de norrøne landnamsmænd til Island i slutningen af 800 årene. Det historisk veldokumenterede islandske sæterbrug er blevet anset for at være "af rent norsk oprindelse i sagatiden" – som det siges af Reinton (1961, p. 79). Da sagaerne tidligst er blevet skrevet ned i 1200 årene, medfører det en anden opfattelse i dag, end da Reinton skrev det. Endvidere er der det problematiske ved det islandske kildemateriale, at selvom der antagelig kendes adskillige tusinde sæterruiner, er ingen indtil videre (Hitzler 1979, p. 64; Sveinbjarnardóttir 1989, p. 69; 1991b, p. 73 f.) dateret til vikingetid eller landnamsperioden, så vi ved strengt taget ikke, om landnamsperiodens driftsmåde indeholdt en form for sæterbrug eller *sel*-brug. På den anden side viser nyere undersøgelser, at dels forlades sæterlokaliteter allerede i tidlig middelalder, for eksempel Engihlíð (Sveinbjarnardóttir 1991a, p. 172). Dels er der et større stednavnemateriale, som viser, at ældre *sel*-lokaliteter i lavlandet er overgået til egentlige gårde (ibid. p.174), hvorfor det kan være rimeligt at antage, at *sel*-bruget var en del af den islandske driftsmåde allerede fra begyndelsen.

Lovteksten "Grágás" fra 1100 årene bruger betegnelsen *sæter* i stedet for *sel*, hvilket formentlig skyldes norsk indflydelse (Björkvik 1972, cl. 715 & 717). I Grágás forbydes det blandt andet under bødestraf at an-

Figur 206: Ruingrupper i Qorlortup Itinnera, den store dal, lidt nord for Brattahlid i Østerbygd. Hver af de små sorte firkanter angiver en enkelt ruin. Ruingruppe 33 omfatter to gårde, hvilket muligvis også gælder nr. 34. De højtliggende ruiner markerer de nævnte sæterlokaliteter, som må knytte sig til dalens gårde. Efter Krogh 1982, p. 102.

Groups of ruins in Qorlortup Itinnera, the extensive valley a little north of Brattahlid in Østerbygd. Each of the small black squares marks one single ruin. Ruin group 33 comprises two farms, which may also be the case with No. 34. The ruins high in the terrain mark the shieling localities mentioned earlier, which must be connected with the farms of the valley.

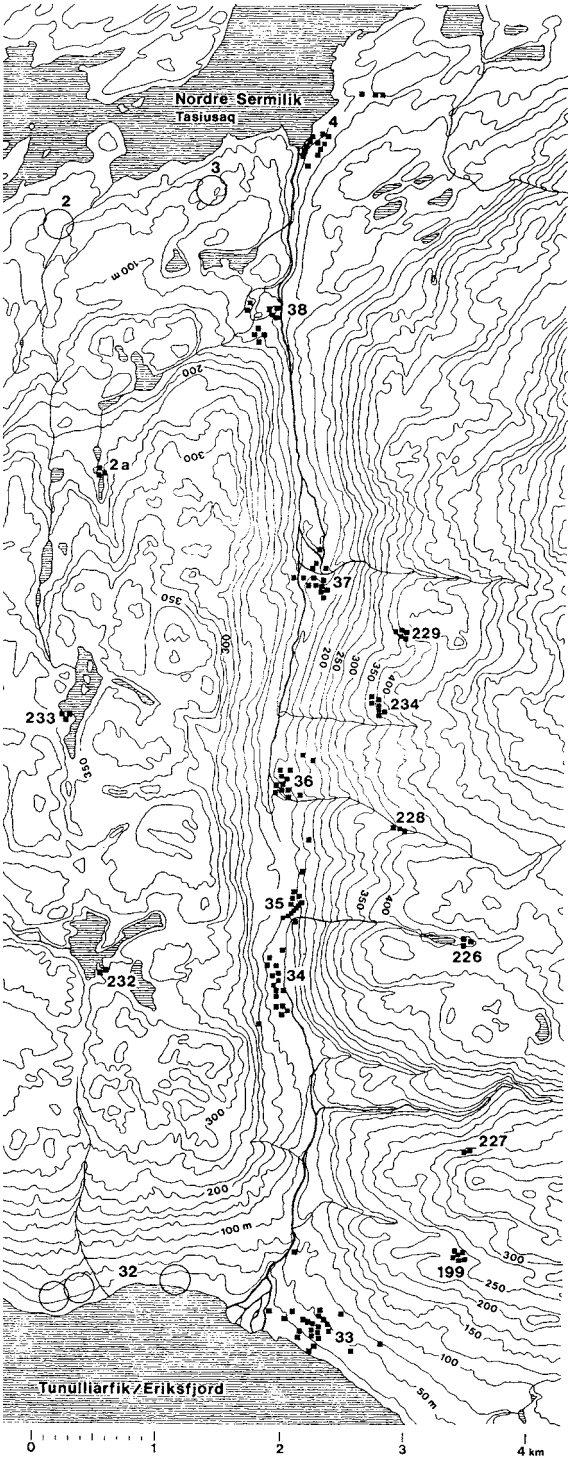

lægge sæter i de fælles græsningsområder. Sådanne sætre skulle nedrives (Lárusson 1961, cl. 4510 – 12). I andre lovtekster og i sagatekster findes ligeledes henvisninger til sætre, hvilket kan tages til indtægt for denne driftsmådes høje alder – men det kan kun vises ved arkæologiske undersøgelser (Gudmundsson 1889, p. 256). Årsagen til sæterbrugets tilbagegang i de sene 1300 år og begyndelsen af 1400 årene er tillagt mangel på arbejdskraft blandt andet på grund af Den Sorte Død i 1402 -5 (Hitzler 1979, p. 244, 258), men den økologiske udvikling må også tages i betragtning. Desuden er koncentrationen af befolkningen på gårdene blevet fremført, således at den tilgængelige arbejdskraft er faldet drastisk (Hastrup 1989, p. 73).

Hvad Grønland angår, var man tidligt klar over muligheden for tilstedeværelsen af lokaliteter med en særlig funktion (Roussell 1941, p. 37 – 41), men det var først med det fællesnordiske projekt i 70-erne samt opfølgningerne heraf, der

bragte megen ny viden inden for feltet, at temaet for alvor er blevet belyst. Meget karakteristisk har dette ført til øget bevågenhed og dermed nye lokaliteter og revurdering af gamle lokaliteters tolkning (Berglund 1998, p. 153). Undersøgelser i Qorlortoq-dalen i Østerbygd mere end fordoblede kendskabet til mængden af ruiner. Blandt disse befinder sig en række ruingrupper på kote 350-400 på hver side af dalen (Albrethsen og Keller 1986, p. 91f; Albrethsen 1991, p. 15f). Efter de registrerede ruiners form, størrelse og antal på de enkelte lokaliteter, tolkes ruingrupperne som helsætre, mælkesætre og høsletsætre. Det mønster, der herved er fremkommet – dog uden udgravning – afspejler en driftsmåde, hvor der til hver gård hører et antal sætre med forskellig funktion.

Denne analyse eller model (Albrethsen og Keller 1985, p. 96) svarer helt til L. Reintons klassiske opdeling af det norske sæterbrug, som det er kendt fra historisk tid (Reinton 1969, p. 28). Det er spørgsmålet, om det arkæologiske materiale kan bære en sådan tolkning, og man kunne forestille sig, at de grønlandske sæterlokaliteter indgår i en mere sammensat udnyttelse af fjeldressourcerne. En vurdering af aldersfordelingen af kvægknogler fra udgravede norrøne gårde viser en økonomi baseret på kvæghold med henblik på sekundærprodukterne snarere end kød (McGovern et alii. 1983, p. 108), og en form for sæterbrug vil således have en naturlig plads. En datering af de grønlandske sætre er ikke foretaget, men det foreslås, at sæterbruget tilhører den første tid efter landnammet ca. 985 e. Kr., og at det ophører efter en kort periode. Der er ingen skriftlige og andre kilder, der belyser det grønlandske sæterbrugs forsvinden, med mindre det skal ses som en integreret del af den generelle krise i samfundet, der i midten af 1300 årene førte til affolkning af Vesterbygden og senere af Østerbygden. Hvorledes de forskellige kriser mere specifikt har påvirket de enkelte gårdsbrug er blevet set, dels som den ultimative katastrofe på Nipaatsoq-gården, V54, (McGorvern 1986, p. 276; se også Fredskild 1988, p. 391), dels må der forud være foregået en affolkningsproces, som har påvirket selve samfundets grundelementer (Berglund 1986, p.125) og således også skabt arbejdskraftmangel. En affolkning er måske sket i løbet af 20 – 30 år (Lynnerup 1998, p. 127).

I Sydskandinavien er der ikke registreret lokaliteter fra vikingetid eller tidlig middelalder, som kan give grundlag for overvejelser om brugen af en form for sætre i dette område. Undtagelsen er Nødskov Hede ved Lemvig i Jylland. De små ensomt liggende bygningslevn er dels et mindre hus på 2 x 4 m og et større hus på 17,5 m i længden

opdelt i tre rum, hvoraf et med ildsted. 140 m fra disse tomter ligger to bygningslevn ligeledes opført af lyngtørv. Disse to bygninger er stort set lige store, men det ene er forsynet med ildsted (Liebgott 1989, p. 28). Udgraveren opfattede dem som "kvægboder", og i forhold til den nuværende viden om periodens byggeskik og bebyggelsesmønster er der i hvert fald ikke tale om en almindelig bebyggelse. Rekognosceringer på Saltholm i Øresund har vist tilstedeværelsen af en form for sæterbrug, som mindst går tilbage til 1700 årene, men formentlig også til højmiddelalder. På de yngre kort læses navnet Danske Mælkeboder og Hollandske Mælkeboder, så måske er der tale om mælkesæterbrug (Jønsson 2001, p. 3)

Den keltiske inspiration – *Ásgrímsærgin*

Som nævnt i indledningen må man for at få et billede af den norrøne sammenhæng, Færøerne indgår i, også se på forholdene mod sydvest, på Shetland – Orkney, Hebriderne og øerne og fastlandet omkring Det Irske Hav. Dette gælder både det sparsomme arkæologiske materiale i dette område vedrørende bebyggelse og især sætre, og stednavne, idet det måske er muligt at spore, hvorfra de færøske *ærgir* fik deres særprægede navneelement. I Skotland og på Hebriderne bliver sætrene betegnet som *airigh* i vest og som *ruigh* i det centrale højland og i øst. Den vestlige del er den del, hvor der formentlig har været de største kontaktflader mellem vikinger og den lokale befolkning (Miller 1967a, p. 110; 1967b, p. 194).

Det er interessant, at der også er en sagatekst (teksten er formentlig nedskrevet i 1200 årene), der omhandler sæterbrug i Caithnes området. Orkneyinga Sagaen fortæller om hændelser sydvest for Thurso på Caithnes i det nordlige Skotland:

"Þá, skilðusk Þeir Þorbjorn frá foruneyti jarls ok til auðnaselja nokkurra, Þeira er heita Ásgrímsærgin. Þeir Magnús sóttu eptir Þeim Þorbirni ok báru Þegar eld at húsinu." (efter Guðmundsson 1965, p.281 – 282; se også Pálsson & Edwards 1981, p. 213). "Derpå skildtes Thorbjørn og hans selskab fra jarlen for at drage til en forladt sæter, som kaldes Ásgrímsærgin. Magnus og hans mænd satte efter dem og stak ild på huset".

"Ásgrímsærgin" består som stednavn af det nordiske mandsnavn Asgrím(ur)s og sæter, og man fornemmer selve kulturmødet i stednavnet. Orkneyinga Saga beretter videre, at samme morgen som disse hændelser fandt sted er Jarl Rognvald på vej til bonden Hallvard på gården Fosie i Calder Dale på jagt efter Thorbjørn. Ved gården kom-

mer det til et sammenstød, og Thorbjørn må hårdt såret retirere til et sumpet område, som er lettere at forsvare med de mænd han har med sig. Efter igen at have trukket sig tilbage opfordrer hans mænd Thorbjørn til at flygte ind i skoven, men i stedet vil Thorbjørn hellere mødes med Jarl Harald (for at få hans hjælp). Imidlertid bliver Thorbjørn nødt til at trække sig yderligere tilbage med blot otte mand langs med Fosie Åen (Forse Water) for til sidst at ende i Ásgímsergin – og der også møde sit endeligt.

Sæteren ligger således i et vandrigt og sumpet område omgivet af skov, og det passer udmærket med de behov, der er på en sæter: Brændsel (tørv og træ), gode græsningsområder, høslet og forsyningssikkerhed med hensyn til ferskvand.

Stednavne giver et godt fingerpeg på udbredelsen af en driftsmåde med sæterbrug i Skotland og på de skotske øer. På Hebriderne er navnesammensætninger med *sætr* sjældne, men dette kompenseres af udbredt brug af *ærgi.* Dette gælder også de Indre Hebrider med tilstødende fastland fra det sydelige Skye til Kintyre og Arrand (Graham-Cambell. & Batey 1998, p. 82), og som vi har set det i Caithness, der ellers er domineret af nordiske stednavne. *–sætr* forekommer derimod på Shetlandsøerne, som for eksempel i Swinister på Dunrossness, men kun sjældent på Orkney, hvor der var mindre brug for sæterbrug på de relativt lave og gæstmilde øer (Graham-Cambell & Batey 1998, p. 207).

Arkæologiske kilder til belysning af sæterbrugets rolle i de keltisk områder, hvor der i forvejen befandt sig en befolkning, da den norrøne ekspansion fandt sted, er meget få. For det skotske fastlands vedkommende er kilderne hovedsagelig etnologiske/historiske og afspejler for det meste en driftsform, der er senere end vikingetiden. Som hovedregel forsvinder sæterbruget i slutningen af 1700 årene og første halvdel af det 19. århundrede med undtagelse af på Hebriderne. Det er måske overvejende sandsynligt, at det egentlige sæterbrug trænges tilbage tidligere, idet der tilsyneladende sker et skift i vægtningen af økonomien til fordel for opfedningen af "Black Cattle" til det engelske marked. Endvidere er der formentlig tale om, at sæterbruget allerede må være blevet påvirket af de engelske interesser i uldproduktion i 1100 årene, ikke mindst i grænselandet (Fenton 1977, p. 127, 129).

Sæter-pladserne kan ligge i kort afstand til hovedgården (1 til 1,5 km) og overgangen fra sæter til gård eller fra sæterområde til indmark er langt fra ukendt. Bygningerne kan bestå af et lille sovehus med ildsted og en mindre bygning foruden en fold. Denne todeling er også konstateret ved de arkæologiske undersøgelser på det nordlige Skye ved

Vaternish, men her er bygningerne mindre og rundagtige (MacSween and Gaily 1958, p. 78). Disse skotske pladser er formentlig alle postnorrøne – oftest helt uden datering – og kan være af relativt ny dato. En modificeret form for "sæter" har været i brug på Lewis helt frem til sidste verdenskrig.

Det er imidlertid sandsynligt, at det skotske sæterbrug har en høj alder (se også Campbell 1944, p. 247-248) og har været almindeligt udbredt. Selv på St. Kilda er der muligvis spor efter en form for *áirigh* (Stell & Harman 1988, p. 27 & 50). Angående en datering af det keltiske sæterbrug antyder Marwick (1952 & 1931) for Orkney stednavnenes vedkommende, at enkelte kan repræsentere førnorrøne stednavne, selvom det næppe kan udelukkes, at disse stednavne kan være opstået i norrøn tid.

Nyvurderinger af stednavne på Orkneyøerne, viser, at vikingerne gav nye navne, ikke bare til gårde, marker og mindre landskabselementer, men også til de fleste af de større øer selv. Navnestoffet er formentlig givet i løbet af perioden frem til 1300, og der er med andre ord tale om en proces, som indeholder kronologiske elementer, selvom filologen Marwicks skema snarere er opstillet som et hierarki baseret på størrelse, placering og skatte-status.

Ser vi på de interessante *setter*-navne bliver disse brugt om mindre og marginalt placerede gårde. Problemet er at skille *setr* (hus) navnene fra *saeter* (sæter) navnene, og den tidligere dominerende opfattelse af *setr*-navnene som gårdnavne er formentlig en for snæver fortolkning. Jakob Jakobsen har i sin behandling af stednavnene på Shetland fra 1901 samme problem (p. 144), og fremfører, at hvor et personnavn er første led, bliver *seter* vel i reglen at opfatte som "setr", bosted – hvor husdyrnavne er første led, derimod som "sæter". Orkney *setter*-navnene er for over halvdelens vedkommende bundet sammen med elementer, som antyder en marginal placering eller udnyttelse af græsning. F.eks. kan nævnes "Mosseter" og "Cuesetter". I det nordlige Unst forstås *seter* endnu i betydningen "sommergræsgang for kvæg i udmarken". Interessant nok er der også eksempler på afledninger af det gæliske *airg*, men dog mindre hyppigt end den anden betegnelse (Jakobsen 1901, p. 225). Marwick forkastede sæter-fortolkningen, da der ikke fandtes vidnesbyrd om bygninger – heller ikke fra historiske kilder – i tilknytning til udnyttelse af sommergræsgange på Orkneyøerne. Dette er egentlig mærkeligt set i lyset af hans egen afdækning af *airg*-stednavnene på øerne (Thomson 1987, p. 30 – 31; Higham 1978, p. 347f.).

Nyere undersøgelser viser spor efter fire *airg*-stednavne, som alle er

placerede ved ferskvand og i gode græsningsområder. De har ligeledes alle været bebygget inden for de sidste 200 år, hvilket kan vanskeliggøre afdækningen af eventuelle vikingetidige bebyggelseslevn[39].

Stednavnematerialet på Orkney og Shetland peger således på sporene efter et norrønt sæterbrug af en slags, hvilket må kunne blive bekræftet ved arkæologiske undersøgelser. Hvorvidt tilstedeværelsen af det gammelirske eller gæliske låneord også viser mulighed for et pre norrønt "sæter"brug, er vanskeligt at afgøre, og her vil arkæologien ligeledes kunne kaste lys over forholdet.

På Isle of Man findes 40 stednavne med *eary*-kombinationen, der som regel er placeret på nuværende indmark. Hertil kommer ca. 48 lokaliteter med registrerede ruiner i form af mindre forhøjninger som Block Eary højene. Disse lokaliteter er placeret langt fra bebyggelse på åbne hede- eller overdrevsarealer (Megaw 1978, p. 337).

De eneste udgravede og publicerede sæterlokaliteter er Block Eary og Injebreck, udgravet af Peter Gelling i slutningen af 1950erne, er særligt vigtige. Block Eary, der ligger på nordsiden af øens højeste fjeld "Snaefell", har fået navn efter den nærmest liggende gård, som i dag er forladt. Lokaliteten består af 37 større og mindre forhøjninger placeret i tre grupper, og udgravninger i fem af forhøjningerne viser, at de skyldes menneskelig aktivitet (Gelling 1964, p. 156f.): Tørvemursopbyggede huse med ildsteder og stenlægninger, opført på udjævnede huse igen og igen. Desuden fandtes spor efter dyrkning i form af to små markssystemer, som dog kan være gamle kartoffelbede fra den nærliggende ødegård fra nyere tid. I de øvre lag i forhøjning B på Block Eary fandtes en Stephen mønt slået i tiden 1135-1141. I forhøjning A er spor efter et rundagtigt hus overlejret af mere rektangulære bygningsrester, og disse to elementer – mønten og husformerne – er de eneste daterende træk, som nævnes. Desuden bruges den rektangulære husform som argument for at tilskirve hovedparten af de arkæologiske levn en norrøn befolkning. Udgravningerne på Injebreck afdækkede blandt andet spor efter et lille 3 x 2 m tørvemursopbygget hus, lidt uregelmæssigt i opbygningen men tilsyneladende med tendens til rektangulær form med ildsted (Gelling 1964, p. 164). Desuden udgravede Gelling en række ganske små strukturer på de to lokaliteter i sin søgning efter "kilns" eller korntørringsovne.

Genbehandling af materialet fra de udgravede og rekognoscerede lokaliteter tillige med indsamling af komparativt materiale fra Hebriderne viser, at de registrerede strukturer falder i tre grupper. Dels ca.

39 Venligst oplyst af Carol Christiansen, 2003, SMR officer, Archaeological Department, Shetland Amenity Trust, Garthspool, Lerwick, Shetland.

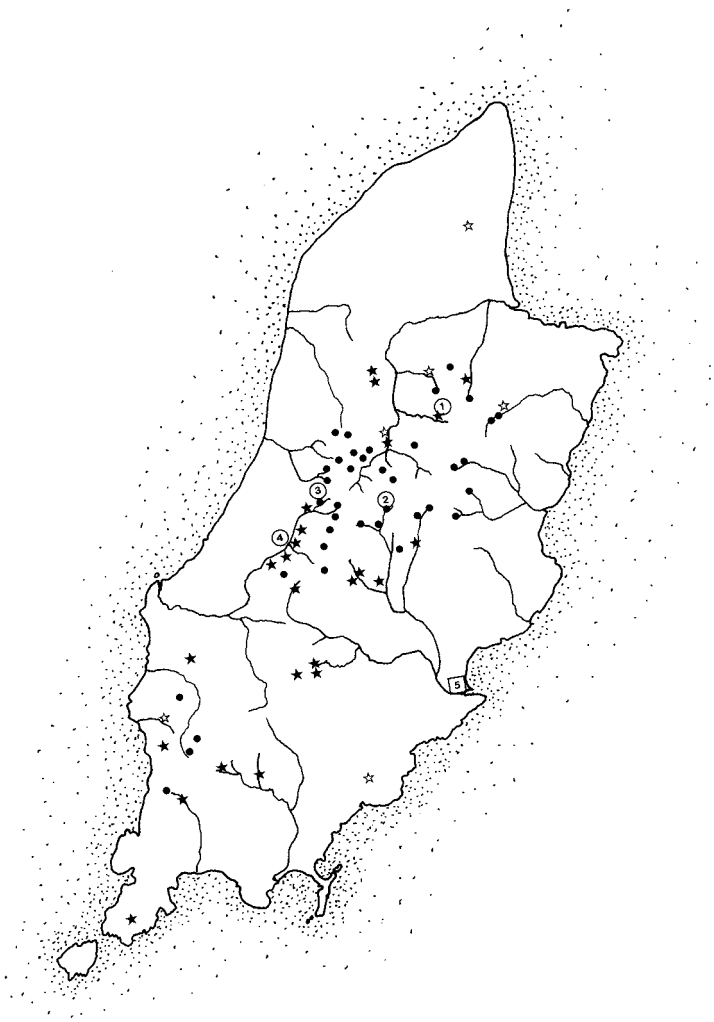

Figur 207: Isle of Man. Øen måler 51 km fra syd til nord i sin længdeakse. ✶ Lokaliteter med eary-navne; ☆ Omtrentlig placering. ● Navnløse lokaliteter. 1: Block eary; 2: Injebreck; 3: Upper Sartfell; 4: River Neb; 5: Douglas. Efter P. S. Gelling 1963, p. 168 & E. Megaw 1978, p. 330.

Isle of Man, 51 km long at its longest. ✶ Localities with -eary-names; ☆ Approximate position. ● Unnamed localities. 1: Block eary; 2: Injebreck; 3: Upper Sartfell; 4: River Neb; 5: Douglas.

10 m store rundagtige forhøjninger på ca. 1,5 m højde, dels mindre 2 – 3 m i diameter og ca. op til 1 m høje og endelig små rektangulære strukturer, som bare måler 2 x 1 m. På flere af lokaliteterne er der endvidere større og mindre gærdeforløb, hvoraf nogle af forløbene peger på samtidighed med forhøjningerne, som formentlig dækker bygningskonstruktioner[40]. Andre gærdeforløb ligger isolerede, og nogle af disse kan dateres til 1700 årene. På andre lokaliteter er der fundet spor efter folde, således ved Upper Sartfell med enkelte af de nævnte forhøjninger. De arkæologiske levn på de navnløse *eary*-lokaliteter viser

med andre ord, at der meget vel kan være tale om en funktionsmæssig

40 Mundtlig meddelelse fra Dr. G. Quine.

Figur 208: Upper Sartfell fra vest. Næsten i bunden af den relativt brede kløft ligger en firkantet fold med stengærde. Ca. 75 m bag folden løber et gammelt tørveopbygget gærde på tværs. Personerne står på en af de karakteristiske forhøjninger, som P. Gelling viste skyldtes menneskelig bosættelse. Foto forfatteren.

Upper Sartfell from the west. Almost at the bottom of the relatively wide gorge is a square animal pen with a stonefence. About 75 ms behind the pen an old turf-built fence runs traversally. The persons are standing on one of the characteristic elevations or hillocks or knolls which P. Gelling proved to be the result of human habitation. Photo by the author.

forandring, og de små stenstrukturer, som jeg tolker som temporære ly for hyrder, peger på en anden udnyttelse af græsgangene, som måske er samtidig med de nævnte gærdeforløb fra 1700 årene?

Gelling (1964, p. 171) foreslår med forsigtighed, at Bloc Eary har rødder tilbage i keltisk pre norrøn tid på grund af den rundagtige bygning, men at lokaliteten hovedsagelig er norrøn. Han ser de mange *eary*-lokaliteter med betydeligt antal ruin-forhøjninger på Man som udtryk for en opblomstring af sæterbruget netop i den norrøne periode.

Det norrøne element er måske til stede på den anden nævnte klassiske lokalitet, Injebreck (Gelling 1961, p. 124), hvor der findes 27 af de større aflange og mindre, ovale eller runde forhøjninger, som er almindeligt udbredt på *eary*-lokaliteterne.[41] Foruden forhøjningerne midt på plateauet findes der på en erosionsterrasse ved det sydlige åløb en rektangulær struktur, som er resterne af en 4,5 x 3 m tomt. Den nordlige langside ligger op mod erosionskanten, således at en langmur er sparet; der er udgang ved det ene hjørne ud mod åen og i forbindelse med tomten ses en gærdestump. Den rektangulære struktur sammenholdt med placeringen nede ved åen i modsætning til forhøjningernes placering med overblik over de respektive ressourceområder er muligvis rester af en norrøn bygning, men kun udgravninger kan bekræfte det.

*Eary*økonomien er i dag en uddød brugsform, men der findes kilder, der nævner stednavnet og dets funktion så sent som i 1770erne. Efter

41 Takket være Føroyar Vísindagrunnur fik jeg i april 1990 mulighed for at besøge øen og at se på 16 af earylokaliteterne. De få dages rekognosceringer blev særdeles frugtbare takket være Dr. Gillian Quines, Durham University, omvisninger.

1700 årene er sæterbruget sandsynligvis blevete umuliggjort på grund af omlægningen til udstrakt fårehold, der medfører en voldsom forringelse ressourcerne. I 1580 bliver der fra Isle of Man eksporteret 2.000 får, og i 1500 årene er mange af *eary*-navnene stedbetegnelser for arvede gårde (Megaw 1978, p. 331). Der er således tegn på, at *eary*-bruget på Man er middelalderligt og ældre.

Diskussionerne om Manx-stednavnene har i de sidste 10 – 15 år bølget frem og tilbage, ikke mindst hvad angår datering af øens *eary*-stednavne og deres kulturelle tilhørsforhold (for historik se Fellows Jensen 1983, p. 42). Den skandinaviske kontrol med Isle of Man varede fra 800 årene til midten af 1200 årene, og det er foreslået, at *eary*-økonomien først for alvor blev udbredt efter dette tidsrum, da *eary*-stednavnene mangler skandinaviske elementer. Forudsætningen er dog, at øen i 800-1200 årene har været helt domineret af norrønt sprog, hvilket de øvrige stednavne er brugt som indicium på (Gelling 1979, p. 257). I denne forbindelse er det mærkeligt, at *sæter*-stednavne i så fald helt mangler. Sidst er der fra stednavneforskningens side accepteret, at ordet *áirigh* sandsynligvis var kendt på øen i den norrøne periode og, at enkelte af *eary*-stednavnene formentlig skal dateres til denne periode. Samtidig er det påpeget, at der findes en lang række pre norrøne gæliske ord (Fellows-Jensen 1983, p. 42 & 45).

På nordvestsiden af Man er der er et interessant eksempel på en serie af *eary*-stednavnene. Følger man Neb-floden op ad dens løb, støder man på gårdsnavnene Eary Beg, Eary Mooar, Eary Glass, Aryhimyn og Eary ny Kione (Quine 1990). Fortsætter man videre af et af de mindre tilløb, når man i en højde af ca. 330 m o.h. op i dalen ved Upper Sartfell, som tidligere er nævnt. Disse stednavne kan opfattes som en stribe af nedlagte *earies*, således at der er foregået en transformation fra *eary* til gård, hvor gården derpå opretter en ny *eary*, som derpå transformeres osv., således at ruiner og gærde ved Upper Sartfell udgør den sidste, forladte *eary*. På den anden side kan *eary*-gårdene også ses som *earies* for en stribe, samtidige lavereliggende gårde, hvor ekspansionen føre til den mere eller mindre samtidige transformationsproces. Det er nødvendigt at foretage arkæologiske undersøgelser for at bringe stednavneforskningen videre.

Udbredelsen af de to stednavne, sæter: *shader*; og *áirig*: *-ærgi* som norrønt låneord, har en tendens til at udelukke hinanden på Shetland, Orkney, Hebriderne, det skotske fastland og egnene omkring Det Irske Hav (Megaw 1978, p. 336). På Hebriderne forekommer begge stednavneled, idet *shader* findes på Skye og Lewis og enkelte

Figur 209: Injebreck, Isle of Man set fra syd. Midt i billedet ses sivbevoksede forhøjninger, der er resultat af menneskelig aktivitet blandt andet i form af *eary*-brug. Bag stengærdet løber en lille å og mellem åen og skrænten ligger en lille 4,5 x 3 m tomt og et lille gærde. Tomten kan være brugt som opholdssted for hyrder i historisk tid, men en norrøn tilknytning kan heller ikke udelukkes. Foto forfatteren.

Injebreck, Isle of Man seen from the south. In the middle of the picture reed-covered elevations or knolls or hillocks can be seen which are the result of human activity as earys. *Behind the stonefence runs a small river, and between that and the slope is a small 4.5 by 3 m ruin and a small fence. The site may have been used as shelter by herdsmen in historical times, but a Norse connection cannot be ruled out, either. Photo by the author.*

på Nordlige Uist, Barra, Tiree, Coll og Islay, medens låneordet findes på den sydlige del af Hebriderne og den vestlige del af Skye. Der er tilsyneladende ingen klar topografisk årsag til den forskellige fordeling, og den eneste svage forskel er, at *shader* navnene kan forekomme på en mere varieret jordbund end låneordets (Quine 1991), hvilket peger på en funktionel forskel snarere end en kronologisk (jævnfør Nicolaisen 1980). Det springende punkt er, hvem der er ansvarlig for *ergh*-navnenes udbredelse, hvor den norrøne befolkning er blevet tillagt afgørende betydning. Dette skyldes ikke mindst den form, ordet er blevet spredt i. Desuden er der spor efter en spredning af *eary-/airie* navne til Galloway på det skotske fastland, der sker uafhængig af den norrøne befolkning, og som tillægges en gælisk talende befolkning (Megaw 1978, p. 334). I denne forbindelse er det interessant, at det gæliske *áirigh* stort set ikke forekommer i Irland (Graham 1953, p. 76f), hvor *búale* eller *búaile* eller dets afledninger er et almindeligt stednavn og viser en form for sæterbrug med meget gamle rødder (Fellows Jensen 1980, p. 68).

Fra Sognefjord til Øesterbygd, fra Kunoy til Isle of Man

De nye arkæologiske undersøgelser i de vestnorske fjelde har igen bragt sæterbrugets alder på listen over aktuelle problemstillinger. Fangst, jernudvinding og udnyttelsen af andre af fjeldets naturlige ressourcer må inddrages i de analyser, som mere præcist kan karakterisere bondeøkonomien og dens udvikling i jernalder og vikingetid – tidlig middelalder. De mange nye tomters og tomtområders rolle i den vestnorske økonomi skal ganske givet ses i en sammenhæng med en eller flere former

for sæterbrug. De norrøne bønder i 800 årene havde således efter alt at dømme kendskab til og gjorde brug af en driftsform, der som en fast bestanddel rummede en form for sæterbrug. Dette afspejles i det grønlandske materiale fra Qorlartoq, hvor rekognosceringerne viser eksistensen af en sammensat brug af fjeldets ressourcer. Det islandske *sel*-brug i vikingetiden er endnu relativt uanalyseret, men denne side af den islandske bondeøkonomi skal højst sandsynligt føres tilbage til landnamsperioden, selvom de ældste spor foreløbig er middelalderlige. Situationen i Nordatlanten kan ved fornyede undersøgelser og analyser måske vise sig at være en kilde til belysning af den vestnorske økonomi. Imidlertid tog de norrøne bønder ikke kun ud til folketomme lande og, Færøerne, Island og Grønland blev desuden bosat af en berejst befolkning. Det nuværende Irske Hav havde i vikingetiden snarere karakter af et "skandinavisk hav", idet den norrøne påvirkning og bosættelse i området formentlig var ganske massiv. Efter al sandsynlighed mødte vikingerne både ved den voldsomme ekspansion i området og ved den mere fredelige bosættelse en økonomi, som de i enkelte træk kunne nikke genkendende til. Et af disse elementer har omfattet en form for sæterbrug, som de mødte med benævnelsen af det fremmede ord *áirigh*, som de gjorde til deres eget i formen *ærgi* og spredte det vidt omkring. Præcist hvor de mødte ordet første gang kan stednavneforskerne ikke afgøre, men der er ingen tvivl om, at ordet havde en bestemt funktionel betydning, som formentlig har ligget udenfor de norrøne bønders eget vokabularium for lignende fænomener, det vil sige ord som *sel* og sæter.

Argisbrekka udgør i dette lys ikke en undtagelse, men er en del af et mønster, som har været en fast bestanddel af de norrøne bønders måde at ernære sig på, at drive landbrug på fra Sognefjorden i øst til Østerbygd i vest. Tilpasning af de basale produktioner og til de naturgivne forhold med muligt tilhørende skift i betegnelse viser landnamsbøndernes store evne til at absorbere kulturindtryk, bearbejde og tilpasse dem.

Kapitel 27: Bonde, fisker og fangstmand

Figur 210: Kort over Atlanterhavet med vægt på de nordlige dele. L'Anse aux Meadows markeret med en trekant.

Map of the North Atlantic. L´anse aux Meadows is marked with a triangle.

Den norrøne ekspansionsperiode i Atlanterhavet dateres i hovedsagen til vikingetid, det vil sige perioden fra ca. slutning af 700 årene til 1000 årene, alt efter hvor i det atlantiske område, vi befinder os. Allerede i 700 årene spores de norrøne indslag på Orkney og Hebriderne og gradvis kommer de øvrige områder med. De rige gravfund med våben, smykker og skålvægte fra blandt andet Orkney og Hebriderne er blevet taget til indtægt for en aggressiv ekspansion i begyndelsen, medens den senere tilpasning til de enkelte områder forekommer at have en mere fredelig karakter – både som aristokratisk dominans og fredelig bosættelse (Crawford 1987, p. 121). Den videre ekspansion til Det irske Hav har frem til midten af 900 årene trukket blodige spor, hvilket ses i optegnelser om klosterplyndringer, men herefter bliver sporene af

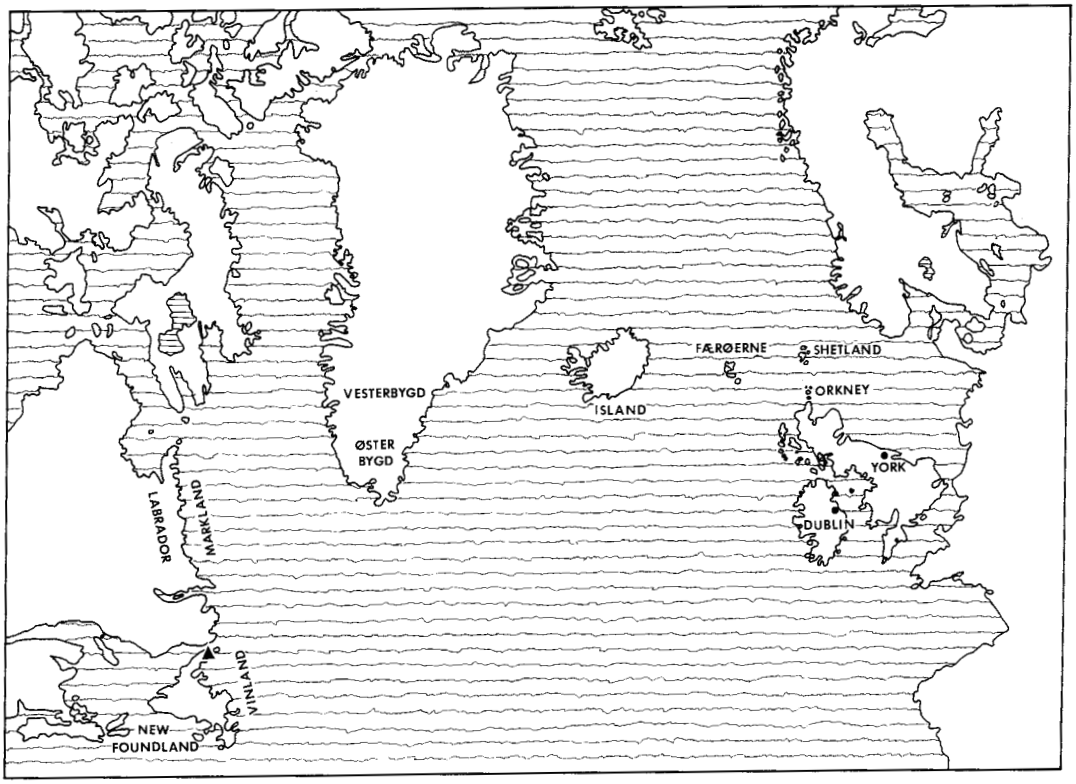

fredelige sociale og kulturelle forbindelser mere talrige blandt andet med etableringen af det vigtige handelscentrum, Dublin.

Hvornår landnamsperioden starter på Færøerne, er der en del uvished om, idet de skriftlige og arkæologiske kilder ikke stemmer overens. Dicuils *Liber Mensura Orbis Terrae* (Thierney 1967) er blevet taget til indtægt for vikingernes tilstedeværelse på Færøerne allerede omkring år 800 eller i hvert fald før 825, hvor den keltiske munk formentlig nedfælder sine historier. På den anden side kan den del af det arkæologiske materiale, som har daterende udsagn kun med vanskelighed føres længere tilbage end til slutningen af 800 årene, og bedst er 900 årenes begyndelse og efterfølgende tidsrum belagt i forhold til denne problemstilling. Der er imidlertid et stort arkæologisk materiale, som ikke modsiger en tidligere datering, idet genstande og strukturer kan have en meget bred datering. Hvis fortolkningerne af Dicuils tekst er korrekt "mangler" vi således minimum mellem 50 og 100 år i det arkæologiske materiale.

Dette kan skyldes mange forhold, og man kan hævde, at arkæologerne endnu ikke har været i stand til at afdække de ældste spor af den norrøne ekspansion, da de befinder sig under de eksisterende bygder og derfor er svært tilgængelige og må antages at være meget forstyrrede. Der foreligger således en fåreknogle, som angiveligt skal være fundet i en kælder I bygden Syðragøta. Knoglen er ^{14}C- dateret til 600 – 780 e. Kr. 1 σ og 530 – 820 e. Kr. 2 σ (datering I-16535: 1370 BP ± 80, Hannon og Broadshaw 1999, p. 12). Tidligere blev det antaget, at der var materielle levn efter et ældre landnam end det norrøne, men en ny omhyggelig gennemgang af disse kilder viser, at de snarere er middelalderlige (Arge 1990, p.17). Fra arkæologisk side kan man pege på misforholdet mellem de arkæologiske vidnesbyrd om ekspansionens begyndelse på de nuværende Britiske Øer og på Færøerne. Gik der virkelig 100 år før ekspansionen nåede Færøerne? I kapitel 22 har Gina Hannon mere end antydet, at man fra pollenanalytisk side anser et før-vikingetidigt landnám for overvejende sandsynlig på grund af ^{14}C- dateringerne.

Med hensyn til Island, dateres landnamsperiodens begyndelse traditionelt til slutningen af 800 årene og er blandt andet fastlagt ved askelag, såkaldte tephralag, fra vulkanske udbrud på øen. Det stemmer overens med de arkæologiske vidnesbyrd, men står i modsætning til en lang række ^{14}C-dateringer, som peger på menneskelig aktivitet allerede i midten af 600 årene; en aktivitet, der blandt andet er blevet tillagt en norrøn befolkning (Hermanns-Auðerdóttir 1989, p. 70). Lig-

nende tidlige dateringer er opnået ved ^{14}C-dateringer i forbindelse med pollenanalytiske vidnesbyrd om korndyrkning og anden menneskelig aktivitet på Færøerne (Jóhansen 1985, p. 55; Hannon et alii 1998, p. 222). Begge forhold er fortsat under diskussion (Krogh 1986, p. 3 – 6; Jóhansen 1986, p. 3 – 6: Mahler and Malmros et alii. 1991, p. 14 – 18; Hannon and Bradshaw 1999, Hansen 2003, p. 55), og dateringer fra Viðgelmir, Vestisland, viser, at forskel i materialevalg, mellem trækul og knogle, kan være en del af forklaringen på de gamle dateringer (Ólafsson 1998, p. 132). I denne forbindelse vil det være tilstrækkeligt at fastslå, at der ikke findes *arkæologisk* datérbare levn, som éntydigt og med sikkerhed peger på bebyggelse allerede i 600 årene hverken på Island eller Færøerne. Dermed ikke sagt, at muligheden ikke foreligger, men før man formulerer den tidlige ekspansionsfases eksistens, må man afdække daterbare oldsager med sikkert tilhørsforhold i en arkæologisk kontekst. Set i skibsteknologisk lys kan landnammet på Færøerne formentlig ske så tidligt som i yngre bronzealder eller førromersk jernalder, men det er ren hypotese. I alle tilfælde er det rimeligt at arbejde med hypotesen om, at det er det vikingetidige landnám som er determinerende for det færøske bosættelsesmønster. Endelig kender vi ikke naturen af eventuelle tidligere landnám.

Den videre ekspansion i Nordatlanten nåede et foreløbigt højdepunkt i 980erne med koloniseringen af Østerbygden og derpå Vesterbygden i Grønland, hvor de norrøne bønder fandt rige græsgange for deres husdyrhold af køer, får og geder foruden eftertragtede handelsvarer i form af hvalrostand. Dette lándnam overgås kun af de fjerne, vestlige rejser til New Foundland, illustreret af bebyggelsen på L'Anse aux Meadows formentlig i jagten på gavntømmer og andre ressourcer, som den grønlandske natur ikke kunne tilbyde (Ingstad 1970, p. 110; Wallace 1992, p. 169).

Det norrøne kulturområde strakte sig således på sit højdepunkt fra Norge i øst til Vesterbygd i vest og fra Island i nord til det østlige Irland i syd. Den østlige del af dette område er ud fra vores synsvinkel den mest interessante, idet Færøerne ligger på en af de nord – sydgående og øst – vestgående kommunikationslinier og således nogenlunde centralt.

Landnamsbønder

Ser vi på det nordatlantiske område er kolonisternes valg af land absolut ikke tilfældigt. Man sejlede ikke blot ud i det blå men havde en klar viden om, hvor man kunne gøre landgang med skib, mandskab, karle

og piger, husgeråd og husdyr, og hvorledes denne brogede flok af folk og fæ skulle ernære sig: man søgte kort fortalt hen, hvor det var muligt at være *bonde*, og helst så tæt på den måde man var vant. Hertil var det ikke uvæsentligt, om det nye land rummede ressourcer, der var interessante i forhold til handel og udveksling med den gamle verden. Dette forhold kommer måske klarest til udtryk i valget af områder på Grønland, hvor Øster- og Vesterbygd repræsenterer de mulige områder, hvor landbrug bedst lader sig praktisere, og hvorfra det var muligt at nå de nordlige jagtmarker for valros, *Norðsétur* (Arneborg 1998, p.163). Ud fra dette får man det indtryk, at kolonisterne ikke alene medbragte deres univers, men desuden en solid åndelig "bagage". Hvis dette er rigtigt, har man formentligt også taget sit sociale system med sig i form af den etablerede hierarkiske struktur, som herved tegnede vikingetidssamfundene.

Selvom faunamaterialet sine steder er sparsomt, er der tegn på, at bønderne også ernærede sig af fangst og fiskeri, og ikke alene på de grønne ressourcer i form af landbrugsressourcer som husdyrhold og kornavl (Bertelsen 1992, p.23). Knoglemateriale bevares meget dårligt i den færøske jord på grund af den store nedbør og udvaskning og ofte sure aflejringsforhold, hvorfor de "blå" ressourcer udmærket i mængde kan have oversteget de grønne, selvom vi endnu ikke har et kildemateriale til belysning af de forskellige fødemængder.

Der er imidlertid flere forhold, som bør tages i betragtning, før man konkluderer landnamsbefolkningen på Færøerne som fiskere og fangstmænd. For det første spiller fordelingen af proteiner og kulhydrater en vigtig rolle, samtidig med en sikring af, at føden indeholder den nødvendige variation af vitaminer m.v. For det andet er det vigtigt at understrege de stabile fødeemners vigtighed. Husdyrene er den sikre *fødebank*, som oven i købet giver *renteafkast* i form af kalve, lam osv., men så sandelig også i form af mælkeprodukter. Det er bemærkelsesværdigt, at 60 % af islændingenes kalorieindtag i 1703 bestod af skýr – en slags syrnet mælk (Nielsen 1999, p. 249). Korndyrkningen, der formentlig har spillet en mindre rolle, skal også ses i denne sammenhæng, idet man så bedre forstår baggrunden for den relativt store arbejdsinvestering i forhold til risikoen for få fold i udbytte. Man kan i denne forbindelse konkludere, at landbruget økonomisk set har spillet en central rolle i Nordatlanten, hvilket bekræftes af iagttagelserne af den historisk kendte færøske økonomi.

Isotop undersøgelser af menneskeknogler fra de skotsk øer og fastland viser, at befolkningen fra 800 årene og frem til 12-1300 årene

indtog gradvis mere og mere marin føde. Man bliver med tiden mere afhængig af fiskeri (Barret et alii. 2000, fig. 4; 2003, p. 88-89). Samme mønster iagttages hos nordboerne i Grønland selvom de allerede fra begyndelsen har været afhængige af marine ressourcer (Arneborg 2002, p.18).

Driftsmåden

Driftsmåde vedrører de basale faktorer i den samfundsmæssige produktion herunder de til rådighed værende produktionsmidler, jorden som genstand for bearbejdning eller brug, husdyrholdets kvalitet, kvantitet og ratio, forholdet mellem de blå og de grønne ressourcer samt ejendomsforholdene, det vil sige forholdet mellem ejendomsret og brugsret til jord, både osv. Driftsmåden har så de naturgivne forhold som grundlag og udgangspunkt (Meillassoux 1978, p.133f). Fra det øjeblik den første norrøne bonde satte foden på færøsk jord begyndte også omformningen på godt og ondt af de naturgivne ressourcer, en omformning som skete i nært samspil med driftsmåden.

Kilderne til belysning af driftsmåden i landnamsperioden på Færøerne er først og fremmest arkæologiske. Knogle- og tandfragmenter fra fangst- og husdyr, artsspecifikke parasit- og insektfragmenter samt større og mindre dele af landbrugsredskaber eller redskaber med tilknytning til produkter fra denne aktivitet (tenvægte for eksempel). Knoglematerialet er som nævnt afhængig af bevaringsforholdene men også af udgravningsteknikken, idet ikke mindst de mindre fiskeknogler først kommer frem ved soldning og sigtning. Det kan således være vanskeligt at sammenligne de forskellige udgravningsresultater. Ofte må vi nøjes med at konstatere de enkelte arters tilstedeværelse, se også kapitel 20.

Desuden er bebyggelsesmønsteret en vigtig kilde, som på større plan giver indblik i forholdet mellem udnyttelsen af de økologiske zoner. Det er således karakteristisk, at de kendte vikingetidslokaliteter ligger ved kysten med rimelige landingsforhold, med adgang til dyrkbar jord og nær ferskvand (sammenlign Small 1969, p.145-55). Dette spredningsmønster skal ses i ønsket om at placere sig på grænsen mellem de to økologiske zoner: hav og (dyrkbart)land.

Endelig er der stednavnematerialet, som henviser til særlige aktiviteter på de enkelte lokaliteter, for eksempel Argisbrekka eller Lambhagi (Thorsteinsson 1977b; 1982, p. 5). Stednavnematerialet ligger lag på lag i landskabet; og det er vanskeligt at datere og sammenkoble de stednavne som peger på særlige aktiviteter til et synkront mønster. I

forhold til driftsmåden er det således vigtigt at kunne konstatere, at stednavnesammensætninger med Lamb/Lamba er udbredt over hele Færøerne, og sammenholdt med arkæologiske fund af en kegl vidner de om fåremalkning i vikingetid og tidlig middelalder (Thorsteinsson 1982b, p. 14; Diklev 1982b, p. 11). En kegl er et slags bidsel, som forhindrer lammet i at dige moderfåret.

Det gamle landbrugssamfund på Færøerne

Fra 1700 årene og frem til fiskeriets omformning af det færøske samfund i slutning af 1800 årene kendes en række kildeskrifter til belysning af det gamle bondesamfund, blandt andet i form af bestilte arbejder som J. Chr. Svabos indberetninger fra 1781 – 82 og Lucas Debes fra 1670. Bearbejdning af disse og mange andre kilder gør det muligt at give et indblik i det gamle landbrugssamfund, og i det efterfølgende skal der gives en kort beskrivelse af enkelte vigtige træk (jeg vil tillade mig at henvise Thorsteinsson 1981b, p. 664 – 678; 1978, p.54f; Bjørk 1957, p.5ff.; for en mere helhedspræget analyse, se også Joensen 1980).

Omdrejningspunktet er jordejendommen, det vil sige ejendomsretten til dyrket indmarksjord enten som selveje eller som fæste. Den dyrkede jord har selvfølgelig i sig selv en værdi til korndyrkning og høslet, men den har også været nøglen til alle andre ressourcer, hvor andelen eller brugsretten er afhængig af jordbesiddelsens størrelse. Brugsretten til udmarken i form af antal køer og særligt får jordejeren har haft lov til at lade græsse på de enkelte udmarksparter, er afhængig af jordbesiddelsens størrelse. Ligeså retten til fuglefangst, hvis der lå fuglefjelde i bygdens område; retten til drivtømmer, tang til gødskning og ejendom til grinden, som blev drevet ind på stranden var også knyttet til jordbesiddelsen. Af grinden udrededes så fangstparter til de faktiske deltagere. Stranden var som regel fællesejendom for hele bygdens ejendomsbesiddere, hvorfor udbyttet af stranden i form af hval, drivtømmer og tang deltes i forhold til ejendomsandelene i hele bygden. Også sælfangsten var bundet til jordejendommen, og som regel var det jordejerne, der stillede mandskab til rådighed for sælfangsten. Adgangen til ressourcerne på havet har indirekte været knyttet til jorden, idet retten til bådehold sædvanemæssigt var knyttet til jordejendommen. Men ellers var havets ressourcer "frie".

Man kan således sige, at al produktion i det gamle landbrugssamfund har været integreret i et fælles økonomisk system med jordbesiddelse som systemets kærne. Selvstændige husholdninger uden for

dette system var så at sige umulige, der var ingen muligheder for erhvervsudnyttelse, og der var hverken anløbspladser, byggegrunde eller byggematerialer, som ikke var kontrolleret af jordbesidderne. Tórshavns Tinganes-område er undtagelsen, men selv her har jordbesiddere kunnet tvinge de jordløse til forskellige offentlige pligtarbejder (Thorsteinsson 1981b, p. 671)

Systemets alder er vanskeligt at fastlægge, men Seyðabrævið fra 1298 afspejler en del af dette særlige system, hvorfor det må være ældre end 1298. Set i relation til forholdet mellem de grønne og de blå ressourcer er det bemærkelsesværdigt, at de grønne ressourcer er adgangsgivende til de blå: bondeøkonomien er både det sociale omdrejningspunkt og nøglen til forståelse af resten af samfundet; og selvom systemet er yngre end landnamsperioden, så kan den sociale og mentale baggrund udmærket være ældre.

Seyðabrævið

Der er bevaret meget få skriftlige kilder, der belyser den tidlige middelalder på Færøerne sammenlignet med skriftlige kilder om det øvrige Norden. Men så meget vigtigere bliver de få bevarede. De skriftlige kilder kan belyse mange faktuelle og sproglige forhold, men her vil kun enkelte aspekter blive taget op berørt i forhold til problemstillingen om *ærgi*-brugets rolle i vikingetid og tidlig middelalder.

Seyðabrævið er et *rettarbót*, og som sådan en del af de overleverede lovtekster eller retsbøger vi har fra middelalderen. I lighed med sagaerne repræsenterer lovtekster eller retsbøger et kildekritisk problem i spørgsmålet: hvad er det, de egentlig belyser eller fortæller. Det er blevet fremført, at det er yderst vanskeligt at fastslå, hvor langt lovteksterne repræsenterer gældende ret eller kirkens og kongemagtens program og ønsker (Fenger 1987, p. 57, se også Nielsen 1999, p. 235ff). Desuden er det blevet fremført, at sagaerne og landskabslovene er 1200 årenes billede af sin fortid (Norseng i Sandvik 1987, p. 67). Dette rammer de skriftlige kilder hårdt, men vi får lidt hjælp, når retsreglerne fremtræder som kompromisser mellem fremmede retsprincipper og hjemlig ret, idet dette peger på en retspraksis. Lovtekster eller normative tekster har desuden en særlig kildeværdi, da de angiver påbud, forbud og rettigheder, således at man i nogen grad kan aflæse de samfundsmæssige problemer (Fenger 1987, p. 39f). Det er mere omdiskutabelt, i hvilken grad de normative tekster som kilder har tilbagevirkende kraft, hvorfor vi i det efterfølgende hovedsagelig vil se på udsagnene, som belysning af situationen på nedskrivningstidspunktet.

Seyðabrævið er hertug Hákon Magnússons særlige retspåbud, udarbejdet udelukkende med henblik på Færøerne. I 1273 udstrakte kong Magnús Lagabætir Gulathingsloven til også at omfatte Færøerne, dog med undtagelse af afsnittene om jordbrugsforhold og hushold, som skulle dækkes af det særlige réttarbót (Matras 1971, p. 5). Dette réttarbót er bevaret i to afskrifter (gengivet i Norges Gamle Love IV, pp. 353 – 4 og Diplomatarium Færoense, Jacobsen 1907, p. 23ff.).

I 1298 kom så retspåbudet til den nye lov i form af Seyðabrævið. Navnet Seyðabrævið kan spores tilbage til ca. 1600 hvor det er anført i det ene af de to bevarede manuskripter (Matras 1971, p. 3). Foruden Hertug Hákon som udsteder har der været flere om udarbejdelse af lovtekst og følgebrev. I denne sammenhæng er det vigtigste at pointere, at Hertug Hákon udpegede to mænd, bisp Erland af Færøerne og Sigurd Lagmand fra Shetland, til at foretage det lovforberedende arbejde på Færøerne i samarbejde med "almuen" dér – velsagtens de (ledende) jordejende bønder og eventuelt andre tingmænd. Bønderne på Færøerne har så kunnet give udtryk for, hvilke mangler den eksisterende lov, det vil sige Gulathingsloven, havde i forhold til landets behov. Seyðabrævið er et praktisk *rettarbót* og må som sådan tillægges stor vægt for forholdene på det tidspunkt, hvor det er givet og tiden derefter. Visse af lovene er i deres kærne stadig gældende den dag i dag. Men hvor lang tid vi kan projicere Seyðabrævið tilbage er imidlertid en helt anden og mere usikker sag. På den ene side er der en årsag til nedskrivningen af teksten, et behov, som må afspejle et tidsmæssigt perspektiv. På den anden side afspejler teksten også et behov, som åbenbart først omkring nedskrivningstidspunktet er blevet akut. Vi kan næppe gå længere end til at bruge de lovmæssige udtryk for situationen på nedskrivningstidspunktet eller tidligst 1200 årene.

Seyðabrævið – en ny epokes lov

Hvis vi ser bort fra de senere tilføjelser til Seyðabrævið, så må de jordejende bønder hovedsagelig have berettet om de eksisterende forhold til bisp Erland og Sigurd Lagmand, eventuelt i en samarbejdet form for at imødekomme lokale forhold. Man kan i denne henseende se Seyðabrævið som en lovmæssig ophøjelse af en præcedens og ikke som resultat af ønsker om, hvordan det skal blive.

Kærneteksten i Seyðabrævið omfatter fåreholdet, hvorledes fællesgræsning skulle foregå hvis udmarken var ejet af to, flere eller mange, og fårene ejedees af en eller flere bønder; hundeholdets størrelse og hvorledes hunde, som skadede fårene skulle afskaffes; hvordan man

skulle forholde sig til mærkede og umærkede får, det vil sige løsning af problemer med ejendomsret; hvad der skulle ske med egne får i anden mands udmark eller anden mands får i egen udmark; tæmning af forvildede får; forhold omkring de fælles folde; antal får og andre husdyr i de enkelte fællesudnyttede udmarksområder.

En tredjedel af teksten omfatter andre emner, som f.eks. hvad der skete, hvis landskylden ikke blev betalt rettidigt; ran af husdyr på anden mands græsningsareal; at der ikke måtte oprettes nye jordbrug mindre end tre køer; om bortløbne karle; om vidnepligt og om værdien af gæstning ved overvintring.

I sin helhed afspejler Seyðabrævið den historisk kendte driftsmåde på Færøerne, hvor udmarkens udnyttelse til udstrakt fårehold er helt central. Omtale af de fælles folde peger på, at man allerede på dette tidspunkt har haft jordfaste anlæg til sortering og mærkning af lam og får (se også kapitel 16). Endvidere peger teksten på grænsedragninger i udmarken mellem forskellige ejere, ejerfællesskaber eller udmarksparter. Teksten tager selvfølgelig særligt hensyn til løsning af konflikter, ikke mindst med hensyn til ejendomsretten, og dette sammenholdt med påbuddet om, at der ikke måtte nedsættes hushold med mindre jord end til at kunne ernære tre køer, viser, at der har været pres på de landbrugsmæssige ressourcer. Opdeling af gårdene i brug må være en etableret proces på dette tidspunkt. Desuden vidner oplysningerne som helhed om en bebyggelsesmæssig ekspansion. I denne henseende er det mindre vigtigt, at man senere ikke overholdt forbuddet mod at nedsætte hushold med mindre end tre køer, men gerne gik længere ned (Thorsteinsson 1981b, p. 666). Endelig er det væsentligt, at Seyðabrævið intet nævner om sætre eller noget, som kan forbindes med sætre.

Seyðabrævið har to sider. På den ene side må lovteksten tages til udtryk for centralmagtens ønske om dækning af skattelandet Færøerne i lovmæssig henseende og nedfældet på skrift. I lovskriftet er der selvfølgelig også en vis økonomisk interesse i form af opregning af bøder, som tilfalder centralmagten i forbindelse med lovovertrædelser, men det er vanskeligt at vurdere, hvor vigtigt dette aspekt har været.

Den anden side vedrører den jordejende klasses interesser på Færøerne, det vil sige bøndernes. De afsnit i den yngre Gulathingslov, som Seyðabrævið erstatter, er ikke tilfældige eller perifere lovmæssige forhold, men er et af kærnepunkterne i bondesamfundet: hvorledes landbruget skulle drives og ikke mindst brugen af udmarken. Med udstrækning af den yngre Gulathingslov i 1273 (Bjørk 1958 p. 93 – 94; Matras et alii. 1971, p. 5) til Færøerne kommer der et akut behov for

en særlovgivning, idet landets driftsmåde afviger fra den driftsmåde, som Gulathingsloven beskriver eller afspejler. Denne modsætning mellem lov og eksisterende forhold har åbenbart ikke været aktuel før, enten fordi lovene før Gulathingsloven imødekom dette behov, eller fordi driftsmåden har været i overensstemmelse med lovene. I denne henseende kan man se den driftsmåde, som Seyðabrævið afspejler, som noget relativt nyt. På den anden side kender vi meget lidt til gældende lov på Færøerne før Gulathingsloven, og det er muligt, at denne lov har imødekommet de særlige færøske behov. Muligvis har den endda været udarbejdet af de færøske bønder selv på tinget og forandret i takt med væsentlige forandringer af de basaløkonomiske forhold. Seyðabrævið kan i dette lys ses som centralmagtens skriftlige og lovmæssige udtryk for en proces af dybe forandringer i det færøske samfund – et svar på et krav.

Seyðabrævið er tavs om *ærgir*, sel eller sætre. Restpåbudet erstatter "Landsleigebolken", som blandt andet indbefatter retningslinier for sæter-bruget. Hvis der havde været sætre eller lignende på Færøerne i slutningen af 1200 årene, ville man forvente, at dette afspejlede sig i Seyðabrævið, der netop er udarbejdet under vejledning af mænd, som kendte til det færøske og shetlandske samfund. Manglen på udsagn om *ærgir* kan således ikke være tilfældig. På trods af problemerne ved at benytte negative vidnesbyrd, kan man i dette tilfælde bruge kilden til at sandsynliggøre, at sætre eller *ærgir* ikke var af væsentlig økonomisk betydning på Færøerne på det tidspunkt, hvor Seyðabrævið blev udarbejdet!

Gulathingsloven

Gulathingsloven (Gtl.) er utvivlsomt en meget gammel lov, og det er fremhævet, at den islandske "'Ulfljótrs lov", som er udformet kort efter 930, har Gulathingsloven som forbillede (Robberstad 1952, p. 7). Efterhånden får loven større og større virkeområde end blot områderne omkring Gulathing (Knudsen 1960, sp.556 f), og det er blevet fremført, at den således også har været gældende på Shetland og Færøerne. I 1267 blev den ældre Gulathingslov afløst af den yngre, som igen i 1274 afløstes af kong Magnus's landslove, men også den ældre Gulathingslov undergik en række væsentlige forandringer blandt andet med tilføjelse af kristenlovene. Den bedst bevarede hovedtekst, Rantzaubogen, findes i en afskrift fra ca. 1250, men både ældre og yngre fragmenter af loven kendes (Robberstad 1952, p. 9; Norseng 1987, p. 48).

Sel nævnes hovedsagelig i kapitel V, Landsleigebolken, idet seks

afsnit omtaler sætre. I bolken "Um Tingbod", Kapitel VII (Gtl. 131) forekommer ordet en enkelt gang, hvor der angives, at tingbudet skal gå til vinterhuset og ikke til sætrene. Termen "vinterhus" afspejler sætrenes vigtighed og måske udbyggede form, idet der ikke nævnes "gård" kontra "sæter", men benævnelsen bruger den sæsonmæssige karakteristik, ellers er Landsleigebolken hovedkilden.

Sædvanen og traditionen tillægges afgørende betydning blandt andet i Gtl. 84 (Robberstad 1952, p. 111; efterfølgende bruges Robberstads oversættelse), idet man ikke uden videre kan tillægge mere jord og græsningsområder til sæteren; det skal være "dei same merke som har vore frå gamal tid" med mindre det ikke sker på andres bekostning "utan når det er ingen mann til meins". Det samme gælder forøgelse af husdyrholdet på sæteren, som ikke uden videre må forøges. Her følger en bemærkning om "Der (dvs. til sæteren) skal fe ikkje sendast med heimbod; der skal horn møta horn og hov møta hov". Dette kan tages til indtægt for, at græsningen på middelalderens sæterbrug, som den kommer til udtryk i Gulathingsloven, var fælles, medens sæterkonstruktionerne var private gennem hævd (Glt. 84, Reinton 1961, p. 110).

Dette falder meget fint overens med Glt. nr. 86, som omhandler løsning af stridigheder om sæter eller dyrket jord "Altid når folk er usamde um sæter eller um marketeig...", hvorefter følger, hvor mange vidner der skal føres af parterne og vidnernes kvalitet etc. Det for os mest interessante aspekt i dette afsnit er sidestillingen mellem sæter og dyrket jord. Dyrket jord repræsenterer en værdi, idet der er investeret arbejdskraft i den: den er menneskeskabt og derfor genstand for ejendomsret. Dette gælder således også sæteren med sine bygninger, gærder, andre konstruktioner og områder, hvor jorden er bearbejdet eller ryddet med henblik på høslet. Desuden udtrykker Gulathingslovens nr. 86 sæterens vigtighed.

Den næste og sidste gang Gulathingsloven nævner sætre, er i forbindelse med offentlig vej i Gtl. 90 (Robberstad 1952, p. 117), hvor det også slås fast, at de skal være som de har været fra gammel tid. At sætervejen nævnes særskilt skal formentlig ses i sammenhæng med disse vejes vigtighed som offentlig adgang til sæteren. Det har ganske givet ikke været problemfrit at drive husdyrene til sæters og samtidig genere de omkringliggende brug så lidt som muligt.

Afspejler Gulathinsgloven i øvrigt noget om sæterbrugets hyppighed eller integration i Vestlandets jordbrugsøkonomi? I Glt. 81 angives de nærmere retningslinier for, hvornår man skulle være på sæteren, og i Glt. 73 angives, at den opsagte jordlejer blandt andet havde ret til

at flytte ind i sæteren og bo der i ni dage. Ud fra dette er det blevet fremført, at Gulathingsloven uden videre går ud fra, at der fandtes sætre overalt i fjeldet (Reinton 1961, p. 110), og at den decentrale gårdsøkonomi har været den fremherskende. Man kan nok gå så langt i en aflæsning af de enkelte afsnit i Gulathingsloven, at der har været pres på ressourcerne på lovens nedskrivningstidspunkt. Det er vanskeligere at afgøre, hvilket slags sæterbrug der er tale om, og man kan ikke umiddelbart gå ud fra, at 1200 årenes sæterbrug var det samme, som vi kender fra 16 – 1700 årene. Presset på ressourcerne afspejles også i Frostathingslovens retsområde (Knudsen 1959, sp. 654) med de to lovpåbud mod nedbrænding af sel (Reinton 1961, p.115).

To driftsmåder – en overgang

Som anført ovenfor er kilderne til belysning af vikingetidens driftsmåde nok flere, men alt i alt er vidnesbyrdene vage. Skal man alligevel vove en tolkning, vil det være bedst at skitsere driftsmåden i modsætning til den tidligt middelalderlige, som vi ved noget mere om ud fra de skriftlige kilder.

Naturen er ramme om menneskeligt virke, og samtidig varierer naturbetingelserne alt efter måden udnytter naturen på. Dette kan vises grafisk, se fig. 211.

De naturgivne ressourcer er hav og land, og medens havets ressourcer formodes generelt at være de samme, må landet fra vikingetid til tidlig middelalder have undergået en forandring som følge af den menneskelige påvirkning (se også Haastrup 1985, p. 66ff). Jorden er i begge perioder delt op i to dele, som er genstand for menneskelig bearbejdning, der i tidlig middelalder hovedsagelig udgøres af hjemmemarken, hvor der dyrkes hø og korn, og hvor for eksempel kvangårdene ligger. Kvan, *Angelica angelica* L., var i det gamle landbrugssamfund en skattet grønsag og kvanen blev dyrket i særlige indhegninger, så fårene ikke åd de velsmagende planter. Den anden del er det land, som ikke bliver bearbejdet, selvom man henter tørv, lyng osv. I Vikingetid består den del af landet, som er genstand for menneskelig bearbejdning både af hjemmemarken og af de enkelte sætre. På sæteren opfører man bygninger som repræsenterer en værdi i form af investeret arbejdskraft, og som ved Argisbrekka har man måske også foretaget egentlig jordbearbejdning.

Med hensyn til ejendomsforholdene oplyser Gulthingsloven, at sætre i dette retsområde også er genstand for ejendomsret. Dette er egentlig meget logisk, da sætre, såvel som den dyrkede hjemmemark

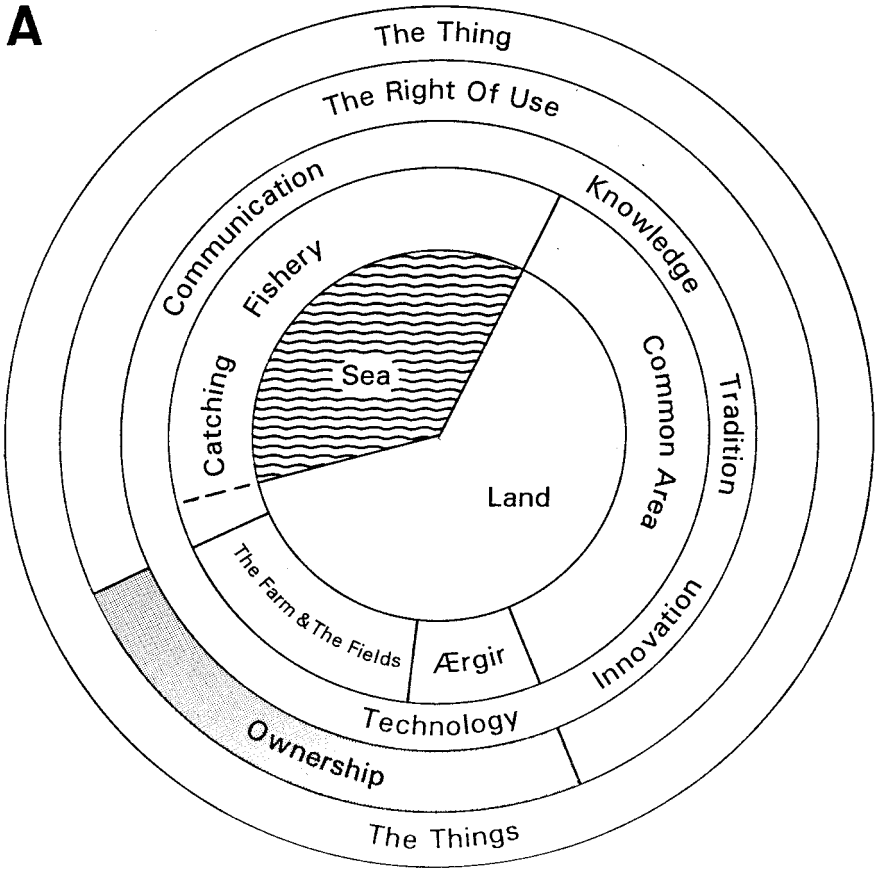

Figur 211: Model af driftsmåden for henholdsvis den vikingetidige/tidligste middelalderlige , A, og den senere middelalderlige driftsmåde, B, opbygget som koncentriske cirkler med de naturgivne ressourcer som centrum. Her uden om ligger så driftsmådens elementer i form af gårdbruget med eller uden *ærgir*, den teknologiske situation og ejendomsretten. Forholdet mellem hav og land er tilsyneladende det samme i begge perioder, men landskabet må på grund af den menneskelige påvirkning være betydelig anderledes i middelalderen, hvilket modellen ikke kan vise. I vikingetid udgjordes driftsmåden af et nøje samspil mellem gården og dens marker og ærgid. Uden for disse lå almindingen, hvoraf den gårdnære del måske har været knyttet til enkelte gårde eller brug; men den har i øvrigt været til fri udnyttelse i overensstemmelse med sædvane, aftaler og regelsæt. Måden at drive sit landbrug på er afhængig af viden, teknologi og tradition, og på dette grundlag sker så tilpasningen til de naturgivne betingelser. Eventuelt sker der desuden en fornyelse, som kan være resultat af en kommunikation med andre eller ske uafhængigt lokalt. Disse forhold er ens for begge driftsmådecirkler og er i en stadig bevægelse og i nøje samspil med det øvrige samfund. De ejendomsretslige forhold forandredes drastisk i løbet af den tidlige middelalder, hvor *ærgi*-systemet forlades til fordel for en bred udnyttelse af omgivelserne med et udstrakt fårehold. Systemet hviler på rettigheder, der er bundet til den dyrkede jord i indmarken, således at det er jordejendommens størrelse, der giver ret til antallet af får i den givne udmark. Denne omvæltning er illustreret med brugen af ordet "alminding" i vikingetid i modsætning til "udmark" i middelaldermodellen. Systemet lukker sig i tidlig middelalder med jordejendommen som kærne: fangst fra land af sæl og fugl, landet hval, tang

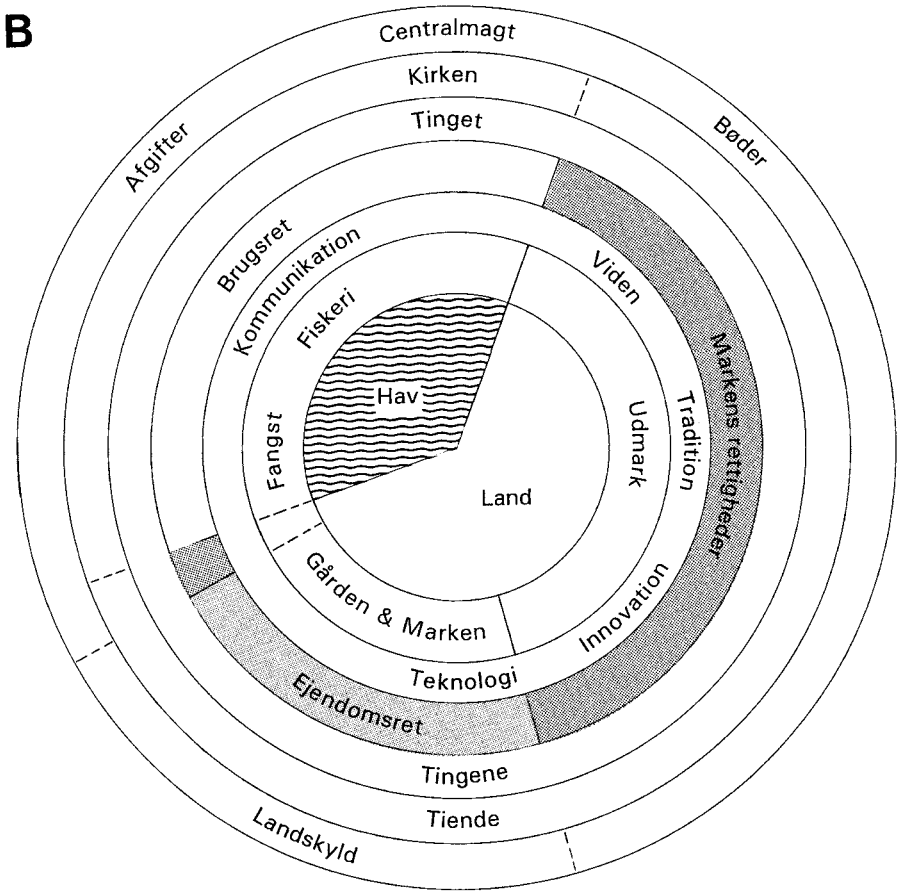

og drivtømmer er nu bundet til de rettigheder, der er knyttet til den dyrkede jord. Helt nyt i middelalderen er desuden den udefra kommende centralmagt og kirke, som hver på sin vis trækker værdier ud af den færøske landbrugsøkonomi. Dette gælder også landskylden. DLM del.

Two farming-mode models for respectively A: Viking Age and B: The Middle Ages on the Faeroe Islands. Land and sea are apparently the same in both periods, but – due to human impact – the land must have been considerably different in Medieval times, which the model is not able to show. During the Viking Age farming is a close interaction of farm, fields and the ærgi. *Outside of this sphere would have been the common area, of which the part closest to the farmsteads may have been connected with individual farms, but which would otherwise have been for use freely according to custom, agreements and various rules and regulations. Farming – i.e. the way one runs one's farm – depends on know-how, technology and tradition, and on the basis of those the adaptation to the natural conditions then takes place. In addition a development – an innovation – may take place which may be the result of communication with others or take place locally independently. This applies for both circles of farming mode, and this ring is in continuos movement in close interaction with the other rings. Conditions of the ownership of property change drastically during the early Middle Ages, where the* ærgi *system is superseded by a broad exploitation of the resources with extensive sheep breeding. The system is based on rights attached to the tilled infield, so that it is the size of his property in land that accords a person the right to have so and so many sheep in the outfield area in question. This change is illustrated by*

the use of the word common area (alminding) in the Viking Age as opposed to outfield in the Middle Ages model. The system narrows in in the early Middle Ages with land property as the core: Sealhunting and bird-catching from land, landed whaling, seaweed gathering and collection of driftwood are now tied to the rights of ownership of the tilled fields. Completely new to the Middle Ages are furthermore the new central powers of state and church imposed on the islanders, which in each their ways extract resources from the Faeroese farming economy. This also applies to land duties.

og selve gården repræsenterer en værdi i form af investeret arbejdskraft. Naturen er blevet kultur, og ejendomsretten går tilsyneladende på det menneskeskabte. Man kunne kalde den del af landet, som i vikingetid ikke er bearbejdet af mennesker, for *alminding* (se også Meyer 1956 cl. 95). Almindingen er til fri afbenyttelse, formentlig indenfor nogle fælles rammer, således at den frie benyttelse ikke afskærer andre fra en lignende eller anden form for udnyttelse. Et eksempel på en sådan modsætning vil være ekstensiv fåregræsning uden vogtning af almindingen i sæter-områderne. Her vil der opstå en interessemodsætning mellem rettighederne. Man må forestille sig, at ressourceudnyttelsen af almindingen er blevet reguleret ved aftaler, normer og regler, som har været baseret på andre forhold end linjer i landskabet (Andrén 1985, p. 23f.; Myhre 1990, p.131). Desuden er det meget tænkeligt, at den frie adgang til almindingen, hvor ingen enkeltperson eller gårde kunne monopolisere udnyttelsen, undergår forandringer til det gradvist mere restriktive i løbet af vikingetid-tidlig middelalder. Hævd og tradition har i løbet af få generationer formentlig spillet en rolle, men det er blot ikke muligt at fastlægge denne glidende udvikling ud fra det nuværende kildemateriale.

I tidlig middelalder overgår almindingen til at være udmark, hvor rettighederne til udnyttelse er bundet til den dyrkede hjemmemark (Thorsteinsson 1981b, p. 671). Det er en særlig færøsk udvikling, som afspejles i Seyðabrævið. Der er derfor skelnet mellem ejendomsret til jord, markens rettigheder i udmarken og almindelig brugsret. I forbindelse med tørveskæring er der eksempler på brugsret i udmarken, som er bundet til tradition snarere end til markens rettigheder, men som helhed er det markens rettigheder, der er centrale. Overgangszonen mellem hav og land udgør et vanskeligt problem, idet ejerskabet til den grind, som landes, til drivtømmer foruden rettighederne i fuglefjelde osv. i den tidlig middelalderlige driftsmåde, er forankret i jordejendommen, men der er ingen kilder til at vurdere forholdene i vikingetid. Muligvis har "indhøstningen" af disse ressourcer været frie og været henregnet som alminding. Havets ressourcer er frie, medens

båden og bådeholdet er ejet eller forankret i jordejendommen i tidlig middelalder.

Måden marken dyrkes på, hvorledes gården er bygget osv. er resultat af det teknologiske stade, viden og traditionen. Inden for disse rammer er der foregået innovationer og tilpasning, som både kan ske selvstændigt eller som resultat af kommunikation udefra. Den grundliggende teknologi i form af spadebruget er formentlig den samme i tidlig middelalder som i vikingetid, men det er i øvrigt vanskeligt at vurdere denne side, da det arkæologiske kildematerial endnu er meget spinkelt. Terrasseopbygninger og dræning for at højne hjemmemarkens produktivitet er formentlig en tilpasning til de færøske naturforhold, som hurtigt udvikler sig.

Som noget helt nyt i den tidlige middelalder optræder konge og kirke (Barret et alii. 2000, p. 2f). Hvorledes en centralmagt måtte have fungeret i Færøernes vikingetid er uklart, men der har formentlig været tale om en betydelig større frihed for den enkelte jordejende bonde.

I Vikingetiden kan driftsmåden opfattes som den åbne driftsmåde, hvor jordejendomsretten er begrænset til det menneskeskabte, men at landet ellers var åbent. Grænsedragningerne, som i nogle tilfælde ligger stratigrafisk over de færøske *ærgir*, tilhører den driftsmåde, der udvikledes i løbet af den tidlige middelalder, og som skriftligt udtrykkes i Seyðabrævið. De ejendomsretslige og administrative grænsedragninger, som man kan se i det færøske kulturlandskab i dag, og som for manges vedkommende kan følges langt tilbage i tid, sognegrænser, bygdegrænser og delvis udmarksgrænser repræsenterer i forhold til vikingetidens driftsmåde et yngre træk (Thorsteinsson 1981a, p. 200 – 201). Grænser opstår som følge af lokalt behov og/eller central indgriben (Rønneseths 1974, p. 191 & 251). Behovet kan opstå som følge af lokal konkurrence om ressourcerne eller af forandring af driftsmåden, som kræver nye geografiske og sociale rammer (Myhre 1990, p.136). Disse aspekter er væsentlige for at forstå den omstrukturering af den færøske driftsmåde som skete i løbet af den tidlige middelalder, hvor også den senere udvikling må inddrages i diskussionen.

Kapitel 28: Årsag og virkning – om sæterbrugets forsvinden

Med udgangspunkt i de arkæologiske levn ved Argisbrekka er det søgt sandsynliggjort, at landnamsøkonomien på Færøerne blandt andet var baseret på *ærgir,* eller sætre som et centralt element i udnyttelsen af naturen. Denne økonomi forsvinder åbenbart, idet der ikke er spor efter *ærgir* i det gamle landbrugssamfund, som karakteriserede Færøerne til helt op i 1800 årene. Selv de ældste skriftlige kilder er tavse om denne væsentlige side af landbruget. De stednavne, som knytter sig til en sæterfunktion, er blevet fossile spor i landskabet. *Ærgi*-bruget forsvinder med andre ord, og dets forsvinden skal formentlig placeres i de tohundredehalvtreds år i tidlig middelalder, der dels ligger efter midten af 1000 årene, og dels før Seyðabrævið, hvis de arkæologiske levn ved Argisbrekka kan bruges som indikator på *ærgi*-brugets forsvinden. Omlægningen af landbrugsøkonomien må karakteriseres som radikal, idet det som tidligere omtalt drejer sig om en central udnyttelse af de naturlige ressourcer uden for den dyrkede hjemmemark. Hvorfor sker denne driftsmådeomlægning?

Spørgsmål lader sig ikke besvare endegyldigt, men der er formentlig tale om en række faktorer, der har haft indflydelse på udviklingen i den sene vikingetid og tidlige middelalder. For det første er der forholdene på selve øerne, det vil sige bondesamfundets egen udvikling og omformning af de eksisterende landskaber, der kan sammenfattes under betegnelsen interne forhold. Men det kritiske tidsrum er også karakteriseret ved væsentlige omlægninger i forholdene til omverdenen og omverdenens integrering af Færøerne: Færøerne bliver norsk skatteland og kommer til at indgå som en integreret del af den katolske kirke. Et yderligere element til de eksterne faktorer er betydningen af handel og kommunikation.

Vegetation, erosion og får

De naturgivne betingelser for menneskeligt virke på Færøerne er i mange henseender relativt sårbar og hviler på hårfine balancer, der let lader sig forstyrre. Det økologiske system i udmarken er selv en del af et dynamisk system, der er underkastet kortere og længere klimatiske svingninger, men den mest betydningsfulde omformende kraft i de

sidste 1000 år skyldes ubetinget mennesket. Samtidig er bondeøkonomien selv en del af det økologiske system (sammenlign Hastrup 1985, p. 161), som det vekselvirker med, og manglende økonomisk respons kan få katastrofale følger i marginale situationer. Fra 1600 årene kendes en række katastrofeår med omfattende dødsfald i fårebestandene ("*fellir*"), der på den ene side var forårsaget af meget hårde vintre, og på den anden side fik efter al sandsynlighed så omfattende karakter på grund af den hårde belastning af de naturgivne ressourcer (Bjørk 1957, p. 68J; Svabo 1976, 743 – 747). Udnyttelsen af udmarken i form af antallet af får i hver udmarkspart kaldet *skipan* blev i 1600 årene reguleret både på grund af den stadige forringelse af ressourcerne, der indebar, at udmarken ikke vedvarende kunne bære trykket, og på grund af indførelse af nye kraftigere fåreracer til afhjælp på den decimerede fårebestand efter katastrofeårene (Svabo 1976, l.771 – 775).

Den fortsatte overudnyttelse kan dels belægges skriftligt med for eksempel sysselmanden for Sandoy syssel, Poul Jacobsens beskrivelser fra 1696 (Bjørk 1957, p. 181). Dels aflæses i landskaberne i form af fjeldskredenes hyppighed. J. Chr. Svabo (1756 – 1824) beretter fra sine rejser i 1781 og 1782 om fjeldskredenes skadelige virkninger og skriver: "Saaledes fortæller de ældste Folk sig at erindre, at Fjeldene meget højt op have været græsrige, endskjønt nu kun Fødderne af samme ere det."(Svabo 1976, l.776).

Den belastning, som den færøske udmark var udsat for i 16 – 1700 årene, skal ses i relation til driftsmåden, hvis omdrejningspunkt var fåreholdet. Det er imidlertid et stort spørgsmål, om den færøske bonde, selvom han kunne se overudnyttelsens virkning i form af stigende erosion, fjeldskred, og indskrænkede græsressourcer, havde noget økonomisk valg. Hvornår den voldsomme omformning af landet får betydning, er afhængig af omlægning til driftsmåden med hovedvægt på ekstensivt fårehold i udmarken, hvilket vi har belæg for allerede på Seyðabrævið's tid fra slutningen af 1200 årene. Man kan få et indblik i de økologiske konsekvenser af en sådan driftsmådeomlægning ved at se på forholdene i det Skotske højland.

Efter slaget ved Culloden i 1746, der var den blodige kulmination på stadigt mere tilspidsede økonomiske modsætninger mellem engelske interesser i Skotland og et engelsk orienteret jordejende aristokrati på den ene side og traditionelle skotske bønder og jordejere på den anden side, skete der i det efterfølgende århundrede en rydning af højlandet. Samtidig var der tale om en stigende befolkning og en stadig mere intensiv udnyttelse af højlandets ressourcer, der har været medvirkende

til voldsomme økonomiske og sociale omvæltninger (Dodgshon 1988, p.140). Flytning af store dele af den lokale befolkning og indførelsen af nye fåretyper i stedet, har haft en voldsom effekt på landskaberne i negativ retning (Miller 1967b, p. 219; MacSween 1959, p. 85). Efter kilderne at dømme er det ekstensive fårehold og sæterbruget uforenlige modsætninger. De oprindelige gårde, marker og *airigh* omdannedes til fåregræsgange (Fenton 1977, p. 133). Fårene, det vil sige ulden, var økonomisk set højst profitable, hvorfor der næsten overalt skete en overgræsning. Græsgangene afbrændtes, hvilket på kort sigt forbedrede græsningsmulighederne, men på lang sigt medførte nedbrydning eller forringelse af vegetationen. Skove, lunde og frugtbare områder blev omdannet til sure og næringsfattige moser og vådområder (sammenlign Friðriksson 1972, p. 786). Resultatet blev skov- og træløse og sine steder endda jordløse skråninger med en vegetation med hovedvægt blandt andet på den næringsfattige katteskæg, *Nardus stricta*: "It is not an exaggeration to say that within historical times sheep farming both directly and indirectly, has altered the appearance of a large part of Scotland...Scotland is indeed a sheep-ridden country" (Fenton 1937, p. 429).

Den menneskelige påvirkning af de naturlige ressourcer på Færøerne i både positiv og negativ retning starter med landnammet, og formentlig er man fra starten gået kraftigt til værks med afbrændning og rydning af de påtænkte indmarker, gravning af afvandingsgrøfter og lignende. Pollenanalytisk er der tale om en relativ voldsom forandring, hvilket er belyst på flere færøske lokaliteter (Jóhansen 1985, p. 58 – 60, Hannon et al. 1998, p. 220; Edwards et alii 1998, p. 241).

Argisbrekka vidner desuden om opførelse af bygninger og andre indgreb i udmarksområder. Materiale til for eksempel tørvemurene er ganske givet hentet i nærheden og udtrykker i sig selv den menneskelige indgriben. Formentlig har påvirkning på vegetationen forårsaget af behov for brændsel, enebærvidjer og træ generelt været mere alvorlig (se også Larsen 1991, p. 54f.). Når først trævegetationen gav efter, fulgte husdyrene arbejdet op med at forhindre en naturlig regeneration. Ved Argisbrekka forsvinder birken antagelig, og den yngste datering indtil nu af færøsk (stor)birk stammer fra vikingetid. Foruden birk groede enebær og pil formentlig i området, og i dag findes disse buske og træer kun enkelte steder på øerne. Med rydning af trævegetationen er det daværende muldlag blevet nedbrudt, hvilket yderligere har vanskeliggjort en regeneration. Forsuring og forandret eller rettere forringet vegetation var resultatet af den menneskelige indgriben. Det er van-

skeligt at afgøre, hvor hurtigt og hvor omfattende denne forandring i de naturlige ressourcer fandt sted, men i betragtning af vegetationens følsomhed, har mennesket relativt hurtigt sat sine fingeraftryk på den omgivende natur (se f.eks. Buckland & Dinnin 1998, p. 285). Med henvisning til de norrøne bondeøkonomier i Island og Grønland, lader det ikke til at landnamsmændene har tænkt i specielt økologiske baner for at undgå at save den gren over, deres efterkommere skulle sidde på. Den voldsomme islandske jorderosion er velkendt, og også her spiller fårene tilsyneladende en central rolle (Friðriksson 1972, p. 786), med ødegårde som effekt (Sveinbjárnadóttir 1991a, p. 172). Medens nedbrydningen af de færøske landskaber i stor udstrækning er forårsaget af vanderosion, er der i Grønland i høj grad også tale om vinderosion, og i begge tilfælde er husdyrbruget den accelererende faktor (Jakobsen 1991, p. 67). Selvfølgelig sker der samtidig en konstant naturlig nedbrydning af landskaberne uafhængig af den menneskelige tilstedeværelse, men de menneskelige aktiviteter må vurderes som en stærkt eskalerende faktor (Dugmore & P. Buckland 1991, p. 157).

Vurdering af den klimatiske udvikling fra vikingetid og tidlig middelalder tyder på en bølgeagtig bevægelse fra generelt tørrere og varmere somre med dominerende østlige eller nordøstlige vinde i 8-900 årene frem til 12-1300 årenes gradvise køligere klima med vådere somre, hvorefter klimaet leder frem til "den lille istid" i det 16.-18. århundrede (Wallén 1970, p. 226; Ogilivie 1992, p. 243; Nielsen 1999, p. 232). Denne klimatologiske vurdering finder desuden støtte i undersøgelse af de gletcherbevægelser, der for Islands vedkommende peger på en temperatursænkning fra slutningen af 1100 årene med laveste temperaturer i perioden 1250-1350, dog uden at nå så langt ned som i 17-1800 årene (Thorarinsson 1970, p. 233). Klimatisk set er det dog vanskeligt at afgøre konsekvenserne for landnams- og bondebefolkningen, idet et klimatisk optimum i 8 – 900 årene ikke nødvendigvis er blevet fulgt af et tørrere klima for Færøernes vedkommende. Det efterfølgende generelt vådere og koldere klima kan derimod formodes at have påvirket bondeøkonomien indirekte ved at være medvirkende til forandring af landskaberne og ved at sætte yderligere gang i erosionen. Man kan i denne forbindelse fremhæve, at enhver bondeøkonomi vil indrette sig således, at der så vidt muligt altid vil være plads til naturlige kortere og selv længere variationer af de ressourcer, man er afhængig af (Sahlins 1974, p. 74f). En manglende tilpasning til disse fluktuationer skyldes snarere destabilisering i den økonomiske og sociale organisering end for eksempel vejret, selvom vejret kan være den udløsende faktor for en

eventuel forandring (Wilkinson 1973, p. 104). De økologiske forhold kan imidlertid forringes hurtigere, end samfundet kan nå at tilpasse sig inden for de kulturelt set mulige rammer, hvilket måske har været en medvirkende faktor til Nordbosamfundenes skæbne i Grønland.

Klimatisk set er forandringen i den dominerende vindretning vigtig, idet skiftet fra dominerende østlige og nordøstlige vinde i det østlige Nordatlanten til nordvestlige vinde må have haft indflydelse på sejltid, risici og besejlingshyppighed (Larsen 1969, p. 135). Med en distance på 372 sømil er sejltiden fra Bergen til Tórshavn blevet beregnet til ca. fire døgn (Saugmann 1981, p. 50), og selvom beregningens udgangspunkt er teoretisk, er det næppe en forlænget sejltid, der har været afgørende, men snarere en større risiko for dårligt vejr og storme (Wallén 1970, p. 226).

Fra landnamsmand til middelalderbonde

Forringelsen af de naturlige ressourcer hænger snævert sammen med driftsmåden og bondesamfundets egen dynamik. Hvorledes udviklede landnamssamfundet sig, og er der belæg for en stigende udnyttelse af de naturlige ressourcer i tidlig middelalder? I det arkæologiske materiale fra Argisbrekka er der mulige tegn på en deling af det oprindelige *ærgi* i to. To samtidige opholds- eller beboelseshuse må tages som udtryk for to husholds udnyttelse af samme område. Delingen kan ikke dateres med sikkerhed, men det sker formentlig i løbet af 900 årene. Delingen af sæteren ved Argisbrekka kan afspejle en deling af hovedgården i to brug.

I Seyðabrævið fra 1298 nævnes i afsnit to, hvornår jordleje skal betales, i afsnit fire, fem og sidste halvdel af seks hvorledes græsning på fællesejet land skal foregå. I afsnit syv stadfæstes, at nye hushold ikke må oprettes, hvis man ejer mindre end tre køer. I samme afsnit forbydes det folk at tage bortløbne tjenestefolk ind i mere end tre nætter. Seyðabrævið afspejler således et samfund bestående af jordejere med egen udmark, flere jordejere med rettigheder i samme udmark, jordlejere og tyende eller tjenestefolk (se også Bærentsen 1911, p. 1). Der er tale om en klar hierarkisering af samfundet, der blandt andet må skyldes opdeling af de eksisterende gårde i flere brug og oprettelse af nye gårde eller brug foruden en koncentration af jordejendommen. De nye brugs rettigheder kender vi ikke, men at Seyðabrævið nævner betingelserne for opsætning af nye hushold er bemærkelsesværdigt. At de så senere ikke er blevet fulgt, er en anden historie (Thorsteinsson 1981b, p. 666). Denne opdeling og ekspansion kan ikke være ny i

1298, men må have rødder tilbage i de foregående århundreder, uden at vi dog kan tidsfæste den eller vurdere dens størrelse.

De arkæologiske lokaliteter fra vikingetid og tidlig middelalder på Færøerne er endnu relativ få, og det er således svært ud fra disse kilder at argumentere for en bebyggelsesmæssig ekspansion. Enkelte forhold kan dog med forsigtighed inddrages. For det første er antallet af middelalderlokaliteter, hvorpå der er foretaget arkæologiske undersøgelser, 50 % højere end antallet af vikingetidige lokaliteter. Dette forhold kan skyldes, at den vikingetidige bebyggelse ligger under de eksisterende kærnebebyggelser i bygderne, *býlingur*, og derfor er vanskeligt tilgængelige, som f.eks. er tilfældet med Dúrhus i Eiði. Det kan også skyldes, at de arkæologisk undersøgte middelalderlokaliteter er "fejlplaceringer" af bebyggelse, der enten senere nedlægges eller flytter. Adskillige af de middelalderlige lokaliteter ligger 30 – 40 m o.h. og perifert i forhold til en anslået "oprindelig" kærne af bebyggelse. Middelalderlokaliteterne er i denne henseende også lettere tilgængelige set ud fra en arkæologisk synsvinkel. Denne tilgængelighed kan skyldes, at de netop er kommet senere til, således at oprettelsen af den middelalderlige gård kun har kunnet ske i periferien af allerede eksisterende indmark. Herfra er der så indtaget ny indmark (sammenlign undersøgelserne i Syðurgøte, Andreassen 1991, p. 177).

Middelaldergården, Inni a Tvørgarði fra Miðvágur på Vágar, er måske et eksempel herpå, idet gården i 1100 årene kiler sig ind mellem de to eksisterende bylingur "á Ryggi" og "í Húsi". Inni a Tvørgarði, der ligger på kote 36 m, flytter formentlig i 1300 årene ned til fjorden, hvor býlingen med stednavnet "við Eirikstoftir" ligger. Over Eirikstoftirs indmark lægges senere endnu en gård, í Kálvalið. Bygdens yngste gård "í Jansagerði" oprettes senere ved deling af den formodede landnamsgård "Við Kirkja" (Thorsteinsson 1990, p. 120; se også Mahler 1984, p. 24 – 25).

Man kan selvfølgelig ikke a priori gå ud fra, at antal meter over havet automatisk er en kronologisk ledetråd, selvom tomterne fra Toftanes i Leirvík; Heiman á, Kvívík; Niðri á Toft, Hus IV, Klaksvík og Við Gjógvará, Fuglafjorður alle ligger relativt lavt.

Som en konklusion på dette afsnit forekommer Seyðabræviðs klare indikatorer på en forøget mængde gårde og brug mest frugtbar. Det færøske landnamssamfund har selvfølgelig ikke stået i stampe, men med en egen dynamik ekspanderet i takt med arvedeling og behov for nye gårde eller brug. Udgangspunktet har været en rummelighed både

ressourcemæssigt og geografisk, men måske er vi her på sporet af en årsag til opgivelse af *ærgi*-bruget.

Geografiske begræsninger

Hvis man skal vurdere *ærgi*-brugets potentiale, er dets evne til at ekspandere et vigtigt element. Man kunne kalde det den "driftsmæssige rummelighed", idet enhver omlægning af den basale driftsmåde altid vil påføre mere eller mindre voldsomme omkostninger for de involverede. Desuden vil der være en vis træghed i systemet, således at driftsmåden opretholdes så lang tid som muligt, alle muligheder afprøves for en kontinuerlig fortsættelse, før rammerne sprænges, og nye driftsformer skabes.

Den færøske geografi er ganske speciel. Her er ikke Islands og Grønlands vidder eller det norske baglands mulighed for opsugning af en ekspanderende økonomi. Kun få steder kan man gå langt på Færøerne uden at blive standset af havet. Det store bagland mangler ganske enkelt og med det også de økologiske variationer i større mængde, som sæterbruget netop er specialiseret i at udnytte. Når først *ærgi*-bruget er etableret i et ressourcemæssigt tiltrækkende område, har udnyttelsen af området i første omgang forhøjet dets brugsværdi. Den modsatrettede tendens er også til stede, idet de stadigt kraftigere indgreb i omgivelserne samtidig har omformet andre ressourcer. Bygningskonstruktioner og bearbejdning af omgivelserne har gjort sæteren til genstand for ejendomsret i lighed med hovedgården.

Vi kan formode, at et godt *ærgi* krævede en række betingelser, som vi først nu er ved at regne os tilbage til. Uden at listen er komplet, kan nævnes: økologisk variation med særligt gunstige ressourcer for husdyr og helst med mulighed for indhøstning af vinterfoder, stabil ferskvandsadgang, adgang til brændsel, gerne i form af tørv samt tilgængelighed og eventuel tilstedeværelse af andre ressourcer inden for sæterens udnyttelsesområde. Der er tale om flydende grænser for, hvornår det var umagen værd "at investere" i et *ærgi*. På den anden side repræsenterer listen af disse egenskaber områder, der opfyldes af et begrænset antal lokaliteter på Færøerne. Som tidligere beskrevet formodes det enkelte *ærgi* at indgå i en samlet økonomisk strategi eller driftsmåde, således at oprettelsen af et *ærgi* har været en nødvendighed set ud fra hovedgårdens synspunkt. Af de arkæologiske levn ved Argisbrekka fremgår det, at et *ærgi* kan deles i to, og ressourceområdets potentiel må afgøre, om yderligere deling er mulig set i forhold til udnyttelsesmåden. Når loftet blev nået for *ærgi*-egnede lokaliteter, måtte man i første omgang

formentlig slække på kravene, dernæst overgå til en anden måde at udnytte udmarken.

Som tidligere beskrevet er den traditionelle måde at udnytte udmarken på med det store fårehold uforenelig med opretholdelse af et *ærgi*-brug. Man har måske kunnet holde et stigende antal får, men det har krævet nøje opsyn i den del af sæsonen, hvor den enkelte *ærgi* var i brug. På et tidspunkt har de bønder, der ejede *ærgir* eller rentable dele heraf, været en forhindring både for yderligere deling af deres *ærgir* og for omlægning af den grundliggende driftsmåde. Den økologiske faktor, med forringelse af de omgivende ressourcer, har måske krævet stadig større ressourceområder for udnyttelse fra de enkelte *ærgir* og på denne vis yderligere skærpet modsætningen. Selvom samfundets ekspansion måske er foregået relativt langsomt, har man på et givet tidspunkt nået loftet. Ved at indføre det ekstensive fårebrug i stedet, har man umiddelbart løst problemet, idet det giver en større spredning af brugsrettigheder i udmarken. Ganske naturligt er disse rettigheder bundet til den dyrkede jord, således at vi får kontinuitet i de jordejende bønders magt.

Men er der andre faktorer, der kan have haft en medvirkende årsag til skiftet fra en mere bredt funderet økonomi til en helt central placering af fåret, som økonomisk grundlag?

Handel og kommunikation

Det, vi i første omgang søger, er oplysninger som direkte eller indirekte kan belyse værdicirkulationen i det færøske samfund, idet den kan have betydning for opfattelsen af den basale produktion i bondesamfundet. For at få en bredere indfaldsvinkel til vikingetid – tidlig middelalder, som er det kritiske tidsrum, er det nødvendigt at brede det lidt ud, så de lidt senere kilder fra 1300 årene også kan inddrages.

Oldsagsmaterialet fra lokaliteter, der er dateret til tidlig middelalder (Arge 1990, bilag 2 og 3), afspejler såvel hjemlig produktion som importerede genstande. Vedrørende de sidste drejer det sig om slibesten af skifer, genstande af klæbersten, bronze, kobber foruden flint til ildslagningssten. Særlige jerngenstande er muligvis importerede, men en hjemlig jernproduktion til blandt andet mindre objekter må tages som en sandsynlighed. På to lokaliteter er der desuden fundet skår af importeret keramik eller stentøj. I det ene tilfælde er der tale om import fra Nordeuropa: Andenne og Paffrath (Arge 1997b, p. 35). For de øvrige importerede genstande formodes Norge at være det mest sandsynlige ophavsland, hvilket med al sandsynlighed gælder slibeste-

nene og klæberstenfragmenterne, der på dette tidspunkt optræder i en skifrig variant bearbejdet til bageplader, og formodentlig metalgenstandene. Det arkæolgiske materiale afspejler altså en kommunikation, formentlig handel, men vi kan ikke afgøre omfanget eller fastlægge de færøske hovedprodukter i denne udveksling ud fra det arkæologiske materiale. Desuden viser det arkæologiske materiale kun en del af de fremmede produkter, der er indhandlet eller -byttet, og man ved kun meget lidt om så vigtige råstoffer som gavntømmer og trægenstande fra den tidlige middelalder bortset fra, at løvtræ og fyrretræ er importeret (Arge 1997b, p. 35).

Genstandenes art, ikke mindst bageplader og slibesten, hører til i den daglige forbrugssfære, og medens slibestenene i mangel af bedre måske kan erstattes af lokal basalt, er bagepladernes tilstedeværelse helt afhængig af import. De langt færre klæberstenskar på lokaliteterne i tidlig middelalder behøver ikke vidne om et udækket behov eller fattigere miljø, idet der i stedet findes fragmenter af bronze- og kobberplader, som formentlig er rester af importerede kar eller metalpotter. Der er måske snarere tale om en udskiftning af husgeråd og delvis nye madtraditioner (bagepladerne), hvilket kan sammenholdes med den hjemlige keramikproduktion af kogekar. Der er en klar tilbagegang af smykker i forhold til de vikingetidige pladser, hvilket er interessant, idet adskillige af de vikingetidige smykker i form af ringhovednåle og jetringene fra Toftanes (Hansen 1988, p. 69) repræsenterer spor efter en syd- eller sydvestvendt kommunikation (Wallace 1987, p. 232). I tidlig middelalder vidner genstandene næsten udelukkende om en østvendt afhængighed, i den udstrækning deres proveniens kan fastlægges. Der er med andre ord ingen arkæologiske argumenter for at se det tidlig middelalderlige samfund på Færøerne som isolerede fra de øvrige områder i Nordatlanten, som det er blevet fremført (Hansen 1988, p. 81). Formentlig skal reduktionen af kontakter til norsk dominans ses som et resultat af den norske konges stadig større magt og evne til at påtvinge de nordatlantiske øer økonomisk kontrol.

Færøerne har aldrig været selvforsynende med gavntømmer af naturlige årsager. Det vikingetidige materiale fra Argisbrekka og Toftanes viser, at man dels importerede trægenstande som drejede skåle og lignende; dels gjorde brug af gavntømmer, der kan være rester af ophuggede både eller skibe i form af egeplanker eller fragmenter heraf. Endelig er behovet for tømmer også blevet dækket af drivtømmer (Malmros 1990, p. 91). Vi har mindre arkæologisk kendskab til den tidlige middelalders træforbrug og behov. Tømmer til både og skibe

har ganske givet været kostbart og til tider formentlig en mangelvare på grund af det specialiserede håndværks behov for særlige træsorter af høj kvalitet. Husbygningstraditionen undergår forandringer fra den treskibede konstruktion til det enskibede spærtagskonstruktion med træpaneler, som formentlig kræver mindre svært tømmer (Thorsteinsson 1982a, p. 155; Stoklund 1987, p. 42).

De skriftlige kilder er ligeledes magre og enkelte ret sene. En sen kilde er imidlertid interessant af flere årsager. I 1399 købte sysselmanden Greipur Ívarsson fra Hattaberg et skib i Norge, for 200 mark i penge og 24 "pakker" færøsk vadmel. I pant for værdierne satte han jordbesiddelser på Færøerne og i Norge foruden rettighederne i forbindelse med gårde samme sted og på Shetland. Greipur Ívarsson har været en mægtig mand, og han tilhørte den shetlandske og færøske magtelite. Kilden er interessant af to årsager. For det første drejer det sig om et skib, der kommer på færøske hænder formentlig med henblik på handel og kommunikation. For det andet betales skibet med penge og vigtigere med *færøsk* vadmel. Vi kan ikke ekvivalere 24 pakker vadmel, men der er ganske givet tale om betydelige mængder. Vadmelet er i denne sammenhæng formentlig ikke en værdimåler, men må efter al sandsynlighed opfattes som naturalieprodukt i handlen. Endelig viser Greipurs skibskøb også, at i slutningen af 1300 årene var handelsinitiativer delvis overladt til velstående enkeltpersoner i den færøske magtelite, hvilket formentlig skal ses i lyset af den mindre handelsmæssige interesse i Nordatlanten fra centralmagtens side i modsætning til tidligere i det 11.-13. århundrede. Set ud fra de centrale myndigheders synsvinkel er interessen flyttet sydpå og orienteret mod kontinentet illustreret ved den dansk-norske konges og dermed centraladministrationens flytning til Danmark. Man kan sige, at fra en central status som den norske konges eget skatteland blev Færøerne marginaliseret i det øjeblik, hvor indtægten blev af underordnet betydning for kongen, og hvor administrationen og dermed focus blev rettet mod kontinentet (Armit, 1998, p. 38), hvilket også gælder andre dele af Nordatlanten (Arneborg 2002, p. 22). Den politiske og økonomiske maginalisering blev så at sige påført Færøerne af faktorer udefra samtidig med en befolkningsnedgang i hele Nordeuropa (Lynnerup 1998, p. 127).

Skibet som transportmiddel har været altafgørende for de nordatlantiske øer, og spørgsmålet er, hvem der havde økonomisk grundlag for at eje skibe og vedligeholde dem. Havde øerne ikke selv skibe, var man afhængig af andres besejling (sammenlig Debes 1990, p. 109). Det er ikke muligt at afgøre problemets omfang, og oplysningerne om

skibsforlis fra 1200 årene ved Færøerne fortæller ikke meget bortset fra at understøtte kilderne, der belyser de klimatiske forandringer (Jakobsen 1907, p. IV – V).

De sammenstykkede sagatekster, der udgør Færeyinga Saga (Rafn 1832), oplyser os nok om flere sejladser til Norge, blandt andet på Trondurs skib med en last uldprodukter, men verificeringen heraf er vanskelig (Gelsinger 1981, p. 112). Der er dog ingen tvivl om, at fortællingerne fra Færeyinge Saga har en udsagngsværdi, som i det mindste gælder nedskrivningstidspunktet omkring 1220, medens sandhedsværdien om de vikingetidige forhold er mere tvivlsom. Den norrøne litteraturs mytekarakter skal måske ses som en forståelsesmåde, der omskaber historie til natur, til kollektiv accepteret sandhed (Sørensen 1989, p. 142). I handelsmæssig henseende har Færøernes geografiske placering formodentlig været et væsentligt fortrin i forhold til forbindelserne mellem Norge, Island og Grønland (Gelsinger 1981, p. 110).

En indirekte antydning af centralmagtens interesser i den nordatlantiske handel stammer fra 1022, hvor islændingene og kong Olaf af Norge indgår en aftale om, at hvis islændinge har betalt landingsafgift på Shetland eller Orkneyøerne (*Eyjum*), skal de ikke betale igen ved direkte landing i Norge (Diplomatarium Islandicum 1:66). Aftalen afspejler flere forhold blandt andet at Olaf var stærkt interesseret i at dominere de nordatlantiske øer, hvilket også senere blev tilfældet. Desuden kunne Olaf den Hellige tillade sig denne gestus, da islændingenes handelsmæssige rolle var mindre end den norske. Endelig havde islændinge nok interesser i handel med Orkneyøerne men næppe med Shetland (Gelsinger 1981, p. 122), selvom vi ikke kender den handelsmæssige betydning af kleberstensforekomsterne på Shetland (Buttler 1989, p.193). Med udvidelsen af den norske dominans i Nordatlanten fra 1021 til igen at omfatte Orkneyøerne, Shetland og Hebriderne samt fra 1027/1035 også at omfatte Færøerne, inddrages disse formentlig også under den norsk-islandske aftale.

Sent i den behandlede periode er der oplysninger om Hanse-handelens stigende interesser i Nordatlanten, idet der i 1294 og igen i 1302 udstedes forbud mod Hanse-handel på Færøerne. Det gentagne forbud kan måske bruges som positiv kilde, nemlig at der foregik en af kongen ukontrollerbar handel med Færøerne fra Hanseaternes side. Først i 1361 opnår eller gennemtvinger Hanse-købmændene samme rettigheder som gjaldt for de norske skattelande. Hanse-handlens hovedhjørnesten var "norske" tørfisk for mecklenborgsk korn. I 1200 årene blev Norge en del af det hanseatiske handelsområde gennem til-

knytning til Lübeck, den ledende by i den vendiske Hanse. Lübeckerne var foruden bremerkøbmændene de første, der var aktive i Norge og med Bergen som hovedudgangspunkt kontrollerede de i 1230 Norges livsvigtige kornimport mod monopoleksport af stok- eller tørfisken fra Nordnorge (Rafto 1961, sp. 207-213). Tørfisken var massevaren egnet til eksport, og før den hanseatiske dominans var der større spredning i handelssamkvemmet både med England og beregnet til det vesttyske marked (Stoklund 1991, p. 55; Joensen 1991, p.74). Formidlerne var både fremmede og egne handelsfolk, og de gejstlige satte også selv skibe i søen. Før Bergens rolle som hovedhavn spillede således Trondheim eller Nidaros i 1100 årene en vigtig rolle som stabelplads. Englandshandlen afspejler sig ikke mindst i de arkæologiske udgravninger af Bergens Brygge, hvor der før 1300 er dominans af engelske importvare, men herefter næsten udelukkende tyske. Englandshandlen gik som den senere handel især på engelsk korn og malt mod norske fisk og tran. Som nævnt er det Lofoten- og Vesterålenfiskeriet, der er grundlaget, og først med 1340 er islandske tørfisk med i den norske handel. Desværre aner vi ikke, om færøske tørfisk er blevet forarbejdet med henblik på eksport til Bergen, for videre eksport derfra. Det er imidlertid givet, at der i Trondheim og senere især i Bergen i 11, 12 og 1300 årene har været et nærmest umætteligt behov for tilførsel af tørfisk.

Efter 1300 årene, hvor Englandshandlen går brat ned på grund af udenrigspolitiske forhold (Norge skifter alliance fra England til Frankrig), kompenserer Englænderne med handel på Island (Rafto 1958, sp. 658-665). Hvorvidt Færøerne har været indblandet i denne handel lader sig imidlertid ikke afgøre, men de geografiske forhold taler for det.

Konklusionen på disse betragtninger, der kunne suppleres med henvisninger til tilstedeværelsen af handelsskibe eller varer, til betaling af landingsafgift med videre i Nordatlanten generelt, er, at Færøerne var en del af det nordatlantiske kommunikationsmønster og handelsnet, og at dette måske nok var snævrere i tidlig middelalder end før, men formentlig ikke mindre effektivt, dog med det forbehold, at Færøerne formentlig blev stadigt mere afhængig af andres besejling. Hvad kilderne i meget ringe grad oplyser os om, er, hvad færingerne i så fald udvekslede med. Indtil slutningen af 1200 årene, hvor stokfisken og andre fiskeprodukter vandt frem i den norske eksport fra Bergen, må landbrugsprodukter også have haft en central rolle såvel ind som ud af Bergens havn, og det er sandsynligt, at uldprodukter i form af spundet garn eller vadmel, fra Shetland, Island og Færøerne har været

centrale incitamenter for den tidlige norske handel (Postan 1973, p. 200 og 203; Barret et alii. 2000, p. 17 og 20). De bedst kendte produktionscentre for tørfisk/stokfisk er fra St. Boniface, fase 8 på Orkney (Cerón-Carrasco 1994, 1998) og fase 1 på Robert´s Haven (Barret 1997). Førstnævnte begynder i det 12. århundrede den anden i det 13. Vi ved ikke om denne tørfisk er produceret for det europæiske marked, men det er sandsynligt.

”Anlegr fader ok war hin kærazste win Herra Erlendr biskup j færóyum”[42]

Traditionelt set fastlægges Færøernes overgang til kristendommen med tingets beslutning omkring år 1000, men det er vanskeligt at verificere dette årstal. Skal man danne sig et indtryk af kirkens udvikling i de følgende 3 – 400 år er der to veje at gå: dels er der foretaget arkæologiske undersøgelser af kirkeområdet i Sandur bygd på Sandoy og bygningsarkæologiske undersøgelser af domkirken i Kirkjubøur, dels findes der spredte skriftlige oplysninger særligt om de kirkelige overhoveder, men også enkelte om forudsætningerne for kirkens virke: tiende.

Før oprettelsen af et egentligt bispesæde på Færøerne gik en tid, hvor ærkebispesædet i Hamborg forsøgte at styrke kirkens rolle ved udsendelse af missionsbisper til øerne. Fra 1060erne og frem til oprettelsen af det egentlige bispesæde i 1120erne er der oplysninger om tre missionsbisper, nemlig Eilbert, Bernhardur og Ringur (Mortensen 1989, p. 3f). Den 8. august 1139 afholdtes nordisk bispemøde i Lund

Figur 212: Domkirkeruinen i Kirkjubøur set fra nordvest. Foto forfatteren.

Ruin of the cathedral at Kirkjubøur seen from northwest. Photo by the author.

42 “Åndelige fader og min kæreste ven, herre Erlandur, biskop af Færøerne”. Fra Hákon Magnussons indgangsord til Seyðabrævið. Matras 1971, p. 45.

(Diplomatarium Norvegium, Lange og Under 1849, I, 81), som i 1104 var blevet til ærkebispesæde for Norden. Til stede ved mødet var biskop Ormr eller Ormur af Færøerne, der var blevet biskop efter Guðmundur, og efter al sandsynlighed er det Guðmundur, der nævnes som død i 1123 i Lundbogen, og som almindeligvis antages at være Færøernes første egentlige biskop (Mortensen 1989, p. 8). Man kender ikke årstallet for Guðmundurs indsættelse, men det skal som nævnt formentlig placeres i 1120erne. Herefter følger biskop på biskop (se f.eks. Krogh 1988, p. 129) og her skal blot nævnes bisp Erlandur (1269 – 1308), da han formentlig spillede en vigtig rolle for kirkens udvikling.

Hvornår tiende indførtes og i hvilken form den blev indført på Færøerne vides ikke, men til sammenligning bliver der lovgivet allerede i 1096 om tiende i Island, men da havde Island også været bispedømme fra 1056 med Skálholt som sæde. Dette er imidlertid ikke den eneste forklaring på den tidlige tiende-lovgivning. En afgørende faktor var det islandske egenkirkevæsen, hvor den jordejende klasse var kirkeejere og dermed havde en ret til en del af de kirkelige indtægter (Skovgaard-Petersen 1960, p. 230 – 96). Udviklingen førte til modstridende interesser inden for kirken selv og mellem kirken og de jord- og kirkeejende storbønder, kaldet *staðamál*, (Haastrup 1985, p. 188), og som først fandt sin delvise løsning med en forening og frigørelsesproces af kirken fra 1297, parallelt med en internationalisering i overensstemmelse med de gregorianske retningslinier.

Det er ikke usandsynligt, at den islandske udvikling har sin parallel i kirken på Færøerne, hvor et egenkirkevæsen i samme tidsrum er højst sandsynligt (Krogh 1983, p. 244; 1991, p. 23). Det karakteristiske træk ved egernkirkevæsenet er den nære samhørighed mellem kirke og gård, som formentlig er blevet konstateret ved de arkæologiske undersøgelser under Sand kirke. Under den eksisterende kirke, opført i 1839, afdækkedes rester af seks kirker, der efter tur har stået på det samme sted. Den første i rækken er en ganske lille trækirke med jordgravede hjørnestolper, og det er sandsynligt, at denne kirke tilhører den tidligste kristne tid på Færøerne. Tæt sydvest for kirken er der i 1863 fundet Færøernes eneste møntskat, som efter møntsammensætningen at dømme er nedlagt i slutningen af 1000 årene. Efterundersøgelser på stedet i 1970erne konstaterede mulige rester af et bolighus i form af et hellelagt gulv, hvilket viser den nære sammenhæng mellem gård og kirke (Krogh 1975, p. 21 – 54). Et yderligere indicium på dette forhold er Ólansgarður på Skúvoy, hvor der både er fundet rester af en tidlig middelalderlig kirkegård med de 11 kendte korssten og spor efter

bebyggelse. Bebyggelsen kan endnu ikke dateres, men på et tidspunkt i middelalderen er både gård og kirkegård flyttet nærmere mod den nuværende bygd (Krogh 1991, p. 12f). Hvorledes kirkesituationen generelt så ud i tidlig middelalder vides ikke, men omkring 1600 oplyses det, at der ifølge et middelalderligt register, som da forefandtes, skal have været ca. et halvt hundrede kirker på Færøerne før 1350 (Storm 1881 p. 424 – 427). Sverri Dahl har desuden været i stand til at lokalisere sporene af ca. 30 middelalderkirker, bønhuse og kirkegårde (Dahl 1968, p. 254 – 348). Undersøgelser af Dúrhus i Eiði og í Skálum i Hvalba og muligvis ved kirken i Porkeri (Arge 1981, p .93) peger ligeledes på en nær forbindelse mellem bebyggelse og kirkested.

Nye undersøgelser af det kirkelige center på Færøerne har givet opsigtsvækkende resultater. Det er på flere måder sandsynliggjort, at Magnus-katedralen, *Múrurin*, stik mod tidligere antagelser faktisk blev bygget færdig (Krogh 1988, p. 102) og altså fungerede som domkirke. Ydermere er det sandsynliggjort, at de fornemme træskærerarbejder, stolestaderne og pultergavle, er blevet skåret til og har haft deres plads i domkirken, og først senere er rykket ned i den lige så middelalderlige Mariakirke, der i dag fungerer som sognekirke. Muren dateres stilistisk til første tredjedel af 1300 årene (Krogh 1988, p. 86) og har formentlig stået færdig lige omkring år 1300 eller kort derefter (Eliassen 1994, p. 50). Den har stået samtidig med den lidt ældre og mindre Mariakirke. Omkring år 1420 lægges fundamentet til yderligere en kirke i Kirkjubøur, nemlig til en Sct. Brandans kirke og et Erlendur-kapel (Krogh 1981, p. 326). På dette tidspunkt har Kirkjubøur repræsenteret et virkeligt middelalderligt kirkecenter, men dets rødder må ligge betydeligt længere tilbage. Mariakirken kan allerede være opført efter 1223 – 35 i følge en møntdatering og har formentlig været i funktion i slutningen af 1200 årene.

Foruden dette storslåede kirkebyggeri er der spor efter stenfundamenterne af den middelalderlige bispegård i Kirkjubøur. Gården har bestået af to parallelle fløje, orienteret nord – syd, med en østlig fløj, hvorpå den nuværende bondegårds tømmerbygninger hviler, og en vestlig, der er fremdraget ved udgravning. Mellem disse var der en brolagt gårdsplads, der mod nord afsluttedes af en svær stenmur og mod syd af sognekirken. Østfløjen har oprindelig været 18 – 19 m lang og ca. 11 m bred, udvendigt målt. Senere udvides den til næsten 22 m, og murtykkelsen giver grundlag for at formode, at der er tale om en bygning i to etager. Den 45 m lange og 7 m brede vestfløj har derimod formentlig bestået af et nedre stokværk i sten og et øvre i træ. Foruden

Figur 213: De middelalderlige bygningslevn i Kirkjubøur, situationsplan. Ækvidistance 1 m. A: Mariakirken, den nuværende sognekirke. B: Magnuskatedralen eller "múrurin", domkirkeruinen. C: Ruin af kirke eller kapel, muligvis resterne af Brandanus kirken, i dag kaldet "lighuset". D, E og F er selve bispegårdens centrale anlæg. D og E fundamenterne for bygninger medens F er resterne af en omfangsmur. Efter Krogh 1988 p. 19. Udarbejdet på baggrund af Håkon Christie, Fróðskaparrit, 28. og 29. bók 1981, p. 271.

Plan of the Medieval building remains at Kirkjubøur. Equidistance 1 m. A: The Church of St. Mary, the present parish church. B: The Magnus Cathedral or "Mururin", the cathedral ruin. C: Ruins of church or chapel, possibly the remains of the Brandanus Church, today called "the Morgue". D, E and F are the central complex of the Bishop's Residence. D and E are the foundations of buildings, whereas F is the remains of a perimeter wall. From Krogh, 1988, p.19. Based on Håkon Christie, Fróðskaparrit, 28th & 29th book, 1981, p. 271.

stenbygningerne må man forudsætte tilstedeværelsen af en række økonomibygninger beregnet på gårdens drift (Dahl 1968, p. 205).

Den færøske kirkes rigdom afspejler dels en rigdom i det omgivende samfund, dels kirkens evne til at kanalisere en del af denne rigdom igennem sig. Hvilken økonomisk baggrund havde bygningen af Mariakirken og ikke mindst Magnuskatedralen? Hvilke forudsætninger i kirkens rolle på Færøerne gik forud for dette gigantiske kirkebyggeri? Hvor er værdierne skabt og i hvilken form?

De få oplysninger om tiende mv. er desværre ret sene, bortset fra Gulathingslovens kristenret. I 1327 – 28 modtog to pavelige udsendinge romerskat eller Peters-penge fra ærkebispen i Nidaros, hvilket for Færøerne beløb sig til 9 mark i småpenge for 8 år (Degn 1932, p.131). Men hvordan blev tiende erlagt? Fra 1282 er der en kilde, hvor Pave Martin IV bemyndiger ærkebispen i Nidaros til at omsætte den tiende, der er indkommet fra Island, Færøerne og Grønland til sølv og guld, da huder, sælskind, hvalrostænder mv. hvori tiende ydes "ei vel kan indsendes til Rom", som det hedder i diplomets overskrift (Diplomatarium Norvegium, Lange og Unger 1849, I, 71). Desværre er der ingen oplysninger om den færøske tiendes art.

Indgangsordene til Seyðabrævið, der er anført i afsnitsoverskriften, viser, at der forud for domkirkebyggeriet i Kirkjubøur eksisterede et nært forhold mellem den senere norske konge og biskoppen af Færøerne. Bisp Erlendur eller *Erlendr* var formentlig en af de mest magtfulde mænd på Færøerne omkring år 1300, hvor sysselmanden for Færøerne og Shetland var placeret på Shetland (Jakobsen 1907, p. XXII). Meget kan tyde på en paralleludvikling på Færøerne i forhold til Island. Begge bliver kristne omkring år 1000 e. Kr., Færøerne er formentlig også domineret af egernkirkevæsnet, og samtidig med løsning af det islandske *"staðamál"* findes på Færøerne den mægtige biskop Erlandr, der er den senere norske konges nære ven og rådgiver. Har Erlandr været i stand til at løsrive den færøske kirke fra de lokale storbønders dominans og kontrol? Kirkebyggerierne i Kirkjubøur og især Magnuskatedralen skal måske netop ses som et startmonument på kirkens centrale økonomiske og ideologiske placering i det færøske samfund frem til reformationen i 1540erne, hvor kirken ejede 2/3 af den færøske jord.

Den nyerkendte situation af de kirkelige forhold i Kirkjubøur kan i denne sammenhæng bruges som argument for en hidtil upåagtet værdicirkulation i det færøske samfund, hvor kirken var i stand til at kanalisere en uvis men måske stor del igennem sig – formentlig med kongens eller måske hertug Hákon Magnússons hjælp og samtykke

(sammenlign Lamb 1995, p. 18). Magnus-katedralen er det materielle udtryk for denne magt, der må være etableret forud for kirkebyggeriet, måske med rødder så langt tilbage som i slutningen af det 11. århunderede. Alt, hvad der ikke er blevet redistribueret i det færøske samfund, har repræsenteret et økonomisk tryk på den enkelte bondes økonomi.

"oc halva mork silfrs konungi"[43]

Færøerne blev norsk skatteland, men hvilken betydning havde det for den færøske økonomi snævert set? Først sent er der eksempel på, at den norske centralmagt i slutningen af 1200 årene kunne udstrække sin lovgivende magt og pålægge Færøerne at følge den norske ret i form af Gulathingsloven og udstede særordninger i form af Seyðabrævið. Centralmagtens interesser har været tvedelte, idet opgaven på den ene side var at sørge for ordnede forhold, som dagliglivet (produktionen) kunne fungere under. På den anden side måtte centralmagten sikre sig et vist økonomisk underlag. Dette er sket på forskellig vis, hvor skat, bøder og afgifter har været centrale. Traditionelt antages det, at den første kongsskat betales i 1035, men vi kender ikke dens størrelse, og kilden er den 200 år senere Færinga Saga (Rafn 1832), der ikke kan kontrolleres. I sagaen fortælles malende, hvorledes Leivur og Møre Karl forsøger at få skatten for Nordøerne, der er indsamlet af den snu Trondur, vristet fra ham. Først modtager de en pung med penge med forringet sølvindhold, som de afslår. Dette gentages med yderligere en pung, men til sidst modtager de rent sølv, som så vejes. Vi kan næppe bruge kilden som udtryk for sølvcirkulationen på Færøerne, men måske nok til at skat under en eller anden form blev betalt i 1220erne. Desuden afspejler afsnittet måske i højere grad problemet med sølvets lødighed i tidlig middelalder. Vender vi blikket til Island var skatten efter 1266, hvor fristatstiden ophørte og øen blev norsk skatteland, 20 alen vadmel af hver bonde, der ejede gård af en vis størrelse.

Landingsafgift er nævnt i forbindelse med handel, og af Seyðabrævið fremgår forskellige bødestørrelser i forhold til, hvilke lovovertrædelser der er tale om. De bøder, der tilfalder centralmagten nævnes altid som pengebeløb, medens folks indbyrdes økonomiske mellemværende opgøres i alen vadmel, hvor værdiansættelse overhovedet nævnes. Alen vadmel har på Seyðabræviðs tid været en lige så god værdimåler som gangbar mønt, men det vides ikke, hvordan møntøkonomien egentlig har været på Færøerne i det her behandlede tidsrum, selvom man kan

43 "Og en halv mark sølv til kongen". Første bødeangivelse i Seyðabrævið fra 1298. Matras 1971 p. 45.

formode, at den har været meget begrænset. Alen vadmel har ganske givet været lettere tilgængelig for den færøske bonde eller jordejer end rent sølv. Når opregningen af den såkaldte "tingfaratodl" fra ca. 1400 angiver mængden af værdier, der skal udredes til nævnsmændene som rejsekompensation, opgøres dette i alen vadmel (Jakobsen 1907, III). For det første er dette ikke ensbetydende med egentlig vadmel, men kan opfattes som en vædiangivelse, der skal ækvivalerer med de angivne alen. For det andet har denne afgift næppe haft økonomisk betydning for centralmagten (sammenlign den islandske "thingfarakaup", Gelsinger 1981, p. 211).

De her nævnte opgørelser, hvor værdierne ansættes i vadmel, må imidlertid også afspejle vadmelets almindelighed og uldproduktionens centrale (eventuelt stigende) rolle i den færøske økonomi. Fra islandske kilder er der fyldige værdiangivelser, hvoraf fremgår, at forholdet mellem sølv og alen vadmel ikke var konstant. Tilsyneladende faldt vadmelets værdi i slutningen af 1000 årene medens sølvets steg. Efter flere fluktuationer ændrede forholdet sig omkring 1300 til det modsatte (Gelsinger 1981, p. 35 – 36).

- Og væk var de

Hvad kan de ovennævnte overvejelser så bruges til i forhold til *ærgi*-brugets forsvinden og bondeøkonomiens omlægning? For det første må de interne faktorer i den færøske økonomi og naturudnyttelse formentlig tillægges afgørende vægt for sæterbrugets opgivelse. Antallet af områder, der har egnet sig til oprettelse af en sæter er begrænset af den færøske natur. Samtidig har den menneskelige indgriben i landskaberne muligvis yderligere reduceret dette tal. Forudsætter man en almindelig dynamik i det færøske samfund i landnamsperioden og tidlig middelalder, hvilket finder en vis støtte i det foreliggende kildemateriale, er der her en indbygget modsætning mellem driftsmåden og de ekspansive muligheder. Desuden kan det ikke udelukkes, at eksterne faktorer har skubbet med på vognen. Som flygtigt berørt under de kirkelige forhold har alle værdier, der er blevet trukket ud af den færøske økonomi i form af kongsskat, tiende, peterspenge, bøder, afgifter og forringede bytteforhold i handelen, som ikke er blevet genomsat i det færøske samfund, udvirket et tryk på økonomien. Desuden er det ikke ligegyldigt, hvad de forskellige skatter, bøder og afgifter er blevet erlagt i. Kirke, centralmagt og handelsmand har haft fælles interesser i enten at modtage penge eller sølv, om man vil. Dette er som nævnt lidet sandsynligt. Eller let omsættelige og

rimeligt gangbare værdier, som så i Bergen eller andre steder kunne omsættes til sølv eller andre varer.

Hvilke ressourcer skulle den færøske bonde intensivere udnyttelsen af i denne periode, hvor nye eller forøgede tryk blev lagt på hans økonomi? Der er to muligheder: De "grønne" og de "blå" ressourcer. Med hensyn til de sidste falder tanken selvfølgelig på fisk og fiskeprodukter (se også Rackham 1996, p. 189). Dette vil passe godt med den senere Bergenshandel, særlig fra ca. 1300 og fremefter, men der er ingen arkæologiske eller andre vidnesbyrd om en stigende udnyttelse af denne ressource på Færøerne. På Orkney ser et markedsmålrettet dybhavsfiskeri at starte i det 12. århundrede (Barret et alii 2000, p. 17). Hvis man dog stadig overvejer konsekvenserne for landbrugsøkonomien med en mere central udnyttelse af de kyst- og fjordnære ressourcer, kan de først og fremmest betyde mangel på arbejdskraft (sammenlign Hitzler 1979, p. 236). *Ærgi*-bruget eller sæterbrug generelt er en arbejdskrævende form for udnyttelse af de grønne ressourcer. Man binder en del af gårdens arbejdskraft til ét sted, og man kan ikke bruge samme arbejdskraft til både at drive *ærgi*-brug og intensivere fiskeriet i sommerhalvåret. Her ligger en modsætning med rødder i arbejdskraftens mængde og særlig *tilgængelighed*, som forårsaget af andre årsager formentlig har haft medvirkende betydning for det islandske sel-brugs forsvinden i det 17.-18. århundrede og medfølgende koncentration af befolkningen på gårdene (Hastrup 1989, p. 83). En intensiv udnyttelse af dybhavsfiskeri er repræsenteret i blandt andet fundene fra Robertshaven og Freswick, Caithness, der netop er i funktion i den tidlige middelalder (Childe 1943, p. 5f; Batey 1989, p. 223f; 1992, p. 29; Graham-Cambell & Batey 1998, p. 214 f.). Tolkningen af de tydelige forandringer i det arkæologiske materiale på Sandwick på Unst, Shetland, lægger ligeledes forøget vægt på udnyttelse af marine ressourcer (Bigelow 1984, p. 187; 1989, p.183f., se dog Rackham 1989, p. 191, 1996, p. 191).

Hvad de grønne ressourcer angår, har man været henvist til at producere holdbare bytteprodukter, hvilket kan ske i form af smør og ost. I følge dette skulle man forvente et stigende pres på sæterlokaliteterne og netop ikke en nedlæggelse af dem, idet *ærgi*-bruget har skabt grundlag for de enkelte gårdes større husdyrhold, formentlig især kvæg. En anden meget nærliggende mulighed er en øget vægt på fårehold, idet ulden har leveret råstoffet til den vadmel, der åbenbart var så central i værdirelationerne. Med vadmelet kunne man erlægge skatter, tiende, bøder, leje og i øvrigt udveksle varer.

En øget vægt på fårehold vil ske på bekostning af det øvrige hus-

dyrhold og på *ærgi*-bruget. Det har selvfølgelig været muligt med en vis forøgelse af fåreholdet inden for rammerne af landnamsøkonomiens *ærgi*-brug, men på et givet tidspunkt er der opstået en uløselig modsætning, idet man ikke kan udnytte de samme områder to gange, ikke både til almen fåregræsning og derefter til *ærgi* (Mahler 1996, p. 22; 1998, p.59). Ud fra denne betragtning kan Seyðabrævið formentlig ses som slutstenen på en transformationsproces. Seyðabrævið får i denne fortolkning en naturlig forklaring som resultat af en forandring – en økonomisk omvæltning. Der var ikke tidligere brug for særlovgivninger for Færøerne, fordi den færøske økonomi i sin kærne var den samme som i de øvrige retsområder. Først med omlægningen af økonomien med hovedvægt på det ekstensive fårehold skiller Færøerne sig ud og får behov for særlovgivning.

Den historisk kendte driftsmåde, som Seyðabrævið afspejler, har i modsætning til landnamsperiodens haft et stort opdelingspotentiel. Bortset fra fæstegodset har det været muligt at splitte indmarksjorden op i stadig mindre lodder og dermed de medfølgende rettigheder i udmarken ved arvedeling og salg. Ligeledes har jorden kunnet samles ved giftermål, køb og arv, og disse to bevægelser afspejler sig klart i kilderne fra de efterfølgende århundreder og helt frem til nymatrikuleringen i vor tid. Dette potentiel har været langt mere begrænset i driftsmåden, der blandt andet baserede sig på *ærgir*.

Endelig må vi være åbne for, at større vægt på fiskeri og et øget fårehold netop er to komponenter i den historisk kendte økonomi, der et langt stykke kan følges ad, men fiskeriets rolle i den færøske middelalderøkonomi kender vi som nævnt ikke noget til. Resultatet af en kombineret øgning af de to ressourcer vil imidlertid have samme effekt på *ærgi*-bruget, nemlig at det bukker under, som del af en forældet driftsmåde.

Kapitel 29: Resumé

Dansk resumé

Nærværende bog er delt i to dele, hvor første del udgør resultatet af de arkæologiske undersøgelser ved Argisbrekka og en diskussion af udvalgte oldsagsgruppers udsagn og datering. Anden del indledes med en diskussion af fortolkningen af de arkæologiske levn, hvorpå følger inddragelse af øvrigt færøsk materiale og udenlandske paralleller. Til sidst bliver den kulturhistoriske udvikling drøftet i relation til den nye viden, der er fremkommet ved undersøgelserne af de arkæologiske levn.

Argisbrekka ligger i Eiði bygds udmark på den nordlige del af Eysturoy, kapitel 1. Foran skråningen ligger deltasletten, der fører ned til Eiðisvatn, der er Færøernes tredjestørste ferskvandsø, 129,5 m.o.h. Udgravninger I Eiði bygd har vist, at bygden går tilbage til vikingetid, og den er nævnt i ældre skriftlige kilder.

Området mellem Eiðisvatn og Argisbrekka er det vegetationsmæssigt mest rige område, men også de omgivende arealer udgør i dag et stort græsningspotentiel, kapitel 2. De geologiske og arkæologiske undersøgelser viser imidlertid at det flade areal, hvor de vikingetidige og tidlig middelalderlige levn ligger, har set noget anderledes ud end i dag. Det er således karakteristisk, at alle bygningslevn ligger på kanten ved et nu helt tilgroet vandløb. Ligeledes har der øst for Anlægsområde I, fig. 10, været et mindre vådområde. Nord for Anlægsområde XII ligger en birkemose, hvor der er fundet rester af storbirk.

Sammenlagt er der foretaget udgravning i over 13 måneder ved Argisbrekka, og de indledende undersøgelser tog særligt sigte på at afgrænse de arkæologiske levn, kapitel 3. Dette skete gennem luftfotooptagelser, søgegrøfter, prøvehuller, fosfat-undersøgelser samt rekognosceringer. Ikke alle levn var synlige på overfladen, hvorfor vi ikke i dag kan være helt sikre på, at alle vikingetidige og tidligt middelalderlige levn er blevet fundet, men måske nok de bedst bevarede. Dette forhold skal blandt andet ses i lyset af den anvendte byggeteknik, hvor tørvemursopbygninger er næsten enerådende. Bygninger med mure opført af tørv har ikke tidligere været kendt fra de arkæologiske udgravninger på Færøerne, før de blev påtruffet ved Argisbrekka, men denne byg-

geteknik har formentlig langt større udbredelse end antaget. Tidspresset i 1986, som blev anset for den sidste udgravningssæson, førte til en række hårde prioriteringer for at indhente så mange oplysninger som muligt indenfor den forhåndenværende tid, men heldigvis viste det sig, at endnu en sæson i lod sig planlægge i 1987.

De arkæologiske levn på sletten vest for Argisbrekka udgøres af to grupper, fig. 6, nemlig en vestlig og en østlig, kapitel 4. Først fremlægges det vestlige bebyggelsesområde bestående af Anlægsområde I, II og XII i kapitel 5-8, derpå det østlige, der omfatter Anlægsområde VIII, XV og XVI.

Anlægsområde I er meget kompliceret, idet forhøjningen dækker over otte eller ni bygningslevn, som ligger delvist over hinanden og partielt udgør synkrone niveauer i ni faser. Ældst er fase 0, som består af "Hus 7" samt fire gruber, der tolkes som tørvekulsmiler. Strukturerne er ældre end Hus 8, der tilhører fase A. Hus 8 er et toskibet hus, der indvendigt måler 2 x 4,5 m, og huset er bygget sammen med det treskibede Hus 9, som er på ca. 3,2 x 3,2 m. Hus 9 tolkes som beboelseshus. Herefter sker der større ændringer, idet hele fase A jævnes. I den efterfølgende fase B opføres Hus 5, og huset ligger i sin ældste fase formentlig alene. Huset måler ca. 3,5 x 7 m og er et treskibet beboelseshus. Igen sker der større ændringer forud for Fase C, hvor Hus 5 bliver bygget voldsomt om med blandt andet nye tagbærende stolper. Det treskibede hus måler nu ca. 3,75 x 7,75 m. Det toskibede Hus 6 bygges til Hus 5 og måler ca. 2,15 x 3,3 m. Der er adgang mellem de to huse ved en mellemgang. Muligvis er der spor efter gærde og fold syd og øst for Hus 6. Hus 6 tolkes som arbejdshus. Herefter jævnes Hus 5, og det treskibede beboelseshus, Hus 1, opføres i sin ældste fase, fase D1. Huset måler ca. 4,0 x 6,8 m. Hus 6 er i grove træk uændret, ligesom diget mod sydvest. Hus 1 fortsætter med forskellige ændringer, medens Hus 6 jævnes, fase D2. Hus 3 på ca. 3,6 x 4,6 m bygges. De to bygninger har fælles langmur. Hus 3 kan tolkes både som arbejdshus og som selvstændigt beboelseshus. Mellemgangen midt i Hus 1s sydmur er lukket. Muligvis opføres Hus 4. Digerne mod sydvest er uændrede. I fase E er Hus 1 stadig et treskibet beboelseshus, men ombygget og måler nu ca. 3,05 x 6,75 m. Hus 3 er blevet smallere med egne mure. Arbejdshuset måler ca. 3,0 x 4,6 m. Det lille oplagringshus, Hus 4, bliver opført ved de to huses østgavle. I fase F sker kun mindre ændringer, bortset fra sløjfning af Hus 4. Den vikingetidige aktivitet afsluttes med Fase G, hvos Hus 3 er opgivet og Hus 1 står alene. Herefter opgives Anlægsområde I til

egentlig bebyggelse. På et langt senere tidspunkt bygges et fåreskjul ind i forhøjningen mod sydvest, fase H.

Fundmaterialet er det største for et anlægsområde på Argisbrekka, dels på grund af en større mængde træ, der er bevaret i en affaldsdynge vest for bebyggelsen. Dels på grund af de mange ophobede bygningsspor og den forbundne, formodede langvarige aktivitet på stedet. Der er således et omfattende klæberstensmatriale af skår fra større, halvrunde kar og mindre kogegkar. Med hensyn til beholdere er der et begrænset indslag af sfæriske lerkar og lerkar med krave på rand og hals. Klæberstensskårene er ofte sekundært bearbejdet til tenvægte og essesten. Slaggematerialet vidner ligeledes om jernbearbejdning på stedet. Af det begrænsede smykkemateriale fremhæves en cirkulær pladefibula med et "ruder" motiv i midten. Stykkets nærmeste parallel er fra York, hvor det er dateret til 900 årene. Oldsager af træ deler sig i tre grupper. Genstande forarbejdet på hjemlige træarter som enebær, birk, hassel og pil. En stor del af pølsepindene er således forarbejdet af enebær, medens en lille legetøjsbåd er skåret af et stykke piletræ. Drivtømmer udgør den anden gruppe, hovedsagelig gran og lærk. Her kan fremhæves en gruppe ejermærker eller "märkelapper", der har sine nærmeste paralleller i Bergen. Ejermærkerne opfattes som halvfabrikata, da ingen bærer runeindskrifter. Det indhandlede træ består ask til skafter og el i form af færdige fade og skåle. Eg og fyr opfattes også som indhandlet tømmer.

Den absolutte datering af Anlægsområde I hviler på en kombination af ^{14}C-dateringer og datering af genstande. Dateringerne antyder en bebyggelsesstart i 900 årenes begyndelse, eller måske endda lidt før. Fase 0 kan sagtens repræsentere en aktivitet i 800 årene. Afslutning på bebyggelsen er også lidt vanskelig, men de yngste dateringer peger på en funktiosperiode godt op i 1000 årene og formentlig til midten eller anden halvdel. Ejermærkerne kunne være en indikator på en lang brugsperiode. Med en bebyggelse på Anlægsområde I fra begyndelsen af 900 årene til anden halvdel af 1000 årene, skal det keramiske element formentlig dateres til midten af 900 årene og derefter.

I kapitel 6 fremlægges undersøgelsens resultater fra Anlægsområde II, hvor de ældste bygningslevn udgøres af Konstruktion 1 og 2, der er rester af et opholds- og et oplagringshus. Herover ligger yderligere kulturlag, der muligvis skal knyttes til en senere fase i Konstruktion 1. Herefter sker en relativ omfattende ombygning, idet Hus 4 opføres. Det ca. 6 m lange Hus 4 har to faser, og indgangen er nu vendt mod øst, mod Anlægsområde I, i modsætning til Konstruktion 1s vestvendte

indgang. Rækken af bygningslevn i Anlægsområde II afsluttes med Konstruktion 5, der måske skal knyttes til den seneste fase af Hus 4, eller muligvis udgør en selvstændig konstruktion, benyttet af brugerne af et andet opholdshus.

Anlægsområde XII ligger i modsætning til Anlægsområderne I og II på den nordlige side af det tilgroede åløb, kapitel 7. Bygningslevnene ligger lidt besynderligt, idet området er omgivet af sumpet terræn mod nord, øst og vest, medens vandløbet afgrænser det mod syd. Valget af byggeområde skal ses i lyset af en aflejring af finkornet ler på dette sted, der yderligere indeholder grus. Nordligst ligger de meget fragmenterede rester af et hus med ildsted, som det kun er muligt at sige lidt om. Under dette hus ligger yderligere aktivitetsspor i form af små gruber, der tolkes som tørvekulsmiler. Hus 1 udgør hovedkonstruktionen, og det 4 x 2,5 m store hus gennemløber en række faser, der sammenfattes i tre, A – C. Faserne bygger på ombygninger af de indre strukturer, dels den treskibede, tagbærende konstruktion, ildsted og bænk, dels flytning af indgangspartiet. Indgangspartiet vender i fase A og C mod syd, medens det i B er vendt modvest til sydvest. I fase C ses ydermere rester af en brolægning, der leder over mod Anlægsområde I. Det er dog meget vanskeligt at afgøre, hvor brolægningen leder frem til, idet lagfølgen mellem de to anlægsområder er forstyrret af vandløbet.

Fundsituationen på Anlægsområde XII falder helt i tråd med de øvrige anlægsområder, idet der er otte fund af sten, ler, metal eller glas. Bemærkelsesværdig er dels en lille blå glasperle fundet i Hus 1, dels et lerkarskår af færøsk ler fundet ved fase C-indgangen. Tæt ved Hus 1 er der fundet en ringhovednål af bronze, men sammenhængen mellem Hus 1 og nålen kan ikke afgøres med sikkerhed. Nålen er af en type som nålene fra Tjørnuvík og Toftanes, men langt mere slidt, med mindre ornamentik og med rund stilk. Nålen kan knyttes til et 900 – 1000 årenes vikingetidsmiljø.

Den relative kronologi for det vestlige bebyggelsesområde udgør et vanskeligt arkæologisk problem, kapitel 8. Inden for hvert anlægsområde er der gode muligheder for at gøre stratigrafiske iagttagelser, men mellem de enkelte anlægsområder kniber det. Endelig synes bebyggelsesudviklingen at være kompleks, idet vi ikke umiddelbart kan gå ud fra kontinuitet på det enkelte anlægsområde. Desuden ser det ud til, at der på et tidspunkt muligvis er to opholdshuse i funktion samtidig i Anlægsområde I, nemlig Hus 1 og 3. Denne situation er formentlig ældre, hvis man som model opstiller en sekvens af opholdshuse med

tilbygninger for det vestlige bebyggelsesområde som helhed, fig. 96. Opstillingen diskuteres, og dens svage punkter pointeres.

Herefter introduceres det østlige bebyggelsesområde med Anlægsområde VIII og XV som de mest fremtrædende områder, kapitel 10. Bebyggelsesområdet ligger ved foden af Argisbrekka samt lidt nede på selve deltasletten og består af syv bygningslevn. Hus 1 – 2 i den vestlige del af Anlægsområde VIII gennemløber en række faser, der sammenfattes i to, A og B. I fase A er det 7,5 x 3,5 m øst – vest vendte beboelseshus forsynet med et midtstillet, 2,4 m langt ildsted, og nord herfor har der muligvis været en jordfast bænk. I husets sydvesthjørne nær den vestvendte i gang i gavlen ligger yderligere et ildsted, der formodes at have en særfunktion på grund af sin mere komplicerede opbygning. Også i den efterfølgende fase er Hus 1 treskibet, men den vestlige del af huset er nu forsynet med tre stenstrukturer, der i buer udgår fra murene. Stenstrukturenes funktion kendes ikke, men der muligvis tale om fundament for en løs træramme af rafter, hvorpå man har opbevaret forråd. I nordvesthjørnet ligger et cirkulært ildsted, der formodes at afløse hjørneildstedet fra fase A. I den østlige del af huset ligger opholdsdelen, hvor det cirkulære hovedildsted befinder sig. Det er ikke muligt at afgøre med sikkerhed, om der har været jordfaste bænke langs nord og sydmuren, men dette er sandsynligt. I fase B tilbygges det lille oplaringshus, Hus 2, på sydsiden af Hus 1, således at de deler langmur på et stykke. Hus 2s vestvendte indgang leder frem til et fælles aktivitetsområde vest for de to huse. Oldsagerne er ganske få og kan ikke bidrage med en absolut datering, men husets opbygning og oldsagerne passer ind i et vikingetidigt miljø. Derimod angiver en ^{14}C-datering af materiale fra Hus 1s fase B gulvlag en datering til år 800 årene (720 – 960 e. Kr. 1σ, se bilag 3, K-4896).

Efterfølgende behandles Hus 3 og 6 i Anlægsområde VIII, kapitel 11. Også disse huse gennemlever en række ombygninger, der sammenfattes i faserne A – C. Hus 3 udgør i hele forløbet et funktionsopdelt opholdshus på 5 x 2,6 m og indeholder i sin sydlige del et mindre oplagringsrum i den ældste fase. Dette rum nedlægges til fordel for opbygning af det toskibede Hus 6, på Hus 3s østlige langside, og Hus 6 overtager oplagringsfunktionen. Hus 3s beboelsesdel er forsynet med jordfast bænk mod øst og ildsted vest herfor, der i fase C flyttes til husets nordvestlige hjørne. Hus 3 og 6 har i de sene faser fælles forrum, der på dette tidspunkt også har egen bærende konstruktion og tørvemure. Hus 3 og 6 er meget vanskelige at datere, da de få genstande ikke giver noget fast holdepunkt ud over vikingetid – tidlig middelal-

der. En ^{14}C-datering af et stykke fyrretræ giver en meget bred datering i tidssrummet 780 – 1020 (Ua-1456), og hjælper således ikke til at skabe en finere kronologi i det vestlige bebyggelsesområde.

Anlægsområde VIII, Hus 4 er et ganske lille hus på 3,3 x 2,2 m, hvis indre domineres af ildsted, jordfast bænk og den toskibede bærende konstruktion foruden indgangsparti. Disse fire elementer karakteriserer de tre faser, huset gemmelever, idet ildsted, bænk og indgangsparti flyttes rundt, formentlig i takt med hinanden, hvilket i hovedtræk kan vises stratigrafisk. Hus 4s hovedfase er formentlig fase C, hvor der yderligere tilbygges et vindfang. Det nord – syd orienterede hus, der ligger på en knold på den nordlige side af det fossile vandløb, domineres af ildstedet; det tolkes som et arbejdshus især på grund af de ringe dimensioner. I fase C anlægges en brolægning i indgangspartiet, og denne synes at lede mod syd, mod Hus 1 – 2, i samme anlægsområde, hvilket er eneste indicium på dets eventuelle tilhørsforhold. En datering er ligeledes uhyre vanskelig, idet de fire oldsager ikke rummer daterende udsagn, og en ^{14}C-datering giver en uacceptabel høj alder på grund af prøvematerialet, der er drivtømmer.

Ældst i Anlægsområde VIII er formentlig Hus 5, kapitel 14, idet resterne af denne bygningskonstruktion ligger under udsmidslag fra Hus 3 og Hus 1s østgavl. Huset, der er meget forstyrret, er muligvis resterne af et øst – vest orienteret hus på 3,5 – 4,5 x 3 m med en treskibet opbygning. Der er hverken mulighed for en arkæologisk eller en naturvidenskabelig datering på grund af mangel på materiale, men Hus 5 skal formentlig ses som resterne af det ældste opholds- eller beboelseshus udgravet i Argisbrekkas østlige bebyggelsesområde.

Anlægsområde XV, Hus 1 knyttes til det østlige bebyggelsesområde, idet det kun ligger ca. 15 – 20 m vest herfor og på samme plateau. Hus 1 er et énskibet hus med vestvendt indgang. Huset måler 3 x 2,2 m og er formentlig brændt, idet husets indre er fyldt med trækul og aske. I husets midte ligger en grube, hvis funktion ikke kan bestemmes med sikkerhed, idet der ikke er tale om en ildstedsgrube. Hermed er også antydet, at husets funktion er vanskelig at bestemme, men der er efter al sandsynlighed tale om et udhus. Hvilke opholdshuse i det østlige bebyggelsesområde udhuset skal knyttes til, kan ikke afgøres. I samme kapitel fremlægges forslag til den relative tidsfølge i det østlige bebyggelsesområde. På grund af de få iagttagelser af stratigrafier vil en sådan opstilling, fig. 151, selvfølgelig være beheftet med en række usikkerheder. Lagmæssigt ældst er Hus 5, og der argumenteres forsigtigt for, at Hus 3 og 6 følger efter og derpå Hus 1 og 2. Den relative

tidsfølge mellem de to sidstnævnte opholdshuse kan ikke afgøres med sikkerhed.

Ved de arkæologiske eftersøgninger efter bebyggelseslevn blev der allerede i 1985 konstateret omgravningsspor i et område på den vestlige del af engen. Området kaldes Anlægsområde XIII, se kapitel 15. Sporene dækker et areal på ca. 345 m^2, hvoraf de 161 er undersøgt. De tegner sig som V-formede grå, fyldskifter i profil, medens de på fladen ses som slyngede bånd i nordøstlig – sydvestlig retning med 30 – 40 cm indbyrdes afstand. For hver halve meter ses et bånd på tværs. Hist og her i nedgravningssporene ligger forkullet tørv og lidt aske. I en af furerne sad det forrustede skær fra et graveredskab, der svarer til jernskæret på den kendte færøske *haki*. Omgravningssporene tolkes som spor efter en enkelt graveproces og kan geologisk dateres til at være samtidig med eller lidt senere end de øvrige aktivitetsspor ved Argisbrekka. Derimod kan det ikke afgøres, hvad sporene skulle tjene, idet pollenanlysen "kun" har vist tilstedeværelsen af græspollen. Vi kan således ikke gå ud fra, at der er tale om en "kornmark".

Udgravningerne ved Eiðisvatn afdækkede også aktivitetsspor, der ikke lader sig datere, både i form af nedgravninger med uvis funktion og egentlige, jordfaste anlæg, kapitel 16. Blandt de udaterbare anlæg undersøgtes en rund-oval fårefold med et 60 m langt fanggærde ved Eiðisvatns nordøsthjørne. Folden er interessant, da den kan knyttes til den historisk kendte driftsmåde med udbredt fårehold, og folden kan have en høj alder.

Opstilling af en relativ kronologi for de vikingetidige og tidlig middelalderlige levn ved Argisbrekka er ikke uden vanskeligheder, hvor stratifikationer mangler. I kapitel 17 kombineres fig. 96 og 151 og forløb og usikkerheder diskuteres. I kapitel 17 fremføres, at bygningslevnenes art og de sammenbyggede huse udgør rester af enheder bestående af et opholds- eller beboelseshus med et eller flere udhuse i form af oplagringshuse og såkaldte arbejdshuse. Alle opholdshusene er så vidt dette lader sig afgøre, treskibede medens udhusene er to eller énskibede. Den relative kronologi er en tidsmæssig opstilling af enheder, og tilsyneladende er der i en periode to enheder i funktion samtidig i det vestlige bebyggelsesområde. Det er imidlertid ikke muligt at belyse denne situation i den afsluttende fase, idet Anlægsområde I, Hus 1 ser ud til at ligge alene uden andre, samtidige bygninger.

Den arkæologiske datering bygger på bygningslevnenes udseende og indretning samt oldsagerne, og at de treskibede opholdshuse svarer til vikingetidens huse, blot i "mindre målestok". Enkelte smykker lader

sig fastlægge kronologisk, og både et cirkulært spænde, en ringhovednål og en boltlås fra det vestlige bebyggelsesområde peger på 900 og 1000 årene som funktionsperiode for denne del af Argisbrekka. I det østlige område er der ingen daterbare genstande, men ud fra overvejelser i forbindelse med den relative kronologi, er dette område i funktion før det vestlige. I kapitel 18 diskuteres også det keramiske inventar, og det må konstateres, at den sene vikingetid på Færøerne også er keramikførende i form af halvrunde kar og kar med indbøjet rand, hvis den arkæologiske datering er korrekt.

I kapitel 19 fremlægges de naturvidenskablige dateringer herunder 12 ^{14}C-dateringer med direkte tilknytning til de arkæologiske lag. Materialets kvalitet drøftes, og det viser sig, at drivtømmer er dårligt egnet materiale til disse dateringer. Ligeledes skal man være på vagt over for sekundært, ældre materiale, der kan være indlejret i de arkæologiske lag, hvor disse er udsat for erosion og gendeponering. ^{14}C-dateringerne passer stort set med den arkæolgiske opfattelse, men de naturvidenskabelige dateringer har en tendens til at angive en lidt ældre begyndelse på Argisbrekkas funktionsperiode. Desuden kan det ikke udelukkes, at ^{14}C-dateringerne i forbindelse med de pollenanalytiske forhold angiver en tidligere menneskelig aktivitet, end den vikingetidige-middelalderlige sæter ved Argisbrekka, se kapitel 22. Det foreslås, at Argisbrekka begynder i løbet af 800 årene, men det kan ikke udelukkes at aktiviteten starter allerede i anden halvdel af 700 årene. Bebyggelsen slutter formentlig i midten eller i anden halvdel af 1000 årene, eller kort derefter, uden at vi kan sætte en bestemt yngre grænse.

Det hjemtagne faunamateriale fremlægges i kapitel 20, men desværre er materialet meget begrænset på trods af ihærdige anstrengelser i feltsituationen. Tidligere forsøg på at analysere jordprøver for eventuelle insektrester er ikke faldet heldigt ud, idet sådanne ikke er bevarede. Foruden knoglematerialet er 22 jernslagger og fragmenter af forslagget aske hjemtaget med henblik på nærmere analyse, kapitel 21. En af sideaktiviteterne ved Argisbrekka har således været jernbearbejdning og formentlig milebrændning af tørv til tørvekul. Det vides dog ikke med sikkerhed, om der også er foregået udvinding på lokaliteten, men nærmere analyser sandsynliggør, at det kan have været tilfældet. Vegetationsudviklingen ved Eiðisvatn behandles, se resumé forrest i kapitel 22.

Del 2 indledes med diskussion af fortolkningen af de arkæologiske levn ved Argisbrekka, kapitel 23. Fire punkter fremføres, og Argisbrekka sammenlignes med det kendte bebyggelsesmønster på Færøerne i vikin-

getid og tidlig middelalder, idet dens placering bryder med det kendte kystbundne mønster. Huskonstruktionerne passer ind i et vikingetidigt miljø, men er blot langt mindre, hvilket kan skyldes funktionsforskelle. Dette støttes af oldsagsmaterialet, der på nær enkelte elementer svarer til de kystbundne gårdes, der er blot langt færre af dem. Denne forskel kan ikke forklares socialt, men må ligeledes ses i lyset af funktionsforskelle. Endelig fremføres stednavnet, hvor *argi/ergi-* sammensætninger diskuteres. *Ærgi* er et fremmedord i norrønt, idet det oprindeligt er et keltisk ord, der optages i formen *áirge,* med betydning vel nærmest som "sæter", sommergræsgang for kvæg. På Færøerne findes 18, måske 19, stednavnesammensætninger, der kan knyttes til dette ord. Det er imidlertid ikke helt klart, hvorfor de norrøne bønder optager ordet, men årsagen skal måske søges i det modsætningfyldte forhold mellem konstruktionernes art (minder om de norske "fuldsætre"), og dermed aktiviteten på "sæteren" og nærheden til hovedgården (minder om det norske "heimsæter"). Til videre forståelse af Argisbrekka diskuteres sæterfænomenet først og fremmest i norsk form, og det understreges, at man skal være yderst forsigtig med at overføre det senere så kendte norske sæterbrug fra 16, 17 og 1800 årene til ældre tider og andre steder. Dette betyder også, at man principielt må betegne Argisbrekkas funktion med det norrøne, *ærgi*. Desuden argumenteres for, at *ærgi* og gård er nært sammenknyttede elementer, der tilsammen betegner den specielle driftsmåde. For at støtte fortolkningen af Argisbrekka, er det vigtigt at se på den færøske sammenhæng. Er Argisbrekka en undtagelse, et unikt anlæg, eller er vi på sporet af et langt mere udbredt træk ved landnamsperiodens økonomi? Med udgangspunkt i Chr.Matras og Sverri Dahls arbejder diskuteres dette, og andre stednavneindkatorer drøftes, kapitel 24. Dernæst fremlægges oplysninger fra rekognosceringer, Føroya Fornminnissavns arkiv og tidligere undersøgelser. Først behandles Nordøerne, fig. 181, og de nyrekognoscerede lokaliteter udgør i mange tilfælde et vanskeligt tolkbart materiale. Tomterne består oftest af flere rum og senere forstyrrelser slører billedet. Klarest er tomterne ved Torvklettur på Borðoy, og disse tomter bruges som argument for fortolkning af andre lokaliteter på Nordøerne af samme karakter, først fremmest Í Hópinum og Buðadalur.

Fortolkningsproblemer gør sig særligt gældende ved tomten ved Argisá i Havnarbøur, hvor den komplekse, lavtliggende tomt kan være rester af en middelaldergård. I denne forbindelse må også muligheden for udviklingen fra sæter til gård vurderes. På sydøerne, fig. 194, fremlægges også resultatet af nyrekognosceringer. Desuden inddrages af

ældre optegnelser og Sverri Dahls udgravninger i Ergidalur. Helt nyt er materialet fra Argisgjógv ved Selatrað og Argisá på Skúvoy. Tomterne på øerne syd for Eysturoy har en tendens til at være simple, men ofte at ligge flere sammen, hvor iagttagelser på overfladen lader sig gøre. Udover de nyrekognoscerede tomter, er der optegnelser og oplysninger om en lang række lokaliteter, der ved nyregistrering eller nyvurdering formentlig skal ses som rester af *ærgir*. I kapitel 25 sammenholdes resultaterne, tabel 15, og ligheder og forskelle diskuteres. Alle lokaliteter ligger relativt nær den formodede hovedgård, hvor dette med rimelighed lader sig anføre, på grund af den store bebyggelseskontinuitet i de færøske bygder. De fleste ligger let tilgængelige og ikke specielt højt over havet. De højest beliggende findes på de sydlige øer, hvilket skyldes de naturlige betingelser. Endelig ligger flere af lokaliteterne stratigrafisk under de kendte administrative og økonomiske grænsedragninger, hvor særligt sogne- og bygdegrænserne er vigtige, idet dette angiver en høj alder på det pågældende *ærgi*. Vi må konkludere, at landnamperiodens driftsmåde var et gårdsbrug med *ærgir*, og at sporene efter denne driftsmåde er udbredt over hele Færøerne.

For at få et videre udsyn inddrages det nyere materiale fra det nordatlantiske område, Kapitel 26. Forfatteren har ved selvsyn orienteret sig i det vestnorske materiale og lokaliteter på Isle of Man. Det arkæologiske og historiske materiale er ikke alle steder lige let at tolke entydigt, men konklusionen er, at vikingetidens landnamsbønder gjorde brug af en driftsmåde, der inkluderede en form for sætre, hvilket afspejler sig i fundene fra Sognefjorden i øst til Østerbygden, Grønland i Vest. Mod syd tyder meget på, at såkaldte *eary*-lokaliteter på Isle of Man var i brug i den periode, hvor øen domineredes af vikingerne og deres efterkommere. Argisbrekka og de øvrige ærgir på Færøerne falder således ind i et mønster i det nordatlantiske kulturområde i vikingetid og tidlig middelalder.

Men hvorledes skal man så forstå landnamsperioden på Færøerne, det vil sige perioden fra 800 årene, hvor de første arkæologiske levn dukker op, frem til midten af 1000 årene eller århundredet derefter, hvor samfundet formentlig fastlåses i et middelalderligt mønster? For det første er der tale om et bondesamfund, hvis hovedhjørnesten er landbrugsproduktionen. Selvom man i det sparsomme arkæologiske materiale aner, at fangst og fiskeri spiller en væsentlig rolle i økonomien, viser de tilgængelige kilder, at landnamsbefolkningen var bønder. Desværre er der meget få kilder til belysning af driftsmåden, og den mest frugtbare indfaldsvinkel bliver da at belyse landnamsperioden i

forhold til det gamle landbrugssamfund på Færøerne, da vores viden her er større. En af de væsentlige sider i den historisk kendte driftsmåde er det udstrakte fårehold i udmarken, og dette kan spores tilbage til den ældste lovtekst fra 1298, udarbejdet med henblik på Færøerne. Dette lovpåbud, Seyðabrævið, ses som resultatet af en omvæltning i driftsmåden og i denne henseende som en ny epokes lov. Det er desuden bemærkelsesværdigt, at Seyðabrævið intet nævner om *ærgir* eller beslægtede fænomener. Dette står i modsætning til Gulathingsloven, hvor de afsnit, Seyðabrævið afløser, blandt andet omhandler sætre og denne særlige udnyttelse af ressourcerne. I fig. 211 opstilles to modeller for opfattelsen af den færøske landnamsperiode og middelalder, og fire aspekter skiller sig i særlig grad ud. For det første ser det ud til, at der sker en større forandring af de ejendomsretslige forhold (jordejendomsretten), idet der i landnamsperioden formentlig er ejendomsret til de menneskeskabte ressourcer, typisk bygninger og dyrket mark og dermed også *ærgir*. Uden for de menneskeskabte værdier ligger havet og almindingen, hvortil der er almindelig brugsret, formentlig reguleret efter tradition og behov. I middelalderen udstrækkes de ejendomsretslige forhold til at gælde hovedparten af landet, idet jordejendomsretten er nøglen til de øvrige landbaserede ressourcer. I modellen kaldes dette for "markens rettigheder", hvilket særligt sigter på udmarken, der er afløser for almindingen. På denne vis er middelalderens samfund meget mere lukket. De øvrige forskelle, bortset fra de færøske *ærgirs* forsvinden, består af tilkomsten af kirke og kongemagt, hvilket hovedsagelig berøres i kapitel 28.

Kapitel 28 er det afsluttende kapitel, hvor der stilles spørgsmål om årsagerne til sæterbrugets forsvinden. Disse deles i en intern og en ekstern gruppe, det vil sige de indre forhold i udviklingen i det færøske landbrug og udefra kommende krav og muligheder. I den interne diskuteres landets omformning på grund af menneskelig påvirkning samt landnamssamfundets egen dynamik og ekspansion. Blandt de eksterne faktorer berøres kirke- og kongemagt samt handel i den udstrækning, de formodes at kunne belyse de centrale spørgsmål.

Omformningen af landet på grund af menneskelig påvirkning tolkes som ganske voldsom, hvilket finder støtte i kilder fra 16 – 1700 årene, der refererer til den historisk kendte driftsmåde, særlig det udstrakte fårehold, men omformningen må starte med de første landnamsbønder. Desuden berøres de klimatiske faktorer, der kan have indvirket på denne udvikling. Vi kender ikke hastigheden og karakteren af omformningen i landnamsperioden, men den forringede vegetation kan have

haft indflydelse på *ærgi*-bruget. Det færøske samfund i landnamsperioden og den tidlige middelalder gennemløber formentlig en dynamisk udvikling. Det arkæologiske materiale belyser kun denne udvikling glimtvis, men Seyðabrævið afspejler en proces med opdeling af eksisterende gårde i brug og oprettelse af nye gårde. Selvom Seyðabrævið er en sen kilde i vores situation, skønnes dens udsagn at afspejle forhold, der har rødder tilbage i de foregående århundreder.

Et *ærgi* er en særlig nicheudnyttelse, der kræver tilstedeværelsen af en række faktorer: Økologisk variation med særligt gunstige græsningsressourcer, mulighed for indhøstning af vinterfoder, stabil ferskvandsadgang og adgang til brændsel. Egnede pladser til oprettelse af et *ærgi* er på grund af Færøernes geografi begrænsede, og når de egnede steder først har været optaget, er den videre samfundsmæssige ekspansion blevet besværliggjort. I denne sammenhæng er det væsentligt, at hovedgård og *ærgi* udgør et hele, der tilsammen udgør driftsmåden. Den færøske natur har således sat et loft over denne driftsmådes mulighed for at ekspandere, men ved at indføre det ekstensive fårebrug i stedet er problemet løst, idet det giver en større spredning af udnyttelsen af udmarkens ressourcer. Dette aspekt – her kaldet "den geografiske spændetrøje" – tillægges afgørende virkning på de færøske *ærgirs* forsvinden.

Omtalen af de eksterne faktorer indledes med vidnesbyrd om handel og forbindelser til omverdenen. Det arkæologiske materiale indeholder en lang række på indikatorer herpå i form af importeret materiale både fra vikingetid og tidlig middelalder; men vi kan dog ikke afgøre, hvad der måtte være eksporteret. Med forsigtighed kan det antages, at der sker et skift i de importerede materialers oprindelse, hvor landnamsperiodens bredere kontakter mod både syd og øst i tidlig middelalder koncentreres mod øst. Dette skal formentlig ses i sammenhæng med den norske centralmagts interesse for de nordatlantiske øer. Denne interesse afspejler sig i de skriftlige vidnesbyrd allerede med den norsk-islandske handelsaftale ca. fra år 1020. Med den langt senere Hansahandel får vi et indblik i handelen mellem Norge og Hansaen, hvis hovedhjørnesten var tørfisk for korn. Der er ingen vidnesbyrd om isolering af Færøerne i den aktuelle periode, og formentlig inddrages øernes produkter i den almindelige handel. Hvad kilderne i meget ringe grad oplyser os om, er, hvad færingerne i øvrigt eksporterede. Indtil slutningen af 1200 årene, hvor tørfisken og andre fiskeprodukter vandt frem i den norske eksport fra Bergen, må landbrugsprodukter også have haft en central rolle, såvel ind som ud af Bergens Havn, og

det er sandsynligt, at uldprodukter i form af spundet garn og vadmel fra Shetland, Island og Færøerne har været centrale incitamenter for den tidlige norske handel.

Kirkens rolle i den tidlige middelalder belyses både gennem arkæologiske og skriftlige kilder. Fra 1120erne var Færøerne formentlig et eget bispedømme, og i Kirkjubøur opbygges i de følgende århundreder et egentlig bispesæde og kirkecenter med Magnuskatedralen som det mest spektakulære monument. Katedralen ses som resultat af en forudgående styrkelse af kirkens rolle såvel ideologisk som økonomisk, og der argumenteres for, at Færøerne i lighed med Island indtil engang i 1200 årene byggede på et egenkirkevæsen. Vi ved ikke hvornår og hvordan tiende er blevet indført på Færøerne, men Kirkjubøur-centeret vidner dels om en anseelig værdiproduktion i det færøske samfund, dels om kirkens evne til at lægge beslag på en del af disse værdier.

Den anden eksterne magt var den norske kongemagt, der formentlig har opkrævet skatter på Færøerne, men der er desværre meget få kilder til belysning af dette. Kongemagtens økonomiske interesser har desuden ligget i landingsafgifter og bøder, og da pengecirkulationen formentlig har været meget lille på Færøerne i tidlig middelalder, kræver det tilstedeværelsen af andre omsættelige produkter. Værdiskaberen i det færøske samfund kan meget vel have været fisk og uld. Arkæologiske undersøgelser på Nordskotlands kyst viser, at intensivt dybhavsfiskeri og bearbejdning af fisken er en mulighed, men der er ingen lignende vidnesbyrd på Færøerne. Den anden værdiskaber er en oplagt mulighed, hvilket må have ført til øget vægt på fårehold. Herved har den færøske bonde erhvervet sig produkter i form af spundet garn og vadmel, der har været gangbare ved erlæggelse af skatter, tiende, bøder, leje og udveksling. En stadig større vægt på fårehold vil stå i modsætning til *ærgi*-bruget, idet de samme område ikke både kan bære et stigende ekstensivt fårehold og den særlige nicheudnyttelse, som sæterbruget er udtryk for.

En kombination med større vægt på fiskeri og ekstensivt fårehold vil føre til samme resultat, nemlig at de færøske *ærgir* forsvinder, som en del af en forældet driftsmåde.

Extended English summary

The first person to suggest the possible presence of a Viking Age shieling economy in the Faeroe Islands was Sverri Dahl in the 1950'ies. Based on the results of Christian Matras' linguistic studies, Dahl pinpointed 18 different sites, where the place names suggested an earlier function as a shieling site. A number of these sites, contained the remains of visible ruins, and in 1965 Dahl carried out a minor excavation at Ergidalur on the island of Suðeroy.

Here, he uncovered the remains of a small 5 by 3,5 m large building, and interpreted the site as a shieling or *ærgi*. The building could be archaeologically dated to the late 10th or early 11th century. A more recent survey, revealed the remains of yet another building of approximately the same size, as well as the presence of foundation stones in the bank sides of a brook running between the two ruins.

Some twenty years later a power plant was projected close to the village of Eiði, on the island of Eysturoy, using the waters of Eiðisvatn as a reservoir. This provided the opportunity for Føroya Fornminnissavn to carry out extensive investigations of the site of Argisbrekka, between 1985 and 1987. The site lies at the eastern end of Eiðisvatn, and is dominated to the east by the two mountains – Vaðhorn and Slættratindur, chapter 1-2. Slættratindur is, with its 882 meters, the highest mountain in the Faeroes. South of the site, the landscape bears witness to generations of peat cuttings, in use up to present times. Excavations in Eiði, have proved that the village dates back to the Landnam period, and the head farm of Argisbrekka is most likely to be found here.

All in all, the remains of 23 buildings were uncovered and excavated. 22 of these can be dated to the Viking Age/Earliest Middle Ages. The 23rd is undated, but probably fairly recent. Among other traces of activity hard to date, was a "field-system", Area XIII, chapter 15, consisting of a limited area, criss-crossed by furrows, created by a systematic turning over of the soil. A corroded iron artefact, quite possibly the remains of an iron hoe, was found in one of the furrows. The so-called field is stratigraphically dated to contemporary with or slightly younger than the Viking Age/Norse settlements. Despite extensive pollen analysis, no traces of oats or barley have been recorded, though various grasses have been identified. The many fragments of dried and carbonised peat, found in the furrows, as well as heat affected stones and ash, may well indicate a deliberate fertilization of the area,

though all traces of dung have disappeared. Grains of naked barley were found in occupational deposits, but it is naturally impossible to determine their provenience.

The 22 Viking Age buildings were mainly concentrated in two large settlement areas, fig.5; an eastern and a western area containing respectively seven and thirteen buildings each. Each main settlement area contained two to three smaller settlement units made up of a dwelling house and one or two outhouses.

Three types of buildings emerged; dwelling houses, work huts and storage buildings. Regardless of function, the buildings were all built with walls of turf, sand, clay and gravel. For further stability, stones had been added here and there. Although turf-built buildings are well known, as well as common, in Iceland and Greenland, Argisbrekka is, so far, the only known Faeroese settlement with buildings entirely built in this technique.

Most of the buildings are orientated east west with an entrance through the western gable or placed in a corner. Typical of the dwelling houses, are their two rows of roof-bearing posts, a stone built fireplace, smaller pits and one to two turf-built benches. The cultural deposits are fairly thick, while the floor remains tend to be restricted to an area in the immediate vicinity of the fireplace. These buildings are generally 7 to 8 meters long and some 3,5 meters wide, although smaller buildings between 3,5-4 meters long were also to be found.

The smaller outhouses, although outfitted with fireplaces and benches, lack the thick cultural deposits typical of the dwelling houses. Few, if any, artefacts were found, and presumably these structures functioned as work huts. The roof-bearing posts are restricted to one at each gable, or in some cases, to one in each corner of the room. The work huts are some 3 meters long and 2-2,5 meters wide see e.g. Chapter 12.

The storage buildings were built along similar lines as the outhouses/work huts. However they lack fireplaces and contained almost no floor deposits. In one instance, an air channel was discovered leading into the building under the paved entrance, apparently with the object of providing an even temperature for the stored products.

In several cases, dwelling houses and storage houses, or buildings with a more complex function not yet fully understood, were built as a pair, joined by a common, turf-built long wall. These buildings were invariably erected on the edge of a, now fossil, brook, for maximum drainage effect. Other small outhouses were built separately from the

dwelling houses, and only archaeological interpretation link them together as a unit. Each unit is composed of a dwelling house and one to two outhouses. This fits in very well with the 13th century Laxdæla Sagas description of an Icelandic *sel* as consisting of a dwelling house and a storage building, "selin váru tvau, svefnsel ok búr", while an 18th century source adds a third building to the unit – a kitchen building (*eldhus*), Chapter 17.

Altogether we have eight, possibly nine units. Assuming that a single unit was in use for a generation, the duration of the settlement as a whole is some 200 years. However many of the buildings bear evidence of several major alterations, which could indicate a period of use beyond a generation per unit.

The younger units at Argisbrekka, grouped in the western settlement area (Chapters 5-7) are those that have been easiest to date archaeologically and have also produced six ^{14}C dates – Chapter 19. Both methods suggest that activity in the western area ended some time in the mid 11th Century. The horizontal stratigraphies as well as ^{14}C dates (K4896: 720-960 1 σ; Ua-1456: 780-1020 1σ) indicate that activity in the eastern settlement area started some time in the 8th century, and possibly as early as the late 7th century. Fig. 167.

Analysis of the settlement development and topographical considerations, as well as ^{14}C dates and an evaluation of the inter-relationship of the cultural layers between settlement unit I, II and XII all point to the conclusion that during the 10th century, two parallel units were in function, i.e. that the resources at Argisbrekka were being exploited by two, contemporary sæter units. Towards the end of the occupation, some time in the 12th century, only a single unit was in function and it seems likely that the site was abandoned some time during the middle or late 12th century. Unfortunately, the few artefacts recovered from the eastern settlement area, cannot be dated more precisely than Viking Age/early Middle Ages. While the house types may provide us with some pointers, we will have to rely on the natural sciences for more specific dates.

Apart from the many finds of organic material, such as wood and leather, which could be recovered due to the excellent preservation conditions in the western area, very few artefacts were present at Argisbrekka – Chapter 23. Considering the number of buildings unearthed and the size of the excavation, only a fraction of the number of artefacts that one would expect to recover were found. The numbers are also surprisingly few compared to the numbers found at Viking Age

farmsteads such as Toftanes. Furthermore, we found surprisingly few broken, and therefore discarded objects. A fact that is suggestive of a different pattern of behaviour than that practised on coastal farmsteads. Besides the numerous finds of wooden objects, we do have a cross section of the usual artefacts present on Faeroese Viking Age/Early Medieval sites. These include whetstones, steatite bowls, spindle whorls of steatite and local tuff, round bottomed clay vessels as well as various metal objects, such as knives, shears, locks, and slag. Several glass beads were recovered as well as a number of metal ornaments, such as rings of silver and bronze, a circular brooch and a bronze ringed pin of the polyhedral type. Thus, while the actual composition of artefacts is typical of a Viking Age site, the surprisingly small number recovered, is one more indicator of the alternative function of the site.

The physical location of the site of Argisbrekka is *a*typical of the known Faeroese Viking Age settlement pattern -which is coastal- bar the above-mentioned site of Ergidalur. Furthermore the buildings differ partly in size, specifically that of the smaller dwelling houses, in the placement of their entrances, and partly by being turf-built, a technique that seems particularly well developed at Argisbrekka. Although these characteristics are so far unique in the Faeroe Islands, they are a common factor on Norwegian and Icelandic shieling sites, and fit well within the frame of the Viking period.

The artefacts do not suggest a lower social status for the settlement, due to the *a*typical site location. On the contrary, a different behavioural pattern is indicated due to the function of the site, resulting in the discarding of fewer artefacts. The place name may in fact indicate the actual function of the site. The old Nordic word "ærgi" is interpreted as meaning "summer pasture" and can include the presence of buildings from which the animals can be supervised.

How we are to interpret Area XIII, the so- called "field system", in this context is somewhat uncertain. However it seems logical to see the "field system" as a means of exploiting the manure produced on the site. No cultivation is known on the Icelandic *sel*, but as North Atlantic shielings are so little known from this period, I think it would be unwise to exclude the possibility of some form of concurrent cultivation.

Comparative localities in the Faroe Islands

In his study of place names, Matras concluded that sometime during the 9th century, the Gaelic word airge was adopted into the Norse

language, and the name is seen widely distributed in those areas settled by western Norsemen during the Viking Age. One would expect, that the existing Norse terminologies were sufficiently developed to describe the phenomenon and related activities, and it is indeed odd that the word was adopted into Old Norse – Chapter 24. The Faeroese landscape, while variable, is far more compressed than that found in Norway, and lacks the great variation in vegetation zones. As the distances are shorter, different vegetation zones of a far less varied character than the Norwegian are to be found in close proximity to the main farmsteads. None of the surveyed Faeroese sites with traces of buildings interpreted as ærgir lie further than 4-5 km. ($\bar{x}$: 3,0 km) from the supposed main farmstead, and the average altitude of the sites is only some 76 m above sea level – Table 15. Despite the sites proximity to the coast/main farmstead, the material from Argisbrekka places the site firmly into the archaeologically defined group of shielings that are classified as, according to Reintons' typology, a full-seter. That is a seter, used throughout the summer as the base for the milking of animals, treating and storing of milk and other dairy products, as well as for the harvesting or collecting of winter fodder.

While Argisbrekka and possibly the other Faeroese *ærgir* qualify as "full- seters" due to the activities carried out on the site, their location in the landscape, so close to their supposed home farmsteads, place them in the category of "heim-seters". This duality may have been one of the reasons for adopting a new word to describe a known activity, which differed in certain aspects from the original concept. This suggestion need not necessarily apply to the whole Norse area, where some sort of *ærgir* activity was practised. The different geographical backgrounds and existing economic systems may well have had a different impact on the adaptation of the local Norse economies.

When Sverri Dahl mapped the Faeroese *argir/ergir* sites, he pinpointed the presence of structures on 7 of the 18 sites. My fieldwork carried out in 1989, was partly aimed at surveying known *argir/ergir* sites, and partly aimed at surveying areas, where the local topography indicated that such sites could be found, or sites where unexplained buildings are to be found in the present outfields.

I have divided the surveyed sites into two groups – a simple and a complex group, each consisting of five sites – Chapter 24. The first group is made up of small 4,5-5 x 3 m^2 structures (internal measurements) as exemplified at Argisá on Skuvoy, fig. 199. The building was here built with turf walls. Just to the north of the ruin, a depression

caused by a now fossil waterfall was registered. The depression could well have served as a pen, while the site functioned as a *ærgi*. Buildings in this group can also have been stone built, such as the ruin at Ergibyrge. The sites forming the simple group fit very well into our interpretation of *ærgir*, and the surveyed surface structures seem to mirror certain of the buildings found at Argisbrekka, such as the early phases of Area VIII, House 3 or Area XII, House 1, Chapter 3.

The second group contains complex structures showing two to three transverse partitions, or, as at Havnarbøur, fig. 192, with additional structures added to the western long side. Surface measurements tend to place the average internal length of these buildings at 9 m, though the building at Havnarbøur measured some 13,5 m. In several cases, the ruins have been subjected to later secondary use, for example as sheep pens, further complicating surface interpretation. The group of complex structures is more difficult to interpret, especially at Havnarbøur and Kvíingadalur, where a farm interpretation cannot be ruled out. During the late 17th century, farmers were sought to settle and farm in Kvíingadalur, under certain specified conditions. It is not known, though generally considered unlikely, whether anyone accepted the offer, however the possibility of someone having done so cannot be ruled out. Havnarbøur at Argisá lies in a fertile area at the bottom of Oyndarfjørður. Some 60 years ago the area was drained for (re) cultivation and traces of old agricultural activity (*teigar*) subsequently reported. On the other hand, the site of Havnarbøur has a close parallel in the Icelandic *sel* site Brennigil in Austurdalur. A surveyed three roomed building at Nesvík with an internal length of 18.2 m bears a close similarity to other ruins forming the complex group of *ærgir*, however the ruin is longer than any known *ærgir* structure and is generally interpreted as a deserted medieval farmstead.

All of the non-excavated sites are undated, except for the fact that most of them must be of a considerable age. In order to place these sites in an acceptable universe many of these have been subject to mythological interpretations, such as Í Hópinum, earlier known as Íslendigatoftir, Chapter 24. Local legend has it, that the site was built, long ago, by Icelanders in need of a winter shelter. In other cases, the ruins have been totally forgotten, as on Skúvoy. The difference between the simple and the complex group of ruins could be functional, chronological or geographical. It is interesting to note, that so far, the complex group is only to be found on the northern islands. We know that medieval dwellings are shorter than their Viking Age counterparts,

and some of the ruins in the complex group could be the remains of medieval farmsteads. However the validity of this chronological-functional factor is difficult to determine on the basis of our present surveys. It is unlikely however that some of the ruins, such as those on the southern side of Borðoyarvík, ever were proper farmsteads, due to their aberrant location in relation to the known early settlements on this part of Borðoy and because of the poor harbour conditions here.

The location of the various ruins within their conjectured resource areas does not seem to follow any fixed pattern. However, the ruins do seem to have been built in spots providing a certain overview of the local landscape. The ruins at Ergidalur command a view of the fertile pastures bordering Nesvatn, while from the ruin at Argisgjógv a clear view of the slopes beneath the gorge can be had. Area VIII at Argisbrekka lies at the foot of a slope with a clear overview of the meadow bordering Eiðisvatn. On the other hand, the ruins at Havnarbøur, Argisá at Kvívík and Area I, II and XII at Argisbrekka, have all been built mid in the main resource area.

We know that access to water is central to any form of shieling activity. The animals, especially the cattle, have to be watered, milk and dairy products cooled and containers and utensils cleansed. It is, however, difficult to extrapolate from the present to the situation in the Viking Age/ Early Middle Ages. As far as it is possible to determine, the Faeroese watercourses are known to be stable. Regular water tables are only found at a few sites in the Islands, and the vegetation is only able to retain a small measure of the precipitation (rainfall). The water simply flows rapidly away. Today, the driest months are May to July, and droughts are not infrequent. Minor watercourses, deprived of an inflow of water from major streams, often dry out. It is, and was, therefore necessary to have a clear idea of the local water flow, in order to avoid an acute shortage of water during the critical months. The local brook at Argísgjógv, Selatrað has a poor water flow, however this need not have been the case in the Landnam period.

Due to the relatively high degree of settlement stability in historic times, it is, in most cases, fairly easy to determine with some degree of probability, which villages housed the main farmsteads belonging to the various *ærgir*. It is thus almost certain that the ruins at Torvklettur had their main farmstead within one of the old *"bylingur"*, that is farm areas, in Klaksvík, probably that of Uppaslir, as the ruins were found in Uppsalirs' outfields. Any retrospective interpretation is of course dangerous, in that we lack an independent source as a basis for

historical criticism. Argisá á Havnarbøi lies within the area belonging to the modern village of Hellurnar, which places the site in the parish of Fuglafjørður. However the proximity of the site to the village of Oyndafjørður, argues in favour of a link between the two.

Despite these uncertainties, it is interesting to study the possible lines of communication between the *ærgir* sites, or probable *ærgirs*, and the sites of their presumed main farmsteads. Livestock had to be driven to and from the *ærgi*, milk and dairy products had to be conveyed back to the main farm, likewise winter fodder and any other secondary produce, as well as domestic utensils. Accessibility only seems a problem in two cases. That is between Argisá á Havnarbøur and Fuglafjørður, if the main farm is indeed to be found there, and between the shieling sites of Kvíingadalur from Gerðar, which would require a difficult journey across the fell of Kvíngadalsskarð. In several cases, transport by boat would have been possible, which would have facilitated the return transport of utensils as well as secondary dairy products, while the livestock would most probably have been driven over land. In all cases, the distance between the shieling sites and their presumed home farms is practicable, and in fact Argisá by Selatrað, lie, only 1.6 km from the village. None of the ruins lie at any great height, however it is characteristic that those lying highest are to be found south of the northern islands. This is, as mentioned before, due to the natural landscape, where the northern fells rise steeply and are difficult to gain access to from the coast. The highest placed sites are those of Argisá on Skuvoy, Ergidalur and Argisbrekka. Movement between the main farm and the *ærgi* is not affected by differences in elevation and can be both horizontal and vertical. What is important is that the resource area lies beyond the area of daily exploitation, in order to maximize utilization.

In several cases, a number of *ærgir* were found placed along present administrative or economic boundaries in the outfield – that is by parish or outfield boundaries, Chapter 25. It is evident that these boundaries are younger than the *ærgir*, as it would be highly impractical to establish a site in an area, where parts of the available resources are out of bounds. The boundaries between the individual outfield plots are the result of the existing agricultural system based on extensive sheep farming, however it is extremely difficult to date the individual boundaries. Some of the parish boundaries are very old indeed, as must be the case at Argisá by Kvívík and Ergidalur, and both these *ærgir* must predate these. The parish boundaries are identical with the boundaries

between the individual villages, and though we cannot therefore say that this or another village is younger than the local *ærgir*, we can say that the boundaries in the landscape are.

The material submitted here is far from homogeneous. It contains low-lying ruins of more than one room, ruins of two or more buildings with common walls mainly found on the northern islands, and higher lying, small, single roomed buildings. The complex sites, such as the ruin in Havarbøur, pose interpretational problems, since it is difficult to determine whether these are isolated farms or *ærgir*. As far as we know, medieval buildings, at least the main buildings, are shorter than their Viking Age counterparts, so we are faced with as possible chronological as well functional aspect in the interpretation of, for example, the ruins at Havnarbøur.

At the sites of Ergidalur and Ergibyrgi, we found two or more single structures. On other sites only a single structure could be mapped, however other structures may be present but impossible to see on the surface. We may be looking at two different plan arrangements, the one consisting of built together buildings- often gable against gable, the other with a number of free standing structures within the same occupational area. The one excavated site, Argisbrekka, has examples of both. In Area VIII House 1 and 2 – a dwelling and an outhouse- share a common long wall. The same construction can be seen in Area VIII House 3 and 6. Free lying, small buildings such as Area XV, House 1, were also present. There is just one example of the gable-to-gable joined structure in Area I, House 1 and 4.

The difference between the simple ruins and the more complex structures could be functional, chronological or geographical. Nor can we dismiss the social factor. As the source material presents itself today, the geographical factor certainly plays a role, but does it provide the sole explanation?

Some shielings in the Norse area

As things stand today, it seems extremely probable that the Faeroese Landnam economy encompassed the use of *ærgir* or some sort of shieling system (Chapter 26). Since this economy belongs to the oldest Norse settlement of the islands, it is highly likely that the basic elements in the economy were introduced by the immigrant farmers and then adapted to local conditions. According to tradition, the Faeroe Islands was colonized by Norsemen from south-eastern Norway, from Sogn, Rogaland and Agder, and philologists have proven a southern

influence on the Old Norse in the form of adopted Gaelic words into the language. This connection is supported by the archaeological material in the form of, not least, the ring-headed pins, jet jewellery and special ornaments such as the circular brooch from Argisbrekka. It is highly probable that these commodities were not just bartered across the North Atlantic, but that the people who wore them moved about within the area. It is extremely likely that in the wake of the westward Viking expansions, a lively traffic of people and goods existed between the various colonies, resulting in a cultural interchange.

If we are to understand the common features and differences in the Landnam economies, specifically the *ærgir* or forms of shieling activity, we must not only look towards western Norway but also focus on the economies south and west of the Faeroes, in order to evaluate which impulses may have given the Faeroese *ærgir* their own characteristics.

The exploration of cultural remains in the mountains of Norway started early. Bjørn Hougen and Johs. Bøes's research was the result of archaeological priorities in the 1930'ies. Subsequently, post-war expansion of hydroelectric power stations, gave rise to renewed archaeological activity in the affected mountainous areas. The result was an enormous increase in registered sites, as well as an increase in our understanding of how mountain resources were exploited in prehistoric times – especially in the Stone Ages. A totally new understanding of these resources, and the importance of their role, especially that of iron, in the prehistoric economies took form. In the 1970'ies, a countrywide registration and evaluation of the cultural and natural assets of the Norwegian lakes and surrounds, led once more to a massive increase in registered sites, and high-mountain research shifted from the Stone Age to the Iron Age. Our understanding of high-mountain resource exploitation in prehistoric and early medieval times has increased substantially, quantitatively as well as in quality, with the appearance of new site types and new problem complexes, such as the hunting groups. The vast increase in late Iron Age and Early Medieval sites has caused a re-evaluation of the age of the Norwegian shieling economy, as well as the relationship between farming, high-mountain resources and the level of integration within society. The re-examination of older research material has also provided worthwhile information on the planning of smaller ruins and their possible functions.

On the whole, most of the recently registered sites in the west Norwegian mountains lie alone, though some are to be found in close proximity, and a few include the presence of a grave mound. With

or without grave mounds, the sites lie close to the timberline by the transition to high-mountain or in the high-mountain area itself – that is, between 800 – 1150 meters ASL. It is furthermore remarkable and worth noting, that a majority of these sites are to be found in close proximity to historically known shielings, a number of which have been in use up to the present. A number of sites have been Carbon 14 dated, and these lie between 600-1100 A.D, with a predominant number within the period 700-1000 A.D. Pollen diagrams, covering the same period, show a decline in deciduous forests and an increase in grasses and herbs. A number of pollen diagrams show the presence of grazing in the Bronze Age and younger Iron Age.

Of particular interest to the Faeroese situation, are the results of two large archaeological projects carried out in the Sognefjord area in the 1980'ies. These projects combined surveys, re-registration as well as excavations. One of these, the Friksdal project, covered the Henjadal valley, where a number of historic shieling sites had previously been registered. Three kilometres from the shieling site of Heimsta Friksdal, whose history can be dated back to the early medieval period, and not far from Voggebreen, traces of at least 20 sites as well as enclosures, coal pits and stones with cup-shaped marks were registered. One of the sites, Site XIa, was totally excavated and together with the information gathered from other surveyed sites, a certain construction pattern emerges. On the surface, the buildings appear as a stone-built three-walled structure with an open southern gable. Most of the nine structural units are built in pairs, sharing a common long wall, and measure between 4-9 meters in length and 3-4 meters in width. Excavation revealed an inner building with earth dug wooden walls, screened by insulating stonewalls. Across the open southern gable, a row of stones, interpreted as sill-stones, must have carried a wooden wall and doorway. Traces of two to four roof-bearing posts could be registered in the earth floor. A large fireplace and a number of cooking pits complete the picture, and together they indicate that the building underwent a number of phases. Many of the pair-built buildings consist of one building with a fireplace and cultural deposits, while the other is devoid of the same, suggesting that it may have functioned as a storage hut.

Among the objects found were the iron shoe from a mattock, knife blades, fragments of iron nails, spindle whorls and warp weights, fire flint, whetstones and four glass beads, as well as two small clay shards. The Carbon 14 dates, place the main functional period of Svolset at between 400 A.D. to the Viking Age – Early Middle Ages. It seems

likely that a move was made to Heimsta Friksdal, which seems to have been in use into the 14th century. An area containing coal pits was also found and together with a series of pollen diagrams, these point to an early exploitation of Svolset as a grazing ground in the late Bronze Age. The excavator interprets the site as a form of shieling; however it is difficult to determine how many of the nine units were in function at a time. It is probably going too far to see them as a reflection of the nine land registered farms in Sydstrond, or as belonging to three or four of these, with two units each. Upon visiting the sites in 1991, there was no doubt that there are clear parallels between the Svolset buildings and those at Argisbrekka, both in size, construction and, up to a certain point, in layout.

Another large archaeological project, involving surveys, registrations and excavations, centred on Nyset Dalen and surrounding valleys in the 1980'ies, came into being as a result of the expansion of hydroelectricity on the southern side of the Sognefjord. 135 new sites were found at an elevation of 900-1100 meters. 40 of these sites belong to the period 300-1000 AD. Surveys were carried out in another seven side valleys in Årdal and Lærdal. By 1992, over 100 sites were registered in this area. The sites have been dated by Carbon 14, and the material from the Nyset-Steggje project proves that a form of shieling economy was practised as early as ca. 400 AD – that is, in the transition from the Roman Age to the Migration period. The investigations show too, that the activity in the area can be traced back to the late Bronze Age, ca. 500 BC.

One of the excavated buildings, Fossdalen unit A, bears a close resemblance to some of the buildings at Argisbrekka. The building is 4,5 meters wide and 7 meters long. The walls are of turf and stone and the roof was upheld by a double row of posts. The inner long-walls are flanked by earth-built benches, and in the middle of the floor, parallel with the long-walls, lies a 1,4 meters long fireplace. A further two fireplaces were found. The entrance to the building was through a door in a corner of a gable wall. The objects and artefacts found, as well as the Carbon 14 dates, indicate that the building was in use during the Merovingian and Viking Age periods.

The objects found here, include iron slag, arrowheads, amber and glass beads, whetstones, steatite spindle whorls and warp weights, indicative of both male and female activity. The botanical and zoological material, show the presence of fresh water fishing, farming and contact with salty fjords.

Obviously, one cannot interpret all of the sites as shielings. Nyset

Dalen was once a reindeer area, and furthermore the valley lies in the path of the main line of communication between east and west Norway, and many of the sites must be understood in these perspectives. There is, however, no doubt that many of the late Iron Age, Viking Age and Early Medieval sites do reflect a form of shieling activity. The Nyset-Steggjevass ruins are generally much larger than the buildings at Argisbrekka, and it may be that their size reflects hunting/fishing activities, as well as iron production. In Gudmedalen in Aurland, two out of a group of 14 ruins have been excavated. These date from 200 to 700 AD. and are 10 and 17 meters long respectively and 4 meters wide. Despite their large sizes, they are interpreted as the remains of shielings. A couple of hundred meters from the site, the remains of a slagheap were found, dating from the same period as the oldest buildings.

The mountain valleys in the Bergen area are somewhat more isolated, and the Breheim project has confirmed that shieling activity in the area is restricted to the late Iron Age, Viking Age and early Middle Ages, ending some time in the 14th century.

The archaeological material reveals a form of shieling activity that is integrated in the west Norwegian agricultural system from, at the latest, the late Iron Age. It is therefore more than likely that the Viking Age farmers dispersed across the Northern Atlantic were well acquainted with the system, and probably put it to use in local areas with a similar topography. Finally, the "Gulatingloven" states that mountain grazing was widespread in the 11th century. Archaeological research and analysis has, however, not yet revealed the precise character of this elder form of shieling activity, and we cannot assume that it was identical to the later Norwegian shilling system as we know it from its heyday in the 17th, 18th and 19th centuries.

The North Atlantic expansion brought the Norse landnamsmen to Iceland at the end of the 10th century. The historically well-substantiated Icelandic shieling system has traditionally been interpreted as being "of pure, Norwegian origin in the Saga period", to quote Reinton. Since the Sagas were first written down in the 13th century, modern interpretation differs from that held at the time when Reinton wrote his works. One of the main problems with the Icelandic material, is, that though we probably have identified a couple of thousand shieling sites, none have yet to be dated to the Viking Age or Landnam period. Strictly speaking, we still do not know whether the landnam economy included a form of shieling or *sel*-system. On the other hand recent research has shown that shieling sites, such as Engihlíð, were abandoned

in the early Middle Ages, and that a fairly comprehensive place name material shows that the older *sel*-sites in the lowlands were overtaken by proper farmsteads. Thus it seems quite reasonable to presume that the *sel*-system formed part of the Icelandic economy from the beginning.

The law codex "Grágás" from the 12th century uses the word *shieling* [saeter] instead of *sel*, which is probably due to Norwegian influence. According to Grágás, it was forbidden under penalty of a fine to build a shieling in the common pastures. If built, they were to be demolished. References to shielings abound in other law texts as well as in the sagas, which can be interpreted as a testimony to the systems' high age – however this can only be proven by archaeological investigations. The decline of the shieling economy in the late 14th and early 15th century is traditionally attributed to a lack of manpower, primarily caused by the Black Death or Plague of 1402-05, binding the available work force to the home farms. However changes within the ecosystem must also be considered.

The presence of sites with special functions was an early consideration in Greenland. However, research in the subject first really got under way with the Scandinavian project of the 1970'ies and resulting investigations. Characteristically these have led to an increased awareness, and thereby new sites as well as a re-evaluation of the older material. Surveys and research in the valley of Qorlotoq in the Eastern Settlement has more than doubled the number of sites previously known. Amongst these we have a number of sites on both sides of the valley scattered at an elevation of 350-400 meters A.S.L. Based on their plans, sizes and the number of buildings per site they are interpreted as full shielings, dairy shielings and hay shielings. Although the sites have as yet to be excavated, the pattern that has emerged reflects an economy in which each head farm owned a number of shielings with separate functions.

This model fits in with Reintons' original classification of the Norwegian shieling economy, as known in historic times. Whether the archaeological material can in fact bear this interpretation can be questioned. One could presuppose that the Greenlandic shieling sites formed part of a more complicated exploitation of the mountain resources. An analysis of the age composition of cattle bones from excavated Norse farmsteads indicates an economy based on cattle keeping with an eye to secondary products, rather than the produce of meat. A form of shieling economy would thus seem logical and natural. None of the Greenlandic shieling sites have been dated, however it is suggested

that they belong to the earliest post-Landnam phase ca. 985 AD, and that they were soon abandoned thereafter. The disappearance of the shieling system in Greenland is not described in any written or other sources. It is quite possible that the decline of the shieling economy forms part of the general crisis that led to the abandonment of the Western Settlement in the mid 14th century, shortly followed by the abandonment of the Eastern Settlement. The degree to which the crisis affected the individual settlements is subject to discussion and interpretation, such as the ultimate catastrophe at the farm of Nipaatsoq, V54. It seems likely though, that depopulation began somewhat earlier, affecting all aspects of society and resulting in a lack of manpower. This process could have taken as little as 20-30 years.

We lack all traces of Viking Age or Early Medieval sites that could indicate some form of shieling activity in Southern Scandinavia. The one exception is the site of Nødskov Hede by Lemvig in Jutland. The small, isolated buildings consist of a small 2 by 4m building and a larger one measuring 17,5 m in length, partitioned into three rooms. One of these rooms contained a fireplace. 140 m from these lay a further two, likewise ling-turf built buildings of approximately the same size, though one of these contained a fireplace. The excavator interpreted the buildings as "sheds for cowherds". According to our present knowledge of the building tradition and patterns of that period, there is no doubt that these buildings are highly atypical. Surveys carried out on the island of Saltholm in the Sound have revealed the presence of some sort of shieling activity that can be traced back to at least the 18th century, and probably earlier. Younger maps contain the names Danish and Dutch dairy sheds, which may indicate a function as dairy shielings.

As mentioned in the introduction it is important, in order to understand the Norse context in which we must see the Faeroe Islands, to look to the Southwest and the situation on the Shetland Islands, Orkney, the Hebrides and the islands and mainland around the Irish Sea. This includes the sparse archaeological material, be it home farms or shielings, as well as the place name material, which may indicate the geographic source of the term *ærgir*. In Scotland and the Hebrides, shielings were known as *airigh* in the west and *ruigh* in the central highlands and in the east. Contact between Norse and the local population is likely to have occurred most frequently in the western area.

It is interesting to note that there exists a saga text (probably dating from the 13th century) that mentions shieling activity in the Caithness

area of Scotland. Orkneyinga Saga narrates an episode that occurred southwest of Thurso on Caithness in northern Scotland.

"Þá, skilðusk Þeir Þorbjorn frá foruneyti jarls ok til auðnaselja nokkurra, Þeira er heita Ásgrímsærgin. Þeir Magnús sóttu eptir Þeim Þorbirni ok báru Þegar eld at húsinu." (after Guðmundsson 1965, p.281 – 282; see also Pálsson & Edwards 1981, p. 213). "Thereupon, Thorbjørn and his party left the Earl to depart to the abandoned shieling known as Ásgrímærgin. Magnus and his men followed after them, and put fire to the buildings."

"Ásgrímsærgin" is a place name made up of the Norse male name of Asgrím (ur) s and the word shieling/sæter/ærgir. One can practically hear the meeting of cultures in the name. The Orkneyinga Saga further relates that on the same morning as these occurrences took place; Earl Rognvald is on his way to meet with the farmer Hallvard at the farmstead of Fosie in Calder Dale, in search of Thorbjørn. A fight takes place and badly wounded Thorbjørn retires to a swampy area, which is easier to defend with the men at his disposal. They urge him to flee into the forest, but Thorbjørn would rather search for Earl Harald (in the hope of gaining help). However Thorbjørn is forced to retreat in the company of just eight men along the Fosie Åen (Forse Water) to finally end at Àsgrímsærgin – and there meet his end.

It can thereby be concluded that the shieling lay in a swampy area, close to running water and forests. Details which all fit in with the resources needed: Fuel (wood or peat), pastures and a steady fresh water supply.

In Scotland and the Scottish isles, place names are excellent indicators of the distribution pattern of a farming system based on shielings. On the Hebrides, we rarely find place names including the name *sætr*, however this is compensated by the widespread presence of *ærgi* names. This is true too of the Inner Hebrides and the neighbouring mainland from southern Skye to Kintyre and Arran and, as we have seen, in Caithness, where Norse place names otherwise dominate. –*Sætr*, on the other hand, is found on the Shetland Islands, as for example at Swinister on Dunrossness, but rarely in Orkney, where the friendly and relatively low topography precluded the need for a widespread shieling economy.

The archaeological material with regards to the elucidation of shieling economies in the Celtic areas, already peopled before the Norse expansion, is scarce. On the Scottish mainland, the sources are prima-

rily ethnological/historical and reflect an economy that is mainly post Viking Age. As a rule, shieling based economies disappear in the 18th and early 19th centuries, with the exception of on the Hebrides. It is more than probable, that proper shieling activity is abandoned at an earlier date, in favour of the breeding and fattening of "Black Cattle" for the English market. It is also probable that the shieling practice was affected as early as the 12th century by English interest in Scottish wool production, certainly in the border counties.

The shieling sites can lie close to the main farm (1-1,5 km), and the transition from shieling to main farm and from pasture to infield is far from unusual. The buildings can consist of a small sleeping hut with a fireplace, a small hut and a pen. An excavation revealed the same pattern or plan at Varnish on northern Skye. Here the buildings were just that smaller and rounder in shape. All of these Scottish sites are post Norse, and though not dated, possibly historically recent. A modified form of "sæter" has existed on Lewis up to World War II.

It seems, however, probable that the Scottish shieling tradition is an old one and was widespread. Even on St. Kilda, there are traces of a possible form of *áirigh.* With respect to a dating of the Celtic shieling economy, Marwick suggests that on Orkney, some of the place names are suggestive of pre-Norse Celtic activity, although it cannot be ruled out that they were name given in the Norse period.

A revaluation of the Orkney place name material has revealed that the Norse, not only renamed farms, fields and certain landmarks, but also renamed most of the larger islands themselves. It is probable that this renaming activity was gradual and culminated around the year 1300. In other words a gradual process with certain chronological elements, although the philologist Marwicks' diagrams are on the whole hierarchical, based on size, placement and tax-value.

If we take a look at the interesting *setter* names, these occur in relation with smaller and marginally placed farms. The problem is to differentiate between a *setr* (house) names and *sæter* (shieling) names, and the earlier, so dominant interpretation of *setr*-names as farmstead names is probably too limited. In his review of the Shetland place names in 1901, Jakob Jakobsen faces the same problem. He suggests that where a place name starts with a personal name, the interpretation of *seter* is most likely to be *setr*, that is the name of a homestead. However, if the place name starts with the name of an animal the *seter* probably indicates a shieling – that is an *sæter*. Over half of the Orkney

setter-place names are connected with elements indicating a marginal topographical setting or the exploitation of pasture related resources, such as "Mossetter" and "Cuesetter". In northern Unst, the meaning of *seter* is still understood as " summer pasture for cattle in the outfield ". Interestingly enough there are examples of derivations from the Celtic *airg*, though found less often than the *setter* place names. Marwick rejected the *sæter* interpretation, since there were no physical traces of or historical references to buildings in connection with the exploitation of the summer pastures on Orkney. This is indeed odd, seen in the light of his research into the *airg* place names on the islands.

Recent surveys have uncovered four *airg*-place names, all close to fresh water sources and in good pasture country. However all four of them have been in use within the last 200 years, which can make it difficult to trace eventual Viking Age remains.

Thus the place name material on Orkney and Shetland indicates the presence of a Norse shieling economy of some sort, awaiting archaeological verification. Whether the presence of old Irish or Gaelic loanwords are indicative of a pre Norse shieling system is an open to debate, and once again archaeological investigations may provide the answer.

On the Isle of Man, 40 place names containing an *eary* element have been registered. Most of these lie in the present infields. A further 48 sites with ruins, such as the low elevations at Block Eary are known. These sites are found far from settlements, on open heath or grazing areas. Both of the only two sites excavated and published are important. In the 1950'ies Peter Gelling excavated Injebreck and Block Eary, the latter situated on the northern side of the islands highest mountain "Snaefell". Block Eary has its name from the close lying, now abandoned farm. The site is made up of 17 larger and smaller elevations that can be divided into three groups. Excavation of five of these elevations revealed that they were all man made, and consisted of layer upon layer of turf built buildings with fireplaces and stone paving. Traces of agriculture were found in the form of two small field systems, although these may be the remains of fairly recent potato beds belonging to the abandoned farm. In one of the upper layers of elevation B, a Stephen coin was found dating from 1135-1141. In elevation A, a rounded building was superseded by a number of rectangular buildings – and these two elements, the coin and the shape of the buildings – are the only datable evidence cited. Furthermore, the rectangular shape of the buildings is used to argue for a Norse dating

of most of the complex. The excavations at Injebreck revealed amongst other remains, the ruins of a small 3 x 2 meters turf built building, somewhat irregular in shape, but with a tendency to the rectangular. Traces of a fireplace were also uncovered. In addition, in his search for kilns or wheat drying ovens, Gelling uncovered the additional remains of a number of small structures.

A revaluation of the excavated and surveyed material including comparative material from the Hebrides, reveal that the structures fall into three distinctive groups. One consisting of 10 meter large, circular elevations measuring some 1,5 meters in height, another with smaller elevations measuring some 2-3 meters in diameter and with a height of up to 1 meter, and finally the third group with small, rectangular structures measuring as little as 2 by 1 meters. On a number of sites traces of larger and smaller earth banks were registered. The course of some of these, indicate that they are contemporary with the elevations or building remains. Other earth banks lie isolated, and some of these have been dated to the 18th century. On certain sites, such as Upper Sartfell, traces of pens have been uncovered in proximity to elevations. The archaeological remains on the nameless *eary* sites indicate that there may well have been a functional development. The small stone structures, which I interpret as temporary shelters for shepherds, indicate an alternative exploitation of the grazing areas, possibly contemporary with the 18th century earth banks?

Gelling tentatively suggests that the rounded structure at Block Eary may indicate that the site has roots in the pre-Norse Celtic period, but that the site on the whole is predominantly Norse. He interprets the many *eary*-sites with numerous elevations/structures, as evidence of the re-emergence of a shieling economy on the Isle of Man under Norse rule.

The Norse element may also be present at the site of Injebreck, which contains the remains of 27 larger oblong and smaller round or oval elevations, typical of *eary* sites. Besides the elevations that lie in the centre of the plateau, a rectangular 4,5 by 3 meters large building was found at the edge of the stream that forms the southern boundary of the area. The northern long wall had survived as well as the entrance facing the stream and the course of an earth bank. The site of the structure close to the stream, away from the other elevations that dominate the resource area, as well as the rectangular shape of the building are interpreted as evidence of a Norse dating. A date that only an excavation can prove with any certainty.

Today the *eary* economy is obsolete, however there are sources dating from as late as the 1770'ies that describe *eary* sites and their function. The shift to an economy based on extensive sheep grazing that severely affected the natural resources of the island, may well have brought about the demise of a shieling based economy by the end of the 18th century. In 1580, the Isle of Man exported 2000 sheep to the mainland, and by then many of the *eary* place names had been taken over by inheritance farms. It seems likely therefore, that the *eary* economy on the Isle of Man is medieval or/and older.

The discussion of Manx place names has been intense the last 10 to 15 years, and especially the problem of dating the *eary* place names and their cultural context. Scandinavian rule over the island lasted from the 9th century to the mid 13th century. It has been suggested that the *eary* economy first became widespread after the Norse period, since the *eary* place names lack a Norse or Scandinavian linguistic element. This presupposes that the island was, in the period 800- to mid 13th century, totally dominated by the Norse language and Norse place names, a supposition apparently supported by the other known place names. In this context, it is strange to note that *sæter* place names just do not exist. It has lately been accepted by philologists, that the word *àirigh* probably existed on the island during the Norse period, and that some of the *eary* sites must be dated to this period. The existence of a number of pre-Norse Gaelic place names that have survived the Norse period has also been accepted.

On the north-western side of the Isle of Man, we find an interesting sequence of *eary* place names along the course of the Neb river; Eary Beg, Eary Moor, Eary Glass, Arihymin and Eary ni Kione. A further trek up along a minor tributary brings one some 330 meters ASL to the dale at Upper Sartfell mentioned above. These place names could be interpreted as a number of abandoned *eary* shieling sites, where each *eary* becomes a home farm with a new *eary*, transformed into a new home farm with a new *eary* and so on, until the ruins and earth works at Upper Sartfell are in fact the last of many abandoned *eary*. On the other hand, the various *eary-* sites can also be interpreted as belonging to a number of contemporary, lower lying farms and where a change in economic priorities resulted in a contemporary transformation from *eary* to farm. Only archaeological research can further clarify the situation.

On Shetland, Orkney, the Hebrides, the Scottish mainland and the areas around the Irish Sea, the two place names: *shader* (shieling) and;

áirig: *-ærgi* as a Norse borrowed place name, have a tendency to exclude one another. In the Hebrides, both name-elements occur; *shader* is found on Skye and Lewis and in a few instances occurs on northernmost Uist, Barra, Tiree, Coll and Islay while the borrowed place name turns up on the southern islands and western Skye. There is no clear, topographical reason for this pattern, other than that *shader* related place names have a tendency to occur on more differentiated soil than the borrowed *ærgi/àirigh* do, which could indicate a basic functional rather than chronological difference. The crux of the problem is who was responsible for the spread of the *ergh* place names. Based on the form in which the place name was disseminated the phenomenon is attributed to the Norse population. In Galloway on the Scottish mainland, the occurrence of the *eary-/airie* place name is attributed to a Gaelic population, independent of Norse influence. It is interesting to note that the Gaelic *àirigh* hardly occurs in Ireland, where *búale* or *búaile* and derivatives are commonplace names indicative of a form of shieling economy with very old roots.

New archaeological research in the west Norwegian mountains has once again focused attention on shieling sites and their age. Hunting/fishing, the extraction of iron as well as the exploitation of other of the mountain resources must be taken into account when evaluating the precise character of the agrarian economy and its development from the Iron Age, through the Viking Age to the early medieval period. There is no doubt that the numerous new ruins and sites indicate that shielings in one form or the other played an important role in the west Norwegian economy. It seems highly likely that the 9th century Norse farmers knew of and practised an economy that included some form of shieling activity. This is reflected in the Greenlandic material from Qorlartoq, where surveys have revealed a complex exploitation of the natural mountain resources. In Iceland, a great deal of research into the Viking Age *sel*-practice is needed, however it seems highly likely that this aspect of the agricultural economy can be dated back to the Landnam period, although the oldest traces at present date from the Medieval period. New research and analysis of the North Atlantic material may provide new information on the west Norwegian economy. However, the Norse farmers did not just colonize new territory. The settlers of the Faeroe Islands, Iceland and Greenland came from a population of travellers. In the Viking Age, the Irish Sea could just as well have been called the Scandinavian Sea, since all the material at our

disposal points to a massive Norse influence and settlement in the area. In all likelihood the Viking colonizers, merchants and settlers met a local economy with certain common traits to their own. One of these could have been a form of shieling practice locally known as *áirigh*, and which they took over, adapted and disseminated as *ærgi.* Precisely where the Vikings first met the word and thereby the practice, place name research cannot tell us. However there is no doubt that the word covered a certain function that probably lay beyond the scope of the Norse vocabulary – that is which differed from the function covered by *sel* and *sæter.*

In the light of the above, Argisbrekka is no exception but forms part of a pattern, slotting into a Norse agricultural economy as practiced in Sognefjorden to the east and in the Eastern Settlement to the west. Their ability to adapt their basic produce and to adjust to local topographical conditions, including the assimilation of local words covering new functions into their vocabulary, proves just how able these Norse farmers were at absorbing, adapting and assimilating new cultural impressions.

Farmers and fishers

The Norse expansion over the Atlantic is generally dated to the Viking Age that is from the end of the 8th century to some time in the 11th century, depending on the Atlantic area in question. In the 8th century Norse influence is present in Orkney and the Hebrides and gradually spreads to other areas. The rich Norse grave finds, with their weapons, jewellery and balance scales have been interpreted as representing an aggressive expansion, while the later adaptation to local areas seems to have had a more peaceful character – both in the form of aristocratic dominance as well as peaceful settlement. Further expansion into the Irish Sea seems, until the mid 10th century, to have been a bloody one as testified by the many reports of monastery and cloister plunders. Later sources point to a far more peaceful form of social and cultural interaction as witnessed by the establishment of the important trading centre of Dublin (Chapter 27).

Archaeological and written sources disagree as to the date of the Landnam in the Faeroe Islands. According to Dicuils *Liber Mensura Orbis Terrae* the Vikings had already settled in the Faeroe Islands by the beginning of the 9th century, at least before ca. 825 when the Celtic monk wrote his stories. On the other hand, the datable archaeological material cannot be brought further back than the end of the 9th

century, though it is the 10th century and following periods that are best represented. However a large part of the material does not disagree with an earlier date, since many of the artefacts and structures uncovered fall into a very broad period. If the interpretation of Dicuils text is correct, we only "lack" a minimum of some 50 to 100 years in the archaeological material.

This gap in the material may have a number of natural explanations, one of them being that the remains of the oldest settlements lie under the present bygder or villages, denying easy access to the archaeologists and often disturbed by later activity. A sheep bone, apparently found in a cellar in the village of Syðragøta, has been ^{14}C dated to 600-780 AD 1 σ and 530-820 AD 2 σ. There has been talk of traces of a pre-Norse settlement; however a later revaluation of the material proved it to be medieval. From an archaeological point of view the disparity in the British and Faeroese archaeological material with regards to the beginning of the Norse expansion and settlement is worth noting. Did it really take 100 years for the Landnam to reach the Faeroe Islands? ^{14}C dates of the pollen analyses from the Islands suggest an earlier date for human activity than the Viking Age Landnam, Chapter 22.

In Iceland the start of the Landnam is traditionally dated to the late 9th century. This date is upheld by the archaeological evidence as well as by tephra-chronology that is dates of and the stratigraphical evidence gained from volcanic ash layers. However numerous ^{14}C dates point to the presence of human activity on the island from the mid 7th century, and this activity is interpreted as Norse. Similar early ^{14}C dates have been returned in the Faeroe Islands in connection with pollen analytical evidence of grain growing and other human activity. These early dates are still being questioned and discussed, however ^{14}C dates from Viðgelmir, west Iceland, have shown that the dates obtained vary greatly according to the material subjected, whether bone or charcoal and this could explain some of the very early dates. In this context it is enough to maintain that there are no *archaeologically* datable remains that unequivocally and in all surety point to 7th century settlement either in Iceland or the Faeroe Islands. The possibility still exists of such an early settlement date, but until we have datable artefacts in context with archaeological remains the existence of the early settlement phase remains open to question. From a navigational point of view, the technological advance in boat building would have allowed

settlers to reach the Faeroe Islands as early as the late Bronze Age or early Roman Iron Age. However this is purely hypothetical.

Further expansion in the North Atlantic culminated temporarily with the colonization in the 980'ies of first the Eastern Settlement and thereafter Western Settlement in Greenland. Here the Norse settlers found rich grazing grounds for their cattle, sheep and goats, as well as the much-coveted commodity – walrus ivory. This landnam is only surpassed by the far-reaching western trips to New Foundland, as evidenced by the site at L'Anse aux Meadows. These trips were probably taken in a search for timber and other resources that were in short supply in Greenland.

At its height, the Norse cultural "empire" stretched from Norway in the east to the Western Settlement to the west, and from Iceland in the north to eastern Ireland to the south. The eastern area is most interesting to us seen from a Faeroese point of view. Here the Faeroe Islands lie more or less in the path of north-south and east-west lines of communication.

The settler's choice of land within the North Atlantic was far from accidental. They did not just put out to sea, but had a clear idea of where they could land with their ships, men, women, utensils and domestic animals as well as with a knowledge of how all of these were to be supported. They sailed to land where they could be farmers, and where they could practice their farming in a manner as close to that practised at home. Furthermore it was important that the new country contained resources that could be commercially exploited in trade or exchange with the old world. This is perhaps most clearly exemplified in the choice of settlement areas in Greenland, where the Eastern- and Western Settlements are the two available areas that provided proper farming potential and wherefrom one could reach the northern hunting ground for walrus, *Norðsetur.* These circumstances suggest that not only did the Norse settlers bring their own universe with them, but also a solid cultural and "spiritual" background. If this was so, it seems likely that they also brought with them their social systems in the form of an established hierarchical structure that became characteristic of the colonial Viking Age societies.

Although the faunal evidence is at times sparse there are indications that the settlers not only exploited the agricultural resources available but also supported themselves by hunting and fishing. Bone material has a poor chance of survival in the often, acid Faeroese soil, and high

precipitation followed by a leaching out of the soil only worsens the conditions for preservation. Nevertheless, although we lack concrete evidence, the importance of the marine or "blue" resources in the diet may have been dominant.

There are, however, a number of circumstances that have to be taken into account before we conclude that the Faeroese Landnam settlers were fishermen and hunters. Firstly the apportionment of proteins and carbohydrates in any diet is important, as well as the proper amount and variety of vitamins etc.

Secondly it is important to stress the importance of a stable source of nourishment. Domestic animals are a safe *food-bank* and furthermore they provide a *dividend* in the form of calves, lambs and so forth as well as in the form of dairy products. Grain growing, which probably played a minor role, must also be seen in this context, since it explains why a so time consuming an activity was given a priority, though the results might be meagre. It can be concluded that agriculture played a central economic role in the North Atlantic, a fact that is confirmed by the historically known Faeroese economy.

Isotope analyses of human bone material from the Scottish isles and mainland show that from the 9th century and up to the 13-14th centuries, the population gradually increased their intake of marine resources. With time, fishing gained in importance. The same pattern can be seen in Greenland, although the Norse in Greenland had always been dependant on marine resources.

The choice of an agricultural economy affects the basic factors in social production such as the available means of production, the land as an object for tillage or grazing, the quality, quantity and ratio of domestic herds, the relationship between "blue" and "green" resources, the question of ownership – that is the relationship between ownership and right of use of the land, ships and so forth. The mode of production is based upon and has its outset in the given natural environment. From the first moment the Norse settlers landed on the Faeroe Islands the environment began to undergo a transformation, for better or worse, a transformation brought about through the choice of production.

Our present knowledge of the Faeroese Landnam economy is first and foremost based on archaeological source material. These can be fragments of bone and teeth from domestic and marine animals, fragments of specific parasites and insects, the recovery of whole or fragmentary agricultural implements or artefacts connected with agricultural products such as spindle whorls. The bone material recovered is of

course dependent on local preservation conditions as mentioned above, but also on excavation technique. Small bones such as fish bones are typically first recovered after a sieving of the soil. It can therefore be difficult to compare the results from different excavations and often we must be satisfied with registering the existence of the individual species, see Chapter 20.

Another very important archaeological source is the settlement pattern that can provide an indication of the relationship between the exploitation of different ecological zones.

It is therefore characteristic that the known Viking Age settlements are coast bound, close to decent harbours or landing stages, with access to cultivatable land and fresh water resources. This settlement pattern reveals the wish to exploit the resources of two ecological zones – the sea and the (cultivatable) land.

Finally we have at our disposal the place name material that can indicate the specific function of individual sites such as Argisbrekka or Lambhagi. The place name material lies, so to speak, in layer upon layer in the landscape. It is not only difficult to date the individual place names, but also to correlate those place names that point to a specific activity into a synchronous pattern. It is important to note that place names containing the word Lamb/Lamba are found all over the Faeroe Islands and together with the archaeological find of a kegl, a sort of bit used to prevent lambs from being nursed, bear witness to the milking of sheep in the Viking and Middle Ages.

From the 18th century up to the late 19th century, when fishing transformed the nature of Faeroese society we have a number written sources that describe or shed light upon the old, traditional agrarian society. Amongst these are the commissioned works of J. Chr. Svabo 1781-82, and Lucas Debes, 1670. These and many other sources provide an insight into the traditional, agrarian society and certain important traits will be touched upon in the following. Most important of all was land proprietary rights. That is, the right either through ownership or by tenure to arable infield. The infield was of course important in itself but it was also the key to all other resources, where right of use or the share of these resources was based on the size of the owned infield. Equally, the rights to birding, to a share of driftwood, seaweed for fertilization, stranded pilot whales were all connected to infield ownership. When hunting pilot whales, shares were based on participation. The shore was generally the joint property of the land owning villagers, thus the rights to whatever the shore provided in the

form of driftwood, stranded whales or seaweed was shared according to the size of individually owned or worked property. Sealing was also linked to property ownership, and often landowners provided men for the purpose. Access to marine resources was indirectly bound to land ownership, as the right to maintain a boat or more was often dependent on proprietary rights, although technically marine resources were "free".

In other words, all aspects of production in the traditional agrarian society were integrated in a joint economic system based on land ownership. Independent domestic establishments were practically impossible to maintain, as any form of alternative economic activity was impossible and access to anything, from building land to building materials, was controlled by the landowners. The one exception was the area of Tinganes in Tórshavn, but even here landowners could force the landless to carry out public work. It is of course difficult to date the system, but certain elements of this particular system are reflected in the Seydabrævid from 1298, so these and therefore parts of the system are older than 1298. It is interesting and unusual that the "green" resources are the key to access to the "blue" resources. Society is built up around the agrarian economy that also acts as the key to all activity, and even though the system is younger than the Landnam period, the social and mental background may well be older. "Real Men are Farmers" the system seems to say.

Only a few written sources have survived to cast light upon Faeroese Medieval society. These can provide us with a wealth of information and linguistic data; however I shall concentrate on facts that relate to the role of *ærgi*-use in the Viking and Early Middle Ages.

Seyðabrævið is a *rettarbót* – that is a law codex dating from the Middle Ages. As with the Sagas, the law texts present us with the critical question – what do these texts in fact reflect? Do they represent a factual situation or are they perhaps reflections of a political program drawn up by the church or king. Furthermore it has been stated that the Sagas and provincial laws are a 13th century interpretation of the past and must therefore be screened carefully. However, when the stated laws appear as compromises between foreign and local principles of law, it seems fair to assume that they reflect legal usage. Law codex and normative texts have an extra value as sources as they describe injunctions, prohibitions and legal rights that to a certain degree reflect the society they cover. To what degree the sources can be used to determine past practice is more of a problem, and therefore in the following the

texts will only be analysed as reflecting the legal usage of the time of their writing.

Seyðabrævið from 1298 is Duke Hákon Magnússon's special decree, drawn up specifically for the Faeroe Islands. In 1273, King Magnús Lagabætir extended his law codex – the Gulathing Law – to also cover the Faeroe Islands, with the exception of the passages on agricultural usage that were to be defined in a separate law codex – the Seyðabrævið, of which two copies still exist.

The name Seyðabrævið can be traced back to ca. 1600, when it was written in on one of the two remaining manuscripts. Though Duke Hákon was the issuer of the decree, several other people were involved in the legal work and covering letter. Two of these are specially important – Bishop Erland from the Faeroe Islands and Sigurd Lagmand from the Shetland Islands – both of whom Duke Hákon sent to the Faeroe Islands to prepare the legal work in collaboration with the "peasantry"- in all probability the wealthiest and largest landowners and perhaps other members of the Thing. Thus the Faeroese landowners could pinpoint shortages in the existing law codex, the Gulathing, in relation to the Faeroese situation. Seyðabrævið is a practical law codex and therefore of great value for the understanding of the agricultural economy of the time and the following period. Some of the laws are in essence still valid today. However it is uncertain how far back in time we can project the practices described in Seyðabrævið. On the one hand there is a reason or need for the law codex that must somehow reflect a temporal perspective. On the other hand the need for the codex was apparently first acute at the time of its writing. It seems fair to interpret Seyðabrævið as a reflection of the situation at the time of writing and at the earliest for the whole of the 13th century.

If we ignore later additions, the text must reflect existing or worked over laws and rules related by the landowners to Bishop Erland and Sigurd Lagmand. In this context Seyðabrævið must be seen as a codex validating existing practices rather than a new program listing concrete wishes.

The core of Seyðabrævið's text deals with sheep farming. Numerous rules and regulations are listed covering in detail every aspect of sheep farming such as how common grazing was to be practised in outfields owned by two, several or numerous owners and the sheep themselves were owned by more than one farmer. The number of sheepdogs allowed, how to act if a sheepdog hurt the sheep, how to act vis á vis branded and non-branded sheep, what to do with sheep that stray into

land owned by others, or when finding stray sheep on one's own land, the taming of sheep run wild, rights relating to common sheep pens, the number of sheep and other domestic animals allowed on individual, commonly used outfield areas.

A third of the text touches upon other matters such as the punctual payment of land taxes, and what to do if these were not paid in time, compensation for stray animals on one's land, a prohibition on establishing a farm with a herd of less than three cows, defecting manual labour, rules on the duty of giving evidence and the value of winter long hospitality.

In its totality, Seyðabrævið reflects the traditional, historically known agrarian economy of the Faeroe Islands, where the use of the outfield for extensive sheep keeping is central to the economy. References to common pens prove that there already existed buildings for the sorting and branding of lambs and sheep (see Chapter 16). Likewise the text confirms the existence of boundaries in the outfield owned by several owners, association of owners or outfield shareholders. Naturally the text is centred on the legal solution to problems, specifically problems of ownership and this combined with the prohibition against establishing new farms of less than a certain size indicates a certain pressure on the agricultural resources. The text indicates that the process of parcelling out farms into individual units was well established and reflects a certain building expansion. In this context it is less important to note that the prohibition against establishing new farms with less land required than that needed to support three cows was ignored. Finally it is important to note, that with all its references to outfield rights, Seyðabrævið contains no mention whatsoever of shielings or any activity related to shieling usage.

There are two main aspects to the Seyðabrævið. On the one hand the law text reflects the fact that the central administration is interested in a legal and official document covering the tax province of the Faeroe Islands. Obviously there is a certain economic interest in being able to gather fines for breaches of the law, however it is difficult to judge just how important that aspect was.

The other aspect covers the interest the landowners or farmers had in the Faeroes. The passages in the younger Gulathing Law covered by Seyðabrævið are far from unimportant and central to the crux of an agrarian society; how the agricultural economy was to be administrated and especially the rules governing legal rights to the usage of the outfields. It is clear that with the application of the Gulathing Law to the

Faeroes in 1273 there arose an acute need for a special legislation as the country's agricultural practice and form varied from that which the Gulathing Law reflected. This conflict between legislation and existing practice cannot have been an old one, either because the Gulathing Law was adequate or because existing practice fitted in with Gulathing Law's legislation. Thus it could be said that Seyðabrævið reflects a relatively new form of agricultural practice, however we know very little of pre-Gulathing Law legislation in the Faeroes. There may have existed a local law codex that was specifically Faeroese, perhaps engendered by the Faeroese landowners and adjusted concurrently with important adaptations in basic economic relations. Seyðabrævið could therefore be seen as a written and legal response to a process of deep change in Faeroese society- perhaps as the answer to a demand.

There are no references to *ærgir*, sel or sætre in Seyðabrævið. The law codex replaces the "Landsleigebolk" which contains legislation on shieling practice. Had shielings been part of the agricultural economy in the late 13th century, one would have expected to find references to this practice in Seyðabrævið, which after all was written under the guidance of men who knew all that there was to know about Faeroese and Shetland society and agricultural practice. Although there are problems in using negative evidence, it does seem logical to conclude that at the time of the writing of Seydabrævid, *ærgir* or shieling usage no longer formed part of the Faeroese agricultural economy.

There is no doubt that the Gulathing Law is an old law codex. It has been stated that the Icelandic "Ulftjórs Law" framed shortly after 930 AD, was inspired by the Gulathing codex. Gradually the Gulathing Law grew to cover areas beyond Gulathing, and it has been suggested that the law codex also covered the Faeroes and Shetland. In 1267 the Gulathing Law was superseded by a younger version that again was replaced in 1274 by King Magnus' land laws. While in existence, the elder Gulathing Law underwent a number of important changes, such as the addition of the Christian laws. The most well preserved main text – the Rantzau Book, is found in a copy from ca, 1250, however both older and younger fragments of the law still exist.

The Landsleigebolk is our main source of written information on *sel* usage. In Chapter V, six paragraphs describe shieling usage. In the bolk "Um Tingbod", Chapter VII, the word *sæter* is referred to once, in a sentence with a dictate that summons to the Thing are to be sent to the winter residences and not shieling sites. The use of the term "winter residence" instead of "home farm" or "head farm" underlies

the importance of shielings, as the term is seasonal rather than one of priority.

It is obvious that traditional practice is of major importance to legislation. In Gulathing Laws paragraph 84, for example, it is stated that one cannot just expand one's shieling area. The area and boundaries must follow:" dei same merke som har vore frå gamal tid", unless the expansion does not impinge on other owned land: "utan når det er ingen mann til meins". Likewise, it was forbidden to increase the number of livestock at will: " Der (on the shieling) skal fe ikkje sendast med heimbod; der skal horn møta horn og hov møta hov". This implies that under medieval shieling practice, according to the Gulathing Law, grazing land was shared while the actual shieling constructions were private property.

This accords well with paragraph 86 that deals with the solving of disputes over shielings or arable land: " Altid når folk er usamde um sæter eller um marketeig…" followed by a passage on the number and quality of witnesses and so forth, the opponents must muster. What is of importance in this connection is the fact that shieling sites and arable land are mentioned on equal footing. Cultivated land is valuable because of the work invested in cultivation – it's worth is man made and therefore a subject for ownership. So are shieling sites, their buildings, boundaries, hay crops and cultivated land. In general paragraph 86 underlines the importance and value of shielings.

The next and final mention of shielings occurs in paragraph 90 that deals with the subject of public paths or roads to shieling sites. Once again these roads must follow traditional roadways. The fact that access to the shieling sites is mentioned separately underlines the importance of public access to the sites. It was probably somewhat of a problem to shepherd livestock from the villages or farms to the shielings without disturbing cultivated property.

Does the Gulathing Law provide us with information as to the frequency of and level of integration shielings had in the agricultural economy of western Norway? Paragraph 81 legislates on the seasonal occupation of shieling sites and paragraph 73 states the right of a discharged leaseholder to reside on the shieling for nine days. On the basis of the above it has been suggested that the Gulathing codex presupposes extensive shieling practice and reflects a decentralized farming economy. It seems fair to assume on the basis of many of the paragraphs, that the law codex reflects a certain pressure on the resources at the time of its writing. It is difficult to infer from the texts what

form of shieling usage was being practiced, and one cannot expect 13th century shieling usage to be equivalent to the historically known practice of the 17th and 18th centuries. That local resources were under pressure can also be inferred from the two decrees on the destruction of sels by fire found in the Frostathing Law.

Though we have, as can be seen from the above, a number of sources on Viking Age/Early Medieval agricultural economy, their evidence is somewhat vague. On the other hand, the written sources do provide us with a clearer picture of Early Medieval farming practice and perhaps it is easier to define and interpret Viking Age practice in relation to the later medieval usage.

Nature provides the framework for human activity, and human activity affects the natural resources according to the manner of exploitation, as shown in the graph fig. 211. The natural resources are the land and sea. While the marine resources are thought to have remained generally unchanged, there is no doubt that human exploitation affected the landscape and that certain changes took place from the Viking Age to the early Middle Ages. During both periods the land was divided into two resource areas. In the Early Middle Ages we have the home-fields where hay and corn were cultivated, as well as plants such as angelica. *Angelica angelica* L. was a highly valued vegetable cultivated in enclosures in order to keep the sheep away from the tasty plants. The remaining land, although uncultivated provided peat, ling and other resources. During the Viking Age, exploitation existed in the form of cultivated home-fields and *ærgir*/shielings in the outfields. On the the shieling site buildings were raised, representing a value due to the investment of manpower, and, as at Argisbrekka a certain amount of cultivation may have taken place.

In respect to ownership laws, the Gulathing Law maintains that shielings within its jurisdiction are subject to proprietary. This is in fact quite logical, shieling, just as well as cultivated land and farmsteads represent a certain value due to the investment of work power. Nature has become culture and ownership rights are apparently based on human activity. The areas that are not under cultivation or direct exploitation in the Viking Age can be referred to as *alminding.* The alminding was an open space for common usage. It is highly likely that usage was regulated in order to prevent one form of usage excluding or impinging upon another. An example of such a problem would be untended sheep grazing on an alminding within a shieling area. This would lead to a conflict of interests and rights. Presumably the regu-

lations governing the exploitation of alminding resources were based on deals, norms and rules rather than on boundaries in the landscape. Furthermore it is highly likely that free access to the alminding, where no single person or farm had a monopoly on the resources, underwent a gradual change to a more restrictive form during the Viking Age and Early Middle Age. Custom and tradition probably played a role, however it is impossible to date this gradual change from our present source material.

At some point in the Early Middle Ages, the alminding is replaced by the outfield, where right of usage is determined by rules and regulations based on property rights to the cultivated infields. It is this special Faeroese development that we find described in Seydabrævid, with the distinction between the proprietary right to land, infield rights in the outfield and general usage rights. There are certain examples related to peat cutting in the outfield that show that these rights were in part based on tradition, however in general it is propriety rights to the infield that are central. Though we know that rights to the exploitation of coastal resources were also based on land propriety rights in the Early Middle Ages, we are faced with a lack of source material on practice in the Viking Age. It is quite possible that resources such as driftwood, stranded whales and birding were free and formed part of the alminding. Marine resources are free in the Early Middle Ages, while boats and their crew were owned or were subject to land ownership rights.

The chosen mode of cultivation, building and so forth is the result of a technological achievement, tradition, custom and knowledge. Within this framework innovations and adaptations took place, either as part of an independent development or as the result of foreign influence. The basic form of cultivation by spade was in all probability the same in the Early Middle Ages as in the Viking Age, although we are faced with little archaeological evidence. The establishment of terraces and drainage systems in the infields probably occurred at an early stage, as an adaptation to the Faeroese nature.

A new and important factor in the Early Middle Ages is the emergence of King and Church. While we know little of the balance of power in the Viking Age, it seems quite likely that the individual land owner enjoyed a greater amount of freedom then, than in the following period.

The Viking Age agrarian economy can be characterized as an open economy with propriety rights restricted to that which created by the investment of work, while the actual landscape was free. The drawing

of boundaries, a number of which lay stratigraphically over the Faeroese *ærgir,* are the result of the later economy developed in the Early Middle Ages and which is reflected in the laws expressed in Seyðabrævið. The ownership and administrative boundaries that still exist today in the form of parish, village- and outfield boundaries, often of a very old date, represent a form of economy younger than that practiced in the Viking Age. Boundaries are the result of local need or central planning. The need for boundaries can occur as the result of local competition over the natural resources or due to a new agricultural practice requiring new geographical and social frameworks. These aspects are important to our understanding of the changes that took place during the Early Middle Ages.

Concluding remarks

There is no doubt, as previously stated, that the two complex ruins at Torvklettur are the remains of two *ærgir*, and we must therefore assume that *ærgir* sites are to be found all over the islands. This is substantiated by the distribution of the *arg-/erg-* place names. It seems likely that other complex ruins can therefore also be interpreted as the remains of *ærgir*, though the low lying, easily accessible ruins sited within an area with potential for year round usage could have functioned as home farms. Present archaeological evidence is inconclusive with regards to a safe definition of Argisá at Havnabøur, as is the case with the ruins at Kvíingalur and Buðadalar. Here secondary usage has spoiled much of the original sites, and their function as *ærgir* sites cannot be proven conclusively, though I think it highly likely. On the other hand the ruins at Havnabøur, Buðirnar by Brattanes and Nestoftir may represent a transition from *ærgir* to farm or represent isolated farmsteads.

Abandoned farmsteads and small villages abound on the Faeroe Islands, and in most cases the date of the abandonment of the villages is known. Basically a *bygd* or village consists of one or more farmsteads made up of a number of units. It can therefore be difficult to determine between abandoned farm and abandoned village. Furthermore it is archaeologically even more difficult to differentiate between an abandoned farm, an isolated farm or a farm that has moved to a more practical location. The whole question of abandoned farms in the Faeroe Islands has yet to be treated systematically and this awaits a systematic survey and registration of cultural remains in the outfields – their form, age and function/interpretation. Such a comprehensive survey would provide us with an invaluable basis for the archaeological understanding

of Faeroese early history and furthermore prove important to physical planning. According to our present source material, abandoned farms are more commonly found on the northern than southern islands. If this is a reflection of a historic situation, it could indicate that an early expansion in the northern islands occupied marginal resource areas with for example, poor harbour facilities or repeated snow-slides, leading to their abandonment at a later or even, much later date. Possibly, although not provable at present, *ærgir* sites too are more numerous in the north than in the southern half of the islands.

The source material discussed above consists in part of sites containing ruins and with *argi/ergi*-place names. These place names are spread throughout the northern islands as well as on Streymoy and the southern islands. Research into archives, old and new surveys have revealed the presence of ruins that due to their location in the outfields and their more simple construction preclude an interpretation as farmsteads. Though most of these sites, many of them only known to us recently, cannot as yet be dated, they do suggest that *ærgir* usage was common in the Faeroes. The relatively high number of sites, indicate that exploitation of the outfield resources was once somewhat more complex than earlier thought. If this indeed is so, excavations at Ergidalur on Suderoy and Argisbrekka on Eysturoy form part of a cultural framework, and these excavations have provided us with an insight into an alternative and widespread agricultural usage involving the use of shielings or *ærgir.* On the basis of the archaeological material revealed by these excavations, and the location of many of the surveyed sites in relation to known boundaries, this usage must be dated to the Landnam period and Early Middle Ages.

On the basis of the archaeological remains at Argisbrekka, I have argued that the Faeroese Landnam economy was in part based on *ærgir* usage as a central element in the exploitation of the natural resources. This economic practice disappears at some point. There are no traces of *ærgir* in the historically known agricultural economy that characterized Faeroese society up to the 19th century. Even the oldest written sources contain no references to this important aspect of farming practice. The place names related to a shieling function have become fossil traces in the landscape. The abandonment of a shieling usage must, on the basis of Seyðabrævið and the dated remains from Argisbrekka, have taken place some time in the Early Middle Ages, in those 250 years from the mid 11th century to 1298. It was a radical step to take, when one takes into account how central this usage was in the exploitation of the

resources beyond the cultivated infields. What triggered this alteration in agricultural exploitation and practice?

There is no definitive answer to this question, however it is probable that a number of factors were involved. These can be roughly divided into two groups – internal and external factors. First of all the internal development of the farming community in the islands and their exploitation and thereby reshaping of the natural landscape must be taken into account. During the same critical period, the relationship between the Faeroe Islands and the outside world underwent radical changes. The integration of the Faeroe Islands into the Norwegian sphere of influence is important. The Faeroes are now tax responsible to Norway and the country becomes Christian. Trade and communication are important too, Chapter 28.

The Faeroe ilands natural resources are vulnerable to human exploitation. The ecological system in the outfields is subject to climatic action, however there is no doubt that for the past 1000 years man has had the upper hand in the reshaping of the ecosystem. Concurrently the agricultural economy forms part of the ecological system with which it interacts. Poor economic response can have catastrophic effect in marginal situations. In the 17th century a large part of the sheep stock (*"fellir"*) died, as the result of a number of harsh winters and, it seems probable, over exploitation of the natural resources. As a result, the regulations governing the number of sheep in each outfield share (*"skipan"*) were readjusted, partly because one was aware that the resources could not bear the previous level of exploitation and partly because of the introduction of new, tougher breeds.

That over exploitation still occurred can be read in, for example, the reports written in 1696 by the Sysselmand (sheriff) of Sandoy Poul Jacobsen. The seriousness of the situation was also reflected in the number and frequency of landslides. Chr. Svabo (1756-1824) reported from his journeys in 1781 and 1782 on the negative effects the landslides had on the environment and wrote: " The old tell of how they remember the grass coverage high up the mountains, and yet now, only the foot of the same are green."

The over exploitation of the outfield resources which is documented in the 17th and 18th century, was due to an agricultural economy based on sheep farming. It is however highly questionable whether the Faeroese farmer, be he aware of the negative effect on the outfield resources in the form of landslides and erosion, had any economic choice in the

matter. At what point in time, this over exploitation had consequences for the landscape and economy, depends on when sheep farming was introduced as a central factor. In the Faeroe Islands we know this to have taken place by the end of the 13th century, vide Seyðbrævið. A closer look at the situation in the Scottish highlands can provide an insight into the ecological consequences of an alteration in farming practice.

The Battle of Culloden in 1746 was the bloody culmination of an escalating war of economic interests between on the one hand English interests in Scotland and the pro-English landowning aristocracy and on the other the traditional Scottish farmers and landowners. Subsequently the highlands were cleared over the following centuries. Within the same period, the country experienced an increase in population and an escalation in the exploitation of the highland resources resulting in radical economic and social upheaval. The compulsory transfer of a large section of the local population and the introduction of new sheep breeds had an intense negative effect on the landscape. According to written sources sheep farming and shieling usage were incompatible. The existing farms, fields and *airigh* were cleared and converted into grazing pastures for sheep. Sheep, or rather their wool, were extremely economically profitable resulting in the overgrazing of large areas. The pastures were put on fire, which increased short-term yield, but was, in the long run, disastrous for the ecological system. Forests, woods and fertile areas were turned into acid bogs, moors and swamps. Whole hills were deforested and often de-soiled and the surviving vegetation was of low food value, such as mat-grass – Nardus stricta. "It is not an exaggeration to say that within historical times sheep farming both directly and indirectly, has altered the appearance of a large part of Scotland…Scotland is indeed a sheep-ridden country." As expressed by Fenton in 1937 (p. 429).

Mans influence for good or for worse on the Faeroese landscape starts in the Landnam period. Areas were cleared and put to fire in order to prepare them for cultivation, drainage ditches were dug and so on and so forth. Pollen analyses from a number of Faeroese sites prove that the effect on the landscape was radical.

With Argisbrekka we see how buildings and other activities encroached on the outfields. The buildings themselves were built in part with turf dug locally, and the need for firewood, peat, juniper withes and wood must have had a serious effect on the vegetation in general. Once tree cover had been cleared, the grazing of sheep, cattle and

goats would have prevented natural regeneration. It seems as though birch disappears from Argisbrekka, and the youngest date at present of Faeroese birch (large birch) is Viking Age. Besides birch, there probably grew juniper and willow in the area. Today these are found in a very few places on the islands. With no tree cover, the topsoil was erosion prone and regeneration difficult – all due to human activity. It is difficult to determine how fast and how comprehensively this exploitation affected the natural resources. If we look at the Norse farming economies in Iceland and Greenland, they reveal that the Landnam farmers had no thought for future generations in their choice of farming practice. The problem of land erosion in Iceland is well known and here too, sheep grazing is thought to be one of the main factors resulting in numerous abandoned settlements. While the Faeroese landscape and vegetation is susceptible to erosion by water, wind erosion plays a large role in Greenland. In both cases extensive grazing is an accelerating factor, though a certain amount of natural erosion always occurs.

An evaluation of the climate in the Viking and Early Middle Ages reveals a development from generally dry, warm summers with a dominating easterly or northeasterly wind in the 9th and 10th centuries towards a cooler climate with somewhat more wet summers in the 13th and 14th centuries. In the 17th and 18th centuries the "little Ice Age" prevailed. This climatic evaluation is confirmed by studies in glacier movements, which indicate that Iceland experienced a fall in temperature from the end of the 12th century. The climate was coolest during the period 1250-1350, though not reaching the low temperatures of the 18th and 19th centuries. It is difficult to assess the importance of the warmer climate in the 9th and 10th centuries to Faeroese Landnam society. Warmer temperatures did not necessarily mean less rainfall. However, cooler and wetter weather would on the other hand affect the farming community, if only indirectly by increasing erosion frequency. It is to be expected that all farming communities would prepare for a certain fluctuation in their resource output due to natural factors. A failure to adapt would more likely be caused by a destabilisation of the economic or social structure of the community, rather than by the weather, though climatic changes may have led to the crisis. However the ecological system may undergo changes faster than society can manage to adapt within its own cultural framework. This adaptation factor may have contributed to the fate of the Norse in Greenland.

Changes in the direction of prevalent winds are important. A shift from mainly easterly and northeasterly winds to northwesterly winds in the North Atlantic would have affected sailing time, risks and accessibility. The distance from Bergen to Tórshavn is some 372 nautical miles, and the journey by boat is thought to have taken ca. four days. However it is presumably not the length of the journey that was a problem, as much as the increased risk of storms and bad weather.

The deterioration of the natural resources is closely bound up with the nature of agricultural practice as well as with the internal dynamics of the farming community. How did Landnam society develop and do we have indications to support the theory of an intensified exploitation of the natural resources in the Early Middle Ages? At Argisbrekka we have archaeological indications that the *ærgi* was split into two. Two concurrent dwelling houses strongly indicate that two households, possibly reflecting a splitting up of the main farm into two, were exploiting the resources. The split seems to have occurred sometime in the 10th century, though a precise date cannot be given.

On the basis of the rules and regulations formulated in Seyðabrævið a picture emerges of a society made up of landowners with their own outfields, a number of landowners with shares in the same outfield, tenants, servants and farm hands. We are dealing here with a hierarchical society reflecting a concentration of landownership as well as the splitting up of existing farms and also the establishment of new farms. We do not know what rights the new or secondary farms had, however the fact that Seyðabrævið stipulates the terms required for the establishment of new households is remarkable enough. This division of property and expansion cannot have been a new phenomenon in 1298, and must have had its roots in the preceding centuries although a precise date cannot be given.

The number of excavated Faeroese Viking and Early Medieval sites are still few, and it is therefore difficult to argue for a building expansion based on existing archaeological source material. However certain circumstances are suggestive. Firstly the number of excavated medieval sites is 50% higher than the excavated Viking Age sites. This may be due to the fact that Viking Age remains lie below the old centres (*býlingur)* of existing settlements and villages and are therefore less accessible, such as the site of Durhús at Eiði. On the other hand, the archaeologically investigated medieval sites may in fact be "mistakes" that were later abandoned or moved elsewhere. Many of these sites lay

some 30-40 m ASL, and at some distance from the presumed "original" settlement centre. This factor increases their accessibility to archaeological investigation. Possibly these are later farms. Perhaps medieval farms had to be built on the outskirts of the original cultivated infield, with new infields as a part of the expansion.

The medieval farmstead of Inni a Tvørgarði in Miðvágur on the island of Vágar may be just such an example. At some time in the 12th century the farmstead is established between the two existing býlingur (settlement centres) of "á Ryggi" and "í Húsi". The farmstead lays some 36 meters A.S.L. and in the course of the 14th century is moved down to the coast to the býling of "við Eirikstoftir". On the edge of "við Eirikstoftirs" infields, another farmstead "í Kalvalíð" is later built. The youngest farmstead in the village "í Jansagerði" was established after the Landnam period and is probably the result of a dividing up into two of the probable Landnam farmstead of "Við Kirkja".

One cannot just assume that meters above sea level can be used as chronological indicators, although the Viking Age settlements of Toftanes in Leirvik; Heiman á in Kvívík; Niðri á Toft, building IV in Klaksvik and Vid Gjógvara, Fuglefjord all lay relatively low in the landscape.

There is no doubt that Seyðabrævið is our best source at present on settlement expansion. Naturally Faeroese Landnam society was not stagnant, and expansion occurred as a result of inheritance laws and in step with the need for new farms and settlements. However this expansion seems to have brought about the demise of *ærgir* usage.

One of the important elements in shieling usage is the inherent potential for expansion. Any fundamental reorganization of agricultural practice requires a certain amount of cost and form of social inertia means that all possibilities within the existing system will be explored and exploited previous to the initiation of a new form of economic practice.

Faeroese geography is somewhat special. The Islands lack the open spaces of Iceland and Greenland or the depth and height of the Norwegian hinterlands, both of which can absorb economic expansion. The sea bounds the Faeroes, and there are few places where one can journey for a while without being hindered by the coast. Furthermore there is a lack of any sizeable hinterland and therefore the ecological variation that shieling usage is specialized in exploiting. Once a shieling site has been established within a resource area, the site increases in value. The buildings and invested work turn the sites in ownership property on

level with head farms. In the long run however, increased exploitation affects the original resources.

We can extrapolate a number of factors that are important to a successful *ærgir*. The list is incomplete, however ecological variation with favourable conditions for domestic animals and if possible for the harvesting of winter fodder is one. Access to fresh water and fuel-preferably peat is another. Any extra resources are of course valuable too. The limits defining when it was worthwhile "to invest" in the establishment of a shieling seem to have been fluid, however only a certain number of sites live up to the requirements listed above. As shielings were part of the economy, they were a necessity. As the evidence from Argisbrekka shows, a shieling could be divided into two and that further division depends on the potential of the resource area. Once all the suitable sites were occupied one would have had to lower ones qualitative limits and finally revert to another form of outfield exploitation.

As described above, extensive sheep grazing is incompatible with shieling practice. A certain increase in the number of flocks might have been possible; however it would have craved careful herding during the period in which the shielings were in use. At some point or the other the owners and shareholders of *ærgir* stood in the way of a further division of the resources or a new exploitation of the same. Possibly over exploitation meant that the *ærgir* sites continually craved new land. Though the increase in population may have been a gradual, and some point the demand for space and access to resources culminated. The introduction of extensive sheep grazing was the answer to the problem. It allowed a broader access to the outfields for an increased number of users, and rights were naturally based on infield ownership rights, assuring the continuity of the influence wielded by the landowning farmers.

Can other factors have had an influence on the change from a broadly based economy to one practically centred on sheep farming? Here we need to look at sources that directly or indirectly can enlighten us as to the circulation of valued goods in Faeroese society in the Viking and Early Middle Ages. To achieve a clearer picture, later sources from the 14th century will also be included in our evaluation.

Objects and artefacts from medieval sites reflect local production as well as overseas import. Of foreign origin can be named schist whetstones, steatite objects, bronzes, copper implements and flint for firestones. Certain iron objects were probably imported, however a local

production with an eye to smaller artefacts and objects cannot be discounted. On two sites, shards of imported pottery and stoneware have been found, some of these hailing from Northern Europe: Andenne and Paffrath. Most of the above mentioned was probably imported from Norway, especially the schist and soapstone objects, whetstones and baking plates, and most likely the metal artefacts. The archaeological material reflects a form of communication with the outside world, possibly trade, however it provides us with no information whatsoever on Faeroese counter produce. Indeed the material is fragmentary in that we know little or less as to a possible import of timber and wooden objects, although we do know that deciduous wood and pine were imported.

The baking plates and whetstones are part of daily life. Schist could be replaced by local basalt, while the steatite baking plates had to be imported. The fact that steatite shards are far less numerous on medieval sites compared to Viking Age localities need not reflect a poorer environment. Instead we have fragments of bronze and copper plate, possibly the remains of imported vessels and pots, and locally produced clay cooking vessels appear. Perhaps this reflects in part a shift in culinary practice requiring new utensils (baking plates). Medieval sites have produced very few ornaments compared to Viking Age sites. This is interesting in that a number of the Viking Age ornaments such as ring-headed pins and the jet rings from Toftanes reflect a south, southeasterly contact, while in the Early Middle Ages, the finds, insofar their provenance can be determined, all point to a dependence on contact with Norway. There is no reason to suppose that Faeroese medieval society was isolated from the rest of the North Atlantic, as has been suggested. The increased dependence on Norway at the expense of other cultural contacts would seem to reflect the growing economic power and control of the Norwegian king over the Faeroe Islands.

For natural reasons, the Faeroes have never been self-sufficient in timber. The Viking Age evidence from Argisbrekka and Toftanes bears witness to the import of wooden utensils. Here too, we find traces of broken up ship timber subjected to secondary use. A third source of timber supply was driftwood. Archaeologically, we have less evidence of early medieval timber use and needs. At times, timber for boat and shipbuilding must have been scarce, as the wood required had to be of a certain high quality. There is a shift in building tradition from three-aisled buildings to single-aisled, raftered roof constructions with wooden panels that probably required less massive timber.

The written sources are also scarce and in some cases of a somewhat later date. One of these is rather interesting for several reasons. In 1399 the sheriff Greipur Ívarsson from Hattaberg bought a ship from Norway for 200 Marks and 24 "bales" of Faeroese frieze. As a security he placed landed property in the Faeroes and Norway as well as his rights to properties here and on the Shetland Islands. Greipur Ìvarsson was an important and powerful man, a member of the Faeroese and Shetland elite. The source is interesting in that it describes the acquirement of a ship by a Faeroese person with in all probability an eye to plying trade and communication. Furthermore the ship is paid for with money and *Faeroese* frieze. We cannot equivalent the value of 24 "bales" of frieze, however it must have been a considerable amount, and bears witness to the importance of frieze as a tradable, natural commodity. Finally, the text reflects that at the end of the 14th century, trade was at least partially in the hands of wealthy Faeroese individuals and that the Norwegian economic monopoly of and interest in the islands was somewhat less than in the 12th and 13th century. Interest had shifted towards the south and the continent. Once the Danish-Norwegian court and therefore central administration moved south to Denmark, the Faeroe Islands lost their importance. From having occupied a central role as an important source of revenue to the king, the Faeroe Islands, as other areas in the North Atlantic, were marginalized. Their revenue, resources and economic potential were no longer important to an administration with other political and economic interests. At the same time Northern Europe experienced a reduction in population.

The North Atlantic islands were totally dependant on shipping as a means of transport and communication and therefore the question of who had the economic capability to own and keep one or more ships was of primary importance. If the islands did not own their own ships, they were totally dependant on outside communication. It is difficult to assess the extent of the problem. Sources relating to 13th century shipwrecks close to the Faeroe Islands do not enlighten us much, other than they offer support to those sources that relate of a decline in the climate.

In the Færeyinga Saga, which is pieced together from a number of saga texts, we hear of several trips to Norway amongst them a voyage taken by Trondurs ship loaded with woollen produce. However these voyages are difficult to verify. There is no doubt though that the Færeyinga Saga can provide us with information from the time of

its writing in ca. 1220, however whether we can use the information provided to cast light on the situation in the Viking Age is far more doubtful. The mythical character of Norse literature should perhaps be seen as a framework by which history is transformed into nature – a collectively accepted form of truth. From the viewpoint of trade, there is no doubt that the Faeroe Islands occupied a positive geographical location between Norway, Iceland and Greenland.

The interest of the central administration in North Atlantic trade is underlined by the fact that in 1022, King Olaf of Norway grants Icelandic traders free access to Norway if they already had paid landing taxes on the Shetland or Orkney Islands. This deal reflects the fact that King Olaf was extremely interested in the North Atlantic islands, which indeed became part of his dominion. King Olaf the Holy could easily grant the Icelanders this concession, as their trade could not threaten Norwegian trading interests, as these dominated in every aspect. Finally, though the Icelandic traders had a certain interest in the Orkney Islands, this interest did not really encompass the Shetland Islands, though we still know little of the importance of Shetland steatite as a commodity. By 1021 Orkney, Shetland and the Hebrides were once again under Norwegian dominance and the Faeroe Islands followed in 1027/1035. It is likely that by then the Norwegian- Icelandic deal also included the Faeroes.

Late in the period in question, we encounter references to the increased interest in the North Atlantic shown by the Hanseatic League. In 1294 and again in 1302 decrees forbidding Hanseatic trade with the Faeroe Islands were issued. Perhaps we can conclude that the issuing of a new decree so shortly after the first, reflects a certain Hanseatic trade with the Faeroes beyond the kings control. However it was first in 1361 that the Hanseatic League achieved or forced through an agreement that gave them equal trading rights. The Hanseatic merchants traded "Norwegian" dried fish for grain from Mecklenburg. Under the aegis of Lübeck, centre of the Wendish Hanseatic League, Norway became part of the Hanseatic sphere in the 13th century. The merchants of Lübeck were apart from the Bremer merchants, the first who were active in Norway and with a base in Bergen controlled from 1230 the, for Norway, essential import of grain while retaining a monopoly on the export of "Norwegian" dried fish. Dried fish was mass commodity easy to transport and export. Before the dominance of the Hanseatic League, Norwegian trade had been more broadly founded and included Britain and the western German market. The merchants were local as

well as foreign, and members of the church were also known to equip trading ships. During the 12th century, before Bergen became the main port, Trondheim or rather Nidaros as it was known, was Norway's' main trading centre. Contact with Britain is clearly reflected in the material excavated on Bergens Brygge. Until the beginning of the 14th century, British imports dominate, only to be replaced after the turn of the century by German wares. While Norway exported fish and train oil, Britain exported grain and malt. Until 1340, fish produce stemmed mainly from Lofoten and Vesterålen, and only thereafter did Icelandic fish become part of Norway's export. Unfortunately we have no way of knowing whether Faeroese dried fish was processed for export to Bergen and thereafter further a field. There is no doubt however that during the 12th to 14th century, first Trondheim and thereafter Bergen, cried out for supplies of dried fish for export to a demanding market.

The British compensated for their lack of trade with Norway brought about by a Norwegian shift in foreign policy (alliance with France instead of Britain) by trading with Iceland. The available sources are silent on the role played by the Faeroe Islands in this trade, however their geographical position argues for some sort of activity.

To conclude, it seems likely that the Faeroes were part of the North Atlantic trade and communications network in the Early Middle Ages, although the islands were somewhat more dependant on foreign shipping than earlier. The sources tell us little of what the Faeroes actually traded with. Until the end of the 13th century, when dried fish became the primary source of export from Bergen, agricultural produce must have been important both as an import and export commodity. It seems as though woollen products in the form of homespun or frieze from Shetland, Iceland and the Faeroes may have incited the start of early Norwegian export. The best-known centres for dried fish production are found on Orkney – St. Boniface, phase 8 from the 12th century and Robert's Haven, phase 1 dating from the 13th century. Though we cannot know whether the produce was intended for the European market, it does seem highly likely.

According to tradition, the Faeroe Islands converted to Christianity in the early years of the 11th century; however it is difficult to verify this date. There are two main sources that cast some light on the development of the church in the following 3 to 4 centuries. Archaeological excavations around and under the church at Sandur on the island of Sandoy, as well as research into the ruins of the cathedral of Kirjubøur,

have provided a certain amount of information, as do the fragmentary written sources that mainly refer to the heads of church, though they also touch upon the prerequisites for church activity such as the levying of tithes.

Previous to the establishment of an Episcopal see on the Faeroes, the archbishopric in Hamburg attempted to strengthen the role of the church by sending Episcopal missionaries to the Islands. Between 1060 and the 1120'ies when the Episcopal residence was established, we have information on three of these missionaries, namely Eilbert, Bernhardur and Ringur. On the 8th of August 1139, a meeting of the Nordic bishops was held in Lund, which had become the seat of the Nordic archbishopric in 1104. Bishop Ormr or Ormur of the Faeroe Islands, the successor to Bishop Gudmundur, who is believed to be the Gudmundur whose death in 1123 is registered in the Book of Lund, and who is generally accepted as having been the first bishop of the Faeroes, attended the meeting. The date of Bishop Gudmundurs appointment is unknown to us, however it is thought to have taken place in the 1120'ies. Subsequently, bishop followed upon bishop. Of special importance, as will be seen later, is Bishop Erlandur (1269-1308) who seems to have played a major role in the development of the church on the Islands.

The date of the implementation of tithe rent charges is unknown to us, as is the form in which they were introduced. By 1096 a law was passed in Iceland on the introduction of tithe rent charges, however Iceland had been an Episcopal see since 1056 with a bishopric at Skálholt. This is not the only explanation for the early date of the tithe laws. In Iceland, the church lay in the hands of the landowners who were church owners and thereby had rights to church revenue. This development lead to conflicting interests within the church itself and between the church and church- and landowners, known as *stadamál*, and which was first partly resolved by the uniting and emancipation of the church in 1297 under growing internationalism and according to Gregorian directives.

It is not improbable that a parallel development took place on the Faeroe Islands. The excavations under the church at Sandur revealed archaeological traces of the close relationship between farm and church, so characteristic of a church system based on private ownership. Beneath the existing church from 1839, the remains of six successive churches built one on top of the other were revealed. The eldest of these was a very small wooden church, with a roof bearing post in

each corner. It seems highly probable that this church dates from the earliest Christian period in the Faeroe Islands. To the southwest of, and close to the church, the only coin hoard ever found on the Islands was recovered in 1863. The coins can be dated to the end of the 11th century. In the 1970'ies the area was reinvestigated and traces of a stone paved floor were uncovered, possibly the remains of a farmstead which would underline the close relationship between farm and church. At Ólansgarður on Skuvoy traces of a farm have been uncovered in close proximity to an Early Medieval churchyard with the well-known 11 stone crosses. The farmstead has yet to be dated, and at a later date both farm and church move closer to the present village. We know very little of the general position of the Church in the Early Medieval Ages, however a 17th century source quotes a then existing medieval register, as stating that there existed some 50 churches in the Faeroe Islands before 1350. Sverri Dahl has localised the traces of some 30 medieval churches, prayer houses and churchyards. Investigations at Dúrhus in Eiði, í Skálum at Hvalba and possibly by the church at Porkeri all seem to indicate that there indeed was a close relationship between farm and church.

Recent research of the centre of ecclesiastical power in the Faeroe Islands has provided some dramatic results. Contrary to earlier belief, several observations confirm that the Magnus cathedral, whose ruin is known to us as "*Múrurin*" in Kirkjubøur was in fact finished and was in use as a cathedral. Furthermore, it seems highly probable that the exquisite woodcarvings, the pews, were not only made for the cathedral but were in use there, before being removed to the just as medieval Church of Mary that still functions as parish church. The Magnus cathedral is stylistically dated to the first third of the 14th century and was probably finished by the year 1300 or shortly thereafter. The cathedral was in use during the same period as the smaller and older Church of Mary, and around the year 1420 the foundations of a third church were laid, the Church of St. Brendan as well as a Chapel of Erlendur. At the time Kirkjubøur must have been a medieval ecclesiastical centre of some importance, with roots stretching back in time. The Church of Mary was probably built between 1223 and 1235 according to a coin, and must have been in use by the latter half of the 13th century.

Apart from the grandiose ecclesiastical architecture, we also have traces of the foundations of a medieval bishops residence at Kirkjubøur. The building consisted of two parallel north-south orientated wings joined by an eastern wing upon which the present farmstead's timber

foundations lie. A western wing has been brought to light by archaeological excavation. Between these constructions lay a paved courtyard. To the north, the courtyard was bounded by a massive stonewall, and to the south it abutted upon the parish church. The eastern wing originally measured some 18 to 19 meters in length by 11 meters in width, external measurements. Later the wing was extended to some 22 meters, and the size of the foundations, suggest that the building had been two-storied. The 45 meters long and 7 meters wide western wing was probably built with a bottom storey of stone and a wooden second floor. Apart from the stone built buildings, a number of other buildings must have existed with various functions.

The wealth of the Faeroese Church indicates a certain wealth in the surrounding society as well as reflecting the ability of the Church to canalise parts of this wealth for its own purpose. What do the Church of Mary and specifically the Magnus Cathedral tell us of the economic background? What was the role of the Church in society that gave rise to such massive ecclesiastical building? What provided this wealth and where did it come from?

Information on tithe rent charges is fragmentary and often of a later date. In 1327-28, two papal envoys received a certain amount of Roman taxes or so called Peter's pence from the archbishop of Nidaros. The Faeroese contribution amounted to 9 marks of money for 8 years. How was the sum paid? A source from 1282 quotes Pope Martin IV authorizing the archbishop of Nidaros to convert the tithe rate charges from Iceland, the Faeroes and Greenland to gold and silver, as skins, sealskins, walrus tusks etc, "can hardly be sent to Rome". Unfortunately there is no mention of what form the Faeroese tithes had.

The opening passage of the Seyðabrævið shows that there was a close relationship between the later Norwegian king and Bishop Erlandur prior to the ecclesiastical building activity at Kirkjubøur. Bishop Erlendr or Erlendur was possibly the most powerful man on the Faeroe Islands, at a time when the Sheriff of the Faeroes and Shetland Islands resided in Shetland. There are a number of indications that the Faeroes and Iceland underwent a parallel development, both countries becoming Christian around the year 1000. The Faeroe Islands were also dominated by a privately owned church system, and at the same time, as the Icelandic "*staðamál*" was resolved, Bishop Erlandur the powerful, friend and advisor to the later King of Norway emerges at the front of Faeroese society. Did Erlandur in fact, free the Church from the dominance and control of local landowners? Possibly the

various churches and not least the Magnus Cathedral at Kirkjebøur can be interpreted as early monuments to the central economic and ideological role the Church was to hold in Faeroese society until the advent of the Reformation in the 1540ies. By then the Church owned up to two thirds of Faeroese land.

The recent understanding of the medieval ecclesiastical situation in Kirkjebøur could be said to reveal a previously unknown source of wealth circulating in Faeroese society, and which the Church was more than able to canalise a certain percentage of, for its own purposes, possibly with the help of the Norwegian King or Duke Hákon Magnus. The Magnus Cathedral is the physical symbol of this power that must have been established at some time before the building of the churches, possibly as far back as the late 12th century. By extracting a certain percentage of the economy for its own purposes, the Church must have put a certain pressure on the farming economy and on the individual farmers.

How did the annexation of the Faeroes as Norwegian tax land affect the Faeroese economy? Based on the evidence provided by the Gulathing Law and the separate codex of Seyðabrævið, the Faeroes first came under Norwegian dominance by the end of the 13th century. The interest of the central administration in the Islands was twofold. On the one hand the administration had to provide a framework that regulated daily life and secured productivity, while ensuring a certain economic yield in the form of taxes, rates and fines. According to tradition the first Royal taxes were paid in 1035, however our source is the Færeyinga Saga written some two hundred years later. The Saga recounts the lively tale of how a certain Leivur and Møre Karl attempt to relieve the wily Trondur of the taxes he had collected from the Northern Islands. At first they are presented with a purse containing coins of a poor silver quality, which they refuse. The trick is repeated, however finally they are given pure silver, which they weigh. The source cannot be used as evidence of the circulation of silver in the Islands, but could reflect the fact that some form of tax was being paid in the 1220'ies. Furthermore the passage could indicate that there existed a problem with the value of silver in the Early Middle Ages. In Iceland, once the country came under Norwegian tax laws in 1266, the annual tax required from farmers owning a farm of a certain size, was 20 cubits (alen) of frieze.

Landing charges are mentioned in relation with trade, and Seyðabrævið describes various fines and their sizes according to the penalty

involved. The central administration required that charges and fines were paid in monies, while personal accounts were, when defined, paid in frieze. At the time of Seyðabrævið, cubits of frieze were as valuable as money, however we know little of the economic importance of currency in the period in question, and it is questionable whether it played a major role. There is no doubt that frieze was a far more available commodity for the individual landowner or farmer, than pure silver. An enumeration of the value of the so-called "tingfaratodl", to be paid to the jurymen as a compensation for their travelling expenses in ca. 1400 is defined in cubits of frieze. This does not necessarily mean that they were paid in frieze, but that cubits of frieze were used as indicators of value. It is doubtful whether this charge was of any economic importance to the central administration (compare with the Icelandic "thingfarakaup").

These accounts based on the value of frieze underline the availability of the commodity and bear witness to the central (and increasing?) role of wool production in the Faeroese economy. Icelandic sources reveal that the equivalent value of silver and frieze was not a stable one. Apparently silver gained in value over frieze during the latter stages of the 11th century, and after a number of fluctuations the reverse situation existed by the 14th century.

What can the above contribute to our understanding of the disappearance of shieling usage and a reorganization of the farming economy? First of all internal factors in the Faeroese economy and the exploitation of natural resources must have played a major role in the decision to abandon shieling usage. The topography of the Faeroe Islands meant that the number of sites suitable, as *ærgir* were restricted. Furthermore human exploitation of the natural resources probably affected the landscape to such a degree that the number of available and suitable sites was further reduced. If we accept that Faeroese society expanded during the Landnam period and the Early Middle Ages, a fact supported by various sources, we have an added incompatibility between the existing agrarian economic usage and the possibility of expansion. In addition it seems likely that foreign influence played a role. There is no doubt, as mentioned under the passage on the role of the Church, that the many forms of taxes, charges and fines whether they be Royal taxes, tithes, Peter's pence or poor trade conditions, all of which devaluated the Faeroese economy, put pressure on the same. Furthermore the form in which these taxes, charges and fines were

paid in is far from unimportant. The Church, central administration and traders were interested in silver or monies. This seems an unlikely form of payment, and there is no doubt that they were paid in a commodity that was easily transferable to silver or likewise in Bergen and other trade centres.

In meeting these new or increasing demands upon his purse, the Faeroese farmer faced two possible choices; either to increase his exploitation of the "green" or "blue" resources. There is no archaeological evidence of an increased exploitation of the sea, fish and their by-products though this would fit in well with what we know of the Bergen trade from, especially, the 14th century and onwards. In Orkney we do have evidence of a trade inspired increase in deep-sea fishing starting in the 13th century. If Faeroese society did in fact concentrate on fjord- and coastal resources, it would have led to a lack of manpower in the agrarian sector. *Ærgi-* usage or shieling -usage was a labour intensive form of exploitation of the "green" resources. The manning of a shieling bound manpower during the same summer months as an intensive exploitation of the coastal resources would require. The two forms of exploitation contain the same incompatibility in the amount of labour available that was to lead to, for different reasons, the abandonment of *sel*-usage in Iceland in the 18th and 19th century and the concentration of manpower on the farms. Finds from Robertshaven and Freswick in Caithness, both from the Early Middle Ages, provide evidence of an intensified exploitation of the marine resources, as does the archaeological evidence from Unst on the Shetland Islands.

With respect to the "green" resources one could expect that an intensified exploitation would result in an increased production of survivable and tradable commodities such as cheese and butter. If this were the case, one would expect an attempt at increasing *ærgir*-usage, as this form of agricultural usage favoured husbandry and especially the keeping of cattle. Another possibility was the changeover to sheep-farming, whereby the all important wool could be produced, and taxes, rates, tithes, fines and so forth could be paid in the all important commodity: frieze.

An intensification of sheep farming would have had an influence on the importance of cattle husbandry and would have led to the demise of *ærgir*-usage. Up to a certain point an increase in the number of sheep would have been compatible with shieling usage established during the Landnam period, however an area can only be exploited up to a certain point and sheep grazing would have marginalized the

resource's profitableness as a *ærgir*. A concentration on sheep farming would provide the wool and thereby frieze that was so important as a value indicator and useable for the payment of taxes, tithes, fines, and rates and as a tradable commodity. In this light, the Seydabrævid can be seen as the result of a development and an economic change in practice. Previously the Faeroes had had no need of a specific law codex, since their economy had reflected normal usage and practice. It was only with the new, economic dependence on extensive sheep farming that the Islands required a separate and specific law codex.

Contrary to what we know of Landnam usage, the historically known mode of production, as illustrated by Seyðabrævið, has always contained a potential for the parcelling out of land. Besides tenant land, there has always existed the possibility of the carving up the land into smaller and smaller lots reducing the size through inheritance and sale. On the other hand land, and thereby rights to the outfield could be increased through marriage, sale and inheritance. Both potentials are clearly illustrated in our sources up to the present new registration of land. These potentials were far less likely and probable under *ærgir* usage.

Though we know little of the importance of fishing in the medieval Faeroese economy, it seems likely that an increase in the exploitation of the marine resources as well as an intensification of sheep farming as known in the historically known agrarian economy led to the demise of the *ærgir* usage as an obsolete economic practice.

Translated by Susan Dall Mahler

Bilag 1: Feltdeltagere og udgravningsledere

I løbet af udgravningerne har der været beskæftiget 23 arkæologistuderende foruden mag.art. Inge Hansen og mag.art. Arne Hedegaard Andersen. I 1986 og 87 blev profilopmålinger med særligt henblik på udtagning af prøvemateriale til ^{14}C i Anlægsområde I foretaget af museumsinspektør Claus Malmros, Nationalmuseets Naturvidenskabelige Undersøgelse. Vurdering af træmaterialet er ligeledes foretaget af Malmros. De forberedende undersøgelser til udtagning af pollenprøver samt geologisk kortlægning af deltasletten foran Argisbrekka blev foretaget af Dr. Scient. Bent Odgaard, fra det daværende Danmarks Geologiske Undersøgelse ligeledes over to sæsoner. Dr. scient Jóhannes Jóhansen ville tage sig af de pollenbotaniske undersøgelser, hvilket Jóhansens alt for tidlige død forhindrede. Den lokale arbejdskraft var til stor hjælp også som informanter om topografiske og historiske forhold.

En særlig tak til cand. mag. Anders Horsbøl Nielsen, som fra 1986 overtog den vanskelige opgave at være daglig leder af Anlægsområde I.

Tak til alle, der i øvrigt har bidraget til udgravningerne.

Figur 214: Et af udgravningsholdene fra 1986. Fra venstre bagerst Hans Skov, Kirsten Hvenegaard Lassen, Anders Horsbøl Nielsen, Anne Madsen, Peter D. Andersen og Inge Hansen. Forrste fra venstre Hákun Andreasen, Susan Dall Mahler, Ditlev L. Dall Mahler, Merete Essenbæk, Vígdis Frýdal, Kirstin Eliasen og Anne Bjerrekær.

One of the excavation teams from 1986. Behind from the left Hans Skov, Kirsten Hvenegaard Lassen, Anders Horsbøl Nielsen, Anne Madsen, Peter D. Andersen and Inge Hansen. In front from the left Hákun Andreasen, Susan Dall Mahler, Ditlev L. Dall Mahler, Merete Essenbæk, Vígdis Frýdal, Kirstin Eliasen og Anne Bjerrekær.

Navn	1985	1986	1987
Anderssen, Arne O.H. Daglig leder af Anlæg I	X		
Andersen, Peter D.		X	
Andersen, Torben		X	
Andreasen, Hákun		X	X
Andreasen, Leon		X	
Appelt, Martin		X	
Bjerrekær, Anne	X	X	
Borup, Per		X	
Brandt, Michael A.		X	
Christiansen, Dorte V.		X	
Eidesgaard, John	X		X
Eliasen, Kirstin			X
Ellingsgarð, Joen Petur	X	X	X
Eriksen, E.		X	
Essenbæk, Merete		X	X
Frýdal, Vígdis	X	X	X
Glyvrardal, Rasmus			X
Grønnegaard, Tim			X
Hansen, Inge. Daglig leder af Anlæg II	X	X	
Hansen, Magnus		X	
Hansen, Rolf, K.		X	
Johansen, Ulla		X	X
Holm, Lise	X		
Høghamar, Hans Edvard	X		
Joensen, Susanna		X	
Larsen, Anna		X	
Lassen, Kirsten Hvenegaard. Daglig leder af Anlæg XIII	X	X	X
Madsen, Anne		X	
Mahler, L. Dall Mahler, ansvarlig leder	X	X	X
Mahler, Susan Dall. Daglig leder af Anlæg VIII, Hus 3 & 6	X	X	X
Malmros, Claus		X	X
Nielsen, Anders Horsbøl. Daglig leder af Anlæg I		X	X
Nielsen, Stig Grummesgaard. Daglig leder af Anlæg V		X	

Paulsen, Magnus Pauli			X
Odgaard, Bent Vad		X	X
Philström, Åsa		X	
Skov, Hans		X	
Staal, Benny		X	
Thorsteinsson, Niklas			X
Vestertun, Jens	X	X	X
Øster, Ólavur		X	

Bilag 2: Signaturforklaringer

Signaturforklaring til plantegninger, hvor intet andet er anført.

1: Tørvemur. 2: Formodet tørvemur. 3: Bænkfyld. 4: Tørret tørv. 5: Forkullet tørv. 6: Tørveaske. 7: Spor efter stolpe eller rafte. 8: Nedgravning. 9: Sten. 10: Stenspor. 11: Kantstillet sten. 12: Varmepåvirket sten. 13: Bærende sten eller stolpespor. 14: Jernudskillelse. 15: Bortgravet område eller spring i niveau. 16: Udgravningsgrænse.

Fig. 215.

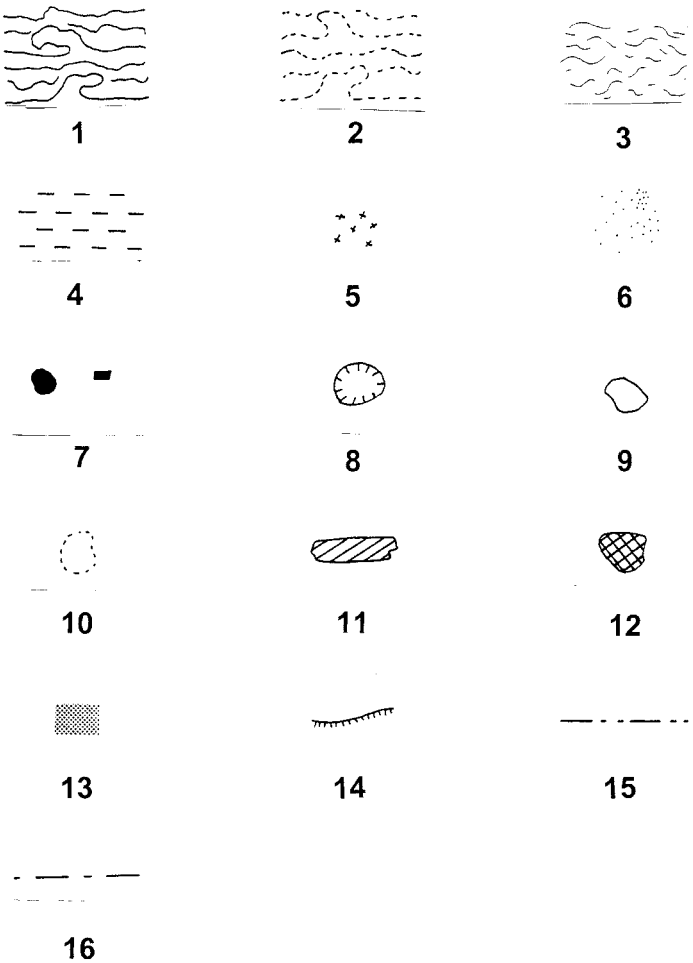

Symbol Key

Symbol key to plans, unless other symbols are stated.

1: Turf walls. 2: Presumed turf walls. 3: Bench filling. 4: Dried peat. 5: Charred peat. 6: Peat ash. 7: Post or raft holes. 8: Pits or trenches. 9: Stones. 10: Stone traces. 11: Stones placed edgeways. 12: Burnt stones. 13: Stone supports or post traces. 14: Traces of iron precipitation. 15: Level difference due to earth removal. 16: Limit of excavation area.

Bilag 3: ^{14}C-dateringer fra Argisbrekka, hvor intet andet er opgivet.

Tabel 16.

Lab. No.	Area/layer	Material	^{14}C Age BP	^{13}C (‰) PDB	Cal. ± 1 st. dev.	Reference
K-4622	Area I, refuse layer	Juniperus	1020 ± 70	-23,2	890–920 AD, 950 – 1050 AD	D. Mahler
K-4843	First Plantago l. E3	Peat	1420 ± 55		560 – 590 AD, 595 – 665 AD	J. Jóhansen
K-4848	First Plantago l. E1	Peat	1250 ± 50		680 – 820 AD, 840 – 860 AD	J. Jóhansen
K4896	Area VIII, House 1	Juniperus	1190 ± 70	-22,7	720 – 740 AD, 770 – 900 AD, 920 – 960 AD	D. Mahler
K-4897	Area VIII, east, sec. 1	Juniperus	2880 ± 75	-23,7	1210 – 1200 BC, 1190 – 1170 BC, 1160 – 1140 BC 1130 - 970 BC	D. Mahler
K-4898	Area I, Refuse layer	Betula	1710 ± 70	-28,4	240 – 420 AD	D. Mahler
K-5064	Area I, sec. 2, la. 14	Juniperus	1320 ± 70	-24,0	650 – 780 AD	D. Mahler
K-5065	Area I, sec. 2, la. 32	Juniperus	1080 ± 70	-21,9	890 – 1030 AD	D. Mahler
K-5066	Area I, sec. 2, la. 13	Junperus & Empetrum	1090 ± 70	-22,7	880 – 1030 AD	D. Mahler
K-5067	The bich bog	Betula	3910 ± 85	-27,1	2560 – 2540 BC 2500 – 2280 BC 2250 – 2230 BC 2220 – 2200 BC	D. Mahler
K-5100	Area I, sqm. HK, la. 5-7	Corylus, trunk	1140 ± 70	-28,5	780 – 800 AD 810 990 AD	D. Mahler
K-5119	The bich bog	Betula	3810 ± 60	-27,2	2400 – 2380 BC 2350 – 2190 BC 2180 – 2140 BC	J. Johansen
K-5120	The birch bog	Betula	3840 ± 85	-29,3	2460 – 2190 BC 2160 –2150 BC	J. Jóhansen
K-5121	The birch bog	Betula	3900 ± 80	-28,9	2480 – 2280 BC 2250 – 2230 BC 220 – 2200 BC	J. Johansen
K-5122	The birch bog	Betula	3980 ± 80	-28,9	2620 – 2340 BC 2620 – 2610 BC	J. Johansen
K-5223	The birch bog	Betula	3970 ± 80	-27,4	2580 – 2340 BC	J. Johansen
K-5180	Area XII, north of House 1	Betula	2060 ± 70	-29,2	170 BC – 20 AD	D. Mahler
K-5618	Duurhus, Eiði	Betula	1140 ± 35	-28,9	880 – 980 AD	L. Andreasen
Ua-1452	Area I, House 1	Corylus, nut	1040 ± 90	-25,0	890 – 1050 AD 1080 – 1160 AD	D. Mahler
Ua-1453	Area I, House 1	Larix	1415 ± 100	-25,0	530 – 720 AD 740 770 AD	D. Mahler
Ua-1454	Area I, House 3	Corylus, nut	1005 ± 95	-25,0	900 – 920 AD 960 1160 AD	D. Mahler
Ua-1455	Area II, House 1	Betula, cork	1250 ± 100	25,0	680 – 890 AD	D. Mahler
Ua-1456	Area VIII, House 3	Pinus	1115 ± 95	-25,0	780 – 800 AD 810 – 1020 AD	D. Mahler
Ua-1457	Area VIII, House 4	Picea/Larix	1415 ± 100	-25,0	530 – 720 AD 740 – 770 AD	D. Mahler
I-66535.	Gøtu	Sheep bone	1370 ± 70	?	600 – 720 AD 740 – 770 AD	J. Johansen

[14] C-dateringer fra Argisbrekka, hvor intet andet er opgivet.
[14] C-dates from Argisbrekka and datings mentioned in the text.

Kildeskrifter

Debes, L., 1963. *Færoæ & Færoa Reserata* (1673). Genudgivet v. Einar Joensen. Tórshavn.

Dicuilus: Liber Mensura Orbis Terræ, ved Thierney, J. J., 1967, Scriptores Latinii Hiberniae. Vol.VI. Dublin.

Diplomatarium Færoense. Føroyskt Foðnbrævasavn. I. udg. av. J. Jakobsen. Tórshavn 1907.

Diplonatarium Islandicum. Islenzk Fornbréfasafn. København 1857 – 76: Hið íslenzka Bókmentafélag.

Diplomatarium Norvegicum. Oldbreve. Udgivne af Lange, Chr. C. A. & Unger, C. R., 1. samling Christiania 1849. 2. samling Christiania 1852.

Færyinga Saga eller Færøboernes historie I den islandske Gruntext med fæøisk og dansk Oversættelse, 1832, ved Rafn, C. C., Kjøbenhavn.

Grágás, 1870, Islændernes Lovbog i Fristadens Tid, ved Finsen, V., København.

1951. *Kongsbókin úr Føroyum*. Útiseti. Árbók Føryngafelags VI. Ved Helgason, J., Keypmannahavn, 101-122.

Gulatingsloven, 1952 ved Robberstad, K., Norrøne Bokverk 33. Oslo.

Norges Gamle Love indtil 1387. Bd. III, bls. 33 – 40, Christiania, 1849.

Orkneyinga Saga, 1965, Islenzk Fornrit XXXIV. Bindi, Hið Íslenzka Fornritfélag Reykjavík, ved Guðmundsson, F.

Orkneyinga Saga, The History of the earls of Orkney*, ved Pálsson, H. & P. Edwards. 1981. Translated with an introduction by H. Pálsson & P. Edwards.*

Protokol over den i Henhold til Lov angaaende en ny Skyldsætning af Jordene paa Færøerne af 29de Marts 1867 foretagne Taxation af bemeldte Jorder. A & B. Kjøbenhavn 1873.

Peder Claussøn Friis: Samlede Skrifter, 1881, ved Strom, G. Udgivet for den Norske Historiske Forening af Dr. Gustav Storm. Kristiania.

Regesta Norvegica. Utgitt for Kjeldeskriftfondet bd. I av Gunnes, E., 1989. Bd. II. Oslo.

Seyðabrævið, 1971, ved Poulsen, J. H. W., Zacahiasen, U. & Mortensen, A. og Matras, C. Gøtu.

Regesta Norvegica, 1989, Utgitt for Kjeldeskriftfondet bd. I –II, ved Gunnes, E., Oslo.

Svabo, J. C. *1782. Indberetninger fra en Reise i Færøe 1781 og 1782*. Selskabet til udgivelse af færøske kildeskrifter. Genoptryk. Udgivet af N. Djurhuus, København 1959.

Litteraturliste

Aaby, B. og Vegger, P. B., 1995. Tykke muldlag fortæller om brug af tørvegødning, *Arkæologiske Udgravninger i Danmark,* 1996, 30-35.

Agger, P. & Brandt, J., 1978. *Om økologi. En introduktionsbog*, 2. udg. København.

Águstsson, H., 1982. Den indre opbygning af det islandske tørvehus. *AMS-skrifter* 7. Vestnordisk byggeskikk gjennom to tusen år. B. Myhre, B. Stocklund & P. Gjærder eds. Stavanger: 173-185.

Ahlmann, H. W. et alii., 1970. Klimatologiska förändringar kring Nordatlanten under gammal och nyare tid. En artikelserie. *Ymer*, 219-242.

Albrethsen, S. E., 1991. Saeterbrug in the Norse Eastern Settlement "Østerbygd", in South-West Greenland. *Acta Borealia,* 1, vol.11, 15-39.

Albrethsen, S. E. & Keller C., 1985. The use of the "saeter" in Medieval Norse Farming in Greenland, *Arctic Anthropology* vol. 22, no. 2 (1985), 91-107.

Allison, E. P. & Rackham, D. J., 1996. The Bird Bones. I Morris, C. D. *The Birsay Bay Project.* Volume 2. Durham: 171-173.

Andreassen, L., 1977. Grevstrar. *Mondul*, 1, 32

Andreassen, L., 1980. Rúnakelvi av Eiði. *Mondul*,1, 28

Andreassen, L., 1981. Rannsók Vesturi í Horni í Suðrugøtu, *Heiðursrit til Sverri Dahl*. Fróðskaparrit, 28. og 29. bók. Tórshavn, 173-189.

Anderson, H., Ersgård, L. och Svensson, E. eds., 1998. Outland Use in Preindustrial Europe. *Lund Studies in Medievial Archaeology* 20.

Andrén, A., 1985. Avgränsning eller tilhörighet? Olika principer för social organisation. *Nordisk TAG* 1987; Kristiansen, K. red. København, 23-32.

Andrén, A. & Nilsson Th., 1976. Lås och nycklar, i *Uppgrävt förflutet för PKbanken i Lund*, Mårtensson A. W. ed. (Archaeologica Lundensia VII), Malmö, 399-411.

Arge, S. V., 1981. Fornfrøðilig rannsókn undir Porkeris kirkju, *Heiðursrit til Sverri Dahl*. Fróðskaparrit, 28. og 29. bók. Tórshavn, 81-101.

Andrews, J.T., Caseldine, C., Weiner, J. and Hatton, J., 2001. Late

Holocene (ca. 4 ka) marine and terrestrial environmental change in reykjarfjördur, north Iceland: climate and/or settlement? *Journal of Quaternary Science*, 16 (2): 133-143.

Arge, S. V., 1988. Arkæologiske undersøgelser af middelalderlige bopladslevn i bygden Sandavágur på Færøerne, *Hikuin* 14, 103-128.

Arge, S. V., 1990. *Landnamet på Færøerne. En diskussion og vurdering af teorierne om, hvornår det fandt sted, med særlig vægt på teorier baseret på arkæologisk materiale.* Hovedfagsspeciale i Middelalder-arkæologi, Aarhus Universitet, 1986. Føroya Fornminnissavn & Middelalder-arkæologisk Nyhedsbrev, Arge, S. V. red., Horsens 1990.

Arge, S. V. 1991. Kommentar af Símun V. Arge. Til Ditlev L. D. Mahler 1991. Sæterdrift på Færøerne i vikingetid og tidlig middelalder. En model. Nordatlantiske Foredrag. Annales Societas Scientiarum Færoensis. Supplementum XV. Tórshavn, 42-45.

Arge, S. V., 1992a. Iron in the Faroe Islands. Usage, smithing and potential extraction. *Bloomery Ironmaking During 2000 Years*. Seminar in Budalen 1991. Vol. II, Espelund, A. ed., Trondheim, 17-29.

Arge, S. V. 1992b. The burial site of Við Kirkjugarð in the village of Sandur, Sandoy. *Fróðskaparrit* 38. – 39. bók. 1989 – 1990, 5-21.

Arge, S. V. 1997a. Føroysk búsetingarsøga – tær fornfrøðiligu heimildirnar. *Frændafundur* 2. Fyrilestarar frá føroyskari-íslendskari raðstevnu í Tórshavn 28.-29. juni 1995. Sigurðardóttir, T. & Snædal, M. red. Tórshavn, 41-58.

Arge, S. V. 1997b. Í Uppistovubeitinum. Site and Settlement. Fornfrøðilig rannsókn í Uppistavubeitinum í Leivík. *Froðskaparrit* 45. Bók, 27-44.

Arge, S. V. & Hartmann, N., 1990. Fornur grevstur vid kirkjugarð heima á Sandi. *Mondul* No 1, 18-32.

Armit, I., ed., 1990. *Beyound the Brochs. Changing Perspectives on the Atlantic Scottish Iron Age*, Edinburgh (Edinburgh University Press).

Armit, I. 1990. Epilogue: The Atlantic Scottish Iron Age, i *Beyound the Brochs. Changing Perspectives on the Atlantic Scottish Iron Age*, Edinburgh (Edinburgh University Press), 194-210.

Armit, I., 1998. Human response to Marginality i *Life on the Edge: Human Settlement and Marginality,* Symposia of the Association for Enviromental Archaeology No. 13, Mills, C. M. and Coles, G. eds., (Oxbow Monograph 100) 31-38.

Arneborg, J., 1998.The High Arctic "Utmark" of the Norse Greenlanders, i Outland Use in Preindustrial Europe. Andersson, H.,

Ersgård, L. & Svensson, E. eds., Lund, (Lund Studies in Medieval Archaeology 20) 156-166.

Arneborg, J., 2002. Inhospitable Regions and Marginality – Settlement at the End of the World i Centre, Region, Periphery. Helmig, Scholkmann, G. B. und Untermann, M. eds., (Medieval Europe Basel, Vol. 3, Sections 6-8) 15-24.

Barret, J, H., 1997. Fish Trade in Norse Orkney and Caithness: A zoological approach, Antiquity 71, 616-638.

Barclay, G.J. 1997. The Neolithic. In: S*cotland: Environment and Archaeology, 8000 BC – AD 1000.* (eds. K.J. Edwards & I.B. Ralston):127-150. John Wiley & Sons, Ltd.

Barret, J, H. 2003. Culture Contact in Viking Age Scotland, i *Contact, Continuity and Collapse. The Norse Colonization of the North Atlantic.* Barret, H. J. ed., (Studies in the Early Middle Ages, Vol.5) 73-111.

Barret, J. H. et alii., 2000. What was the Viking Age and When did it Happen? A View from Orkney, *Norwegian Archaeological Review* Vol. 33, No. 1, 1-39.

Batey, C. E., 1986. Lavacroon, Orphir, Orkney, *Proceedings of the Society of Antquaries of Scotland*. Vol 116, 285-300.

Batey, C. E., 1987. Viking and Late Norse Caithness: The Archaeological Evidence i *Proceedings of the Tenth Viking Congress*. Lakollen Norway, 1985, James, K. ed., Oslo, 137-148.

Batey, C. E., 1989. Recent work at Freswick Links, Caithness, Northern Scotland i Hikuin 15, 223-230.

Batey, C. E., 1990. Archaeological Aspects of Norse Settlement in Caithness, North Scotland. *Acta Archaeologica* vol LXI, 1992, 29-35.

Batey, C. E. & Freeman C., 1996. 7.3. Area 1: The Artefactual Assemblage, i Morris, C. 1996. *The Birsay Bay Project.* Volume 2. Durham, 133-145.

Beito, O. T., 1949. *Norske Sæternamn*. Institut for sammenligende Kulturforskning, (Serie B: Skrifter XLV), Oslo.

Bennett, K.D., Boreham, S, Sharp M.J. and Switsur, V.R., 1992. Holocene history of environment, vegetation and human settlement on Catta Ness, Lunnasting, Shetland. *Journal of Ecology* 80: 241-273.

Berglund, B.E. (ed.), 1986. *Handbook of Holocene Palaeoecology and Palaeohydrology*. John Wiley and Sons, Chichester. 869 pp.

Berglund, J. 1986. The Decline of the Norse Settlements in Greenland, *Arctic Anthropology* vol. 23, Nos.1 & 2, 109-135.

Berglund, M.H. 1998. Red Sandstone and Greenlandic Wool. Two diagnostic artefacts in the interpretation of a newly discovered saeter in southern Greenland, *Acta Borealia* bd. 2, 153-174.

Bertelsen, R., 1990. A North Atlantic Perspective. *Acta Archaeologica* vol. LXI, 1992, 22-28.

Bigelow, G. F. 1984. *Subsistence in Late Norse Shetland. An Investigation into a Northern Island Economy of The Middle Ages,* (A dissertation submitted to the University of Cambridge for the degree of Doctor of Philosophy.) Cambridge.

Bigelow, G. F., 1989. Life in Medieval Shetland: An Archaeological Perspective. *Hikuin* 15,183-192.

Bjerck, H., 1995. Man and Sea in the Mesolithic. Coastal settlement above and below present sea level *Proceedings of the International Symposium, Kalundborg, Denmark, 1993. Oxbow monograph*, 53: 131-144.

Bjørgo, T., 1982. Oppsiktsvekkende arkeologiske funn i Nyset- Steggjevassdraget, *Verksposten*, 18-21.

Bjørgo, T., 1986. Mountain Archaeology, *Norwegian Archaeological Review* vol. 19 No 2, 122-127.

Bjørgo, T., 1988. Registreringer som styrende faktor i arkeologisk forskning. *Arkeologiske Skrifter, Historisk Museum*. Universitet i Bergen, No.4, 156-166.

Bjørgo, T., Kristoffersen, S. & Prescott, C. 1992. *Arkeologiske undersøkelser i Nyset-Steggjevassdragene 1981-87.* (Arkeologiske rapporter 16.) Bergen.

Bjørk, E. A., 1957-1958. *Færøsk Bygderet*. Tórshavn.

Bjørn, E. A., 1970. Svinehold på Færøerne i ældre tid, i. *Fróðskaparrit*, 18. bók., 35-52.

Bjørkvik, H., 1986. Sæter. *Kulturhistoriskt Lexikon för Nordisk Medeltid*, vol. VIII. Cl. 712-717. København.

Borchgrevink, A.- B. Ø., 1977. The "seter"-Areas of Rural Norway, a Traditional Multipurpose Ressource, *Northern Studies.* (Scottish Society, 9) Edinburgh, 3-24.

Bramwell, D., 1977. Bird and vole bones from Buckquoy, Orkney. I Richie, A. 1976-1977. Excavation of Pictish and Viking-age farmsteads at Buckquoy, Orkney. *Proceeding of the Scottish Archaeological Society*, vol. CVIII, 1976-77: 209-211.

Brink, S., 1987. Till frågan om ortnamnselementet -setr, dess ursprung och betydelse, *Namn og Nemne* 4, 79-84.

Bronk Ramsey C., 2001. Development of the Radiocarbon Program OxCal, Radiocarbon, 43 (2A): 355-363.

Bruun, D., 1897. *Nordboernes Kulturliv i Fortid og Nutid*. I. Island. Kjøbenhavn.

Bruun, D., 1929. *Fra de Færøske Bygder*. Samlede afhandlinger om gammeldags Sæd og Skik. Kjøbenhavn.

Brøgger, A. W., 1931. *Den norske bosetningen på Shetland-Orkneyøerne* (Skrifter utgitt av Norske Videnskabs-Akademi i Oslo. II. Hist.-Filos. Klasse, No 3.). Oslo.

Buchwald, V. F., 2001. *Ancient Iron and Slags in Greenland*. Meddelelser om Grønland 26, Man & Society, 1-92

Buckland, P. C. & Dinnin M. H., 1998. Incet Faunas at Landnám: a Palaeoentomological Study at Tjørnuvík, Streymoy, Faroe Islands, *Fróðskaparrit* 46. bók, 277-286.

Buttler, S., 1989. Steatite in Norse Shetland, *Hikuin* 15, 193-206.

Buttler, S., 1991. Ross-on-Wye: Steatite in the Norse North Atlantic, *Acta Archaeologica* 61, 228-232.

Bærentsen, C., 1911. *Forslag og Betænkning afgivet af Den Færøske Landbokommission*. Nedsat i henhold til Lov af 13. Marts 1908. Kjøbenhavn.

Bøe, J., 1942. *Til høgfjellets forhistorie*, (Bergens Museums Skrifter nr. 21.) Bergen.

Cabouret, M., 1989. Esquisse d'une chronologie des etapes de la formation de la vie pastorale en Norvege, *Historisk Tidsskrift utgitt av Den Norske Historiske Forning*. Bd. 68, 28-37.

Callmer, J., 1977. *Trade Beads and Bead Trade in Scandinavia ca. 800 – 1000 A.D.* (Acta Archaeologica Lundensia, series in 4°. Nr. 11.). Malmö.

Campbell, Å., 1944. Keltisk och Nordisk kultur i möte på Hebriderna. Folk – Liv, *Acta Ethnologica* TOM. VII-VIII, 1934-1944, 228-252.

Catalogue of Exhibition. 1973. Viking and Medieval Dublin. National Museum Excavations, 1962-1973. Dublin.

Cerón-Carrasco, R., 1994. The investigation of fish remains from an Orkney farm mound, i Van Neer, W. ed. *Fish exploitation in the Past: Proc. of the 7th. Meeting of the ICAZ Fish Remains Working Group*. Musee Royal de L'Afrique Centrale, Tervuren, 207-210.

Cerón-Carrasco, R., 1998. Fish bone, i *St Boniface Church Assess-*

ment. Lowe, C. ed. Sutton Publishing and Historic Scotland. Edinburgh,

Childe, V. G., 1943. Another late Viking house at Freswick, Caithness, *Proceedings of the Society of Antiquaries of Scotland*. 77 (1942-43), 5-17.

Christensen, A. E., 1979. Gokstadskipets dekorative utstyr, *Universitets Oldsakssamling 150 år, Jubilæumsårbok,* Oslo, 145-149.

Christensen, H. H. and Mortensen, L., 2002. Arctic mountain meteorology at the Sornfelli mountain in years 2000 in the Faeroe Islands. *Fróðskaparrit,* 50: 93-110.

Crawford, B. E., 1987. *Scandinavian Scotland*. (Scotland in the Early Middel Ages 2.) Leicester University Press.

Crawford, I. A., 1966. Peat Charcoal, *Scottish Studies* vol. 8, 108-113.

Crawford, I. A., 1974. Scot (?), Norseman and Gael. *Scottish Archaeological Forum* 6, 1-16.

Dahl, S., 1952. Fornar Toftir í Kvívík, *Varðin* vol. 29, 65-96.

Dahl, S., 1958. Toftarennsóknir í Fuglafirði, *Fróðskaparrit* 7. Bók, 118-146.

Dahl, S., 1968. *Færøerne*, J. P. Trap. Bd. XIII. Niels Nielsen et alii. eds. København, 188-368.

Dahl, S., 1970a. Um ærgistaðir og ærgitoftir, *Fróðskaparrit* 18. Bók, 361-368.

Dahl, S., 1970b. The Norse settlement of the Faroe Islands, *Medieval Archaeology* vol. XIV, 60-73

Dahl, S., 1971. Recent Excavations on Viking Sites in the Faroes i *Proceedings of the Sixth Viking Congress*, Foote, P. and Strömbäck, D. eds., London, 45-56.

Dahl, S. og Rasmussen, J., 1956. Víkingaaldergrøv í Tjørnuvík, *Fróðskaparrit* 5. Bók, 153-167.

Debes, H. J., 1990. *Føroya Søga.* Norðurlond og Føroyar. Bd. 1. Føroya Skúlabókagrunnur ed.

Degn, A., 1945. *Færøske Kongsbønder 1584-1884.* Tórshavn.

Diklev, T., 1978. Søltuvíkingar. *Mondul* no. 1, 14-22.

Diklev, T., 1981. Ilska og Øska. *Mondul* no. 1, 14-25.

Diklev, T., 1982a. Spíli. *Mondul* no.1, 33.

Diklev, T., 1982b. Kelv, Kegl, Kevl. *Mondul* no.3, 11-12.

Dodgshon, R. A., 1988. The Ecological Basis of Highland Peasant Farming, 1500-1800 A.D., i *The Cultural Landscape – Past, Present and Future,* Birks, H. H. et alii eds., Cambridge, 139-151.

Dodson, J.R. and Intoh, M., 1999. Prehistory and palaeoecology of Yap, federated states of Micronesia. *Quaternary International* 59: 17-26.

Dugmore, A. & Buckland, P., 1991. Tephrochronology and Late Holocene Soil Erosion in South Iceland i *Enviromental Change in Iceland: Past and Present*. J. K. Maizels, J. K. & Caseldine, C. eds., 147-159.

Edgren, T., 1988. Om Leksaksbåtar från vikingatid och tidlig medeltid i *Festskrift til Olaf Olsen*. Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab, København, 157-163.

Edwards, K. J., 1996. A Mesolithic of the Western and Northern Isles of Scotland? Evidence from pollen and charcoal. In: *The early prehistory of Scotland*. (eds. T. Pollard & A. Morrison): 23-38. Edinburgh University Press, Edinburgh.

Edwards, K.J. & Whittington, G., 1997. Vegetation change. In: *Scotland: Environment and Archaeology, 8000 BC – AD 1000.* (eds. K.J. Edwards & I.B. Ralston): 63-82. John Wiley & Sons, Ltd.

Edwards, K. J. et alii., 1998. Landscapes at Landnám: Palynological and Palaeoentomological Evidence from Toftanes, Faroe Islands i *Fróðskaparrit* 46, 229-244.

Egilstrød, Ó., 1994. Gekk mær fram við Eiðisvatn (ið var), *Varðin* bd. 61, 169-182.

Einarsson, B. F., 1994. *The Settlement of Iceland; a Critical Approach* (GOTARC. Series B. Gothenburg Archaeological Theses No. 4) Gotenhburg.

Einarsson, P., 1963. Pollen-analytical studies on vegetation and climate history of Iceland in late and post-glacial times. *In* "North Atlantic biota and their history." (Löve and Löve, Eds.), pp. 355-365. Pergamon Press, Oxford.

Eliasen, K. S., 1994. *Kirkjubøur. Kirker og bispegård, med særlig vægt på Domkirkeruinen.* Upubliceret hovedfagsspeciale. Disciplin F. Institut for Middelalderarkæologi ved Aarhus Universitet, Moesgård.

Emmanuelssson, M., et alii.,2003. *Settlement, Shieling and Landscape. The Local History of a Forest Hamlet* (Lund Studies in Medieval Archaeology 32.) Lund.

Enckell, Pher H. & Sten Rundgren., 1989. Fylgisneytar Menniskjans, Mondul No. 1, 14-24.

Enghoff, I. B., 2003. *Hunting, fishing and animal husbandry at the Farm Beneath the Sand, Western Greenland* (Meddelelser om Grøndland, Man & Society, vol. 28) Copenhagen.

Espelund, A., 1991. A Retrospective view of Bloomery Iron Production i *Bloomery Ironmaking during 2000 Years*. Vol. I. Budalseminaret, Espelund, A. ed., 71-99.

Fanning, T., 1975. Some Bronze Ringed pins from the Irish Midlands i *Journal Old Athlone Society* 1, 1974-75,: 211-217.

Fanning, T., 1983. Some Aspects of the Bronze Ringed Pin in Scotland, i *From the Stone Age to the 'Forty-Five*. O'Connor, A. & Clarke D. V. eds., Edinburgh, 324-342.

Fanning, T., 1988. Three Ringed Pins from Viking Dublin and their Significance, i *Settlement and Society in Medieval Ireland*, Brandley, J. ed., Kilkenny: 161-175.

Fanning, T., 1990. Three Ringed Pins from Viking Dublin and their Significance i *Settlement and Society in Medieval Ireland* (Studies presented to F. X. Martin, O. S. A. Bradley, J. ed.), 161-175.

Fanning, T., 1994. *Viking Age Ringed Pins from Dublin*, Medieval Dublin Excavations 1962-81. Ser. B, 4, Royal Irish Academy, Dublin.

Fellows-Jensen, G., 1980. Common Gaelic áirge, old Scandinavian ærgi or erg? I *Nomina* vol 4, 67-73.

Fellows-Jensen, G., 1983. Scandinavian Settlement in the Isle of Man and North-West England: The Place-Name Evidence, i *The Viking Age in the Isle of Man*, Select papers from The Ninth Viking Congress, Isle of Man, 4-14 July 1981, London, 37-52.

Fellows-Jensen, G., 1984. Viking Settlement in the Norrthern and Western Isles – The Place-Name Evidence as seen from Copenhagen and the Danelaw, i *The Northern and Western Isles in the Viking World*. Fenton, A. and Pálsson, H. eds., Edinburgh, 148-168.

Fellows-Jensen, G., 2002. Old Faroese ´ærgi yet again, i Eivindarmál. Heiðursrit til Eivind Weyhe á seksti ára hansara 25. Apríl 2002, (Annales Societas Scientiarum Færoensis Supplementum XXXII.) Tórshavn, 89-96.

Fenger, O., 1987. Om kildeværdien af normative tekster. Tradition og Historieskrivning i *Acta Jutlandica* LXIII: 2 (Humanistisk serie 61. Hastrup, K. og Sørensen, P. M. eds.), 39-51.

Fenton, A., 1977. *Scottish Country Life*. 2nd. ed., Edinburg.

Fenton, A., 1978. *The Northern Isles: Orkney and Shetland.* Edinburgh.

Fenton, A., 1981. Early Manuring Techniques, i *Farming Practice in British Prehistory*. Mercer, R. ed., Edinburgh, 210-217.

Fenton, A., 1984. Northern Links: Continuity and Change, i *The Northern and Western Isles in the Viking World*. Fenton, A. and Pálsson, H. eds., Edinburgh, 129-145.

Fenton, A. et alii eds., 1973. *Land Transport in Europe*. Studies of Folklife 4. København.

Fenton, A. and Pálsson H. (eds.), 1984. *The Northern and Western Isles in the Viking World: Survival, Continuity and Change*. Edinburgh.

Fenton, E. W., 1937. The influence of sheep on the vegetation of hillgrazings in Scotland i *Journal of Ecology,* vol. 25, 424-430.

Fosaa, A., 2003. Mountain vegetation in the Faeroe Islands in a Climate Change Perspective. Phd Thesis, Department of Ecology, Plant Ecology and Systematics, Lund University, Sweden. 119 pp.

Fossitt, J.A., 1996. Late Quaternary vegetation history of the Western Isles of Scotland. *New Phytologist,* 32: 171-196.

Fredskild, B., 1988. Agriculture in a Marginal Area – South Greenland from the Norse landnam (985 A.D.) to the Present (1985 A.D.), i *The Cultural Landscape – Past, Present and Future*. Birks, H. H. et alii eds. Cambridge, 381-393.

Fridriksson, S., 1972. Grass and Grass Utilization in Iceland, i *Ecology*, vol. 53, No. 5, 485-796

Friderikssson, T. A. & Hermanns- Auðardóttir, M., 1992. Ironmaking in Iceland. *Bloomery Ironmaking During 2000 Years.* Seminar in Budalen 1991. Vol. II. Espelund, A. ed.,Trondheim, 5-16.

Fristrup, B., 1975. Klima og Vejrlig, i *Danmarks Natur* bd. 10, Böcher, T.W. et alii red., København, 472-474.

Frödin, J., 1940-41. Zentraleuropas Alpenwirtschaft. Bd. I – II. *Institut for Sammenlignende Kulturforskning*, Skrifter 38, serie B. Oslo.

Gaffney, V., 1959. Summer Shielings, i *The Scottish Historical Review,* Vol 38, 20-35.

Galschøf, M., 1893. *Danmark i Skildringer og Billeder*. Bd. II. København.

Geiki, J., 1880. On the Geology of the Færöe Islands, *Transactions of the Royal Society of Edinburgh* 30, 1. Edinburgh, 217-269.

Gelling, M., 1970. The Place-Names of the Isle of Man, *The Journal of the Manx Museum,* Vol. VII, No. 86, 130-139.

Gelling, M., 1979. Norse and Gaelic in Medieval Man: The Place-name Evidence, i *Man and Enviroment in the Isle of Man*. Part ii. Davey, P. ed. (British Archaeological Report*s*, no. 54, 1978), 251-261.

Gelling, P. S., 1961. Shielings in the Isle of Man, *The Journal of the Manx Museum*, vol. VI, nr. 77, 1960-1961, 123-125.

Gelling, P. S., 1964. Medieval Shielings in the Isle of Man, *Medieval Archaeology* vol 6 – 7, p. 1962-63. London: 156-172.

Gelling, P. S., 1984. The Norse Buildings at Skaill, Deerness, Orkney, and their immediate Predecessors, i *The Northern and Western Isles in the Viking World. Survival, Continuity and Change*. Fenton, A and Pálsson, H. eds. Edingburgh: 12-39.

Gelsinger, B. E., 1981. *Icelandic Enterprise*. Commerce and Economy in the Middle Ages. Columbia, S. C.

Gestsson, G., 1982. Brugen af sten og tørv i de islandske huse fra landnamstid til nyere tid, i *Vestnordisk Byggeskik*, Myre, B. et alii. eds. (AmS-skrifter vol. 7), Stavanger, 162-172.

Graham, J. M., 1953. Transhumancce in Ireland, i *The Advancement of Science*, Vol. X, No. 37, 74-79.

Graham-Campbell, J., 1980. *Viking Artefacts*. A select Catalogue. The Trustees of the British Museum. London.

Graham-Cambell, J. & Batey, C. E., 1998. *Vikings in Scotland. An Archaeological Survey*. Edinburgh.

Grant, A., 1982. The use of tooth wears as a guide to the age of domestic ungulates. Ageing and Sexing Animal Bones from Archaeological Sites. *BAR British Series* 109: 91-108.

Grant, S. A., Torvell, L., Smith, H. K., Forbes, T.D.A. and Hodgson, J., 1985 Comparative studies of diet selection by sheep and cattle: the hill grasslands. *Journal of Ecology* 73: 987-1004.

Grimm, E. C., 1991 *TILIA* and *TILIA GRAPH* (Illinois State Museum, Springfield.

Grønnow, B., Meldgaard, M. & Nielsen, J.B., 1983. Maasivissuit – the great summer camp. Archaeological, ethnographical and zoo-archaeological studies of a caribou-hunting site in West Greenland. *Meddelelser om Grønland, Man and Society*, 5.

Grönvold, K., Oskarsson, N., Johnsen, S.J., Clausen, H.B., Hammer, C.U., Bond, G. and Bard, E., 1995. Ash layers from Iceland in the Greenland GRIP ice core correlated with oceanic and land sediments. *Earth and Planetary Science Letters* 135: 149-155.

Gudmundsson, V., 1889. *Privatboligen på Island i Sagatiden samt delvis i det øvrige Norden*. København.

Habermehl, K. -H., 1975. Die Altersbestimmung bei Haus- und Labortieren. – Paul Parey, Berlin og Hamburg: 216 pp.

Hagland, J. R., 1994. „Torkjel myntmästare sänder dig peppar." Köpenskap och handel, i *Runmärkt. Från brev til klotter. Runorna under medeltiden*. Benneth, S. et allii eds., Stockholm, 83-90.

Hall, R., 1984. *The Excavations at York. The Viking Dig*. London.

Hallsdóttir, M. 1987. *Pollen analytical studies of human influence on*

vegetation in relation to the landnam tephra layer in southwest Iceland, Ph.D. thesis, University of Lund, 18.

Hamilton, J. R. C., 1956. *Excavations at Jarlshof, Shetland*. Ministry of Works. Archaeological Reports No.1. Edinburgh.

Hannon, G. E., 1999. The use of Plant Macrofossils and Pollen in the Palaeoecological Reconstruction of Vegetation. Acta Universitatis Agriculturae Sueciae. *Silvestria* 106: 1-34.

Hannon G.E., Bradshaw R.H.W., 2000. Holocene vegetation dynamics and impact of human settlement on the Faeroe Islands. *Quaternary Research* 54: 404-413.

Hannon G.E, Wastegård S, Bradshaw E, Bradshaw R.H.W., 2001. Human Impact and Landscape Degradation on the Faeroe Islands. *Proceedings of the Royal Irish Academy* 101B (1-2): 129-139.

Hannon G.E., Bradshaw, R.H.W. and Wastegård, S., 2003. Rapid vegetation change during the early Holocene in the Faeroe Islands detected in terrestrial and aquatic ecosystems. *Journal of Quaternary Science* 18: 615-619.

Hannon, G. E.; Hermanns-Auðardóttir, M. & S. Wastegård, S., 1998. Human Impact at Tjørnuvík in the Faroe Islands. Mannaárin í Tjørnuvík í Føroyum, i *Fróðskaparrit* 46. Bók, 215-228.

Hansen, B. U., 1991. Using climate and vegetation studies in southern Greenland to etimate the natural resources during the Norse Period, i *Acta Borealia,* 40-55.

Hansen, K. og Jóhansen, J., 1975. Færøerne. Plantevækst på Landjorden i *Danmarks Natur* bd. 10. Nørrevang, A., Meyer, T.J. og Christensen, S. eds. København, 474-489.

Hansen, K. and Jóhansen, J., 1982. Højere planter. *Færøernes Natur*: 65-79.

Hansen, J. S., 1973. *Tey Byggja Land*, 2. partur, Svínoyar sókn. Klaksvík.

Hansen, J. S., 1975. *Tey Byggja Land,* 3. partur, Viðareiðis sókn. Klaksvík.

Hansen, J. S., 1977. *Tey Byggja Land,* 4. partur, Kunoyar sókn. Klaksvík.

Hansen, J. S., 1978. *Tey Byggja Land,* 5. partur, Húsa og Mikladals sóknir. Klaksvík.

Hansen, J. S., 1980. *Tey Byggja Land*, 6. partur, Klaksvík sókn. Klaksvík.

Hansen, J. S., 1981. *Tey Byggja Land*, 7. partur, Klaksvík sókn. Klaksvík.

Hansen, S. S., 1987. Toftanes. Nýggj tíðindi frá útgrevsterinum. *Mondul* vol 1, 4-6 & 24-26.

Hansen, S., S., 1988. The Norse Landnam in the Faroe Islands in the Light of Recent Excavations at Toftanes, Leirvík i *Northern Studies, The journal of the Scottish Society for Northern Studies*, vol. 25, 58-84.

Hansen, S. S., 1989. Toftanes – en færøsk landnamsgård fra 9. – 10. århundrede. *Hikuin* vol 15, 129-146.

Hansen, S. S., 1992. Viking Age Faroe Islands and their Southern Links, i *Proceedings of the 11th Viking Congres,* Batey, C. E., Jesch, J. & Morris, C. eds.,
473-486.

Hansen, S. S., 1996. Færøernes Ældste Historie – set I et arkæologisk perspektiv, i *Nordsjøne. Handel, religion og politikk. Karmøyseminaret* 1994 og 1995. Krøger, J. K. og Naley, H.-R. eds, 41-62.

Hansen, S. S., 2003. The Early Settlement of the Faroe Islands, i *Contact, Continuity and Collapse. The Norse Colonization of the North Atlantic.*H. Barret, J. H., ed., (Studies in the Early Middle Ages Vol. 5), 73-111.

Hastrup, K., 1985. *Culture and History in Medieval Iceland. An anthropological analysis of structure and change.* Oxford.

Hastrup, K., 1989. Saeters in Iceland 900 – 1600. An Anthropological analysis of economy and cosmology, i *Acta Borealia* 1, 72-85.

Hastrup, K. & Ramløv, K., 1988. Efterskrift. *Feltarbejde. Oplevelse og metode i etnografien.* Hastrup, K. & Ramløv, K. eds. Viborg.

Hatting, T. 1993. Fåret i Oldtid og Nutid. *Forsøg med Fortiden 4*. Historisk-Arkæologisk Forsøgscenter: 63 pp.

Head, L., 1999. Holocene human impacts in Australia and the Western Pacific. *Quaternary International* 59**:** 1-3.

Hedges, J. W. et alii., 1983. Trial excavations on Pictish and Viking settlements at Saevar Howe, Birsay, Orkney, i *Glasgow Archaeological Journal* X, 73-124.

Hermanns-Auðardóttir, M., 1989. *Islands tidiga bosättning*. (Studia Archaeologica Universitatis Umensis 1) Umeå.

Higham, M. C., 1978. The 'Erg' Place-names of Northern England, i *Man and Enviroment in the Isle of Man.* Part ii., Davey, P. ed. (British Archaeological Reports, no. 54), 347-355.

Hitzler, E., 1979. *Sel-Untersuchungen zur Geschichte des isländischen Sennwesens seit der Landnahmezeit*. (Institut for Sammenlignende Kulturforskning, Skrifter 60, serie B) Oslo.

Holm, I., 2002. A Cultural Landscape beyound yhe Infield/Outfield Categories: An Example from Eastern Norway, i *Norwegian Archaeological Review*, Vol. 35, no. 2, 67-80.

Hougen, B., 1944. Gamle Fjellstuetufter. *Viking* vol. VIII, 183 ff.

Hougen, B., 1947. *Fra Seter til gård. Studier i Norsk bosetingshistorie*. (Norsk Arkeologisk Selskap) Oslo.

Humlum, O. and Christiansen, H.H., 1998. Mountain Climate and Periglacial Phenomena in the Faeroe Islands, SE North Atlantic Ocean. *Permafrost and Periglacial Processes,* 9: 189-211.

Humphrey, J., Gill, R. and Claridge, J., 1998. Grazing as a management tool in European forest ecosystems. *Forestry Commission Technical*: Paper 25.

Hunter, J. R., 1986. *Rescue Excavations on the Brough of Birsay 1974 – 82*. (Society of Antiquaries of Scotland Monograph Series number 4) Edinburgh.

Indrelid, S., 1986. *Fangstfolk og bønder I fjellet. Bidrag til hardangerviddas historie 8500 – 2500 før nåtid.* Bergen.

Indrelid, S., 1988. Jernalderfunn i Flåmsfjella. Arkeologiske data og kulturhistorisk tolkning, i *Festskrift til Anders Hagen*. (Arkeologiske Skrifter, Historisk Museum, Universitet i Bergen No. 4, 106-19.

Indrelid, S., 1991. Om bruken af fjellet i gammel tid, i Arkeo 1 (Historisk Museum Univ. I Bergen), 4-8.

Ingstad, A. S., 1970. The Norse Settlement of LÁnse aux Meadows, Newfoundland: A preliminary report from the excavations 1961 – 1968, i *Acta Archaeologica* 4, 109-154.

Jakobsen, B. H., 1991. Soil Resources and Soil Erosion in the Norse Settlement Area of Østerbygd in Southern Greenland, i *Acta Borealia* 1, 52-68.

Jakobsen, J., 1901. Shetlandsøernes Stednavne, i *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie*, 2. række, XVI, 55-258.

Jensen, J. K. et alii., 1983. *Rapport til: Overfredningsnævnet på Færøerne*. Bind 1 – 2 & Resumé. Biologiske effekter af vandkraftudnyttelse ved Vestmanna og Eidi, Færøerne. Vandkvalitetsinstituttet. København.

Jessen, K., 1925. De Faerøske Mosers Stratigrafi. *17de skandinaviska Naturföreningsmöte* 1923: 185-190. Göteborg.

Jessen, K., & Rasmussen, R., 1922. Et Profil gennem en Tørvemose på Færøerne, i *Danmarks Geologiske Undersøgelse* 4, 1, 6 md., 1-36.

Joensen, J. P., 1980. *Färöisk Folkkultur. En översikt*. Lund.

Joensen, J. P., 1991. Handel på Færøerne: En sej historie, i Nordat-

lantiske Foredrag (Annales Societas Scientiarum Færoensis. Supplementum XV), Tórshavn, 74-81.

Joensen, R., 1962. Kvíingadalur, i *14. September*, No.39. Tórshavn, 4-5.

Joensen, R., 1971. Fåreavl. Jordens Folk, i *Etnografisk Revy,* 7. årg., nr. 1, 17-23.

Johannessen, Fr., 1940. Båtene fra Gokstadskibet, i *Viking* IV, 125-130.

Jóhansen, J., 1982. Vegetational development in the Faroes from 10.000 BP to the Present, i *Danmarks Geologiske Undersøgelse*, Årbog 1981, 111-136.

Jóhansen, J., 1985. *Studies in the vegetational history of the Faroe and Shetland Islands,* (Annales Societatis Scientarum Færoensis Supplementum, XI) Tórshavn.

Jóhansen, J., 1986. Um Føroya Fyrstu Búseting – eina ferd enn, i *Mondul* 2, 3-6.

Jóhansen, J., 1989. Jóansøkugrás (plantago lanceolata) og forsøgulig búseting í Føroym, i *Froðskaparrit* 34.-35. bók (1986-87), 68-75.

Jóhansen, J., 1989. Survey of geology, climate and vegetational history. In A. Højgaard, J. Jóhansen and S. Odum (eds). A century of tree-planting in the Faeroe Islands. Føroya Fróðskaparfelag, Tórshavn, 11-15

Jóhansen, J., 1996. Plant geography of the Lake Leynavatn region. In R. Guttesen (ed), *Atlas of Denmark Series II, Volume 5. The Færoe Islands Topographical Atlas*. Det Kongelige Danske Geografiske Selskab, C.A. Reitzels Forlag. København, 46-47.

Johnsen, I. S., 1994. Orm äger säcken – Solveig äger dessa trådar, *Runmärkt. Från brev til klotter. Runorna under medeltiden*. Benneth, S. et alii eds., Stockholm, 91-96.

Jones, G., 1986. *The Norse Atlantic Saga*. Sec.ed. Oxford.

Júlíusson. Á. D., 1995. *Bønder i Pestens Tid. Landbrug, godsdrift og social konflikt i senmiddelalderens islandske bondesamfund*, upubliceret Ph.d afhandling ved Københavns Universitet.

Jønsson, J. H., 2001. Fra arbejdsmarken på Saltholm i *Nyhedsbrev* 1. Ed. Peter Sorenius, P. R. ed., Københavns Amtsmuseumsråd, 3.

Kaland, S. H. H., 1979. Lurekalven, en lyngheigård fra vikingetid/middelalder. En økonomisk sturie i *På Leiting etter den eldste garden.* Fladby, R. & Sandnes, J. eds., (Norsk Lokalhistorisk Institut) 71-86.

Kaland, S. H. H., 1982. Some economic aspects of the Orkneys in the Viking period, i *Norwgian Archaeological Review* XV, 85-95.

Keller, C., 1983. Gård og seter på Grønland – et forsøk på å analysere ressurstilgangen i middelalderen ved hjælp af satelitbilder, i *Hus, Gård och Bebyggelse*. Föredrag från det XVI nordiska arkeologmötet, Island 1982, Ólafsson, G. ed. Reykjavík, 59-66.

Kjelland, A., 1984. *Utmarksbruk? Noen linjer i jordbruksutviklingen i ei Trøndelagsbygd – Rennebu – gjennom tiderne*. 3. utgave. Trodheim.

KLNM. 1960 – 1971. *Kulturhistoriskt Lexikon för Nordisk Medeltid*. København.

Knudsen, T., 1960. Gulatingsloven, *Kulturhistoriskt Lexikon för Nordisk Medeltid*, vol. V, cl. 556-559. København.

Kristensen, H. K., 1998. Hvæssesten. *Viborg Søndersø 1000 – 1300. Byarkæologiske undersøgelser 1981 og 1984 – 85*. Hjermind, J. et alii eds., (Viborg Stiftsmuseums skriftrække bind 2, Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter XXXIV) 295-299.

Krogh, K. J., 1967. *Erik den Rødes Grønland*. København.

Krogh, K. J., 1975. Seks kirkur heima á Sandi, i *Mondul* 2, 21-25, 32-37.

Krogh, K. J., 1982. *Qallunaatsiaaqarfik Grønland*. Erik den Rødes Grønland. København.

Krogh, K. J., 1983. Gård og kirke. Samhørigheden mellem gård og kirke belyst gennem arkæologiske undersøgelser på Færøerne og i Grønlandi *Hikuin* 9, 231-244

Krogh, K. J., 1986. Um Føroya fyrstu búseting, i *Mondul* 1, 3-7.

Krogh, K. J., 1988. *Kirkjubøstolene og Kirkjubøur. Et brudstykke af det færøske bispesædes historie*. Tórshavn.

Krogh, K. J., 1991. Ólansgarður í Skúgvoy, i *Mondul* 3, 12-28.

Krøger, J. K. og Naley, H.-R., eds. 1996. *Nordsjøne. Handel, religion og politikk* (Karmøyseminaret 1994 og 1995). Stavanger.

Kullman, L., 1998. Non-analogous tree flora in the Scandes Mountains, Sweden, during the early Holocene – macrofossil evidence of rapid geographic spread and response to palaeoclimate. *Boreas* 27 (3): 153-161.

Kvamme, M., 1988. Pollen Analytical Studies of Mountain Summer-Farming in Western Norway, i *The Cultural Landscape – Past, Present and Future,* Birks, H. H., et alii eds. Cambridge, 349-367.

Kvamme, M. og Randers K., 1982. *Breheimundersøkelserne 1981* (Arkeologiske Rapporter 3, Historisk Museum, Universitet i Bergen). Bergen.

Kvamme, M., Berge, J. & Kaland, P. E., 1991. *Vegetasjonshistoriske Undersøkelser I Nyset-Steggje Vassdraget*, (Foreløbig manus. Botanisk Institut. Bergen) 38-50.

Lagerås. P., 1996. Vegetation and land-use in the Smålands Uplands, southern Sweden, during the last 6000 years. Ph.D. thesis, University of Lund 36, 104 pp.

Lamb, R., 1995. Papil, Picts & Papar, i *Northern Isles Connections. Essays from Orkney & Shetland presented to Per Sveaas Andersen,* Crawfor, B. A., ed., Kirkwall, 9-27.

Lane, A., 1990. Hebridean Pottery: Problems of Defenition, Chronology, Presence and Absence, i *Beyound the Brochs*, Armit, I., ed., Edinburgh, 108-130.

Larsen, A.-C., 1991. Norsemen's use of Juniper in Viking Age Faroe Islands, i *Acta Archaeologica* 61, 54-59.

Larsen, S., 1969. Landnordr – Vikingernes Vejr, i *Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri*. Årg. 45, Häfte 1, 130-137.

Lárusson, Ó., 1960. Grágás, *Kulturhistoriskt Lexikon för Nordisk Medeltid*, vol. V. cl. 4510 – 412. København.

Liebgott, N.-K., 1989. *Dansk Middelalderarkæologi*. København.

Liestøl, A., 1963. *Runer frå Bryggen*, i særtrykk av "Viking" 1963.

Lynnerup, N., 1998. *The Greenland Norse. A Biological-anthropological Study* (Meddelelser om Grønland. Man & Society. 24), 1998.

McGovern, T.H., 1985. Contributions to the Paleoeconomy of Norse Greenland. *Acta Archaeologica* 54: 73-122.

Macgregor, L. J., 1984. Sources for a Study of Norse Settlement in Shetland and Faroe, i *Essays in Shetland History*, Crawford, B. E. ed., Lerwick, 1-17.

Macsween, M. D., 1959. Transhumance in North Skye, i *Scottish Geographical Magazine* 75, 75-88.

Macsween, M. D. & Gailey, A., 1961. Some shielings in North Skye, *Scottish Geographical Magazine*, no., 77-78, 77-84.

Magnus, B., 1983. Seterdrift i Vest-Norge i yngre jernalder? En foreløpig rapport om en undersøkelse, i *Hus Gård og Bebyggelse*. XVI nordiska arkeologmötet, Island 1982. Reykjavík, Ólafsson, G., ed., 93-103.

Magnus, B., 1986. Iron Age Exploitation of High Mountain Resources in Sogn, i *Norwegian Archaeological Review*, vol. 19. no. 1, 44-50.

Magnus, B., 1988. Seterdrift. Et aspekt af jernalderens økonomi i Vest-Norge, i Suomen Muinaismuistoyhdistys, (Finska Fornminnesföreningen) *Iskos* 7. Edgren, T. ed., Helsinki, 153-177.

Mahler, D. L. D., 1984. Miðaldertoftir Inni á Tvørgarði, i Mondul 1, 15-25, 32.

Mahler, D. L. D., 1986a. Hvatt eit rekapetti eisini kan brukast til, i Mondul 1, 12- 27.

Mahler, D. L. D., 1986b. Ærgið undir brekkuni, i Mondul 3, 6-17.

Mahler, D. L. D., 1989. Argisbrekka: Nye spor efter sæterdrift på Færøerne, i Hikuin 15, 147-170.

Mahler, D. L. D., 1991. New Evidence of shielings in the Faroe Islands, i Acta Archaeologica vol. LXI, 60-72.

Mahler, D. L. D., 1991. Sæterdrift på Færøerne i vikingetid og tidlig middelalder. En model, Nordatlantiske Foredrag. Annales Societas Scientiarum Færoensis. Supplementum XV, Joensen, J. P. et alii. eds., Tórshavn, 29-41.

Mahler, D. L. D., 1992a. Shielings and their role in the Viking Age Economy – new evidence from the Faroe Islands. *Proceedings of the 11th Viking Conference*, *Caithness-Orkney 1989*, Batey, C. E. et alii. eds., 487-505.

Mahler, D. L. D., 1996. Landskab og landbrug på Færøerne i vikingetid og tidlig middelalder, i Bol og By. Landbohistorisk Tidsskrift 1. Landskab og landbrug, 8-24. ED?

Mahler, D. L. D., 1998.The Stratigraphical Cultural Landscape. Shielings in the Faroe Islands. Outland Use in Preindustrial Europe. Andersson, H., Ersgård, L. & Svensson, S., eds. (Lund Studies in Medieval Archaeology 20) Lund, 51-62.

Mahler, D. & Jouttijärvi, A., IP. Expriments with peat charcoal and iron production in the Faroe Islands, Proceedings of the 14th Viking Conference 2002 in Tórshavn, Thorsteinsson, A. ed. Tórshavn. Ip.

Mahler, D. & Malmros, C., 1990. Nytt tilfar um ærgið undir Argisbrekku, i *Mondul* 2, 10-32

Mahler, D. & Malmros, C., 1991. When did they come? Some comments on the dating of the Icelandic and Faroese Pre-Viking Landnám, i *Norwegian Archaeological Review*, vol. 24, no. 1, 14-18.

Malmros, C., 1990. Viking Age Wood Resources at Argisbrekka, Faroe Islands, i *Norwegian Archaeological Review*, vol. 23, nos.1-2, 86-92.

Malmros, C., 1994. Exploitation of Local, Drifted and Imported Wood by the Vikings on the Faroe Islands, i *Archaeobotany. Botanical Journal of Scotland* 46, Part 4, 552-558.

Manning, W. H., 1970. Mattocks, Hoes, Spades and Related Tools in

Roman Britain, i *The Spade in Northern and Atlantic Europe*, Gaily, A. and Fenton, A. eds., Belfast, 18-34.

Martens, I., 1973. Gamle fjellgårder fra strøkene rundt Hardangervidda, i *Universitetetes Oldsakssamling Årbok*, vol. 170-171.

Martens, I., 1988. *Jernvinne på Møssstrond i Telemark. En studie i teknikk, bosetning og økonomi*. (Norske Oldfunn nr. 13). Oslo.

Martens, I., 1989. Middelaldergårder i Fyresdal – arkeologiske registreringer og historiske kilder, i *Collegium Medievale 2*, 73-91.

Martens, I., 1992. Some Aspects of Marginal Settlement in Norway during the Viking Age and the Middle Ages, i *Norse and Later Settlement and Subsistence in the North Atlantic* Morris, C. D. & Rackham, D. J. eds. Glasgow, 1-7.

Martens, I. and Hargen, A., 1961. *Arkeologiske undersøkelser langs elv og vann.* (Norske Oldfunn vol. X) Oslo.

Marwick, H., 1931. Orkney Farm-Name Studies, i *Proceedings of the Orkney Antiquarian Society* 9, 25-34.

Marwick, H., 1952. *Orkney Farm-names*. Kirkwall.

Matras, C., 1932. *Stednavne Paa De Færøske Norduroyar*. (Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie). Kjøbenhavn 1933.

Matras, C., 1956. Gammelfærøsk ærgi, n., og dermed beslægtede ord, i *Namn och Bygd*. Årg. 44, Hæfte 1-4, 51-67.

McGovern, T. H., 1986. A Winther too Many: Nipaitsoq V54, i *The Norse Atlantic Saga*, Jones, G., ed., Oxford, 268-275.

McGovern, T. H. et alii., 1983. A Study of the faunal and Floral Remains from two Norse Farms in the Western Settlement, Greenland, *Arctic Anthropology*, vol. 20, no. 2, 93-120.

Megaw, E., 1978. The Manx "Eary" and its Significance, i *Man and Enviroment in the Isle of Man*. Part ii. P. Davey ed. (British Archaeological Reports, no. 54), 327-346.

Meillassoux, C., 1978. "The Economy" in Agricultural Self-Sustaining Societies: a Preliminary Analysis, i *Relations of Production. Marxist Approaches to Economic Anthropology*, Seddon, D. ed. London, 127-158.

Mercer, R., 1981. Appendix. *Farming Practice in British Prehistory*, Mercer, R. ed., Edinburgh, 231-237.

Meyer, P., 1956. Alminding, i *Kulturhistoriskt Lexikon för Nordisk Medeltid*. Bd. 1. cl. 95-97.

Meyer, W., 1973. *Grabungsbericht. Bergeten ob Braunwald. Ein archäologischer Beitrag zur Geschichte des alpinen Hirtentums,* Gaiser, W. Herausgebner, Basel, 13-23.

Meyer, W., 1992. Rodung, Ackerbau und Viehwirtschaft Archäologische Beiträge zur Besiedlung und zur Geschichte der landwirtschaftlichen Technologien in den Alpen des Mittelalters, *Itinera* fasc. 12, (Die Entdeckung der Alpen. Actes du colloque Latsis 1990), Bergier, J.-F. & Guzzi, S. eds., Basel, 117-129.

Meyer, W., 1993. Mittelalterliche Siedlungsprozesse und Migrationsbewegungen im Alpenraum aus archäologischer Sicht. Alpe – Alm. Zur Kulturgeschichte des Alpwesens in der Neizeit, *Veröffentlichungen des Forschungsinstituts zur Geschichte des Alpenraums*, Band 3,Carlen, L. & Imboden, G., eds., Brig, 143-173.

Miller, R., 1967a. Shiels in the Brecon Beacons, i *Folk Life* 5, 107 – 10.

Miller, R., 1967b. *Land Use by Summer Shielings,* Scottish Studies, part two. Edinburgh.

Mitchell, G.F., 1986. *The Shell Guide to Reading the Irish Landscape*. Country House, Dublin: 228 pp.

Mitchell, G. F., 1987. *Archaeology and Enviroment in Early Dublin* (Medieval Dublin Excavations, ser. C, vol. 1), Royal Irish Academy, Dublin.

Moe. D., Indrelid, S. and Kjos-Hanssen, 1978. A Study of Environment and Early Man in the Southern Norwegian Highlands. Norwegian Archaeological Review, 11 (No 2): 73-83.

Moe, D., Indrelid, S. and Fasteland, A., 1988. The Halne Area, Hardangervidda. Use of a High Mountain Area during 5000 Years – An Interdisciplinary Case Study, i *The Cultural Landscape – Past, Present and Future*, Birks, H. H. et alii eds. Cambridge, 429-444.

Moghráin, P. Ó., 1944. More Notes on the Buaile, *Béaloideas*, The Journal of the Folklore of Ireland Society XIV, [1945], 45-52.

Molloy, K., and O'Connell, M., 1993. Early land use and vegetation history at Derryinver Hill, Renvyle Peninsula, Co. Galway, Ireland. *In*: Chambers, F. M. *Climate Change and Human Impact on the Landscape*: Chapman and Hall, London: 185-199.

Morris, C. D., 1985. *Viking Orkney: A Survey*, i The Prehistory of Orkney, Renfrew, C. ed., Edinburgh, 210-242.

Morris, C. D., C. E. Batey og D. J. Rackham 1995. *Freswick Links, Chaitness: Excavation and Survey of a Norse Settlement*. Highland Libraries and the North Atlantic Biocultural Organisation, Inverness.

Morris, C. D., 1989. *The Birsay Bay Project.* Volume 1. Durham.

Morris, C. D., 1996. *The Birsay Bay Project.* Volume 2. Durham.

Morris, C. D. with Emery, N., 1986. *Excavation of a Chapel and Churchyard on the Brough of Deerness, Orkney, 1975-7* (Proceedings of the Society of Antiquaries of Scotland 116), SIDE

Mortensen, A., 1989. Biskupur Føroya, *Mondul* nr. 1, 3-10.

Murray, H., 1983. *Viking and early Medieval Buildings in Dublin.* (B.A.R. British Series 119), Oxford.

Myhre, B., 1980. *Gårdsanlegget på Ullandhaug* (Arkeologiske Museum i Stavanger, Skrifter vol. 4). Stavanger.

Myhre, B., 1989. Teori i Praksis, *Universitetets Oldsakssamling, Årbok* 1986/88, 59 – 71.

Myhre, B., 1990. Hvor gamle er gårdsgrensene? Namn og Eldre Busetnad, i *Rapport frå NORNAs femtande symposium på Hamar 9. – 11. juni 1988*. Schmidt, T. ed. Uppsala, 125-139.

Myrvoll, S., 1985. The Trade in Eidsborg Hones over Skien in the medieval Period, *ISKOS* 5. Helsingfors, 31-47. Kongresberetning SE SN

Myrvoll, S., 1986. Fra Eidsborg til Svendborg. Handel med brynestein i middelalderen, *Årbog for Svendborg og Omegns Museum* 1985, 27-36.

Mæland, O., 1943. *Lærebok i husdyrbruk. 1., Anatomi, arvelære og avlslære, foringslære, storfeet, hesten, svinet, sauen og geita*, 3. utg. Oslo.

Neary, J., 1920. History of Inishbofin and Innishark. The Irish Ecclesiastical Record: 216-228.

Nielsen, A. H., 1999. *Niðri á Toft*. Upubliceret udgravningsberetning. Føroya Fornminnissavn, Tórshavn.

Ní Ghráinne, E., 1993. *Palaeoecological Studies towards the Reconstruction of Vegetation and Land-use History of Inishbofin, Western Ireland*. Unpublished PhD. Thesis, National University of Ireland (University College Galway).

Nielsen, N., 1926. Jærnudvindingen paa Island i fordums Tider, *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie*, 129 – 174.

Nielsen, S., 1999. *The Domestic Mode of Production – and Beyond. An archaeological inquiry into urban trends in Denmark, Iceland and Predynastic Egypt* (et Kongelige Nordiske Oldskriftsselskab. Nordiske Fortidsminder, Serie B, Volume 18). København.

Noddle, B. A. 1977. The animal bones from Buckquoy, Orkney. I Richie, A. 1976-1977. Excavation of Pictish and Viking-age farmsteads at Buckquoy, Orkney. *Proceeding of the Scottish Archaeological Society*, vol. CVIII, 1976 –77: 201-211.

Noddle, B. A., 1979. A brief history of domestic animals in the Orkney Islands, Scotland, from the 4th Millenium B.C. to the 18th century. I Kubasiewicz, M. (red.), Archaeozoology, Proc 3rd International Archaeozoological Conference, 23-26 April, 1978, Szczecin: 286-303.

Nordahl, E., 1988. Reykjavík from the archaeological point of view. Aun. 12: 1-150.

Norseng, P., 1987. Lovmaterialet som kilde til tidlig nordisk middelalder. Kilderne til den tidlige middelalders historie, *Rapporter til den XX nordiske historiekongres. Reykjavík 1987* (Ritsafn Sagnfræðistofnunar 18), Karlsson, G. red. Reykjavík, 48-77.

Nørlund, N. E., 1944. *Færøernes Kortlægning. En historisk Fremstilling*, (Geodætisk Instituts publikationer VI), København.

O'Connell M. and Ní Ghráinne, E., 1994. Inishbofin: Palaeoecology. In: *Clare Island and Inishbofin*, *Field Guide No. 17*: Irish Association for Quaternary Studies (IQUA), Dublin.

Odner, K., 1972. Etno-historic and ecological settings for economic and social models for an Iron Age society: Valldalen, Norway, i *Models in Archaeology,* Clarke, D. ed. London, 623-651.

Ólafsson, G., 1998. Fylsnið í Hellinum Viðgelmi. Lykill að landnámi Íslands, *Árbók hins Íslenzka Fornleifafélags*, 125-142.

Ogilvie, A. E. J., 1992. Climatic Changes in Iceland A.D. c. 865 to 1698. *Acta Archaeologica* Vol. 61, 233-251.

Olsen, M., 1926. *Ættegård og Heligdom*. Oslo.

Oxcal v3.8, Bronk Ramsey 2002; cub r:4 sd:12 usp [shron]. Se også Stuievr, M. et alii.

Pearsall, W. H., 1961. Place-names as clues in the pursuit of ecological history, *Namn och Bygd*, Tidskrift för Nordisk Ortnamnsforskning, 72-89.

Persson C., 1971. Tephrochronological Investigation of Peat Deposits in Scandinavia and on the Faeroe Islands, *SGU*, 65: 3-34.

Petersen, J., 1936. *Gamle gårdsanlæg i Rogaland* (Institut for Sammenlignende Kulturforskning vol. XXXI, Serie B). Oslo.

Postan, M. M., 1973. *Medieval Trade and Finance*. Cambridge.

Quine, G., 1989. The use of the Uplands in the Norse Period in Man and The Isles. Unpublished handout at *the 11th Viking Congress, Caithnes – Orkney 1989*.

Quine, G., 1990. Medieval Shielings in the Isle of Man and the Hebrides: Problems of Identification. Unpublished seminar-paper. London.

Rackham, J. D., 1989. Excavations besides the Brough Road: The Biological Assemblage. Chapter 8, i Morris, C., 1989, 231-271.

Rackham, J. D., 1996. General Discussion. 8.8, i Morris, C. 1996, 161-191.

Rafto, T., 1958. Englandshandel. *Kulturhistoriskt Lexikon för Nordisk Medeltid*, cl. 658-665. København.

Rafto, T., 1961. Hanse. *Kulturhistoriskt Lexikon för Nordisk Medeltid*. cl. 207 – 213. København.

Randers, K. & Kvamme, M., 1992. *Breheimenundersøkelsene 1982-1984. II. Stølsområdene*. Bergen.

Rasussen, H., 1955. Korntørring og -Tærskning på Færøerne, *Kuml*, 131-157.

Rasmussen, J., 1968. Den geologisk opbygning og landskabet i *Trap* bd. XII. Nielsen, N. et alii. red. København, 5-23.

Reinton, L., 1955. *Seterbruket i Noreg, vol. I. Sætertypar og driftsformer* (Institut for Sammenligenende Kulturforskning. Serie B: Skrifter XLVIII), Oslo.

Reinton, L., 1957. *Sæterbruket i Noreg, vol. II. Anna arbeid på sætra. Sætra i haustingsbruket og matnøytsla elles* (Institut for Sammenligenende Kulturforskning. Serie B: Skrifter XLVIII), Oslo.

Reinton, Lars., 1961. *Sæterbruket i Noreg, vol. III* (Institut for Sammenligenende Kulturforskning. Serie B: Skrifter XLVIII), Oslo.

Reinton, Lars., 1969. *Til Seters. Norsk stærbruk og seterstell.* Oslo.

Resi, H. G., 1979. *Die Specksteinfunde aus Haithabu* (Berichte über die Ausgrabungen in Haithabu, Bericht 14), Neumünster.

Resi, H. G., 1990. *Die Wetz und Schleifsteine aus Haithabu*. Mit Beiträge von Helge Askvik, David T. Moore und Gernor Schlüter (Berichte über de Ausgrabungen in Haithabu, Bericht 28), Neumünster.

Ritchie, A., 1979. Excavation of Pictish and Viking-age Farmsteads at Buckquoy, Orkney, *Proceeding of the Scottish Archaeological Society*, vol. CVIII, 1976-77, 46-66.

Ritchie, A., 1993. *Viking Scotland*. Historic Scotland, vol. 1.

Robertsson, A., 1968. *Pollen Diagram från Klovinmyren*. In: Persson, Ch.1971 Tephrochronological investigation of peat deposits in Scandinavia and on the Faeroe Islands. *Sveriges Geologiska Underso¨kning C656*, 34 pp.

Roesdahl, E., 1987. *Vikingernes Verden. Vikingerne hjemme og ude.* København.

Rosenquist, A., M., 1988. *Jernvinna på Møsstrond i Telemark. Kjemiske*

og mineralogiske undersøkelser, Universitetets oldsakssamling nr. 13 i Martens, I., 1988, 165-189.

Roussell, Aa., 1936. *Sandnes and the Neighbouring Farms* (Meddelelser om Grønland. Bd. 88, nr. 2.), København, 1-122.

Roussell, Aage, 1941. *Farms and Churches in the Mediaeval Norse Settlements of Greenland* (Meddelelser om Grønland, vol. 89, No. 1), København, 1-354.

Rowley-Conwy, P., 1983. The animal and bird bones. I Hedges, J. W. (red.), Trial excavations on Pictish and Viking settlements at Saevar Howe, Birsay, Orkney. *Glasgow Archaeological Journal*, X, 1983: 73 – 124

Rønneseth, O., 1974. *"Gard" Und Einfriedigung. Entwiklungsphasen der Agrarlandschaft Jærens* (Meddelanden Från Kulturgeografiska Institutionen vid Stockholms Universitet, nr. B 29), Special Issue NR. 2.

Sahlins, M., 1974. *Stone Age Economics.* London

Sandnes, J., 1956. Gårdsnavn på -stadir og -setr. Litt om navneklassens absolutte og relative kronologi, spesielt i Trøndelag, *Maal og Minne,* 84-88.

Sandnes, J., 1989a. Først Ljåen, Så Krøttermulen. Fjellslått og setring i Trøndelag, *Spor – fortidsnytt fra Midt-norge*, Nr. 1., 4. Årgang, 7. Hefte, 18-21.

Sandnes, J., 1989b. Ljåen og Krøttermulen. Om ophav og alder til det norske seterbruket, *Norsk Historisk Tidsskrift* No.3, 351-357.

Saugmann, S.A., 1981. Vikingernes tidsregning og kursmetode, *Maritim Kontakt* 2, 5-70.

Saville, A., 1996. Lacaille, microliths and the Mesolithic of Orkney. In: *The early prehistory of Scotland*. (eds. T. Pollard & A. Morrison) Edinburgh University Press, Edinburgh, 213-224.

Selinge, K. G., 1983. Modeller for landskapsutnyttjande som fångstkultur och tidlig agrarkultur. Exempel från mellersta Norrland, *Folk och ressurcer i nord*. Trondheim.

Seller, T. J., 1986. Animal bone material. I Hunter, J. R (red.), *Rescue excavations of the Brough of Birsay 1974-82*. Edinburgh: Society of Antiquaries of Scotland Monograph Series Number 4: 208-216.

Shetelig, H., 1902. En plyndret Baadgrav, *Bergens Museums Aarbog* nr. 8, 3-14.

Shetelig, H. og Johannesen, Fr., 1929. *Kvalsundfundet og andre Norske Myrfund av Fartøier* (Bergens Museums Skrifter. Ny Rekke. Bind II. Nr.2), Bergen.

Skaði, J. av, 1970. Faroese Cultivating and Peat Spades i *The Spade in Northern and Atlantic Europe*, Gaily, G. and Fenton, A. eds. Belfast, 67-73.

Skaði, J. av, 1977. The Faroese Spade, *The Faroe Isles Review*, 2/2, 16-20.

Skjølsvold, A., 1961. *Klebersteinsindustiren i vikingetiden*. Oslo-Bergen.

Skovgaard-Petersen, I., 1960. Islandsk egenkirkevæsen. *Scandia* vol. 26: 230-296.

Small, A., 1967. Excavations in Underhoull, Unst. Lerwick, *Proceedings of the Society of Antiquaries of Scotland*, Vol. XCVIII, 225-248.

Small, A., 1969. The Destribution of Settlement in Shetland and Faroe in Viking Times, i *Saga-Book of the Viking Society* XVII, 1967-68, 145-156.

Small, A., 1992. The Juniper Decline during the Norse Landnam in the Faroe Islands, *Acta Borealia*, 1: 3-7.

Stell, G. P. & Harman, M., 1988. *Buildings of St.Kilda*. The Royal Commission on the Ancient and Historical Monuments of Scotland. Edinburgh.

Stenberger, M., 1943. *Forntida Gardar i Island*. Stenberger, M., red. København.

Stevenson, R. B. K., 1986. The Anglo-Saxon Silver Penny and its Context i *Morris with Emery* 1986, 339-341.

Stoklund, B., 1974. Das färöische Haus und die Wohnkultur Nordwesteuropas, *Ethnologica Europaea*, vol. VII (1973/74), 192-222.

Stoklund, B., 1980. Houses and Culture in the North Atlantic Isles. Three models of interpretation. *Ethnologica Scandinavica*, 113-132.

Stoklund, B., 1982. Tre modeller for studiet af vestnordisk byggeskik, *Vestnordisk byggeskikk gjennom to tusen år* (AMS-skrifter 7), Stavanger, 218-230.

Stoklund, B., 1984. Building Traditions in the Nortern World i *The Northern and the Western Isles in the Viking World*. Fenton, F. and Pállson, H. eds. Edinburgh, 96-115.

Stoklund, B., 1987. *Nordatlantisk byggeskik. Kontinuitet og forandring 9. – 19. årh*. IFF Arbejdspapirer 1. Institut for europæisk folkelivsforskning. København.

Stoklund, B., 1991. Fra center til periferi. Hovedlinier i den nordatlantiske kulturudvikling fra middelalder til nyere tid, i Nordatlantiske

Foredrag (Annales Societas Scientiarum Færoensis. Supplementum XV), Tórshavn, 54-62.

Stoklund, B. ,1993. On the Concept of Eldhus and Stova: The Faroese Evidence, i *Tools and Traditions. Studies in Euopean Ethnology presented to Alexander Fenton*. Cheape, H. ed., The National Museum of Scotland, Edinburgh, 211-217.

Stuiver, M. et al. (1998); OxCal v3.8 Bronk Ramsey (2002); cub r:4 sd:12 prob usp[chron].

Sveinbjarnardóttir, G., 1989. Tolkningsproblemer i forbindelse med ødebebyggelsen i Austurdalur i Skagafjörður i Island, *Hikuin* 15, 59-74.

Sveinbjarnardóttir, G., 1991a. A Study of Farm Abandonment in Two Regions of Iceland, i *Enviromental Change in Iceland: Past and Present*, Maizels, J. K. & C. Caseldine, C. eds., 161-177. STED

Sveinbjarnardóttir, G., 1991b. Shielings in Iceland – An Acheological and Historical Survey. With an appendix by P. Buckland & J. Sadler, Sheffield. *Acta Archaeologica* vol. LXI, 73-96.

Svensson, E., 1998. *Människor i Utmark* (Lund Studies in Medieval Archaeology 21), Lund.

Sølvberg, I. Ø., 1976. *Driftsmåter i vestnordisk jordbruk ca. 600-1350*. Bergen.

Sørensen, P. M., 1989. Den norrøne litteratur og virkeligheden, i *Collegium Medievale* Vol. 2., 135-146.

Theodorson, P., 1998. Norse Settlement of Iceland – Close to AD 700*? Norwegian Archaeological Review,* vol. 31, No. 1, 29-38.

Thomson, W. P. L., 1987. *History of Orkney*. Edinburgh.

Thorarinsson, S., 1970. De isländska glaciärernas oscillationer. *Ymer*, 233-241.

Thorbjörn A. F. & Hermanns-Auðardóttir, M., 1992. Ironmaking in Iceland. *Bloomery Ironmaking During 2000 Years*. Seminar in Budalen 1991, Espelund, A. red.,Vol. II. Trondheim, 5-18.

Thorsteinsson, A., 1977. Heimildir um seyðamjólking í Føroyum, *Fróðskaparrit,* 25. bók., 84-94.

Thorsteinsson, A., 1978. Forn búseting í Føroyum, *Fróðskaparrit* 26. bók., 54-80.

Thorsteinsson, A., 1981a. On the Development of Faroese Settlements. *Proceedings of the Eight Viking Congress 1977*, Bekker-Nielsen, H. el alii eds., Odense, 189-202.

Thorsteinsson, A., 1981b. Jordforholdene i det gamle landbrugssamfund, *Landinspektøren* vol. 30, hæfte 10, 90. Årgang, 664-678.

Thorsteinsson, A., 1982a. Færøske huskonstruktioner fra vikibgetid til 1800-årene, *Vestnordisk byggeskikk gjennom to tusen år* (AMS-skrifter 7), Myhre, B., Stocklund, B. & Gjærder, P. eds. Stavanger, 149-161.

Thorsteinsson, A., 1982b. Lambhager. *Mondul* No. 3, 13-14.

Thorsteinsson, A., 1990. Bebyggelse og bebyggelsesnavne på Færøerne. En idéskitse. Namn og Eldre Busetnad. *Rapport frå NORNAs femtande symposium på Hamar 9. – 11. juni 1988*. Schmidt, T. red. Uppsala, 115-124.

Tuck, J.A. 1975. Maritime adaptation on the Northwestern atlantic coast. In: *Prehistoric maritime adaptations of the circumpolar zone*. (ed. W. Fitzhuge). Muoton Publishers.

Turney, C.S.M., 1998. Extraction of Rhyolitic Component of Vedde Microtephra from Minerogenic Lake Sediments. *Journal of Palaeolimnology* 19, 199-206.

Troels-Smith, J. 1955. *Karakterisering af løse jordarter*. (Danmarks Geologiske Undersøgelser. Series 4) København.

Troll, C., 1973. The upper timberline in different climatic zones. *Arctic and Alpine Research* 5, 3-18.

Tweddle, D., 1982. DISCussion. *Interim. Bulletin of the York Archaeological Trust*, vol. 8, Nr. 2. York, 26-29.

Tylecote, R. F., 1986. *The Prehistory of Metallurgy in the British Isles*. The Institute of Metals. London.

Van Geel, B. Buurman, J. and Waterbolk, H.T., 1996. Archaeological and palaeoecological indications of an abrupt climate change in The Netherlans, and evidence for climatological teleconnections around 2650 BP. *Journal of Quaternary Science* 11, 451-460.

Waddell, J., 1998. *The Prehistoric Archaeology of Ireland.* Galway University Press Ltd, National University of Ireland, Galway.

Waateringe, W. G.- van, 1984. *Die Lederfunde von Haithabu* (Berichte über de Ausgrabungen in Haithabu Bericht 21), Schitzel, K. ed. Neumünster.

Wallace, B. L., 1992. L'Anse aux Meadows. Gateway to Vinland, *Acta Archaeologica* vol. LXI, 167-197.

Wallace, P. F., 1987. The Economy and Commerce of Viking Age Dublin, i *Untersuchungen zu Handel und Verkehr der vor- und frühgeschichtlichen Zeit in Mittel- und Nordeuropa*. Teil IV. Der Handel der Karolinger- und Wikingerzeit. Düwel, K. et alii. eds. (Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften in Göttingen. Philologisch-Historische Klasse, Dritte Folge Nr. 156), Göttingen, 200-345.

Wallén, C. C., 1970. Klimatförändringar under sommaren över Norska Havet och Danmarksstredet. *Ymer,* 225-226.

Wastegård, S., Björck, S., Grauert, M. and Hannon, G. E., 2001. The Mjáuvøtn Tephra and other Holocene tephra horizons from the Faeroe Islands: a potential link between the Icelandic source region, the Nordic Seas, and the European continent. *The Holocene* 11, 101-109.

Weber, B., 1982. Lerker eller-? *Viking*, Bind XLV, 81 – 92.

Weber, B., 1984. „I Hardanger er Querneberg og Helleberg... og Hellerne, det er tyndhugne Steene, bruger man til at bage det tynde Brød Fladbrød paa...“ *Viking*, bd. XLVII, 149-160.

Wheeler, A., 1977. The fish bones from Buckquoy, Orkney. I Richie, A. 1976-1977. Excavation of Pictish and Viking-age farmsteads at Buckquoy, Orkney. *Proceeding of the Scottish Archaeological Society*, vol. CVIII, 1976 –77: 211-214.

West, J., F. 1975. *The changing character of Faroese communal land tenure during the ninteenth century*. Nottingham.

Wilkinson, R. G., 1973. *Poverty and Progress. An Ecological Perspective on Economic Development*. New York.

Wishman, E. H., 1989. Hvordan oppleves jærvinteren i et jernalderhus for 1500 år siden? *Frá heug ok heidini,* No 1, Bind 12, 165-173.

Woodman, P. C. 1985. Prehistoric settlement and environment. In: *The Quaternary History of Ireland* (eds. K.J. Edwards & W.P. Warren), Academic Press, London, 251-278.

Zielinski, G.A., Mayewski, P.A., Meeker, L.D., Grönvold, K., Germani, M.S., Whitlow, S.I.,Twickler, M.S. and Taylor. K.C., 1997. Volcanic aerosol records and tephrochronology of the Summit, Greenland, ice cores. *Journal of Geophysical Research* 102, 26625-26640.

Østerholm, I. & Østerholm, S., 1982. Spot test metod för fosfatanalys i fält – praktiskae erfarnheter. *Rapport, RAGU* 6. Rigsantikvarieämbetet och Statens Historiska Museer, Burenhult, G. ed. Stockholm, 1-39.